ACADEMIA ROMÂNĂ

MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE

SERIA III, TOMUL XVIII

MONITORUL OFICIAL ŞI IMPRIMERIILE STATULUI IMPRIMERIA NAŢIONALĂ | DEPOZITUL GENERAL CARTEA ROMÂNEASCĂ B-DUL ACADEMIEI, 3—5

BUCUREŞTI
1936/37

MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE

SERIA III

	Lei
TOMUL I, (1922—23):	100.—
TOMUL II, (1923—24):	130.—
TOMUL III, (1924—26):	840.—
TOMUL IV, (1924):	160.—
TOMUL V, (1925—26):	160.—
TOMUL VI, (1926—27):	300.—
TOMUL VII, (1927):	300.—
TOMUL VIII, (1927—28):	320.—
TOMUL IX, (1928—29):	200.—
TOMUL X, (1929):	400.—
TOMUL XI, (1930):	340.—
TOMUL XII, (1931—32):	300.—
TOMUL XIII, (1932):	300.—
N. IORGA. Un cugetător politic moldovean dela jumătatea secolului al XIX-lea: Ştefan Scarlat Dăscălescu	45.—
N. IORGA. Doamna Elina a Ţării-Româneşti ca patroană literară	10.—
I. I. NISTOR. Bisericile şi şcoala greco-română din Viena	45.—
N. IORGA. Ceva din legăturile domniilor româneşti cu Ierusalimul	20.—
N. IORGA. Două scrisori ale lui Atanase Anghel	10.—
N. IORGA. Domnitorii români Vasile Lupu, Şerban Cantacuzino şi Const. Brâncoveanu în legătură cu Patriarhii Alexandriei	5.—
N. IORGA. Radu Cantacuzino	10.—
N. IORGA. Donaţiile româneşti pentru Megaspileon şi Vlah-Sarai	5.—
N. IORGA. B. P. Hasdeu ca istoric	5.—
N. IORGA. In jurul pomenirii lui Alexandru cel Bun	10.—
I. I. NISTOR. Contribuţii la relaţiunile dintre Moldova şi Ucraina	30.—
ION I. NISTOR. Din corespondenţa lui Todleben dela Plevna	40.—
ALEX. LAPEDATU. Campania polonă în Moldova la 1686	25.—
N. IORGA. Un pedagog « moldovean » pe la 1800	5.—
N. IORGA. Câteva observaţii asupra celui mai vechiu tezaur cultural românesc	5.—
N. IORGA. Legăturile româneşti cu Muntele Sinai	5.—
I. LUPAŞ. Inceputul domniei lui Matei Basarab şi relaţiunile lui cu Transilvania	15.—
I. C. FILITTI. Oameni dependenţi şi cultivatori liberi în Principatele Române în sec. XV—XVII	15.—
TOMUL XIV, (1933):	300.—
N. IORGA. Opinia publică germană şi România lui Carol I, înainte şi după războiul de independenţă	20.—
G-ral R. ROSETTI. Făptuirea războiului dela moartea lui Ştefan cel Mare la acea a lui Matei Basarab. V. Strategia	70.—
N. IORGA. Din vieaţa socială a Brăilei subt Turci	10.—
N. IORGA. Un observator englez asupra Românilor din epoca lui Tudor Vladimirescu	20.—
N. IORGA. Un om de severă muncă şi aprigă autoritate: D. A. Sturdza	5.—

ACADEMIA ROMÂNĂ

MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE

SERIA III, TOMUL XVIII

MONITORUL OFICIAL ŞI IMPRIMERIILE STATULUI IMPRIMERIA NAŢIONALĂ | DEPOZITUL GENERAL CARTEA ROMÂNEASCĂ B-DUL ACADEMIEI, 3—5

BUCUREŞTI

1936/37

CUPRINSUL

	Pag.
ANDREI RĂDULESCU. Constituţiunea cehoslovacă	1
FRANZ BABINGER. Originea şi sfârşitul lui Vasile Lupu	65
I. LUPAŞ. Voevodatul Transilvaniei în sec. XII şi XIII	83
Dr. ALEKSA IVIĆ. Documente privitoare la mişcarea literară şi culturală a Românilor din Ungaria în sec. XVIII şi XIX	115
N. IORGA. I. In jurul lui Mihai Viteazul. II. Originea lui Mihai Viteazul după o cronică românească	153
MIRCEA DJUVARA. Criza Dreptului public internaţional	187
N. IORGA. O scrisoare importantă a lui Cezar Boliac	213
N. IORGA. Inceputurile şi motivele desnaţionalizării în Săcuime	217
ALEX. LAPEDATU. Un episod revoluţionar în luptele naţionale ale Românilor de peste munţi acum o jumătate de veac	233
I. LUPAŞ. Leopold Ranke şi Mihail Kogălniceanu	311
N. IORGA. Congresele de istorie dela Veneţia şi dela Roma	328
N. IORGA. Au fost Moldova şi Ţara-Românească provincii supuse Fanarioţilor?	347
N. IORGA. Sculptura în lemn românească	367
N. IORGA. Neamul lui Petru Şchiopul şi vechi documente de limbă mai nouă	371

CONSTITUȚIUNEA CEHOSLOVACĂ

DE

ANDREI RĂDULESCU

CONSILIER LA ÎNALTA CURTE DE CASAȚIE ȘI JUSTIȚIE.
PROFESOR LA ACADEMIA DE COMERȚ,
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Comunicare făcută la Academia Română în ședința dela 20 Martie 1936.

INTRODUCERE

In ultimii ani, sub influența transformărilor economice și sociale și a concepțiilor despre organizare, mai toate Statele și-au alcătuit noui Constituții.

Cercetarea lor, obiect de intinse publicații și studii în alte părți, este interesantă atât din punct de vedere juridic cât și politic.

Dacă în genere este utilă cunoașterea lor, ea este chiar necesară, când e vorba de popoarele dimprejur și în special de acelea cu care avem legături de amiciție și alianță.

Cunoașterea reciprocă este cel mai bun mijloc pentru apropierea popoarelor, mai ales în vremurile de azi, când vedem soarta tratatelor.

Dintre Constituțiile vecinilor am socotit că două merită în deosebi să ne atragă atenția: a Cehoslovaciei și a Poloniei; fiecare reprezintă alt gen.

Cu toate greutățile de cercetare, fiindcă în bibliotecile noastre n'avem tot materialul necesar, totuși vă voiu ceti astăzi ceva despre Constituția cehoslovacă; iar dacă împrejurările îmi vor îngădui, voiu căuta să vorbesc mai târziu și despre Constituția polonă.

* * *

Se știe în ce împrejurări a luat din nou ființă Statul cehoslovac. Deși aservit atâtea secole, deși influențat în unele privințe de cuceritor, poporul cehoslovac și-a păstrat însușirile și n'a pierdut speranța liberării sale. Apăsarea și puterea habsburgică a făcut totuși pe unii să creadă că va fi foarte greu de dobândit independența sau foarte târziu. De aceea au căutat să se adapteze împrejurărilor, să-și apere drepturile în cadrul Impărăției și au participat la vieața publică, luptând pentru apărarea poporului și pentru propășirea lui.

Mulți au crezut că într'o zi se va transforma Impărăția într'o confederație, în care Cehoslovacia va avea ființa ei distinctă. Confederațiile germane și aplicarea tot mai largă a principiului naționalităților îndreptățeau asemenea idei. Diplomația habsburgică a socotit că mijlocul cel mai bun pentru întărirea Statului — greu sdruncinat prin înfrângerile dintre 1859—1866 — este împăcarea Ungurilor, prin întocmirea organizației dualistice dela 1867. In urma acestui pact mulți din Cehoslovaci au înțeles că nu mai au mult de așteptat dela Impărăție și că singura cale de urmat pentru poporul lor este de a lupta pe cont propriu pentru liberarea lui.

Această luptă aveau s'o ducă fie singuri, fie în unire cu alte naționalități, căci altfel erau amenințați să piară în masa germană. Unii erau influențați și de ademenirile rusești și vedeau în triumful Panslavismului mijlocul de mântuire a poporului cehoslovac.

Lupta a devenit uneori foarte acerbă, în diverse forme și chiar în Parlamentul dela Viena, unde Cehii reclamau cu îndârjire și uneori cu succes drepturile lor naționale.

In același timp prin desvoltarea culturii proprii și răspândirea ei în popor se menținea, întărindu-se credința acestuia în realizarea idealului său de libertate.

Acest ideal părea însă foarte îndepărtat.

Izbucnirea războiului mondial a pus la ordinea zilei și soarta națiunii cehoslovace. Minţile clar văzătoare au înţeles că acum ori niciodată neamul trebue desrobit. O victorie a Puterilor Centrale ar fi dus inevitabil la totala înăbușire și curând la pieirea naționalităților din monarhie. Indoială nu

mai putea fi când se iau în considerare cele ce plănuiau chiar cu anumite State independente.

La început unii — şi se pare destul de numeroşi — aşteptau mult dela armatele ruseşti, dar în curând au văzut că nu din acea parte va veni liberarea. De aceea au început să sporească rândurile celor cari văzuseră mai just că nu pot fi salvaţi decât cu ajutorul Puterilor din Apus.

Pentru atingerea scopului urmărit conducătorii poporului cehoslovac au luptat cu un neţărmurit devotament. Unii în ţară, mai mult pe ascuns, alţii în străinătate, în toată libertatea au muncit neobosiţi până la izbânda finală. In fruntea acestora din urmă, neclintit şi neînfrânt a stat înţeleptul Masaryk, care a plecat, cu destule greutăţi, peste hotar, înşelând vigilenţa autorităţilor austriace. După el s'au strecurat alţii şi cu toţii au început lupta cea mare în ţările apusene. Activitatea lor, desfăşurată însă în condiţiuni mai norocoase, se putea asemăna cu a exilaţilor noştri după 1848. Ei au luminat opinia publică şi au convins pe bărbaţii de Stat despre dreptatea cauzei şi a doleanţelor poporului cehoslovac. Incetul cu încetul au izbutit, au alcătuit legiuni de luptători, cari au intrat în rândurile beligeranţilor, au creat un Comitet naţional, mai târziu Consiliu naţional cehoslovac, care a fost recunoscut — un procedeu neobişnuit în Dreptul Internaţional — ca reprezentantul legal al naţiunii cehoslovace.

In 1918 Austro-Ungaria, văzând că pierde războiul, a căutat să salveze ceea ce se mai putea. De aci propuneri de pace separată, promisiuni naţionalităţilor, care, cu toată îndrăzneala, îşi formulau pretenţiile. Dacă mai înainte s'ar fi mulţumit unele cu recunoaşterea drepturilor naţionale şi cu o organizare federativă, acum nu mai era suficientă satisfacerea acestor revendicări.

La 16 Octomvrie 1918 Impăratul proclamă o nouă Constituţie pe baze federative, cu egalitate deplină între popoare. « E prea târziu », a fost răspunsul pe care l-au dat popoarele supuse.

La 14 Octomvrie 1918 s'a constituit la Paris, un guvern provizoriu cu Masaryk preşedinte de Consiliu şi Beneş, ministru al Afacerilor Străine.

In acelaşi timp în Cehoslovacia a izbucnit o mişcare revoluţionară. Aceste evenimente se pare că au fost cauza principală care a grăbit darea unei Constituţii de către Impărat.

Comitetul naţional dela Praga a refuzat proclamarea împărătească şi a cerut Stat separat şi independent. Austriacii, spre a nu rupe orice tratative şi crezând că se vor găsi mijloace de înţelegere, au dat voie unora din membrii acestui comitet să meargă în Elveţia, unde aveau să se pună în legătură cu Consiliul Naţional cehoslovac spre a lua o hotărîre, pe care o sperau favorabilă tezei lor.

In acelaşi timp Guvernul din Viena a dat ordin trupelor din Cehoslovacia — bine înţeles în special celor din Praga — să ia înţelegere cu Comitetul Naţional pentru aranjarea şi asigurarea nouei organizaţii. Comitetul a luat în stăpânire administraţia civilă iar la 28 Octomvrie, printr'o lovitură de Stat, a proclamat independenţa Statului cehoslovac. O mare parte din armată s'a pus la dispoziţia Comitetului. Cei dela Viena, văzând că s'a mers prea departe au încercat o contralovitură la 29—30 Octomvrie, care însă n'a reuşit, graţie trupelor credincioase noului Stat.

Aci trebue să menţionăm — cu mândrie — că şi noi Românii ne-am adus contribuţia în aceste momente mari ale poporului amic. Trupele româneşti, care erau la Praga, s'au pus la dispoziţia Comitetului Naţional. Oştile germane şi ungare au fost înfrânte iar Comitetul a rămas stăpân pe situaţie, menţinând astfel independenţa noului Stat.

Dacă pomenim acest ajutor adus acolo de ai noştri, cu aceeaşi plăcere trebue să amintim o adâncă emoţie, ce am încercat unii dintre noi, *aci la Bucureşti, la începutul lui Noemvrie 1918*. Infriguraţi de svonuri surde, îmbucurătoare dar necontrolate, am întâlnit, într'o zi, pe străzile Capitalei, ici şi colo izolaţi ori în grupuri voioase, soldaţi cu un tricolor pe care mulţi nu-l cunoşteam. Erau soldaţii cehi, din armata Impăratului dela Viena, cari ne arătau că la ei răsărise soarele libertăţii şi cari ne dădeau astfel siguranţa că războiul s'a sfârşit şi că victoria era a Dreptăţii. Vestea bună s'a şi adeverit peste câteva zile când ne-a fost dat să privim pe mândrii ocupanţi, fugind, majoritatea cu atât mai uimiţi de grozăvia dezastrului cu cât

necunoscând situația până atunci erau convinși că nu vor mai pleca din valea Dunării.

Demn de amintit este și un alt fapt. In momentul când trupele de ocupație au părăsit Capitala, autoritățile noastre n'aveau destule elemente de pază față de turburările provocate de indivizi fără căpătâiu, folosiți poate chiar de dușmani spre a lăsa, în urma lor, prăpăd și bolșevism. Cei ce au fost aici își reamintesc svonurile grave și mai ales numeroasele focuri de armă care se auzeau, câteva nopți, în diferite părți ale orașului.

In acele zile — după câte s'a aflat — mulți din soldații cehoslovaci cu ofițerii lor, cari nu mai aveau de ce urma oștile fugare, și-au pus serviciile la dispoziția autorităților noastre.

Gesturi mărețe de o parte și de alta, izvorîte din suflete, care înțeleg ce va să zică a lupta pentru libertate. A fost dat astfel ca, la împlinirea visului unuia și altuia din aceste două popoare, să se săvârșească asemenea fapte care nu trebuesc uitate.

In aceste împrejurări reînvie Statul cehoslovac și odată cu el se plămădește și Constituția lui. La 14 Noemvrie 1918 se formează primul Minister, în frunte cu Kramar, pe care Austriacii îl condamnaseră în 1917 la moarte. La 18 Noemvrie s'a întrunit Adunarea Națională, numită revoluționară, compusă din 270 reprezentanți ai tuturor partidelor cehe și slovace. Această Adunare, continuatoarea Consiliului Național, a votat Constituția provizorie, care, în genere, a avut ca model pe cea franceză dela 1875. Tot atunci a ales ca Președinte al republicii pe Masaryk, care a sosit la Praga spre sfârșitul anului, de când Statul a început să funcționeze cu toate atribuțiile sale.

Germanii și Ungurii n'au voit să participe la lucrările Adunării. Au contestat mai târziu valoarea Constituției pe motiv că Adunarea n'ar fi avut dreptul s'o întocmească. Critica era neîntemeiată deoarece, în urma revoluției și a proclamării noului Stat, Adunarea, urmașa Consiliului Național, era depozitara suveranității poporului cehoslovac.

In cursul anului 1919 s'a preparat Constituția definitivă.

In acest timp se întocmea tratatul de pace dela St. Germain cu Austria, în care se fixa situația și hotarele Statului cehoslovac. Atunci se făurea și tratatul minorităților care a fost

semnat tot la 10 Septemvrie 1919. De clauzele referitoare la minorități a trebuit să se țină seamă la redactarea textului definitiv al Constituției cehoslovace. Această Constituție a fost votată în Februarie 1920 și pusă în aplicare la 29 Februarie acel an [1]).

* * *

Expunerea sumară a cuprinsului acestei Constituții, în comparație în special cu a noastră și o serie de observații asupra ei formează obiectul comunicării de față.

Spre deosebire de alte Constituții, în aceasta s'a înscris înaintea textelor o *declarație* solemnă, în care Națiunea arătând scopul urmărit, proclamă intențiile cele mai frumoase în vederea aplicării și concepția înaltă a noului Stat despre datoriile sale în comunitatea internațională.

Deosebit de interesantă și originală această declarație de principii merită să fie reprodusă:

« Noi, Națiunea Cehoslovacă, voind să consolidăm unitatea « completă a Națiunii, să introducem norme juste în Repu- « blică, să garantăm desvoltarea liniștită a Patriei cehoslovace, « să fim folositori binelui comun al tuturor cetățenilor acestui « Stat și să asigurăm binefacerile libertății generațiunilor « viitoare, am votat în Adunarea noastră națională, la 29 Fe- « bruarie 1920, pentru Republica Cehoslovacă Constituțiunea « al cărei text urmează.

« Noi, Națiunea Cehoslovacă, proclamăm în același timp că « voim să facem toate sforțările noastre pentru ca această Con- « stituție și toate legile țării noastre să fie aplicate în spiritul « istoriei noastre, ca și în spiritul principiilor moderne cuprinse « în cuvântul de ordine: libera dispoziție de sine însuși, căci « noi înțelegem să facem parte din Societatea Națiunilor în « calitate de membru civilizat, pacific, democrat și progresist. »

---

[1]) Pentru aceste evenimente, a se vedea: *République Tchécoslovaque*, Annuaire 1928, pp. 41 și urm., 102 și urm. Jan Opočensky, *La reconstitution de l'Etat tchécoslovaque*. L. Eisenmann, *La Tchécoslovaquie*, pp. 36 și urm. V. Děděcek, *La Tchécoslovaquie et les Tchécoslovaques*, pp. 163 și urm. Jan Papanek, *La Tchécoslovaquie. Histoire politique et juridique de sa création*, pp. 23 și urm. Jiři Hoetzl și V. Ioachim, *La Constitution de la République Tchécoslovaque*.

Cu asemenea frumoase gânduri intra noul Stat în rândurile celorlalte şi în acest sens a căutat să-şi întocmească pactul său fundamental.

Această Constituţie nu formează o singură lege ca a noastră şi atâtea altele, ci este compusă din două părţi: o lege preliminară şi Constituţia propriu zisă. Tot atunci s'a promulgat o lege separată prin care au fost fixate principiile privitoare la dreptul de limbă, lege care face parte tot din Constituţie.

Legea preliminară, un fel de lege de introducere, întocmită de sigur, sub influenţa metodei de legiferare germană, cuprinde în 10 articole o serie de principii de drept, admise peste tot, care în alte ţări ar fi socotite că nu sunt necesare într'o Constituţie sau chiar cele necesare ar fi putut fi înscrise în textul ei şi unele în deosebi ca dispoziţii transitorii ori finale.

Astfel art. 1 prevede că legile care contrazic Constituţia, părţile ei sau legile care o modifică ori o completează sunt fără valoare. Aliniatul II al aceluiaşi articol cuprinde dispoziţia că această Constituţie şi părţile ei nu pot fi modificate sau completate decât prin legi desemnate drept constituţionale.

Art. 4, 5, 6, 7 şi 8 arată până când va lucra Adunarea Naţională, care votase Constituţia, valoarea lucrărilor sale, cât va mai rămâne în funcţiune Preşedintele ales de această Adunare, cum vor lucra Camera şi Senatul până la completarea numărului membrilor lor, caracterul constituţional al unor articole din legea preliminară, data punerii în vigoare a Constituţiei şi o dispoziţie exceptională pentru membrii Adunării. Toate acestea ar fi putut — într'o altă metodă de legiferare — să fie înscrise la sfârşitul Constituţiei ca dispoziţii transitorii.

Art. 9 abrogă, din ziua punerii în vigoare a nouei Constituţii, toate regulamentele care contrazic această Constituţie şi forma republicană a Statului precum şi toate legile constituţionale anterioare, chiar dacă regulamentele lor particulare nu sunt în contradicţie directă cu legile constituţionale ale Republicii. Şi aci, partea din urmă a articolului, singura mai utilă, s'ar fi putut înscrie la sfârşitul Constituţiei.

Prin art. 2 și 3 al legii preliminare se creează un Tribunal constituțional, care are ca misiune să cerceteze constituționalitatea legilor. Este, fără îndoială, un text de mare importanță care totuși ar fi putut fi înscris în Constituție.

CAPITOLUL I

DISPOZIŢIUNI GENERALE

Constituția propriu zisă este intitulată *Charta Constituțională a Republicii Cehoslovace.*

Ea este împărțită în capitole și acestea în paragrafe, spre deosebire de altele, între care și a noastră, împărțită în titluri, capitole și articole.

In capitolul I intitulat: *Dispozițiuni generale*, sunt înscrise câteva principii fundamentale pentru organizarea Statului.

Primul paragraf conține principiul, că în Republica Cehoslovacă *orice putere emană numai dela Națiune*. Se va vedea mai jos cât de mult s'a căutat a se aplica acest principiu. Constituția stabilește prin ce anume organe își va întocmi legi Națiunea suverană, le va executa și va fixa Dreptul. De asemenea Constituția stabilește limitele peste care nu trebue să treacă aceaste organe spre a nu vătăma libertățile garantate prin ea.

Al doilea principiu, înscris în par. 2 este caracterul Statului: *Republică democratică*, al cărui șef este Președintele ales. Au fost discuții însemnate asupra acestui caracter dar a triumfat părerea lui Masaryk.

Al treilea principiu fundamental este *indivizibilitatea teritoriului*. Este cunoscut că acest Stat cuprinde mai multe provincii: Boemia, Moravia, Silezia, Slovacia, Rutenia sau Rusia subcarpatică, care au avut unele organizații cu oarecare autonomie. S'a pus problema — cum s'a vorbit și la noi, din fericire numai în treacăt — dacă noul Stat trebue organizat pe bază federală sau unitară, centrală. Ideea federală fusese agitată de atâtea ori, reclamată cândva chiar de Cehi în cuprinsul Austriei. A triumfat, însă, punctul de vedere al organizației

Statului unitar şi indivizibil, ceea ce era — de altminteri — o absolută necesitate, mai ales faţă de marele număr de minoritari.

De aceea Constituţia a înscris în art. 3 dispoziţia că *teritoriul Republicei Cehoslovace formează o totalitate unită şi indivizibilă, ale cărei frontiere nu pot fi schimbate decât printr'o lege constituţională.*

O situaţie specială ocupă, însă, *teritoriul Rutenilor* dela Sud de Carpaţi, aşa zisa Rusie subcarpatică. Aceştia s'au unit de bunăvoie cu poporul cehoslovac, formând un teritoriu autonom iar tratatul dela St. Germain a consfinţit această unire.

Constituţia, în conformitate cu art. 10—13 din acel tratat, prevede expres că *acest teritoriu autonom formează totuşi o parte inseparabilă a totalităţii teritoriului Cehoslovaciei;* el va fi înzestrat cu cea mai largă autonomie, compatibilă, însă, cu unitatea republicii. Limitele acestui teritoriu urmau să fie fixate printr'o lege care va forma o parte din Constituţie. Din diverse împrejurări nu s'au putut stabili aceste limite şi n'au avut loc nici alegeri pentru Dietă [1]).

Pentru asigurarea autonomiei s'au înscris anumite dispoziţii de ordin legislativ şi administrativ, care vor fi expuse mai departe. E de observat că Republica Cehoslovacă nu era datoare să declare art. 10—13 din citatul tratat ca articole constituţionale. Le-a înscris totuşi în Constituţie spre a arăta cât de mare-i este dorinţa de a garanta autonomia acestui teritoriu subcarpatic.

Ca un corolar al unităţii Statului s'a prevăzut că nu există decât o naţionalitate pentru toţi cetăţenii republicii, lăsând pe seama legiuitorului să fixeze condiţiile de dobândire şi de pierderea ei. S'a înscris însă *principiul unei singure naţionalităţi;* un supus străin nu poate fi totodată supus cehoslovac. Tot ca simbol al unităţii s'au stabilit aceleaşi colori naţionale şi drept capitală Praga.

După consacrarea acestor principii ne-am aştepta să avem un capitol în care să se arate drepturile cetăţenilor. Aci s'a

[1]) René Martel: *Ruthénie Subcarpatique,* p. 60 şi urm. La 15 ani după tratatul dela St. Germain nu se realizase complect autonomia. Actualul preşedinte, când era ministru ar fi promis-o pentru 1935.

întrebuințat însă alt sistem. Drepturile cetățenilor sunt tratate aproape de sfârșitul Constituției. Inaintea lor găsim normele referitoare la organizarea fundamentală a Statului. Este o concepție diferită de aceea cu care suntem obișnuiți. In Constituția noastră și în altele asemănătoare, sub influența Declarației drepturilor omului s'a dat prioritate drepturilor garantate oamenilor. In Constituția cehoslovacă, fără a nesocoti aceste drepturi, obiectul prim al preocupărilor a fost organizarea Statului, fără de care se spune — de sigur — că acele drepturi nu pot fi recunoscute și garantate. Statul înaintea individului.

* * *

Statul are la baza organizării sale *separarea puterilor*. Spre deosebire de alte State, chiar foarte înaintate, cum este Franța, aci sunt recunoscute expres trei puteri ca și la noi: legislativă, executivă și judecătorească.

In expunerea Puterilor, vom urma ordinea Constituției, arătând părțile caracteristice, redând uneori chiar textele, spre a avea un tablou mai exact al cuprinsului ei și metodei de alcătuire.

CAPITOLUL II

PUTEREA LEGIUITOARE

Puterea legiuitoare este exercitată de Adunarea Națională. Este adevărat că și Președintele republicii are un anumit rol în opera de legiferare, dar mai redus decât acela pe care-l are șeful Statului în alte părți.

Este de asemenea adevărat că uneori însuși poporul hotărăște asupra votării unor legi dar aceasta este o excepție. Regula generală este că legiferarea este atributul Adunării Naționale. Cu toate discuțiile care au avut loc a triumfat sistemul bicameral. *Adunarea Națională este formată din două corpuri: Camera Deputaților și Senatul.* Principalul rol îl are — cum vom vedea — Adunarea Deputaților.

Sediul Adunării Naționale este la Praga. Pentru anumite eventualități — deși poate nu era nevoie — s'a prevăzut chiar în Constituție că în caz de necesitate absolută, poate fi convocată

provizoriu şi în altă localitate din cuprinsul Republicii. Aceasta nu înseamnă că n'ar putea lucra valabil şi în afara teritoriului naţional, când în împrejurări nenorocite, Guvernul şi Adunarea ar fi nevoite să se refugieze pe un teritoriu străin, cum s'a întâmplat cu Serbia.

Adunarea Naţională legiferează pentru tot Statul. S'ar spune că era o dispoziţie inutilă. Era însă o nouă afirmare a unităţii şi indivizibilităţii Statului, necesară mai ales din cauza situaţiei Ruteniei autonome. De aceea s'a prevăzut formal că ori de câte ori nu este o lege specială care să deroge dela acest principiu, legea este valabilă pentru întreg teritoriul Statului cehoslovac.

Camera Deputaţilor este compusă din 300 membri, număr fixat chiar prin Constituţie iar nu lăsat ca la noi şi în alte părţi pe seama legii electorale.

Modul de alegere este votul universal, egal, direct, secret şi cu reprezentare proporţională. Pentru a se da mai multă putinţă alegătorilor să voteze s'a prevăzut, chiar în Constituţie, că alegerile vor avea loc Dumineca. Nu s'a înscris însă nicio normă în privinţa reprezentării proporţionale, aceasta urmând să fie stabilită printr'o lege.

Constituţia n'a prevăzut votul obligator. Această obligaţie este însă prevăzută în legea electorală Nr. 123 din 29 Ianuarie 1920. Listele electorale sunt permanente; alcătuirea lor este reglementată prin legea Nr. 663 din 19 Noemvrie 1919 complectată prin legea Nr. 44 din 23 Ianuarie 1920. Oricare cetăţean, înscris în liste, este dator să ia parte la alegere; sunt dispensaţi, în deosebi, cei cari au trecut de 70 de ani şi bolnavii. Sancţiunea, pentru neîndeplinirea fără motiv serios a obligaţiei de a vota, este destul de severă: amendă dela 20 la 5000 coroane sau închisoare dela o zi la o lună.

Prin citata lege electorală s'a stabilit procedura după care se vor face alegerile. In alegeri se ţine seama de partide, care sunt luate în considerare ca entităţi cu anumite drepturi. S'a căutat prin 2 şi 3 scrutine, să se asigure posibilitatea de reprezentare proporţională chiar partidelor mici [1]).

---

[1]) Redăm *principalele dispoziţii din legea electorală dela 29 Ianuarie 1920:*

Prin legea electorală, ţara este împărţită în 23 circumscripţiuni electorale; dintre ele, cea mai mare, Praga alege 45 deputaţi iar cea mai mică 6. Oricare cetăţean nu

De sigur că acest sistem are o parte bună întru cât dă putința să fie ascultate diversele opinii, diversele curente. Chestiunea este însă, dacă prin aceasta nu se înlesnește înmulțirea partidelor, prin fărămițarea celor mari, ceea ce nu totdeauna este un bine.

Este aproape cert că sistemul cehoslovac, cu recunoașterea partidelor, liste, etc., a influențat pe cei ce au întocmit sistemul actual dela noi.

---

poate vota decât într'o comună și personal. Pe lângă celelalte condiții, pentru a fi ales deputat se cere să fii supus al Statului cehoslovac cel puțin de trei ani.

In fiecare circumscripție este o Comisiune electorală.

Pentru a participa la alegeri partidele politice sunt datoare, ca în termen de 21 zile înainte de ziua fixată, să prezinte Comisiunii electorale respective listele de candidați, care trebue să fie semnate de cel puțin 100 alegători, înscriși pe listele electorale ale comunelor din districtul, unde se face alegerea. Pe lângă lista de candidați trebue să se alăture o declarație semnată de toți candidații, în care arată că primesc să candideze, că nu și-au dat consimțimântul să figureze pe alte liste și că nu se prezintă în altă circumscripție.

Comisia electorală a circumscripției, după ce a examinat dacă listele candidaților au satisfăcut condițiile de formă, le aranjează, folosindu-se dacă e nevoie și de colaborarea reprezentanților partidelor politice.

Inainte de alegeri cu 14 zile, președintele Comisiunii electorale publică în jurnalele oficiale ale circumscripției respective toate listele de candidați, care sunt întocmite în conformitate cu legea; el indică partidul și numărul de ordine. După aceasta listele sunt tipărite în formă de buletine de vot. Tipărirea se face cu aceleași litere, în același format, pe hârtie de coloare, calitate și dimensiuni uniforme. Pe toate listele se aplică stampila comisiei electorale și în același loc.

Listele sunt trimise — apoi — de Președintele Comisiunii, primarilor cu invitația de a le preda alegătorilor, cu cel puțin trei zile înainte de alegere.

Cheltuielile de tipărire sunt o parte în seama Statului, o parte a partidelor; dacă un partid nu depune aceste cheltuieli este socotit că și-a retras candidații.

Un partid poate cere ca listele sale să nu fie trimise alegătorilor; el poate cere numai un număr de exemplare oficiale ale listelor și să le distribue singur.

Alegerea se face în fiecare comună și începe la ora 8 dimineața. In ziua de alegere și în ajun este oprit să se vânză sau să se servească băuturi spirtoase.

Alegerile sunt dirijate de o comisiune departamentală, compusă din reprezentanții diverselor partide.

Votarea se face în chipul următor: Comisiunea electorală cercetează dacă alegătorul posedă toate listele de candidați, adică buletinele de vot, fără semne și ștersături. Dacă-i lipsesc liste sau au semne ori ștersături, acestea sunt înlocuite prin altele.

Al doilea scrutin este o repartiție care se face de *Comisia electorală centrală*, care funcționează pe lângă Ministerul de Interne. El are loc a opta zi după alegeri, și are de obiect mandatele nerepartizate la primul scrutin. La acest scrutin nu sunt luate în considerare decât partidele care au obținut, cel puțin într'o circumscripție electorală, un minimum de 20.000 voturi sau câtul, dacă el este mai mic de 20.000 și care au declarat că listele lor vor participa la al doilea scrutin. Procedura acestui scrutin este următoarea: Inainte de începerea operației, membrii Comisiei electorale centrale, în calitate de oameni de încredere ai partidelor, prezintă președintelui Comisiunii listele de candidați ai partidelor respective. Aceste liste pot să cuprindă numărul de nume pe care-l vor, dar în ele nu pot să figureze numele candidaților prezentați într'o circumscripție electorală și nealeși la primul scrutin.

In ceea ce privește *dreptul de a fi alegător și ales*, nu se face deosebire de sex. Toți supușii, cetățenii Republicii Cehoslovace, cari au 21 de ani și îndeplinesc și celelalte condițiuni prevăzute de legea electorală, au drept de vot pentru Cameră.

Pentru a fi ales se cere vârsta de 30 ani și celelalte condiții arătate în legea electorală. Vârsta aceasta e mai potrivită pentru un rol așa de important, decât cea de 25 ani dela noi. O

Comisia adună toate voturile rămase, obţinute de toate partidele în toate circumscripţiile Republicii. Impărţind totalul voturilor rămase prin numărul mandatelor nerepartizate plus unul obţine câtul. In urmă împarte totalul voturilor rămase fiecărui partid în toate circumscripţiile electorale prin acest cât. Rezultatul este numărul mandatelor care sunt atribuite fiecărui partid prin al doilea scrutin.

Comisia are la dispoziţie plicuri de aceeaşi mărime, calitate, coloare, fără vreo diferenţă între ele. Ea dă un plic alegătorului, care intră într'un loc perfect izolat aşa ca să nu fie observat. Aci aşează în plic lista de candidaţi pe care o alege, depune plicul într'o urnă înaintea comisiunii iar listele care i-au rămas, adică listele nevotate, le pune într'o cutie specială.

* * *

Interesantă — în deosebi — este despuierea scrutinului. In Cehoslovacia sunt trei scrutine.

Primul scrutin se efectuează, în prima Marţi după alegere, de către Comisiunea electorală a circumscripţiei pe baza rezultatelor din comune. Ea procedează mai întâi numărând listele, buletinele pentru fiecare partid. Dau drept la un vot pentru un partid chiar acelea dintre liste în care sunt şterse sau schimbate numele candidaţilor.

După ce a totalizat voturile valabil obţinute de fiecare partid, Comisia împarte totalul voturilor la numărul mandatelor atribuite circumscripţiei; ţifra rezultată reprezintă câtul. Totalul voturilor obţinute de fiecare listă de candidaţi este împărţit prin cât. Comisia atribue fiecărui partid atâtea mandate de câte ori câtul se cuprinde în suma voturilor obţinute de un partid. Intre candidaţii unui partid mandatele sunt atribuite în ordinea în care ei figurează pe listă.

Există şi al treilea scrutin, când n'au putut fi distribuite toate mandatele prin al doilea scrutin. In acest caz, Comisiunea atribue unul câte unul fiecărui partid care a avut mai multe voturi; şi aci candidaţii diverselor partide sunt luaţi după numărul lor de ordine.

Candidaţii cari n'au fost aleşi la niciunul din scrutine, sunt supleanţi. Când un mandat devine liber nu se procedează la noui alegeri ci e chemat un supleant din acelaşi partid, în ordinea în care a figurat pe listă la alegere. Dacă nu mai este nimeni pe acea listă, se chiamă un supleant din acelaşi partid în ordinea listei care a fost prezentată la al doilea scrutin.

Prin procedeul acesta ingenios se evită facerea unor noui alegeri.

Cehoslovacii au făcut şi pentru Senat o lege electorală (Nr. 124 din 29 Februarie 1920, în aceeaşi zi, cu Constituţia). In genere sunt aplicabile normele dela Cameră cu puţine diferenţe. Intre acestea de menţionat că aci sunt 13 circumscripţii, fiecare cuprinzând în principiu două din cele destinate pentru Cameră. Cea mai mare, tot a oraşului Praga, alege 45 senatori şi cea mai mică alege patru. Dacă alegerile pentru cele două Corpuri Legiuitoare au loc în termen maxim de patru săptămâni, nimeni nu se poate prezenta la ambele; o astfel de alegere e nulă. Dacă, afară de acest caz, un deputat este ales senator sau invers, el va primi mandatul pentru aceea din Camere, unde a fost ales în ultimul loc.

experiență a vieții, timp de 5 ani, este, de cele mai multe ori, un câștig pentru exercițiul acestui drept de legislator.

Camera Deputaților este aleasă pentru 6 ani, nu pentru 4 ca la noi, în Franța și în alte țări.

Senatul este compus din 150 membri. Senatorii sunt aleși tot prin vot universal, egal, direct și secret și cu reprezentare proporțională. Alegerile se fac tot Dumineca.

Au drept de vot, pentru Senat, de asemenea toți cetățenii cehoslovaci, fără deosebire de sex, cari au vârsta de 26 ani și celelalte condiții prescrise de lege pentru compunerea Senatului.

Pot fi aleși senatori cetățenii, fără diferență de sex, cari au etatea de 45 ani și întrunesc și celelalte condiții cerute de lege.

Vârsta pentru alegător la Senat este mai redusă decât la noi iar aceea pentru a fi ales este mai mare. Chestiune de aprecierea capacității de a alege și de a fi ales pentru îndeplinirea rolului de senator, pentru care se cere, în adevăr, cât mai multă cunoaștere a vieții și calm.

Senatul este ales pe opt ani.

Cu privire la compoziția Corpurilor Legiuitoare, găsim aci alte câteva dispoziții foarte interesante.

Este de relevat, în deosebi, că *funcționarii pot fi aleși în Parlament*. Constituția nu prevede formal aceasta dar conține dispoziții în privința modului cum un funcționar își va exercita cele două însărcinări, ceea ce dovedește că — potrivit principiilor generale arătate mai sus — funcționarii pot fi aleși. S'ar fi putut ca aceste dispoziții să rămână pe seama legiuitorului ordinar dar probabil constituantul s'a temut ca nu cumva pe acea cale să se ia măsuri care ar fi împiedecat pe funcționari să-și exercite mandatul.

Dacă un funcționar de Stat a fost ales membru al unei Adunări și a depus jurământ, îi este acordat de drept un concediu pe toată durata mandatului. El are dreptul să beneficieze de apuntamente, deducându-i-se alocațiunile locale și de activitate; el își păstrează de asemenea drepturile, la înaintarea automată, care există în acea țară.

Un text special prevede că *profesorii din învățământul superior* au dreptul de asemenea la concediu. Ei pot însă să nu se

folosească de el, deci pot să ţină cursuri, examene şi să îndeplinească toate îndatoririle profesoratului. Dacă se folosesc de concediu ei sunt supuşi aceluiaşi regim ca şi ceilalţi funcţionari. Textul acesta arată că profesorii sunt socotiţi, între funcţionarii Statului, ca o categorie aparte, şi — în acelaşi timp — pare a dovedi că numai profesorii din învăţământul superior pot fi aleşi în Parlament.

Un exemplu care ar putea da de gândit şi altora, unde alegerea membrilor Corpului didactic de toate gradele a provocat multe şi îndreptăţite critici.

Faţă de generalitatea textului alin. 2 ar fi însă greu să se refuze acest drept şi celorlalţi profesori. Totuşi în acest caz pare curios de ce s'a înscris text special pentru profesorii din învăţământul superior.

Constituţia a recunoscut şi celorlalţi funcţionari dreptul de a fi aleşi în Parlament şi de a se bucura de aceleaşi avantaje. Prin aceşti funcţionari publici se înţeleg — de sigur — funcţionarii comunelor, judeţelor şi altor instituţii publice, afară de ai Statului.

Cu toate acestea *nu pot fi aleşi:* prefecţii departamentelor, prefecţii districtelor, am zice la noi prefecţii şi pretorii, subprefecţii de altă dată. De asemenea n'au dreptul să fie aleşi: membrii Tribunalului constituţional, judecătorii Tribunalului electoral şi nici membrii Consiliilor de departament. Nu se prea vede pentru ce aceştia din urmă, în special, nu pot fi aleşi, când s'a permis celorlalţi funcţionari. Textul vorbind numai de anumiţi membrii ai citatelor tribunale, de aci rezultă că toţi ceilalţi magistraţi pot fi aleşi în Parlament [1]).

Altă dispoziţie interesantă este aceea, în virtutea căreia, *membrii Adunării Naţionale nu pot fi numiţi funcţionari plătiţi ai Statului* decât după ce a trecut un an de când nu mai sunt membrii ai Adunării. Aci se vede grija de a nu beneficia de situaţia lor spre a obţine avantaje dela Guvern iar de altă parte

[1]) Prin legea din 8 Aprilie 1927 (M. Of. No. 56) s'a precizat că nu pot fi eligibili în Parlament nici militari activi, adică acei care îşi fac stagiul de 2 ani conform legei recrutărei precum şi ofiţeri activi, jandarmii şi ofiţeri de jandarmerie.
Această restricţie nu se aplică însă civililor concentraţi sau celor mobilizaţi în caz de război.

ca Guvernul să nu-i influenţeze prin numirea sau promisiunea numirii în funcţiuni bine plătite.

Această dispoziţie nu se aplică Miniştrilor şi nici deputaţilor sau senatorilor cari erau funcţionari ai Statului înainte de a fi aleşi. Ei se bucură de această favoare numai dacă vor rămâne în acelaşi serviciu.

După ce a expus aceste reguli pentru compunerea Parlamentului, Constituţia enunţă câteva reguli, care puteau lipsi sau, în tot cazul, puteau fi lăsate pe seama legii ordinare. Astfel s'a prevăzut că membrii Adunării pot să-şi dea demisia oricând vor voi, că ei îşi exercită personal mandatul, adică nu prin procurator şi că le este interzis să primească instrucţii dela cineva.

Intâlnim — apoi — o altă prevedere foarte bună. *Membrii Adunării Naţionale n'au voie să intervină la autorităţile publice în favoarea intereselor particulare.* O asemenea intervenţie este totuşi permisă când face parte din exerciţiul profesiunii normale a deputaţilor şi senatorilor. Această excepţie se referă la advocaţi, mai ales că în legislaţia austro-maghiară, încă în vigoare atunci în Cehoslovacia, intervenţia la autorităţi nu numai că nu era interzisă dar era aproape indispensabilă pentru cele mai neînsemnate chestiuni şi — ceva mai mult — era rezervată aproape numai lor. O asemenea dispoziţie înlăturând concurenţa parlamentarilor va fi făcut bucuria advocaţilor.

Intr'o serie de paragrafe urmează rânduieli pentru *începerea şi exerciţiul demnităţii de parlamentar precum şi arătarea drepturilor lor.*

In prima şedinţă a Adunării, sau în aceea la care ia parte pentru prima dată, fiecare membru *trebue să depună jurământ* după formula: «Promit să fiu credincios Republicii Cehoslovace, să observ legile şi să îndeplinesc mandatul meu de deputat, în măsura capacităţilor mele şi a puterilor mele». Dacă refuză să jure sau jură cu rezerve pierde, fără nicio formalitate, mandatul. Măsură destul de severă, luată probabil mai ales faţă de minoritari şi de comunişti.

Amândouă *Corpurile Legiuitoare trebue să lucreze în acelaşi timp*. Şedinţele lor trebue să fie publice, afară de cazurile prevăzute în regulamentele parlamentare.

Ele au două sesiuni ordinare: una care se deschide în Martie, alta în Octomvrie. Constituţia nu prevede ziua.

Convocarea lor se face de către Preşedintele Republicii, care e dator să le cheme la acele epoci. El are dreptul să le convoace şi în şedinţe extraordinare, când ar fi nevoie. El este îndreptăţit, ca şi la noi, să amâne întrunirea lor, însă nu pentru mai mult de o lună şi numai o singură dată pe an.

Corpurile Legiuitoare au însă şi ele dreptul să ceară să fie convocate. Pentru aceasta trebue ca o asemenea cerere să fie făcută de majoritatea absolută a Camerei sau a Senatului şi să fie adresată Preşedintelui de Consiliu, arătând obiectul ce vor să discute. Preşedintele Republicii, în urma comunicării Preşedintelui de Consiliu este obligat să convoace Camerele astfel ca ele să se reunească în termen de 15 zile dela data cererii lor.

S'a prevăzut şi ipoteza că n'ar fi ascultată cererea lor şi n'ar fi convocate. Intr'un asemenea caz, cele două Camere se întrunesc deodată, în urma chemării Preşedinţilor lor, în cele 15 zile, următoare.

S'a mai prevăzut şi altă ipoteză.

Dacă au trecut cel puţin patru luni dela cea din urmă sesiune ordinară şi dacă două cincimi dintr'una din Camere cer, Preşedintele Republicii este dator să convoace Camerele aşa încât ele să se poată întruni în termen de 15 zile dela cererea lor.

Şi de astă dată, dacă el nu le convoacă, Camerele se întrunesc în următoarele 15 zile în urma chemării Preşedinţilor lor.

Măsuri foarte bune, care urmăresc nu numai să apere drepturile Parlamentului şi să împiedece pe Preşedinte de a abuza, măsuri care consacră preponderanţa Adunării Naţionale. Totuşi sistemul nu e perfect; piedeci tot se pot ivi, de pildă când Preşedinţii Camerelor n'ar voi sau n'ar putea să le cheme. Constituţia nu prevede că ele se pot întruni fără chemarea nimănui, cum este la noi, (art. 90 din Constituţie).

Camerele pot fi disolvate de către Preşedintele Republicii. El are acest drept, fără să ceară avizul cuiva, cum este în Franţa unde trebue să aibă avizul favorabil al Senatului.

Dacă însă Camerele mai au numai şase luni până la expirarea mandatului lor, ele nu mai pot fi disolvate. S'a socotit că nu e nevoie să se grăbească, prin disolvare, consultarea alegătorilor.

E o întrebare însă dacă continuarea activității lor în cele șase luni n'ar putea fi păgubitoare. S'a manifestat și de astă dată mai multă încredere în cumințenia reprezentanților poporului decât în a Președintelui.

Nouile alegeri, în caz de disolvare sau expirarea mandatului, trebuesc făcute în termen de 60 zile. Chestie dacă trebuesc începute sau terminate.

Senatul are o atribuție specială în cazul când are de judecat, cum vom vedea, pe Președintele Republicii sau pe miniștri. In această ipoteză el, deși e disolvalt sau i-a expirat mandatul, totuși continuă să funcționeze ca instanță de judecată.

* * *

Imunitatea parlamentară este reglementată destul de bine. Astfel membrii Adunărilor nu pot fi urmăriți pentru votul lor. La noi s'a mai adăugat «prigonit», a cărui utilitate nu se prea vede; când se redacta textul nostru era la modă cuvântul prigoană, care intră însă în urmărire. La Cehoslovaci s'a adăugat pe lângă cuvintele: în Cameră și pe acelea de: în Comisiuni, ceea ce era inutil. De aceea textul român: « în exercițiul mandatului » este mai bun. S'a mai adăugat că pentru opiniunile emise în exercițiul funcțiunii, membrii Parlamentului sunt supuși numai măsurilor disciplinare ale Camerelor respective. Această dispoziție lipsește la noi, ceea ce ar îndemna să se susțină că nici asemenea măsuri disciplinare nu pot fi luate, față de redacția art. 54, care-i apără de orice urmărire pentru opiniunile și voturile lor.

S'a prevăzut — apoi — dispozițiunea cunoscută că atunci când e vorba de alte acte sau neîndepliniri de obligații decât votul sau opiniunile emise în exercițiul funcțiunii lor, parlamentarii nu pot fi urmăriți criminal sau disciplinar fără consimțimântul Camerei respective. Materia e însă mai bine reglementată ca la noi și în alte țări și situația parlamentarilor este mai garantată. Se vede încă odată grija de a îndepărta cât mai mult motivele, poate uneori izvorîte din patimile politice, care le-ar amenința libertatea.

De observat, în special, că această imunitate nu e prevăzută numai pentru timpul sesiunii ca la noi. In lipsă de un text

ea trebue să fie recunoscută și în afară de sesiuni, ceea ce este o mare garanție.

Mai mult încă, dacă Adunarea, din care parlamentarul face parte, nu-și dă consimțimântul, urmăririle nu pot să mai aibă loc niciodată « sunt excluse pentru totdeauna ». Adunarea este deci judecătorul suprem și nediscutat în această privință. Când va socoti ea că nu trebue să fie urmărit, chiar pentru fapte foarte grave, hotărîrea ei este definitivă și irevocabilă. Un drept — poate exorbitant — dar menit să pună la adăpost pe aleșii poporului de orice încercări de împiedecare în exercițiul rolului lor. Constituantul a avut toată încrederea că Adunările nu vor abuza.

Interesant însă, că n'au aplicat aceste dispozițiunl tocmai acolo unde s'ar crede mai necesare. Ele nu se aplică când parlamentarii sunt redactorii responsabili ai unei publicații periodice și au săvârșit fapte care atrag o responsabilitate criminală. Oricât de mare este libertatea parlamentarilor ea trebue folosită cu toată prudența în *materie de presă*. Și dacă ținem seamă că sensul expresiei: « responsabilitate criminală », rămâne să fie lămurit de Puterea legiuitoare, înțelegem cât s'a căutat ca din presă, atât de utilă, să nu se facă un mijloc vătămător. Când ai căzut într'o asemenea vină, nici maiestatea Parlamentului nu te mai poate apăra.

O altă excepție la imunitate este în caz când parlamentarul a fost prins și arestat *în flagrant delict*. Autoritatea competentă care a luat această măsură este datoare ca, fără întârziere, să înștiințeze pe Președintele Camerei respective, care va pune chestiunea în deliberarea acesteia. Dacă Adunarea nu aprobă măsura, nu ridică imunitatea, se înțelege că arestarea încetează. In dorința de a apăra și mai mult pe parlamentari s'a prevăzut că dacă în termen de 15 zile Camera respectivă nu și-a dat consimțimântul, arestarea de asemenea trebue să înceteze, chiar în caz de flagrant delict. De discutat dacă aceasta nu este socotită nu numai ca un refuz pentru arestare ci și un refuz pentru dare în judecată, ceea ce — potrivit celor arătate mai sus — atrage excluderea oricărei urmăriri pentru totdeauna.

In unele Constituții, între care și a noastră, s'a prevăzut că deputații și senatorii pot fi urmăriți și arestați, când sesiunea

2*

este închisă, indiferent dacă e sau nu flagrant delict. Garanția ce le mai rămâne este că asemenea măsuri sunt supuse Adunărilor, când se deschid. O posibilitate de arestare, de ex. la începutul lui Aprilie până la 15 Octomvrie, constitue de sigur, un mare pericol.

Cehoslovacii, continuu preocupați de a da cât mai multe garanții reprezentanților poporului, au luat încă o măsură foarte bună. Vom arăta mai departe că au creat un organ legislativ care funcționează, când Parlamentul nu este deschis. In acel timp toate dispozițiile referitoare la imunități se îndeplinesc de acest organ, care are atribuțiile Parlamentului. Deputații și senatorii au deci mijlocul de a fi apărați. Iar în cazul când acest Comitet nu aprobă, votul său este supus, la deschiderea sesiunii, Camerei respective care se va pronunța în următoarele 15 zile.

In această Constituție s'a mai înscris o altă dispoziție pentru apărarea parlamentarilor. Ei au dreptul să refuze de a depune ca martori, când este vorba de lucruri ce li s'au încredințat în această calitate. Acest drept îl au și când nu mai sunt parlamentari. Dreptul nu mai există când s'ar dovedi că s'a abuzat de mandat.

CUM LUCREAZĂ CORPURILE LEGIUITOARE?

Constituția nu prevede prea multe norme în această privință. In cadrul ei urma să se stabilească, printr'o lege specială, principiile fundamentale ale funcționării Camerelor, ale raporturilor dintre ele, precum și raporturile cu Guvernul și în genere cu publicul.

Pentru funcționarea lor interioară, fiecare Cameră are dreptul să-și întocmească un regulament.

Ca o dispoziție transitorie, care-și avea locul poate mai bine la urmă, s'a prevăzut că, până la întocmirea regulamentelor de Adunările obișnuite, va rămâne în vigoare regulamentul întocmit de Adunarea Națională, care a votat Constituția.

Ședințele, în regulă generală, trebue *să fie publice*. Sunt însă cazuri prevăzute de regulamentele parlamentare, când se pot ține ședințe secrete.

Sesiunile ambelor Adunări trebue să înceapă și să se sfârșească în același timp.

Corpurile legiuitoare lucrează separat. In mod excepțional, în cazurile prevăzute de Constituție, pentru alegerea Președintelui Republicii și alte acte în legătură cu acesta, și pe care le vom arăta, ele se întrunesc în ședințe comune, formând *Adunarea Națională.* In acest caz ea lucrează după regulamentul Camerei, care are prioritate față de al Senatului.

Dreptul de a prezenta proiecte de legi, am zice *dreptul de inițiativă* aparține Guvernului și fiecăreia din Camere. Nu se precizează dacă acest drept poate fi exercitat chiar de un singur membru sau de un număr mai mare; dintr'un text (par. 41 alin. 2) ar rezulta că îl are chiar o singură persoană.

Interesantă însă este dispoziția după care orice proiect de lege prezentat de un deputat sau senator — text care justifică depunerea chiar de către unul — trebue să fie însoțit de un deviz, în care să se arate care vor fi cheltuielile necesitate de acel proiect precum și de o propunere privitoare la compensarea cheltuielilor pe care le implică, adică *să se arate cum și de unde vor fi acoperite acele cheltuieli.* Măsura este excelentă; o avem și noi, stabilită de mai mult timp, mai întâiu pe cale de hotărîre a Camerei și apoi în regulamentul ei dar nu știu dacă a fost totdeauna aplicată. Este o temperare a inițiativei parlamentare, care poate desechilibra cheltuielile Statului. Cehoslovacii au impus-o însă prin Constituție și cred c'o respectă.

Parlamentarii pot *interpela* Guvernul asupra activității lui. *Miniștrii nu sunt datori să asiste la toate lucrările Parlamentului*, care poate lucra și în lipsa lor. Ei sunt datori să fie prezenți la ședințe numai dacă aceasta se cere de una din Camere sau de Comisiunile lor. Au însă dreptul să asiste la toate ședințele Camerelor sau ale comisiunilor lor și să li se dea cuvântul când cer. *Când nu sunt chemați să fie prezenți, ei pot să fie înlocuiți la lucrările Parlamentului prin funcționarii Ministerului respectiv*, măsură, care nu e rea, și care ar da de multe ori frumoase rezultate, mai ales când Ministrul nu este un specialist în ramurile de activitate ale departamentului său.

Proiectele de legi, în regulă generală, pot fi prezentate, fără prioritate, fie înaintea Camerei, fie înaintea Senatului.

Cu toate acestea proiectele guvernamentale privitoare la legea asupra apărării naționale trebuesc prezentate mai întâi Camerei și apoi Senatului.

Orice lege trebue votată de ambele Corpuri legiuitoare, afară numai de unele excepții recunoscute expres în anumite texte ale Constituției.

Nu se prevede, însă, ca la noi, că legea trebue votată articol cu articol, dispoziție bună dar care uneori poate crea greutăți.

Numărul necesar de membri prezenți pentru ca fiecare dintre Corpurile Legiuitoare să poată vota este de cel puțin o treime din totalitatea membrilor săi. Hotărîrile nu pot fi luate, în mod valabil, decât cu majoritatea absolută a membrilor prezenți.

Sunt însă două acte foarte grave și importante pentru care se cere în fiecare Corp legiuitor o majoritate mai mare, anume: trei cincimi din numărul total al membrilor. Aceasta pentru a declara războiu și pentru a modifica Consituția.

Un quorum special, de prezența a două treimi din toți membrii, este necesar când Camera Deputaților ar trimite în judecată pe Președintele Republicii sau pe Miniștri. Hotărîrea în acest sens trebue să întrunească două treimi dintre membrii prezenți.

Deși legile trebuesc votate de ambele Corpuri legiuitoare, care ar părea tratate pe picior de egalitate, cu toate astea întâlnim aci un *sistem original, care le obligă să lucreze mai repede, și care asigură Camerei o însemnată preferință și putere.*

Dacă un proiect de lege votat de Cameră a fost trimis la Senat, acesta este dator ca în termen de șase săptămâni să ia o decizie asupra lui iar dacă este un proiect de lege bugetară sau pentru apărare națională în termen de o lună.

Nu tot aceleași termene sunt impuse Camerei; ea are un termen de trei luni pentru a hotărî asupra unui proiect de lege votat de Senat. Mai tineri și mai mulți au dreptul să discute mai mult, pe când Senatul trebue să lucreze mai repede!

Printr'o înțelegere prealabilă între cele două Adunări, aceste termene pot fi prelungite, afară însă de termenul de o lună, fixat Senatului pentru legea bugetară și a apărării naționale.

Dacă Adunarea n'a luat o hotărîre asupra proiectului trimis de cealaltă în termenele arătate, este socotită că a aderat la votul dat de cea dintâi.

Dacă, în termenul fixat a încetat mandatul unei Camere, dacă e disolvată sau prorogată sau sesiunea ei terminată, i se fixează un nou termen, cu începere dela ședința sa cea mai apropiată.

Termenele sunt socotite din ziua când proiectul votat de o Adunare este prezentat tipărit celeilalte.

Alte rânduieli în care e consacrată *situația privilegiată a Camerei*, sunt următoarele:

Un proiect de lege admis de Cameră devine lege cu toate că Senatul l-a respins când Camera, sesizată din nou, hotărește cu majoritatea absolută din totalitatea membrilor ei că menține primul vot.

Se poate însă, ca Senatul să fi respins cu o majoritatea de trei sferturi din numărul total al membrilor lui, un proiect votat de Cameră. Proiectul e retrimis la Cameră. Față de arătata majoritate de ¾ a Senatului s'a socotit că nu mai e suficientă majoritatea absolută a Camerei pentru a impune părerea acesteia. In această ipoteză pentru a deveni lege, Camera trebue să hotărască menținerea primului ei vot cu o majoritate de 3/5 din totalitatea membrilor săi.

S'a mai reglementat și următoarea ipoteză. Proiectele admise de Senat sunt trimise Camerei, care e liberă să le voteze sau nu. In caz de respingere sunt trimise înapoi la Senat. Dacă Senatul își menține votul cu majoritatea absolută a tuturor membrilor săi, proiectul este retrimis la Cameră. Când aceasta îl respinge a doua oară cu majoritatea absolută din totalitatea membrilor, proiectul e definitiv respins.

Asemenea proiecte respinse nu mai pot fi prezentate Adunănărilor decât peste un an.

Modificarea votului unei Camere de către cealaltă echivalează cu un refuz.

Se poate întâmpla — cum s'a mai prevăzut — ca în intervalul când una din Adunări trebue să decidă asupra unui proiect pentru care ea sau cealaltă decisese odată, această Adunare să fie disolvată sau să-i fi expirat mandatul, înainte de a fi luat o hotărîre. In acest caz votul cel nou, dat de continuatoarea ei, va fi socotit ca al doilea vot.

Legea, odată votată de ambele Adunări, trebue supusă Preşedintelui Republicii. Acesta are *dreptul s'o retrimită* Parlamentului, făcându-i observaţiunile sale, în termen de o lună. Camera şi Senatul sunt datoare s'o supună din nou votului lor dar de astă dată votarea se face nominal. Dacă în urma unui astfel de vot a fost admisă în fiecare Adunare cu majoritate absolută a tuturor membrilor lor, legea trebue promulgată şi Preşedintele trebue să se supună.

Când nu se poate obţine în fiecare Adunare, la primul vot, o astfel de majoritate este supusă unui al doilea vot nominal numai în Cameră. Dacă, în acest caz, Camera a primit-o cu o majoritate de 3/5 din toţi membrii ei, legea trebue promulgată. Deci, încă odată, hotărîrea ultimă aparţine Camerei.

Dacă însă este o lege, pentru care — cum s'a arătat — se cere un număr mai mare de membri prezenţi şi o majoritate specială, cum ar fi declaraţia de războiu, atunci — în ipotezele de mai sus, privitoare la retrimiterea ei de către Preşedinte — este nevoie — pentru primirea acestei legi — de cel mai mare număr de membrii prezenţi şi de majoritatea special fixată.

După ce legea a fost votată de Adunări şi Preşedintele nu o trimite înapoi, pentru ca ea să fie valabilă trebue să fie *promulgată*. Constituţia trimite, pentru facerea promulgării, la instrucţiuni ce se vor fixa prin lege, când era mai bine să le fixeze ea.

Se prevede totuşi că promulgarea va avea loc în *termen de opt zile* de lucru, după trecerea termenului fixat pentru dreptul Preşedintelui de trimitere sau după comunicarea noului vot al Adunării Naţionale către Guvern. Deci şi în această privinţă un drept limitat pentru Preşedinte spre a nu lăsa o lege nepromulgată cine ştie cât timp.

Constituţia prevede, şi *formula de promulgare*, care este încă o afirmare a drepturilor Naţiunii şi a Puterii legiuitoare în special. Formula dată în numele Preşedintelui este: «Adunarea Naţională a Republicii Cehoslovace a votat legea următoare».

Legea trebue să fie semnată, ceea ce echivalează cu o sancţiune, de Preşedintele Republicii, de Preşedintele de Consiliu şi de Ministrul însărcinat cu executarea ei. In cazul când Preşedintele Republicii este împiedecat, este bolnav şi n'are

înlocuitor, semnează pentru el Preşedintele de Consiliu. Dispoziţia îşi va avea rar aplicarea dar nu este inutilă pentru cazuri neprevăzute.

* * *

Puterea legiuitoare are, însă, nu numai dreptul aşa de bine organizat de a face legi ordinare ci şi de *a completa sau modifica Constituţia*. Deşi Constituţia este calificată de unii autori ca rigidă, această calificare nu este în totul îndreptăţită. Ea nu cuprinde norme speciale pentru revizuirea Constituţiei ca la noi, în Belgia şi în alte părţi. Dreptul de a modifica Charta constituţională îi este recunoscut în special în paragraful 33. Ceea ce se cere neapărat pentru astfel de modificări este numai o majoritate de trei cincimi din toţi membrii. Nici nu este nevoie de o întrunire a ambelor Corpuri Legiuitoare într'o Adunare, cum a fost aceea care a făcut actuala Constituţie sau cum este în Franţa. Camera şi Senatul votează fiecare separat cu majoritatea de 3/5 din totalitatea membrilor şi dacă este adoptat de ambele un text identic (art. 42), el devine legea modificatoare a Constituţiei. Mai cere art. 1 alin. II din legea preliminară ca o asemenea lege să fie desemnată drept constituţională, ceea ce nu e prea greu. De sigur că Preşedintele are dreptul de retrimitere, căci acest drept recunoscut pentru orice lege ordinară nu-i poate fi tăgăduit, fără un text, pentru legile constituţionale.

Când cunoaştem mecanismul de funcţionare al Puterii legiuitoare, vedem — cu toate conflictele posibile între cele două Corpuri — că în definitiv, în ultim resort, *modificarea Constituţiei este în puterea Camerei*. Chiar dacă ar rezista Senatul, când în Cameră se va forma o majoritate de 3/5 din toţi membrii ei, Constituţia este modificată. Este o garanţie, care acolo va fi suficientă dar care, în alte State, la noi de pildă, nu este. Nu cu multă greutate s'ar putea forma o majoritate de 3/5, mai ales că în anumite chestiuni intervine şi acordul partidelor, care nu totdeauna dă fericite rezultate.

Sub influenţa celor mai înaintate concepţii democratice Constituţia cehoslovacă a introdus şi consultarea directă a poporului în materie de legiferare, *prin plebiscit*. Acest procedeu

este admis numai pentru proiectele de legi ordinare depuse de Guvern, care ar fi refuzate de Adunările Legiuitoare iar nu și cele depuse din inițiativa parlamentarilor.

Are dreptul de a vota, prin plebiscit, orice persoană care are dreptul de alegător pentru Camera Deputaților, adică orice supus cehoslovac, în vârstă de 21 ani, fără diferență de sex și care întrunește și celelalte condiții prevăzute în legea electorală pentru Cameră. Amănuntele pentru plebiscit sunt lăsate pe seama legiuitorului, ceea ce, în unele țări, ar putea duce la piedeci pentru manifestarea voinții populare.

Rezultatul plebiscitului va fi admiterea sau respingerea proiectului în chestiune.

Plebiscitul nu este însă admis pentru proiectele prin care se urmărește completarea sau modificarea Constituției.

S'a temut, probabil, constituantul de anumite încercări de schimbări ale Constituției, aprobate în grabă de masele populare, nu totdeauna pregătite pentru a le înțelege bine.

Pactul fundamental al Statului nu trebue să fie schimbat decât de Adunarea Națională în chipul arătat.

O dispoziție care trebue menționată în legătură cu puterea legiuitoare este privitoare la *situația Ruteniei subcarpatice*. In autonomia acestei provincii intră și dreptul de legiferare printr'o Dietă. Aceasta are căderea să legifereze în materie de limbă, de instrucțiune și de religie precum și pentru chestiunile de administrațiune locală și pentru toate celelalte chestiuni, care i-ar fi atribuite prin legile Republicii Cehoslovace. Asemenea legi trebuesc sancționate de Președintele Republicii prin semnătura sa, contrasemnate de guvernatorul provinciei și promulgate într'o colecție specială.

Rutenia subcarpatică are în acelaşi timp și dreptul de a fi reprezentată în Adunarea națională a Statului Cehoslovac printr'un număr echitabil de deputați și senatori, aleși după regulile în vigoare în acest Stat.

Deci Rutenii aleg reprezentanți în Dieta locală și parlamentari în Adunările Legiuitoare ale Republicii, cu care s'au unit. Și aci amănuntele au rămas să fie stabilite prin dispoziții speciale.

De menționat că referitor la deputații și senatorii din Rusia subcarpatică — art. 13 din tratatul dela Saint Germain

prevedea că «acești deputați nu se vor bucura de dreptul de vot în Dieta cehoslovacă în toate materiile legislative de același ordin ca acelea atribuite Dietei rutene».

Constituția cehoslovacă n'a mai reprodus această dispoziție (par. 3 alin. V) așa că membrii Adunării Naționale a Republicei, aleși în Rusia subcarpatică, au dreptul de a participa la toate lucrările acelei Adunări fără restricția din tratat.

Cehoslovacii au recunoscut dar reprezentanților acelui teritoriu, mai mult decât erau obligați prin clauzele tratatului.

* * *

Tot în cadrul puterii legiuitoare Cehoslovacii au creat o instituție originală și foarte utilă. Sunt cunoscute dificultățile, întâmpinate în țările constituționale, de a lua anumite măsuri cu caracter legislativ în timpul când nu funcționează Parlamentul. Aceasta a și dus la folosirea decretelor-legi care sunt prezentate ca o necesitate izvorîtă din nevoia de a apăra țara sau de a lua alte măsuri urgente. Motivele sunt de foarte multe ori neîntemeiate, mai cu seamă că azi întrunirea Parlamentului nu se face așa de greu. Totuși de atâtea ori s'a întrebuințat sistemul decretelor-legi, care reprezintă o gravă atingere a Constituției. In timpul din urmă este la modă sistemul deplinelor puteri acordate guvernelor, sistem care se încearcă a fi justificat prin extinderea puterii regulamentare, atribut al puterii executive, ceea ce de atâtea ori nu e decât tot un mijloc inexact de a acoperi nesocotirea Constituțiilor.

Alcătuitorii Constituției cehoslovace au găsit un foarte bun mijloc, original, pentru a satisface nevoile, care dădeau o justificare și un îndemn amatorilor de decrete-legi.

Ei au creat prin Constituție *un Comitet, care îndeplinește rolul Puterii legiuitoare* în timpul când Parlamentul nu funcționează. Acest Comitet pentru care s'a înscris un articol lung și cu multe amănunte, este format din 24 membri aleși din Parlament și anume: 16 aleși de Cameră și 8 de Senat. Fiecare dintre aceste Adunări mai alege și același număr de supleanți. Durata mandatului lor este de un an. *Rolul Comitetului* este să ia măsurile urgente, chiar dacă în mod normal este necesară o lege și să supravegheze Puterea executivă, în

timpul când un Corp legiuitor este disolvat sau i-a expirat mandatul sau când unul ori amândouă din aceste două Corpuri nu funcționează, fiind prorogate sau închise sesiunile lor.

Alegerea Comitetului se face imediat după constituirea Adunărilor, chiar dacă n'a expirat termenul de un an pentru membrii aflători în funcțiune. Reprezentarea proporțională este la baza sistemului de alegere. Se admite asociația partidelor. Dacă toate partidele sunt de acord alegerea se face în ședință plenară.

Membrii Guvernului nu pot fi aleși în acest Comitet.

Acest Comitet alege un Președinte și al doilea Vice-Președinte dintre deputați iar pe primul Vice-Președinte dintre Senatori.

Membrii Comitetului se bucură de toate imunitățile parlamentarilor, în timpul misiunii lor.

Competența acestui Comitet este foarte largă. Ea cuprinde toate afacerile în legătură cu funcțiunile legislative și administrative ale Corpurilor Legiuitoare.

Constituția, după ce cuprinde într'o formulă generală competența, enumeră *ceea ce este interzis Comitetului*. El n'are dreptul: *a)* să aleagă pe Președintele Republicii sau pe supleantul acestuia; *b)* să modifice legile constituționale sau competența administrațiilor afară numai dacă nu se întinde, prin noui atribuțiuni, acțiunea administrațiilor, care sunt deja organizate; *c)* să îngreuieze obligațiunile cetățenilor prin dispoziții financiare noui și de durată, să întindă obligațiunile apărării naționale, să greveze finanțele Statului pentru o durată mai lungă sau să înstrăineze proprietatea Statului; *d)* să consimtă la declarația de războiu.

Ca mod de lucru s'a prevăzut că dacă ia deciziuni pentru care, în mod normal, e nevoie de o lege, sau dacă trebue să se aprobe cheltuieli sau acoperiri, încasări peste buget, Comitetul trebue să adopte asemenea măsuri cu majoritatea absolută a tuturor membrilor lui. In celelalte cazuri pentru a se lua o hotărîre trebue să fie prezenți jumătate din numărul membrilor iar deciziunile trebue să fie luate cu majoritatea absolută a membrilor prezenți. Președintele nu votează — lucru curios — decât în caz de paritate de voturi.

Când trebue să se ia deciziuni urgente, pentru care în mod normal e necesară o lege, ele nu pot fi luate decât în urma

propunerii Guvernului și cu aprobarea Președintelui Republicii. *Măsurile luate în aceste condiții au valoarea unei legi provizorii.* Ele trebuesc semnate de Președintele Republicii, de Președintele de Consiliu sau de înlocuitorul său și de cel puțin jumătate din numărul miniștrilor, și — după aceasta — promulgate în Colecția de legi și decrete, cu mențiunea textului din Constituție (par. 54), în care se vorbește de Comitet și drepturile lui. Fără consimțimântul Președintelui Republicii asemenea măsuri nu pot fi promulgate.

Când se deschid Corpurile Legiuitoare, Președintele Comitetului sau înlocuitorul lui este dator ca în prima ședință să dea socoteală despre acțiunile acestui organ. Această dare de socoteală trebue să aibă loc chiar dacă ei nu mai sunt membri ai Camerei sau ai Senatului.

Măsurile luate de Comitet sunt supuse ratificării celor două Adunări legislative. Dacă n'au fost ratificate în termen de două luni dela data întrunirii Parlamentului, ele pierd orice valoare.

De altă parte, *măsurile pentru care o lege era necesară sunt supuse și controlului Tribunalului constituțional*, spre a vedea dacă sunt constituționale. De aceea Guvernul este obligat să le supună acestui Tribunal odată ce sunt promulgate.

Acest organ politic, emanațiune a legislativului, este foarte util și îndeplinește un rol foarte important. Guvernul este ajutat la orice moment prin colaborarea delegațiunii Parlamentului dar în același timp este și controlat. Națiunea, prin organul ei cel mai însemnat, cel puțin în concepția acestei Constituții, participă efectiv tot timpul la conducerea Republicii.

Am apreciat și am susținut de mult acest sistem dar la noi nimeni n'a vrut să-l ia în considerare.

CAPITOLUL III

PUTEREA EXECUTIVĂ

A doua putere constitutivă a Statului este *Puterea executivă*. In această Constituție, sub influența dreptului austro-german, ea nu are titlul cu care suntem noi obișnuiți de Putere

executivă, ci: *Puteri guvernamentale și executive*. Aceste Puteri nu sunt clasate ca la noi: Regele și miniștrii, ci trei: *a)* Președintele Republicii, *b)* Guvernul, adică Consiliul de miniștri și *c)* Miniștrii și organele subalterne.

Oricât de importantă este această Putere și oricât se năzuește în multe părți a i se da un rol și mai mare, aici este necontestat într'o situație de oarecare inferioritate față de Puterea legiuitoare iar activitatea ei este subordonată executării legilor.

Ca *principiu fundamental* pentru activitatea ei și pare ca o înștiințare despre modul cum trebue să lucreze, Constituția cehoslovacă a înscris, în fruntea cap. III destinat acestei Puteri, *paragraful 55 în care se prevede că decretele guvernamentale nu pot fi promulgate decât pentru executarea unei legi și în limitele acestei legi*.

Crearea Comitetului, de care am vorbit și care împiedecă Guvernul să lucreze prin decrete-legi și proclamarea principiului din art. 55, arată hotărîrea fermă a Constituantului cehoslovac de a nu îngădui Puterii executive să împieteze asupra Puterii legiuitoare și de a o sili să se mărginească de a aduce la îndeplinire legile în exactele lor limite.

Rolul prim în Puterea executivă, îl are *Președintele Republicii*, care e șeful Statului.

Președintele Republicii este ales de Adunarea Națională, adică de Cameră și Senat, care se întrunesc laolaltă.

Poate fi ales Președinte, orice supus al Republicii Cehoslovace, care întrunește condițiile de a fi ales în Camera Deputaților și care are vârsta de 35 ani. Se spune că se avea în vedere de atunci eventualitatea alegerii actualului Președinte. Nefăcându-se vreo distincție urmează că poate fi aleasă și o femeie.

Pentru a se putea face o alegere valabilă, trebue să fie prezenți cel puțin majoritatea absolută din numărul total efectiv al deputaților și senatorilor. Pentru a fi ales trebue să întrunească 3/5 din voturile celor prezenți.

Dacă, după două votări, nu s'a obținut această majoritate se procede la balotaj însă numai între candidații, cari au avut cele mai multe voturi. Este proclamat ales acela care a întrunit cele mai multe voturi. In celelalte cazuri — prevede textul —

decide sorţul. Nu văd aplicarea acestui text decât în cazul când între candidaţi a fost egalitate de voturi. Şi aci amănuntele vor fi stabilite prin lege.

La intrarea în funcţiune, *Preşedintele depune jurământ*, pe onoarea şi pe conştiinţa sa, că va căuta binele Republicii şi al poporului şi că va observa legile constituţionale şi celelalte legi. Jurământul este prestat înaintea Camerei şi Senatului, întrunite în Adunare Naţională.

Preşedintele este *ales pe termen de 7 ani* socotiţi dela depunerea jurământului. Alegerea se face în cele patru săptămâni care precedă expirarea mandatului Preşedintelui în funcţiune.

Nimeni nu poate fi ales, în mod consecutiv, Preşedinte *mai mult de două ori*. Când cineva a fost ales astfel nu mai poate fi ales a treia oară decât după ce au trecut 7 ani dela expirarea celui din urmă mandat.

S'a făcut o excepţie pentru Masarik şi s'a prevăzut că această dispoziţie nu se aplică celui dintâi Preşedinte al Republicii. El, dar, avea dreptul să fie ales de mai multe ori.

Până la alegerea unui nou Preşedinte continuă să funcţioneze predecesorul său; dispoziţia poate fi utilă, când — din diverse cauze — nu s'ar putea face alegerea la timp.

Când Preşedintele moare sau demisionează în timpul mandatului său Adunarea Naţională, în cele 15 zile următoare alege altul dar nu numai pentru ceea ce rămâne din perioada de 7 ani, cum este în Statele-Unite ci pentru o nouă perioadă de 7 ani. In ipoteza când un nou Preşedinte n'a fost ales sau dacă acesta este împiedecat ori bolnav în aşa grad că nu poate să-şi îndeplinească funcţiunile, acestea sunt exercitate de Guvern. Acesta poate însărcina pe Preşedintele Consiliului să îndeplinească unele funcţiuni speciale.

Se poate întâmpla ca Preşedintele să fie împiedecat sau bolnav timp mai lung de şase luni. Atunci Guvernul, fiind prezenţi cel puţin trei pătrimi din numărul membrilor lui, poate decide — bine înţeles cu majoritate absolută — să se procedeze la alegerea unui *Preşedinte supleant*. Adunarea Naţională alege un asemenea înlocuitor, care funcţionează cu toate drepturile până la încetarea împiedecării. Nici acesta nu poate

fi ales, consecutiv, mai multe de două ori. Deși se înțelegea ușor totuși s'a prevăzut expres că și asemenea alegere se face cu aceleași reguli ca și alegerea unui Președinte titular.

Președintele, titular sau supleant, nu poate fi în timpul acestei funcțiuni și membru al Adunării naționale.

Spre a evita discuții, s'a arătat expres că reședința principală a Președintelui este Praga.

In privința drepturilor Președintelui este de observat că ele sunt limitate. Ca și în Constituția noastră, unde se prevede că Regele nu are alte puteri decât acele date lui prin Constituție, la Cehoslovaci s'a dispus că toate puterile guvernamentale și executive, am zice la noi drepturile Puterii executive, aparțin Guvernului dacă prin Constituție nu sunt rezervate, dela facerea ei, Președintelui. Acolo s'a adăugat însă că se poate ca și prin alte legi promulgate după 15 Noemvrie 1918 să-i fie rezervate și alte drepturi, ceea ce Constituția noastră nu îngădue.

Care sunt drepturile Președintelui? Ele sunt enumerate în paragraful 64.

El reprezintă Statul în afacerile externe; el încheie și ratifică convențiunile internaționale. Majoritatea acestora trebuesc aprobate de Corpurile legiuitoare. Constituția prevede că tratatele comerciale, tratatele care impun Statului și cetățenilor sarcini sau anumite obligațiuni, fie privitoare la proprietate, fie personale și în special sarcini militare, deci e vorba și de alianțe, precum și tratatele referitoare la schimbările în teritoriul Statului au nevoie de consimțimântul Adunării naționale. Pentru schimbările de teritoriu, acest consimțimânt trebue dat printr'o lege constituțională, adică votată de 3/5 din numărul membrilor.

Președintele dă agrementul *și acreditează pe reprezentanții diplomatici.*

El decretează starea de războiu, el declară războiul, după ce a luat consimțimântul Adunării naționale, care știm că trebue dat tot cu 3/5 din numărul membrilor. El încheie pacea dar e dator să prezinte Adunării tratatul spre a-i obține aprobarea, ratificarea.

El — după cum am arătat — are dreptul să convoace, să proroge, să disolve Corpurile legiuitoare și să le închidă sesiunile.

Reamintim dreptul de a retrimite Parlamentului legile, făcându-şi observaţiuni, precum şi de a semna atât legile Adunării naţionale, ale Dietei rutene cât şi deciziunile Comitetului.

Preşedintele dă, fie oral, fie în scris, Adunării naţionale, informaţiuni asupra stării Republicii şi-i supune spre cercetare propuneri pe care le crede utile şi necesare.

El numeşte pe miniştri, îi concediază şi — interesant de semnalat — fixează numărul lor, care în alte părţi se stabileşte prin lege.

Cu privire la *numirea în funcţiuni*, Constituţia prevede că Preşedintele numeşte pe profesorii învăţământului superior fără excepţie, pe judecători, pe funcţionarii Statului şi pe ofiţeri începând dela clasa a VI-a. De observat importanţa dată profesorilor din învăţământul superior; nu numai că din acest corp ei singuri sunt numiţi de şeful Statului, dar în enumerarea cuprinsă în text sunt trecuţi în primul rând chiar înaintea judecătorilor. E încă o manifestare a înaltei concepţii despre rolul lor şi de sigur şi a influenţei lui Masarik.

Preşedintele are şi dreptul de a face daruri şi a acorda pensiuni, însă după propunerea Guvernului; se înţelege că nu e vorba de pensiile la care au drept funcţionarii în baza legilor.

El este *şeful suprem al armatei*, după expresia constituţională, al tuturor forţelor apărării naţionale.

In fine, ultimul drept recunoscut de Constituţie este *dreptul de amnestie, de graţiere şi de schimbare a pedepselor şi a consecinţelor juridice ale condamnărilor* penale, mai ales pierderea drepturilor de alegere în Parlament şi în alte corpuri de reprezentanţi.

El are de asemenea dreptul de a ordona ca un proces penal să nu fie intentat sau să fie oprit. Se exceptează însă plângerile pornite de părţile civile, care nu pot fi oprite.

Preşedintele Republicii nu este răspunzător de activitatea desfăşurată în funcţiunea sa. Toate actele lui, referitoare la puterea guvernamentală sau executivă, trebue să fie contrasemnate de un membru responsabil al Guvernului. Textele respective nu sunt destul de bine redactate, poate destul de bine traduse, dar sensul este că răspunzător de actele Preşedintelui este ministrul care a contrasemnat.

Constituția prevede însă expres că Guvernul este răspunzător de declarațiunile Președintelui privitoare la funcțiunile lui; o înștiințare formală că orice asemenea declarații trebuesc văzute de Guvern; o măsură luată, probabil, sub influența a ceea ce s'a petrecut în alte țări, în special în Germania cu astfel de declarații.

Președintele nu poate fi urmărit penalmente, criminal după text, decât pentru înaltă trădare. Pentru aceasta el este trimis în judecată de către Cameră, care trebue să aibă prezenți 2/3 din toți membrii și să pronunțe trimiterea în judecată cu 2/3 dintre cei prezenți. Instanța de judecată este Senatul, care — de astă dată — pare a fi socotit mai important decât Camera. Dacă este găsit culpabil, nu i se poate aplica orice pedeapsă ci numai aceea a pierderii funcțiunii de Președinte și a capacității de a mai fi ales. Deși este o chestiune așa de importantă, tot legea va determina amănuntele acestei proceduri.

Dispozițiunile referitoare la Președintele titular se aplică și supleantului său.

Din cele expuse se vede că oricât de mari sunt drepturile Adunării Naționale, în special ale Camerii, și drepturile Președintelui sunt destul de mari. Exercitarea acestor drepturi face — desigur — ca în fapt influența lui să fie foarte puternică pentru mersul Statului. Dealtminteri aceasta depinde — ca totdeauna — și de valoarea personalității Președintelui.

* * *

Guvernul este al doilea factor al Puterii executive. El este compus din miniștri cari formează *Consiliul de miniștri*. Reședința lui obișnuită este fixată, prin Constituție, la Praga. Președintele Republicii numește și concediază atât pe Președintele de Consiliu cât și pe membrii Consiliului, pe miniștri.

Guvernul alege pe unul dintre miniștri care să fie *supleant al Președintelui de Consiliu*, spre a îndeplini funcțiunile acestuia în caz de lipsă sau împiedecare. Dacă niciunul din ei nu le poate îndeplini, ele sunt îndeplinite de cel mai în vârstă dintre miniștri.

Desemnarea pentru diferitele Ministere este făcută de Președintele Consiliului.

Miniștrii depun jurământ înaintea Președintelui Republicii. Formula diferă întru câtva de aceea prescrisă pentru acesta. Ei jură pe onoarea și conștiința lor că vor îndeplini datoriile lor în mod conștiincios și nepărtinitor precum și că vor observa legile constituționale și celelalte.

O dispoziție foarte bună este aceea că niciun membru al Guvernului nu poate să facă parte din direcțiunea sau dintr'un comitet de supraveghere, nici să fie reprezentantul unei societăți anonime sau al unei societăți cu responsabilitate limitată, dacă aceste societăți au scopuri interesate. Se înțelege că această interdicție nu trebue ocolită prin persoane interpuse în timpul cât un ministru este în funcțiune, ca apoi, la expirarea acesteia, să ocupe locul în asemenea societăți.

In ceea ce privește *modul cum lucrează* miniștrii, afară de activitatea fiecăruia la Departamentul său, ei lucrează în *Comitet*, noi zicem *Consiliu de miniștri*, care este un organ recunoscut de Constituție.

Pentru a se lua deciziuni valabile de acest Comitet trebue să fie prezenți Președintele sau supleantul său plus majoritatea absolută din numărul membrilor. Se înțelege că deciziunea trebue să întrunească majoritatea absolută a celor prezenți.

De sigur că în *competența Comitetului* intră orice chestiuni și măsuri privitoare la conducerea Statului. Constituția enumeră totuși câteva. Acestea sunt:

a) Proiectele pe care Guvernul vrea să le supună Parlamentului, decretele Guvernului, despre care vom vorbi mai jos, propunerile pe care Guvernul le crede necesare să fie supuse Președintelui Republicii, cu privire la anumite legi, care ar trebui trimise din nou Parlamentului însoțite de observațiuni. Consiliul de miniștri poate face anumite propuneri în acest sens.

b) Toate afacerile cu caracter politic.

c) Numirea judecătorilor, funcționarilor Statului și ofițerilor, începând dela a VIII-a clasă. In cazul când dreptul de numire aparține administrațiunii centrale, numirea este hotărîtă de Consiliul de miniștri. Dacă, însă numirea aparține Președintelui Republicii, ceea ce se arată în legi, Consiliul face numai propunerile cuvenite.

Consiliul de miniştri poate fi convocat de Preşedintele Republicii, care are dreptul să asiste la întrunirile Guvernului, să le prezideze şi să ceară rapoarte scrise asupra oricărei chestiuni.

Guvernul exprimă hotărârile sale, între altele, prin decrete de guvern. Acestea ar echivala cu jurnalele, încheierile Consiliului de miniştri. Se pare că sensul lor este şi de regulamente.

Pentru a fi valabile asemenea decrete trebue să fie semnate de Preşedintele de Consiliu sau supleantul lui, de miniştrii chemaţi să le execute şi de cel puţin jumătate din numărul total al miniştrilor.

Constituţia a reglementat şi *responsabilitatea Guvernului*, într'un mod destul de original.

In primul rând s'a ocupat de *responsabilitatea politică*. In această privinţă Guvernul este răspunzător înaintea Camerei Deputaţilor; numai aceasta-i poate da *un vot de blam*, poate vota — cum spune textul — o ordine de zi de neîncredere. Dar un vot de blam nu se poate face ca în alte ţări printr'o propunere semnată de orice număr de deputaţi, pus imediat în discuţie şi votat. Propunerea pentru un asemenea vot trebue semnată cel puţin de 100 deputaţi. Ea este remisă unui Comitet — ales de Cameră deşi textul n'o spune — care trebue să raporteze asupra ei într'un termen de cel mult 8 zile. In urmă este supusă discuţiei şi votului Camerei, care hotăreşte prin vot nominal. Ca să fie admisă, trebue să fie prezentă majoritatea absolută a deputaţilor şi ea să întrunească majoritatea absolută din deputaţii prezenţi.

Uneori se poate ca însăşi Guvernul să vrea să vadă dacă se mai bucură sau nu de încrederea Camerei. In acest caz el are dreptul să propună acesteia o ordine de zi de încredere, o moţiune de încredere; o astfel de propunere nu mai este trimisă unui Comitet ca aceea provocată de Cameră ci este discutată direct şi votată. Cu ce majoritate nu se arată expres dar, pe cale de analogie, trebue să se ceară aceeaşi majoritate ca în cazul precedent.

Dacă Adunarea Deputaţilor dă Guvernului un vot de blam, sau dacă-i respinge moţiunea de încredere, el trebue să

demisioneze. Preşedintele Republicii primind demisia hotăreşte cine va conduce afacerile Guvernului până se va constitui altul.

Când s'ar întâmpla — ceeace va fi foarte rar — să nu fie nici Preşedinte al Republicii, nici supleant al acestuia, atunci Comitetul de 24 membri ai Parlamentului, care lucrează în timpul vacanţei acestuia, va hotărî asupra demisiunii Guvernului; el va lua şi măsurile necesare pentru gestiunea provizorie a afacerilor guvernamentale.

Aceste dispoziţii arată încă odată însemnătatea acestui Comitet, în puterea căruia se poate să rămână la un moment dat conducerea Statului dar mai ales marele rol atribuit Camerei, care singură hotăreşte de soarta Guvernului.

Pe lângă acestea s'a prevăzut şi *o responsabilitate penală.*

Preşedintele de Consiliu sau membrii Guvernului, cari fie cu intenţie, fie din neglijenţă flagrantă, contravin legilor constituţionale sau obişnuite, sunt răspunzători penal.

Camera are dreptul de a-i trimite în judecată, iar *instanţa de judecată este Senatul,* ca şi la Francezi. Amănuntele rămân pe seama legii; în aceasta se va stabili — de sigur — şi pedepsele. După cum vedem aci s'a rezolvat în parte, printr'un text, chestiunea care face obiect de discuţie la noi dacă pentru o asemenea acuzare se cere intenţie sau numai neglijenţă. S'a prevăzut că e suficientă neglijenţa dar să fie flagrantă, ceea ce, în aplicare, tot va fi prilej de discuţii.

Când Preşedintele de Consiliu sau miniştrii sunt daţi în judecată sau condamnaţi, Preşedintele Republicii nu mai are dreptul — necontestat în toate celelalte cazuri — de amnistie, de graţiere sau comutarea pedepselor.

Aprecierea responsabilităţii Guvernului şi judecarea lui aparţine deci numai poporului prin aleşii lui: Cameră şi Senat. Se poate pune întrebarea dacă este un sistem mai bun decât al nostru, în care miniştrii sunt judecaţi de Inalta Curte de Casaţie. Cred, fără ezitare, că al nostru este mai bun, mai conform cu separaţia Puterilor şi cu mai multe garanţii de nepărtinire.

Al treilea factor, care intră în compunerea Puterii guvernamentale şi executive este format din *Ministere şi organele*

administrative subalterne. Textele respective, cu dese trimiteri la legi, cuprind câteva principii interesante. Intre altele, menționăm că în organele administrative subalterne elementul civil va fi reprezentat după posibilități, ceea ce înseamnă că va fi preferat elementul militar.

In administrație trebue să se ia măsuri ca să fie asigurată cea mai largă protecțiune drepturilor și intereselor cetățenilor; aci e sediul *jurisdicției administrative*, menită tocmai să dea în chip real aceste asigurări. Pentru apărarea cetățenilor față de organele administrative se va crea, ca instanță supremă, un tribunal pentru toată țara și — prevede Constituția — compus din judecători independenți.

Modul de organizare al administrației subalterne va fi stabilit printr'o lege; detaliile pot fi rânduite printr'un decret al Guvernului, ceea ce nu se potrivește cu concepția noastră despre drepturile Puterii executive.

Mai mult încă, Puterea executivă are dreptul să întemeieze și să organizeze organe de Stat, care să se ocupe, în mod exclusiv, de administrația economică, dar care să n'aibă vreo jurisdicție.

Intr'un text s'a recunoscut *responsabilitatea Statului* pentru paguba cauzată cuiva printr'un act ilegal al puterilor publice. Gradul de răspundere va fi fixat prin lege.

S'a mai înscris unele texte, care pot fi socotite inutile aci. Cităm art. 93 după care funcționarii publici trebue să observe legile obișnuite și constituționale. Ca și cum nu era suficient, s'a mai adăugat că această regulă se aplică și membrilor din corpurile administrative, luați din elementul civil. Când toată lumea trebue să observe și să se conformeze legilor, nu era nevoie de un asemenea text.

Tot în cadrul acestei Puteri trebue să trecem și pe *Guvernatorul Ruteniei.* Acesta este numit de Președintele Republicii după propunerea Guvernului. El este responsabil și înaintea Dietei din acest teritoriu.

In privința funcționarilor pentru Rutenia ei trebuesc aleși, în măsura posibilității, din populația acelui ținut.

CAPITOLUL IV

PUTEREA JUDECĂTOREASCĂ

Justiția este separată de administrație și o lege va stabili modul de rezolvarea conflictelor de competență între ele.

Distribuirea Justiției este atributul Statului; el o dă prin tribunalele sale, a căror organizare, competență și procedură sunt reglementate prin lege.

Nimeni nu poate fi sustras dela judecătorii săi legali, adică dela cei firești, după expresiunea obișnuită.

S'a înscris și principiul că nu se pot înființa *tribunale extraordinare;* totuși se face o excepție pentru procedura criminală dar numai în cazurile fixate prealabil prin lege și numai pentru un timp limitat. La noi nu s'a admis, nici în noua Constituție astfel de tribunale extraordinare sub niciun fel de numire și sub niciun fel de cuvânt în vederea unor anumite procese, de orice natură sau pentru judecarea unor anumite persoane.

S'a prevăzut unele rânduieli care poate că nu-și au locul în Constituție. Astfel se arată că afacerile civile sunt rezolvate de tribunalele civile, care sunt ordinare, extraordinare sau arbitrale. Afacerile criminale sunt deferite tribunalelor criminale civile dar nu toate asemenea afaceri. Cele criminale militare sunt date tribunalelor criminale militare printr'o lege specială. Pentru afacerile de poliție sau financiare se fixează procedura în regulamente generale.

Jurisdicția tribunalelor militare se mărginește numai la militari. Constituția prevede formal că acea jurisdicție nu poate fi întinsă la populația civilă, decât în timp de războiu și numai pentru fapte comise în acest timp. Intr'o conferință ținută la Institutul Social, în 1922, am propus ca acest principiu să fie înscris și la noi în Constituția ce se întocmea atunci, dar n'am fost ascultat [1]).

Instituția juriului este admisă și în Constituția cehoslovacă însă funcțiunile și atribuțiile ei urmează să fie determinate prin lege specială. Instituția poate fi chiar suspendată temporar

---

[1]) Andrei Rădulescu. *Puterea judecătorească în Noua Constituție a României*, p. 211.

şi în cazurile prevăzute de lege. Se vede că s'a lăsat legiuitorului mai multă libertate decât la noi unde am prevăzut chiar în Constituţie juriul pentru toate materiile criminale şi pentru delictele politice şi de presă, afară de cazurile statornicite prin Constituţie.

In aceeaşi conferinţă propuneam — dar tot fără succes — « să nu se prevadă în Constituţie pentru care materii va fi întrebuinţat juriul ci să se zică numai că juriul va avea competenţa prevăzută de lege ». Adăugam că dacă se va păstra — totuşi — juriul pentru delictele politice şi de presă să se prevadă numai acestea în Constituţie împreună cu excepţiile ce s'ar admite.

După atâţia ani rămân de aceeaşi părere, mai ales când vedem cele cuprinse în Constituţia cehoslovacă şi când neajunsurile juriului nu s'au micşorat. Sperăm că sistemul noului cod penal va reprezenta un progres.

S'a înscris formal principiul că *desbaterile* înaintea instanţelor *sunt orale şi publice ;* excepţie dela publicitate se face numai în cazurile prevăzute de lege. Hotărîrile în afaceri criminale trebuesc totdeauna pronunţate în public. Urmează, deci, că chiar când ar fi şedinţă secretă în asemenea cauze pronunţarea hotărîrii trebue totuşi să fie publică iar de altă parte că în afaceri civile s'ar putea pronunţa fără publicitate, când şedinţa a fost secretă, ceea ce cred că nu este posibil.

Hotărîrile se dau în numele Republicii. Această dispoziţie este de obiceiu cuprinsă într'o lege. Inscrierea ei în Constituţie se explică, poate, prin dorinţa de a afirma mai mult autoritatea Statului.

S'a recunoscut judecătorilor dreptul de a cerceta şi hotărî asupra validităţii decretelor guvernamentale, am zice legalitatea regulamentelor; acest drept îl au numai când rezolvă afacerile ce le sunt date în competinţă. Deşi textul nu o spune, dar rezultă dela sine că au dreptul de a nu aplica asemenea acte ilegale; găsim, deci, aceeaşi stare de drept ca şi la noi.

In privinţa legilor, judecătorii tuturor instanţelor de drept comun n'au decât dreptul de a cerceta dacă ele au fost promulgate în chip regulat, adică *de a cerceta constituţionalitatea externă* şi de a înlătura pe acelea care n'ar fi conforme cu Constituţia

din acest punct de vedere. Este și aci o asemănare cu ceea ce este la noi în urma Constituției actuale pentru toate instanțele afară de Inalta Curte de Casație.

Această Constituție a înscris încă un principiu foarte înaintat: *răspunderea Statului și a judecătorilor pentru prejudiciul cauzat cuiva de aceștia* printr'o atingere adusă Dreptului în exercițiul funcțiunii lor. Modul în care se garantează repararea prejudiciului va fi stabilit printr'o lege specială.

Alt principiu original. Ori de câte ori un organ administrativ hotărește asupra drepturilor private ale cuiva, după legile privitoare la asemenea cazuri, partea atinsă prin acea hotărîre poată să-i ceară revizuirea pe calea procedurii civile dacă nu mai are nicio cale de atac pe calea administrativă. E un principiu care poate să pară că lovește în lucrul judecat dar e menit să înlesnească biruința dreptății și manifestă încrederea deplină tot în justiția de drept comun.

Constituția enunță apoi câteva *principii referitoare la magistratură*. Lăsând ca legea să fixeze *condițiile pentru a dobândi funcțiunea de judecător* de profesie — sunt și judecători cari numai în mod accidental au această sarcină — precum și condițiile de serviciu ale judecătorilor în genere, înscrie principiul că *judecătorii sunt independenți în exercițiul funcțiunilor lor, că nu sunt legați decât de lege* și că prin jurământ ei promit să observe legile. Acestea sunt subînțelese în toate legislațiile civilizate și este o întrebare dacă era nevoie să fie trecute în Constituție; de altfel se poate discuta exactitatea textului deoarece judecătorii nu trebue să respecte numai legile, în sensul strict al cuvântului ci Dreptul în genere, cuprins și în celelalte izvoare: obiceiu, jurisprudență. Aceasta mai ales în Cehoslovacia unde jurisprudența, cel puțin în părțile guvernate de dreptul maghiar are o întinsă aplicare. De sigur însă că termenul de lege a fost luat în înțeles general.

Mai departe s'a înscris *inamovibilitatea judecătorilor de profesie*. Textul prevede că ei sunt totdeauna numiți pe vieață, formulă întrebuințată și în alte legislații pentru desemnarea inamovibilității. Pentru a o preciza adaugă că ei nu pot fi mutați contra voinței lor, destituiți sau puși în retragere decât în cazul unei noui organizații judecătorești într'un timp fixat

de lege sau în virtutea unei hotărîri disciplinare valabile. De asemenea ei pot fi puși în retragere în temeiul unei hotărîri valabile, pentru limita de vârstă stabilită prin lege.

O lege va fixa amănuntele precum și condițiile în care judecătorii pot fi suspendați din funcțiunile lor.

Cu toată această redacție, inspirată se pare dela Belgieni, *inamovibilitatea nu este destul de garantată*. Deși numirea este pe vieață dar prin lege se poate fixa o vârstă, se poate schimba, se pot înmulți cazurile de suspendare, de pedepsire, se pot organiza anumite instanțe disciplinare, se pot desființa instanțe, etc., împrejurări care pot sdruncina și chiar înlătura inamovibilitatea. Cunoaștem și noi procedeele, unul chiar desființa inamovibilitatea prin reducerea de vârstă, procedeu însă înfrânt din fericire, grație dreptului recunoscut Casației de a cerceta constituționalitatea legilor [1]).

Constituția cehoslovacă ar fi trebuit să lase, în materie de inamovibilitate a magistraturii, cât mai puțin pe seama legiuitorului. În conferința mea dela 1922 am arătat câteva norme fundamentale, care în tot cazul ar trebui înscrise în Constituție, în această materie. Altminteri inamovibilitatea, așa de indispensabilă pentru justiție, rămâne la discreția legiuitorului și poate apărea ca simplă iluzie.

Tot pentru Puterea judecătorească, s'a mai înscris unele dispoziții care puteau fi lăsate legiuitorului; astfel este regula care interzice judecătorilor de profesiune să exercite altă profesiune plătită, permanentă sau temporară, decât numai când o lege ar hotărî altfel.

Mai curios este că s'a înscris în Constituție un text, în care se prevede că Senatele tribunalelor și Curților de apel sunt formate numai pentru un an, afară de excepțiile prevăzute de lege. Este tip de dispoziție care trebuia cuprinsă numai în lege iar nu în Constituție. O explicație a înscrierii aci s'ar găsi, poate, numai în dreptul anterior după care Președintele instanței, cu puteri neînțelese în dreptul latin, putea schimba compunerea Senatelor, a Secțiilor, ceea ce putea atinge și interesele cetățenilor și oarecum și situația judecătorilor.

---

[1]) Casația Secții-Unite. Deciziile Nr. 36/932, 4, 5, 6, 50, 51 și 58 din 1933.

In legătură cu inamovibilitatea mai este de observat că textul vorbind numai de judecătorii de profesiune este nelămurită chestiunea dacă se aplică la toţi magistraţii de orice fel sau numai la judecătorii propriu zişi.

Cu toate observaţiile ce se pot face, principiile înscrise în Constituţie sunt elemente solide pentru o bună organizare a Puterii judecătoreşti.

Pentru *unitatea de jurisprudenţă* Constituţia prevede constituirea unei singure *Curţi supreme* pentru tot teritoriul Republicii. Aceasta este Curtea supremă judiciară, echivalentă Curţii de Casaţie din mai toate ţările. Ea îşi are sediul la Brno. Aceasta — în baza legii — este instanţă de casare în afacerile penale; în celelalte afaceri civile şi comerciale este a treia instanţă. Ea judecă cu cinci judecători. Organizaţia ei este aproape în totul influenţată de sistemul austro-maghiar de care vecinii noştri n'au avut tăria să se desfacă pe deplin.

Celelalte instanţe, înfiinţate prin legi, şi pe care le menţionăm în treacăt sunt următoarele: 1) Tribunalele de district, asemănătoare judecătoriilor de ocol dela noi. 2) Tribunalele colegiale de primă instanţă, numite astfel fiindcă nu judecă cu un singur judecător şi care se aseamănă cu Tribunalele noastre. In rândul acestora găsim un Tribunal comercial la Praga, care are, în compunerea lui şi un specialist comercial şi altul pentru mine. 3) Tribunale colegiale de a doua instanţă, se aseamănă Curţilor noastre de apel. Acestea sunt patru: la Praga, Brno, Bratislava şi Kosice.

Alături de aceste instanţe de drept comun Cehoslovacia are o *Curte supremă de justiţie administrativă*, un Tribunal suprem administrativ. El reprezintă un fel de Contencios al nostru. Pare că în concepţia de acolo, iarăşi sub influenţa citată, este egal, dacă nu superior, Curţii de Casaţie.

Mai există un *Tribunal de Stat* la Brno, cu competenţa de a judeca infracţiunile contra legii pentru apărarea Republicii.

Există apoi un *Tribunal de Stat* la Praga, a cărui competenţă este întocmirea listelor electorale permanente şi validarea alegerilor pentru Adunarea naţională şi Consiliile provinciale. Validarea, care ştim că provoacă atâtea discuţii în Parlamente

şi deseori abuzuri din partea majorităţilor, este dată unui organism judecătoresc.

In conferinţa mea dela 1922 propuneam acelaşi sistem. Validările pentru Parlament să fie date Curţii de Casaţie, cele pentru Consiliile judeţene Curţilor de apel şi cele pentru Consiliile comunale Tribunalelor de judeţe. Şi această propunere a rămas numai în volumul în care s'a cuprins conferinţa tipărită [1]).

S'a instituit şi un *Tribunal de conflicte*, fiind format din trei membri ai Curţii de Casaţie, trei ai Tribunalului suprem administrativ şi un Preşedinte numit de Guvern.

In fine, cea mai înaltă instanţă şi cea mai interesantă pentru apărarea Constituţiei este *Tribunalul constituţional*, creat prin legea din 9 Martie 1920. El e singura instanţă, care are dreptul de a judeca dacă o lege este constituţională. El se compune din şapte membri: doi desemnaţi de Tribunalul suprem administrativ, doi de Curtea de Casaţie şi trei de Preşedintele Republicii. Aceşti trei sunt desemnaţi astfel: Camera Deputaţilor, Senatul şi Dieta Rusiei Subcarpatice propun fiecare câte trei dintre membrii lor. Preşedintele alege câte unul din fiecare grup; dintre aceştia trei pe cari i-a ales, el numeşte totodată un Preşedinte al Tribunalului constituţional.

Pentru toţi membrii se desemnează câte un supleant după acelaşi procedeu ca şi pentru titulari.

Membrii, titulari şi supleanţi, sunt numiţi pe termen de 10 ani.

Cei desemnaţi pentru această înaltă demnitate trebue să fie jurisconsulţi de seamă, eligibili la Senat şi cari să nu fie nici membri în Parlament, nici funcţionari ai Statului.

Procedura judecării constituţionalităţii unei legi este următoarea:

Cererea în acest scop nu poate fi introdusă de oricine, cu ocazia unui proces, ca la noi ci numai de Curtea judiciară supremă, adică Curtea de Casaţie, Tribunalul suprem administrativ, Tribunalul electoral, Camera Deputaţilor, Senatul sau

[1]) l. c. p. 207.

Dieta Rusiei Subcarpatice. Dar şi aceste corpuri nu pot trimite oricum o astfel de cerere; prezentarea ei trebue hotărîtă cu majoritatea absolută a membrilor lor, şi nici oricând ci numai în termen de trei ani de când legea a fost promulgată. Pentru cercetarea neconstituţionalităţii au loc desbateri contradictorii cu reprezentanţii Adunărilor legiuitoare şi ai Guvernului. Desbaterile au loc chiar dacă nu sunt trimişi reprezentanţi ai unora din factorii arătaţi.

Judecata trebue să se termine în cel mult 10 luni. Pentru declararea unei legi de neconstituţională — ca atare nulă — trebue să fie o majoritate de cel puţin cinci voturi.

După ce legea a fost declarată neconstituţională, Preşedintele trimite Guvernului hotărîrea, pe care Ministrul de Interne este dator s'o publice în cele opt zile următoare în Colecţia de legi. Totodată hotărîrea trebue publicată în jurnalele oficiale, însoţind-o de comentarii amănunţite.

Din ziua publicării acelei hotărîri în Colecţia de legi, Adunările legiuitoare, Guvernul, toate autorităţile şi tribunalele sunt datoare s'o respecte; ele sunt legate de acea hotărîre iar legea este desfiinţată.

Sistemul cehoslovac are — de sigur — multe părţi bune asupra cărora nu voiu insista acum. Relevăm însă, pentru moment, că alcătuirea Tribunalului constituţional prezintă mai puţine garanţii decât în sistemul nostru. In deosebi alegerea celor trei dintre membrii organelor legislative şi termenul de 10 ani sunt criticabile. Aceşti trei sunt oameni politici, cari nu totdeauna au seninătatea de spirit şi nepărtinirea necesară judecătorului. De altă parte apropierea termenului de 10 ani poate avea influenţă asupra unor conştiinţe dornice de a li se reînoi mandatul.

Este, fără îndoială, mai bun sistemul român, unde judecarea acestei extraordinar de importante chestiuni a constituţionalităţii legilor este dată judecătorilor de profesiune, dela cea mai înaltă instanţă şi cu o inamovibilitate înscrisă chiar în Constituţie, pe care încercarea legiuitorului de a o atinge n'a izbutit.

CAPITOLUL V

DREPTURI, LIBERTĂŢI ŞI DATORII CETĂŢENEŞTI

In partea ultimă a Constituției — după cum spuneam — în capitolul V sunt enumerate principalele *drepturi*, *libertăți și datorii cetățenești*.

In prim rând s'a proclamat *egalitatea*. Nu există privilegiu de sex, de naștere, de profesiune; Constituția nu recunoaște niciunul din acestea.

Ca aplicație a egalității s'a prevăzut că toate persoanele, care locuesc în Statul cehoslovac, se bucură pe acest teritoriu, în aceeași măsură, ca și cetățenii acestui Stat, de o deplină și absolută protecțiune a vieții și a libertății lor, *fără nicio diferență de origine, de naționalitate, de limbă, de rasă și de religie*. Nu pot fi admise alte excepții la acest principiu decât în cazurile prevăzute de dreptul internațional.

Prin urmare s'a proclamat egalitatea străinilor, cari locuesc aci, cu naționalii și o încadrare în concepția largă a dreptului internațional.

Altă dispoziție privește *titlurile*, care erau așa de numeroase sub stăpânirile anterioare. Acestea nu trebue să fie acordate decât dacă se arată funcțiunea sau profesiunea. Se face totuși excepție pentru titlurile academice, dovedindu-se încă odată importanța înaltei învățături și a culturii.

In al doilea rând s'a ocupat de *libertatea persoanei și a proprietății*.

Libertatea individuală e garantată. Amănuntele însă vor fi reglementate printr'o lege care va face parte din Constituție.

Această libertate poate fi restrânsă sau chiar suprimată dar numai prin legi. Și acestea vor face parte din Constituție? Textul n'o mai spune; e logic un răspuns afirmativ. In tot cazul garanția libertății nu pare puternică, dacă atâtea sunt lăsate în voia legiuitorului.

O consecință a libertății persoanei este și dispoziția că puterea publică nu poate cere servicii personale cetățenilor decât în cazurile prevăzute de lege. Și aci aceeași observație se impune.

Intr'un alt paragraf este recunoscută *libertatea pentru supușii cehoslovaci de a-și alege domiciliul* oriunde în Cehoslovacia, să

dobândească imobile şi să exercite o profesiune în limitele fixate prin regulamentele generale.

Pentru noi, până acum câţiva ani, mai ales partea primă referitoare la fixarea domiciliului n'avea nicio importanţă. Ea este o inovaţie fericită acolo, unde se pare că existau restricţiuni importante în dreptul anterior.

De observat şi aci, că *prin regulamente generale, nici măcar prin lege, aceste drepturi pot fi serios reduse din valoarea lor.*

O altă urmare a libertăţii persoanei este *dreptul de emigraţie*, consacrat şi de dreptul internaţional. Acest drept e înscris şi în această Constituţie; limitarea lui nu poate fi făcută decât prin lege, ceea ce este de sigur o garanţie, faţă de actele Puterii executive.

Urmează apoi orândueli referitoare la *proprietatea privată.* Aceasta poate fi limitată, dar numai printr'o lege. De asemenea poate fi expropriată tot numai prin lege şi în schimbul unei indemnităţi. Cu toate astea, o lege ar putea să prevadă că nu trebue plătită nicio indemnitate.

Proprietatea este concepută în sensul părerii, aşa de răspândită, de funcţiune socială. Garanţia este aproape inexistentă din moment ce legiuitorul poate s'o restrângă şi s'o exproprieze când vrea şi cum vrea.

Un alt paragraf cuprinde principiul că *numai în temeiul unei legi este permis să fie ridicate impozite şi taxe publice* precum şi să ameninţi pe cineva cu *o pedeapsă* ori să i-o aplici.

Cu privire la libertatea de domiciliu s'a prevăzut că *domiciliul este inviolabil* şi că amănuntele vor fi fixate tot printr'o lege care va face parte din Constituţie.

Au fost apoi recunoscute şi garantate *libertatea presei*, *dreptul de întrunire în mod liniştit şi fără arme şi acela de a forma asociaţii.* O garanţie pentru presă este dispoziţia expresă că este oprită, în principiu, *censura* prealabilă. Ce reprezintă «*în principiu*» depinde după ţări!

Legea va reglementa exerciţiul dreptului de întrunire şi de asociaţie. Totuşi o garanţie: o asociaţie nu poate fi disolvată decât în cazul când prin activitatea sa calcă legea penală sau atinge liniştea şi ordinea publică.

Restricțiuni pot fi aduse prin lege, mai cu seamă în privința întrunirilor în locuri publice, a întemeierii de societăți cu scopuri interesate și în privința participării străinilor în asociațiunile politice.

In special se accentuează *dreptul de a fixa restricțiuni, în timp de războiu sau dacă, în interior, ar izbucni evenimente care amenință serios forma republicană a Statului, Constituția lui sau pacea și ordinea publică.*

Pentru a se da satisfacție și speranțe, în deosebi maselor de lucrători și funcționari, s'a prevăzut într'un paragraf special — deși față de cele anterioare ar părea de prisos — că este garantat dreptul de asociație pentru a apăra și îmbunătăți condițiile economice și situația lucrătorilor și funcționarilor, precum și că sunt interzise toate actele indivizilor sau ale asociațiilor, care ar aduce vreo atingere expresă acestui drept. Redacția ar îngădui o atingere, care nu este expresă, ceea ce nu e totuși de crezut că a fost în mintea celor ce au întocmit Constituția.

Un drept fundamental este și acela *de a petiționa;* el nu aparține — după text — persoanelor civile și asociațiilor decât în marginile funcțiunilor lor. Este o aplicare a principiului specialității, dominant în materia persoanelor juridice; cu toate acestea, în afară de faptul că nu era necesară înscrierea în Constituție dar poate să dea naștere la dificultăți în practică.

Garantat este și *secretul scrisorilor,* dar tot legea va regula amănuntele acestei garanții.

Potrivit Constituției, libertatea persoanei, a domiciliului și secretul scrisorilor au și fost reglementate printr'o lege dela 9 Aprilie 1920.

Un număr mai mare de paragrafe a fost întocmit pentru *libertatea de învățământ, de conștiință și de opiniune.*

In limitele permise de lege, oricine are dreptul să manifeste părerile sale prin cuvinte, scrieri, presă, imagini sau prin alte mijloace analoage, iar persoanele civile — între care aci par a fi socotite și asociațiunile — în limitele funcțiunilor lor.

Teama ca să nu se ia măsuri de patroni sau de superiori contra lucrătorilor și funcționarilor, cari s'ar folosi de acest drept,

a făcut să se înscrie într'un text că exercițiul acestui drept nu trebue să cauzeze vreun prejudiciu cuiva în ceeá ce privește interesele sale de lucrător sau funcționar. Măsuri care par curioase dar care își au explicația în împrejurările în care se făureau aceste texte.

S'a prevăzut expres *libertatea pentru artă și pentru cercetările științifice* și publicarea rezultatelor lor dar numai în măsura în care nu ating legea penală.

Invățământul public trebue organizat așa încât să nu fie în contrazicere cu cercetările științifice. Divergența între aceste cercetări și unele forme de învățământ, mai ales religios în țările catolice, au dus la formularea acestei reguli chiar în Constituție.

Se pot organiza și stabilimente particulare de învățământ și de educație dar numai în condițiile prescrise de lege.

S'a consacrat, însă, expres *dreptul de direcțiune și de control exclusiv al Statului asupra oricărui învățământ sau educațiune.*

Libertatea de conștiință și de religie este garantată. Atât cetățenii Republicii cehoslovace cât și toți cei ce locuesc în acest Stat au dreptul și în aceeași măsură să practice în public sau în particular orice confesiune, religiune sau credință, cu condiția ca această practică să nu fie în desacord cu regulamentele — de sigur în înțelesul și de legi — cu ordinea publică și cu bunele moravuri.

In același timp s'a interzis, însă, și mijloacele de constrângere. Nimeni — spune textul — nu poate fi constrâns — nici direct, nici indirect — să ia parte la vreun act religios. Acest drept de constrângere îl au aceia cari exercită puterea părintească sau tutela, părinții și tutorii.

Această Constituție consacră și *egalitatea tuturor religiilor înaintea legii*. Totuși ca precauțiune — deși era poate inutil — s'a prevăzut în paragraful următor că anumite *practice religioase* pot fi oprite dacă ele contravin ordinei sau moralității publice.

Ca o afirmare a însemnătății instituțiilor — mai ales că în vremurile turburi în care se întocmea Constituția ele erau aproape desființate și batjocorite la Soviete — s'a prevăzut într'un text că sunt puse sub protecția specială a legilor *căsătoria*, *familia* și *maternitatea*.

Această parte a Constituției se încheie cu un paragraf despre *datoria militară*, în care se prevede că oricare cetățean valid al Republicii este dator să se supună exercițiilor militare și să răspundă la apelul făcut pentru apărarea Statului. Amănuntele de aplicare sunt rezervate legii.

CAPITOLUL VI

PROTECȚIUNEA MINORITĂȚILOR

Pe lângă aceste norme, care formează cinci capitole și care reprezintă aproape în toate țările cuprinsul pactului fundamental, Constituția cehoslovacă mai are încă un capitol, al VI-lea, compus din șapte paragrafe, intitulat: *protecțiunea minorităților*, *de naționalități*, *de religii și de rase*. Aceasta i-a fost impusă prin tratatul minorităților, care — cum știm — ne-a fost impus și nouă. Deși noi îi aplicam dispozițiile — cu mult înainte de formularea lor în Adunările internaționale, ceea ce ne îndreptățea să-i refuzăm impunerea în condițiile știute, — totuși nu l-am introdus în Constituție ca în Cehoslovacia.

Textele din paragr. 128—134 sunt reproducerea aproape identică a textelor din tratatul dela Saint-Germain, cu foarte mici modificări făcute cu scopul de a preciza și mai bine unele dispoziții.

Astfel paragr. 128 alin. I și II, reproduc art. 7 alin. I și II din citatul tratat. După aceste texte, toți supușii Republicii cehoslovace sunt pe deplin egali (tratatul spunea numai egali) înaintea legii și se bucură de aceleași drepturi civile și politice fără distincțiune de rase, de limbi sau de religii [1]).

Diferența de religie, de credință, de confesiune și de limbă nu poate să fie un obstacol pentru un supus al Republicii cehoslovace, în limitele fixate prin legile generale, în special în ceea ce privește admiterea în serviciile publice, funcțiuni sau onoruri sau pentru exercițiul diferitelor profesiuni sau industrii.

---

[1]) Constituția, în traducere, prevede: pleinement égaux, iar tratatul: égaux; la finele aliniatului I Constituția are textul: sans distincton de races, de langues ou de religions, pe când tratatul are, la singular: de race, de langue ou de religion.

Supuşii Republicii cehoslovace pot, în limitele fixate prin legile generale, să întrebuinţeze liber orice limbă, fie în relaţiile particulare sau comerciale, fie în materie de religie,de presă sau de publicaţiuni de orice natură, fie în întrunirile publice [1]).

După cum se vede oricât s'a căutat a mulţumi pe cei ce au impus tratatul minorităţilor, introducând chiar în Constituţie aceste texte ale tratatului, totuşi au înscris *modificări în sensul că drepturile arătate aparţin oricărui supus cehoslovac dar « în limitele fixate prin legile generale »*. Interesele superioare ale Statului vor fixa prin legi care sunt aceste limite şi acestor legi trebue să li se plece orice supus fără distincţiune. Deci aceste drepturi sunt respectate pentru toţi dar nu fără limite, cum pare a rezulta din textele tratatului.

S'a văzut, însă, că necesitatea apărării Statului poate să reclame şi alte restricţiuni, pe care făuritorii tratatului pare că nu le încuviinţau.

De aceea, în Constituţie s'a adăugat un aliniat în par. 128 în care s'a prevăzut că *nu sunt atinse prin ceea ce precede, drepturile care aparţin, asupra acestor puncte, organelor de Stat, după legile actualmente în vigoare sau după cele ce se vor promulga în viitor, pentru motive de ordine publică, de siguranţa Statului sau de supraveghere eficace.*

Respectul arătatelor drepturi şi egalitatea deplină între supuşii cehoslovaci nu poate merge până la atingerea drepturilor Statului. Inainte de toate **salus Reipublicae.**

In Constituţie nu s'a mai reprodus textul tratatului privitor la limba minorităţilor, pentrucă s'a înscris un paragraf 129, în care se prevede că principiile dreptului de limbă sunt fixate printr'o lege particulară, care face parte din Constituţie şi care — în adevăr — a şi fost promulgată odată cu aceasta la 29 Februarie 1920.

[1]) Art. 7 alin. II: La différence de religion, de croyance ou de confession ne devra nuire à aucun ressortissant autrichian en ce qui concerne la jouissance des droits civils et politiques, notamment pour l'admission aux emplois publics, fonctions et honneurs ou à l'exercice des différentes professions et industries.

Il ne sera édicté aucune restriction contre le libre usage pour tout ressortissant autrichien d'une langue quelconque, soit dans les rélations privées ou de commerce, soit en matière de religion, de presse ou de publications de toute nature, soit dans les réunions publiques.

4*

Conformându-se, apoi, tratatului au înscris în Constituție paragr. 130, puțin obscur ca redacție, în care urmând art. 8 din tratát au prevăzut că legile generale acordând supușilor dreptul de a crea, a dirija și a controla, cu propriile lor cheltuieli, instituțiuni de caritate, religioase și sociale, școli și alte stabilimente de educație, toți supușii, fără diferență de naționalitate, de limbă, de religie și de rasă, sunt egali și se bucură de *dreptul de a se folosi, în chip liber, de limba lor proprie și să practice liber religia lor în aceste stabilimente.*

Cu privire la *limba de învățământ* și la obligația de a da și minorităților sume pentru educație, religie, caritate, au primit dispozițiile din art. 9 al tratatului dar — afară de modificări de redacție — *au subordonat legislației generale rânduelile ce se vor lua*, formând astfel art. 131 și 132.

După aceste paragrafe, în limitele fixate în legislația generală asupra instrucțiunii, în orașele și districtele unde locuește o *proporție considerabilă de supuși cehoslovaci, de altă limbă decât cehoslovacă*, este garantată putința pentru copiii acestor supuși cehoslovaci să primească învățământul în limba lor proprie, alături de care poate să fie declarat obligator învățământul limbii cehoslovace (131).

In caz când, în orașele și districtele, unde locuește *o proporție considerabilă* de supuși cehoslovaci cari aparțin minorităților de rasă, de religie sau de limbă, ar trebui ca anumite sume să fie luate din bugetul Statului, bugetele municipale sau altele, pentru un scop de educație, de religie sau de caritate, trebue ca o parte, echitabilă în afectațiune și beneficiu, din aceste sume să fie atribuită acestor minorități însă în limitele dispozițiunilor generale, privitoare la administrația publică.

Aceste principii din paragr. 131—132, așa de importante și care puteau periclita interesele Statului nu puteau fi aplicate imediat. Probabil, însă pentru a nu da celor prea exigenți motive de învinuire, au înscris un text în care se arată că punerea lor în vigoare și în deosebi determinarea expresiei « proporțiune considerabilă » va forma obiectul unor legi speciale.

Pentru controlul atribuit Societății Națiunilor este în vigoare art. 14 din tratat, care lovește greu în drepturile unui Stat independent.

Capitolul acesta din Constituție referitor la protecția minorităților este încheiat cu un principiu solemn, la care întocmitorii tratatului nu s'au gândit. El apare ca o condamnare definitivă a procedeelor, de care au suferit atâta Cehoslovacii și alte naționalități sub stăpânirea Habsburgilor și ca dovada necontestată a spiritului de libertate și de dreptate, de care va fi călăuzit noul Stat.

Orice mod de desnaționalizare forțată este interzis. Atingerea acestui principiu poate fi declarată, prin lege, act criminal.

Acesta era imnul cu care Națiunea cehoslovacă își încheia Constituția și cu care răzbuna în chip măreț și iertător, suferințele de veacuri.

CAPITOLUL VII

PROBLEMA LIMBILOR.

Am văzut că au căutat să fixeze și *principiile fundamentale în privința întrebuințării limbilor*. Această problemă prezintă acolo o deosebită importanță din cauza minorităților destul de numeroase și pentrucă nici națiunea cehoslovacă n'are aceeași limbă ci două: cehă și slovacă, foarte asemănătoare dar în anumite părți deosebite.

Pentru reglementarea acestei probleme ar fi putut să se mărginească a reproduce alin. ultim al art. 7 din tratat, care-i obliga numai ca, independent de adoptarea unei limbi oficiale, să dea supușilor cehoslovaci, de altă limbă decât cea oficială, înlesniri apropriate pentru folosirea limbii lor, fie oral, fie în scris, înaintea Tribunalelor.

Spre a da însă cât mai puternice dovezi de libertate și egalitate pentru toți și spre a evita orice critici au întocmit o lege separată, care face parte din Constituție și care a fost promulgată în aceeași zi cu aceasta, având numărul următor, 121, în Colecția oficială.

Această lege, a fixat principiile dreptului de limbă. Prin ea s'a proclamat — ceea ce permitea tratatul — ca *limbă a Statului, oficială, limba cehoslovacă.*

In această limbă vor exercita funcțiunile lor toate tribunalele, administrațiile, instituțiile, întreprinderile și organele Republicii

și în ea vor fi făcute proclamațiile lor și înștiințările oficiale.

In această limbă va fi făcut textul principal al biletelor de Stat și de bancă.

Ea va fi întrebuințată de armată ca *limbă de comandă și de serviciu ;* cu toate acestea, cu oamenii de trupă, care nu cunosc această limbă se poate întrebuința limba lor maternă.

Prin decretele Guvernului se vor lua dispozițiuni amănunțite în privința datoriei funcționarilor și impiegaților de Stat și ai întreprinderilor și instituțiunilor de Stat, de a ști limba cehoslovacă.

După aceste dispoziții referitoare la limba oficială, legea se ocupă de *situația minorităților etnice de limbă.*

Dacă într'o circumscripție judecătorească, după ultimul recensământ, cel puțin 20% dintre supuși sunt de o limbă comună dar diferită de cea oficială, tribunalele, administrațiile, serviciile Republicii, care au competența lor în acea circumscripție, sunt datoare ca în toate afacerile, a căror rezolvare le aparține, să primească actele înfățișate de supușii, care fac parte din acea minoritate de limbă, redactate în limba acelor supuși. De asemenea ele sunt datoare să pronunțe hotărîrile lor asupra acelor acte nu numai în limba cehoslovacă ci și în limba actelor.

Când pe teritoriul aceleiași comune sunt mai multe tribunale de district — la noi judecătorii de ocoale — acea comună este considerată că formează un singur district judecătoresc.

Se poate admite ca, în cazul când există o minoritate în condițiile de mai sus, să se dea o hotărîre și numai în limba părții, înaintea unor tribunale și administrațiuni, fie numai de primul grad, fie și de un grad superior. Pentru a se fixa când și unde se poate proceda astfel este nevoie de un decret — se înțelege — al Guvernului.

Când sunt întrunite condițiunile de mai sus, Procurorul Republicii este dator să formuleze acuzarea contra unui acuzat de altă limbă și în limba acestuia și — uneori — chiar numai în această limbă.

Cât privește *limba în care se va face procedura, va fi fixată de Puterea executivă.* Expresia aceasta ar lăsa să se creadă că și

miniştrii singuri ar avea dreptul s'o fixeze. Cred însă că acest drept aparţine numai Guvernului.

Comunicarea hotărîrii trebue să se facă, după aceleaşi principii, fie în limba oficială, fie în limba părţilor, fie numai în această limbă, sau după modul cum vor fi cerut ele în prealabil.

In circumscripţiile cu astfel de minorităţi trebue să se întrebuinţeze limba acestora şi în avizele autorităţilor enumerate şi în inscripţiile oficiale.

In noul Stat existau încă dela vechea stăpânire organizaţii autonome, sub diverse titluri enumerate de lege. Bănuind — probabil — că acestea vor provoca discuţii, pentru a nu executa aceste dispoziţii, s'a prevăzut expres că asemenea autorităţi sunt datoare să primească comunicările scrise sau verbale în limba cehoslovacă şi să le execute.

S'a mai prevăzut — ceea ce pentru noi pare mai greu de înţeles — că în adunările şi întrunirile acelor organizaţii este posibil totdeauna să se servească de limba oficială; în acest caz propunerile şi subiectele tratate în acea limbă trebuesc discutate.

Puterea executivă va stabili şi aci care este limba pentru avizele şi insignele oficiale ale administraţiilor autonome.

S'a mai consacrat şi aci obligaţia de a fi primite şi executate piesele redactate în altă limbă decât cehoslovacă. Spre a evita orice îndoială şi a nu se crede că se persecută alte limbi minoritare s'a prevăzut expres că se tolerează şi altă limbă în adunările şi întrunirile acelor autorităţi autonome.

Pentru întrebuinţarea celor două aspecte ale limbii oficiale s'a precizat că în ţinuturile care au aparţinut Austriei şi Prusiei, administraţiile respective funcţionează de obiceiu în cehă iar în Slovacia, în slovacă.

Răspunsul oficial slovac — prevede textul — la un act ceh sau răspunsul ceh la un act slovac sunt considerate ca fiind făcute în limba actului.

In privinţa limbii pentru învăţământ, în toate şcolile întemeiate pentru supuşii unei minorităţi naţionale el este predat în limba acelei minorităţi; de asemenea instituţiunile de interes public, fondate pentru o minoritate, sunt administrate în limba ei.

Chestiunea limbii pentru Rutenia subcarpatică a fost lăsată Dietei respective. Ea, însă, trebue s'o rezolve într'un mod compatibil cu unitatea Republicii; până atunci se va aplica și acolo legea din 1920, ținându-se seama de situația particulară a acelui teritoriu[1]).

S'a mai prevăzut cum se vor rezolva conflictele de limbă de către organele Statului și cum, printr'un decret, se va fixa modul amănunțit de aplicare a acestei legi. Intre altele se menționează că se vor lua măsuri pentru apărarea părților față de pagubele juridice care ar putea să le fie aduse din cauza necunoașterii limbii.

Această lege a abrogat toate dispozițiile referitoare la limbile în vigoare, înainte de 28 Octomvrie 1918.

Și aci, ca și la sfârșitul Constituției, după proclamarea acestor principii extraliberale, poate exagerate chiar, pentru ființa noului Stat, neînchegat complet, se rupea cu totul legătura cu trecutul și se desființau expres mijloacele, dela care asupritorii așteptaseră înăbușirea conștiinței poporului cehoslovac și pieirea lui.

INCHEIERE

Cele arătate aci înfățișează *un tablou sumar al principiilor fundamentale cuprinse în Constituția cehoslovacă.*

El poate da o idee despre însușirile acestei Constituții.

De sigur că i se pot aduce și critici ca oricărei opere omenești, mai ales în această materie.

Totuși este interesantă din atâtea puncte de vedere. Și ca formă de alcătuire și ca fond, are merite deosebite.

Este adevărat că —după cum s'a văzut din câteva exemple — i se pot face *diverse obiecțiuni*, întemeiate din punct de vedere tehnic; unele dispozițiuni sunt inutile fiind norme juridice prea cunoscute și admise unanim, altele cuprind amănunte

---

[1]) Această normă a fost menținută și prin legea din 8 Ian. 1923 privitoare la limba învățământului de Stat și prin legea Nr. 86 din 24 Mai 1929 asupra claselor auxiliare ale școalelor. Dispozițiile acestor legi generale ale Republicei se aplică și în Rusia subcarpatică atât timp cât Dieta acestui teritoriu nu va hotărî altfel, printr'o lege întocmită în limitele competinței sale. *Réne Martel.* o.c. pp. 60 și urm.

care nu-și au locul într'o Constituție. In unele părți întâlnim termeni nu destul de preciși sau expresiuni nepotrivite, etc.; poate că unele din acestea ni se par astfel fiindcă nu putem utiliza textul original.

Din punct de vedere al fondului, cine nu poate găsi cuvinte de laudă sau de critică după concepția ce are despre aceste probleme? De pildă, se poate obiecta că s'a lăsat prea multe chestiuni să fie reglementate de legiuitorul obișnuit, care poate să lucreze altfel decât Constituantul.

S'a luat ca bază separația Puterilor și totuși nu s'a păstrat între ele egalitatea și armonizarea activității lor. S'a dat prea multe drepturi Puterii legiuitoare și în special Camerei Deputaților. Cu atât mai mare apare puterea ei cu cât atâtea principii, înscrise în forma vagă, generală în Constituție, pot să fie legiferate la dreapta sau la stânga după compoziția acestei Camere, ceea ce reprezintă și oscilații poate prea mari în evoluția Statului și abateri dela spiritul Constituției.

Puterea legiuitoare în genere are însă o situație cu atât mai înălțată față de celelalte cu cât — deși Constituția e socotită rigidă — ea poate s'o modifice. Este adevărat că se cer anumite majorități dar deseori nu-i prea greu să le ai.

Se mai poate spune că s'a mers prea departe cu egalitatea şi cu alte drepturi şi că altele ca proprietatea nu sunt suficient garantate.

O critică, care se poate formula mai cu seamă de cei cari susțin că astăzi este nevoie de o întărire a principiului autorității este că Puterea executivă și în deosebi Președintele Republicii are drepturi prea limitate.

Şi pe acest drum al formulării criticelor se poate merge departe.

Pentru a judeca, însă, o asemenea operă trebue să se țină seamă de toate împrejurările, în care a fost alcătuită, regulă care este așa de puțin observată la noi, mai ales când ne pronunțăm asupra alor noastre. *Nu cu aceleași formule generale se pot pronunța hotărîri în toate părțile și asupra tuturor formelor de activitate omenească.*

Cehoslovacia era un Stat nou, care n'avusese o organizație modernă proprie; ceea ce făcea acum era o creație nouă, fără

o tradiție. Ea era formată din frânturi rupte din State cu organizații în mare parte învechite și nepotrivite cu cerințele vremii. Ea trebuia să-și dea o Constituție care, să țină seamă de situația ei proprie, de concepțiile noui înaintate ale lumii și care să inspire tuturor deplină încredere atât din punct de vedere social cât și național. Dorința poporului și conducătorilor era să se asigure triumful democrației pe bază de egalitate și dreptate pentru toți cei ce vor face parte din noul Stat.

De aci adoptarea principiului separației Puterilor dar aplicat așa încât să nu se mai poată reveni la faimosul art. 14 din Constituția austriacă, care dădea putința Impăratului să guverneze după voința sa. Un șef de Stat, un Președinte dar cu puteri determinate.

Puterea în realitate trebuia să rămână în mâinile Poporului care o exercită prin aleșii lui. O limită și a drepturilor acestuia stă în cercetarea constituționalității legilor, drept dat Tribunalului special, compus într'un mod diferit decât instanța noastră supremă, poate fiindcă n'aveau încă o justiție națională, care să-și fi dovedit pregătirea pentru acest rol și independența.

Trebuia, în același timp, asigurată, în forma cea mai largă, participarea poporului la vieața publică și conducerea Statului.

Trebuiau cât mai bine asigurate drepturile și libertățile cetățenești, pe baza deplinei egalități în toate privințele între supușii noului Stat.

Și cu discuții multe, cu străduințe grele, s'a ajuns la întocmirea acestei Constituții. Ea — fără îndoială — își are originalitatea sa, nu în sensul de a cuprinde ceva care nu se mai găsește în altele, căci aceasta este o absurditate, ci în sensul că nu este o copie a altora — cum se repetă pe nedrept de atâtea ori despre a noastră — și are părțile ei cu totul proprii și interesante.

Dacă nu este una din cele mai bine întocmite ca formă este însă una din cele mai liberale, mai democratice. Dacă unele din ideile ei par prea înaintate pentru alte țări, ele corespundeau sufletului poporului cehoslovac, abia scăpat de stăpâniri străine și dornic de libertate cât mai largă.

In timp de 16 ani de vieaţă, împliniţi acum câteva zile, s'a dovedit un potrivit mijloc pentru a asigura desvoltarea normală, paşnică şi propăşirea acestui popor.

Atât din punct de vedere juridic cât şi politic, Constituţia cehoslovacă reprezintă o foarte importantă experienţă, de care vor profita şi alţii şi graţie căreia se va ridica tot mai mult acest popor vecin, cu care avem şi cu care ar trebui să avem şi mai multe legături.

Cunoaşterea — chiar în mod succint şi desigur cu unele imperfecţiuni, aşa cum se înfăţişează în această comunicare — va fi, sper, o contribuţie pentru desvoltarea şi întărirea legăturilor dintre noi şi naţiunea vecină şi aliată.

CUPRINSUL

	Pag.
Introducere. Scurtă expunere despre întemeierea Statului Cehoslovac şi alcătuirea Constituţiei	1
Declaraţia de principii. Legea preliminară	6

CAP. I. — DISPOZIŢIUNI GENERALE

Principii fundamentale. Separaţia Puterilor	8

CAP. II. — PUTEREA LEGIUITOARE

Adunarea naţională. Camera. Senatul. Alegerea. Inceperea şi exercitarea demnităţii de parlamentar. Imunitatea parlamentară. Intervenţii	10
Cum lucrează Corpurile legiuitoare. Sesiuni. Şedinţe. Iniţiativa. Prioritatea Camerei. Dreptul de retrimetere al Preşedintelui. Promulgarea şi semnarea legilor	20
Modificarea Constituţiei	25
Plebiscit	25
Puterea legiuitoare în Rusia subcarpatină	26
Comitetul Parlamentului	27

CAP. III. — PUTEREA EXECUTIVĂ

Principii. Preşedintele Republicii. Alegere. Termen. Preşedintele supleant. Drepturile Preşedintelui. Responsabilitatea	29
Guvernul. Preşedintele Consiliului. Responsabilitatea miniştrilor	34
Ministere şi organe subalterne	37
Jurisdicţie administrativă	38
Guvernatorul Rusiei subcarpatice	38

CAP. IV. — PUTEREA JUDECĂTOREASCĂ

Principii. Jurisdicţii. Tribunale militare. Juriu. Pronunţarea hotărîrilor. Dreptul de a cerceta legalitatea regulamentelor. Răspunderea judecătorilor. Rejudecarea	39
Inamovibilitatea judecătorilor. Instanţe	41
Tribunalul constituţional. Cercetarea constituţionalităţii legilor	44

CAP. V. — DREPTURI, LIBERTĂŢI ŞI DATORII CETĂŢENEŞTI

Pag.

Egalitate, libertate individuală, domiciliu, proprietate, drept de întrunire, libertatea presei, drept de a petiţiona, secretul scrisorilor, libertatea învăţământului, etc., etc. 46

CAP. VI. — PROTECŢIUNEA MINORITĂŢILOR

Norme. Restricţiuni. Interzicerea desnaţionalizării. 50

CAP. VII. — PROBLEMA LIMBILOR

Limba oficială. Limba pentru minorităţi. 53

Incheiere. 56

ORIGINEA ŞI SFÂRŞITUL LUI VASILE LUPU

DE

FRANZ BABINGER

Şedinţa de la 3 Iulie 1936

Despre timpul când a domnit Vasile Lupu în Moldova, ca și despre activitatea lui anterioară ca vel-vornic, suntem destul de bine informați din cronicele și numeroasele documente din acea vreme, așa încât trebue să apară de mirat faptul că această personalitate, proeminentă în mai mult decât o direcție, nu a găsit până acum un biograf. Inrâurirea lui asupra evenimentelor politice și culturale ale timpului său este prea mare pentru ca să nu merite, în cele din urmă, o monografie sintetică [1]). Numai două evenimente ale existenței lui agitate sunt învăluite, până acum, într'o întunecime aproape complectă: origina lui și sfârșitul lui. Mi se pare, de aceea, vrednic de trudă să încerc a lămuri aceste neclarități și să

[1]) Despre Vasile Lupu vezi deocamdată: Neculae Ionescu, *Discursu asupra epocei lui Mateiu Basarab şi Vasile Lupu* (Iaşi 1868), Gh. Missail, *Epoca lui Vasile Lupu* (Bucureşti 1866), ca şi Al. Papadopul-Calimah, *Despre Gheorghe Ştefan Voevod, domnul Moldovei (1653—1668)* (Bucureşti 1886). O strălucită sinteză a întregii epoci a lui Vasile Lupu până la căderea lui conţine studiul d-lui N. Iorga, *Vasile Lupu ca următor al împăraţilor de răsărit în tutelarea patriarhiei din Constantinopole şi a bisericii ortodoxe*, în *Analele Academiei Române*, t. XXXVI (Bucureşti 1914), *Memoriile secţ. ist.*, pp. 207—236, şi franţ. sub titlul *Basile Lupu, prince de Moldavie, comme successeur des empereurs d'Orient dans la tutèle du patriarcat de Constantinople et de l'Église orthodoxe (1640—1653)*, în *Académie Roumaine, Bulletin de la section historique*, II année (Bucarest 1914), pp. 88—123. Vezi N. Iorga, *Domnii români Vasile Lupu, Şerban Cantacuzino şi Constantin Brâncoveanu în legătură cu patriarhii Alexandriei*, în *Academia Română, Memoriile secţ. ist., seria III, Tom XIII, mem. 6* (Bucureşti 1932).

adun, laolaltă, într'un tablou clar, toate indicațiunile, insuficiente și mult împrăștiate.

Suntem în măsură să stabilim, cu preciziune, locul, unde Vasile Lupu s'a născut la sfârșitul veacului al XVI-lea.

Renumitul Dosofteiu (1641—1707), mai târziu patriarh la Ierusalim, ale cărui relații cu Moldova sunt cunoscute, scrie în prefața a doua a cărții lui Meletios Sirigul[1]) *Κατὰ τῶν καλβινικῶν κεφαλαίων* care a fost tipărită la București în 1690, următoarele: *καταγομένου ἀπὸ τὸ ἀλβανιτοχώριον ὁποῦ κεῖται εἰς τὴν μυσίαν ἤτοι εἰς τὰ περὶ τούναβα καὶ ἔχοντος τὸ ἀρχαιότερον αὐτοῦ γένος ἀπὸ τῆς μακεδονίας.*

Același Dosofteiu repetă indicațiunile sale în cartea sa *Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων*, publicată tot așa în București și anume în anul 1715, spunând: *ἀνὴρ Βασίλειος Βοεβόδας, Ἀλβανίτης ὤν, καὶ ἀπὸ μὲν τῆς Ἠπείρου ἐκ προγόνων, ἀπὸ δὲ πατρὸς τοῦ παρὰ τῇ Μαρκιανουπόλει Ἀλβανιτοχωρίου*[2]).

Cele două afirmațiuni se deosebesc doar într'un singur punct: origina străbunilor lui Vasile Lupu. In timp ce odată îi face originari din Macedonia, a doua oară mută neamul în Epir. Cel dintâi din aceste pasagii este cunoscut științei românești de mult timp. Pe Dosofteiu l-a indicat Teodor Codrescu, iar prefața lui au tipărit-o Ioan Bianu și Nerva Hodoș în *Bibliografia Românească Veche* (vol. I, București 1903). De când a publicat, însă Athanasios Papadopulos-Kerameus, volumul IV din lucrarea sa *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη* (Petersburg 1899)[3]), cunoaștem un alt izvor asupra originei lui Vasile Lupu, anume sigiliul (*σιγίλλιον*)

---

[1]) V. Meletios Syrigos, *Κατὰ τῶν καλβινικῶν κεφαλαίων* (București 1690), p. 1111 a. — V. Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia Românească Veche 1508—1830*, vol. I (București 1903), p. 308 sus și trad. român. la p. 309 jos. O traducere parțială, cu totul greșită, a dat-o T. Codrescu, *Uricariul*, vol. VII (Iași 1886), p. 39, scriind: *Vasile Voevod Lupul, ce se trage din arnăutescul sat în Misia*, etc.

[2]) V. Dosofteiu, *Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων* (București 1715), p. 1171 (asupra acestui loc ascuns m'a facut atent, în modul cel mai prietenos, d-l Dem. Russo din București). Era cunoscut și lui Ath. K. Ypsilanti *Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν (1453—1789)* (Constantinopol 1870), p. 138, căci el copiază cuvânt cu cuvânt, fără să dea izvorul (și această indicație o datoresc bunăvoinței d-lui Dem. Russo), și lui Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *op. cit.*, vol. I, pp. 501 ss.

[3]) V. A. Papadopoulos-Kerameus, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη* vol. IV (Petersburg 1899), p. 374.

Patriarhului și Arhiepiscopului din Constantinopol, Parthenios, din Septemvrie 1641, în care ridică la rangul de *stavropíghion* (*σταυροπήγιον*) întreg locul natal al prințului moldovean [1].

D-l N. Iorga care a publicat din nou acest document în vol. XIV din *Documentele Hurmuzaki*, s'a ocupat încă mai dinainte, primul în România, cu acest text, într'un studiu despre *O ctitorie necunoscută a lui Vasile Lupu*, în vol. XI dintr'ale sale *Studii și Documente* [2], și ajunge la concluzia că Vasile Lupu se trage dintr'acea vestită colonie așezată în Bulgaria, lângă Târnovo, Arbănași, *'Αλβανιτοχώριον* — Alvanitohórion este doar denumirea-i grecească — localitate care joacă, și în istoria Românilor, un rol nu puțin important, prin monumentele ei și care a atras atențiunea istoricilor români de multă vreme [3]. Dacă se cercetează, mai de aproape, textul scrierii Patriarhului și se compară, înainte de toate, cu mărturia lui Dosofteiu, rămâi surprins și trebue să constați, de îndată, că este cu neputință să fie vorba de acest Arbănași. Pe sigiliu scrie, anume că, *'Αλβανιτοχώριον* aparținea eparhiei din Cerven (*τῆς Τζερβενοῦ*) și, fără a fi versat în istoria bisericească bulgară, nu există nicio îndoială că Arbănașii de lângă Târnovo trebue să fi stat sub directa administrație a Arhiepiscopului din Târnovo. Dar și Dosofteiu se vede îndemnat să arate, mai de aproape, așezarea acestui *τοῦ παρὰ τῇ Μαρκιανουπόλει 'Αλβα-*

---

1) V. E. de Hurmuzaki-N. Iorga, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. XIV, partea I (1320—1716) (Bucureşti 1915), pp. 728—730, textul grecesc dimpreună cu traducerea românească.

2) N. Iorga, *Studii şi Documente*, vol. XI (Bucureşti 1906), pp. 113 ss.

3) V. descrierea călătoriei Episcopului Melchisedec, *O excursiune în Bulgaria*, în *Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie*, editată de Gr. G. Tocilescu, anul II, vol. IV (Bucureşti 1885), p. 320, apoi V. C. Hrisicu, *Câteva ctitorii româneşti în Bulgaria*, în *Boabe de Grâu*, vol. III (Bucureşti 1932), pp. 88—96 (cu clişee) ca şi Elena Eftimiu, *Arbănaşii*, în *Graiul Românesc*, vol. VI (Bucureşti 1932), pp. 115—117. Despre Arbănaşi v. apoi F. Kanitz, *Donau-Bulgarien und der Balkan*, ed. 2, vol. I (Leipzig 1882), pp. 173 ss., ca şi ediţia franc. *La Bulgarie Danubienne et le Balkan* (Paris 1882), p. 147 s., apoi C. J. Jireček, *Das Fürstenthum Bulgarien* (Viena 1891), p. 407 s., şi *Geschichte der Bulgaren* (Praga 1876), pp. 458 s. — V. şi Eus. Fermendžin, *Acta Bulgariae ecclesiastica*, p. 299: ... *più che quasi duo miglia d'esse città* (adică Târnovo) *con un grand' et nobile casale de Greci Albanesi per nome di diversi linguagi Arbanasi, Arnauthi cioè Androhoria.*

νιτοχωρίον. Prin urmare, trebue să căutăm locul de naştere al lui Vasile Lupu, într'altă parte, şi anume, în eparhia din Cerven, ori, pentru a merge cu Dosofteiu, aproape de Marcianopolis. Dacă nu se pot uni aceste două referinţe, atunci, fără îndoială, merită să fie preferat sigiliul Patriarhatului. Dosofteiu, care se contrazice în relatarea originii străbunilor lui Vasile Lupu, nu este cu totul clar în ceea ce priveşte aşezarea localităţii Arbănaşi, *'Αλβανιτοχώριον* deoarece odată crede că ea trebue căutată în regiunea Dunării (*περὶ Τούναβα*) [1]) iar altă dată, în preajma sediului episcopal din Marcianopolis, deci, în vechea capitală a Moesiei inferioare, acolo unde se ridică, mai târziu, strălucita reşedinţă a ţarilor bulgari Preslav (Eski Stambul). Trebue să avem în vedere faptul că numele acesta Alvanitohorion, Arbănaşi, turc Arnaut köy, nu-i câtuşi de puţin rar în Sud-Estul Europei [2]) şi că numai în cea mai nouă denumire topografică bulgară a fost înlăturată această confuzie, numele de Arbănaşi fiind dat numai satului alăturat de Târnovo cu 2 km., dându-se alte denumiri tuturor celorlalte localităţi cu acest nume [3]). Deoarece avem de căutat poziţia aproximativă a locului natal al lui Vasile Lupu, în împrejurimile Cervenului, nu încape nicio îndoială că este vorba de satul de lângă Razgrad, aşezat la drumul care duce la Eski Djuma, numit pe vremuri Arnaut köy, azi Poroişte, care a ajuns, în vremurile noastre, la o completă neînsemnătate, dar care în vremea veche a jucat un rol

---

[1]) La expresia *περὶ Τούναβα*, *παραδούναβα*, deci Paristrion, mă îndeamnă d-l D. Russo spre observaţiile lui K. Amantos, *Ἑλληνικά*, vol. II (Atena 1930), p. 459, ca şi *ibid.*, vol. IV (Atena 1931), p. 69. Se găseşte des şi în *Acta et Diplomata*, publicate de F. Miklosich şi Jos. Müller, (6 vol., Viena 1862—1890).

[2]) Exceptând Arbănaşii de lângă Târnovo, în Bulgaria se găsesc următoarele localităţi cu acest nume:
1. Arnaut köy, azi Draganovo, districtul Burgas.
2. Arnaut köy, azi Irečekovo, districtul Iambol.
3. Arnaut köy, azi Elšica, districtul Panagjurište.
4. Arnaut (köy), azi Poroište, districtul Razgrad.
5. Kara Arnaut lângă Razgrad (= Malki Arbanasi, spre deosebire de Bey Arnaut, adică Golemi Arbanasi).
6. Türk Arnautlar, azi Belogradec, districtul Novi Pazar.

[3]) Şi pe pământul românesc se află câteva localităţi cu acest nume Arbănaşi, cari au fost locuite de Arnăuţii cari fugiseră peste Dunăre.

însemnat după cum raportează călătorii [1]) dela sfârşitul secolului al XVIII-lea. Spre deosebire de localitatea Kara Arnaut, odinioară Bey Arnaut, aşezată mult mai la nord şi numită, exclusiv oficial, Arnaut köy, localitatea aceasta, locuită în prezent numai de bulgari, se aflǎ răspândită pe povârnişul unei văi închise, depărtată la 7,5 km. de Razgrad [2]). Azi nu mai e nimic de observat din acel *grande e vago vilaggio* său *large town*, după cum o caracterizează doi călători din sec. al XVIII —şi preotul englez Robert Walsh, (1772—1852) care atinse localitatea în 1827, ne arată cauza acestui fapt. Arnaut köy, care cuprinsese odinioară 1500 de case, număra acuma o a zecea parte şi se aflǎ în ruine de când cu înspăimântătoarea nenorocire care o bântuise în anul 1810, în timpul înaintării Ruşilor spre Şumla [3]). Nu mai puţin de trei bătălii avură loc în imediata-i apropiere şi o prefăcură în cenuşă. Azi se găsesc doar resturi jalnice ale unui trecut mare. In timp ce este greşită presupunerea că sub monumentele funerare ale cimitirului aşezat pe jumătatea înălţimei unui povârniş, la sud-est, s'ar găsi monumente din vremea mai

[1]) V. John Jackson († 1807), *Journey from India towards England in the year 1797* (London 1799), p. 254, *we left Chumloo* (adică Şumla) . . . *and, travelling westwards through a well cultivated country came. . . to a large town called Arnootka, situated in a valley.* Afară de aceasta v. Domenico Sestini, *Viaggio da Constantinopoli a Bukoresti fatto l'anno 1779* (Roma 1794), p. 44: *arrivamo ad un grande, e vago vilaggio detto Arnaut-Kioj, per essere abitato da Albanesi, dove vi è un gran traffico di diverse merci con le parti della Germania.*

[2]) Despre această localitate v. C. J. Jireček, *Geschichte der Bulgaren* (Praga 1876), p. 459, apoi F. Kanitz, *Donau-Bulgarien und der Balkan*, ed. 2 (Leipzig 1882), vol. III,p. 288 şi 525, ca şi lucrările bulgare ale lui Ivan Velkov în Годишникъ на народния музеу (Sofia 1920), pp. 65—67, care se bazează pe comunicările din revista *Bălgarska pčela*, anul II, 1864, p. 16, apoi L. Miletič Старого българско население въ сѣвероизточна Българиѣ (Sofia 1902), p. 142 s.

[3]) R. Walsh, *Narrative of a Journey from Constantinople to England*, ed. 2 (Londra 1828), p. 194: . . . *we arrived at the village of Arnautkui, or the town of the Arnauts; called so for the same reason as that on the Bosphorus, because it was originally colonized by Arnaut Greeks. Here we stopped. I sat down in the front of a baccâl's shop, and they brought me some bread, broiled sausage, and hot milk. On looking over the contents of the shop afterwards, I saw some little books, the first I had seen since I left Constantinople. They were the « Psalms of David » in modern Greek, printed at Venice; and on inquiry, I found they had here a school, a church, and a priest. Arnaut Kui had been a large Town, consisting of 1500 houses, some years ago; but when the Russians advanced to Shumla, unfortunately for this place, three battles were fought in its neighbourhood: the town was utterly destroyed by the Russians, and still remains in ruins, the extent of which attest its former size. The inhabited houses now* [= *1827*] *amount to only hundred and fifty.*

veche, în biserica Sf. Atanasie, care trebue să fie veche de circa 180 de ani, se dă peste cel mai vechiu monument, păstrate fiind până în prezent două pietre funerare din anii 1798 și 1809 [1]). Amintirea trecutului a dispărut cu totul în populație. Chiar un preot [2]), trecut de 80 ani, nu știa să spună nimic despre aceasta, decât că locuitorii de dinainte au emigrat, cu prilejul unui războiu, peste Dunăre. Insuși Robert W a l s h observă, în călătoria lui, doar o ediție grecească a Psaltirii, tipărită la Veneția, fapt care ne poate dovedi doar influențele grecești.

Mai interesant este faptul că localitatea ar fi fost colonizată, după legendă — faptul ne este raportat de C. J. J i r e č e k — de un spahi albanez, care era guvernator în Razgrad și care a ridicat o mare geamie [3]). Aceasta ne dă putința de a indica, mai de aproape timpul așezării lui. In cazul că această legendă are un sâmbure istoric, atunci poate fi vorba numai de acel H ā d j d j ī I b r ā h ī m P a ș a, care activând în Razgrad, ca Sandjaqbeyi, în jurul lui 1600, a început să clădească o geamie, dar care, înainte de a fi terminat această construcție, fu chemat la un alt post și ucis, în cele din urmă la 18 Septemvrie 1604, de ostași nemulțumiți, în calitate de guvernator al Egiptului [4]). Inscripția arabă din geamie spune că ea a fost făcută în anul 1025 A. H., adică 1616 A. D., după terminarea geamiei de către Mustafā Pașa. Printr'aceasta dobândim anul 1600 ca timp al activității lui Ibrāhīm Pașa în Razgrad. Prin

---

[1]) Ele au fost publicate de Ivan V e l k o v, *op. cit.* — Totuși, V e l k o v numește biserica Sf. Anastasie, pe când eu am auzit, la fața locului, clar, Sf. Atanasie. Celelalte biserici, cari sunt închinate Sf. Nicolae și Dimitrie, ca și Maicii Domnului (Sv. Bogorodica), nu merită niciun interes istoric.

[2]) Preotul mi-a spus numai, că el a făcut, acum 50 ani, toate declarațiunile prof. S t o j a n o v (e vorba de Zaharia Stojanov) și că nu știe mai mult.

[3]) V. C. J. J i r e č e k, *Geschichte der Bulgaren* (Praga 1876), p. 395: *Die Einwohner, welche albanesisch, bulgarisch und wohl auch rumunisch sprachen, sollen der Sage nach von einem albanesischen Spahi, der in Razgrad Gouverneur war und daselbst eine Moschee erbaute, angesiedelt worden sein.* — Cf. F. K a n i t z, *l. c.*, vol. III, p. 288: *Im XVII. Jhdt. siedelte hier ein Razgrader albanesischer Gouverneur christlich-arnautische Landbauer[n] an, w e l c h e j e d o c h s p ä t e r n o r d w ä r t s w a n d e r t e n.*

[4]) După cum reiese din manuscrisul turcesc *Add. 7878*, fl. *b* și 27 *a*, păstrat la British Museum (Londra), Hādjdjī Ibrāhīm Pașa activă doar câteva luni ca guvernator al Egiptului. El sosi acolo la 24 Dzi'l-hidjdje 1012 h = 24 Mai 1604 și fu decapitat la 23 Rebī II 1013 h = 18 Septemvrie 1604 de către soldații răzvrătiți *(sipahii)*, în chioșcul său din satul Ș u b r ā la nord de Cairo.

urmare, putem accepta că Arnaut köy a luat fiinţă spre sfârşitul secolului al XVI-lea, probabil în ultimul deceniu [1]).

Pe-atunci trebue să fi văzut Vasile Lupu lumina zilei, — şi nu cădem în greşeală când punem anul naşterii lui în jurul lui 1595 [2]). Să cercetăm mai de aproape familia lui, ai cărei membri ne sunt cunoscuţi fiecare exact. Starea familiei o ştim din două documente şi anume: dintr'un pomelnic din anul 1641, păstrat într'o scrisoare a Patriarhului Parthenios către Vasile Lupu [3]), ca şi dintr'un alt pomelnic, al mânăstirii Sf. Lavra din Morea, pe care l-a pomenit acum câţiva ani, d-l Gh. I. Moisescu, în studiul său *Legăturile ţărilor*

[1]) Dacă nu a fost Dāmād Ibrāhīm Paşa, fost de trei ori Mare Vezir (despre el v. articolul respectiv din *Encyclopédie de l'Islām*, vol. II, p. 468), temporar guvernator de Rūmeli (pe la 1585; v. J. v. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, vol. IV, p. 100, 136 s. şi 702 s.), atunci, după părerea mea, trebue luat în consideraţie numai Hādjdjī Ibrāhīm Paşa, care a activat la Dunăre şi în Aleppo ca *defterdār* şi se sfârşi în mod tragic. Din păcate, inscripţia arabă din geamia dela Razgrad nu dă nicio desluşire la aceasta. Pe ea se poate ceti, doar, că ridicarea geamiei a fost începută de Ibrāhīm Paşa şi terminată de către Mahmūd Paşa şi anume, zece ani înainte de-a fi aşezat judecătorul *(qādī)* Mustafā inscripţia în anul 1025=1616 A. D. Prin urmare, când s'a început construcţia geamiei terminată în 1606, aceasta nu reiese. Despre celelalte geamii din Razgrad — şi azi sunt la număr tot atâtea ca şi în anul 1659 —, (v. Eus. Fermendžin, *Acta Bulgariae ecclesiastica*, vol. XVIII din *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* [Zagreb 1887], p. 263; v. p. 75 s., unde *Arangrad* trebue cetit ca *Arazgrad)* — timpul clădirii lor se coboară la contemporanii şi însoţitorii lui Ibrāhīm Paşa, şi-anume: geamia lui Ahmed Bey, Mustafā Celebi, Iskender Bey, Behrām Bey. Cine a clădit aşa numita Geamie Albă *(aq džāmi')*, n'aş putea să stabilesc. Referinţele cari se găsesc la Evliyā Celebi, *Seyāhetnāme*, vol. III, p. 310 — v. trad. bulgară de D. G. Gadžanov in *Periodičesko spisanie na bălgarskoto kniževno družestvo*, anul LXX, (Plovdiv 1909), p. 653 s. — sunt încurcate şi greşite. Lucrarea — din păcate fragmentară, — lui An. Iv. Javašov († 1934), Разградъ, неговото археологическо и историческо минало (vol. I, Sofia 1930, VIII, 292 pag.) nu dă nicio explicaţie la aceasta.

[2]) Singurul portret autentic al lui Vasile Lupu, care se datoreşte pictorului olandez Abraham van Westervelt, care se găsea în slujba ginerelui lui Vasile Lupu Janusz Radziwiłł (v. excelenta lucrare a lui Zygmunt Batowski, *Abraham van Westervelt, malarz holenderski XVII wieku i jego prace w Polsce*, în *Przegląd historji sztuki*, an. II [Cracovia 1932], caietul 3—4, cu reproduceri), îl reprezintă pe Vasile Lupu în preajma anului 1651 şi-l arată ca un om de vreo 60 ani. V. despre portret, respectiv asupra lui Wilhelm de Hondt (Hondius) şi gravura făcută în Danzig de către el, *Magazinu Istoricu pentru Dacia*, vol. IV (Bucureşti 1847), p. 217. Pictura în ulei, ca şi cele mai multe dintre tablourile lui van Westerwelt, făcute în Ucraina, s'a pierdut.

[3]) V. scrisoarea datată din Septemvrie 1641, din Constantinopol, în Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, vol. XIV, partea I (Bucureşti 1915), pp. 152—158. *Pomelnicul* se află la p. 156. — Această listă de numiri apare în forma prescurtată ntr'o scrisoare a lui Vasile Lupu, Iaşi, 1641, August 20, către scaunul Patriarhiei ecumenice. V. Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, vol. XIV, partea I, p. 151 sus.

române cu mânăstirile Mega-Spileon și Sfânta Lavra din Pelopones [1]). Cuprinsul lor se deosebește doar în câteva detalii; totuși numele rudelor celor mai apropiate se recunosc cu ușurință. In scrisoarea Patriarhului sunt pomeniți Vasile Voevod, Doamna Ecaterina, soția lui de-a doua, Maria, Ruxandra, cele două fiice și Ștefan Voevod, fiul din căsătoria a doua, apoi frații lui Gavril hatmanul, Gheorghe paharnicul cel mare, ca și ambele surori Marga și Ana. Și mai interesantă este lista morților, *τῶν τεθνεώτων*: Nicolae fără îndoială, tatăl, Irina, de sigur mama, Doamna Tudosca, prima soție a lui Vasile Lupu, Ioan-Voevod, fiul din prima căsătorie, Ilinca, Costea și Ecaterina, probabil fratele și surorile lui Vasile, în sfârșit Ileana Hătmăneasa, cu siguranță, soția hatmanului Gavril, apoi Maria și Atanasie, al căror grad de rudenie nu îndrăznesc să-l stabilesc. Pomelnicul dela Sf. Lavra dă aceleași numiri, doar că adaogă, în urma răposatului Ioan Voevod, pe cele două nepoate ale lui Vasile, fiicele hatmanului Gheorghe, Ana și Ilina și continuă cu: Dimitrie, Gheorghe, Irina, Constantin, Ecaterina, Atanasie. Ar fi de prisos să stabilesc locul pe care-l au cei numiți în urmă în spița familiei lui Vasile Lupu [2]).

Ceva surprinde, de îndată, cu privire la astfel de nume: numele lui Lupu însuși. Te întrebi, cum poate apărea numele Lupu în mijlocul atâtor nume de botez atât de clar grecești. Știm, anume, că Vasile Lupu, se numea, încă fiind el vel-vornic, Lupu, ori Lupul [3]), și că de abia după ce s'a urcat pe tronul Moldovei și-a adăugat numele Vasile. Dacă, printr'aceasta a vrut să facă o legătură cu Basilios I, Macedoneanul (m. 886), împărat în Bizanț — după

[1]) V. *Biserica Ortodoxă Română*, anul LII (București 1934), pp. 20—37. Pomelnicul se află la p. 32 s., respectiv la pp. 15—16 ale tipăriturii speciale.

[2]) V. pentru aceasta la N. Iorga, *Studii și Documente*, vol. II, p. 31 referințele reunite, cu ajutorul cărora s'ar reuși să se stabilească gradul de rudenie al uneia ori celorlalte persoane numite în pomelnic.

[3]) V. spre ex. 1627: *Lupulu vel-vornicu* în T. Codrescu, *Uricariul*, vol. V, p. 385. V. și N. Iorga în *Revista Istorică*, vol. XIX (București 1935), p. 96, despre cea mai veche tipăritură bulgară a episcopului din Nicopole, Filip Stanislavov, din anul 1641, în care Vasile Lupu este numit *Lupul cel pașnic, din țara Bogdan, poreclit Vasile Voevod*. V. la aceasta A. Leskien în *Archiv für slavische Philologie*, vol. III (1897), pp. 518—521: нѹ бѡгданскѹ благомирнѡга лѹпѹла рицанемагѡ Василие Бѡѵѡдѡ (p. 519).

cum s'a crezut [1]) — trebue să rămână nelămurit. *Basilius*, *ex Epiro oriundus*, *qui cum antea Lupus vocaretur*, *în consecratione ita appellari voluit*, spune Dimitrie Cantemir [2]). Mai mult nu știm, cu precizie, nimic. Să ne fie îngăduit să exprimăm, aici, o presupunere: calendarul ortodox cunoaște doi sfinți cu numele Lupu (*Λοῦπος*) dintre care unul, mai cunoscut ca sfânt local în Bulgaria de nord, pe la Sviștov, este sărbătorit la 23 August [3]). Se poate spune că frecvența numelui Lupu, Lupul, la Aromânii bulgari se explică prin prestigiul pe care l-a căpătat acest sfânt în acele regiuni. Acum se naște întrebarea cea mai delicată: care a fost originea familiei lui Vasile Lupu? Există numai două posibilități: ori erau greci, ori aromâni grecizați. Denumirea de *Albanus*, Albanez, după cum voiu explica într'altă parte, nu are nicio însemnătate etnică, și sub numele de albanez nu se înțelegea, în niciun caz, în vremea aceea o naționalitate; dimpotrivă, fără șovăire, se poate primi originea greacă ori aromână, cu toată siguranța, — ca, de exemplu, la Gh. Ghica. Dosofteiu spune odată că familia se trăgea din Macedonia, altădată, că era originară din Epir [4]). Inclin să admit ultima, fiind confirmată, pe deasupra, de către Dimitrie Cantemir, dar întărit, mai înainte de toate, prin faptul că, toți acei coloniști arnăuți cari s'au revărsat peste Bulgaria și dincoace de Dunăre în România, au venit din direcția aceea — după cum a arătat tânărul geograf bulgar d-l D. Iaranov într'un valoros

---

[1]) V. *N. Iorga*, *Vasile Lupu ca următor al împăraților de răsărit*, p. 211 şi urm.

[2]) D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae* (Bucureşti 1872), p. 47.

[3]) V. Hippolyte Delehaye, *Les saints de Thrace et de Mésie* (= *Analecta Bollandiana*, vol. XXXI, Bruxelles 1912), p. 258: Novae dans la Mésie inférieure (près de Swischtow) était sans doute le centre du culte de St. Lupus, *Λοῦππος*. Pierre, le frère de l'empereur Maurice, y arrive le jour de la fête solennelle de ce martyr (Théophylacte Simocatta, *Hist.*, VII, 2, 17; de Boor, p. 249). Les synaxaires enregistrent un *Λοῦππος* le 23 août, mais sans aucun détail (cf. *Synaxarium eccl. CP*, p. 917). — V. asemenea H. Delehaye, *Les origines du culte des martyrs*, 2'édition (Bruxelles 1933), p. 247.

[4]) Exceptând faptul că şi Dimitrie Cantemir îl face pe Vasile Lupu originar din Epir, trebue arătat că, după C. J. Jireček, toţi aşa zişii Albanezi cari s'au aşezat în Arbănaşii de lângă Târnovo se trag din Epir şi anume, din eparhia din Pogoniani. — V. C. J. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, (Praga 1876), p. 458, ca şi acelaş, *Das Fürstenthum Bulgarien* (Viena 1891), p. 407. — Ca locuitorii din Arnaut köy şi Kara Arnaut lângă Razgrad se trag din Ianina, accentuiază şi L. Miletič, Старото българско население въ сѣвероизточна България (Sofia 1902), p. 140.

studiu bazat pe cercetări migăloase [1]). Aceasta o dovedește și amintirea încă vie dintr'o familie bulgară anume M a v r o d i n o v, originară chiar din Arnaut köy de lângă Razgrad. După cum mi-a împărtășit d-l Dr. N. P. M a v r o d i n o v dela Muzeul Național din Sofia, familia aceasta a emigrat de prin regiunea Ianinei, din pricina unor răscoale, de pe la sfârșitul secolului al XVI-lea și s'a așezat în cele din urmă, în Arnaut köy, de lângă Razgrad. Puțin timp după invazia Rușilor din 1812, ea s'a strămutat, dimpreună cu mai multe familii avute, la Turtucaia. Deoarece după tradiția familiară, familia aceasta a jucat un rol considerabil în istoria întemeierii localității Arnaut köy, aceasta pledează foarte mult pentru presupunerea că părinții lui Vasile Lupu se trag, într'adevăr, din Epir. Soarta tatălui, N i c o l a e, care și-a încheiat vieața în Târgoviște, ca vel-aga și se află îngropat acolo, în Biserica Stelea, după cum știm dintr'o inscripție din 30 Septemvrie 1645 — aceasta-i data exactă, pe baza unei noui ctitorii [2]) — ne este cunoscută într'un contur neclar. Se pare — și anume, după cum presupune, pe bună dreptate, d-l N. I o r g a [3]) — că a venit cu Radu M i h n e a de peste Dunăre și s'a așezat în Muntenia. Dintr'un document, pe care l-a publicat, de curând, d-l Ioan C. F i l i t t i [4]) și care se referă la spătarul

---

[1]) V. D. I a r a n o v, **Преселническо движение на Българи отъ македония и Албания къмъ източнитѣ български земи презъ XV до XIX вѣкъ**, în *Makedonski Pregled*, an. VII (Sofia 1932), pp. 63—118, dimpreună cu harta rezumativă, ca și rezumatul francez al aceluiași, pp. 229—246 (*Le mouvement d'émigration des Bulgares de la Macedoine et de l'Albanie dirigé vers les terres bulgares de l'est du Ve au XIXe siècle)*. Pentru întreaga chestiune v. L. M i l e t i c **Арнаутитѣ въ сулистренско и следи отъ носовки въ тѣхния есикъ** în vol. LXI (Sofia 1900) pp. 263—666 din *Periodičesko spisanie bălgarskoto kniževno družestvo*.

[2]) Despre inscripţia din biserica Stelea v. Neculae I o n e s c u, *Discursu asupra epocei lui Mateiu Basarab şi Vasile Lupu* (Iaşi 1868), p. 74, nota I; Al. P a p a d o p u l C a l i m a h, *Despre Gheorghe Ştefan Voevod, domnul Moldovei (1653—1668)* (Bucureşti 1886), p. 34, ca şi N. I o r g a, *Inscripţii din bisericele României*, vol. I (Bucureşti 1905), p. 113, Nr. 229. Eu datoresc o excelentă nouă fotografie a acestei inscripţii importante, dar greşit publicată până acum, d-lui Virg. D r ă g h i c e a n u din Comisiunea istorică a României.

[3]) V. N. I o r g a, *Inscripţii din bisericele României*, vol. I (Bucureşti 1903), p. 113, ca si a c e l a ş i, *Vasile Lupu ca următor al împăraţilor din răsărit*, (v. mai sus, nota 1), p. 208. D-l N. I o r g a este de părere că Vasile Lupu se afla dincoace de Dunăre pe la 1600, încă înaintea domniei lui Radu Mihnea.

[4]) V. Ioan C. F i l i t t i, *Un document despre Leca spătarul ucis în anul 1616*, în *Arhivele Olteniei*, anul XII (Craiova 1933), p. 477, retipărit în colecţia *Cercetări şi Documente privitoare la istoria principatelor române* (Bucureşti 1935), pp. 15—16.

Leca, omorît în 1616 de către Radu Mihnea, știm precis că, în acel an, în vârstă de 19 ani, Lupu se găsea în casa lui Radu Mihnea, ba chiar lua parte la uciderea lui Leca. In ceea ce privește pe mama lui, Irina, n'am putut găsi nicăieri un act justificativ autentic pentru a afirma că a fost romancă de origină [1]). Cât despre sfârșitul părinților lui Vasile Lupu, știm doar atât că încă în 1641 nu mai erau printre cei vii [2]).

Rezumând, se poate spune că Vasile Lupu a venit pe lume în Arbănașii de lângă Razgrad [2a]), ca fiu al unor părinți emigrați din Epir, probabil greci [3]), că s'a stabilit în Muntenia dimpreună cu întreaga familie încă din anii lui de tinerețe și că apare aci, pentru prima dată, în anul 1616, în anturajul lui Radu Mihnea, care își adunase de peste Dunăre aceste rude, împreună cu alți Greci.

Anii următori ai lui Vasile Lupu sunt destul de întunecați: de altfel nici nu mă interesează aici. Deosebit de aceasta, despre el știm numai atâta că s'a căsătorit în curând și anume sub domnia lui Gașpar Grațiani (1619—1621) cu Tudosca, una dintre fiicele bogatului boier Costea Bucioc, tras în țeapă de Iskender Pașa (în Septemvrie 1620) [4]), în timp ce cea de a doua fiică se măritase cu postelnicul Iordache Cantacuzino. Scurt timp după aceasta — după cum a arătat d-l N. Iorga [5]) — apare ca al doilea logofăt (pe la 1625). Câțiva ani mai târziu, el funcționează

[1]) V. N. Iorga, *Vasile Lupu ca următor al împăraților de răsărit*, p. 204 cu referință la N. Iorga, *Studii și Documente*, vol. XI, p. 113 s.

[2]) Anume, din pomelnicul care este redat în documentul din Septemvrie 1641 (v. mai sus p. 7, nota 3), unde figurează printre cei morți.

[2a]) [Am avut prilej să vorbesc de repetate ori despre această chestiune cu d-l Mihail Lascaris (Salonic) în timpul șederii sale la București (2—28 Aprilie 1936). D-sa a găsit-o așa de interesantă încât a publicat în grabă rezultatele precum și unele indicațiuni bibliografice într'o notiță despre ...., *Mormântul Marioarei, fiica lui Enăchiță Văcărescu* în revista *Biserica Ortodoxă Română*, anul LIV, fasc. 3—4 (părut la sfârșitul lui Iunie 1936), p. 145, nota 2].

[3]) Originea grecească o presupune diferit și N. Iorga. — Limba română a vorbit-o și scris-o el cu greșeli, și în timpul bătrâneții lui, după cum lasă să se vază scrisoarea din 20 Iunie 1654, adresată din Stambul fratelui său Gheorghe. N. Iorga spune că el avea « *une prononciation défectueuse à la manière des Grecs* », v. *Vasile Lupu ca următor*, etc., p. 209, ca și trad. franc., — care se cam deosebește —, p. 90.

[4]) V. M. Kogălniceanu, *Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, vol. I (București 1872), p. 273 ss.

[5]) V. N. Iorga, *Vasile Lupu ca următor al împăraților de răsărit*, p. 209.

ca vel-vornic (1627) [1]) și-și începe cursul vieții, care se desfășoară neobișnuit de agitată și dramatică. Punctul culminant al acestei drame îl prezintă destituirea, fuga și captivitatea lui, cu alte cuvinte, începutul tragicului lui desnodământ în Stambul. *Fragili fundamento nituntur res humanae*, spune despre aceasta Miron Costin [2]), continuând, apoi: *proinde facillime ruunt magnae domus, imo etiam Principatus*. Doamna Ecaterina și fiul ei, Ştefăniță, căzuseră în mâinile lui János Kemény și fuseseră închiși la Buciulești [3]), în timp ce din Ucraina, Vasile Lupu fugi la Tătari. Acolo — după cum ne raportează Miron Costin [4]) — fu ținut, mai întâi în închisoare, într'o localitate numită Ghiöslâ, timp de câteva luni și trimis, în cele din urmă, la Stambul la Curtea Sultanului, de către hanul tătar Islām Ghirai (m. Iulie 1654) [5]).

Despărțit de soție și copil, cari fură ținuți în grea captivitate [6]) de către urmașul lui, Gheorghe Ştefan, în tot timpul domniei, părăsit de toți, Vasile Lupu, intră în închisoarea celor Şapte Turnuri, ca prizonier de Stat, având să n'o părăsească timp de mai mult de șase ani [7]). Intr'o viziune poetică, d-l N. Iorga [8]) a zugrăvit starea sufletească în care trebue să se fi găsit, atunci, Vasile Lupu, spunând:

---

[1]) V. T. Codrescu, *Uricariul*, vol. V (Iaşi 1862), p. 385.

[2]) Miron Costin, *Chronicon Terrae Moldavicae*, ed. E. Barwiński, Bucureşti 1912), p. 163. — Merită să fie observat de istoricii otomani ai acelor ani, aşa dar, înainte de toate, Na'īmā, Hādjdjī Chalīfa şi Rāşid nu scriu niciun cuvânt spre captivitatea şi sfârşitul lui Vasile Lupu, fapt care corespundea cu totul mentalităţii de-a fi pierdut orice interes pentru un vasal destituit.

[3]) V. Hurmuzaki, *Documente*, vol. V, partea 1, p. 22, Nr. XXIX ca şi Gh. Missail, *op. cit.*, p. 388.

[4]) V. Miron Costin, ed. E. Barwiński, p. 168; ed. V. A. Urechiă, vol. I (Bucureşti 1886), p. 630.

[5]) V. ştirea datată 13 Iulie 1654 în Hurmuzaki, *Documente*, vol. V, partea 1, p. 22, după care Vasile Lupu ar fi fost dus « în fiare la Crim » şi se află acolo.

[6]) V. Miron Costin, ed. E. Barwiński, p. 204, după care urmaşul lui Vasile Lupu, Gheorghe Ştefan, a ţinut în închisoare pe fiul lui Vasile, dimpreună cu mama lui, în tot timpul domniei. De abia Gheorghe Ghica-Vodă, în amintirea recunoscătoare a binefacerilor primite dela Vasile Lupu, îi trimise la Stambul, îndată ce ajunse la putere în Moldova. V. *ibd.*, p. 205.

[7]) Despre şederea lui Vasile Lupu la Stambul v. N. Iorga, *Petrecerea lui Vasile Lupu în exilul dela Costantinopol*, în *Academia Română, Memoriile secţiunii istorice*, seria III, tomul XI, mem. 5 (Bucureşti 1930). Scrisoarea cea de a doua pomenită acolo este datată, 10 Martie 7168 (= 1660) şi scrisă la Constantinopol. Ea a fost publicată de către L. T. Boga în *Documente Basarabene*, vol. II, *Scrisori şi răvaşe (1660—1680)* (Chişinău 1928), p. 11—12.

[8]) V. N. Iorga, *Vasile Lupu ca următor al împăraţilor de răsărit*, p. 235.

« Vasile, gonit de Munteni, de Ardeleni și de supușii săi revoltați, își face intrarea la Constantinopol unde-l așteptau cămările dela Iedicule. Din gloria lui de împărătesc ocrotitor al Patriarhiei, al întregii Biserici ortodoxe, nu mai rămăsese decât tristețea amintirilor cu care va fi privit, în acele zile de adâncă umilință, crucea aurită de deasupra cupolei Sfântului Gheorghe ».

De-aci scrise el fratelui său, hatmanul Gheorghe, din Oradea Mare, acea scrisoare curioasă [1]), pe care d-l N. Iorga a găsit-o acum mulți ani, în arhiva de Stat, din Budapesta și a publicat-o, dar care astăzi, după cum se pare, nu mai există. Mă refer la scrisoarea din 20 Iunie 1654, scrisă românește, în care precizează sosirea lui la Stambul, la data de 11 Iunie și îl liniștește pe fratele lui, comunicându-i că a fost bine primit de către Sultan și marele vizir Dervīș Mehmed Pașa, alături pomenit, un cerchez de origină, înrudit cu el, prin soția de a doua a lui [2]), care nu i-a fost, de sigur, binevoitor. Că aceste referințe nu corespund realității, o știm din multele rapoarte [3]) ale cancelarului venețian (1654—1666) pe lângă bailo Giovanni Capello di Lorenzo, adică Giovanni-Battista Ballarino dintre care cele mai multe au fost tipărite în colecția Hurmuzaki. Ele dau un

[1]) V. N. Iorga, *Studii și Documente*, vol. IV (București 1902), p. 30 s. — Documentul descoperit la Budapesta în Arhiva de Stat nu se mai găsește, din pricina lipsei unei indicații, mai de aproape, a locului unde se afla pe atunci — după cum mi-a comunicat, în modul cel mai prietenos, d-l József Herzog, Director General al Arhivei regale ungare de Stat (Magy. Kir. Országos Levéltár), la 21 Aprilie 1936. — Sosirea lui Vasile Lupu o anunță ambasadorul francez la Stambul, Jean de la Haye, adresându-se Signoriei la 6 Iunie 1654 după cum urmează: *Se non che hieri* (deci, încă dela 5 Iunie) *giunse qui Lupulo l'antico Prencipe di Moldavia.* V. Hurmuzaki, *Documente*, vol. V, partea 1, p. 9, Nr. XIV (Veneția, Archivio di Stato, *dispacci di Costantinopoli*, filza 135).

[2]) Cel puțin așa scrie Evliyā Celebi, că Ecaterina, cea de a doua soție a lui Vasile Lupu, a fost o fiică a sorii lui Dervīș Mehmed Pașa. Mort la 29 Octomvrie 1640, așa dar, câteva luni după ce muri Vasile Lupu, Marele Vezir era cerchez de origină, din care cauză declarația aceasta nu sună câtuși de puțin demnă de crezare. Dervīș Mehmed Pașa, pe când era guvernator al Siriei, a încercat, pe toate căile cu putință, pe lângă sultan, să smulgă pe Ecaterina din mâinile lui Vasile Lupu, și nu-i deloc exclus că, după moartea soțului ei, ea să fi trebuit să rămână la Stambul. V. *Buletinul Comisiei istorice a României*, vol. XII (București 1933), pp. 47—48 și Jean Deny, în *Mélanges offerts à M. Nicolas Iorga* (Paris 1933), p. 207.

[3]) E vorba de documentele Nr. XIV, XV, XVI, XVIII, XIC, XXII, XXIV, XXV, LXXX, CVII, CXX, CXXIV, CXXXVI, publicate în partea I-a a vol. V din *Documentele Hurmuzaki.*

tablou destul de clar asupra vieții și faptelor acestui spirit neliniștit, care, în închisoare fiind, începu să fie furios și nu încetă să-și urzească intrigile lui politice. Inverșunarea lui deosebită o îndreptă împotriva Veneției și defăimările pe care le aruncă împotriva siniorici sunt raportate fidel acesteia de către Ballarino. Vasile Lupu stăruia, pe toate căile, să fie reîntronat ca Domn al Moldovei [1]), și fiindcă nu putu să reușească, el își îndreptă intrigile împotriva fostului lui capuchiaia, Gheorghe Ghica [2]), care sta acum pe tronul Moldovei. In Iunie 1658, Ballarino avu odată ocazia, pe când vizita închisoarea Iedi Kule să-l vază și pe Vasile Lupu [3]). Despre un tratament onorabil nu putea fi vorba, deoarece îl găsi *con un legno alla mano*, cu un lemn la mâini. Și când nu mai avu nicio speranță, chiar aceea de a mai reuși să ajungă din nou Domn în Moldova, el încercă să aducă la putere pe fiul său, care fusese trimis la Stambul dimpreună cu mama lui, de către Gheorghe Ghica-Vodă (1658—1659) și obținuse îngăduința să-și viziteze tatăl în închisoare. Aceasta îi reuși în cele din urmă, mulțumită bogatelor mijloace bănești pe care înțelegea să le facă să curgă, căci Ștefăniță se urcă pe tronul Moldovei la 1 Decemvrie 1659, fiind doar de 19 ani [4]). Se credea că norocul vroia să se hotărască pentru Vasile Lupu, încă odată în vieața lui. Și, când fu liberat cu totul din închisoare, în ultimele zile ale lui Noemvrie 1660, se părea că foaia destinului s'a întors definitiv în favoarea lui. De sigur el a trebuit să cheltuiască sume enorme pentru a-și atinge scopurile: *Lupulo. . . e finalmente restituto in liberta*, raportează Ballarino la 3 Decemvrie

[1]) Aceste intenţiuni le avea încă dela sfârşitul lui 1655, după cum lasă să se vază documentul Nr. XXXVI publicat în vol. V din Hurmuzaki, *Documente*, partea 2 (Bucureşti 1886), p. 25 s: *Lupolo deposto Prencipe di Moldavia tratta strettamente la sua liberatione dalle Torri col mezzo del Defterdar, e con promessa d'esborso di centomille piastre.*

[2]) Fără îndoială, Vasile Lupu nu-l vorbea de bine pe Ghica-Vodă. La 31 Iulie 1658 raportează Ballarino către Doge, din Adrianopol: *Il Moldavo deposto travaglia e machina insidie contro l'attuale, ch'era suo Capi*[c]*aia*. V. Hurmuzaki, *Documente*, V, partea I, p. 53, Nr. LXXXII.

[3]) V. documentul Nr. LXXX din 24 Iunie 1658 la Hurmuzaki, *Documente*, V, I, p. 52.

[4]) După raportul din Seraiul Caimacamului, ca şi din Adrianopol, Ştefăniţă fu primit în Moldova *con universal applauso* de către boieri şi supuşi.

şi continuă îndată: *ma questa le costa cara assai da che s'argomenta che habbi gran tesoro nascosto* [1]. Nu mai puţin de 150 mii reali trebui să dea pentru a se răscumpăra, fără a mai vorbí câtuşi de puţin de darurile considerabile pe care a trebuit să le împartă diferiţilor mari demnitari şi pe care Ballarino îi enumeră unul câte unul. Că aceste declaraţii se bazează pe realitate, ni se confirmă printr'un raport pe care-l face Curţii din Viena Simon von Reniger [2]) încercatul şi conştiinciosul rezident imperial: « *Dise Tag ist auch der Lupolo Fürst, gewester Waywoda in der Moldau, welcher ein siben Jahr hier beym Siben Thurn gelegen, mit einer ansehnlichen Summe Geldts von fünftzig Tausent Taller des Arrests entlassen und so weith auf freyen Fuss gestelt worden, dass er in seinen Hauss alhier wohnen möge, aber von hier nit weichen soll. Die vornembsten Griechen seint für ihn guet worden und dise haben für sich andere Griechen zu Bürgen stellen, auch beynebens versprechen müssen, dass ohne Buiurdi* [3]) *oder schriftlichen Bevelch kheiner von hier verraissen soll* » [4]). Acelaşi Simon von Reniger, care raportase Impăratului încă din Februarie 1658, străduinţele lui Vasile Lupu de a ajunge încă odată în Moldova, scrie, curând după ce el fusese pus în libertate, că ţese planuri politice în stil mare şi încearcă să ajungă la putere chiar şi în Transilvania. Şi Ballarino vorbeşte despre aceste *dissegni sopra la Transilvania et la Polonia* [5]). Se pare că Grecii din Constantinopol, probabil în amintirea fostei bogăţii a prinţului, şi în nădejdea că va

---

[1]) V. Hurmuzaki, *Documente*, vol. V, partea 1, p. 78 s., Nr. CXX.

[2]) Simon Reniger (şi v. Reniger, v. Renigen, de când a fost ridicat la rangul de nobleţă la 14 August 1656) se bucura de-o mare consideraţie în Stambul. Mărturia lui Sir Paul Ricaut într'a sa *Histoire des trois dernieres empereurs des Turcs*, vol. I (Paris 1683), p. 273: *Monsieur de Rheninghen, Résident de l'Empereur estoit un gentilhomme franc, sincère et ouvert, suivant le caractère de sa nation.*

[3]) *Buiuruldu*, prescurtat *buiurdu*, adică ordin sultanului.

[4]) Textul ambelor documente mi-a fost făcut cunoscut, în modul cel mai prietenos, de către Haus-, Hof- und Staatsarchiv din Viena. Mai târziu am observat că ele fuseseră publicate şi de Eugen v. Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, vol. III (Bucureşti 1884), p. 238 s. (scrisoarea din 13.II.1658) şi p. 254 (scrisoarea din 29.XI.1660), ca şi în ediţia românească, *Fragmente din Istoria Românilor*, vol. III (Bucureşti 1900), p. 299 şi p. 318.

[5]) V. Hurmuzaki, *Documente*, vol. V, partea 2, p. 79.

ajunge din nou la o stare prosperă îi puneau la îndemână mijloace bogate, întărite, toate, prin trimitere de bani din Moldova. Altfel nu se poate explica luxul pe care-l făcea Vasile Lupu îndată după eliberarea lui. Să auzim ce raportează Ballarino despre apariția lui Vasile Lupu în scrisoarea din 3 Ianuarie 1661. Constat că Hurmuzaki, neobservând cronologia venețiană [1]), orânduiește acest document la un loc nepotrivit: «*Lupulo insinuatosi nella gratia del Visir a segni non ordinarij, va ricevendo anco insoliti honori. Cavalca per la Città con maggior pompa, e corteggio quasi delli stessi principali Ministri del Gran Signore. La sua Casa è frequentata da tutti gl'ordini di persone, che a gara le contribuiscono incensi si come prima lo maledicevano. Il suo oro le apre la strada a cose grandi. Spende tuttavia con grande generosità per quello son andato penetrando da più intimi di sua Casa, particolarmente dal Doctor Coen suo medico e per gl' ufficij passati da lui col Chiaia del Visir suo confidentissimo, lo trovò assai mal affetto alla Serenissima Republica, et sprezzante parlando con imoderata libertà da me dissimulata perchè la congiontura non serve a far di più. Offerisce 20 mille reali del proprio denaro per ottener licenza di riedificar le chiese Greche distrutte del passato incendio. Le viene data qualche intentione di restar consolato*».

Pentru lămurirea locului care spune că el a cheltuit 20 mii de reali din banii lui proprii pentru a primi îngăduința să reconstruiască bisericile distruse prin foc, trebue să observăm că la 24 Iulie 1660 un incendiu grozav [2]) prefăcuse în cenușe aproape jumătate din Stambul și că după legile osmane nu fusese îngăduită reclădirea lăcașurilor sfinte creștine. Era îngăduit doar de a se ridica o biserică nouă pe zidurile de temelii a uneia dărâmate. Descrierea însuflețită a secretarului venețian lasă să se vadă ce pompă a putut desfășura Vasile Lupu,

[1]) Cronologia venețiană *(mos Venetus)* începe anul la 1 Martie, din care cauză 3 Ianuarie 1661 corespunde anului 1661 al calendarului gregorian. Așa dar, documentul este așezat la un loc nepotrivit.

[2]) Asupra acestui foc înspăimântător v. raportul venețian din Adrianopol din 13 August 1660 la Hurmuzaki, *Documente*, vol. V, partea I, p. 78, apoi J. v. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, vol. V (Pest 1830), p. 38 s. El a bântuit orașul timp de trei zile încheiate.

datorită mijloacelor sale băneşti. El s'ar fi stabilit în aşa numit Bogdan Serāyi[1]) — în cazul că nu vrea cineva să-l urmeze pe d-l N. Iorga[2]) în presupunerea D-sale, că « şi-ar fi clădit aici, o casă a lui care se număra printre cele mai frumoase din Constantinopol » — dar această măreţie nu dură mult[3]). Cancelarul Ballarino scrie la 28 Martie 1661 la Veneţia că Vasile Lupu se află pe patul de moarte: « *Stà moribondo il Luppolo, Padre dell'attual Prencipe di Moldavia, che giovane, mal pratico, niente amato et pieno d'imperfetioni caderà facilmente con la morte del Padre, che*

---

[1]) V. pasagiul foarte interesant la Sir Paul Ricaut (1628—1700), *The History of the Present State of the Ottoman Empire* (Londra 1682), p. 195: *The Mahometan Religion tolerates Christian Churches and Houses of Devotion, in places where they have been anciently founded, but admits not of holy Buildings on new foundations; they may repair the old Coverings and Roofs, but cannot lay a Stone in a new place Consecrated to Divine Service; nor if Fire, or any accident destroy the Superstructure, may a new strenght be added to the foundation, wherewith to under-prop for another Building; so that at last the Christian Churches in those Dominions must necessarily come to ruine, as many already have submitted to the common fate of time. And as it happened in the great and notable Fires of Galata first, and then of Constantinople, in the year 1660, that many of the Christian Churches and Chappels were brought to Ashes; and afterwards by the Piety and Zeal of Christians scarce reedified, before by publick order they were thrown down again into their former heaps, being judged contrary to the Turkish Law, to permit Churches again to be restored, of which no more remained then the mere foundation.*

[2]) Despre Bogdan Serāyi v. Al. Paspatis, *Βυζαντιναὶ μελέται*, (Stambul 1877), p. 360, Sk. Vyzantios, *Κωνσταντινούπολις*, vol. I (Atena 1852), p. 578, A. van Millingen, *Byzantine Churches* (Londra 1912), p. 280, apoi Maria Bengescu, *Bogdan-Serai*, în *Literatura şi arta Română*, anul IX (Bucureşti 1905), pp. 33—37, Al. Tzigara-Samurcaş, *Ruine româneşti în Ţarigrad*, în *Convorbiri literare* (Bucureşti 1914), p. 935, dar înainte de toate Gheorghe Balş, *Bogdan-Serai*, în *Buletinul Comisiunii monumentelor istorice*, vol. IX (Bucureşti 1916), p. 10 ss. Despre biserica din Bogdan Serāyi v. şi N. Ghica-Budeşti, *ibid.*, vol. XX (Bucureşti 1927), p. 127.

[3]) In revista *Budapesti Szemle*, vol. CXXX (Budapest 1907), p. 2, Sándor Mika a exprimat o presupunere plauzibilă că faptul însuşi al aşezării legaţiilor ardelene, moldovene şi muntene permanent în Stambul şi nu în cartierul european Pera, unde se aflau celelalte legaţiuni ar corespunde unei cereri a Inaltei Porţi şi ar putea arăta caracterul vasal al acestor trei ţări. Să se noteze că şi cele trei seraiuri se găsiau în strânsa vecinătate. Astfel, aşa numita Casă Transilvană *(Erdel serāyi;* v. S. Mika, *l. c.*, p. 1 şi Imre Karácson în *Budapesti Hirlap* din 26 Mai 1907 ca şi *Századok*, vol. XVIL (Budapesta 1910), p. 402—405) era în cartierul Balat, pe când Bogdan Seraiul (*Bogdān Serāyi)* era între Balat şi Tekfur Serai (v. [A. D.] Mordtmann [fiu], *Esquisse topographique de Constantinople*, Lille 1892, pp. 27 şi 75). Pe când aceste două conace se găsiau în apropierea nemijlocită a Fanarului, s'a înălţat legaţia domnitorilor munteneşti (*Yflāq Serāyi*, Vlah Serai) tocmai în mahalaua nobilimei greceşti, şi anume în cuprinsul proprietăţii vechi şi mari a Cantacuzineştilor, chiar pe terasa dinspre Vest (azi uliţa Badya 3). Cp. Marcel Romanescu, *Monumente româneşti la Stambul* în *Boabe de Grâu*, anul III (Bucureşti 1932), p. 229 ss.

solo lo sosteneva » [1]). Abilitatea medicului său curent evreul Coen [2]), care-i stătuse alături mereu credincios și în afacerile politice și-i slujise ca mijlocitor, nu servi la nimic. Căci, după vreo două săptămâni mai târziu aflăm la 16 Aprilie 1661, din scrisoarea necunoscută până acum a aceluiași Giovanni Ballarino că Vasile Lupu și-a dat obștescul sfârșit: « *Lupulo e morto. Ha lasciato debiti per la summa di 300 mila reali tutti capitati in mani de' Turchi, et V*[*ostra*] *S*[*erenità*] *resta sollevata dell' insidie di questo soggetto che doppo uscito dalle Torri dichiarò pessime intentioni contro li pubblici interessi* » [3]).

Vasile Lupu a murit așa dar, în primele zile ale lui Aprilie 1661 la Stambul [4]).

Ce s'a întâmplat cu corpul lui [5]) nu știm precis. Doar atâta se știe că în cele din urmă, osemintele lui au fost așezate la Iași și anume, dacă ne încredem în declarația făcută de un document din 9 Februarie 1687, în Biserica Trei Ierarhi, zidită de el.

Soarta familiei [6]) lui este cunoscută, în afară de acea a soției lui, cea de a doua. Ștefăniță muri în satul Luceni, nu departe de Tighina, la 29 Septemvrie 1661, de ciumă [7]), fiind păzit astfel de o cădere timpurie de pe tron,

[1]) V. *Vasile Lupu ca următor al împăraților din răsărit*, p. 223.

[2]) V. Hurmuzaki, *Documente*, V, 1, p. 81, Nr. CXXIV.

[3]) V. Pompei Gh. Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, 1382—1775 (Călărași 1935), p. 94 și 95, ca și documentul din Hurmuzaki, V, 1, p. 27, Nr. XXXVIII.

[4]) Acest document nepublicat până acum, îl datoresc prieteniei des dovedite a Direcțiunii Archivio di Stato din Veneția.

[5]) Despre aducerea cadavrului (*τὸ σῶμα*) lui Vasile Lupu la Iași raportează Constantin Dapontes (1714—1774), activ, mai târziu, în București, între 1731—1746, în K. N. Sathas, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, vol. III (Veneția 1872), p. 8, dar nu aduce alte dovezi pentru aceasta. Pentru mormântul lui Vasile Lupu vezi Șt. Meteș, *Mormântul lui Vasile Lupu, domnul Moldovei*, în *Revista Arhivelor*, vol. I (București 1924), p. 137 s., care contrazice pe S. Zotta, *ibid.* p. 297. Dacă nu se pune la îndoială pe Melchisedec, *Notițe istorice și arheologice adunate pe la 48 monastiri și biserici antice* (București 1885), p. 223 și documentul din 9 Febr. 7186 (1687) publicat pentru prima dată în *Foaie pentru Minte, Inimă shi Literatură*, VIII (Brașov 1845), p. 40, Nr. 5, atunci trebue să admitem că osemintele lui Vasile Lupu au fost aduse la Trei Ierarhi.

[6]) V. relațiile din F. Babinger, *Robert Bargrave, un voyageur anglais dans les pays roumains du temps de Basile Lupu (1652)*, în *Academia Română, Memoriile secț. istorice*, seria III, tom. XVII, mem. 7 (București 1936), p. 29 s.

[7]) V. Miron Costin, *Chronicon Terrae Moldavicae*, ed. E. *Barwiński* (București 1912), p. 213.

pentru care nu fusese crescut acest tânăr plăpând, mai cu seamă că îi lipsea sprijinul părintesc: « *E morto il Giovine Prencipe di Moldavia, figlio di Lupulo, con che rimane totalmente estinta una Casa che pocco prima era piena d'oro, d'adherenze, e d'autorità* », anunţă la Veneţia la 10 Februarie 1661 Ballarino, martorul nostru.

Tragica soartă care năpăstui pe Vasile Lupu şi fiul lui, nu cruţă nici pe ceilalţi membri imediat înrudiţi lui. Intr'un document pe care l-a publicat d-l N. Iorga [1]) sub titlul *Genealogia lui Vasile Lupu*, aflăm că urmaşul lui Vasile Lupu, Gheorghe Ştefan a otrăvit pe fratele acestuia, Hatmanul Gavril [2]) dimpreună cu cei doi fii ai lui, şi apoi a pus să fie ucis în închisoare la Oradea Mare, hatmanul Gheorghe. Aşa dar, în tulpină bărbătească, neamul se stinge complet. Cele două fiice ale lui muriră fără copii [3]). Dintre nepoate, numai Anica, care se căsătorise cu Alexandru Rosetti, fiul cel mai mare al *(beyzāde)* lui Antonie-Vodă Rosetti a lăsat o fiică anume Zoiţa, a cărei soartă este necunoscută. Cele două surori ale lui, Marga şi Maricuţa, dintre care prima se măritase cu marele clucer Dumitraşcu Iarali, au murit amândouă la Constantinopol, fără să lase urmaşi, — după cum aflăm din testamentul său [4]).

---

[1]) V. N. Iorga, *Studii şi Documente*, vol. III, p. 31 ss.

[2]) V. despre acest frate lui Vasile Lupu *Arhiva Genealogică*, vol. I (Iaşi 1912), p. 128, unde este vorba şi de un alt ginere al lui Gavril hatman (adică medelnicerul Andreiaş). *Ibidem*, p. 165 e pomenită Caterina Cantacuzino, fata lui Toderaşcu Iordache vel-spatar, ca soţie a unui fiu lui Gavril hatman, « după cum se vede din condica de familie ». Această Catarina era nepoată de văr primar al Domniţei Ruxanda (cf. V. A. Urechiă, *Biserica din cetatea Némţu şi documente relative la Vasile Lupu şi Doamna Ruxandra Analele Acad. Române, Memoriile secţ. istorice*, tom. XI (Bucureşti 1890), p. 131 s. retipărit în T. Codrescu, *Uricariul*, vol. XXIII. (Iaşi 1895), p. 383 s. şi Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, vol. XIV, partea I, p. 269 f.), bunica lui, soţia lui Iordache Cantacuzino, vel-vistiernic, fiind soră cu mama Ruxandei, amândouă fiice ale lui Costea Bucioc, vel-vornic. V. buletinul Muzeului Municipal din Iaşi *Ioan Neculce*, fasc. 5, 1925, (Iaşi 1926), p. 8, n. 3. şi *Arhiva Genealogică*, vol. I (Iaşi 1912), p. 39.

[3]) V. N. Iorga, *Studii şi Documente*, vol. III, p. 33, unde sunt adunate rudele celelalte.

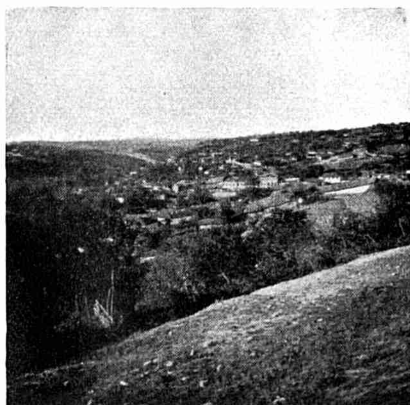
[4]) Testamentul lui Dumitraşcu Iarali, [adică: rănitul] clucerul *(Δημητράκος Γεραλής ὁ κλουζιάρης)* din 17 Mai 1646, publicat în Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, vol. XIV, partea I (Bucureşti 1915), p. 184 s. vorbeşte numai de o fiică Zoiţa (Zoe).

Cam după 55 de ani dela moartea lui Vasile Lupu, Dimitrie Cantemir putea scrie într'a sa *Descriptio Moldaviae* că toate familiile nobile mai vechi înfloreau încă, cu singura excepție a aceleia a lui Vasile Lupu: « *nullum adhuc periit vetus Moldavorum nobilium genus, si unicum Basilii Albani, Moldaviae principis, excipias, quod cum olim amplitudine cuncta reliqua superaret, hodie penitus intercidit* » [1]).

---

[1]) V. D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae* (București 1872), p. 114.

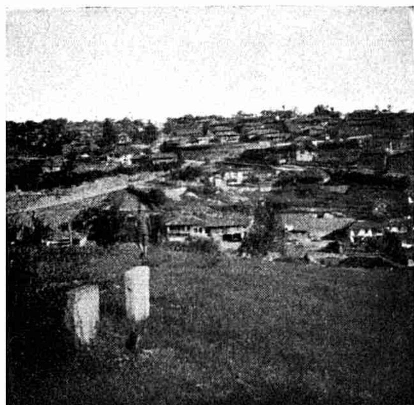
DIN PATRIA LUI VASILE LUPU
(FOTOGRAFII LUATE DE AUTOR)

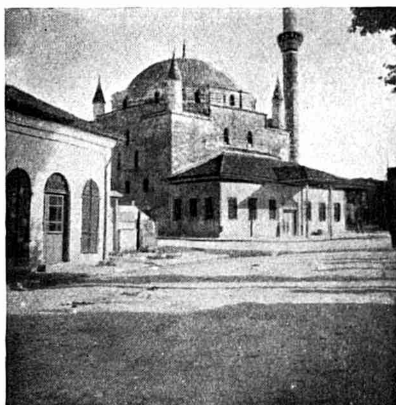
Arnaut köy (Poroişte)
vedere generală

Arnaut köy (Poroişte)
privelişte dinspre şosea

Arnaut köy (Poroişte)
văzut dinspre cimitir

Geamia lui Ibrāhīm Paşa
din Razgrad

VOEVODATUL TRANSILVANIEI IN SEC. XII ŞI XIII

DE

PROF. I. LUPAŞ
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 20 Mai 1936

I

Inainte cu 34 de ani (2 Aprilie 1902) răposatul Ioan Bogdan, în comunicarea sa despre « *Originea voevodatului la Români* » [1]) stăruea să arate drept cea mai interesantă particularitate în organizarea istorică a Ţărilor Române faptul că reprezentantul autorităţii politice supreme purta titlul de voevod, un titlu care în această accepţiune nu se găseşte la nici unul dintre popoarele vecine. Voevodatul apare deci, în lumina cercetărilor lui, ca o instituţiune prin excelenţă românească, datând dintr'o epocă anterioară cuceririi ungureşti.

Este de mirare că un cercetător aşa de temeinic pregătit, ca regretatul nostru coleg, a trecut cu vederea felul cum a reuşit să se afirme vechea instituţie românească a voevodatului în organismul regatului ungar, dând *atenţie exclusivă voevozilor mărunţi*, ale căror atribuţiuni le înfăţişa ca fiind egale cu ale cnejilor, şi lăsând cu totul în afară de domeniul cercetărilor sale rolul important îndeplinit de *voevozii Transilvaniei*, secole de-a-rândul, până la transformarea acestei provincii în *principat*, ocrotit la adăpostul suzeranităţii turceşti,

[1]) Cf. *Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice.* Seria II. Tom. XXIV. 1901—1902 pag. 191—207.

deci cu totul *independent de coroana ungară* şi, timp de trei jumătăţi de secol, chiar în continuă vrăjmăşie cu reprezentanţii ei.

Această privire unilaterală va fi fost motivul, care l-a îndemnat pe Ioan Bogdan să considere « greşită » (p. 192) interpretarea ce s'a dat atribuţiunilor voevodale din Transilvania, afirmând că « dacă voevozii din Ungaria ar fi avut în realitate situaţiunea, pe care le-o dă această teorie istorică — înfăţişându-i ca moştenitori ai vechilor duci români, găsiţi de Unguri la venirea lor aici, deci ca nişte căpetenii teritoriale, investite cu rol de comandanţi ai oştirii, de cârmuitori şi judecători ai cetăţenilor de sub ascultarea lor, atunci ne-am aştepta cu drept cuvânt, ca ei să fi jucat un rol însemnat în vieaţa statului ungar, ca ei să fi făcut parte integrantă din baronii şi nobilii regatului şi să fi hotărât, măcar în unele privinţe, transformările constituţionale şi politice ale acestui regat. Documentele şi cronicile nu ne spun însă nimic despre aşa ceva: în vieaţa statului ungar voevozii români n'au fost nici când un factor constituţional hotărâtor ».

Dacă ar fi fost atras însuşi *voevodatul Transilvaniei* în sfera cercetărilor lui Ioan Bogdan, credem că o astfel de afirmaţiune — în vădită contradicţiune cu ştirile cronicilor şi ale documentelor — ar fi lipsit din cuprinsul valoroasei comunicări dela 1902, deoarece voevodatul acesta a avut, veacuri de-a-rândul, înrâuriri dintre cele mai însemnate şi mai hotărîtoare în vieaţa regatului ungar, după cum se va vedea din cele ce urmează.

Organizarea lui înfăţişează tocmai aceleaşi note caracteristice, care se găsesc şi în structura voevodatului Ţării Româneşti şi în aceea a voevodatului Moldovei. Nici în Transilvania nu era voevodul provinciei întregi un simplu comandant de oaste, ca la popoarele slave, ci era în acelaşi timp cârmuitorul şi judecătorul cetăţenilor de sub ascultarea sa, din ţara « ultrasilvană », concentrând în demnitatea voevodală toate atribuţiunile militare, administrative şi judecătoreşti, având deplină autoritate şi putere de stăpânire asupra teritoriului său întocmai ca şi Domnul Munteniei sau al Moldovei, doar cu singura deosebire că nu putea să fie, nici să se întituleze autocrat, « singur stăpânitor », ci era în mai mare măsură dependent de coroana ungară decât Domnii din sudul şi răsăritul Carpaţilor, siliţi şi ei uneori de

împrejurări să admită acte de oportunitate politică recunoscându-i o suzeranitate efemeră. Altfel, documentele istorice fac mărturie deplină că între atribuțiunile acestora și între ale voevozilor Transilvaniei *nu era nici o deosebire de esență, ci numai una de grad.*

Nicăiri, în teritoriul fostului regat ungar, nu se găsește amintirea vreunei organizațiuni teritoriale-politice la fel cu cea voevodală din cuprinsul Transilvaniei, de unde rezultă că ea trebue considerată ca un produs specific românesc, pe care penetrațiunea stăpânirii maghiare în această regiune nu a fost în stare s'o desrădăcineze din solul natal, nici s'o împiedece în ulterioara ei desvoltare, oricât de mult s'a străduit s'o facă, după cum apare din repetatele mărturii ale documentelor vremii. Este deci cu totul lipsită de temeiu afirmațiunea recentă a unei reviste dela Seghedin că cel dintâi element etnic, care a organizat vieața de stat în Transilvania, ar fi fost elementul maghiar [1]).

Cu prilejul colonizării cavalerilor teutoni în Țara Bârsei, ca și cu prilejul colonizării Sașilor în Provincia Sibiană, reprezentantul coroanei ungare a încercat cu repetată străduință să micșoreze autoritatea și puterea politică a voevodului asupra locuitorilor din aceste regiuni [2]). Nu a reușit însă decât în măsură redusă și în mod trecător. Incercările acestea pot servi totuși ca dovezi lămurite cu privire la antagonismul dintre

---

[1]) Cf. revista *Népünk és Nyelvünk* din Seghedin, an. VIII (1936) p. 27: « Erdélyben *elsönek* a magyarság szervezte meg az állami életet » (Pentru întâia dată maghiarimea a organizat vieața de stat în Transilvania). Tot atât de puțin adevărată e și afirmațiunea dintr'o publicațiune recentă că ființa de stat în Transilvania ar fi fost într'un anume sens partea integrantă a ființei de stat maghiar, după cum din punct de vedere geografic Transilvania ar fi doar *o anexă a* Ungariei; cf. Asztalos Miklos, *A történeti Erdély*, Budapesta, 1936, p. 38. Lipsa de temeinicie geografică a acestei afirmațiuni a fost dovedită deplin într'un strălucit studiu al răposatului nostru coleg *Gh. Vâlsan «Transilvania în cadrul unitar al pământului și statului român »*, în publicațiunea *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul.* București 1929, vol. I, pp. 145—156.

[2]) Cf. Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Sibiu, 1892, vol. I, p. 10: « nec vaivoda... pro tempore constitutus ultra silvas, nec aliquis vaivodarum descendere super eos possit, nisi a benevolentia ipsorum invitatus fuerit ab eisdem » (în privilegiul acordat Sașilor din Cricău, Ighiu și Romos, la 1206). *Ibidem*, pp. 11 și 19: « nullus vaivoda super eos descensum habeat » (în privilegiul acordat cavalerilor teutoni la 1211 și 1222) și p. 35: « si vero vaivoda ad regalem utilitatem ad ipsos vel per terram ipsorum transmittitur, duos decensus, unum in introitu et unum in exitu solvere non recusent » (în privilegiul acordat Sașilor din « Comitatus Cibiniensis », la 1224).

vechea organizațiune voevodală și dintre aceea a regatului ungar care, neizbutind s'o înlăture pe cea dintâi, a trebuit să se împace cu existența și dăinuirea ei seculară în teritoriul Transilvaniei, adaptându-se și aceasta noilor împrejurări prin statornicirea unui « modus vivendi » în cadrele regatului ungar.

Voevodul Transilvaniei deveni cu timpul demnitar numit de însuși regele Ungariei și locțiitor al lui. In această calitate firește era obligat să țină seamă de dispozițiile regelui întru cât jurisdicțiunea asupra locuitorilor din întreg cuprinsul voevodatului începuse acum a o exercita sub auspiciile lui [1]).

Dar fiind regele departe, absorbit de grijile ce i le pricinueau afacerile din centrul țării și dela periferiile de sud, vest și nord ale regatului, — voevodul stăpânea Transilvania adeseori după bun placul său, exercitând chiar și dreptul de a dărui moșii oamenilor săi de încredere și nerespectând totdeauna drepturile de autonomie teritorială, nici pe ale Sașilor, nici pe ale Secuilor. — Intre demnitarii regatului ungar el ocupa loc de frunte, alături de palatinul țării și de banul Croației și al Slavoniei [2]).

In epoca Arpadienilor s'a făcut încercarea de a înlocui pe voevod cu un « comite », « duce » sau « principe » [3]), cari nu au

---

[1]) Cf. *Sigism. Kósa de Berekeresztur* (fost notar jurat al cancelariei aulice transilvane), *De publica partium Transsilvanarum Administratione civili atque militari sub Wayvodis, qui terras illas ultrasilvanas sub auspiciis regum Hungariae gubernabant. Viennae, 1816*, p. 11: « Locumtenentes regum administrandae Transsilvaniae non ex regia domo, sed ex potioribus regni admoti, dicebantur *Wayvodae*, peregrina quidem ex Slavico adoptata, sed apud *populares* nostros civitate donata dictione. Is, scilicet Wayvoda partium Transsilvanarum, tam in civilibus quam militaribus generalis fuit locumtenens regius in provincia et qua talis in his, quae ad publicam totius provinciae administrationem pertinebant, *in omnes tres nationes, jus civitatis Transilvanae habentes, immediatam exercuit jurisdictionem* ». La pp. 59—62, publică autorul o serie de 94 voevozi ai Transilvaniei, începând la *1174* cu Leusthatius și terminând la 1555 cu cei doi voevozi numiți de Ferdinand Habsburgul: Ștefan Dobo și Francisc Kendy. La pp. 79—80 dă și o listă a comiților secuești (Series comitum qui regum sub auspiciis praefuerunt Siculis) de 28 inși, începând cu Simion dela 1224 și încheind cu aceiași Francisc Kendy și Ștefan Dobo dela 1555. Un cercetător de mai târziu începe însă numai la *1235 cu Bogomir* seria comiților Secuilor: cf. *Lázár Miklos*, Székely ispánok és alispánok a mohácsi vészig (Comiții și vicecomiții Secuilor până la catastrofa dela Mohács) în rev. *Századok*, 1880, p. 732 și urm.

[2]) Cf. Kósa, *op. cit.*, p. 53: « Et haec de potestate Wayvodarum civili et militari eorumque in administratione publica munere dicta sunto: dignitatem officii quod attinet, ea in Transilvania tanta fuit atque palatinalis in Hungaria, Banalis in Croatia et Slavonia, *censebaturque inter baronatus regni Hungariae*, quos inter ordinaria sessione post palatinum et judicem curiae, ordinarioque voto gaudebat ».

[3]) Pauler Gyula, *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt.* (Istoria națiunii maghiare sub regii din casa arpadiană). Budapest, 1899, I, p. 218, înfățișează pe voevodul Transilvaniei ca pe un coleg al palatinului ungar, deci în una

fost însă în stare să desfiinţeze instituţiunea tradiţională a voevodatului, deoarece ea era atât de înrădăcinată în pământul şi în trecutul Transilvaniei, încât a putut resista pornirilor ostile, perpetuându-se şi afirmându-se cu vigoare până la jumătatea secolului al XVI-lea, când cu ajutorul suzeranităţii turceşti s'a putut ridica la rangul de principat.

Istorici maghiari cu bună faimă recunoşteau că *Transilvania nu s'a contopit niciodată deplin cu regatul Ungariei*, că a reuşit să-şi păstreze de-a-lungul veacurilor particularismul ei politic, cultural şi economic nesdruncinat. Alexandru Szilágyi afirmă lămurit că Transilvania şi Ungaria «nefiind niciodată contopite deplin»[1]), nu au format o singură ţară, *ci două ţări deosebite*.

Cercetând cauzele, care au contribuit la menţinerea şi adâncirea acestei separaţiuni multiseculare, alt istoric maghiar: Ladislau Kővári credea, că ele s'ar putea descoperi chiar în dispoziţiile cuprinse în instrucţiunile, pe care întemeietorul regatului ungar, Ştefan — zis «cel sfânt» le-ar fi dat, afirmativ, fiului său Emeric cu privire la felul de cârmuire al acestui regat. Se găsesc în aceste instrucţiuni două puncte de următorul cuprins: «Unius linguae uniusque moris regnum imbecille et fragile est» (VI) şi «quis Graecus regeret Latinos graecis moribus aut quis Latinus regeret Graecos latinis moribus» (VIII). Prin cel dintâi, credea Kővári, că s'ar fi dat prea mare atenţiune diferitelor elemente etnice aflate sau colonizate aci, iar prin al doilea s'ar fi impus păstrarea obiceiurilor şi tradiţiilor de guvernare pentru fiecare neam în parte. Explicarea acestor puncte ar fi făcut-o cele două ţări «secole de-a-rândul cu sabia în mână, spre folosul altora»[2]).

din cele mai înalte demnităţi ale regatului ungar, constatând şi el că numirea tradiţională de *voevod* a eliminat cu desăvârşire chiar din terminologia latină orice numire de *principe* sau *duce* (« a régi törzsfö a *vajda* nevet nyerte, mely kifejezés még a latin terminologiában is teljesen kiszoritott minden «*princeps*» vagy «*dux*» — féle elnevezést). Revenind apoi într'o notă, subliniază că *Transilvania a fost stăpânită perpetuu de voevozi* şi, când se întâmplă să fie amintiţi aci şi *principi* din dinastia lui Arpad, în calitate de «*dux Transylvaniae*», ei deţineau o demnitate superioară aceleia de voevod (*Ibidem*, p. 466). La fel prezentase chestiunea şi Sigismund Kósa, *op. cit.*, pp. 3—5.

[1]) Szilágyi Sándor, *Erdélyország története tekintettel mivelödésére*, (Istoria Transilvaniei cu privire la civilizaţia ei) Pest, 1866, p. 66: « Erdély..., az anyállamtól a természet által elvásztva, azzal *teljesen összeolvasztva sohasem volt* » (Transilvania, despărţită prin graniţi naturale de Ungaria, *nu a fost niciodată deplin contopită cu aceasta*).

[2]) Cf. Kővári László, *Erdély történelme*, (Istoria Transilvaniei) Pest, 1859, vol. I, p. 56: « Erdély... azon helyet, hol Szt. István a nemzeti szokások megtartását

Este de necrezut să fi avut aceste instrucţiuni ale regelui Ştefan rolul determinant, ce li se atribue de istoricul amintit, deoarece ele nu au pătruns la cunoştinţa cârmuitorilor şi a cârmuiţilor acestor două ţări. Originalul instrucţiunilor nici nu e cunoscut, textul lor s'a păstrat numai într'o copie din secolul al XV-lea [1]). Deaceea critica istorică este în drept să tragă la îndoială însăş afirmaţiunea că pretinsele instrucţiuni ar fi putut emana dela cel dintâi rege al Ungariei.

Cauzele separaţiunii trebuesc deci căutate în împrejurările fireşti ale deosebirilor geografice, etnice şi sociale-politice dintre aceste două ţări. Ungaria începuse a fi orientată chiar din zilele întâiului rege Ştefan spre Apus, iar Transilvania a rămas cu totul îndreptată spre Răsărit, ceea ce subliniază şi pomenitul istoric maghiar scriind că « busola Transilvaniei părea fixată cu totul spre Răsărit mai ales din cauză că populaţia ei aparţinea în majoritate bisercii răsăritene ».

Ca dovadă despre organizarea bisericii răsăritene în părţile Transilvaniei, mai veche decât a celei apusene, poate servi ştirea păstrată la trei scriitori bizantini: doi din secolul al XI-lea (Skylitzes şi Kedrenos) şi unul din al XII-lea (Zonaras). Cei doi din urmă au transcris, după cel dintâi povestirea despre călătoria lui Bulcsu şi Gyula la Constantinopol, unde au primit botezul creştinesc pe la jumătatea veacului al X-lea (950). « La scurtă vreme după Bulcsu — spune izvorul grecesc — veni şi Gyula, care de asemenea era principe al Turcilor (Ungurilor), în cetatea împărătească,

köti fia, s illetöleg a következö uralkodók lelkére, hol kétségbe vonja, hogy görög rómait helyesen kormányozhatna, e pontot Erdély magyarázá igen elbizakodottan. E VI és VIII pont az, melyet századokig karddal magyaráz a két haza egymásnak, mások hasznára ».

[1]) Cf. H. Marczali, *Enchiridion Fontium Historiae Hungarorum*, Budapestini, 1902, pp. 62—63. Engel, în *Geschihte des ungarischen Reiches*, exprimase părerea că aceste instrucţiuni (morum institutio) nu ar fi emanat dela Ştefan, ci ar fi fost scrise mai târziu şi atribuite lui, — părere împărtăşită şi de alţi cercetători. Iuliu Szekfü subliniază că mai ales conducătorii coloniştilor germani în Ungaria obicinueau să invoace aceste memorabile cuvinte latineşti întru sprijinirea drepturilor minoritare, cu toate că regii ungari nu dăduseră « oaspeţilor » nici un fel de promisiune scrisă pentru respectarea obiceiurilor şi drepturilor etnice (« es steht ausser Zweifel, dass Einwanderungen im 11. Jahrhundert vor sich gingen, ohne dass die ungarischen Könige den « Gästen » die Unantastbarkeit ihrer Gewohnheiten und Rechte vorangehend schriftlich-versprochen hätten » cf. *Ungarn und seine Minderheiten im Mittelalter* în publicaţia lui Fritz Valjavec, *Südostdeutsche Forschungen*, München 1936, I, p. 20—21.

unde a fost botezat și împărtășit de aceleași binefaceri și onoruri. Dar el luă cu sine și un călugăr cu numele Hierotheos, vestit pentru evlavia sa și pe care Theophylaktos (patriarhul Constantinopolului) îl hirotonise episcop al Turciei (Ungariei). Ajuns acolo, acesta întoarse pe mulți dela credința rătăcită a barbarilor la creștinism. Gyula a rămas apoi statornic în credința aceasta și el însuși nu a năvălit nici odată în împărăția Romanilor, nici pe prisonierii creștini nu i-a lăsat nici odată nerăscumpărați, ci i-a răscumpărat luându-i sub îngrijirea sa și dăruindu-le libertatea; Bulcsu dimpotrivă, stricând contractul încheiat cu Dumnezeu, a năvălit adeseori în împărăția romană. Dar când a cercat să purceadă la fel și împotriva Francilor, ajunse în prinsoare unde Ioan (corect: Otto), regele Francilor, îl trase în țapă » [1]).

Istoricul maghiar Ludovic Thallóczy, arătând că relatarea aceasta a cronicarilor bizantini poate fi sprijinită și de un text slavon, ajunge la concluzia că informația lui Skylitzes, cu toate că a fost scrisă cu un secol mai târziu, se întemeiază pe o însemnare vrednică de credință, deoarece persoanele amintite în cuprinsul ei și faptele lor se pot verifica și cu ajutorul altor izvoare. Numai pentru hirotonirea episcopului Ieroteiu și pentru misiunea lui nu se găsesc știri în altă parte, de unde nu urmează însă că informația aceasta ar trebui ignorată sau respinsă [2]). Autorii celei mai recente sinteze a istoriei maghiare nu desconsideră, nici nu resping informația aceasta [3]), ci caută s'o aducă în legătură cu cea referitoare la *mănăstirea Sfântului Ioan Botezătorul* din Cetatea Mureșului, pentru care servește ca izvor capitolul X din *Vita Sancti Gerardi*, asupra căreia s'a pronunțat critica de texte înfățișând cel puțin capitolul acesta ca databil din secolul al XI-lea, anterior anului 1083 — data canonizării celui dintâi rege al Ungariei [4]). Din cuprinsul acestui capitol se vede că Achtum, cârmuitorul ortodox din regiunea Banatului, avea aci pe la sfârșitul secolului al X-lea stăpânire întinsă, fiind sub

[1]) Cf. « Siebenbürgische Vierteljahrsschrift », Sibiu, 1934, pp. 18—19.

[2]) L. Thallóczy, *Adalék az ó-hit történetéhez Magyarországon*, (Contribuție la istoria vechii credințe în Ungaria) în « Századok », 1896, p. 204.

[3]) Hóman-Szekfü, *Magyar történet*, (Istoria maghiară) I, pp. 169—170.

[4]) Müller Frigyes, *A nagyobb Gellértlegenda forrásai és keletkezése* (Izvoarele și originea legendei mai mari a lui G). în « Századok », 1913, pp. 430—431.

ascultarea lui « toată ţara dela râul Caraşului până la ţinuturile transilvane şi până la Vidin şi Severin ». Puterea oştirii lui întrecea pe a regelui Ştefan, pe care Achtum « nu-l prea lua în seamă ». Acesta clădise în Cetatea Mureşului, cu împuternicire dela Greci, o mănăstire în cinstea Sfântului Ioan Botezătorul, aşezând în ea « *egumen cu călugări greci, după rânduea la şi ritul lor* ». Era deci la gurile Mureşului vieaţă mănăstirească aşa de bine organizată, încât ea a putut să dăinuească şi după ce Achtum a căzut luptând cu oastea regelui Ştefan, de sub comanda lui Chanadinus. Creştinii căzuţi în luptă au fost înmormântaţi în cimitirul mănăstirii Grecilor, deoarece prin apropiere « nu era altă mănăstire pe vremile acelea ». Iar când învingătorul Chanadinus, spre a împlini făgăduinţa făcută în preajma luptei sfântului mucenic « purtător de biruinţă », pe locul unde acesta i se arătase în vis în formă de leu, a clădit şi el o mănăstire « în cinstea fericitului mucenic Gheorghe », nu avea la îndemână alte elemente spre a le adăposti în ctitoria sa, ci *a fost nevoit să aşeze « în ea pe pomeniţii călugări greci din mănăstirea fericitului Ioan Botezătorul împreună cu egumenul lor* ». Vieaţa bisericească organizată, cum fusese mai înainte în zilele lui Achtum, a rămas câtva timp nestingherită şi sub noua stăpânire a regelui ungar Stefan, care din averile celui căzut în luptă a trecut o parte la stat, dăruind altă parte învingătorului, iar partea a treia închinând-o pentru scopuri bisericeşti. Astfel au devenit averile smulse dela neamul lui Achtum cele dintâi ofrande ale diecezei de Cenad [1]. In locul călugărilor greci au fost aşezaţi aci călugări benedictini într'un timp, care nu poate fi determinat cu preciziune [2].

Tradiţia, păstrată în cronici ungaro-latine, atribue regelui Ştefan întemeierea episcopiei catolice din Alba-Iulia, începutul căreia însă critica istorică a încercat a-l fixa în timpul domniei lui Ladislau (1077—1095), cu toate că cel dintâi episcop cunoscut până în timpul de faţă nu e amintit decât la sfârşitul unei diplome a regelui Coloman Cărturarul, dela 1111—1113,

[1]) Cf. Koloman Juhász, *Die Stifte der Tschanader Diözese im Mittelalter*. Ein Beitrag zur Frühgeschichte u. Kulturgeschichte des Banats. Münster in Westfalen, 1927, p. 180: « So wurden die in Beschlag genommenen Güter des Geschlechtes Ajton zu den ersten Pfründen der Tschanader Diözese ».

[2]) *Ibidem*, p. 65.

cu numele de Simon (De aliis episcopis qui confirmatores fuerunt *dominus Symon Ultrasilvanus*» [1]).

Dar numărul credincioşilor de sub jurisdicţia acestei episcopii a rămas disparent. Intervenţia papei Grigore IX pe lângă regele Bela junior, la *14 Noemvrie 1234*,—în interesul acelor Unguri şi Germani din regatul Ungariei, care făcându-se un popor cu Valahii, deopotrivă cu ei dispreţueau pe episcopul catolic al Cumaniei primind sfintele taine dela nişte «pseudo-episcopi cari ţineau ritul Grecilor»[2]),—indică lămurit începutul unui curent de desconfesionalizare a elementelor catolice, ungare şi germane, din partea populaţiei băştinaşă româneşti. Aceasta prin numărul ei putea să influenţeze în mod firesc asupra noilor colonişti, cari fără nici un fel de presiune oficială, ci împinşi numai de trebuinţele vieţii lor sufleteşti, începură a se închina bisericii ortodoxe şi a-i practica riturile. Un cercetător recent se simte îndemnat a-şi pune întrebarea: oare în lupta aceasta a catolicismului cu ortodoxia răsăriteană de ce nu a fost atrasă, pe lângă episcopia Cumaniei, şi cea din Alba-Iulia? Ori, fiindcă în timpul acela era încă prea slabă» [3]).

Elementele ungureşti au rămas, în adevăr, timp îndelungat aşa de puţin numeroase, încât n'au fost în stare să asigure nici Ungariei propriu zise populaţia de bază, cu atât mai puţin Transilvaniei pe care, vrând nevrând, erau nevoite s'o lase în cadrele organizaţiei tradiţionale şi în stăpânirea populaţiei autohtone. Blocul acesteia au încercat însă mai târziu să-l spargă prin colonizări felurite, cu ajutorul cărora au izbutit

---

[1]) Temesváry János, *Erdély középkori püspökei* (Episcopii medievali ai Transilvaniei), Cluj, 1922, pp. 4—5.

[2]) *Urkundenbuch*, I, p. 60: «Nam Romanam ecclesiam contemnentes non a venerabili fratre nostro... episcopo Cumanorum, qui loci diocesanus existit, sed a quibusdam pseudoepiscopis Graecorum ritum tenentibus universa recipiunt ecclesiastica sacramenta et nonnulli de regno Ungariae, tam Ungari quam Theutonici et alii orthodoxi morandi causa cum ipsis transeunt ad eosdem et sic cum eis, *quia populus unus facti cum eisdem Walachis*, eo contempto, praemissa recipiunt sacramenta».

[3]) Richard Huss, *Gab es zur Zeit der Deutschkolonisation Siebenbürgens ein gr. kath. Bistum in Weissenburg?* (A existat în timpul colonizaţiunii germane a Transilvaniei o episcopie ort. în Alba-Iulia?), în revista «Siebenbürgische Vierteljahrsschrift», Sibiu, 1934, şi I. Lupaş, *A existat în Transilvania episcopie ortodoxă înainte de întemeierea regatului ungar*, în rev. «Biserica Ortodoxă Română», Bucureşti, 1934. Cf. şi I. Lupaş, *Ursprung und Entwicklung der bedeutendsten konfessionellen Minderheiten in Rumänien*. Jena-Leipzig 1936, p. 6—7.

regii ungari să-şi transforme stăpânirea nominală asupra Transilvaniei, măcar în câteva părţi ale acestei provincii, într'una reală.

In sfârşit, desvoltarea social-politică a Ungariei a înlesnit formarea unei clase de latifundiari numeroşi, câtă vreme Transilvania a rămas ţara proprietarilor mici şi mijlocii, astfel încât proprietăţile aristocraţiei ardelene — toate laolaltă — n'au ajuns niciodată să fie egale măcar cu ale câtorva magnaţi din Ungaria [1]).

De altă parte fiind Transilvania avizată, în privinţa apărării contra duşmanilor din afară, adeseori numai la propriile sale puteri, această situaţie izolată îi impunea necesitatea unei organizări autonome. Astfel, atârnarea ei de Ungaria devenia — cum constatase pomenitul istoric maghiar — tot mai slabă; izbucneau adeseori revoluţiuni; în cele din urmă aceste două ţări s'au separat cu totul una de alta, desbinându-se între Orient şi Occident.

Dar şi în timpul, când voevodatul Transilvaniei era strâns în cadrele regatului ungar, puterea voevodului s'a desvoltat în direcţiuni adeseori ostile puterii regale. Mai ales când reprezentantul acestei din urmă puteri se întâmpla să fie om slab, puterea voevodală avea prilej să sporească, afirmând tot mai impunător tradiţionala neatârnare şi autonomie transilvană.

Istoricul maghiar pomenit, regretând că ţara lui n'a avut un maestru al centralizării, cum fusese regele francez Ludovic XI care, sdrobind cu arma puterea feudalilor, a întemeiat unitatea statului francez, subliniază legătura aceasta slabă dintre Ungaria şi Transilvania, atribuind-o lipsei de prevedere a regilor ungari şi tendinţei lor de a favoriza Transilvania, care s'a obişnuit să fie tratată ca provincie separată cu şefii săi proprii, cu voevozii cari aveau atribuţiuni atât de largi şi de numeroase, încât urmarea neapărată era ca voevodatul acesta să devină, focarul neliniştii şi al anarhiei [2]). Este şi în constatarea aceasta o înţelegere şi interpretare greşită a stărilor medievale, văzute prin prisma concepţiilor politice ale timpului modern. Dacă voevodatul Transilvaniei a reuşit să se menţină secole de-arândul cu organizaţiunea sa deosebită, aceasta nu s'a întâmplat

[1]) Szekfü Gyula, *A magyar nagybirtok történeti szerepe* (Rolul istoric al latifundiilor maghiare), în rev. « Magyar Szemle » din Budapesta, 1928, vol. II, p. 306.

[2]) Kövári, I, p. 136: « A vajdák, mint külön tartomány fönökei oly hatáskörrel ruháztattak fel, mely okvetlen a békétlenség, fejetlenség tüzfészkévé tevék külröl is eleget sujtott kis hazánkat ».

prin vreo grație sau favoare specială a regilor ungari, ci tocmai dimpotrivă în urma neputinței lor de a desființa o veche organizațiune, care se înfipsese cu rădăcini atât de resistente în însăși configurațiunea geografică și în tradiția istorică a acestui pământ românesc.

In schimb e mai apropiată de adevărul istoric opinia unui cercetător mai recent, care admite că organizarea deosebită a Transilvaniei, *cu voevozi puternici la cârmă*, regii Ungariei erau siliți s'o încuviințeze sub «*presiunea stringentă a necesității*», deoarece «*începutul independenței era aci așa de adânc înrădăcinat* încât *formațiunea, pornită odată, nu mai putea fi oprită*» [1]). Așa se explică faptul constatat și de alt scriitor maghiar că «în tot cursul evului mediu în Transilvania a fost *sprijinul permanent, aproape rezerva sigură a tuturor aspirațiunilor, revoltelor, pretențiunilor și rivalităților îndreptate contra puterii centrale a regatului ungar*» [2]).

Perpetuarea acestei organizațiuni ne înfățișează același fenomen de vitalitate excepțională, pe care-l găsim în ființa și în toate manifestările elementului etnic românesc, precum și în organizațiunile sale primitive, care s'au putut strecura prin încercările feluritelor stăpâniri străine, adaptându-se împrejurărilor fără a-și pierde ființa și nota tradițională proprie, dimpotrivă impunând-o aceasta şi elementelor colonizate mai târziu în Transilvania: Sașilor și Secuilor, a căror «organizațiune scăunală» apare vădit influențată de a vechilor scaune de judecată, ale populației autohtone [3]).

II

Cronologia voevozilor transilvani este anevoie de stabilit cu preciziune, întru cât stăpânirea lor a fost adeseori întreruptă, fie

---

[1]) Farczády Elek, *Az erdélyi vajdák igazságszolgáltatási hatásköre és működése 1437 előtt* (Sfera de jurisdicţie şi activitatea judecătorească a voevozilor transilvani dinainte de 1437) Budapesta, 1912, p. 7.

[2]) Kós Károly, *Erdély; kulturtörténeti vázlat*, (Transilvania; schiţă cultural-istorică) Cluj, 1929, p. 19.

[3]) N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal şi Ţara Ungurească*, Bucureşti, 1916, vol. I, pp. 39—40: « Departe ca Saşii să ne fi dat nouă organizaţia lor, propria lor organizaţie a fost decalchiată, copiată după organizaţia primitivă a Românilor, pe cari i-au găsit în aceste părţi ».

prin capriciile regilor ungari, fie prin alte împrejurări. Incercările făcute până acum în direcţia aceasta au izbutit să dea totuşi pe bază documentară, începând cu anul 1103 şi până în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, o respectabilă serie de voevozi ai Transilvaniei.

Cel dintâi voevod cunoscut din documente a fost « *Mercurius, princeps Ultrasilvanus* », amintit în trei diplome din timpul regelui Coloman Cărturarul, la începutul secolulu ial XII-lea:

Numele lui Mercurius în diploma din 1111

Numele lui Mercurius în diploma din 1113

1103, 1111 şi 1113 [1]). Genealogistul M. Wertner [2]) cearcă a-l identifica, în mod ipotetic fireşte, cu omonimul trimis în primăvara anului 1097 de către regele ungar Coloman Cărturarul la Belgrad, întru întâmpinarea miresei sale Buzilla, fiica lui Rogerius, contele Siciliei, cu ajutorul căruia a ocupat Coloman Dalmaţia [3]). Istoricul maghiar Pauler admite că Transilvania a putut să aibă şi înainte de acest Mercurius căpetenii proprii [4]).

---

[1]) Fejérpataky László, *Kálmán király oklevelei* (Diplomele regelui Coloman) Budapest, 1892, pp. 45 şi 66.

[2]) Mauriţiu Wertner, *Die Woiwoden Siebenbürgens im Zeitalter der Arpaden. Urkundliche Richtigstellungen und Bestimmungen*, în « *Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde* », Sibiu, 1898, p. 43; Pauler Gyula, *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt*, vol. I, pp. 201—202. *Ipoteza* lui Wertner este înfăţişată la Hóman, *Magyar történet*, vol. I, p. 354, ca *adevăr istoric:* « mireasa a fost întâmpinată în oraşul Belgrad de către comitele Mercurius, principele de mai târziu al Transilvaniei, în fruntea unui număr de 5000 oşteni trimişi pentru a însoţi noua regină pe drumurile muntoase nesigure ».

[3]) Pauler, *Horvát-Dalmátország elfoglalásáról*, (Despre ocuparea Croaţiei şi Dalmaţiei) în rev. « Századok », 1888, p. 210,

[4]) Pauler, I, pp. 465—466: « Nu afirm că Transilvania nu ar fi putut să aibă şi înainte de regele Coloman, poate din timp în timp, căpeteniile sale proprii, dar cel

Titlul de princeps nu s'a putut menţine la urmaşii de mai târziu, ci a fost înlocuit cu tradiţionalul « voevod », cum se intitulează *Leustachius*, cel pomenit documentar la 1176, când Bela III, înrudit cu Bizantinii, trimite ajutor armat împăratului Manuel Comnenul, care lupta în Asia Mică împotriva sultanului Kilis Arslan II. Trupele ungare, comandate de banul Ompudinus şi de voevodul Leustachius [1]) au participat la lupta dela Myriokephalon.

La 1201 se face amintire de *voevodul Iula, fiul lui Leustachius*, semnat şi el la sfârşitul unei diplome de reconfirmare din 1230 [2]). La 1213—1214, e amintit în calitate de *voevod al Transilvaniei şi comite de Solnoc*, aceasta fiind cea dintâi ştire documentară despre îmbinarea funcţiunii de comite cu cea de voevod. A făcut o strălucită carieră politică-administrativă, ajungând şi palatin al Ungariei (1215—1218), apoi ban al Slavoniei (1229—1231 şi 1233—1234), însă după moartea regelui Andrei II, nefiind agreat de fiul şi urmaşul acestuia, Bela IV, fu aruncat în temniţă, unde se stânse la 1238.

Ca urmaş al lui în demnitatea voevodală e amintit *Benedict*, fiul lui Conrad (1202—1206 şi 1208—1209), cu titlul de *dux* (Herzog), iar la 1223 cu acela de *fost voevod* [3]). Soţia lui, *Tota*,

---

dintâi « princeps » transilvan sigur este cel amintit în diplomele regelui Coloman din 1111 şi 1113 (Fejérpataki, *Kálmán király oklevelei*, pp. 44 şi 62). Voevodul Benedict din timpul regelui Emeric se numeşte când « vaivoda » când « dux » (C. D., III, 1, p. 319), dar mai târziu stăpâneşte statornic numirea de « voevod ». De aci urmează că voevozi ai Transilvaniei au putut să existe şi în secolul al XI-lea, când nu pătrunsese încă în Transilvania, decât în slabă măsură, dominaţiunea regatului ungar şi că aceşti voevozi erau urmaşii direcţi ai celor pomeniţi în cronica notarului anonim al regelui Bela.

[1]) Wenczel, *Árpádkori Uj Okmánytár* (Noua colecţie de documente din epoca arpadiană) VI, p. 486: « usque ad sanguinis effusionem dumicando se morti non formidantes, quorum probitas et insignia facta et fideliter exhibita *Ompudinus tunc Banus* et *Leustachius Voyvoda* ad aures Bele Regis et notitiam retulerunt, cum quibus dicti homines in Grecia militaverunt. Et propter tot insignia virtutum, et quia merita non debent defraudari premio, idem *Bela Rex avus noster* contulit et condonavit *Lob* et *Thome* pro fidelitatis suae constantia possessiones videlicet Besscel, Ombozteleke, Fizestelek, Popteleke, Kundurmart, Mohal, Devecher inferiorem et superiorem Devecher, et villam Igalia juxta fluvium Syov, in qua est ecclesia Beati Andree edificata, in comitatu Doboka existentes ». Donaţia lui Bela III fu confirmată din nou la 1230 de către nepotul său Bela IV.

[2]) *Ibid.*, p. 487. « Jula filio Leustachij Voivoda existente ».

[3]) Intr'un act privitor la mănăstirea Cârţa (Fejér, *Codex dipl.*, VII, 1, 212—214), regele Andrei II aprobând donaţiunea preotului magistru Gocellinus privitoare la Cisnădioara, cedată mănăstirii Cârţa, spune: « Item etiam confirmamus in praesenti privilegio terram, quam prius eidem monasterio contuleramus, *excultam de Blacis*,

venise din Aragonia, cu Constanţa, soţia regelui ungar Emeric; iar după plecarea acesteia din Ungaria, Tota rămase pe lângă Gertruda, soţia lui Andrei II [1]).

* * *

Intre 1209—1212 apare la cârma Transilvaniei *voevodul Mihai din neamul Katiz* — de genere Katiz — [2]) care, trebuind să facă loc lui Berthold de Meran-Andechs, fu numit la 1212 ban al Slavoniei, pentru ca să i se piardă urma în acelaş an. Este vrednic de relevat faptul că, în timpul acestui voevod ardelean Mihail, trimiţând regele ungar Andrei II, la *1210*, în ajutorul ţarului bulgar Asan Burul din Vidin o armată compusă din Saxoni, *Români*, Secui şi Pecenegi, nu încredinţează comanda acestei oştiri voevodului, cum ar fi fost normal, ci comitelui sibian Ioachim. De aci rezultă că oştirea era recrutată nu din tot cuprinsul voevodatului, ci mai ales din regiunea sudică, din aşa numita provincie a Sibiului. Amintirea documentară precisă a elementelor ei componente dovedeşte că nu era o armată deplin închegată, ci una destul de pestriţă, în care unităţi de felurită provenienţă etnică îşi aduceau aportul lor distinct.

Cât de mare va fi fost numărul ostaşilor români din armata de sub comanda comitelui sibian dela 1210, nu se poate şti. Din faptul însă că documentul regal [3]) îi aminteşte la locul al doilea, se poate deduce că erau destul de numeroşi, având o importanţă şi o valoare militară, care îi îndreptăţea să fie aşezaţi, chiar într'un document regal, la acest loc.

Organizarea militară a Românilor din preajma Sibiului, la 1210, evident că nu putea fi o simplă improvizaţie adhoc. Ea trebue să-şi fi avut rădăcinile înfipte adânc în trecutul acestei regiuni. De aceea nu vom greşi împotriva adevărului

pro remedio animae nostrae, per *fidelem et dilectum nostrum Benedictum tunc temporis Wajvodam* assignari facientes » (p. 214). Documentul acesta din 30.XI, 1223 e reprodus şi în *Urkundenbuch* (I p. 27) unde în loc de *terram excultam de Blaccis* se citeşte: « *terram exemptam de Blaccis* ».

[1]) M. Wertner, *Die Wojwoden Siebenbürgens im Zeitalter der Arpaden. Urkundliche Richtigstellungen und Bestimmungen*, « Archiv », 1898, p. 46.

[2]) Wenczel Gusztáv, *Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus*, VI, Pest, 1867, pp. 335, 343 şi 349.

[3]) Cf. rev. « Századok » din Budapesta, 1912, p. 292 şi Ilie Minea, *Românii înainte de 1222* în « Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie », Bucureşti, 1912, p. 226 sq. precum şi discuţia între Friedrich Müller şi I. Lupaş, *Zur Frage der siebenbürgischen Städte Rumäniens* Sibiu, 1935.

istoric admiţând o vechime anterioară atât penetraţiunii maghiare, cât şi colonizaţiunii săseşti în Transilvania. Bine înţeles, era organizaţiune primitivă, înjghebată de voevozii şi cnezii locali potrivit cu împrejurările, care i-au ajutat să se strecoare prin îndelungata epocă a năvălirilor. Dar, dacă această organizaţiune militară nu ar fi existat înainte de timpul penetraţiunii maghiare sau colonizării teutone, ce interes ar fi avut aceşti « hospites Flandrenses » sau protectorii lor — regii Ungariei — s'o înfiinţeze?

Lipsa amintirilor documentare, anterioare anului 1210, nu poate constitui motiv serios de a vorbi despre inexistenţa ei ştiut fiind, cât este de redus numărul documentelor istorice păstrate dinainte de invaziunea Tătarilor şi cum nota caracteristică a tuturor este atenţiunea, aproape exclusivă, acordată păturilor conducătoare, acoperind consecvent sub vălul tăcerii masele anonime ale autohtonilor. Dacă la 1210 nu s'ar fi ivit necesitatea pomenitei expediţiuni militare la Vidin şi dacă despre acest eveniment nu s'ar fi păstrat documentul regal din cancelaria lui Bela IV, ar fi rămas şi Sibiul — în ce priveşte oastea românească din regiunea lui — acoperit de întunerec tot atât de anevoie de străbătut ca şi cel care obroceşte trecutul îndepărtat al celorlalte oraşe din restul ţării. Sibiul este deci până acum, în cuprinsul României întregite, *unicul oraş* în preajma căruia elementul românesc apare *documentar* cu propria sa organizaţiune militară, chiar înainte de epoca întemeierii Principatelor Române.

* * *

Regele Andrei II, om slab şi lipsit de însuşirile unui monarh prudent, ascultând prea mult de ambiţioasa lui soţie Gertruda, numi pe fratele ei Berthold mai întâi arhiepiscop la Kalocsa (1206), apoi ban al Slavoniei (1207—1211) şi în sfârşit *voevod al Transilvaniei* (1212—1213) spre a-i da prilej să beneficieze de veniturile importante ale acestor demnităţi eclesiastice şi politice. Cu drept cuvânt observă istoricul maghiar Alexandru Szilágyi că graţia regală nici odată n'a contribuit la umilirea demnităţii voevodale mai mult decât atunci, când Andrei II a dăruit-o cumnatului său Berthold [1]).

[1]) Szilágyi Sándor, *Erdélyország története tekintettel müvelödésére*, (Istoria Transilvaniei cu privire la civilizaţia ei) p. 40.

Acesta pierdu şi el, după moartea reginei Gertruda (1213), demnitatea de voevod al Transilvaniei păstrând-o însă pe aceea de arhiepiscop de Kalocsa, pentru ca 5 ani mai târziu să devină patriarh de Aquileja (1218), apoi conte de Istria şi Craina (1230)[1]).

In locul lui ajunge pentru a doua oară voevod al Transilvaniei Iula, cel dela 1201, dăruit acum şi cu demnitatea de comite al Solnocului, în care îndoită calitate semnează la 1214 o diplomă de confirmare a regelui Andrei, privitoare la o donaţiune pe seama prepoziturei din Lelesz [2]). Mai sunt amintiţi în treacăt voevozii *Simion* (1215), *Ipolit* (=Ipoth) în 1216—17, după ce mai înainte fusese ban al Slavoniei (1204), un *Rafael* (1217—1218) şi între *1219—1221* un voevod cu numele Neuca sau Leuca [3]).

Dacă forma corectă a numelui este cea propusă de Wertner, ar fi acest *Leucă-Vodă* dela 1219 cel dintâi voevod al Transilvaniei purtând un nume românesc, păstrat până în zilele noastre la locuitorii băştinaşi ai acestei provincii, după cum românesc este şi numele unuia dintre apropiaţii lui urmaşi: al voevodului *Poşa*[4]) amintit la anii 1227—1231 şi mai târziu între 1235—1240 [5]).

Deoarece după invaziunea Tătarilor nu se mai găseşte amintit nicăiri numele voevodului Poşa, e probabil să fi căzut în vreo luptă apărându-şi ţara primejduită de cetele năvălitorilor. Nu poate fi vorba de acest Poşa în informaţia privitoare la un « comes Ultrassylvanus », trimis de Bela IV la 1239 « contra Tartaros » [6]), dar e aproape sigur că el trebue înţeles sub *ducele*

---

[1]) M. Wertner, *l. c.*, p. 48.

[2]) Fejér, *Codex Dipl.*, III, partea I, pp. 151—163, cf. şi Wenczel, *l. c.*, p. 368. « *Jula Voiavoda et Zonnukiensi Comite* ».

[3]) Wenczel, *op. cit.*, p. 400: « dilecto et fideli nostro *Neuke Woywode* », scrie regele Andrei la 1219. Wertner crede însă că forma dată în document cu *Neukc* ar fi greşită şi propune să fie cetită *Leuke (l. c.*, p. 50).

[4]) Acest nume s'a păstrat la Românii din Ţara Făgăraşului până aproape de zilele noastre. Intr'o *conscripţie urbarială din 1722*, se găsesc amintiţi printre « iobagii români *foarte avuţi* » din *Porumbacul de jos*, trei inşi cu acest nume: *Ion*, *Bărbat* şi *Oprea Poşa*. Cf. Şt. Meteş, *Situaţia economică a Românilor din Ţara Făgăraşului*, vol. I, Cluj, 1935, p. LXVII.

[5]) La 1235, 1238 şi 1240 semnat în diplome de ale Regelui Bela IV ca « Pousa Wayvoda Ultrasilvano »; cf. Fejér, *Cod. Dipl.*, III, 1, p. 27 şi 111, IV, III, 552.

[6]) Cf. A. Sacerdoţianu, *Marea invazie tătară şi Sud-Estul european*, Bucureşti, 1933, pp. 20—21, n. 4. Autorul admite că probabil şi « Oslu, banul de Severin să fi murit în luptă » cu Tătarii hanului Buri. *Ibid.*, p. 34, n. 6.

oştirii transilvane, despre care o însemnare spune că a fost ucis când au pătruns Tătarii în Ţara Bârsei, la sfârşitul lui Martie 1241 [1]).

S'a făcut în timpul din urmă încercarea de a dovedi că în teritoriul Transilvaniei nu ar fi pătruns la 1241 Tătarii [2]). Ştirile din izvoarele documentare şi din cronici arată însă lămurit că şi Transilvania a fost pustiită din partea cetelor, care sub conducerea hanului Cadan au năvălit pe la Rodna şi Bistriţa, luându-şi de aci drumul spre Oradea; alte cete s'au apropiat dinspre sud venind din regiunea limitrofă între Bulgari şi Cumani. Cronicarul persan Fazel-Ulla-Raschid (Rashideddin), socotit ca un izvor de seamă pentru acest eveniment, avea cunoştinţă despre doi şefi: Cadan şi Buri, cari se îndreptară împotriva Sasanilor (Saşilor) izbutind să-i învingă în trei bătălii succesive [3]), ce s'au dat în regiunea *Rodnei* şi *Bistriţei*. Participarea lui Buri la această invazie e confirmată şi de alt izvor contemporan: preotul Ioan de Plano Carpini, călătorind la Mongoli, scrie că Buri mai avea încă pe la 1256 robi germani, puşi să-i lucreze minele de aur [4]).

Iar hanul Baghatur, venind dinspre Moldova, a intrat prin pasul Oituzului în Ţara Bârsei, unde la sfârşitul lui Martie a ucis pe voevodul comandant al oştirii transilvane, împreună cu toţi ai săi, distrugând oraşele şi omorînd locuitorii cari nu s'au putut refugia în păduri. Sibiul a fost distrus la 11 Martie 1241. Numărul celor ucişi aci este vădit exagerat, cum îl indică izvoarele (100.000 de locuitori n'a avut Sibiul niciodată). Mănăstirea călugărilor dominicani de aci a fost arsă [5]). Nu poate fi deci îndoială, că regiunea Rodnei şi a Bistriţei, Ţara Bârsei şi a Târnavelor, Sibiul, Sebeşul, Orăştia, Deva, Alba-Iulia, Clujul, Oradea au avut de suferit pe urma acestei invaziuni

---

[1]) Cf. *Monumenta Germaniae Historica*, SS, vol. XXIV (Hanovrae, 1879), p. 65, notiţa Epternac: « Eodem die — 31.III.1241 — alter exercitus eorundem Tartarorum ingrediens provinciam, quae Burza dicitur, *ducem exercitus Transsilvane terre* cum omnibus suis interfecit ».

[2]) Cf. Iosif Schiopul, *Contribuţiuni la istoria Transilvaniei în sec. XII şi XIII*, Cluj, 1932.

[3]) Gustav Strakosch Grassman, *Der Einfall der Mongolen in Mitteleuropa in den Jahren 1241 und 1242*, Innsbruck, 1893, p. 93.

[4]) *Ibid.*, p. 94.

[5]) *Ibid.*, p. 95.

dela 1241. Descrierea contemporanului Magister Rogerius, *Carmen Miserabile* dă o icoană plastică a stărilor desperate, în care se afla Transilvania după retragerea cetelor năvălitoare.

Dar s'a afirmat că descrierea aceasta nu ar merita crezământ, deoarece ar fi fost adausă mai târziu, după 1310, la *Carmen Miserabile*. Năzuinţa de a dovedi că Transilvania a rămas nesdruncinată de invazia Tătarilor, ar putea izbuti numai dacă prin cercetări ulterioare s'ar constata că *întreg capitolul*, cuprinzând povestirea lui Magister Rogerius despre felul, cum a scăpat din mâna Tătarilor, cum a trecut pe la Alba-Iulia devastată şi stropită cu sânge, cum s'a adăpostit el însuşi timp de o lună de zile pe dealul din apropierea satului Frata, hrănindu-se cu pâine făcută din coji de copac — este într'adevăr apocrif. Faptul că în cuprinsul acestui capitol se face amintire de « cruciferi de insula Rhodi », deci de o împrejurare istorică mai târzie (1310), nu poate fi considerat ca argument hotărîtor împotriva autenticităţii lui, întru cât amintirea aceasta a putut fi strecurată în textul copiat, — ca o interpolare ulterioară a unei singure propoziţiuni, fără să infirme autenticitatea capitolului întreg, care până la deplin doveditoare probă contrară va continua să fie considerat ca izvor important pentru cunoaşterea împrejurărilor create în Transilvania prin marea invazie tătară [1]).

III

Dacă dela începutul secolului al XII-lea până la năvălirea Tătarilor, ştirile documentare, câte au putut fi salvate din viscolul acestei sdruncinări şi transmise posterităţii, nu dau lămuriri suficiente pentru o cunoaştere deplină a seriei voevozilor dela cârma Transilvaniei şi a rolului îndeplinit de dânşii, — dela 1241 înainte situaţia se schimbă. Slăbirea regatului ungar atât

[1]) Cf. şi A. Sacerdoţianu, *op. cit.*, pp. 36—43, unde sunt arătate drumurile şi localităţile distruse de năvălitori în teritoriul Transilvaniei, ajungând la concluzia că teritoriul acestei provincii a fost « până la Tisa tot devastat. Nici o apă, nici un colţ de pământ românesc nu au rămas necercetate de valurile pustiitoare », concluzie sprijinită şi pe textul unui fragment « De invasione Tartarorum »: « Terra, quae *Septem Castra* dicitur, *totaliter vastata et destructa est* ». *Mon. Germ. Hist.*, SS. XIX, p. 559.

prin lupta sângeroasă dela Sajo, unde a fost distrusă oştirea regelui Bela IV, cât şi prin certele necontenite ale acestuia cu fiul său Ştefan şi prin domnia desfrânată a lui Ladislau— zis Cumanul, a contribuit la o vădită sporire a puterii voevodale din Transilvania până la treapta nu numai de egalitate, ci uneori chiar de superioritate efemeră faţă de aceea a regelui Ungariei.

După retragerea Tătarilor, Bela IV află potrivit să încredinţeze voevodului Laurenţiu (1242—1252) misiunea dificilă de a reface regiunile devastate ale Transilvaniei [1]). Pare a fi fost originar din Ţara Caraşului. După 1252 nu mai este amintit timp de 13 ani, când apare din nou ca vistiernicul (tavernicus) regelui Ştefan V. La 1270 nu mai trăia; fiul său omonim, comite al Caraşului la 1272 [2]), vindea la 1279 în calitate de *ban al Severinului*, moşia familiară Kendtelek din comitatul Dobâca, dobândită de voevodul Laurenţiu în timpul domniei lui Bela IV.

Dela 1252—1260 se iveşte din nou o lacună în seria voevozilor Transilvaniei, iar la 1261 e amintit într'un document al coregentului Ştefan, fiul lui Bela IV, voevodul Ireneu din seminţia lui Ákos (de genere Ákos), cu titlul de « fost ban al Transilvaniei » [3]). El a avut rol important în cursul hărţuelilor dintre Ştefan şi Bela, comandând ca partizan al acestuia o armată împotriva lui Ştefan, care a rămas biruitor.

Ca partizan al tânărului coregent Ştefan, apare voevodul Ladislau din seminţia lui Borş sau Borşa (de genere Borsa, afirmativ *de origine pecenea găă*) în anii 1263—1264. El îndeplinea şi funcţia

[1]) *Urkundenbuch*, p. 71: « fidelem nostrum Lawrencium vaivodam post conflictum Tartarorum ad partes Transilvanas misissemus, ut populos nostros recolligeret et ea, quae sibi viderentur in terıa illa nobis et regno nostro utilia, vice nostra et auctoritate ordinaret » (27. I. 1243).

[2]) Zichy, *Okmánytár*, I, 33 cf. şi Wertner, *Két Lörincz nevü erdélyi vajda*, în rev. « Erdélyi Muzeum », Cluj, 1894, pp. 498—502. In două documente ale regelui Bela IV din 1251 şi 1252, îl găsim pe acest Laurenţiu amintit ca « *Woyawoda Ultrasilvanus* et Comes de Wlko (Wolkom) », un castel în Crasna (jud. Sălaj); cf. Fejér, vol. IX, partea II, pp. 98—147. La 1248: Waywoda Transilvanus et Comes de *Wolkow*, VII, 1, p. 294. Al doilea Laurenţiu, amintit la 1299 ca « Laurencius Vayvoda filius Nicolai », era din altă familie şi probabil a fost numai voevod titular, căci puternicul voevod Ladislau, care cârmuea atunci Transilvania, anevoie ar fi tolerat lângă sine pe unul, cu care să împartă demnitatea şi puterea voevodală.

[3]) Wenczel, *op. cit.*, vol. III, p. 5: « Erney bani quondam Transsilvaniae ».

de *comite al Solnocului*, care de aci înainte rămâne mereu contaminată cu aceea a demnităţii voevodale. Contaminarea aceasta prezintă fenomenul unui compromis între demnitatea *comesului* ca recentă apariţie, reprezentând în Transilvania regalitatea ungară, şi între a *voevodului* ca veche moştenire adânc înrădăcinată în tradiţia Transilvaniei şi cu neputinţă de înlăturat din vieaţa administrativă-politică a acestei provincii.

La 1263 erau simultan doi voevozi la cârma Transilvaniei, întru cât menţionatul Ladislau conduce împreună cu *voevodul Nicolae* oştirea trimisă din partea lui Ştefan în ajutorul despotului bulgar Iacob Svetoslav împotriva Grecilor [1]). Nicolae a ajutat pe Ştefan şi contra tatălui său Bela [2]).

In anul următor voevodul Ladislau, părăsind pe Ştefan, trece de partea regelui Bela; după 1264 documentele nu-l mai amintesc în calitate de voevod al Transilvaniei. Fiul său omonim apare însă către sfârşitul secolului al XIII-lea, izbutind să ridice în împrejurările turburi din întâiul deceniu al secolului următor demnitatea voevodală din Transilvania la o culme neatinsă de antecesorii săi în contactul lor cu regii Ungariei.

Voevodul Nicolae continuând a fi partizanul lui Ştefan, rămase în funcţie apărându-şi stăpânul în luptele dela 1264

[1]) Ipolyi Arnold, Nagy Imre és Véghely Dezsö, *Hazai Okmánytár*, vol. VI, Budapesta, 1876, pp. 166—167: « *cum barones nostros Nicolaum* scilicet et *Ladislaum voyvodas* ac alios barones seu nobiles contra Graecos in auxilium Zvetizlay misissemus, iidem Petrus et Iacobus (filii Samsonis de villa Guerend) sub vexillo Ladizlay voyvode viriliter dimicantes letalia vulnera ac oposita acie super personas suas receperunt », pentru care vitejie Ştefan V le-a dăruit la 1270 « duas terras vacuas et habitatoribus carentes: *Hodryw* (Hadrév) et *Lona* vocatas, castri de Torda, ab eodem castro pure et simpliciter exemptas cum omnibus utilitatibus et pertinentiis earundem, sub certis metis et antiquis, praedictis Petro et Iacobo, eorumque heredibus, heredumque successoribus contulimus, dedimus, donavimus atque tradidimus, de plenitudine nostrae gratie, perpetualiter possidendas ».

[2]) Fejér, *Codex Dipl. Hungariae*, vol. IV, partea III, pp. 468—469: « cum conflictum cum Henrico Palatino et... cum omni exercitu patris nostri habuissemus, *sub vexillo Nicolai, Vajvodae Transilvani, Comitis de Zonuk, fidelis nostri*... viriliter dimicando, letale vulnus accepit... iobagul Marcellus, pe care Ştefan V, la 1268, îl ridică la rangul de nobil împreună cu fraţii săi: « eundem Marcellum et per ipsum suos fratres, Iuan videlicet et Beche nec non cognatos eiusdem, Farcasium, Mathei et Wencezlaum, filios Andreae... Heydur et Rorandum, filios *Leuk de villa Septhe*, iobbagiones Castriferrei, de generatione *Churung;* eosdem et per ipsos suos liberos et universos posteros per directam lineam ab eisdem descendentes, a iobbagionatu castri praedicti pure et simpliciter eximentes, in numerum servientium nostrorum nobilium transtulimus, cum omnibus possessionibus eorum hereditariis emtitiis et quocumque justo titulo acquisitis; quarum omnium proprietatem apud eosdem et suos posteros duximus perpetualiter relinquendam ».

şi 1265. Mai târziu ajunge însă în conflict cu el şi e nevoit a căuta adăpost la curtea lui Ottokar II, regele Boemiei. După moartea lui Ştefan, când stăpânea văduva acestuia şi minorul Ladislau, Nicolae se întoarce şi urcă din nou scaunul de voevod al Transilvaniei pe timp de doi ani (1272—1273.V.14) şi, după o scurtă întrerupere, pentru a treia oară: 7.VI.1273—21.VIII.1274. In 1275 apare din nou ca voevod al Transilvaniei şi comite de Solnoc [1]).

Intre 1270—1272 e pomenit *Matei din familia Csák* pentru prima oară, urmând ca şi între 1274—1275 să aibă pentru a doua oară demnitatea de voevod al Transilvaniei, iar la 1275—1277 [2]) pentru a treia oară, alternându-se cu *Ladislau II din familia Borşa* (1275) şi cu *Ugrin din familia Csák* (1276).

Familia Borşa avea moşii în Bihor. Dintre membrii acestei familii s'a distins în timpul lui Ladislau Cumanul, care urcase tronul la vârsta de 10 ani, *voevodul Roland*. La 1279 a fost încredinţat voevodul Roland cu paza regelui deţinut [3]), iar în anul următor a luptat cu succes contra Cumanilor; la 1282 apare ca voevod, la 1284—1285 şi 1293 de asemenea. Nemulţumirea împotriva regelui copilandru era motivată de purtările lui desfrânate în societatea Cumanilor. Făcându-se intervenţii la papa, fu trimis în Ungaria legatul Filip de Fermo (ep. Filipus Firmanus). Acesta, împreună cu sinodul din Buda [4]), a luat

[1]) Cf. M. Wertner, *Pál fia Miklós erdélyi vajda*, în revista « Erdélyi Muzeum », Cluj, 1894, pp. 664—669 şi *Hazai Okmánytár*, vol. VI, p. 205.

[2]) Din acest an 1277, s'a păstrat o scrisoare a voevodului Matei, făcând amintire de biserica Sf. Mihail din Alba, cu scaunul episcopesc ce ar fi fost înfiinţat de regele Ştefan: « Sanctam matrem ecclesiam b. Michaelis de Alba, quae sedis est episcopalis per divum olim regem nostrum Stephanum beatae memoriae iam fundatam, iam aedificatam »; cf. « Siebenbürgische Vierteljahresschrift », 1934, p. 17. Se ştie însă, că era obiceiul să se atribue lui Ştefan şi aşezăminte religioase înfiinţate mult mai târziu, după moartea lui.

[3]) De turburările din interiorul regatului ungar a ştiut profita voevodul Litovoi, Domnul Ţării Româneşti, căutând a se emancipa prin lupta în care a căzut, iar fratele său Bărbat voevod a fost prins, ieşind biruitor magistrul Gheorghe Baksa, comandantul oştirii lui Ladislau (cf. Hóman-Szekfü, *Magyar történet*, II, p. 218, unde nu e indicat însă anul luptei, care se admitea până de curând că ar fi fost 1279, iar în timpul din urmă se propune data de 1273; cf. A. Sacerdoţeanu, *Anul morţii lui Litovoi*, în « Arhivele Olteniei », 1935, p. 516.

[4]) La sinodul din 1279, s'a luat hotărîrea de a interzice preoţilor şismatici (ortodocşi) săvârşirea serviciilor divine în biserici catolice şi cuminecarea altora, în afară de propriii lor credincioşi; tot atunci au fost opriţi de a-şi mai clădi vreo capelă nouă sau vreo casă de rugăciuni, fără încuviinţarea episcopilor catolici din eparhia respectivă (Pauler, II, p. 364).

măsuri de îndreptare şi a pronunţat anatema asupra regelui Ladislau, care promitea că se va pocăi, dar îşi continua obiceiurile destrăbălate. Totuşi, împreună cu voevodul Roland, izbuti să învingă pe Cumanii conduşi de Oldamur (1282). In vara anului 1290 Ladislau fu ucis în apropierea Orăzii, lângă Crişul repede, unde îl atacară Cumanii [1]).

Urmaşul său Andrei III (1291—1301), — serios îngrijorat de soarta voevodatului ardelean, ai cărui conducători păreau porniţi pe calea luptelor pentru independenţă, cum procedară şi tovarăşii lor din sudul Carpaţilor: Litovoi şi Bărbat-Vodă, — se grăbi să convoace la 11 Martie 1291 dieta la Alba-Iulia pentru reformarea şi îndreptarea stărilor ardelene [2]). Este cea dintâi dietă ardeleană cunoscută în chip documentar. Insemnătatea ei este netăgăduită şi din punct de vedere românesc, întru cât aci apar şi Românii ca element constituţional, alături de Nobili, Secui şi Saşi, chemaţi de ultimul rege arpadian spre a lua împreună măsurile necesare pentru îndreptarea neajunsurilor ardelene. El luă măsuri ca moşiile coroanei, înstrăinate în cursul domniei antecesorului său, să fie restituite fără întârziere. Cei ce se înstăpâniseră, pe drept sau pe nedrept, asupra lor nu erau însă aplicaţi a se lipsi de ele. Din această cauză izbucni în Ardeal o răscoală; în fruntea răsculaţilor porni voevodul Roland, care intrând cu oastea în Bihor, atacă pe episcopul Orăzii, Benedict — aderentul lui Andrei III — şi cucerindu-i castelul, îi permite să se retragă la Gilău. Regele, silit să alerge în vara anului 1294 cu armata sa în Bihor, învinse pe răsculaţi şi destitui pe Roland Borşa din demnitatea voevodală. Rămas însă cu titlul de voevod, Roland supravieţui pe Andrei III, mort la începutul anului 1301 (găsindu-se amintit în documente până la 1307).

---

[1]) Pauler, II, p. 413.

[2]) Pauler, II, p. 422. cf. şi *Urkundenbuch*, I, p. 177: « Nos Andreas, dei gratia rex Hungariae memoriae commendantes significamus quibus expedit universis, quod cum nos universis *Nobilibus, Saxonibus, Syculis et Olachis in partibus Transilvanis apud Albam Iuliae pro reformatione status eorundem congregationem cum eisdem fecissemus* » Cf. şi Hunfalvy Pál, *Az oldhok története.* Budapest. 1894, vol. I, p. 381.

IV

La sfârşitul secolului al XIII-lea şi începutul celui următor, Ladislau din familia Borşa [1]) izbuti să întemeieze la cârma Transilvaniei o stăpânire voevodală cu durată de aproape un sfert de secol.

Nu se poate preciza timpul, când şi-a început domnia. Imprejurarea însă, că la 1291 e amintit un Benedict în calitate de locţiitor al lui Ladislau voevod (vices gerens Ladislai vayvodae Transilvani), ar justifica fixarea începutului chiar înainte de acest an. O scurtă întrerupere se iveşte la 1293—1294, când e amintit voevodul Roland, cel răzvrătit contra regelui ungar Andrei III. Va fi fost o rivalitate între aceşti doi membri ai aceleiaşi familii. Cu toate că asemenea rivalităţi familiare sunt destul de frecvente şi în istorie şi în vieaţa de toate zilele, istoricul maghiar Pór Antal [2]) nu admite că Roland şi Ladislau s'ar fi putut certa, dacă erau amândoi din aceeaşi familie, şi cearcă a-l înfăţişa pe cel din urmă ca descendent din neamul lui Keán (Kán). Istoriografia mai veche îl considera ca descendent din neamul Apor [3]).

Argumentul e fireşte destul de şubred şi puţin resistent. Acelaşi istoric afirmă, că Ladislau ar fi obţinut voevodatul cu ajutorul episcopului Petru din Alba-Iulia, împotriva căruia se răzvrătiră Saşii, din cauza impozitelor prea grele, păşind la conducerea acestei răscoale Alard, greavul (comitele) din Ocna

---

[1]) Cf. « Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde », 1898, p. 65.

[2]) Pór Antal, *László erdélyi vajda 1291—1315*, în revista « Erdélyi Muzeum », 1891, p. 440. Wertner combătea la 1898 părerea, că voevodul Ladislau ar fi fost din neamul Kán (Kálán): « Domherr Anton Por hat vor einigen Jahren die Behauptung aufgestellt, dass dieser Wojwode — über dessen Abstammung die bisherige Literatur nie einig gewesen und den man *zumeist Ladislaus Apor genannt* — dem uns schon bekannten Baranyaer Geschlechte Kán entsprossen und die allerneueste Literatur geht gar so weit, diese Abstammung auf den im Jahre 1245 zuletzt auftauchenden Ban und Herzog Ladislaus auszudehnen, — der doch aber *unwiderleglich dem Geschlechte Borsa angehört* » *(l. c.,* p. 65). Cu un an mai târziu admitea însă părerea lui Anton Pór, cu toate că argumentul acestuia nu este nici de cum probant: Deoarece Ladislau şi Roland s'au certat pentru voevodat, acesta din urmă fiind din neamul Borşa, biograful celui dintâiu nu poate crede că ar fi şi el din acelaşi neam cu rivalul său...

[3]) Aşa îl consideră G. P. Lisseanu, în *Izvoarele istoriei Românilor*, vol. IV (p. 7), Bucureşti, 1935, unde e înregistrată ştirea că acest Ladislau voevod ar fi fost însurat « cu o Grecoaică, adecă cu o ortodoxă ».

Sibiului. După uciderea lui Alard, fiul său Gan (Ioan) a dat năvală cu mulţi Saşi (21 Februarie 1277) asupra oraşului Alba-Iulia, aprinzând catedrala catolică şi omorînd mai mult de 2000 de oameni (« bene ad duo millia hominum utriusque sexus »). Regele Ladislau Cumanul porni atunci contra Saşilor, spre a-i pedepsi. Nu este însă nici o dovadă ca ei să fi fost constrânşi la vreo despăgubire pentru stricăciunile şi barbariile săvârşite. Episcopului Petru i-au fost sporite drepturile, iobagii lui fiind scoşi de sub jurisdicţiunea voevodală pentru a fi aşezaţi sub cea vlădicească, iar capitlului său i-a fost dăruită ocna de sare din Turda. (Episcopul s'a îngrijit să repare şi acopere cu mijloace proprii biserica arsă, primind doar un modest ajutor dela banul Micud).

Acest episcop Petru ar fi sprijinit pe Ladislau, să ajungă voevod al Transilvaniei fiindcă erau fraţi, cum afirmă istoricul maghiar Alex. Szilágyi. Această afirmaţiune nu e însă întemeiată decât pe faptul că într'un document Petru numeşte pe Ladislau « dilectissimus frater ». Dar acest fel de a se rosti nu poate servi ca argument convingător pentru o frăţie reală.

După stângerea dinastiei arpadiene regatul Ungariei a fost prada unor îndelungate certe şi frământări între partizanii diferiţilor pretendenţi la tron, cari împinseseră ţara aceasta spre povârnişul dismembrării.

Pentru scurtă vreme reuşi să urce tronul vacant nevârstnicul Venceslau, fiul regelui omonim al Boemiei şi Poloniei, dar nu se putu menţine. Tatăl său, văzând situaţia lui prea dificilă, veni în capitala Ungariei (1304) şi-l duse acasă.

După renunţarea lui Venceslau mulţi sprijineau pe Carol Robert din familia de Anjou, care fusese încoronat încă din 1301, dar nu cu « sacra coroană ». Alţii se grupară pe lângă pretendentul *Otto Bavarul* (din familia de Wittelsbach). Acesta cu ajutorul elementelor germane din vestul Ungariei izbuti să fie încoronat cu « sacra coroană » la sfârşitul anului 1305. Dar partizanul lui Carol, mitropolitul primat dela Strigoniu (Toma) excomunică pe Otto; la fel procedează arhiepiscopul dela Kalocsa (Vincenţiu) faţă de voevodul Ladislau, care nu se găsea nici el printre partizanii lui Carol Robert. Excomunicarea nu l-a înspăimântat însă pe Ladislau, dimpotrivă drept

răspuns el a cuprins o moşie din Almaş (Banat) a arhiepiscopului.

Imprejurările anarhice din primul deceniu al secolului al XIV-lea erau deci potrivite pentru ambiţiile voevodului Ladislau, care ştia să profite de ele, spre a-şi spori cât mai mult puterea şi veniturile, cum procedau atunci şi alţi oligarhi din regiunile nordice (Matei Csák), vestice (Német-Ujvári) şi sudvestice ale Ungariei (Frangepan). Astfel izbuti să devină « cel mai puternic dinast al Ungariei » [1]), sau — după constatarea lui Wertner [2]) — puternicul oligarh, care avu după stângerea Arpadienilor *rol determinant* şi aruncă în închisoare pe pretendentul Otto Bavarul.

Acesta, în speranţa de a găsi la voevodul Ladislau un sprijin, vine în Transilvania la începutul anului 1307, intrând în tratative matrimoniale cu familia voevodului, spre a se căsători cu fiica lui. Ladislau îl poartă un timp cu vorbe amăgitoare până reuşeşte a-i lua « sacra coroană », pe care Otto de frica rivalului său Carol o aduse cu sine. Apoi refuzându-i mâna fiicei sale, îl aruncă în închisoare, de unde scăpă afirmativ [3]) prin intervenţia Domnului Ţării Româneşti şi se întoarse în Bavaria, purtând până la sfârşitul vieţii sale (1312) titlul de rege al Ungariei.

Pe fiica sa, al cărei nume nu e arătat în izvoare, o mărită voevodul Ladislau după Ştefan Uroş, fiul regelui sârbesc Ştefan Milutin (1308). La 1321 ajungând Ştefan Uroş rege al Serbiei, soţia sa — Ardeleancă de origine — devine mama vestitului ţar sârbesc Ştefan Duşan [4]). Ea nu a trăit mult. La 1326 Uroş s'a însurat din nou.

Ladislau înţelegea deci să facă din măritişul fiicei sale o problemă de ordin politic legându-i soarta de curtea regilor sârbi din sudul Dunării, de cari se simţea şi el apropiat printr'o

[1]) Magyarország leghatalmasabb dinasztája — A. Pór, *l. c.*, p. 446.

[2]) « Archiv. », 1898, p. 65: « Es ist jener mächtige Oligarch, der nach dem Aussterben der Arpaden *eine der tonangebenden Rollen spielte* und den Thronprätendenten Otto von Baiern gefangen nahm ». Saşii spuneau despre Ladislau că « *habet potentiam super omnes Transilvanos ipsos conservandi in bono et impediendi* », Apor., *l. c.*, p. 455.

[3]) Cf. G. Popa-Lisseanu, *Românii în poezia medievală* în publicaţia *Cercetări Istorice* din Iaşi 1936 p. 141 n. 1.

[4]) Wertner Mór, *A középkori délszláv uralkodók genealogiai története.* (Istoria genealogică a domnitorilor iugoslavi din evul mediu). Timişoara, 1891, pp. 84—86.

comunitate de interese politice: prin vrăjmăşia şi lupta sa contra regelui ungar Carol Robert.

Cu toată vrăjmăşia împotriva acestuia, un serviciu i-a făcut voevodul Ladislau, poate fără să vrea, prinzând pe rivalul Otto şi îndepărtându-l din calea ascensiunii lui spre tronul Ungariei. La sfârşitul anului 1308, Carol Robert e proclamat rege, chiar în dieta Ungariei. Nu poate fi însă încoronat cu « sacra coroană », care se afla în posesiunea voevodului Ladislau. Se ţinu deci în primăvara anului următor (Mai 1309) un conciliu la Buda, sfătuindu-se împreună cu *Fra Gentile*, legatul papal sosit aci cu mandat de a sprijini candidatura lui Carol. Se luară măsuri, să pregătească altă coroană în locul celei deţinute de Ladislau, declarând-o pe aceasta lipsită de valoare şi ameninţând cu excomunicarea pe cei ce ar încerca să se încoroneze cu ea pe nedrept.

* * *

Voevodul Ladislau avea deci crestate la răboj două păcate: căsătoria fiicei sale cu un « şismatic » şi împotrivirea de a pune sacra coroană la dispoziţia nou alesului rege Carol Robert. Ispăşirea lor trebuea să urmeze fără întârziere prea mare. La 25 Decemvrie 1309 Fra Gentile, prin un act datat din Bratislava, îl ameninţă pe voevodul Ladislau în chipul cel mai serios cu excomunicarea, fiindcă a rămas surd la toate sfaturile, îndemnurile şi poruncile lui, întorcându-i spatele cu trufaş dispreţ de nesupunere, bătându-şi joc în mod temerar şi abuzând de răbdarea bunătăţii lui. Dacă ar lăsa nepedepsită « o asemenea îndrăzneală periculoasă », ea s'ar putea răspândi « şi în generaţiile următoare ». Pentru nesupunerea şi îndărătnicia lui trebuea deci « lovit de osânda excomunicării ». Iar pe « vasalii, comiţii, castelanii, juzii şi iobagii lui » îi desleagă de jurământul omagial ce-i vor fi prestat punându-le însă în vedere că, dacă vor continua să-l sprijinească, în resistenţa-i îndărătnică, se va întinde şi asupra lor « braţul excomunicării grave » şi vor fi « absolut lipsiţi de înmormântarea bisericească ». In acelaş timp îl avizează pe Ladislau că, întru cât nu ar restitui coroana până la Intâmpinarea Domnului (purificarea Fecioarei, 2 Febr. 1310), va fi excomunicat cu întreg ceremonialul obişnuit la astfel de

ocazii: « *în sunetul clopotelor şi cu candelele aprinse* », iar dacă se va întoarce la supunere şi ascultare faţă de biserica papei, va fi iertat putându-se bucura mai departe de beneficiile şi avantagiile situaţiei sale înalte.

Documentul este important şi pentru dovada ce-o face cu privire la căsătoria fiicei lui Ladislau cu « şismaticul » fiu de rege sârbesc şi pentru amănuntele ceremonialului de excomunicare, dar mai ales pentru indicaţiunile cuprinse în el cu privire la *întinsa stăpânire a voevodului ardelean*, a cărui jurisdicţiune era recunoscută pe un teritoriu considerabil: *dincoace şi dincolo de pădure* [1]), trecea deci *graniţele Transilvaniei propriu zise*, *ajungând până la Tisa*. Indicaţiunea aceasta e confirmată şi prin tratatul de pace încheiat la *8 Aprilie 1310* între regele Carol Robert şi voevodul Ladislau *la Seghedin*, deci lângă Tisa, unde Ladislau « atingând lemnul de vieaţă făcătoarei cruci a Domnului », făcu regelui jurământ de credinţă, obligându-se a-i restitui coroana până la 1 Iulie sau şi mai de grabă, *dacă va veni regele după ea*, aşteptând să fie însă şi el răsplătit, cum se cuvine, pentru aceasta [2]). Cu coroana astfel restituită s'a putut încorona regele Carol Robert la 20 August 1310.

Relaţiile normale între rege şi voevod puteau fi deci considerate ca restabilite, după împăcarea dela Seghedin. Se pare însă, că răsplata aşteptată de Ladislau, în temeiul tratatului din 8 Aprilie, regele nu s'a grăbit s'o dea. Aci e de căutat motivul, pentru care Ladislau voevod lipseşte dintre sprijinitorii lui Carol, când acesta poartă războiu pentru ţinutul din nordul Ungariei cu Matei Csák, conducătorul Slovacilor.

Impotriva lui Ladislau se ridicară cu diferite pâri mulţi dintre potrivnicii lui. Plecând bucuros urechea spre ele, în primăvara anului 1315 Carol Robert îl destitui pe Ladislau din demnitatea voevodală, înlocuindu-l cu voevodul Nicolae Pok (1315—1318). Motivul destituirii poate să fi fost participarea lui Ladislau la răscoala pornită de palatinul ţării Jacob Kopasz (Pleşuvul) din neamul Borşa (de genere Borsa). Destituitul nu

[1]) Hurmuzaki. Documente privitoare la istoria Românilor 1199-1345 Bucureşti 1887 vol. I. pag. 568-571.
[2]) *Urkundenbuch* vol. I. pp. 297-298.

se poate însă împăca cu situaţia, ci împreună cu fiii săi porneşte la răscoală contra regelui. Acesta trimite în Transilvania un nou voevod, *Doja din Debriţin*, care a învins pe răsculaţi (1318) fără a fi reuşit să le sdrobească toate cuiburile de resistenţă. După ce Doja înaintă la treapta de palatin al Ungariei, îi luă locul (1321) voevodul Toma din familia Szécseny, care avu şi el mult de luptat cu partizanii lui Ladislau, bine apăraţi în cetăţile lor Ciceu, Leta (Bihor) şi Deva, unde-şi avea bătrânul voevod mazilit reşedinţa şi o curte strălucită.

La 1322 regele Carol se plângea, că fiii lui Ladislau ar fi nişte potrivnici temerari şi trufaşi, pustiind Ardealul (Anjoukori Okmánytár, II, 39), iar cu doi ani mai târziu se simţea nevoit a porni cu oaste contra lor, scoţându-i din cetatea Devei, spre a-l instala aci pe omul său de încredere: pe voevodul Toma. La 1329 Ladislau nu mai trăia, despre fiii lui se face însă amintire, că *împreună cu alţi duşmani şi necredincioşi* atacă drepturile regelui, făcând mari pagube (Anjoukori Okmánytár, II, 394). Regele era atunci în situaţia de a se răzbuna asupra lor, confiscându-le averile şi moşiile părinteşti. Din moment ce autoritatea regală era restabilită şi consolidată în voevodatul Transilvaniei, fiii lui Ladislau nu mai puteau să rămână aci. Ei s'au refugiat deci, — după ipoteza lui Pór Antal [1]) — la cumnatul lor Ştefan Uroş în Serbia. Dacă ţinem seamă însă de faptul că sora lor, fosta soţie a lui Uroş, murise înainte de 1326, şi aceea care a urmat să-i ia locul alături de regele sârbesc, nu va fi fost tocmai bucuroasă a găzdui la curtea ei pe fraţii răposatei, pare *mai probabil că aceştia nu se vor fi refugiat în Serbia, ci în Ţara Românească la Basarab cel Mare*, putând fi socotit şi acesta între *duşmanii necredincioşi, amintiţi în documentul dela 1329*.

Autorul contemporan al valoroasei cronice zugrăvite dela Viena (Chronicon Pictum Vindobonense), povestind amănunţit şi pitoresc expediţia lui Carol Robert împotriva lui Basarab în toamna anului 1330, spune că regele ar fi pornit această ofensivă « *la sfatul voevodului transilvan Toma* » [2]). Nu ar fi deci

[1]) « Erdélyi Muzeum », *l. c.*, p. 480.
[2]) I. Lupaş, *Lecturi din izvoarele istoriei române*, p. 59 şi Idem, *Lupta dela Posada* în *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice* din Cluj 1932 pag. 117-138.

exclus, ca îndemnul acesta al voevodului Toma să fi fost *determinat tocmai de vechea lui dorinţă şi datorie de răfuială definitivă cu fiii şi urmaşii răzvrătitului Ladislau*, cari i-au neliniştit de atâtea ori stăpânirea ardeleană. De aceea va fi sfătuit pe Carol, să pornească oastea din Banat spre Ţara Românească şi n'ar fi greu de admis, ca între arcaşii lui Basarab, cari au împins trufaşa oştire ungară spre catastrofa dela Posada, să fi luptat şi fiii pribegi ai răposatului voevod Ladislau, ridicat de împrejurările întâiului deceniu al secolului al XIV-lea la treapta importantă de *arbitru al situaţiunei politice din regatul ungar*. Era cel dintâi prilej de înălţare a voevodatului transilvan deasupra regatului ungar, nu însă şi cel din urmă.

V

Din cele arătate până aci rezultă că instituţiunea voevodatului nu putea să aibă în trecutul Transilvaniei decât aceeaşi origine, pe care Ioan Bogdan o lămurise deplin în studiul său cu privire la trecutul Ţării Româneşti şi al Moldovei, lăsând-o însă necercetată în partea relativă la dăinuirea ei seculară ca *organizaţiune de stat în regiunile dintre Carpaţi şi Tisa*. In nici un caz nu se poate dovedi că voevodatul Transilvaniei ar fi fost o creaţiune a regatului ungar, ceea ce nici istoriografia maghiară serioasă nu a cutezat să afirme până acum. In timpul din urmă s'a făcut însă încercarea de a căuta legături între organizaţiunea politică deosebită a Transilvaniei şi între aceea pe care, afirmativ, ar fi reuşit s'o impună Ungariei cel dintâi rege Ştefan, după model apusean, franco-german. Orientându-se după acest model ar fi organizat şi regele Ştefan anume *comitate de graniţă*, ale căror căpetenii poartă chiar în textul legilor votate în timpul regelui Ladislau numirea de *comites confiniorum*. Ca un astfel de *comitatus confiniorum* încearcă să înfăţişeze voevodatul Transilvaniei ultima sinteză a istoriei maghiare [1]).

---

[1]) Hóman, *Magyar történet*, vol. I, pp. 220—221: « Pe lângă gospodăria curţii şi a comitatelor, după toate semnele, a organizat Ştefan şi comitate de graniţă deosebite (comitatus confiniorum) după *marca* franco-germană... Comitatul de graniţă al

Incercarea aceasta rămâne însă cu totul neizbutită. Cel ce o riscă, profesorul Universităţii din Budapesta, Valentin Hóman, actualul ministru de instrucţiune al Ungariei, nu poate aduce nici un fel de dovadă în sprijinul ei — nici directă, nici indirectă. Impotriva ei pot fi invocate însă nu numai datele, analizate până aci din cuprinsul documentelor, ce s'au păstrat din cursul veacurilor XII şi XIII, dar şi întreagă desvoltarea instituţiunilor politice şi administrative ale Transilvaniei. Adevărat că regii Ungariei din epoca arpadiană au încercat să introducă şi în cuprinsul Transilvaniei organizaţiunea comitatensă, copiată după modelul german în restul regatului lor. Intâmpinând însă numeroase piedeci tocmai din partea tradiţionalei organizaţiuni voevodale a acestei provincii, nu au fost în stare să-şi ducă la îndeplinire proiectul decât în parte, reuşind să organizeze până la jumătatea secolului al XIII-lea un comitat unguresc la periferia apuseană a Transilvaniei sub cârma comitelui de Solnoc, unul secuesc la cea răsăriteană în frunte cu un « comes Siculorum » şi altul săsesc la cea de miazăzi având conducător pe «comes Saxonum». Dar şi în strădania lor de a organiza aceste comitate, s'au izbit de resistenţa tenace şi continuă a voevozilor, resistenţă pe care n'au izbutit s'o frângă nici odată deplin în « ţara ultrasilvană », spre a-şi putea întemeia aci o stăpânire nestingherită.

Tendinţa de a-i scoate pe aceşti reprezentanţi ai puterii regale ungureşti de sub jurisdicţiunea marelui voevod al Transilvaniei se putea realiza numai când acesta se întâmpla să fie lipsit de proporţiile unei personalităţi mai impunătoare. Când se simţea însă în puterea deplină a jurisdicţiunii sale şi era om capabil, nu se credea obligat să ţină seamă de

---

Transilvaniei s'a păstrat şi după deplina organizare a comitatelor transilvane, având la cârmă pe căpitanul transilvan (princeps Ultrasilvanus) sau — după cum a fost numit mai târziu slavoneşte — pe voevodul Transilvaniei »... Tagányi Károly exprimase într'o comunicare a sa părerea, că funcţiunea *comes* ar fi fost încetăţenită la Unguri nu numai sub influenţa apuseană, ci şi răsăriteană-bizantină, întru cât în scrierile împăraţilor Constantin Porfirogenetul şi Leon Filosoful comandanţii oştirilor poartă acest nume (*Κόμητας*) care în limba maghiară a pătruns însă prin mijlocire slavonă în forma de *ispán* — după vechiul slavon *župan*. Cf. revista *Századok*, 1881, p. 517. Şi Pecinegii colonizaţi în Ungaria îşi aveau până în sec. XIV comitele propriu, numit *comes Bissenorum* cf. *Südostdeutsche Forschungen*, München 1936, I p. 24.

restricţiunile cuprinse în textul diplomelor regale, ci îşi exercita atribuţiunile administrative, judecătoreşti şi militare, fără a se lăsa stânjenit de prezenţa vreunuia dintre cei trei comiţi menţionaţi. Dimpotrivă, adeseori îşi asuma şi titlul şi jurisdicţia acestora, încât Saşii puteau fi în drept a se jelui contra voevodului care *avea putere asupra tuturor locuitorilor din Transilvania* — « habet potentiam super omnes Transilvanos ». Un voevod de mai târziu, — Ştefan Bathori din a doua jumătate a secolului XV, — obicinuea să spună, că el este *rege şi voevod în Transilvania* şi cei ce ar cuteza să facă împotriva lui vre-o arătare la curtea regală, ar trebui *să aibă două capete* ca, dacă s'ar întâmpla să-şi piardă unul « să-şi poată lua înainte pe al doilea » [1]).

După cum elementele de colonizaţiune apuseană, — cu ajutorul cărora au năzuit regii arpadieni să pătrundă în Transilvania şi să-şi asigure aci o domnie, care să nu rămână pur nominală, — nu au fost în stare să desfiinţeze vechea organizare chenezială a populaţiunii de baştină, ci sub presiunea împrejurărilor din nouăle aşezări s'au simţit îndemnate a o adopta ca temelie a viitoarei lor « organizaţiuni scăunale » (Stuhlverfassung) — la fel s'au petrecut lucrurile şi cu voevodatul, suntem în drept să zicem, cu marele voevodat al Transilvaniei: regatul Ungariei neputându-l desfiinţa, a căzut la învoială şi, vrând nevrând, l-a adoptat în organismul său, fără a fi reuşit să-l contopească şi să-l asimileze vreodată complet.

Dacă nu ar mai fi alte dovezi despre vechimea elementului etnic românesc în Transilvania, singur faptul resistenţei şi dăinuirii multiseculare aci, a unei organizaţiuni politice identice cu cea din Ţara Românească şi din Moldova, ar fi de ajuns spre a demonstra, — oricui poate şi vrea să descifreze din evoluţia instituţiunilor un adevăr istoric, — de o parte însăşi vechimea şi tenacitatea triumfătoare a elementului românesc, de alta zădărnicia tuturor opintirilor regatului ungar de a-i smulge aşezămintele tradiţionale, spre a le înlocui cu cele de import străin.

[1]) Cf. Szabó Károly, *Báthori István erdélyi vajda és székely ispán bukása 1493-ban* (Căderea voevodului transilvan şi comitelui săcuesc Ştefan Báthori la 1493 în rev. *Századok* din 1889) pp. 701—709.

Ştirile documentare puţine, câte s'au păstrat din epoca anterioară invaziunii Tătarilor ne dau putinţa să cunoaştem chiar numele unor voevozi ai Transilvaniei cel puţin cu un secol şi jumătate înainte de data, când începe a se face amintire precisă de astfel de voevozi şi în sudul Carpaţilor. Bine înţeles, aceasta nu înseamnă că ei nu ar fi existat cu mult înainte de a li se fi pomenit şi păstrat numele în textul documentelor, după cum de sigur au existat şi în Transilvania înainte de începutul secolului al XII-lea — fapt care ne îndreptăţeşte să-i socotim ca urmaşi ai « ducilor » pomeniţi în cronica lui Anonymus Belae regis notarius. Dacă organizaţiunea aceasta voevodală nu a putut fi nici micşorată, nici înlăturată din istoria Transilvaniei, dimpotrivă în anume împrejurări, create mai ales de necesitatea apărării contra Turcilor, i-a fost dat prilejul să se afirme cu mai multă tărie şi cu mai mare folos pentru creştinătate, decât aceea a regatului ungar, — cum a fost cazul în timpul gloriosului voevod Ioan Huniade — este o nouă dovadă, că nu numai identitatea etnică, de limbă şi de credinţă, ci în certă măsură şi aceea de organizaţiune politică, administrativă şi judecătorească a format în trecut garanţia nesdruncinată a legăturilor de unitate între Transilvania, Muntenia şi Moldova.

Întemeiat pe ştirile documentare cunoscute până acum şi pe concluziunile fireşti ce rezultă din ele, mi-am permis a exprima într'o publicaţiune din 1928 părerea că închegarea măruntelor voevodate româneşti în formaţiuni politice bine organizate s'a îndeplinit nu în sudul, ci mai întâi în nordul Carpaţilor unde probabil începutul penetraţiunii maghiare a determinat pe localnici la unirea forţelor, spre a-şi spori puterea de resistenţă [1]).

Până la proba contrară menţin această părere, pe care răposatul Ioan Bogdan, dacă ar mai fi printre noi, poate nu ar întârzia a şi-o însuşi drept completare şi rectificare a unora din concluziunile sale, cuprinse în menţionatul studiu istoric dela 1902.

---

[1]) I. Lupaş, *Epocele principale în istoria Românilor*, Cluj, 1928, ed. II, p. 47.

DOCUMENTE PRIVITOARE LA MIŞCAREA LITERARĂ ŞI CULTURALĂ A ROMÂNILOR DIN UNGARIA IN SEC. XVIII ŞI XIX

CULESE DE

Dr. ALEKSA IVIĆ
PROFESOR UNIVERSITAR, SUBOTICA

Şedinţa dela 19 Mai 1936

PREFAŢĂ

Documentele privitoare la trecutul cultural-literar al Românilor din vremea monarhiei austro-ungare (veacurile XVIII și XIX) nu se găsesc concentrate într'un singur loc. Autoritățile austro-ungare nu s'au interesat de literații români. Dar, aceștia fiind factori de inițiativă și de idei, au lăsat urme scrise pe la autoritățile austriace și ungare. Multele scrisori, împrăștiate în Secțiile diregătoriilor din Viena și din Budapesta, privind persoanele celor ce au activat pe tărâm literar și cultural, sunt de așa natură, încât ele proiectează lumină asupra împrejurărilor, în care au trăit și au așezat temeliile culturii românești.

Mănunchiul documentelor de față provin din Arhiva de Stat din Budapesta: dela *Cancelaria Ungară de Curte* și dela *Cancelaria Ilirică de Curte*. Signatura de proveniență a fiecărui document este înfățișată, iar Secțiunea este arătată prin prescurtare *(C. U. C.* = Cancelaria Ungară de Curte; *C. I. C.* = Cancelaria Ilirică de Curte).

Vechea Arhivă ungară de Stat din Buda s'a înființat la 1723, în baza articolului de lege 45, și este împărțită în trei secțiuni (« Nádori levéltár », « Országbirói levéltár », « Ország iratai »). Mai târziu, în această arhivă au fost așezate actele Cancelariei Ungare de Curte și ale Cancelariei Ardelene de Curte, cu foarte multe acte speciale, între care se găsesc actele Deputației Ilirice de Curte și ale Cancelariei Ilirice de Curte.

Biserica ortodoxă română din Ungaria pe vremuri nu a fost independentă, ci a format o unitate cu Biserica sârbească, sub conducerea

Arhiepiscopului-Mitropolit dela Sremsko-Karlovci (Carloviț). De aceea actele privitoare la Români se găsesc în Secția sârbească. Colecționarea actelor referitoare la Români și la activitatea lor culturală și literară a fost împiedecată prin faptul, că nu am avut niciun indicator de care să mă fi putut servi. Totuși am izbutit ca, adunând materialul privitor la cultura poporului sârbesc, să descopăr și să aleg documentele din acest volum, privitoare la Români, în nădejdea că, în cursul cercetărilor mele viitoare, voiu recolta rezultate mai bogate [1].

I

Blaj, 30 Ianuarie 1772.

Păr. Iosafat Deraj, prefectul tipografiei, înaintează tabloul cărților tipărite.

« Specificatio librorum in Typographia Balasfalvensi impressorum. Ecclesiastici valachici, qui de praescripto S. R. E. in ritu graeco ad recitandum divinum officium requiruntut: 1. Orologion seu Breviarium tertio impressum anno 1766. 2. Psalterium tertio impressum 1764. 3. Lyturgia seu Missale 1756. 4. Euchologion seu Rituale 1757. 5. Octoichos seu Octotonorum officium reimpressum 1770. 6. Apostolon seu Acta Apostolorum et epistolae. 7. Evangelion seu quatuor Evangelia 1765. 8. Triodion seu Officium pro poenitentia quadragesimale 1771. 9. Sztrasnikion seu Passionale officium S. Septimanae impressum 1753. 10. Pentecostarion seu officium Pentecostale impressum 1768. 11. Katavaszierion seu Officium pro Dominicalibus festivitatibus 9 Odas et responsiones S. Lyturgiae in se continens, reimpressum 1769. — Huc spectat Minologion seu Mineon, de quo in priori submissa informatione relatio facta est, quod actu sub censura sit quodque officium annuum Ominium Sanctorum in se continet. — *Precatorius:* Akaftisztion seu Officium devotionis ad B. Virginem, Christum dominum Angelum custodem impressum anno 1763. — *Doctrinae christianae:* 1. Flosculus veritatis continens quatuor puncta S. Unionis, ex variis orientalis ecclesiae libris probata primum valahico idiomate collectus et typis Balasfalvensibus datus anno 1750. tum Viennae in latinum versus et Majestati Apostolicae a defuncto episcopo dedicatus, typis Universitatis Typographiae anno 1752 editus, demum Romae anno 1761 a Basilianis latini Ritus reimpressus. 2. Doctrina Christiana ex probatis authoritatibus collecta ad usum scholasticae juventutis cooptata, cum adjecto de Sancta Unione a colloquio anno 1757 primum idiomate valachico, tum latino typis balasfalvensibus edita.

[1]) Traducere din sârbește de protopopul sârb ortodox Uros Kovinčić și consilierul referent eparhial protopopul Dr. Gh. Ciuhandu, amândoi din Arad.

3. Obligatio pastoralis sacerdotum circa legitimam ordinum susceptionem, munus praedicandi, divina celebrandi et castitatem sacerdotum in graecorum ecclesia cum brevi scitu necessariorum expositione anno 1759. edita. 4. Doctrina Dogmatica episcopi P. P. Aaron ad Clerum missa 4 puncta S. Unionis cum refutatione nonnullorum adversus eam objectionum continens. 5. Doctrina Vicarii episcopalis ad clerum missa circa debitam erga superiores observantiam et obedientiam anno 1760. typis edita. 6. Epistolae consolatoriae episcopi P. P. Aaron sub tempus persecutionis Unitorum ad suum clerum missa anno 1761. primo typo valachico edita tum latino. 7. Episcopi P. P. Aaron epistola ad suos dioecersanos definitionem Concilii oecumenici florentini circa quatuor puncta S. Unionis cum subscriptione patrum Concilii anno 1762. tum latino tum valachico idiomate impressa. 8. Parvus Catechismus romanus ab ecclesia approbatus cum brevi adjectione et confirmatione quatuor punctorum S. Unionis anno 1763, impressa. 9. Sanctorium Patrum Pachomii, Dorothei et Theodori Studitae doctrinae Christianae et asceticae latino idiomate impressae anno 1768. — *Philosophici et theologici:* S. Ioannis Damasceni opera latino idiomate impressa anno 1763. — *Scholastici:* Grammatica Italico-valachica, quae necdum est perfecte finita. — *Pollitici:* Regulamentum Militare Militiae Limitaneae valachicae ex Transylvania in valachico idiomate ex mandato Exc. R. Gubernii impressum anno 1766. — Impressum quidem adhuc est pridem in hac Typographia aliud quoque Regulamentum Militare pro natione illyrica in illyrica lingua, sed ejus exemplar a praedecessoribus hujus Typographiae praefectis in archivo non est conservatum nec actu hic reperitur. 2. Quaedam urbaria valachico et ruthenico idiomate pro principatu Hungariae ad requisitionem I. R. Comissionis in comitatu M. marasiensi [1]) existentis, et quidem (ut nobis ab eadem scriptum est) ex directione ac inviatione Viennensi huc missa impressa juxta originale ejusdem regiae comissionis anno 1771. — *Patentales:* 1. Patentales excelsi regii gubernii in negotio sanitatis valachico idiomate impressae anno 1766. 2. Aliae Patentales excelsi Regii in Transylvania gubernii intuitu emigrantium ex Transylvania incolarum valachico idiomate impressae anno 1768. 3. Aliae Patentales excelsi Regii Gubernii, quae pro instructione culturae pomorum terestrium deserviebant, valachico idiomate impressae anno 1766. — Balasfalvae 30 januarii 1772. Pater Josaphat Deraj, ord. S. Basilii Magni religiosus nec non Comissarii diocesani fogarasiensis Typographiaeque balasfalvensis praefectus ».

Original: C. U. C., No. 127 b din 1772.

[1]) Poate: Maramorsiensi (?): Dr. Gh. C.

2

Viena, 27 Februarie 1772.

Contele Kolar către împărăteasa Maria Terezia.

« Euer Mayestät ! — Mit dem nebenkommenden allerhöchsten Hand-Billet geruheten Euer Mayestät dieser treugehorsamsten Illyrischen Hof Deputation das Verzeichniss allergnädigst mitzutheilen, welches der Gubernator in dem Grossfürstenthume Siebenbürgen Graf Auersberg des allerhöchsten Anordnung zu Folge über die in der unirten wallachischen Buchdruckerey zu Blasendorf bisher aufgelegte Bücher eingesendet hat. Als man über die erste von ermelte [1]) Gubernator in Sachen dieser Blasendorfer Buchdruckerey zu allerhöchsten Handen erstattete Nachricht ein und andere unvorgreiflichste Anmerkungen der allerhöchsten Einsicht pflichtschuldigst gegenwärtig zu halten nicht ermangelt hat, glaubte man, dass es rathsam, ja notwendig seyn dürfte, von denen darinnen aufgelegten Büchern nicht allein die Gattungen, sondern selbsten den Innhalt deren Büchern einzusehen und in dieser Absicht von jedem aus der daselbstigen Presse hervorgetrettenen Werck ein Exemplar anhero kommen zu machen, nicht so viel, um die Gattungen deren Büchern, in welche man kein Misstrauen sezen will, einer weiteren Censur zu unterziehen, alss vielmehr sich derselbe zu bedienen und nach solchen allenfalls der allhiesigen Buchdruckerey in Absicht auf jene Bücher, welche für die unirte in denen übrigen k. k. Erblanden aufzulegen wären, die genaue Weiss und Anleitung geben zu können. Allermassen nicht gezweiflet werden kann, dass, sobald dergleichen Bücher bey denen unirten in dem Grossfürstenthum Siebenbürgen im Gebrauch seind, eben auch ihre übrige in anderen Ländern befindliche vereinigte Glaubens-Verwandte kein Bedenken nehmen wurden, noch könnten, derenselben sich ebenfalls zu bedienen, um so mehr zwar, alss unter denenjenigen, welche der Union beypflichten, weder in Ansehung der Glaubens-Säze noch in Betref auf solche angemessenen geistlichen Büchern ein so wesentlicher Unterschied obwalten kan, warumen sie in der Nothwendigkeit wären nicht mit Büchern einer unterschiedenen Gattung zu versehen. — Nun hat zwar der Gubernator in Siebenbürgen mit dem eingeschickten Verzeichniss einen Theil dieser Absicht erschöpfet, den wesentlichsten aber übrig gelassen, da man aus dem gleich angeregten Verzeichniss die Nahmen und Titeln der zu Blasendorf aufgelegten Büchern zwar ersehen, hieraus aber nicht abnehmen kann, in was eigentlich deren Inhalt bestehe, wie die Ritual-, die Gebet-Bücher und jene von der christlichen Lehre bestellet seyen, wovon die umständliche Einsicht je nothwendiger ist, je mehr daran gelegen seyen will, genau zu wissen, in

[1]) (?): Dr. Gh. C.

wie weit unter denen die Union bekennenden Bischoffen, Geistlichen und übrigen Glaubensgenossenen in denen weesentlichen Stücken ihrer Religion gleichförmige Säze in der Lehre und in dem Gebett, folglich sowohl in ihren Kirchen als Schull-Büchern angenommen und gehalten werden. Eben dahero findet man sich veranlasset. Euer Mayestät aus gleich angeführten Betrachtungen in tieffester Unterthänigkeit zu bitten, ob nicht allergnädigst gefällig seyn wolle, durch den nemlicher Weeg allerhöchst dero geheimen Cabinets den Gubernator Graf von Auersberg etwa noch weiters dahin anweisen zu machen, dass er von jedem deren, in seiner Verzeichniss enthaltenen Büchern, wenn sie nicht schon bey dem Gubernio vorhanden wären, ein Exemplar zu Handen zu bringen, und des ehestens anhero zu schicken sich bestreben solle. — Da hiernächst dem Vernehmen nach ausser mehrgedachter wallachisch unirten Druckerey von Blasendorf auch einstens zu Bulgarszegh, einer Vorstadt von Chronstadt verschiedene chronologische Büchlein oder wallachische Calender an das Liecht getretten, welche jedoch, da sie mit verschiedenen verführerischen und fabelhaften Erdichtungen angefüllet waren, durch das Gubernium dermassen verbotten worden, dass sich niemand mehr derorten zu drucken getrauete: ferners zu Hermanstadt ein lutherischer Buchdrucker Nahmens Johann Barth mit wallachisch griechischen und illyrischen Schriften und Matritzen versehen seye, obschon sich derselbe aus Forcht vor der Censur keine wichtige Wercke zu drucken unterfange. Endlich auch in Clausenburg die P. P. S. I. obgleich ein grosser Theil ihrer wallachisch und illyrischen Schriften verkaufet und nack Blasendorf übertragen worden, dennoch so viel Lettern Stampiglien und Matritzen zurückbehalten haben, dass sie damit alles, was und wie sie wollen, nach Belieben zu drucken vermögend seind. — So solle man ebenfalls der allerhöchsten Entscheidung in tiefester Ehrforcht unterlegen in wie weit etwa Euer Mayestät allergnädigst geneigt seyn dürften, bey der nemlichen Gelegenheit auch über diesen allerdings erheblichen Umstand von ihme Gubernator Grafen von Auersberg unter einstens die nähere und standhafte Auskunft unvermerkt erheben und erstatten zu machen. — Welch alles jedoch lediglich und unmittelbar von deme abhangen wird, was Euer Mayestät in ein so anderen maassgebigst anzuordnen geruhen wollen. — Wien, den 27. Februarii 1772. Graf von Koller ».

Rezoluţia împărătesei: « Die anverlangte Bücher werden mit der weitern Auskunft über die angegebenen Umstände von dem Auersperg abgefordert. — Maria Theresia ».

Original: C. U. C., No. 1278 din 1772.

3

Sr. Karlovci, 2 Septemvrie 1791.

Mitropolitul Ştefan Stratimirovici către împăratul.

« In Gemässheit des mittels hochlöblich Illyrischer Hofkanzley de dato 23. erst abgewichenen Monaths an mich herabgelangten höchsten Hof-Decrets No. 1332 werde nicht ermanglen, wegen baldiger Herüberschickung des etwa in die wallachische Sprach übersetzt seyn sollenden grösseren Cathechismus, dem Herrn Bukoviner Bischofen, allenfalls auch den Siebenbürger Bischofen zu erinnern, sohin das Weitere, was Euer Mayestät diesfalls allergnädigst zu befehlen geruhet haben, im aller Submission in Vollzug zu bringen. Womit mich inzwischen zu höchsten Hulden und Gnaden empfelend in ehrfurchts vollester Demuth ersterbe Euer Mayestät allerunterthänigst-allergehorsamster Stephan von Stratimirovich. — Carlovicz, den 2. September 1791 ».

Original: C. U. C., No. 1-25 din 1791.

4

Buda, 30 Septemvrie 1812.

Uroş Nestorovici face propunere împăratului cu privire la îndeplinirea catedrelor dela preparandia (şcoala normală), şi apoi urmează:

« Quod vero scholas praeparandorum valachicas concernit, in penuria idoneorum pro chatechetarum munere individuorum demississime proponere praesumo, Demetrium Czikingyal, parochum parvobecskerekiensem dioeceseos temesvariensis, virum in religione christiana, dogmatibus ecclesiae orientalis juxta exhibita super absolutis theologiae studiis authentica attestat a fundate peritum, morum, item probitatem et meritis pro rerum et temporum circumstantiis in qualitate patris regiminalis per plurium annorum decursum de patria positis, caeteros eandem cathedram sollicitantes juste antecelleret ».

Original: C. U. C., No. 11.365 din 1812.

5

Oradea-Mare, Octombrie 1812.

Episcopul Samuil Vulcan către împăratul Francisc I.

« Sacratissima Caesareo-Regia et Apostolica Majestas, Domine, Domine, clementissime, benignissime!

Ad concursum clementissima Majestatis Vestrae Sacratissimae ordinatione Budae 21. mensis praeteriti eum salutarem in finem

apertum, ut professores ad neo erigenda literarum et educationis pro gente valachica et illyrica graeci ritus non uniti instituta idonei seligi valeant, comparuit pro cathedra cathechetae vetero-aradiensi, concursuali examini semet subjiciens, Demetrius Czikindal parochus Kiss-Becskerekiensis graeci ritus non unitus, vir eruditione, experientia, cultiori germanica cumprimis Literatura, morum sanctimonia ac flagrantissimo ad formandam, docendamque juventutem zelo conspicuus, natione ipsa Valachus. Cujus quidem viri meritis homagiali cum devotione sustineo demissas adjicere preces meas, quatenus Majestas Vestra Sacratissima cathedram catechetae in neo erigendo vetero-aradiensi instituto huic uni prae aliis viro clementissime conferre dignaretur. Tenerrima namque erigor fiducia, hunc ex omnibus vel maxime esse virum, qui altissimis Majestatis Vestrae Sacratissimae in neo erigendo hocce pro gente valachica instituto, intentionibus, in generandis apud juventutem verae religionis ac pietatis, inconcusae fidelitatis, patriae amoris, s. Unionis ac civilis nexus principiis respondere posset. Qui in reliquo homagiali cum devotione ac submissione emorior Majestatis Vestrae Sacratissimae humillimus perpetuoque fidelis subditus Samuel Vulcan, g. r. c. episcopus magnovaradinensis ».

Original: C. U. C., No. 11.983 din 1812.

Cancelaria Ungară de Curte a adus (23. X) următoarea hotărîre:

« Demetrio Czikindal caetoroquin jam per superiorem scholarum g. r. n. u. inspectorem Nestorovics pro exhortatore proposito existente, reponatur ad acta ».

6

Arad, începutul lui Iulie 1815.

Dimitrie Ţichindeal către împăratul Francisc I.

« Euer Majestät !

Die angeborne Milde und allerhöchst väterliche Liebe, womit Euer Majestät allen unter Ihren glorreichen Szepter lebenden Unterthanen Gerechtigkeit wiederfahren lassen, flösst auch mir Endes allerunterthänigst gefertigtem den Muth ein, mich vor dem geheiligten Throne meines Monarchen mit gebeugtem Knie zu wagen und meine gehorsamsten Bitten Euer Majestät zu Füssen zu legen in folgenden:

1. Stets von dem brennendsten Wunsche beseelt zur Bildung und Kultur meiner hierin fast allen Völkern Euer Majestät, weit zurück stehenden walachischen Nation nach Hinreichung meiner Fähigkeiten bey zu steuern, habe ich im nächst verflossenen Jahre 1814

ein Werk unter dem Titel: Philosophisch-politisch-moralische Lehren durch Fabeln in walachischer Sprache geschrieben, welches von der kön. Bücher Zensur zu Offen geprüft und des Druckes werth befunden, allda in der kön. Pester Universitäts Buchdruckerey auf meine eigene Kosten auch gedruckt und in der Folge an Liebhabern verkauft wurde: bald darauf aber, im December 1814, gefiel es dem löbl. Temesvarer, Torontaler und Arader Comitaten aus irgend einem mir unbekannten Anlasse, alle Exemplare den Käufern mittels Confiscation abnehmen zu lassen.

Da ich bei Verfassung dieses Werkes die Pflichten als Mensch, Bürger, Priester und Unterthan stets vor Augen habend die blosse Moral beabsichtigte, habe ich mich auf das sorgfältigste gehütet die heilige Religion, die politischen Gesetze und die weise Regierung, pflichtwidrig zu berühren wie auch solches die kön. Bücher Zensur durch die ertheilte Druckfreyheit selbst anerkannt hat, so ist es mir ganz fremd aus was für einem Grunde meine Ankläger diese Confiscation höhern Ortes bewirkt haben, indem ich zur diessfälligen Rechenschaft-Gebung wie aufgefordert worden bin; im Gegentheil habe ich von dem ersten Vicegespann des Arader Comitates kön. Rath von Stanislovich in Erfahrung gebracht, dass Seine kaiserliche Hoheit der Erzherzog Reichs Palatin nach gnädigst veranstalteter Untersuchung dieses Werk, nicht so, wie es die Ankläger zu meinem Nachtheile auslegten, sondern für ein dem Publicum nützliches und des Verfassers lobeswerthes Buch gefunden habe.

Ich unterfange mich demnach Euer Majestät fussfällig zu bitten, geruhen Euer Majestät allergnädigst anordnen zu lassen, dass, im Falle in diesem Werke irgend ein Anstoss sich findet, dessen ich zwar mir noch immer unbewusst bin, solcher ausgestrichen und sodann die confiscirten Bücher entweder den Kaufern zurückgeben oder aber der kön. Buchdruckerey gegen meine Schadloshaltung rückgestellt werden.

Um so dreister Euer Majestät wage ich es um diese allerhöchste Gnade zu flehen, als solches der Gerechtigkeit so wohl als allerhöchst dero väterliches Bestreben um die Kultur Ihres, nur im Königreiche Ungarn über anderthalb Million zahlreichen walachischen Volkes angemessen ist; im widrigen Falle dürfte sonst die höchst traurige Folge eintretten, dan künftighin ein jeder gut gesinnte Walach durch mein Beyspiel abgeschröckt den Muth, für seine Nation zu schreiben, verlieren und so die allerhöchst beabsichtigte Kultur der Walachen ganz gehemt wird und besonders bey dem dermaligen Umstande, wo wir nicht unirte Walachen in Ungarn keinen einzigen Bischof aus der Mitte unserer Nation haben, sondern lauter fremden der walachischen Sprache sogar ganz unkundigen Bischöfen und sonstigen Kirchen und National Schul-Vorstehern untergeordnet sind.

Mein zweites allerunterthänigstes Anflehen ist folgendes:

Ich habe durch drey Jahre als Catechet der neu errichteten Praeparanden Schul zu Alt-Arad mit schwerer Mühe und ununterbrochenen Fleisse über dreyhundert Lehrer (Dascali) gebildet; während dieser besonders im Anfange sehr mühsamen und mit grossen Beschwerden verbundenen Dienstzeit habe ich auch einen theologischen Catechismus in der walachischen Sprache, welchen die Walachen noch nie hatten, herausgegeben, und habe mich immer bemühet, meinen Dienst den mir obliegenden Pflichten gemäss zu besorgen; allein ungeachtet meines eifrigen Bestreben wurde mir im Juni 1814 durch den kön. Rath von Nestorovich auf höheren Befehl der kön. Statthalterey die Entlassung des Dienstes mit dem weitern Auftrage zwar zugestelt, dass ich solchen bis zu einer weitern höhern Entschliessung zu versehen habe, welchen ich auch noch immer mit dem nämlichen Fleisse und Eifer besorge und man hat mich noch bis heutigen Tages durch keine Zuschrift in Kenntniss gesetzt von allen dem was man mir zu Schulden kommen lässt und wodurch ich mich dieser Ungnade schuldig gemacht habe.

Euer Majestät! Das geheiligste Recht der Selbstvertheidigung und das Recht nicht ungehört bestraft zu werden, wird auch dem grössten Verbrecher nicht versagt: um dieses Recht flehe ich auch bey dem gerechten Throne Euer Majestät und nicht um die Beybehaltung des Dienstes. Geruhen Euer Majestät allegnädigst zu verordnen, dass man mir jene Puncte, die mir zur Last gelegt werden schriftlich mittheile, damit ich, meiner Unschuld bewusst, mich vertheidige, von der durch meine Kläger mir ungegründeter Weise auferlegten Schuld reinigen und sodann den während drey Jahren versehenen Dienst in Ehren verlassen könne; diess fordert meine Ehre und mein geistlicher Stand, so auch die Exemplification für die in der Zukunft in dies Amt eintretenden Individuen, wenn auch gleich meine geringen Verdienste nicht in Anspruch genomen werden sollten, die ich mir als Feld-Caplan bey dem Feldzuge 1805 als Verfasser fünf walachischer Werke in einem Zeitpuncte, wo noch deren sehr wenige erscheinen und als Catechet der Praeparanden, deren ich schon so viele mit grosser Mühe und Eifer gebildet habe, errungen zu haben glaube.

Euer Majestät treu gehorsamster Unterthan Demetrius Czikingyall, Pfahrer zu Klein Becskerek und Catechet der Praeparanden zu Arad ».

Original: C. U. C., No. 9723 din 1815.

7

Viena, 27 Iulie 1815.

Cancelaria Ungară de Curte, către Consiliul Locotenențial regal.

« Sacrae Caesareae et Regio Apostolicae Maiestatis Domini domini clementissimi nomine ejusdem Regio Locumtenentiali Hungarico Consilio hisce benigne intimandum: Demetrii Czikingyal, parochi

g. r. n. u. kissbecskerekiensis, de eo, quod certus liber in instantia denotatus, per se idiomate valachico conscriptus tipisque editus jussu comitatuum temessiensis, aradiensis et torontaliensis confiscatus habeatur querulantis et se super imputationibus, ob quas ab officio cathechetae ammotus est, audiri supplicantis instantiam eidem Consilio Locumtenentiali Regio advoluto cum eo transmitti, ut quod praeattactum librum auditis, si necessum foret, praefatis comitatibus, informationem, cum opinione sua, horsum posset. Datum in imperiali urbe Vienna Austriae die 27 mensis julii anno Domini 1815. Comes Josephus Erdödy. Ludovicus Petkovics. Ad benignum Sacrae Caesareae et Regio apostolicae Maiestatis mandatum Comes Franciscus Forgács ».

Original: C. U. C., No. 9723 din 1815.

8

Buda, 24 Octomvrie 1815.

Consiliul Locotenențial regal către Cancelaria Ungară de Curte.

« Altissima resolutione regia, quoad librum Methodicum pro praeparandis scholarum graeci non uniti ritus in lingvas illyricam et valachicam vertendum sub 7. julii a. c. No. 8920 edita inspectori Nestorovics abhinc conformiter intimata, cum idem mediante advoluta remonstratione sua exponat, praescriptum pro aliis scholis Methodicum Libellum specialem esse, suum vero compendium e recentioribus compilatum et ad majorem praetensive perfectionem deductam Paedagogiam et Methodicam Generalem nationibus sui ritus pernecessariam continere, hujusque principiis novos libros scholasticos altissimae adprobationi substratos jam conformatos esse, ac ideo istud retinendum et in praedictas lingvas versum typis edendum disponi petat, meritum hoc ulteriori Maiestatis Vestrae Sacratissimae decisioni regiae substernit Consilium hoc Locumtenentiale Regium semet altissimis devovendo gratiis. Budae, die 24. octobris 1815 ».

Original: C. U. C., No. 14.788 din 1815.

9

Schönbrunn, 5 Octomvrie 1817.

Arhiducele Rainer către contele Erdödy.

« Lieber Graf Erdödy! Der wallachisch-illyrische Schulendirecktor Kengyelacz soll bey dem Besuche der von dem Professor Loga Diakonovich zu Arad errichteten wallachischen Trivialschule die daselbst

eingeführte Lehrmethode, das Alphabet mit lateinischen Buchstaben vorzutragen, verboten, und der Stadtrichter Mihailovich die Sperrung dieser Schule befohlen haben. Die ungarische Hof Kanzlei in Studiensachen hat hierüber die gehörigen Erhebungen zu veranlassen und sodann das Amt vorschriftmässig zu handeln. Schönbrunn, 5. October 1817. Auf allerhöchsten Befehl Seiner Majestät E. Rainer ».

Original: C. U. C., No. 12.129 din 1817.

10

Viena, 20 Octomvrie 1817.

Cancelaria Ungară de Curte către Consiliul locotenenţial.

« Sacrae Caesareae et Regio Apostolicae Maiestatis Domini Domini clementissimi nomine Regio Locumtenentiali Hungarico Consilio hisce benigne intimandum: Altissimo Loco relato eo, quod Districtus Tamesváriensis scholarum nationalium graeci ritus non unitarum director Kengyelacz occasione visitatae Trivialis scholae Valachicae, quam Professor Loga Diakonovich Aradini erexit, ibidem introductam Methodum Alphabetum literis latinis docendi interdixerit et ejas judex eandem scholam claudi jusserit Suam Maiestatem Sacratissimam benigne praecepisse, ut eatenus debita investigatio ordinetur. Cum autem ex relatione et reflexionibus supremi comitis comitatus aradiensis qua pro investigatione querelarum et gravaminum nationis valachicae delegatii commissari regii repreasentationi Consilii hujus Locumtenentialis Regii de dato 2. Septembris a.c. No. 25.732 adjacentibus apparent, per subdelegatam commissionem de literis non cyrillicis sed latinis tam in scholis praeparandorum quam et in trivialibus adhibendis agi; Hinc eidem Consilio Locumtenentiali Regio committi, ut ubi opus praeattactae subdelegatae Commissionis horsum submiserit, tam quoad praeadductam expositionem, quam circa petitum professoris scholae praeparandorum Josephi Jorgovics ope isthic advolutae, altissima manu signatae instantiae, sibi indultum Arithmeticam et Geographiam, per se idiomate valachico concinnatam, latinis litteris typis edendi ac altissimo Suae Maiestatis Sacratissimae nomini dedicandi concedi supplicantis opinionem depromat. Datum in imperiali urbe Vienna Austriae die 20. mensis octobris anno Domini 1817. Comes Josephus Erdödy. Alexius Névery. Ad benignum Sacrae Caesareae et Regio Apostolicae Maiestatis mandatum Comes Franciscus Forgacs ».

Original: C. U. C., No. 12.129 din 1817.

11

Viena, 18 Februarie 1820.

Cancelaria Ungară de Curte către Cancelaria de Stat.

« Die Direction der Pester Universitätsbuchdruckerey äussert sich, vermög soeben eingelangten Berichtes der kön. hung. Statthalterey, in Betreff der, von dem moldauischen Postelnik Alexander Beldiman in seinem, von der k. k. Agentie zu Jassy einbegleiteten, von Einer löbl. mit geehrtester Note vom 26 Oktober 1819 hieher mitgetheilten und in der Nebenlage wieder zurückfolgenden Gesuche, neuerlich angesprochenen Exemplare der zwey Werke: der *Tod Abels* und *Orestes Trauerspiele*. Nachdem besagter Postelnik zwar am nämlichen Tage, als er seine Bücher in den Händen bemeldter k. k. Agentie sehen wird, die ganze, laut Kontrakt noch rückständige Summe auf der Stelle erlegen zu wollen, zugleich aber dem Zacharias Karkaleki mehr Geld als er laut Kontrakt zu thun verpflichtet war, vorgeschossen zu haben erklärt und über die ihm zugestellten Rechnungen und Forderungen der Buchdruckerey und anderer Partheyen keine bestimmte Antwort von sich gibt, sei die Universitätsbuchdruckerey zu ihrer Sicherheit nothgedrungen, bei einer solchen Erklärung, welche ohne Bedachtnehmung auf ihre und andern Forderungen lediglich auf den, mit einem dritten eingeganenen Vertrag beschränkt ist, an der verlangten Ausfolgung der Bücher um so mehr Anstand zu nehmen, als die Buchdruckerey von dem Kontrakt des Postelniks keine Notiz zu nehmen, sondern sich blos an den Verleger Karkaleky selbst zu halten hatte, mit welchen eigentlich der Akkord getroffen worden ist. Es müsse daher von Seite besagter Buchdruckerey bestimmt erklärt werden, dass die erwähnten beiden Werke nicht anderst und nicht eher ausgefolgt werden können, als die Forderung derselben für Druckkosten mit 997 fl. und für Papier mit 1039 fl. 26 Kr. Zusammen mit 2033 fl. 26 Kr. entweder an die k. k. Agentie oder unmittelbar an die Buchdruckerey erlegt seyn wird. — Welcher Äusserung auch die kön. hung. Statthalterey mit der fernern Bemerkung beitritt, dass bey besagter Buchdruckerey als einem unter der öffentlichen Verwaltung stehenden Institute, rücksichtlich der abzuliefernden Bücher, wenn der Preis derselben bezahlt wird, gar keine Gefahr zu befürchten sey. — Wien, den 18. Februar 1820 ».

Ciornă: C. U. C., No. 2257 din 1820.

12

Viena, 25 Februarie 1820.

Cancelaria Ungară de Curte către Consiliul locotenențial regal:

« Secundum b. ordines de dato 15. Maii 1816 No. 6294 omnes libri politici, statistici aut diplomatici contextus, antequam ad typum

admittantur, cum specifica designatione et versione locorum attentionem excitare valentium, altissimae inspectioni subjici debent. Ad penitius itaque assequendam qui benigna hacce ordinatione intenditur finem, Regio Consilio Locumtenentiali Hungarico insuper committitur, ut cuncta praesertim valachica et illyrica opera ac scripta, etiam mediate tantum in politicum aliquem scopum tendentia, ante impressionem, modo superius recensito isthuc exhibeat ».

Original: C. U. C., No. 2408 din 1820.

13

Viena, 17 Iulie 1820.

Baronul Stürmer către Cancelaria Ungară de Curte:

« Aus dem gegen gefällige Rückstellung hier anverwahrten Berichte der k. k. Agenzie zu Jassy und dessen Beilage wird die löbl. kön. ung. Hofkanzlei zu ersehen belieben, dass die von dem Moldauer Bojaren Postelnik Alexander Beldiman bei der Pester Universitäts Druckerey bestellten zwei Werke: der Tod des Abels und Orestes Trauerspiele demselben noch nicht übermacht worden sind, obgleich die löbl. kön. ungarische Hofkanzlei laut geehrter Note vom 7. April d. f. Zahl 4265, der kön. ung. Statthalterei den Auftrag wegen Überschickung der gedachten Werke an besagte Agenzie zu ertheilen die Gefälligkeit hatte. — Da die Direktion der Pester Universitätsbuchdruckerei durch die bei der Jassyer Agentie erfolgte Hinterlegung der verlangten 2036 fl. 26 W. W. — vollkommen gesichert ist, so erlaubt man sich die so vielfältig bewährte Dienstfreundschaft der löbl. kön. ungarischen Hofkanzlei wiederholt dahin in Anspruch zu nehmen, womit die mehrerwähnte Universitäts Buchruckerei ernstlich angehalten werden wolle, diese zwei Werke der k. k. Agenzie zu Jassy ungesäumt zuzusenden. — Wien, den 17. Juli 1820. — In Abwesenheit des Herrn Staats-und der auswärtigen Geschäfte Ministers Freyherr von Stürmer».

Original: C. U. C., No. 8591 din 1820.

14

Viena, 17 Octomvrie 1820.

Cancelaria Ungară de Curte către Cancelaria de Stat:

« Aus der hier gegen gefällige Rücksendung beiliegenden Vorstellung der kön. ungarischen Statthalterey wird E. L. zu ersehen belieben, dass die von dem Moldauer Postelnik Alexander Beldiman bey der Pester Universitäts-Druckerey bestellten zwey griechischen Werke:

der Tod des Abels und Orestes, Trauerspiele an die k. k. Agenzie nach Jassy bereits überschikt worden, für selbe aber ausser dem Betrage von 2036 fl. 26 Kr. W. W. noch 289 fl. 36 Kr. nachträglich zu erlegen sind. — Welches man Euer .....(?) in Erledigung der verehrlichen Zuschrift vom 17. July l. J. unter Rückschluss des gefälligst hieher mitgetheilten Berichtes der k. k. Agenzie zu Jassy zu eröfnen die Ehre hat. — Wien, den 17. Oktober 1820 ».

Ciornă: C. U. C., No. 12.404 din 1820.

15

Viena, 10 Noemvrie 1820.

Cancelaria Ungară de Curte către Consiliul locotenențial:

« Repraesentationem, quam Consilium istud Regium Locumtenentiale, quaod duo opera valachica sub titulo: Mors Abelis et Orestes Tragoediae ad Agentiam Caesareo-Regiam in Jassy constitutam pro Moldavico Postelnik Alexandro Beldiman transposita, de dato 19 septembris a. c. horsum submiserat, isthic pro notitia sumptam haberi. Quod ipsum Consilio Regio Locumtenentiali erga praeattactam repraesentationem, penes remissionem acclusi, hisce notum redditur ».

Original: C. U. C., No. 13.591 din 1820.

16

Viena, 29 Noemvrie 1920.

Baronul Stürmer către Cancelaria Ungară de Curte:

« Note. — Mit Bezug auf die geehrte Note vom 17. v. M. giebt man sich die Ehre, der löbl. kön. ungarischen Hofkanzley im Anlage einen Bericht der k. k. Agentie zu Jassy gegen gefällige Rückstellung mitzuthsilen, woraus erhellet, dass die für Rechnung des moldauer Bojaren P. A. Beldiman bey der Pesther Universitäts-Buchdruckerey bestellten Bücher in Jassy eingetroffen seyen und der Gesammtbetrag per 2326 fl. 2 Kr. W. W. bey besagter Agentie erliege, welchen selbe durch sichere Gelegenheit baldmöglichst zu übersenden sich angelegen seyn lassen wird. — Wien, den 29. November 1820. — In Abwesenheit des Herrn Staats und der auswärtigen Angelegenheiten Ministers Freyherr Stürmer ».

Original: C. U. C., No. 14.744 din 1820.

17

Viena, 30 Octomvrie 1821:

Baronul Stürmer către Cancelaria Ungară de Curte:

« Note. — Indem man der löblichen kön. ung. Hofkanzley die gefällige Einleitung wegen Übersendung der von dem Moldauer Postelnik Alexander Beldiman bey der Pesther Universitäts-Buchdruckerey bestellten zwey griechischen Werke: der Tod des Abels und Orestes Trauerspiele, nach Jassy, dienstfreundlich verdanket, ermangelt man nicht, die mit geehrter Note vom 17. d. Zahl 12.404 anher mitgetheilte Vorstellung der kön. ungarischen Statthalterey hierneben zurückstellen. — Wien, den 30. Oktober 1820. — In Abwesenheit des Herrn Staats- und der auswärtigen Angelegenheiten Ministers Freyherr von Stürmer ».

Original: C. U. C., No. 13.591 din 1820.

18

Viena, 8 August 1827.

Cancelaria generală de Curte către Cancelaria Ungară de Curte:

« Note. — Mit der schätzbaren Zuschrift vom 29. July 1825. Z. 10120 war es Einer löblichen kön. ung. Hofkanzlei gefällig, dieser Hofkanzlei zu eröffnen, dass die Verhandlungen wegen Verlängerung des der Pester Universität zugestandenen Privilegiums zur Lieferung der Druckarbeiten in wallachischer und illyrischer Sprache noch im Zuge seyen. Bis zur vollständigen Beendigung dieser Verhandlungen glaubte Eine löbliche kön. ungarische Hofkanzlei, dass die Auflegung wallachischer und illyrischer Bücher den hiesigen Buchdruckern nicht zu gestatten sey. Die Hofkanzlei sprach sich in ihrer Zuschrift vom 22. des darauffolgenden Monates Z. 24337 gegen diese letzte Ansicht aus, worüber sich Eine löbliche kön. ungarische Hofkanzlei laut der verehrten Note vom 16. September desselben Jahres Z. 12678 erklärte, unter Zusicherung der vorläufigen Rücksprache, mit dieser Hofkanzlei, die allerhöchste Entschliessung Seiner Majestät in dieser Angelegenheit einhohlen zu wollen. — Die Hofkanzlei hat in der Zwischenzeit, als Vorbereitung zu dieser Verhandlung sich bestimmt gefunden, von jenen Länderbehörden, wo im Verkehr mit wallachisch-llyrischen Büchern vorausgesetzt wurde, die Auskünfte abzuverlangen, ob die Pester Universität bisher allen Anforderungen des Publikums auf solche Druckarbeiten entsprochen habe; ob deren Bezug gegenüber der Anschaffung vom Auslande mit Vortheilen verbunden war, endlich ob überhaupt die Wiederverleihung eines ausschliessenden

Privilegiums auf diese Druckarbeiten, in Zukunft rätlich erscheine? — Die hierüber eingelangten Äusserungen der Länderbehörden hat man die Ehre Einer löbl. kön. ungarischen Hofkanzlei in der Anlage mitzutheilen. — Eine löbl. kön. ungarische Hofkanzlei wird hieraus ersehen, dass die n. ö. Regierung sowie das galizische Gubernium und zwar letzteres beziehungsweise der Bucowina, die aufgestellten Fragen durchaus negativ beantworten. Die übrigen Länderbehörden, nämlich das dalmatinische, küstenländische und venezianische Gubernium, welchen sich auch das galizische Gubernium mit Ausnahme der Bukowina anschliesst, erklären die Druckarbeiten in den erwähnten zwey Sprachen, als keinen Gegenstand des Verkehrs und Gebrauchs in ihren Gebiethstheilen, daher sie auch mit der Pester Universitäts-Druckerey ausser aller Berührung ständen. — Die Hofkanzlei, welche der von Seite der löblichen kön. ungarischen Hofkanzlei zu gesicherten Rücksprache über diesen Gegenstand noch immer entgegen sieht, benützt diesen Anlass, um denselben hiemit in gefällige Erinnerung zu bringen und die löbliche kön. ungarische Hofkanzlei wiederhohlt um die Mittheilung Ihrer verehrten Ansichte zu ersuchen, die man sodann mit der Eröffnung der hierortigen Wohlmeinung zu erwiedern sich vorbehält. — Wien, am 8. August 1827. Saurau ».

Original: C. U. C., No. 10.594 din 1827.

19

Viena, 19 August 1827.

Cancelaria Ungară de Curte către Consiliul locotenențial ungar:

« Relatione ejusdem quod Privilegium exclusivum libros Illyricos et Valachicos imprimendi Typographiae Universitatis Pestiensis ad ulteriores 25 annos prolongandum jam iteratim abhinc desiderata, hucdum exhaerente, eidem Consilio Locumtenentiali Regio hisce committi: ut demandatam sub termino praeclusi hoc in objecto relationem tandem et absque ulteriori protelatione isthuc submitat, una vero instantanee isthuc referat: cur et qua de causa exactam jam toties et sub praeclusi quoque terminis relationem isthuc praestare intermiserit ».

Original: C. U. C., No. 10.594 din 1827.

20

Buda, 18 Decemvrie 1827.

Consiliul locotenențial ungar către împăratul Francisc I:

« Sanctissima Caesareo-Regia et Apostolica Majestas, domine, domine clementissime. — Gremiale Librorum Revisoratus Officium duo exemplaria librorum in typographia Regiae Universitatis decursu

1 semestris a. c. procusorum exhibendo, medio humillime adjacentis relationis refert: reliquis libris nulli reflexioni obnoxiis, unice relate ad opusculum Valachicum sub No. 30 adnexum et descriptionem itineris ipsius authoris Kolesti complectens eam pagina 162, qua videlicet a linea 2-a usque 14. tristis casus, qui inter comites Belesnay accidit, memoratur occurrere reflexionem, quod ejus modi horribilia facinora potius oblivioni mandanda, quam in edendis operibus commemoranda esse censeat. — Reflexionem hanc Consilium hoc Locumtenentiale non potest non parte quoque ex sua probare, revisore tamen qui opus hoc ad typum admisit, intermedio tempore jam demortuo, atque ideo ad onus responsionis attrahi nequeunte, non aliud superesse videtur, quam ut ad casum reimpressionis hujus operis subsumtus §-phus exmittendus, in quantum porro illius exemplaria adhuc in commercio litterario praeexisterent, illa a venditione publica arcenda disponantur, Revisoratus demum Officium eo invietur, ut in censurandis operibus valachicis omnem quoque circumspectionem adhibeat. — Queis in reliquo idem Regium Consilium Locumtenentiale semet altissimis devovet gratiis. Budae, die 18. decembris 1827».

Original: C. U. C., No. 3286 din 1828.

Cancelaria Ungară de Curte a dat rezoluţia următoare: «Exemplar opusculorum typis Regiae Universitatis memorato tempore impressorum, obsequentissima Cancellaria Regiae haec aulica, in sequelam benignorum normalium ordinum Majestati Vestrae Sacratissimae demisse substernit, eo etiam humillime subjuncto, quod reflexionem Consilii Regii Locumtenentialis, quod praememoratam valachicalingua concinnatam itineris descriptionem Kolesztianam atque ex obtutu hujus reflexionis propositas providas dispositiones benigne ratihabendas esse demisse existimet».

21

Buda, 22 Iulie 1830.

Consiliul locotenenţial ungar către împăratul Francisc I:

«Reimprimendum opusculum sub titulo «Poëmation de secunda legione valachica» quod superior studiorum director magno varadinensis, ope reverenter advolutae relationis una cum eidem adnexis Ladislai Vajda transylvanici gubernialis concipistae et juris patrii professoris reflexionibus isthuc exhibuit, Regium hoc Locumtenentiale Consilium Majestati Vestrae Sacratissimae cum eo hisce demisse substernit; quod conformiter opinioni per gremiale librorum revisoratus in adnexa informatione sua desuper manifestae; in hoc opusculo pagina 7-a in locum praedonum potius expressionem Hunnorum adhibendam, in reflexionibus vero Ladislai Vajda huic operi sub-

jungendis, pag. 10-a in locum haeretici aut schismatici potius non uniti ponendum, a caeteris nihilominus ejusdem librorum revisoratus officii reflexionibus velut minus fundatis, praescindendum esse humillime censeat. Queis in reliquo Consilium hoc Locumtenentiale Regium altissimis semet devovet gratiis. — Budae, die 22. junii 1830 ».

Original: C. U. C., No. 9049 din 1830.

22

Viena, 30 Iulie 1830.

Cancelaria Ungară de Curte către Consiliul locotenențial ungar:

« Opusculum sub titulo Poemation de secunda legione valachica ope repraesentationis de dato 22. junii a. c. sub No. 15791 pro Censura altissimo loco substratum Consilio Regio Locumtenentiali cum informationibus eatenus praestitis cum eo hisce remitti. Invidiosis expressionibus pag. 7-a opusculi nec non pag. 10-a reflexionum, quaestione item pag. 70-a occurrentibus, modalitate per gremialem Librorum Revisoratus Officii adjunctum proposita emendatis, ad typum admitti posse ».

Original: C. U. C., No. 9049/629 din 1830.

23

Ciacova, 20 Septemvrie 1831.

Românii din ținutul Timișoarei către împăratul Francisc I:

« Sacratissima Caesarea et Regio Apostolica Majestas, Domine, Domine Clementissime, Benignissime! — Horrore perfusi sumus, dum his diebus inaudivissemus, superiorem rascianicum clerum a persecutionibus contra institutum praeparandale et sic contra integrum g. n. u. ritus systema jam dudum susceptisesto medio complurium investigationum abunde demonstratum exstiterit: incusationes ejusdem iniquissimas et naevos appictos esse, nec modo destitisse; imo in quodam altiori loco quoad adimendam a secularibus paedagogorum et juventutis educationem et g. n. u. r. sacerdotio concredendam, institutum hocce praeparandale cum clericali schola ita conjungendum, ut sacerdos tribus annis, futurus vero docens unafidelia unico anno studiis vacare, directionem localem sacerdotibus, districtualem vero protopraesbyteris aeque gratis gesturis dandam, deputationem fundos

scholares administrantem dissolvendam, collectas fine sustentandae litteraturae fundationales pecunias cum nationalis carlovitzensis fundi pecuniis incorporandas, idem hyerarchicum planum fautores et amicos reperisse et plane victoriam reportasse, positionem ejusdem ad cursum non nisi jam a Majestatis Vestrae Sacratissimae clementissimo annutu dependere. — Miramur certe tantam superioris cleri Rascianici sollicitudinem! Miramur, unde in excollendo populo valachico apud Rascianos tam cito exortae isthac a centenis annis nunquam repertae curae? Unde in sublevanda ab oneribus Valachorum gente tantus ardor?! Quae si ex vero erga Valachos promanarent corde, in gente hac valachica perpetuam suscitarent gratitudinem. Ast scrutandum est prius: utrum non latent hic aliquid pro Rascianis summe momentuosi lucri, pro Valachis vero pernitiosi potius, quam favorabilis moliminis. — Nos complurium edocti annorum experientia tuto declaramus, quod superioritas ecclesiastica Rascianorum, pervidendo, actuque cum dolore observando, totam hanc Valachorum illuminationem, omnes libros typis impressos, omnem petendi episcopi valachici, substituendorumque in muneribus ecclesiasticis valachicis, membrorum valachicorum nisum, per consequens, mox subsecuturam favente Deo optimo maximo et clementia imperatoria, multarum dignitatum, ecclesiasticarum, civilium et militarium per Valachos occupationem, e superstitionibus, quas clerus, in suum usum sinistre conventere scit, totalem et finalem evasionem, Augustissimae Aulae omnium iniquarum suppressionum detectionem, non nisi et unice a praeparandalibus scholis seu mediate, sive immediate promanasse; sibi firmiter proposuerit: omnia media exquisitura, quibus evolutionem gentis hujus impedire posset. Sed quomodo? Hic erat nodus gordius, hoc debebat diutius in trutinium vocari. — Desiderasset, propositionem hanc suam, immediate a concussione, a reductione, ab anihilatione scholarum valachicarum ordiri et medio materiarum in iisdem serbica lingua proponendarum totum hunc magnum populum illyrisari curare medioque sacerdotum, suorum docentium gubernatum, noxium, suis vero intentionibus proclivem efficere; ast postquam perbene, ex alio latere observasset in adimenda aperte nationalitate tanti populi, throno et patriae fidelissimi, et obsequentissimi, nec temporum spiritum, nec throni perspicatiam, nec gentis hungaricae genium secundaturum, nunquamque admissurum, ut scholae valachicae, quae undique illuminationem, invehunt cassentur et loco illarum, illyricae introducantur; idem propositum suum alia clandestina et subtiliori via in effectum ducere, eadem superioritas pergit. Et quidem quo omnia prius obstacula evia detrudere, et inobservata, in suisque actionibus inperturbata permaneat, ante omnia sub peregrino involucro curas excelsorum dicasteriorum ab educanda juventute abstrahere, sibi soli juxta arbitrium gerendas attribuere, et sic mundum eludere nititur. Obtento dein pleno educationis jure et potestate incorporataque sub sua inspectione Praeparandorum cum clericorum

schola, studia omnia ita postmodum infilaret, ut juvenis inde nec perfectus paedagogus, nec plenarius sacerdos prodiret. Sed nec esset multa studiorum commixtione opus, cum facile de se ipso appareat, tres annos, nec theologicis studiis (incultae et nec legere bene scienti illuc comparere solitae juventuti) eo minus paedagogicis etiam proponendis, ut inferius quoque attingetur sufficere; et si hierarchia intentioni suae ultro quoque inheserit, ut nempe. Prius saltem aliqua, postmodum omnia studia lingua illyrica Valachis juvenibus fine dilatandae nationis serbicae proponi curet, tunc sine dubio insuperabilis rerum omnium litterarium valachicarum convulsio exoriri necesse est. — Ex queis illa commoda in nationem illyricam promanarent, quod hierarchia tam in re ecclesiastica, quam litteraria absolutum ageret dominum; quod tres populos medio instructorum suorum regeret; omnes dignitates praeprimis ecclesiasticas occuparent Illyri; populos greaecum et valachicum aggrestem in perpetua caecitate detineret et sic sacerdotes ruditate hac minus sincere utentes magis ditarentur; cessante dein parte colluctante et naevos throno detegente ad lubitum ageret; populus rascianicus in dies magis magisve augeretur etc. etc. denique verbo omnia voto ejusdem cederent. — Quod hierarchia populum valachicum illyrisare intendat, missis ceteris Majestati Vestrae Sacratissimae per nationem valachicam praeteritis omnis de genu humillime substratis gravaminibus, recentissime in communitate albaecclesiensi enatus casus roberat et quidem versetziensis episcopus [1]) qua fidelium ecclesiae suae absque discrimine nationum verus pater, evoluto anno, illyrisatos Valachos albaecclesienses nativam suam valachicam linguam ferme ex toto oblivioni tradentes et plurimum illyrice loquentes, mittendo iis philosophicarum scientiarum et theologicarum scholarum emeritum auditorem, linguas, valachicam, rascianicam, hungaricam, latinam et slavicam loquentem ex optimis, honestibus et cultis parentibus natum, optimaeque comportationis Valachum sacerdotem consolavit. Individuo ecclesiatico hocce, quolibet die dominico et festivo maturis et solidis sacris interpraetationibus et praedicationibus populum in fide erga Deum, in fidelitate erga imperatorem valachico idiomate exaedificante, hujates fidelesimo cum gratitudine novitus de paternis clementissimisque Majestatis Vestrae Sacratissimae Valachos quoque concernentibus, curis convicti, contentabantur. Spiritualis haecce ex parte Valachorum regreatio eousque solum duravit, donec archiepiscopo relatum exstitit. Complures familias Alboecclesienses ad sinum pristinae nationis suae valachicae redire, valachicam lingvam iterum readdiscere et in domibus suis resuscitare cepisse; et hoc tantum ideo, quia eaedem familiae tali valachico verbi divini ministro hic fruuntur, quali nec ipsi Serbi in toto districtu civitatem hanc am-

[1]) E vorba de episcopul român arădan de naştere, Maxim Mamulovici, Dr. Gh. C.

biente a seculis gavisi sunt. Ut primum Karlovitzii hoc relatum exstitit. Illicopraeclarus noster superior ovium custos, penes improbationem respectivo verstziensi episcopo, sincero quippe Valachorum et culturae eorum protectori in mandatis dedit, ut sacerdotem hunc loco quo ob praestitas viriliter functiones suas collaudari potius et ultro quoque animari curasset, stante pede inde amoveat; quem etiam idem episcopus nostri amore dignissimus, imo cum dolore ad aliam stationem transferre, animasque valachicorum fidelium, illyricorum sacerdotum curis iterum invitissime concredere coactus est. — Sic fit cum praeclaro et doctissimo viro Damasceno Bozsinka fori utriusque advocato et cum protopresbytero világosiensi Georgio Kirilovits consistorii et comitatum Arad, Békés et Csanád, tabulae judiciariae assessore, ambobus statum monachalem amplecti intendentibus, sed aeque a petito rejectis, loco eorum quodam scholarum clericalium veteroaradiensium, nulla Valachorum confidentia gaudente, exiguas scientias habente, paucas linguas easque male calente professore suscepto existente; ante quippe interesatissimo, in duobus cubicellis per 25 et sic ferme omnes clericos, saltem ut illimitata ejusdem avaritia excontentetur, in corruptissimo aere summo cum vitae eorum periculo, maximo vero sui lucro habitari cogente, scilicet Gabriele nunc Gerasimo Ratz, homine Valachis odiosissimo, inculto, bardo nullaque altiori educatione polente; tali nempe, qui qua protopresbyter pestesiensis adhuc Magno-Varadini habitans famosos duos latrones in carceribus comitatus Bihar compluribus annis in vinculis detentos, de quies modernus protopraebysteratus dicti Pestesiensis vicarius uberiorem informationem dare sciet, vi vellet, pro non gentis, florenis denato eppiscopo Putnik in saccerdotes consecrandos recomendare non duxit piaculo; qui anno circiter 1822/3, dum jam pro capesenda sibi concredita cathedra Vetero-Aradinum iter parabat, prius protopresbyteratus sui omnes ditiores parochos, filios in diaconos et sacerdotos consecratos habentes adivit; ab iisdemque complures centenos florenos sub praetextu: quod secus uxorati consecratique hi eorum filii pro addiscendis studiis clericalibus mandatis majestaticis inomisse satisfacturi Aradinum migrare debebunt, contra conscientiae remorsum subdole extorsit; qui Aradini scandalosam et rabidam vitam suam remonstravit per id, quod genuinam conthoralem, ob infundatam amoris suspitionem, ad internationem devastari curaverit, brevi post dein misere submortuam, suspectum vero amatorem uxoris suae clericum, nunc sacerdotem janovensem, aeque solide ad amissionem usque auditus vastatum, more carnificis propria manu cruciaverit, quod toto publico aradiensi apprime constat; ob quem criminalem actum et causa alios a similibus actibus deterrendi hicce criminalium actuum patrator, criminaliter potius tractari, quam promoveri debuisset, et tamen cum omnium stupore contrarium evenit, nam loco, quo, per archiepiscopum totam ejusdem causam apprime noscentem punitus fuisset in sacrum monachorum ordinem susceptus

exstitit [1]). En e tantis honestis viris valachicis « favorita » archiepiscopalis, qui protectionem archiepiscopalem per proditionem valachicorum actorum et datorum et per collusionem cum mitropolita, quoad dissolvendum modernum litterarium system promereri scivit; qui si ad altiores functiones ecclesiasticos provehetur, plus vexae et pudori, quam consolationi et emandandae Valachorum sorti cederet. — E quies iterum apparet quod metropolita Valachos aut nullatenus promovere velit, aut vero in casu coactionis constitutus, eos intendat ad altiora e Valachis evehere subsellia, qui bardi, et ad errores committendos proclives sunt. Et hoc ideo, ut debilitas horum olim ei, aut successoribus ejusdem argumenti loco inserviat, Valachos ad peragendas altiores functiones communiter ineptos esse, atque sic Augustissimam Aulam ad semper deinceps Illyris concredendas dignitates episcopales per id quasi praeparet. — Sed frusta, evanuerunt jam illa tempora ! Valachi enim ex gratia divina et imperatoria, contra omnem Rascianorum a seculis positum nisum, in ecclesiasticis quoque dignitatibus extra regni quidem Hungariae sed tamen intra monarhiae austricae fines, quippe in Transilvania habent viros, ipsis Rascianicis longe eminentiores. Inter quos principalem attentionem meretur Transilvanensis Joannes Moga, neo creatus archimandrita, consistorialis primus assessor, tractus cibiniensis, archidiaconus et causarum matrimonlialium in consistoriis ordinarius referens, professor p. o.

---

[1]) Gravele acuzaţiuni de mai sus, de ordin cultural şi moral, ridicate împotriva lui Gavriil Raţ, — devenit (1835) episcop sub numele călugăresc Gavriil, — sunt şi mai straşnic formulate, un an mai târziu (1832), în denunţul lui Andrei Filakovski, administrator cameral în Zombor, şi trimise Capelanului de Curte din Viena, cu cu gândul de a preveni, la împăratul, numirea de episcop, a lui Gherasim Raţ (care reprezenta la Arad direcţiunea strict ortodoxă, faţă de un alt curent, naţionalist, care înclina spre politica de catolicizare, pe care o şi desfăşură episcopul S. Vulcan, la 1834, printr'o crâncenă şi nu deplin reuşită prigoană unionistă, în judeţul Aradului mai ales). A. Filakovski, sugestionat din cercuri catolicizante, care-l urmăreau pe G. Raţ încă din vremea când era protopop în Bihor, înşiră nu mai puţin de 17 calificative pejorative şi discreditătoare, adăugând şi un denunţ politic: că G. Raţ oprise, la 12 Februarie 1832, de a se cânta imnul împărătesc « Gott erhalte » la ziua împăratului, în biserica din Arad.

Mitropolitul Ştefan Stratimirovici având ordin de a lămuri lucrurile, l-a justificat pe Gher. Raţ, pe toată linia. Contele Reviczki, cancelar de Curte, află întemeiată expunerea mitropolitului. In baza acestei opinii (dela 18 Iulie 1834), împăratul, care mai stă o vreme în aşteptare, îl numeşte mai târziu, la 3 Februarie 1835, pe arhimandritul profesor de teologie şi asesor consistorial Gherasim Raţ, episcop al Aradului. (După: Vortrag des Grafen Reviczki, von 18 Juli 1834. Copiat din Kabinets-Archiv dela Viena: No. 922 din 1834, şi comunicat mie de d-l prof. Dr. St. Lupşa din Oradea).

Credeam necesare aceste lămuriri, după acuzaţiuni aşa de grave.

Procesul de « purificarea » episcopului Gherasim Raţ e înfăţişat de altfel în lucrarea « Episcopii S. Vulcan şi Gherasim Raţ » (pag. 97—82), apărută în cursul vremii. Acusaţii de nemorală se aduseseră, în acele vremi de pătimaşe frământări şi bătrânului S. Vulcan (O. c. pag. 333), fără să trebuiască a li se acorda crezare, împotriva unuia ori a altuia din cei doi rivali.

Dr. Gh. Ciuhandu.

sacrae theologiae, vir hicce theologicas scientias ordinarie absolvit in caesareo seminario vindobonensi cum praeclaris moralitatis et studiorum calculis; postmodum dein munus professorale eidem collatum est, quod jam a 15 annis inter maximos applausus ad contentum omnium ducit; spatio temporis hujus innumera pro rege, patria et natione valachica, qua natus Valachus ponendo merita et cunctorum amorem confidentiamque sibi promerendo. Linguas loquitur prout expedite, ite etiam fundate germanicam, hungaricam, latinam et valachicam. Hunc et huic similem mitropolita karlovitzensis (si sinceri ecclesiae suae pastoris nomenclatione merito insigniri et a Valachis quoque pro eodem et vero eorum patre, non vero maruficatore disideret) cujus cordi divinitus et per gratiam caesareo regiam felicitas populi etiam valachici, non vero emaceratio, vexatio, scholarum conculcatio, recte ita alligata est, prout illyricae nationis, Majestati Vestrae Sacratissimae pro conferenda dignitate episcopali potius, quam superius allatae farinae hominem conaretur de genu devovere, eo a potiori, cum, qua primus pastor ecclesiasticus, ab omnibus passionibus immunis in fidelitate erga coronatum sacrum caput omnibus subditis exemplo praeire et rem ita referre deberet, prout in natura existit; jam vero merita et dotes praeallati Joannis Moga eundem latere potuisse nullatenus credible est. Proin cum universa natione valachica de genu Vestram Majestatem Sacratissimam Caesareo Regiam semel pro semper oramus, ut siquidem jam a 17 annis incessanter per miseros Valachos innumeris comprobatis casibus demonstratum sit: Metropolitam nationis valachicae non patrem, verum inveteratum osorem depressoremque esse, qui nunquam extirpabilem rancorem suum dum per civitatem pestiensem pro coronatione Majestatis Suae Sacratissimae ascendisset Posonium, per id quoque cum sui prostitutione et debilitate contestatus est, quod maluerit amorem et confidentiam Valachorum publice in conspectu unius regni mitropolitanae civitatis primorum publice in aeternum amittere, quam ut ad trinas communitatis valachicae pestiensis eatenus factas requisitiones, ut velit sua praesentia templum valachicum pestiense condecorare et religiosum entusiasmum in valachicis quoque fidelibus succendere, petito eorumdem detulisset, secundum innatam sibi benignitatem et justitiam dignetur 1° pro futuro et quidem post obitum hujus pro valachicis diocesibus Arad, Temes et Versetz et si practicabile foret etiam pro Transilvanensi et bukovinensi, novum a parte erigi archiepiscopatum, eundemque semper vere Valacho metropolita provideri, et sic isthac nationes, eorum ecclesias, scholas, fundationes, sacerdotes, sic poscente etiam ratione politica in perpetuum ab invicem sejungi. Per id Majestas Vestra Sacratissima immortale nomen apud valachicum quoque magnum hunc populum sibi procurabit illimitatamque ejusdem domui austriacae in perpetuum duraturam adhesionem confirmabit; quae, eo solidior erit, quo labentibus seculis, tenebris ex ejusdem oculis magis dissolutis clarius perspexerit felicitatem hanc

suam, unice nationum absque discrimine augustissimo patri, unicissimo Francisco II. in acceptis referre debere. 2° Eousque vero moderni mitropolitae plana propositiones, in quantum rem communem valachicam concernunt simpliciter tanquam noxias praejuditiosasque seponi. 3° Imo cum eo similia negotia nec communicari, eo minus eundem exaudiri. 4° Praeadductum Joannem Moga tanquam virum omnibus numeris absolutum contra omnes archiepiscopales exceptiones in expiscopum seu aradiensem seu temesiensem clementissime resolvi demandare. — Remonstrata metropolitana maxima, ruminentur jam nunc causae per superioritatem ecclesiasticam rascianicam subvertendi moderni systematis litterarii propositae, utrum fundatae sint. — Proposit clerus ut praeparandalis schola comjungatur cum clericalibus, ideo quia major confidentia tribui debet statui sacerdotali quam seculari. — Assertio haec firma est apud cultiores gentes, prout Germanos, Hungaros, Sclavos religionis catholicae aut reformatae religioni addictos, et alias, ubi speculatio sacerdotismi super ruinosa caecitate populi non viget, non vero apud Illyros Valachos supprimere intendentes. Populus valachicus recte e contrario sentit; hic enim totam suam confidentiam in saeculares, nullam vero in sacerdotes ponit, ex hoc fundamento, quia clerus superior jam a seculis nec pro se scivit formare apta individua, eo minus pro statu litterario sciet. Ideo quia, a quo medio introducti novi systematis res litteraria valachica secularibus sub benignissima inspectione altiorum et altissimi discateriorum concredita est, experientia docet, stupendos et plane incredibiles tam brevi tempore progressus induxisse. Accedit preterea, quod nihil in natura fiat absque sufficienti ratione, non videtur sufficiens causa cur res haec litteraria induat aliam faciem, quando omnes relationes regiorum comissariorum, in negotio investigationis litteraturae exmissorum et quidem tam comitatuum Arad et Batsiensis ordinariorum vicecomitum, in sequelam delationis sacerdotis zentensis contra praeparatorias illyricas factae exmissorum, quam vero denati l. b. Andreae a Foray et complurium selectiorum communitatum, locorum, officiolatuum et jurisdictionum: communitatis quippe pestiensis, lugosiensis, jurisdictionis montanae oravitzensis, gymnasii directoris, fiscalatus comitatus Arad oficii, ubi exhibetur praeparatos in carceribus nunquam esse detentos, sacerdotes vero actu duos detineri, nonnullorum dominorum terrestrium, consistorii g. n. u. r. magno varadiensis, status et ordinum comitatus Arad et ipsius scholarum theologicarum professoris comprobantis, in scholis ipsius praeparandos, studiosis, plane etiam absolutis philosophis, longe plus proficere; atque complura alia attestatu et documenta praeclaras dotes, dexteritates, merito instituti paedagogici in appricum proferunt. Aliud vero quod pro vehiculo aeque incudi superponendo sibi concredendae educationis clerus aducit, est illud ubi sic loquitur. — Ideo etiam, quia paucioribus expensis idem finis obtineri poterit. — Quod rectus finis paucioribus expensis obtineri possit in infinitum

negamus. Qualiter enim duo sacerdotes tales, qui nec ipsi unquam sive frequentarunt sive audiverunt studia theologica juventutem plane nullas praeliminares scientias habentem in grammatica valachica, in geographia, mathematica, physica, historia regni Hungariae, paedagogia, methodica, arithmetica numerica et memoriali, typico, stylo valachico, cultura mororum et bombycum, catechetica, historia, biblia novi et veteris testamenti, cantu rituali, lingua hungarica et germanica, grammatica illyrica, utpote in studiis ad praeparandiam pertinentibus; dein in methodo catechisandi, theologia pastorali, rhetorica sacra, dogmatica, ut pote in scientiis ad clericales scholas pertinentibus, consequenter in 22 studiis spatio trium annorum instituere possint, conceptu plane impossibile est. Scimus enim quod apud romano catholicos solummodo theologicae scientiae, juvenibus apprime instructis vix quatuor annis prolegi possint. — Si dein paucioribus expensis id obtineri possit, ad quid petit clerus substantiam fundi litterarii inferri fundo nationali; si enim hoc fieret, hunc quilibet benefactor datam pecuniam suam veluti ad alium scopum convertere nolens reclamaret, dicendo: ille, qui gratis vult servire, non petat fundum sibi resignari. Propossitur porro ut sacerdotes localem, protopraesbyteri districtualem directionem gratis ducant. — Siquis hic in mentem revocaret, quantae dissensiones exoriantur nunc quoque, dum docentes excepti sunt e jugo sacerdotum, illico conciperet easdem postmodum in triplum quadruplumque augeri. Certe rudis popa docentem saepius ab officio suo, assignando eidem complures rusticanos labores abstraheret, pueri solitarii manarent, vel plane scholas desererent, prout id ante introductas praeparandales scholas saepius evenit. Quid quod sacerdos cum grege sua occupatissimus aut scholis debite inspicere aut officio suo sacerdotali nullatenus convenienter satisfacere posset? — Eo minus protopraesbyteri sufficerent utrimque munus gerere, quos unice protopraesbyterales functiones in infinitum occupant, qui nihil gratis peragunt, certo certius docentem quoque assignando eidem stationem soli taxarent, eo afortiori, cum tales solutiones a sacerdotibus quoque dum eosdem episcopo aut pro consecratione aut pro obtinenda statione sacerdotali recommendant absque verecundia publice, contra positivas altissimas inhibitiones exigere soliti sint. — Si hierachia scopo sincero in promovendo bono publico nationali utitur: convertat potius curas suas in extipandis naevis scholarum clericalium; introducat quippe in illas doctrinam celebrandi sacra practicam; studium typici hucadusque solum superficialiter pertractatum, utpote sacerdoti summe necessarium; in sacerdotes, juvenes exacte ad id praeparatos consecret; desistat jam semel ab appingendis in scholis praeparandalibus nunquam reperibilibus erroribus; recognoscatur institum hocce litterarium praeparandale longe perfectius, longe ordinatius esse suo; adoret et non vituperet sacrum isthoc mentis imperatoria augustissimae omnino utilissimum productum; unde innumera in nationem valachicam bona profluxerunt, unde jam complures

sacerdotes, consistoriorum assessores, protopraesbyterales vicarii, protopraesbyteri, officiales, praestantissimi docentes, cives, pagorum primores, imo caligraphi quoque at utilissimorum librorum editores videre est prodiere. Ultimo fateatur potius absque rubore hierarchia, institutum hocce esse ideam sui et suum in certa consideratione sumtum esse invitamen hujus, atque hierarchiae in erigendo suo cynosuram, quae eidem viam adaperuit: qualiternam scholae clericales erigendae, organisandae atque conservandae essent; adeo ut hinc tuto concludi liceat, quod si scholae praeparatoriae prius erectae non fuissent, nec clericales unquam erigi potuissent, hinc ergo eas esse hypomochlion harum, eo usque solum duraturarum, donec praeparatoriae in existentia permanserint; nam secus clerus procul dubio spatio tantorum seculorum pridem pro se erexisset et ad plures solicitationes regias non semet excusasset cum eo, clericalium erectionem apud populos hujus ritus inpracticabilem, imo plane impossibilem esse. — Ex his et aliis compluribus rationum momentis de genu supplicamus Majestati Vestrae Sacratissimae dignetur hancce benignissimorum manuum suarum structuram secundum innatam sibi benignitatem et justitiam e finali ruina eximere et contra iniquas adversariorum intentiones tegere protegereque atque fatum praeparandorum institutum, una cum integro systemate litterario et deputatione fundos scholares administrante, qua maxime proficuum litteraturae valachicae fontem pro perpetito clementissime ratihabere, stabilire, confirmareque. — In reliquo clementissimis et benignissmis Caesareo Regiis gratiis et protectionibus potentissimis devoti, in strictissima et nunquam cessatura fidelitate emorimur. Signatum Csakovae, die 20. septembrie 1831. Majestatis Vestrae Sacratissimae infini et in aevum fideles subditi zelosi partium temessiensium Valachi ».

Original: C. U. C., No. 11.137 din 1831. Are, ca anexe, tipărituri felurite, în românește, cu litere latine (Calendariu romanescu pe anu'l dela Christos 1831... de Stefanu P. Niagoe; Calendariu pre anu'l dela Cristos 1828; Unirea cugete-lor și serguitore indeletnisire filosofu Mesteru Perfectu... S Nyagoi, etc.).

24

Buda, 9 Septemvrie 1834.

Consiliul locotenențial ungar către împăratul Francisc I:

« Medio benigni decreti aulici de dato 16. july 1833 No. 6620 dignabatur Majestas Vestra Sacratissima hic reverenter readnexa planumque scopo promovendae culturae linguae valachicae et propagandorum librorum valachicorum formandaeque in hunc finem peculiaris societatis per Alexandrum Gavra scholae praeparandorum

g. n. u. r. aradiensis docentem via militari altissimo loco perlatum, respicientia acta, regio huic Locumtenentiali Consilio illa cum inviatione transponere, ut adaequatam, mox hanc in rem informationem modalitate quam oportunissima capiat super comperiendis circumstantialem relationem comite opinione sua exhibeat. — In obsequium altissimi hujus jussus auditus primum et ad auctorem plani a quibusvis ulterioribus hac in re passibus usque ulteriores ordines serio inhibendum, abhinc inviatus comitatus aradiensis, hic sub No. 11057 1834 adjacentem remonstrationem, cui declaratio fati Gavra adnexa est, cum eo exhibuit: ut pro casu, quo quaestionatum planum altius ratihebendum videretur, procusio mentionatorum librorum valachicorum non aliter quam romanis literis admittatur, de hinc autem usus cyrillicarum literarum penitus interdicatur. — Remonstratione hac metropolitae carloviczensi cum cohaerentibus actis pro depromenda opinione abhinc communicata, cui alterius quoque ordinis hic reverenter adnexa ejusdem docentis Gavra hic loci exhibita instantia subseque adhinc transposita fuit, idem contextu hic reverenter adnexae relationis sensa sua in eo adaperuit, realisationi hujus plani opinione sua assensum haud praebendum esse, esto enim intentio auctoris non ea esse videatur, ut societatem formet, quae in unum coalescendo, Consilio, ex opera ageret adpromovendam culturam linguae valachicae et edendos valachicos libros sed ea, ut librorum editor pecunia aliorum, quos intentionis suae socios vocat, ipse sit; et esto in hac auctoris intentione nihil statui publico, aut religioni adversi dignoscatur, consentire tamen in auctoris voluntatem se ideo nequire; cum vereatur, ne pecuniarum, scopo imprimendorum librorum collectio, abusui campum aperiat; nam auctor ne inspectioni illi se eatenus subjicit nec hypothecam pro securitate eorum, qui ei pecunias praenumerant, offert; ut adeo in earum cujuspiam praevaricationis referens metropolita, argui posset ac si consensu suo huic ansam praebuisset, eundem porro modum quo auctor plani hujus libros ab aliis conscriptos edere intendit, suppetere cuique imediato auctori libri necessitatem proinde nullam adesse singulari eique privato, uti Gavra est, individuo, facultatem altius tribuere, collectos scopo impressionis librorum faciendi, quod vero alios in plano hoc designatos propositi ejus fines concernit, ut quippe cognitiones rerum promoveat, literatos ad librorum compilationem animet, et quaestum cum libris introducat, hos omnes assequi posse, etiam citra realisationem quaestionati plani, si enim in natione valachica sufficientes adsunt lectores librique taliter facile et cum lucro distrahi possunt: literatos libenter animum adjecturos ad librorum compilationem, praemium ex iis fatigiorum obtenturi, inveniendosque esse etiam homines, qui hujus generis quaestum, ex quo lucrum sperari potest, alacriter promoveant, libros denique pro eo deservituros, ut inter lectores cognitiones rerum dilatentur. — Quod si tamen non obstantibus his considerationibus planum recurrentis probandum videretur ; cum in hunc casum

comitatus aradiensis in relatione sua eatenus praestita postulet, ut libri idiomate Valachico edendi characteribus romanis, cyrillicis per expressum interdicendis, imprimantur, voto huic comitatus, se tanto magis contradicere debere declarat idem metropolita: quod ipso auctore plani, in hoc postulatum non consentiente, per id nexus, qui nunc inter utrumque graeci non uniti ritus populum ex identitate religionis, et literarum intercedit, profligatio his posterioribus et adoptatis alienis, nimium laxaretur; quem, cum ejusdem ritus hominibus proficuus sit, alterius autem religionis regnicolis non noceat, tueri et conservare muneris sui esse reputat. — Horum proinde in nexu regium isthoc Locumtenentiale Consilium omne hoc meritum in obsequium initio provocati benigni decreti aulici Majestati Vestrae Sacratissimae ea cum opinione demisse substernit, allatas in obversrum quaestionati plani metropolitae reflexiones suo pondere haud destitui, privatam nihilominus librorum editionem observatis censurae regulis, erga solitas praenumerationes, exulante quavis nociva benigno decreto aulico de dato 29. aprilis 1831 No. 1788 consimili prorsus in casu jam interdicta consotiatione restringi nequire, quaestione characterum cyrillicorum cum Romanis permutandorum, juxta factam de dato 18. septembris 1827 No. 24362 ab huic demissam repraesentationem, vi puncti 5 ad synodalem pertractationem relegata atque benigno decreto aulico de dato 30. aprilis No. 5205 interea quoque altissime superata. — Eodem porro metropolita carloviczensi tenore alterius hic pari in submissione adnexae ac petitum Constantini Diakonovics Loga, ut opus suum ideomate valachico a se concinnatum pro omnibus scholis normalibus valachicis in regno praescribatur pro objecto habentis relationis, praemissa relate ad singillativa antelati auctoris manuscripta, in quantum haec necessaria, aut minus viderentur recensione, in generalitate relate ad praescribenda in trivialibus scholis studiorum objecta, illam observationem subjüngente, quod eadem multiplicanda haud censeat, ex eo cum emtio librorum, pagensis imprimis pubis scholasticae parentibus onerosa sit et incidens, ob quod proles suas non libenter scholas frequentare sinunt, subministrat. — Regium isthoc Locumtenentiale Consilium hanc quoque metropolitae relationem cum correlativis actis, una fidelia, cohaerenter etiam ad benignum Decretum Aulicum hoc in merito de dato 17. septembris 1826 No. 14108 editum, Majestati Vestrae Sacratissimae eo addito demisse substernit, novam librorum pro scholis valachico illyricis desideratorum editionem, ad secuturam scholarum g. n. u. r. reorganisationem differendam censeri. — Queis in reliquo idem Consilium hoc Regium Locumtenentiale semet una altissimis devovet gratiis ».

Original: C. U. C., No. 12.806 din 1834.

25

Viena, 21 Noemvrie 1834.

Cancelaria Ungară de Curte către Consiliul locotenenţial:

« Antequam in merito repraesentationis, quod recursus Alexandri Gavra planum formandae peculiaris pro promovenda librorum valachicorum editione societatis proponentis, item Constantini Diakonovics Loga objectorum scholasticorum idiomate valachico a se concinnata manuscripta pro omnibus scholis valachicis praescribenda petentis, sub dato 9. septembris 1834 No. 24719 horsum substratae, definitiva benigna edatur resolutio, metropolitam carloviczensem, siquidem is declaret, aliqua per Constantinum Diakonovics Loga projectata doctrinarum argumenta pro scholis apta esse, sed cum respectivos libros non viderit, id an per authorem ita concinnati sint, ut pro scholis praescribi mereantur, se dijudicare non posse, penes communicationem horum librorum pro se nata ab ipso authore expetendorum suppletorie uberius audiendum ejusque declarationem penes acclusorum hic actorum reproductionem exhibendam venire ».

Original: C. U. C., No. 12.806 din 1834.

26

Buda, 21 Februarie 1837.

Consiliul locotenenţial ungar către împăratul:

« Dum Regium hoc Locumtenentiale Consilium quoad duplicis ordinis recursus, alterum quippe Alexandri Gavra Planum formandae peculiaris pro promovenda librorum valachicorum editione societatis proponentis, alterum autem Constantini Diakonovits Loga objectorum scholasticorum idiomate valachico a se concinnata manuscripta pro omnibus scholis valachicis praescribi petentis humillimam suam sub 9. septembris anii 1834 No. 24719 altissimo loco substravisset repraesentationem, dignabatur Majestas Vestra Sacratissima medio benigni decreti aulici de dato 11. novembris 1834 sub No. 12806 clementer disponere, ut antequam relate ad petitum Alexandri Gavra, definitiva benigna edi valeat resolutio regia, metropolita carloviczensis, ex eo, quod is declaraverit, aliqua per Constantinum Diakonovits Loga projectata doctrinarum argumenta pro scholis apta esse, sed cum respectivos libros non viderit, id, an per auctorum ita concinnata sint, ut pro scholis praescribi mereantur? se dijudicare non posse, penes communicationem horum librorum pro renata ab ipso authore expetendorum idem adhuc uberius audiatur, ejusque declaratio penes reacclusionem actorum altissimo loco abhinc denuo exhibeatur. —

In sequelam altissimae hujus benignae dispositionis regiae archiepiscopus et metropolita carloviczensis abhinc inviatus, contextu reverenter adnexae remonstrationis retulit: se opinionem episcopi temesvariensis relate ad libros valachicos per Constantinum Diakonovits edendos et pro scholis valachicis praescribendos expetiisse quidem, nullum tamen ab eodem hoc in merito responsum percepisse; relate autem ad petitum Alexandri Gavra, se non pervidere quare eatenus finalis decisio edi non valeret, cum ipse eatenus opinionem jam deprompserit, quodve meritum petiti hujus cum praecedenti in nullo nexu constituatur, in reliquo autem quoad petitum Constantini Diaconovits, subjungit, quod horum librorum, si approbationem tulerint, velŭt scholasticarum impressio Typographiae Regiae Scientiarum Universitatisvi exclusivi privilegii competat adeoque societatem per Alexandrum Gavra solicitatam nihil attinent. — Posteaquam nihilominus ex incidenti complurium per Alexadrum Gavra intuitu edendae super petito suo benignae resolutionis regiae reiteratorum recursuum, ulterior relate ad Constantinum Diaconovits meritoria relatio ab eodem archiepiscopo et metropolita carloviczensi abhinc urgentius desiderata fuisset, idem autem intermedio tempore fatis cessisset. Tandem episcopus batsiensis et una vacantis archiepiscopatus carloviczensis administrator abhinc debite inviatus ope humillime adnexae remonstrationis retulit. Exhibitis per Constantinum Diakonovits libris illis, quos defunctus archiepiscopus et metropolita pro scholis argumento suo aptos esse censuerat; quippe orthographia, grammatica et formularibus caligraphicis visum fuisse, eosdem jam typis procusos et respective formularia caligraphica aeri incisa haberi, Diakonovits itaque horum librorum authorem non esse, sed illas tantum factis hinc inde emendationibus, adjectisque notis pro secunda editione praeparasse, prout igitur hactenus libri hi usui studiosae juventutis destinati sunt, ita etiam nihil obstare quo iidem juxta emendationes saepefati Diakonovits reimprimendi pro studiorum objectis deserviant, ea quoad gramaticam tantum occurrente reflexione; quod eadem velut longe fusior (constat enim 13 impressis phileris) pro adultiore juventute, cui etiam in scholis clericalibus valachicis, versechiensi, aradiensi et praeparandorum aradiensi reipsa traditur et pro docentibus scholarum trivialium magis, quam pro disceptibus, opta sit, quibus tantum compendia, prima grammatices elementa continentia, cum optato successu tradi possunt. — Quas ambas remonstrationes Majestati Vestrae Sacratissimae Regium hoc Locumtenentiale Consilium in obsequium initio citati benigni decreti aulici cum cohaerentibus meritum hoc ferientibus actis in nexu praecitatae humillimae suae de dato 9. septembris 1834 sub No. 24719 altissimo loco factae repraesentationis conformi cum voto demisse substernit, seque altissimis devovendo gratiis. Budae, die 21. februarii 1837 ».

Original: C. U. C., No. 3966 din 1837.

27

Viena, 7 Iunie 1838.

Hotărîrea Cancelariei Ungare de Curte pe urma cererii episcopului Gherasim Raţ:

« Garasimus Rácz, episcopus graeci non uniti ritus aradiensis, suo et cleri diocesis suae nomine, sigillum Consistoriale, longo usu et rubigine attritum renovari, et loco illyricae, quam hucadusque circumferebat, inscriptionis, pro futuro valachica inscriptione muniri petit, e sequentibus motivis: 1) quod in diocesi hac nimis exiguus sit numerus Illyrorum et paucissimis exceptis, inscriptionem illyiricam minime intelligant; 2) quod consulto benigno decreto super sigillo hoc de dato 17. maji anno 1777 observare sit, qualitatem idiomatis ad sigilli essentiam stricte non pertinere, ea demum eveniente circumstantia, 3) quod sculptores quidam artis suae exacte periti in dioceesi aradiensi pro communitatibus et ecclesiis, sigillis officiosis destitutis, haec parando et jam jam discessuri per hos idem episcopus sub spe altissimae ratihabitionis quaestionatum sigillum (ut sub 2 et 3 formula) citra omnem immutationem excepta solum expetita incriptione valachica fieri et incidi curaverit, cum eo tamen proposito: ne illud, usque impetratum altissimum indultum usuetur, hoc vero denegato crucifigendum. Ne igitur consistorium sigillo tempore destitui contingat, pro praeattacto benigno indultu in subjectione supplicat. — Votum. — Consilio Locumtenentiali pro depromenda audito praevie metropolita carloviczensi opinione transponetur ».

Inregistrat (în procesele-verbale): C. U. C., No. 7359 din 1838.

28

Viena, 7 Iunie 1838.

Cancelaria Ungară de Curte către Consiliul locotenenţial ungar:

« Advolutum recursum Gerasimi Rácz g. n. u. r. episcopi aradiensis, tenore cuius benignum indultum praeexistentem in officioso sigillo Consistorii sui Diocesani inscriptionem illyricam in valachicam transmutandi, taliterque renovatum sigillum usuandi, sibi clementer concedi supplicat, Consilio huic Locumtenentiali Regio pro depromenda, audito praevie metropolita carloviczensi, opinione transponi ».

Original: C. U. C., No. 7359 din 1838.

29

Viena, 2 Noemvrie 1838

Cancelaria Ungară de Curte către Consiliul locotenențial ungar:

« Opinionem per idem, in merito recursus Gerasimi Rácz episcopi g. n. u. r. aradiensis, inscriptionem Illyricam Consistorialis sui sigilli in valachicam transmutandi indultum concedi petentis, sub 25. septembris a. . No. 30680 depromtam plene probari recurrentemque praefatum episcopum a petito altissime admotum haberi, accluso hisce readvoluto ».

Original: C. U. C., No. 14.154 din 1838.

30

Viena, 6 Februarie 1842.

Cancelaria Ungară de Curte către Consiliul locotenențial ungar:

« Erga repraesentationem ejusdem in ordine ad propositum per Alexandrum Gavra formandae peculiaris, pro promovenda librorum valachicorum editione societatis planum altissime ratihabendum. Preces porro Constantini Diakonovits Loga circa manuscripta objectorum scholasticorum a se idiomate valachico concinnata, pro cunctis scholis valachicis praescribenda, interpositas, de dato 21. februarii 1837 No. 5340 substratum, Regio huic Locumtenentiali Consilio, penes remissionem concernentium actorum, rescribi: praesenti Alexandri Gavra petito locum non esse; quantum autem sollicitatum librorum valachicorum, horumque in scholasticos praescriptionem attinet: cum juxta captam informationem hic reimpressio duntaxat jam prostantium librorum subversetur; eidem Regis Locumtenentiali Consilio committi: ut eatenus in sensu praevigentium benignarum normalium resolutionum regiarum procedat ac in quantum Constantinus Diakonovits petito suo circa libros hos in usum scholarum valachicarum praescribendos ultro insisteret, imprimis omnimodam super eo idem hoc Regium Locumtenentiale Consilium capiat et subin altissimo loco exhibeat clarificationem: an libri hi ita, prout per metropolitam Stephanum condam Sztankovits, praetenditur, actu in usum scholarum valachicarum deserviant et quibus sub adjunctis hanc suam destinationem obtinuerint ».

Original: C. U. C., No. 2195 din 1842.

31

Viena, 6 Februarie 1842.

Cancelaria Ungară de Curte către Comisiunea şcolară:

« Auf die verehrte Zuschrift vom 22. März 1833. Z. 2758 betreffend einen Plan des wallachischen Präparanden Professors zu Arad Alexander Gavra zur Bildung einer die wallachische Sprache und Nazionalität mehr erhebenden Gesellschaft, hat man die Ehre, Einer k. k. Hof Studienkommission unter Rüchschluss der Beilagen zu erwiedern: dass nachdeme aus einem in Wege der kön. ung. Statthalterey anher gelangten Berichte des damaligen Karlovizer Metropoliten ersichtlich wurde, dass Gavra mit gedachtem Plane nichts Anderes zum Zwecke habe als Herausgeber von Büchern für das Geld derer, die er Genossen seines Unternehmens nennet, zu werden, dass ferner Verfasser dieses Planes sich keiner Aufsicht unterwerfe und auch zur Sicherheit derer, die das Geld pränumeriren, keine Hypothek anbietet, er also unter dem Vorwande der Beförderung des allgemeinen Wohles, seinen privat Nutzen nachgehe: kein Grund vorhanden sei, aus welchem seiner Bitte gewillfahrt werden könnte ».

Ciornă: C. U. C., No. 2195 din 1842.

32

Viena, 8 Februarie 1842.

Cancelaria Ungară de Curte către împăratul Ferdinand:

« Ope humillime reproductarum benignarum manualium de dato 3. septembris 1827. dignabatur Majestas Vestra Sacratissima adjacentes duplicis ordinis humillimas obsequentissimae hujus Cancellariae Regiae Ungarico-Aulicae propositiones de dato 21. julii 1821 No. 9840 et 5. septembris 1823 No. 12245 in merito querelarum Cleri et Populi graeci ritus non unitorum valachici contra Clerum ejusdem ritus Illyricum diocesis aradiensis, mali item status scholarum Valachicarum substratas, eo altissimo cum mandato fidelissimo huic dicasterio aulico restituere, ut super iis, quae intermedio tempore praevio in objecto intervenerunt, intercedentibusque mutationibus informatio praestetur unave de faciendis nefors adhuc hoc sub obtutu provisionibus opinio depromatur. — Benignis his manualibus in actis fidelissimi hujus dicasterii aulici usque annum proxime praeteritum asservatis et primum adrepertis, obsequentissima Cancellaria Regia Hungarico-Aulica dirigenti regni dicasterio ope decreti aulici de dato 14. aprilis 1842, penes remissionem universorum hoc negotium respicientium actorum in commissis dedit: ut singillativis

illis punctis, quae tractu temporis svapte cessarunt et pro superatis habenda veniunt, discretis, relate ad reliqua, quae provisionem adhuc exigunt, modernis adjunctis attemperatam opinionem exhibeat, — Consilium Locumtenentiale intimationi huic morem gerendo, eam, quae hicce humillime sistitur, exhibuit Repraesentationem, tenore cujus, querelae generales Valachorum annis 1817. et 1816 in eo consistebant, quod sibi tam episcopi quam et alia majora munia obeuntes ecclesiastici semper ex natione illyrica praeficiantur, hi vero culturam populi Valachici data opera impediant et in Valachos praedominium exerceant, ita quidem, ut ex his vix aliquis ad sublimiora munia ecclesistica eluctari possit, petendo sibi episcopum ex gente Valachica praefici; quod item sacerdotium majus Illyricum rudissimos tantum homines Valachos ad statum clericalem suscipiat et per id culturam populi vehementer impediat, quod denique Illyri Valachos vi coëgerint, ut libri sui tam rituales, quam scholastici loco literarium latinarum antehac communiter usitatorum literis cyrillicis, esto has Valachi difficulter admodum, condiscant, neque intelligant, imprimantur, taliterque Valachos in Illyros transformari contendantur, quod denique scholae Valachicae Aradienses tam sub obtutu docentium, quam et aedium scholarium in pessimo statu constituantur. — Quantum attinet querelam de impedita per Illyros Valachorum cultura, petitum item illud, ut sibi de gente sua episcopus aliique majoris gradus ecclesiastici praeficiantur, Consilium Locumtenentiale provocat quidem ad opinionem hoc in merito anno 1820. depromptam et in humillima Cancellariae hujus Aulicae No. 9840. 1821. propositione adductam, ope cujus nisus gentis Illyricae Valachicam supprimendi omnino agnitus, proposutumque fuit, ut ad episcopatum Aradiensem vir de gente Valachica eligatur; cum tamen actu episcopatui Aradiensi Gerasimus Rácz natione Valachus praesit, neque dubitari valeat, per eum tam ad parochias quam et protopraesbyteratus individua Valachica applicari, dirigens regni dicasterium querelam hanc actu svapte cessare opinatur. — Quantum porro a No. 7 usque 56 recensitos casus specificos exactionum per episcopos ejus temporis Avakumovits et Putnik in collatione protopraesbyteratuum et parochiarum, tum per alios archimandritas et protopresbyteros exercitarum, item illam etiam querelam attinet, quod Valachi licet omnibus qualitatibus instructi non tantum per praefatos episcopos velut Illyros sed per ipsum etiam Metropolitam Stratimirovics in sui ad statum clericalem assumptione, vel ad parochias applicatione impediti, aut plane exclusi sint, siquidem Consilium Locumtenentiale anno jam 1820. ejus fuerit opinionis, ut cum omnes hae querelae non pro persecutionibus, verum potius pro excessibus et praevaricationibus personalibus haberi debeant, taliaque exactionum vestigia in aliis quoque dioccesibus prostent, in quantum querulantes adhuc in vivis constituuntur taliterque seu ipsi seu ipsorum haeredes sui indemnisationem quderere velent, iis in salvo relinquatur, ut tales etiam penes assistentiam fisci consistorialis vindicare

possint, dirigens regni dicasterium ejus est nunc opinionis, ut ab omni ulteriori objecti hujus prosecutione praescindatur eo magis, quod dubitari nequeat, plerosque querulantes inde a 22 omnis e vivis excessisse et actu adhuc viventes praetensionum suarum excontentationem ab eo inde tempore nunquam amplius sollicitasse. — Quod concernit querelas de malo statu scholarum graeci ritus non unitorum aradiensium, item de literis ciryllicis in libris populi Valachici ultro retinendis, Consilium Locumtenentiale Regium provocando ad adjacentem relationem supremi scholarum Graeci ritus non unitorum nationalium inspectoris, aliasque anteriores per eum exhibitas relationes, refert: statum scholarum aradiensium in sequelam rigidioris selectus, quoad receptionem juvenum obtinentis, luculentioris item zeli per ipsos professores contestati, de praesenti notabiliter et adeo meliorem redditum esse, ut non tantum juventus praeparandialis laetiorem in studiis huc intellecta etiam lingua Hungarica, progressum faciat, vocationique suae convenientius formata inde egrediatur, sed et meliores hujus institutionis fructus in ipsam quoque plebem rusticanam in dies magis retundare observetur. In quantum vero his non obstantibus institutum scopo suo necdum plene responderet, defectibus his per elaborandum tam quoad praeparandiales, quam et nationales graeci ritus non unitorum scholas novum systema in cohaerentia altissimi jussus caeteroquin sub pertractatione constitutum consummatoque opere altissimae approbationi substernendum optato cum effectu subventum iri. Quod denique usum literarum cyrillicarum concernit, hunc teste inspectorali relatione, ipsaque notorietate publica anterioribus quoque temporibus viguisse et nunc quoque obtinere, illam proin expositionem quasi exiguus populi culturae gradus potissimum ex usu literarum cyrillicarum, qui institutionem juventutis difficiliorem reddunt, repetendus foret, eo minus subsistere, quod literae cyrillicae genio et naturae linguae Valachicae multo magis conveniant ac latinae dubioque carent, potius tunc fore impediendam plebis Valachicae institutionem, si missis literis cyrillicis, quibus plebs haec ab immemoriali tempore assveta est, quaeve nunc unicum fere medium constituunt ei necessarias cognitiones procurandi, repente ad discendos novos sibi hucdum ignotos caracteres latinos adstrigeretur.

Votum — Querelae Valachorum graeci ritus non unitorum annis 1816 et 1817 interpositae, directae sunt contra clerum g. r. non unitum illyricum diocesis aradiensis, sintve partim generales partim vero speciales. — Generales querelae in eo concentrantur, quod sibi tam episcopi quam alia majora munia obeuntes ecclesiastici e natione illyrica praeficiantur; quod hi culturam populi Valachici impediant, in Valachos praedominium exerceant, ad statum clericalem tantum rudissimos valachos suscipiant et Valachos per coactivum usum literarum cyrillicarum in Illyros transformare contendant, quodve scholae Valachicae Aradienses omni sub obtutu in pessimo statu constituantur. — Speciales querelae pro objecto habent exactiones per illius temporis episcopos

Avakumovits et Putnik in collatione praesbyteratuum et parochiarum, tum per alios archimandritas et protopraesbyteros exercitas, dein exclusionem Valachorum ab assumtione ad statum clericalem. — Quantum ad generales querelas signanter de impedita per Illyros Valachorum cultura et eatenus propositas, quod Valachis episcopi et majoris gradus ecclesiastici e natione Illyrica praeficiantur: obsequentissima haec Cancellaria Regia Hungarico-Aulica cum Consilio Locumtenentiali Regio illius est opinionis: quod hae de praesenti pro cessantibus habendae sint, nam Gerasimo Rácz natione Valacho in episcopum aradiensem clementer renuntiato, dubitari nequit, eundem tam ad parochias quam ad protopraesbyteratus individua e gente Valachica applicaturum et Valachorum culturae omnimode intentum futurum. — Quod malum scholarum Aradiensium statum et usum literarum cyrillicarum concernit, in remonstratis per dirigens regni dicasterium circumstantiis pro hic et nunc provisione quapiam hoc minus opus esse humillime censet fidelissima haec Cancelaria Aulica, quod hucdum etiam status scholarum Valachicarum Aradiensium perhibentibus reverenter adnexis actis multum melior redditus et praevigentibus nefors adhuc defectibus per elaborandum quoad scholas praeparandiales et nationales gr. r. n. u. novum systema plene obviandum sit. Ut nihilominus medela, si quae eatenus adhuc opus esset quo prius adferatur, taliterque pro futuro omnis querulandi ansa praevertatur, Consilio Locumtenentiali Regio injungendum foret, ut pertractationem novi systematis scholaris omnimode admaturare et altissimae decisioni substernere sibi peculiari curae habeat et occasione illius pertractationis etiam ad id debite reflectat: an non e re foret, ut loco literarum cyrilliacarum scopo etiam uniformitatis usus literarum latinarum introducatur. — Circa meliorem etiam cleri gr. n. u. r. eruditionem et dotationem recenter primum quippe sub dato 25 Februarii 1843. humillima propositione substrata. — Quod attinet recensitos a puncto 7 usque 56 specificos exactionum casus, velut totidem querelas particulares, obsequentissimum hoc Dicasterium Aulicum motivo illo, quod intermedio tempore maxima pars tam querulantium, quam querulatorum fatis cesserit, nullave ab eo inde tempore exactionum bonificatio amplius petita fuerit, ab ulteriori punctorum horum pertractione praescindendum esse humillime reputat, Majestatis Vestrae Sacratissimae humillima et obsequentissima Cancellaria Regia Hungarico-Aulica: Antonius comes Mailat. Carolus Czillich. — Viennae, die 4. Maii 1843 ».

Resoluția împărătească: « Opinioni Cancellariae annuo. Schönbrunn, die 15. July 1843. Ferdinandus m. p. ».

Original: C. U. C., No. 11.963 din 1843.

33

Viena, 3 August 1843.

Cancelaria Ungară de Curte către Consiliul locotenențial ungar:

« Erga repraesentationem ejusdem in objecto querelarum cleri ct populi valachici gr. n. u. r. contra clerum ejusdem ritus Illyricum diocesis aradiensis, mali item status scholarum valachicarum propositarum de 14. martii a. c. No. 9580 isthuc exaratam, cum remissione actorum rescribi: sacratissimam suam Majestatem medio benignae resolutionis de 25. julii a. c. editae, opinionem ejusdem circa memoratas querelas depromtam, benigne approbare ac una clementer praecipere dignatum esse: ut pertractatio novi quoad scholas praeparandiales et nationales gr. r. n. u. systematis omnimode admaturetur et altissimae decisioni substernatur; et occasione illius pertractationis, etiam ad id debite reflectatur, an non e re foret, ut loco literarum cyrillicarum, scopo etiam uniformitatis, usus literarum latinarum introducatur ».

Original: C. U. C., No. 11.962 din 1843.

34

Viena, 19 Iulie 1844.

Contele Sedlnitzky către Cancelaria Ungară de Curte:

« Von der k. k. allgemeinen Hofkammer ist gegenwärtig die Frage angeregt worden, ob und in wiefern das bisher bestehende Verboth der Einfuhr moldauischer und wallachischer Bücher aufzuheben seyn dürfte. — Da von meinem Standpunkte aus gegen die Aufhebung dieses Verbothes unter den gegenwärtigen Zeitverhältnissen kein Anstand obwaltet, so habe ich mich der k. k. allgemeinen Hofkammer gegenüber in Bezug auf die obige Frage bejahend unter der Bedingung ausgesprochen, dass bei der Einfuhr solcher Bücher die bestehenden Allerhöchsten Censur-Vorschriften genau beobachtet werden. — Bei der Verhandlung dieses Gegenstandes ist jedoch der Umstand zur Sprache gekommen, dass die Pesther Universitäts-Buchdruckerei ein Privilegium. zum Drucke von Bücher in illyrischer, wallachischer, russischer Sprache und in anderen orientalischen Sprache besitze. Dieses Privilegium, welches, soviel mir bekannt ist, zuletzt mit der allerhöchsten Resolution vom 28. April 1832 auf 10 Jahre erstreckt worden, hat zwar nur von liturgischen und Ritual Büchern, dien in de oben genannten Sprachen verfasst sind, zu gelten und seine Wirksamkeit beschränkt sich lediglich auf das Königreich Ungarn und die dazu gehörigen Ländertheile. — Da aber die Frage

entsteht, wiefern die oben erwähnte Massregel auf das gedachte Privilegium, falls selbes dermal noch fortbesteht, Einfluss üben könnte und ob dieselbe sohin damit vereinbar sey, so nehme ich mir bei dem Umstande, wo hierorts nicht ämtlich bekannt ist, ob und mit welchen Bestimmungen das in Rede stehende Privilegium nach seinem Ablaufe im Jahre 1842, erneuert worden ist, die Freiheit, eine löbliche kön. ungarische Hof Kanzley zu ersuchen, mir Hochdero schätzbare Anhandlassing hierüber gefälligst gewähren zu wollen. — Wien, am 19. Juli 1844. Sedlnitzky».

Original: C. U. C., No. 11.900 din 1844.

35

Viena, 8 Auhust 1844.

Cancelaria Ungară de Curte către contele Sedlnitzky:

«Das in Euer Excellenz verehrlicher Note vom 19. Juli laufenden Jahrs berührte, der Pester Universitäts Buchdruckerey am 28. April 1832. auf 10 Jahre verliehene Privilegium auf die Drucklegung illyrischer und walachischer Bücher, beschränkt sich bloss auf liturgische und Ritual Bücher und dessen Wirksamkeit auf das Königreich Ungarn und die gehörigen Ländertheile. Nachdem nun dieses Privilegium erloschen ist, hat die gedachte Buchdruckerey um dessen Verlängerung auf weitere 10 Jahre aus dem Gründe angesucht, weil derselben im Wege der kön. ungarischen Statshalterey aufgetragen wurde, alle nothwendigen Kirchen und Ritualbücher in beiden erwähnten Sprachen nach vorläufiger Einvernehmung des Metropoliten und gr. n. u. Karlowitzer Erzbischof und deren früheren Censurirung aus dem vorzüglichen Grunde unverzüglich in Druck zu lassen, damit die ohnehin nicht erlaubte Einfuhr solcher Bücher vom Auslande ganz vermieden werden könne. Dieses Ansuchen wurde durch die leitende Landes Stelle mit dem Antrage auf einige Begünstigungen unterstützt, von hieraus aber mit den früheren Beschränkungen der a. h. Schlussfassung unterzogen. — Welches man Euer in Erwiederung auf die obbezogene verehrliche Zuschrift mit dem Beisatze zu eröfnen die Ehre hat, dass sobald über den diesfälligen erst neuerlich unterbreiteten allerunterthänigsten Vortrag die allerhöchste Entschliessung erfliesst, man nicht unterlassen werde, solche Euer Excellenz mitzutheilen».

Concept: C. U. C., No. 11.900 din 1844.

I. IN JURUL LUI MIHAI VITEAZUL

DE

N. IORGA

Ședința dela 8 Mai 1936

Colegul nostru membru corespondent d-l P. P. Panaitescu a consacrat o parte din atât de râvnitoarele sale cercetări și lui Mihai Viteazul, și lucrările sale, de sigur folositoare, au fost prezentate de d-l general Rosetti cu deosebite laude.

D-l Panaitescu a publicat întâiu o culegere de documente din bogata arhivă din Varșovia a Majoratului Zamoyski și ziarele care s'au ocupat de volumele d-sale au vorbit de o descoperire, acuma făcută, a acestui fond. Nu mă veți ținea de rău, sper, dacă vă voiu destăinui că eu cel dintâi am scos din acest tezaur documente latine și chiar unul slavon care au îmbogățit principala culegere de acte privitoare la istoria lui Mihai Viteazul, care figurează, pe peste o mie de pagini, ca volumul XIV din colecția zisă « Hurmuzaki ». In recensia « documentelor » d-lui Panaitescu arăt și aceea că scrisoarea lui Mihai, editată de mine, despre care d-sa spune că a fost redată cu omisiuni nu are nicio omisiune decât sărirea la tipar a unui rând și înlăturarea, pe care aveam dreptul s'o fac, a două cuvinte de notă marginală în limba polonă; adaug că în reeditare sunt mai multe greșeli de latinește pe care le-am semnalat acolo, așa că nu e nevoie să împovărez această introducere la o discuție, care mi se pare necesară, cu privire la o anumită interpretare a originii și rosturilor lui Mihai.

Căci d-l Panaitescu, care anunțase, la câteva luni după terminarea *Istoriei lui Mihai Viteazul*, pe care, după peste treizeci de ani de cercetări, m'am învrednicit a o duce la capăt, o Istorie

a eroicului Domn « pe baze noi », a făcut să apară subt titlul, mai curând vag, de « Mihai Viteazul », ceea ce ar presupune o explicație, pe care d-sa n'ar crede-o necesară, dacă nu s'ar gândi decât să adune fapte [1]), o carte, bine informată și limpede scrisă, în care, cum singur o spune, se înfățișează « interpretări ». Și, cum aceste « interpretări » ating puncte de cea mai mare importanță din vieața și valoarea lui Mihai, care este, o spun dela început, adânc coborît prin noua concepție, îmi veți permite să le discut, în speranța că aș putea să am aprobarea d-voastră, prețioasă.

Intâiu d-sa socoate, și o spune cu hotărîre, că Mihai Viteazul *se prefăcea* a fi odrasla lui Petrașcu-cel-Bun, din care face, fără niciun temeiu, un reprezentant al legitimității față de « uzurpatorul » Mircea Ciobanul, care avea însă exact același drept (« cel Bun » poate nici nu înseamnă, cum pretinde o cronică indigenă, bunătate, ci numai « cel bătrân », « cel vechiu », față de Nicolae Petrașcu, fiul lui Mihai; așa Ștefan cel Mare era « cel Bun » pentru Ureche, deși numai « bun » n'a fost, iar un document din secolul al XVII-lea îi spune *numai* « cel bun »; ne întrebăm chiar dacă și « cel Mare » nu are același sens [2])).

Las să urmeze toate argumentele d-lui Panaitescu, adăugind la fiecare observații care caută să arăte adevărata lor valoare.

Dacă Mihai ar fi fost în adevăr fiul lui Petrașcu, « de mult s'ar fi lățit vestea despre un urmaș, rămas în țară, chiar nelegitim, al Domnului a cărui amintire era în mintea tuturor » (p. 12). — Reputația lui Petrașcu nu putea fi așa de mare de să i se caute în orice colț bastarzii, iar mama lui Mihai n'avea

---

[1]) Dar d-l Panaitescu apasă în « Introducere »: « In ceea ce privește tratarea subiectului, ea este în primul rând o carte de interpretare și numai în al doilea rând o povestire a faptelor » (p. 7). Și, anume « interpretarea sau explicarea acestei epopei a trecutului » (= neamului) « nostru se întemeiază pe metoda de a porni dinăuntru în afară », adică dela condițiile interne, — ceea ce e, se va recunoaște, fiind vorba de probleme europene, imposibilă, deși autorul așteaptă de aici « explicațiile adânci » (p. 8).

[2]) Petrașcu ar fi fiul lui Radu Paisie, născut în exilul acestuia (p. 7, nota 1), ceea ce pare inadmisibil, și dată fiind vârsta, care nu putea să fie așa de tânără, a noului Domn. E prețioasă însă mențiunea în nota 2 a unei povestiri bulgărești asupra epocei, dar mi se pare că a mai fost citată.

niciun interes să-și primejduiască fiul destăinuind o naștere care nu era doar de notorietate publică.

A doua afirmație: « nimeni nu a știut de originea domnească a lui Mihai până la urcarea în scaun » *(ibid.)*.—Ea uimește. Doar există, la Szamosközy, la Constantin căpitanul și chiar la « Anonimul lui Hevenessi » adus înainte de Şincai [1]) povestea prigonirii lui Mihai, care căutase la Constantinopol Domnia prin unchiul său Iani, de către Alexandru-cel-Rău, mergându-se până la osândirea la moarte și la scena, popularizată și prin desemnul lui Papazoglu, a înspăimântării calăului. A doua oară Mihai ajunge la un « prepus » care nu poate să aibă altă explicație. De aici și fuga la Sigismund Báthory și intervenția acestuia, îndemnat și de vărul Baltazar, pentru ca Mihai să fie făcut Domn.

A treia afirmaţie. Mihai nu putea să fie feciorul lui Petrașcu pentrucă portretul făcut de Sadeler la Praga în primele luni ale anului 1601 zice: « aetatis XLIII », iar Petrașcu « murise în anul precedent ».— Nu înţeleg întâiu socoteala cronologică. « Aetatis XLIII » înseamnă, nu « al patruzeci și treilea an », ci patruzeci și trei de ani împliniţi, după care imediat începe al patruzeci și patrulea an din vieața lui Mihai, poate dela o dată oarecare din 1600, și atunci scăderea celui de-al patruzeci și patrulea an duce la 1557, nu la 1558, când Petrașcu nu mai era în vieaţă.

In afară de aceasta, Mihai venise sdrobit la dreptatea Impăratului. Nu ni putem închipui că, ajuns la Viena sau la Praga, el a căutat imediat un prieten căruia, cum spune d-l Panaitescu, « i-a pozat ». Nici arhiducii sau Impăratul Rudolf, cu gândul la stringenta problemă a Ardealului reocupat de Sigismund Báthory, nu s'ar fi putut gândi a-l face să « pozeze », fie și pentru colecţia de notorietăți din Ambras. Sadeler, pentru gravura lui, ca și Franz Francken, pentru cele două figuri în tablouri pe pânză, cu scene bogate, au luat în treacăt o schiță a neobișnuitului străin. Dar portretul fără indicarea vrâstei putea să pară necomplet, și deci artistul va fi întrebat pe vre unul din suita pribeagului. Să se fi pus întrebarea lui

[1]) II, p. 386.

Mihai însuși, poate n'ar fi putut răspunde exact, dată fiind neprecisiunea, adeverită în mii de cazuri, a epocii. Mamă-sa, despre care va fi vorba pe urmă, putea să știe, — și poate nici ea.

Deci avea deplină dreptate colegul nostru păr. I. Lupaș când, deși avea înainte legenda portretului, întărea că Mihai s'a născut în ultimul an din vieața părintelui său.

La tăgada d-lui Panaitescu se adaugă și o ironie jignitoare când, neputând să înlăture ideea unui fiu postum — ca Ladislas zis Postumul în Ungaria, ca Alfons al XIII-lea din Spania, scrie astfel: « Pătrașcu ar fi păcătuit deci chiar în ajunul morții » și nu uită să adauge că, fiind bolnav multă vreme, el n'ar fi putut să aibă nicio legătură, judecată de caracter medical asupra căreia-mi va fi iertat să nu insist.

Până acum, după d-sa, « împrejurări turburătoare ale nașterii tainice și tăinuite a viitorului Domn ». — « Tainică și tăinuită » neapărat, ca a tuturor copiilor din flori, dar de ce « turburătoare împrejurări » nu mă pot lămuri.

Dar iată a patra observație. De ce Mihai poartă un nume care nu se mai întâmpină dela fiul lui Mircea, pe care de fapt îl chema Mihăilă?

Dar Petrașcu încă tânăr nu se va fi gândit la un viitor domnesc pentru fiul său. E un singur caz, al lui Ștefan, fiul lui Petru Șchiopul, pentru care, la naștere, se încheie un act formal de recunoaștere a originii sale bastarde de către Mitropolit și boierii din intimitatea Domnului.

A cincea afirmație: « Când Mihai a ajuns Domn, i-a zis fiului său Nicolae-Pătrașcu, cu nume dublu, lucru straniu și neobișnuit pe atunci la noi » (p. 13).

Dar Petrașcu e numele de acasă al copilului — însuși numele bunicului — ; acest nume l-a purtat apoi în toată vieața. Nicolae e numele ce i s'a dat numai ca Domn, în legătură cu cine știe ce închinare către un sfânt. Nici vorbă nu poate fi că Petrașcu, care ar fi Nicolae, « s'a sfiit să poarte un nume străin neconsfințit de taina botezului ». E tocmai contrariul: în toată vieața următoare fiul lui Mihai iscălește Petrașcu.

Se poate oare trage încheierea că « acest fapt nu tocmai îndemănatec ne face să bănuim şi noi, cu atât mai mult *(sic)*, ceia ce bănuiau oamenii pe vremea lui? » (p. 13).

Că nu în Domnie s'a chemat Petraşcu cel care ar fi fost de fapt Nicolae o dovedesc toate mărturiile. La 11 Iunie 1598, deci mult înainte de instalarea lui în Domnie, comisarii imperiali scriu: « filiolus Michaelis Vaivodae, Petrasco » (Iorga, în Hurmuzaki, XIV, p. 360).

Acesta e un argument de forţă în asigurarea că Mihai Viteazul era cine ştie ce cules pe drumuri fără tată...

A şasea afirmaţie. Petru Cercel, care a fost prizonier la Turci, şi nu ostatec — căci ostatecii se ţineau, nu la Damasc, ci la Constantinopol —, acest pretendent pentru a cărui legitimitate », afirmată de d-l Panaitescu, nu e nicio dovadă (p. 13) [1]) — nu ţine pe lângă el pe Mihai, care se află în Divanul aproape contemporan al lui Mihnea. In aceasta d-l Panaitescu vede dovada că Petru şi Mihai nu erau fraţi.

Dar, în prima Domnie a lui Mihnea, Mihai nu apare în Divan. Abia i se dă lui, — dacă Mihai, cum admit în « Istoria lui Mihai Viteazul », e acela care, cu acest nume, e ispravnic la Tutana —, un foarte mic rost de boierinaş. Atunci va fi fost şi Ban de Mehedinţi. Când Petru Cercel ia Domnia, fratele său avea abia douăzeci şi trei de ani. La restabilirea lui Mihnea el nu e printre marii sfetnici până la 1587—90. Dacă apoi el apare, câteva luni de zile, ca Mare Agă şi Mare Stolnic, e din cauza unchiului Iani, care e Ban [2]).

Nu Domnul e deci « protectorul » lui Mihai (p. 15), *ci acest Iani, care el era stăpânul Domnului.*

Toate aceste lucruri sunt pe larg lămurite în capitolul despre trecutul viitorului « Viteaz », pe care-l dădeam *Convorbirilor Literare* acum peste treizeci de ani şi care formează un capitol întreg din a mea *Istorie a lui Mihai Viteazul.* D-l Panaitescu nu face decât să întrebuinţeze fără niciun aport personal aceste date.

Nu pot părăsi acest argument fără a observa, ca adaus, că între fiii legitimi şi bastarzi nu era nicio obligaţie de familie

[1]) Din lucrările despre Petru (nu « Petre ») Cercel autorul nu cunoaşte decât lucrarea din 1906 a d-şoarei Schachmann.

[2]) V. Iorga, în Hurmuzaki, XI, p. 803 şi urm.

şi cu atât mai puţin între bastarzi: Petru Cercel n'a făcut nicio situaţie unui omonim care, după cererea lui, fu căutat în insula Cipru [1]).

Tăiarea de Petru Cercel a lui Dobromir Banul, unchiul soţiei lui Mihai, ar fi să se puie şi ea în rândul incompatibilităţilor invocate de autor. Mă întreb unde s'ar mai opri ele. Altă « imposibilitate morală » ar fi fost slujba pe lângă Mihnea pe care am explicat-o, cred, îndeajuns, mai sus. Ce putea să-i fie lui Mihai un alt fiu din flori care, *de altfel, îi lua locul, la care avea tot atâta drept*, pe lângă acest « frate » grec al mamei sale de care atârnau toate favorurile şi care, de fapt, i-a procurat toate înaintările? Oricât de ingenioasă ar fi încercarea d-lui Panaitescu de a vedea în ocrotirea acordată de Mihai, ca Domn, fiului lui Cercel, Marcu, nu atât ca o expiaţie, cât ca *un nou mijloc de a înşela*, afirmând printr'o astfel de protecţie legătura cu tatăl ucis al tânărului, nu putem vedea în aceasta decât o întâmplare din cele multe pe care de-a-lungul vremurilor o impun împrejurările, peste o morală de care vorbim cu atât mai mult, cu cât o călcăm mai des. Deci argumentele cu « familia » au o valoare atât de relativă: doar în istoria contemporană a României Dimitrie Brătianu a votat darea în judecată a fratelui său Ioan.

Iar, cât despre teama ce ar fi putut să aibă Mihnea de fiul de Domn care era Mihai, ea nu putea să se producă decât *după ce Mihai ar fi descoperit taina naşterii sale*, şi nimic nu arată că ar fi făcut-o până la această dată.

Ce e mai curios, d-l Panaitescu vede dovada că Mihai nu era fiul lui Petraşcu în chiar textul scrisorii lui Andronic Cantacuzino care spune, dimpotrivă, că el nu e ca falsii fii de Domni (cum adică au fost Petru Cazacul, Ştefan Surdul, Alexandru-cel-Rău). Redau textul însuşi:

« Am muncit şi m'am străduit şi am făcut Domni pe copiii copiilor miei, lucru de care n'aveam nevoie nici să-i ascult pe dânşii, dar totuşi ce să fac? Am tras năcazurile şi suferinţile lor. Până acum ţineam Ţara-Românească pe numele Domniei Tale, dar, văzând cerinţile timpului şi zăbava Domniei Tale

[1]) V. Prefaţa mea la Hurmuzaki, şi cartea, necunoscută d-lui Panaitescu, *Ospiti rumeni in Venezia*.

și faima rea și ticăloasă a lui Alexandru Voevod și intriga lui, pe care n'am putut s'o rabd, m'am străduit și eu și am făcut pe Banul Mihai Domn al Țării-Românești; am judecat că el e mai bun decât alții, beii marghioli, cari nu arată niciun semn, nici dela tată, nici dela mamă, numai firește caraghioși și mincinoși, și argați și vrednici în toate lucrurile. Ci prin Banul Mihai s'a mulțumit nenorocita de țară, și au făcut rugăciune către Dumnezeu că i-a învrednicit și li-a dat un astfel de bun păstor, și creștin, și iubitor de săraci, și cu frica lui Dumnezeu, și au fericit și pe părinții miei răposații, pentrucă au ajutat cu ajutorul prea-bunului Dumnezeu și cu puterea cinstitului Împărat, Împăratul Împăraților care să trăiască întru mulți ani, și l-am făcut Domn, de care sunt foarte mulțămit. E vrednic să păstorească un popor; mai bun e el decât alții »[1]).

Dar altă scrisoare, care, după ton, se vede a fi tot a lui Andronic, arată și ce fel judeca influentul Grec pe Domnii din vremea lui Mihai, mai puțin îndreptățiți decât dânsul, și *calea însăși care se urma pentru a se face dovada coborîrii din dinastia veche a pretendenților*. In ea se spune cum Marele-Vizir Sinan a chemat « oameni cunoscători ai locului aceluia », *(ἀνθρώπους πρακτικοὺς ἐκείνου τοῦ τόπου)*. Se adună « vreo zece » și cu mijlocitorul bizantin. Sinan îi întreabă, iar răspunsul lor e acesta: « Să trăiești întru mulți ani. Să știi că peirea acelei țări și starea i-a venit pentrucă se schimbă ceas de ceas Domnii: unul cioban, altul argat, altul Cazac » — Petru

---

[1]) Iorga, în Hurmuzaki, XI, pp. 373—4: *'Εδούλευσα καὶ ἐπαράδερα καὶ ἔκαμα τῶν κοπελίων μου κοπέλια αὐθέντι, ὅπου δὲν ἐχρηαζούμουν κἂν νὰ τοὺς ἀκούσω, πλὴν μετ' αὐτὰ τί νὰ κάμω; Ἔσυρα κόπους καὶ μόχθους του. Ὡς τὴν σήμερον ἐβάστουν τὴν Βλαχίαν διὰ ὄνομα τῆς Αὐθεντίας σου, ὅμως, ἐβλέποντας τοῦ καιροῦ τὰ καλέσματα καὶ τὴν ἄργηταν τῆς Αὐθεντίας σου καὶ τὴν κακὴν γνώμην καὶ μιαρὰν τοῦ 'Αλεξάνδρου Βοεβόνδα καὶ τὴν ἐπιβολήν, ποῖα δὲν ἠμπόρεσα νὰ ὑποφέρω, ἐκουτούρισα καὶ ἐγὼ καὶ ἔκαμα τὸν μπᾶν Μιχάλι Αὐθέντι τῆς Βλαχίας· ἐπρέκρινα πῶς εἶναι αὐτὸς καλλίτερος παρὰ τοὺς ἄλλους τοὺς μαργέλους τοὺς μπέϊδες, ὅπου οὔτε κᾀνένα σημάδι, οὐδὲ ἀπὸ πατέρα, οὐδὲ ἀπὸ μητέρα δείχνουσι, μόνον φυσικὰ μαργέλοι, καὶ ψεῦται, καὶ ἐργάται, καὶ ἀνάξιοι ἀπὸ ὅλα τὰ πράγματα. Ὅμως διὰ τὸν μπᾶν Μιχάλι εὐχαριστίτην ὁ κακορίζηκος ὁ τόπος καὶ ἔκαμαν δέησιν πρὸς τὸν Θεὸν πὸς τοὺς ἠξίωσε καὶ τοὺς ἔδοσε τοιοῦτον καλὸν ποιμένα, καὶ χριστιανὸν, καὶ φιλόπτωχον, καὶ φοβούμενον τὸν Θεὸν, καὶ ἐμακάρισαν καὶ τοὺς γονεῖς μου τοὺς μακαρίτας, ὁποῦ ἐβοήθησα μὲ τὴν βοήθεια τοῦ παναγάτου Θεοῦ καὶ μὲ τὴν δύναμιν τοῦ τετιμημένου πολυχρονιμένου βασιλέως, τῶν βασιλευόντων βασιλεὺς, καὶ τὸν ἔκαμα αὐθέντην, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἦμαι πολλὰ εὐχαριστημένος. Εἶναι ἄξιος νὰ ποιμάνῃ λαόν: κάλλιον αὐτὸς παρὰ ἄλλους.*

Cazacul, care năvălise în Moldova —, « și nu orânduiesc bani la toate, și sunt săraci, și vin și despoaie lumea, și pentru dânșii strâng avere și lucruri și pietre scumpe, și nu-și bat capul pentru lume să vadă, și *nici Domnii nu știu ce sunt* [1] ». Și vedem pe Banul Iani care ia cuvântul afirmând — *el căruia i s'a datorit numirea lui Mihai — că trebue « Domnul care să fie din neam de Domn și tot neamul lui Domni și să stăpânească Domnia* » [2]).

Și iată deci pe ce argumentație se sprijină injurioasa aserțiune că, deoarece « *descendența lui Mihai din Petrașcu-cel-Bun este o imposibilitate morală* » (și aceasta !), « mai degrabă socotim că Mihai n'a fost fiul lui Pătrașcu, ci a trebuit să răspândească această legendă ca să poată lua Domnia », cu îndulcirea că altfel nu se putea pe vremea aceea, care ar fi avut anume prejudecăți.

Dar i se pare d-lui Panaitescu că tot n'a dovedit de ajuns. Și iată-l recurgând la « mărturiile » sau, mai bine, la calomniile contemporanilor. Nu-l miră nici faptul că, pe lângă cronica de țară, și Sașii au crezut în descendența domnească (p. 16, nota 3), nici faptul că după crima din câmpia Turdei prețiosul cap al celui care pentru istoricul român e un înșelător fără tată a fost adus de Buzești și înmormântat — ceia ce altfel ar fi fost o impietate — lângă rămășițile lui Petrașcu-cel-Bun.

Se adună pentru această nouă dovadă ce spune Ungurul Szamosközy, care nu e dovedit că *și pentru aceasta* reproduce spusele lui Petre Grigorovici Armeanul, pictorul și diplomatul în serviciul lui Mihai, Polonul Heidenstein și încă un acuzator din Polonia. Și, firește, nu se uită povestea, trecută și în compilația pe care, și din cauza deosebirilor de stil și de tendințe n'o pot atribui, cum a propus, cu dibace argumente, C. Giurescu, a originii umile a mamei lui Mihai.

---

[1]) *Ποληχρον[ημένε], γίνοσκε ἐκεῖνον τὸν τόπον ὁ χαλασμὸς καὶ ἡ ἠπόθεσι ἔγινεν ὥραν τὴν ὥρα διὰ νὰ ἀλάζοντε ἡ αὐθεντάδες: ἄλος τζομπάνης, ἄλος ἐργάτης, ἄλος Καζάκης, καὶ διὰ νὰ μὴν ἀποτάζουν ἄσπρα ἠφ' ὅλα, καὶ ἦνε πτοχή, καὶ ἔρχοντε καὶ γιμνόνουν τὸν κόζμο, καὶ διὰ λόγου τον μαζόνουν βήο καὶ πράματα καὶ ληθάρια, καὶ διὰ τὸν κύζμο δὲν τοὺς κόπτη νὰ ἠδοῦν, καὶ μίτε ἡ Αὐθεντάδες δὲν ἠξούρουν τὴ ἦνε; ibid.* p. 310.

[2]) *Ὁ προηγούμενος ὅπου ἦναι πατρογονηκό του, ἡ ἡγουμένη καὶ ἡ γενεά του ὅλη ἡγουμένη, καὶ κατέχη καὶ ἀπὸ τὴν ἡγουμενήα; ibid.* Pentru legăturile lui cu țările noastre și poemul analizat în *Revista Istorică*.

Ar fi fost, şi după «Istoriile Domnilor Ţării-Româneşti», o cârciumăreasă dela Floci, care ar fi avut pe Mihai, cel aşa de mult urît, prigonit şi batjocurit, cu un «geleap» grec.

De fapt, iată ce e şi cu această înjosire a femeii care a dat Românilor pe cel mai mare luptător.

Târgul de Floci sau Piua Petrei, odată cu două biserici, era un centru de comerţ important. Negustori greci însemnaţi au stat acolo până la sfârşitul secolului al XVII-lea, când unul din ei e îngropat subt o piatră de marmură. Cârciumă şi ospătărie şi negoţ mergeu împreună. Şi boieri mari le ţineau. E cu putinţă ca Iani să fi trecut pe acolo importantul export al oilor dela noi. Sora lui se putea îngriji de aceste afaceri. Alexandru Lăpuşneanu vindea vite în Ardeal şi Duca-Vodă a fost şi Domn şi unul din cei mai mari negustori.

Dar numele de Teodora al acestei femei despre care, în nenorocirea ei, se ştiu numai lucruri înduioşător de frumoase, nu e unul de rând. Mihai nu s'a sfiit să prezinte ca mamă pe aceea care era sora unui aşa de însemnat stăpân asupra soartei ţărilor noastre. El o intitulează în vileagul tuturora ca pe «cinstita şi din inimă prea-iubita maica Domniei Mele Doamna Teodora» şi-i dărueşte nu mai puţin de cinci moşii, cu îndatorirea de a le lăsa fiicei lui din flori, Marula [1]). Pe inelul ei ea pune titlul de «gospojda» [2]). După moartea lui Mihai Doamna Stanca ţine pe lângă dânsa această soacră. Ea trece la călugărie ca Teofana, şi e primită cu cinste, cum spune o vestită scrisoare, de o mare înălţime morală, la locul de odihnă al lui Mircea I-iu, la Cozia. Vede cineva cârciumăreasa, «frumoasa rachieriţă» care se ţine cu Greci în trecere şi-şi aruncă în vânt bastarzii, cinste pe care i-o face un tânăr istoric român care a declarat în repeţite rânduri că vrea să întemeieze o «şcoală nouă»?

Şi, încă odată, apodictic, fără umbră de îndoială, nepermiţând nimănui s'o aibă, d-l Panaitescu încheie: «Toate acestea, aşa dar, întăresc cele spuse mai înainte cum *(sic)* că Mihai nu era în adevăr fiul lui Pătraşcu cel Bun» (p. 18). Ca să se adauge apoi că «omul boierimii, exponentul ei», ar fi căpătat dela

[1]) Stoica Nicolaescu, *Documente slavo-române*, p. 297.
[2]) Onciul, în *Convorbiri Literare*.

boieri fabula originii domnești (p. 21). Și se înșiră o întreagă listă de false descendențe — închipuite — care coboară la același nivel pe Neagoe Basarab și pe Radu Șerban. Ca să se întărească apoi și mai mult insulta prin ferocea frază despre fiul celei care « ținea și ea o cârciumă » în marginea Bărăganului: «*nu se poate ști cine a fost adevăratul părinte al lui Mihai-Vodă* și *de sigur că nici el n'a știut* ». « Necizelat (!) de curțile domnești », fost « negustor » ca unchiul, purtat prin « vâltoarea porturilor și a bazarurilor, unde se întâlnesc limbi multe din toate colțurile Orientului », vânzând când boi, când juvaiere, când tot ceea ce vreți (p. 23), Mihai ajunge mai apoi, cu « zbuciumul lui sălbatec », cu ajutorul « cercurilor grecești », cu « dependența de boierimea olteană » — aceasta înseamnă, după autor, care se lasă influențat de o neașteptată sentimentalitate: « copilul țării, din straturile ei adânci »; sufletul lui Mihai poate mulțămi —, Domn și erou. I se pare autorului chiar că astfel, « mai uman și mai voios el nu e scăzut prin nimic », și urmează lozinca unei întregi școli: « de altfel lumina adevărului este mai totdeauna » (de ce nu totdeauna?) « mai de prețuit decât cea meșteșugită a legendei » (p. 22).

Legenda noastră mărturisesc că n'o vedem; dar vedem legenda aceastălaltă, împrumutată dela flecăriile străinilor dușmani, — și ea e calomnioasă.

Banul Iani e înfățișat, la rândul lui, după lucrarea, recentă, a d-lui Minea, cum e mai rău. Intâiu un atac general contra tuturor Grecilor cari numai atunci ar fi ajuns în rosturi prin «toate țările Imperiului Otoman»: «niște nenorociți» ! După ce, potrivit cu aceeași metodă, se adună tot ce a putut spune clevetirea față de această isteață rudă a lui Mihai [1]), el e decretat de acela care va fi lăudat într'un foileton din *Epoca* pentru oprirea dela orice părere subiectivă ca « una din acele figuri ale

[1]) D-l Panaitescu vede doi Iani pentrucă erau două rosturi în cele două țări. Dar nu-și dă sama că adesea demnitățile erau pur nominale (v. p. 18, nota 2). Doar d-sa însuși spune, câteva rânduri mai jos, că stătea și în calitate de capuchehaie la Constantinopol și anume « a ambilor Domni români », de altfel rude. — Observ că niciodată Petru Șchiopul n'a stat în « Trentin »: Innsbruck și Bolzano sunt în Tirol, și una nu e alta (p. 19).

Levantului *(sic)* negustoresc, plin de ambiții materiale» (p. 19). Dar se caută a-l înfățișa și mai urît pe omul care, după Daponte, ar fi un renegat de frică, din cauza răscoalei lui Mihai, devenind « chiuciuc tefterdar», adecă mic secretar, — ce puțin pentru un om așa de influent și puternic! —, pe când acest Grec din secolul al XVIII-lea spune numai că Ioan Cantacuzino — deci nu Iani — e renegat (v. p. 168 în *Cronicarii greci* ai lui Erbiceanu). După un document publicat de d-l Stoica Nicolaescu [1]), el ar fi avut un fiu turc care ar fi venit la București mai târziu, Ceaușul Curt Salam, dar pentru aceasta ar trebui ca « Ianiul Banul cel bătrân » să fie ruda lui Mihai [2]) ceea ce nu e prin nimic dovedit.

Dar fiul « rachieriței », omul care singur nu-și cunoaște tatăl, ruda « Epirotului Iani », produs comercial al Levantului — toate titluri citate mai sus în textul original —, rămâne să fie prezentat ca un simplu instrument, și anume: al boierilor, al revoluției balcanice, al cruciatei occidentale, al rivalității austro-polone (v. și *Introducerea)*.

O expunere nu mult adâncită a situației europene urmează după înfățișarea originii lui Mihai și carierei lui înainte de Domnie [3]). D-l Panaitescu nu se poate opri de a recunoaște că Mihai ia el, în 1594, « inițiativa » răscoalei contra Turcilor (p. 39). Dar nu uită să însemne că solii trimiși la Sigismund și la Aron au fost Buzeștii (dar unul din ei, Radu, mai fusese prin Ardeal și știa ungurește), și se grăbește să adauge orice în Cronica Buzeștilor sau în izvoare străine scade libertatea de hotărîre a Domnului. Și, citând aceste « probe », lăsând la o parte repetata afirmare a lui Mihai că el, dela sine, cu voia sa și riscul său, a început o acțiune așa de periculoasă, se și

---

1) *Loc. cit.*, pp. 297—298.

2) Că un document ulterior pune la îndoială și această înrudire, corespunde obișnuitului fel de luptă contra lui Mihai: care « s'au făcut neam jupânului Iane Banul » (Iorga, *Studii și documente*, V, p. 292). La d-l Panaitescu (p. 21, nota 1) s'ar părea că Șt. Greceanu a găsit documentul, atunci când eu l-am dat la lumină.

3) Nou e câte ceva dintr'o carte recentă a d-lui Macurek (p. 34). Dar nu dela Turci, ci dela Imperiali venea situația de armistițiu (p. 35). Expunerea începutului luptei contra Imperiului se poate găsi mai bine aiurea decât în « Istoria lui Mihai » a lui Sârbu. La pagina 37 Komulovic sau Comuleo, nu « Cumulevici ». V. și p. 38. La pagina 39 nu se poate scrie « de Marini Polli », ci de' Marini Poli și el nu era chiar un « negustor bogat », *ibid.*

rostește sentința: «*Deci boierii, Buzeștii și ceilalți*» — cari? — «*îl aveau în mână pe Mihai și impuseră această hotărîre. Războiul împotriva Turcilor a fost hotărît în Țara-Românească de o adunare de boieri și a însemnat izbânda politicei boierilor olteni*» — cari? —, «din mijlocul cărora se ridicase Mihai Viteazul» (p. 40).

Vine *rândul inițiativei balcanice*. Se expune un rost revoluționar al *Ragusanilor*, bancheri și negustori, din cari doar de s'au desfăcut câțiva ajutători destul de umili — de altfel arătați de mine de mult cu toate amănuntele — ai lui Mihai, și de trimeși ai lui. Ca informație nouă, două, trei publicații iugoslave sprijinite exact pe materialul cunoscut nouă. Am dat cândva o expunere amănunțită a relațiilor noastre cu cetatea balcanică: pentru d-l Panaitescu, ea nu există [1]). Un alt paragraf prezintă și acțiunea «*Croaților*, *Sârbilor* și *Albanezilor*», care n'a putut să aibă nicio influență asupra Domnului român [2]). In publicația d-lui Tomić se vede dimpotrivă că, între alții, și către Mihai, după ce se ridicase steaua lui, vine o scrisoare de rugăminte a aventurierului politic Lenković (p. 44). Cu privire la mișcarea Albanezilor erau de cules și alte lucruri decât acelea din compilația citată a d-lui Tomić (v. și *Byzance après Byzance* a mea și *Geschichte des osmanischen Reiches)*, dar mă întreb iarăși ce pot să aibă a face toate aceste lucruri în dovedirea tezei că Mihai a fost minat de astfel de mici revolte și prădăciuni locale [3]). Ajutorul sârbesc oferit lui Mihai — și mai ales lui Sigismund — nu e nicio revelație. Foarte pe larg sunt expuse de mine și raporturile cu Bulgarii: și aici Mihai se răscoală întâiu, se bate cu Turcii, biruie, se păstrează, și pe urmă vin îndemnuri de a merge spre Sud, nu din partea Bulgarilor chiar, ci a șefului lor Dionisie Rall (nu Rally), arhiepiscopul de Târnova, așa de cunoscut.

---

[1]) «Giovanni Raguseo» nu e decât Ioan de' Marini Poli (v. p. 43).

[2]) Uscocii nu sunt «o populație de marinari croați» (p. 43).

[3]) Cimara nu e o localitate, ci forma pentru Chimaira. Doar și aici e o scrisoare de implorare către Mihai (p. 46). Dar interesant e, la Bulgari, ivirea Țarului Sișman (după *Istoria Bulgariei* a lui Jireček, trad. slavă, pp. 47—48). Despre simpatiile pentru catolicism ale lui Dionisie Rali, p. 52 și urm. Asupra lui și o mai recentă lucrare polonă despre ortodoxia în Polonia. Aceste întregiri sunt de sigur bine venite. Dar el nu poate fi «Dimitrie, arhiepiscop al Bulgarilor și Sârbilor» din 1602 (p. 56). Și un izvor rusesc, *ibid.*

In ce privește pe Greci, din partea lor, ca nație, nu s'a făcut nicio mișcare. Andronic Cantacuzino, care pregătise Domnia lui Mihai, n'a avut niciun rol politic, iar Patriarhul de Alexandria Meletie Pigas a fost un stăruitor statornic pentru încheierea păcii cu Turcii. Cele două partide grecești din Constantinopol sunt o simplă închipuire. D-l Victor Papacostea a dat d-lui Panaitescu cele două note în adevăr prețioase cu privire la unele rosturi din Tesalia, cu episcopul Dionisie de Larisa, în raporturi cu Mihai (pp. 50—51). Dar întreaga acțiune a ducelui de Nevers (nu « Carol de Nevers, solul francez la Roma ! »; p. 57), așa de întinsă și de importantă (v. studiul meu în *Revue historique du Sud-Est européen*, 1936), e rezumată abia în două rânduri. De o fugă la Impăratul a lui *Andronic* Cantacuzino nici nu poate fi vorba; Cantacuzino cel fugit nu poate fi decât un descendent din provincie al vechii familii (v. pp. 50—51). A face de acolo o conspirație a Cantacuzinilor — uniți cu toți episcopii greci — e o operă de pură imaginație. Rolul călăreților lui Stavrinos și Palamed e extrem de modest (v. p. 57 și urm.). Ce se spune despre relațiile lui Mihai cu mănăstirile din Orient e cu totul la o parte. Apare astfel uimitoare concluzia menită a scădea pe Mihai: « *Așa dar, Mihai era în legătură cu o mare conspirație a clerului și a nobilimii grecești și capii ei îl puseseră în Scaun de sigur tocmai în vederea luptei de eliberare împotriva Turcilor* » (p. 51) [1]). Și, cu logica de care e călăuzită întreagă această lucrare, se ajunge totuși aproape pe aceeași pagină la « înalta situație morală a unui Domn român în Orient », care « este una din paginile cele mai frumoase ale istoriei noastre » (p. 59).

Teza d-lui Panaitescu n'avea nevoie de capitolul, în care nu lipsește și o informație inedită, uneori prețioasă, despre armata lui Mihai: nu e nouă afirmația (p. 65) că problema plății mercenarilor a adus căderea lui Mihai. E o lucrare care ar fi câștigat să fie prezentată separat.

Dar în acel care urmează, despre boieri, nu se face altceva decât prezentarea unor fapte cunoscute, din care nu reiese de

[1]) V. și p. 80: « el venea dela Constantinopol, trimis de acei ce pregăteau marea mișcare ortodoxă împotriva păgânilor ».

loc că Domnul ar fi fost un simplu organ de execuţie al lor [1]). De şi iarăşi, este o contribuţie importantă la cunoaşterea în amănunte a vieţii şi activităţii marilor familii. Dar *în concluzie se văd boieri olteni formaţi, în nu ştiu ce tovărăşie, cari impun lui Mihai să se scuture de Greci, ceea ce, de altfel, nu s'a întâmplat* (pp. 79—80). «*Mihai a guvernat cu ei şi prin ei*»: mă întreb cu cine ar fi putut să lucreze el decât cu dânşii? Ei «*consideră pe Mihai ca un instrument al lor*» (p. 80): care e dovada? Şi aceasta s'ar explica prin aceea că «*mulţi dintre boieri erau mai avuţi şi mai diplomaţi decât Mihai, care nu avusese o creştere aleasă... Voinţa boierilor a învins, aproape întotdeauna, politica Domniei lui Mihai a fost politica lor*» *(ibid.)*. Totul, absolut fără nicio dovadă [2]).

Că, în tratatul cu Sigismund, Mihai a fost umilit de trimeşii săi boieri, aceasta nu dovedeşte că era condus de dânşii, ci trădat de aceştia, şi după trecerea primejdiei dela Călugăreni Domnul a rupt această degradatoare învoială. Că Mihai, ca să-şi apere faţă de Imperiali stăpânirea în Ardeal, spunea că nici boierii nu vreau să plece de acolo, nu era decât încă una din dibăciile lui (p. 82). De aceea apare absurdă concluzia că fără dânşii Mihai ar fi ieşit de acolo *(«o clipă de şovăire, să dea poate Ardealul ca să aibă în spate sprijin puternic în lupta împotriva Turcilor pe care voia s'o ducă la capăt». «După ce Mihai Viteazul a cucerit Ardealul, ei (boierii) au fost aceia cari i-au impus (!) să oprească această ţară pentru dânsul»; ibid)*. Ce spune câte un agent imperial nepriceput nu poate sprijini o astfel de concluzie (v. pp. 83—84). Şi doar tot d-l Panaitescu arată pe Buzeşti ca duşmani ai politicei de demnitate faţă de Impăratul, dar imediat se recurge la subterfugiul că aceasta era o părere separată (p. 84)!

Trimeterea lui Nicolae Petraşcu ca Domn în Ţara-Românească, deşi Mihai se face a fi vrut să-l trimeată ca ostatec la Impăratul, prezintă apoi autorului prilejul de a repeta că «*boierii dădeau directivele politice, hotărau cu sau fără voia*

[1]) De ce şi Divanul « mai bine de jumătate grecesc sub influenţa cercurilor din Constantinopol şi a lui Iane banul » (p. 70)?

[2]) Grecii din oastea lui Mihai, la Stavrinos, nu reprezintă un element serios (p. 81).

stăpânitorului» (p. 85). Cine ar putea-o admite din cei cari văd şi ce se ascunde subt artificiile diplomaţiei?

Nu putea lipsi un capitol, de sigur şi acesta bun în el însuşi, despre politica lui Mihai faţă de ţărani. E aici şi o întreagă teorie a boierilor mari şi mici, delimitaţi şi nedelimitaţi, care ar putea fi discutată, dar nu aici [1]). Nemulţămirile ţărăneşti nu dădură loc la adevărate revolte; însuşi raportul toscan din colecţia d-lui Veress (V, p. 17) n'are o valoare probantă.

Relaţiile bisericeşti ale lui Mihai reprezintă şi ele un *essay* în afară de încercarea generală de explicaţie a rostului Domniei [2]). *Cel puţin de aici iese lauda cruciatului* (p. 106 şi urm.) *şi a «celui mai mare oştean ce l-a dat neamul nostru»*. Ba i se întâmplă, autorului, într'una din numeroasele contraziceri, să descopere nu numai un om «curat la suflet», dar şi «o puternică personalitate» (p. 108). Aceasta la cel fără tată, la fiul rachieriţei, la fostul negustor, la creatura boierilor şi la cel îndrumat de tumulturi balcanice.

Capitolele despre «luptele cu Turcii» n'au nimic în adevăr nou şi cuprind multe elemente dintr'o legendă perimată sau din aserţiuni interesate. Sunt şi multe afirmări neexacte, într'o expunere fără nerv [3]). Fireşte că mai mult se poate lua din capitolele asupra relaţiilor cu Polonii: e partea cea mai preţioasă din această culegere de capitole răzleţe. De remarcat paragraful despre Nichifor Dascălul, p. 194 şi urm. Nu tot aşa şi paginile despre cucerirea Ardealului, deşi aici se recunoaşte că «iniţiativa şi ideea cuceririi Ardealului a pornit, nu ca un îndemn austriac, ci ca o propunere a lui Mihai» [4]), şi

[1]) Se crede în şerbia dela început (p. 86), ceea ce nu se sprijină pe nimic. Consideraţiile asupra şerbiei în Apus, fie şi după părerile d-lui Rutkowski într'o comunicaţie la Oslo, sunt false (v. p. 89). «Legătura lui Mihai Viteazul» e luată şi aici dincolo de textul clar al convenţiei de asimilare cu Ardealul.

[2]) Nu sunt convins de nevoia mutării în August 1594 a sinodului dela Iaşi (v. p. 99, nota 3). E însă de sigur o chestie de discutat. Vlădica Mihail apare ca mort numai în 1596 (p. 101, nota 3). Dar sunt multe de cules din acest capitol bogat în fapte scoase din inedit.

[3]) Nu se pot admite nume turceşti ca următoarele: «Cara Savaş Mohamed bei» şi «Mustafa Savaş» (p. 113). Când se spune că «niciodată dela Mircea cel Bătrân un Domn muntean nu cutezase să se atingă de pământul padişahului şi să atace cetăţile lui» (p. 113), se uită Vlad Ţepeş. Cum se poate vorbi la 1595 de «Austria» (p. 116)? Aici Cumulovici devine «Cumulović» (p. 134).

[4]) P. 154.

a Moldovei. Mai de folos acela despre administrația țării cucerite, dar nu și grăbitele pagini despre *acele negocieri cu Imperialii care sunt la baza însăși a politicei lui Mihai și dau prilejul acelor manifestări sufletești prin care se vădește mai bine temperamentul cuceritorului:* prin ele am ajuns să descoperim adevărata fire, impunătoare ca onestitate, a lui.

In expunerea cauzelor catastrofei lui Mihai e de mirare cum autorul, așa de pornit la zgomotoase tăgăduiri, ajunge la o înțelegere așa de dreaptă. E adevărat că aici consimte să nu mai facă acele descoperiri în domeniul « obiectivității » care pot jigni și spiritele cele mai puțin simțitoare, și se resignează să fie de aceeași părere cu predecesorii cari se mulțămeau cu mai puțin. Sunt chiar fraze de o sentimentalitate puțin cam întârziată (v. p. 219). Numai « temelia economică » ne face să surâdem (p. 220). Și e ușuratec să se vadă în « apăsarea fiscală » motivul răscoalei Maghiarilor ardeleni, mânați de o adâncă ură de rasă (p. 221). La luptele cu Polonii în 1601 se uită studiul colonelului Zagoriț.

* * *

Precum odinioară am adus aici chestia scrisorilor de trădare ale lui Mihai, m'am simțit dator să vă înfățișez și tot ce în experiența mea de istoric și în judecata mea de vechiu om politic se opune la niște concluzii îndrăznețe care coboară o mare figură a neamului nostru și procură arme contra noastră dușmanilor cari, departe de a se împuțina și potoli după realizarea unității noastre naționale, sunt, dimpotrivă, tot mai numeroși și mai înverșunați. Unde mai mult decât aici trebue să se ia apărarea comorii de onoare și de glorie pe care cercetările mai multor generații au pus-o la îndemâna urmașilor, chemați s'o adauge, iar nu s'o scadă!

II. ORIGINEA LUI MIHAI VITEAZUL DUPĂ O CRONICĂ ROMÂNEASCĂ

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 5 Iunie 1936

I

Revenind la nouăle teorii despre Mihai Viteazul, pe care le-am prezentat, cu observaţiile mele critice, într'o şedinţă anterioară, constat cu mirare că încheierile d-lui P. P. Panaitescu şi le însuşeşte în parte şi d-l I. Ionaşcu, în lucrarea recentă, *Mănăstirea Izvorani* (Buzău, 1936), p. 10, nota 33. D-sa aduce înainte un act, citat şi de d-l Stoica Nicolaescu, în *Gazeta Municipală*, prin care Mitropolitul Luca, la data de 11 Ianuar 1632, prezintă mărturia judeţului Pascale din Oraşul de Floci şi a trei târgoveţi, cu alţi « oameni buni », prin care, judecând un proces al Floricăi, fiica lui Mihai Viteazul, şi al soţului ei, Preda din Greci, se vorbeşte de nişte Ţigani, cari « au fost toţi de moşie a lui Mihai Voivoda, câştigaţi de în slujba lui încă mai nainte vreame, de cănd au fost neguţătoriu şi boiarin ».

Documentul, la Arhivele Statului, documentele mănăstirii Mihai-Vodă (pachetul V, 7), e fără îndoială autentic. Dar el dovedeşte un singur lucru: că *Mihai, fără o pomenire a mamei lui, a făcut, ca toţi boierii din acel timp*, —şi anume *în vremea când era şi boier* —, şi *negoţ*, ca Alexandru Lăpuşneanu, ca Duca-Vodă, şi *anume în acel vestit târg de lână dela vărsarea Ialomiţei în Dunăre*. De aici imaginaţia populară, trecută şi

adaptată într'o interpretare dușmană, de cutare Unguri, a creat, împodobit și poetisat legenda.

N'am discutat și faptul că în *Istoriile Domnilor Țării Românești*, lucrare pe care am atribuit-o și eu lui Constantin Căpitanul Filipescu, se află, cu privire la originea lui Mihai Viteazul, un pasagiu, în care, dacă nu e vorba nici de «rachierița» cu foarte mulți prieteni, de nu putea Vodă Mihai să-și descopere tatăl, nici de Epirotul Iani, răsărit din opera lui Lampridi, culegător de legende istorice în provincia sa, care e acest Epir însuși, se arată totuși că din svon scriitorul a aflat cum că părinții marelui luptător au fost o «văduvă frumoasă» și « un gelep, om mare și bogat den Poarta Impărătească » și la aceasta se adaugă un roman de dragoste cu inelul care servește a se recunoaște într'un târziu odrasla, legendă în legătură cu ce se iscodise în Ardeal despre legăturile lui Sigismund Impăratul și rege al Ungariei cu o femeie dela țară, din această dragoste trebuind să se nască Ioan Hunyadi și, cum observasem de mult, această temă de peste munți a trecut și la noi, într'o povestire a lui Miron Costin [1]), ca și în niște înseilări de scriere geografico-politică anonimă din Muntenia secolului al XVIII-lea [2]).

Care e originea acestor știri?

Acum opt ani, într'o lucrare întinsă, de o critică atentă și plină de inteligență [3]), d-l Ioachim Crăciun a pus în fața acestei povestiri, care pretinde a nu fi luată dela « niciun istoric de ai noștri sau străin », însemnările cronicarului ungur ardelean Szamosközy, în următorul cuprins, dat de trei variante:

« Mihai-Vodă își trăgea originea din neamul lui Pătrașcu-Vodă... Dar se știe că a crescut foarte sărac; fost-a negustor și făcea negoț dincolo de Dunăre, în Moldova și în toată Țara-Românească. Mamă-sa era vânzătoare de rachiu ».

---

[1]) I. Bogdan, *Cronice inedite*, pp. 191—2.

[2]) Iorga, *Studii și documente*, III, p. 55. Cf. ediția mea a *Istoriilor*, București, 1902, p. 83, nota 1.

[3]) *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la Români, 1566—1608* Cluj 1928.

« Baba Novac era din satul Poreci de lângă Dunăre, aproape de Semendria. Novac trăia numai din haiducie; fost-a un timp oarecare Turc şi subaşă între aceştia [1]). Era din Cetatea de Floci de lângă Dunăre; se numia că e fiul lui Pătraşcu, de aceea şi-a botezat Mihai-Vodă şi pe fiul său tot Pătraşcu ».

« In anul 1600 erau trecuţi opt ani de când a dat Impăratul turcesc lui Mihai-Vodă domnia Ţării-Româneşti. Fost-a hibrid: tatăl său Grec, mamă-sa Româncă. Locul unde s'a născut e Floch sau Floci, pe malul Dunării. Tot la Floci mamă-sa fierbea rachiu; din aceasta trăia ».

Pentru d-l Crăciun rămâne stabilită originea umilă, dacă nu ruşinoasă, a mamei lui Mihai.

Aceste ştiri ar veni dintr'un « memorial » al lui Petru Grigorovici Armeanul, agent statornic al lui Mihai, şi acesta, cum a dovedit-o d-l Crăciun, întrebuinţa, uneori, şi actele oficiale care-i trecuseră prin mâni » [2]).

Din aceste trei versiuni, una, dela informatorul armean, prezintă pe Domnul român ca fiu al lui Petraşcu-cel-Bun şi al unei « vânzătoare de rachiu », Mihai începând ca « negustor ». Am spus că d-l Stoica Nicolaescu a citat de curând, în *Gazeta Municipală* (Mai), un document dela începutul veacului al XVII-lea în care e vorba de vremea când Mihai era « negustor ».

A doua versiune spune numai că Mihai era « din Cetatea-de-Floci de lângă Dunăre ».

A treia-l prezintă având un tată Grec, o mamă Româncă, şi aceasta « la Floci fierbea rachiu, trăind din aceasta ». Aici s'ar fi şi născut Mihai. Nu s'ar putea afirma că toate trele notiţele au acelaşi izvor [3]).

Potrivirea cu prezentarea din « Istorii » e în cele mai multe privinţi desăvârşită, şi ea se explică numai prin faptul că *autorul povestirii româneşti a trăit în mediul ardelean în care*

---

[1]) Legătură greşită.

[2]) V. *ibid.*, p. 27 şi urm. D-l Crăciun credea că Mihai « rezumase » pe Armean; *ibid.*, p. 34. Argumentele dela p. 35, nota 6, nu pot constitui o dovadă. Se dicta, cum apare şi dintr'unul din documentele recent publicate de d-l P. P. Panaitescu, de Domn în româneşte, iar secretarul redacta în altă limbă (de aici, în acel document podul « Deligiure » = dela Giurgiu, pe care nu l-a ştiut înţelege editorul).

[3]) Cf. şi studiul recent al d-lui Crăciun *Originea lui Mihai Viteazul*, în «Anuarul Institutului de istorie naţională », VI (1936).

se ivise și căpătase răspândire legenda cârciumăresei sau, cum zice d-l P. P. Panaitescu, « rachieriței », fabricante, dar și vânzătoare, de rachiu, la Piua-Petrei sau Târgul-de-Floci, — pe care, să nu uităm, pretinsul fiu al localității l-a ars în luptele sale cu Turcii.

Dar această nccesitate a legăturilor strânse cu Ardealul ale autorului « Istoriilor » *ne aduce a cerceta cine a putut el să fie*, și *astfel revine controversa*, *Constantin Căpitanul—Radu Popescu*, *asupra autorului « Istoriilor »*.

II

Deschid cartea, pe care, la 25 August 1906, acum treizeci de ani, mi-o trimetea C. Giurescu, cu dedicația: « d-lui N. Iorga, din partea unuia dintre elevi și admiratori », *Contribuțiuni la studiul cronicelor muntene*.

Amintirile pe care le trezia această dedicaţie însăşi, dorința de a nu împiedeca prin nimic desvoltarea unei cariere care se anunța așa de frumoasă și de fecundă, hotărîrea, pe care am păstrat-o o vieață întreagă, de a nu sta protivnic în fața foștilor miei elevi m'au făcut să nu apăr afirmația mea că « Istoriile Domnilor Țării-Românești » e opera lui Constantin Căpitanul Filipescu, a cărui biografie o reluasem în ediția mea dela 1902 *(Istoriile Domnilor Țării-Românești, cuprinzând istoria munteană dela început până la 1688, compilate și alcătuite de Constantin Căpitanul Filipescu)* și să nu combat atribuirea cronicii sau, mai bine, « istoriilor » de către Giurescu lui Radu Popescu, autorul unei cronici a lui Nicolae Mavrocordat. Nerăspunzând decât doar, târziu, printr'o notă în reluarea *Istoriei literaturii românești*, le-a fost ușor cercetătorilor de mai târziu să considere chestia ca terminată în folosul lui Radu Popescu; ba chiar, acuma în urmă, într'un articol din *Epoca*, despre cartea d-lui Panaitescu *Mihai Viteazul*, să și critice aspru cine s'ar aluneca a mai vorbi de « căpitanul » definitiv înlăturat.

Lucrarea întinsă, foarte îngrijit făcută, a lui C. Giurescu, cuprinde întâiu argumentele contra posibilității ca un Constantin

Căpitanul, pe care Aron Densusianu îl arătase ca un Filipescu, să fie autorul povestirii.

Se însemnă că în manuscriptul de bază se spune: « Acăstă carte s'au scris de Costandin Căpitanul; Mai 10, lt. 7269 ». De sigur că această însemnare, care e temeiul atribuţiei, cuprinde şi greutatea ei. Ea ar prezinta pe Căpitan ca pe copist, dintr'o epocă târzie a secolului al XVIII-lea. Se poate observa însă că un copist nu se exprimă astfel, ci mult mai pe larg, vorbind de « izvodul » după care s'a luat, şi că se putea foarte bine ca autorul acestui rând *să fi pus data când a scris el alături de cunoştinţa autorului lucrării*, aşa cum astăzi ar nota cineva: « Poeziile lui Eminescu » şi apoi data când şi-a coborît însuşi condeiul pe hârtie.

Nu se înlătură însă prin nimic realitatea lui Constantin Căpitanul Filipescu, urmărită de mine, pe baza Socotelilor Braşovului, în toate rosturile lui de *misionar în Ardeal* — şi vom vedea ce consecinţă iese de acolo —, şi în ctitoria lui dela Cândeşti lângă Buzău, care-l înfăţişează, în fresca păstrată, ca un om de o oarecare vrâstă, pe la începutul Domniei Brâncoveanului, — lucru care, iarăşi, nu e fără semnificaţie.. Şi nu se explică pentru ce se pomeneşte, fără nicio necesitate, în cronică Marica Filipescu, pe care azi o cunoaştem bine, şi pentru ce apare, cu explicaţia înrudirii cu Grigore Băleanu, de a cărui căsătorie e vorba, însuşi acest Constantin Căpitanul Filipescu, trimes la « Craiul Ardelean ».

I se părea lui C. Giurescu că nu s'ar putea ca o cronică împotriva Cantacuzinilor să fie scrisă de o rudă a lor. Şi cu acest prilej, ca şi atunci când un argument asămănător s'a adus pentru a dovedi că Mihai Viteazul nu poate fi feciorul lui Vodă Petraşcu, observ că în toate vremurile, la toate naţiile, în mijlocul tuturor familiilor, au fost astfel de lupte. Dar mai ales voiu aminti că împotriva lui Şerban Cantacuzino s'a ridicat o astfel de duşmănie din partea fraţilor săi înşii, aşa încât Constantin Stolnicul a fost învinuit că şi-ar fi otrăvit fratele pentru că acesta pornise, în legăturile cu străinătatea, pe o linie greşită, care ar fi primejduit interesele ţării. Nici socotelile făcute pentru nunta lui Grigore Băleanu — cineva poate face mici greşeli de cronologie şi în prezentarea

lucrurilor pe care le știe mai bine —, nici cele, atât de ingenioase, cu privire la legăturile cu Moldova, pe care n'avem de unde să le știm în amănuntele lor, nu cuprind nimic doveditor. Iar un alt Constantin Căpitanul, descoperit de critic, nu se impune atenției subt acest raport. Căpitanul iscălit pe o petiție contra Cantacuzinilor poate fi, —în ciuda impresiei deosebite pe care aș fi avut-o cândva, —și Filipescu [1]). Iar faptul că în manuscris se cuprinde și o parte din cronica lui Ludescu cade în sarcina copistului dela 1761 și n'are a face cu autorul însuși al « cărții » pe care arată a-l desemna acea notă.

Indoieli însă pot să rămâie, și ele se impuneau și înainte de cercetarea aceasta de o admirabilă migală și de un rar talent de argumentare.

Dar C. Giurescu nu s'a mulțămit a prezinta îndoielile acestea, care au produs o așa de puternică impresie: dând biografia perfect reconstituită a lui Radu Popescu, cronicarul lui Nicolae Mavrocordat, el vede în acesta, căruia-i tăgăduește scrierea, pe care i-o atribuiam în *Cronicele muntene*, a unor interesante memorii dela începutul Domniei lui Brâncoveanu, autorul « Istoriilor ».

Pentru a face dovada, arată cum se înfățișează transmisiunea cronicii mavrocordătești a acestuia: singură, în legătură, ca un corp oficial, cerut de Domnie, cu cronica lui Ludescu și cu a lui Greceanu sau (ms. 537 al Academiei) [2]), în continuare cu aceste « Istorii » (se prezintă și legătura, până atunci inedită). *Sprijinindu-se pe acest din urmă fapt, el vede un raport firesc între aceste două lucrări, care se îmbină la anul* 1688 [3]). Pornind pe această cale, criticul caută să arăte că mențiunile personale din «Istorii», începând cu anul 1669, s'ar potrivi și cu vieața lui Radu Popescu, care s'ar fi născut pe la 1650 — dar povestea petrecerilor populare dela 1669 [4]) și-o putea aminti și un copil fraged.

[1]) V. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 32 și nota 4. Dar în *Istoria literaturii române*, ed. I-a, I, p. 171, eu nu spun ce mi se atribue.

[2]) Aceasta ar fi legătura lui Radu Popescu însuși; cea cu Greceanu ar fi datorită după moartea cronicarului lui Nicolae-Vodă, care a dat sarcina lui Radu Lupescu (v. *ibid.*, pp. 112—113). V. și catalogul Litzica al documentelor grecești ale Academiei, p. 106.

[3]) *Ibid.*, p. 97.

[4]) *Ibid.*, p. 98.

Apoi *C. Giurescu nu observă un lucru hotărîtor*: că « Istoriile », *oprindu-se înainte de 1688, sunt scrise de un om în vârstă*, care la descrierea luptei dela Varna, în 1444, pune vina înfrângerii creştinilor pe « sfetnicii tineri » ai regelui Ungariei şi Poloniei Vladislav, de un om cu învăţătură — vom reveni asupra acestui punct la analizarea cuprinsului sufletesc al lucrării —, pe când Radu Popescu, care moare, cum o admite şi criticul, la 1729, şi nu peste măsură de bătrân, căci cu trei ani înainte îşi scria letopiseţul contemporan, şi pe care C. Giurescu îl admite ca născut pe la 1650 [1], — ceea ce am spus, e cu mult prea curând, amintirile despre pehlivanul dela 1669 fiind copilăreşti —, n'ar fi avut, fie şi la treizeci şi şapte de ani, nici vrâsta pentru a critica pe tineri, nici, cum se va vedea, cunoştinţile, orizontul şi maturitatea necesară pentru a scrie o operă de acest spirit şi cu această concepţie, nouă şi îndrăzneaţă [2].

Există însă şi un alt, şi decisiv, impediment. Iată care: autorul « Istoriilor » spune limpede că la Alba-Iulia, la Bălgrad, este un Mitropolit, deci unul de aceeaşi credinţă cu scriitorul, un ortodox. Dar îndată după 1688 Mitropolitul era un *episcop*, un episcop *unit*, şi el şedea *în Făgăraş*. C. Giurescu admite o legătură neoficială între « Istorii » şi Cronica Mavrocordatească, scrisă aproape jumătate de veac mai târziu. Atunci, cum *putea autorul ambelor lucrări să lase fără schimbare o aserţiune care nu mai corespundea, şi într'un punct aşa de esenţial, cu situaţia de pe la 1720?* Tot aşa cu Alba-Iulia « Scaun Ardealului », cu « prinţepii » ardeleni. Adăugim şi aceea că acelaşi Bălgrad apare ca « Scaun Ardealului » [3]) deci e înainte de cucerirea austriacă.

Dar criticul, care prezintă argumentele sale, nu în ordinea în care i s'au înfăţişat, ci după orânduirea logică la care s'a oprit pe urmă, rezervă mai pe urmă dovada care i se pare cu neputinţă de răspins. Intr'o prefaţă care s'a păstrat în

---

[1]) Lucrurile de pe la 1620—1621 le ştie « den bătrâni »; pp. 106—107.

[2]) Era logofăt de Vistierie, un fel de copist, şi fiul Vistierului Hrizea nu putea să fie la douăzeci şi cinci de ani (v. p. 98) atâta.

[3]) « Casele şi bisearica cea mare au făcut-o în Beligrad, unde şade Mitropolitul acum »; p. 95.

manuscripte necercetate de mine, datorite unor copiști din secolul al XVIII-lea, prefață către Domnul fanariot ocrotitor, el spune că « a izvodit Istoriile Domnilor și a altora a Țării Românești până la fericita a doao Domnie a Măriei Tale », adăugind, ceea ce e și mai ispititor, că « a pus și ale altora fapte ce s'au întâmplat în părțile din prejurul nostru, câte am putut cuprinde, și din Evropa și den Asia », cum e, de fapt, și în « Istorii », al căror titlu se dă exact și deplin.

Dar a « izvodi », ca și « a lua izvod », n'are sensul precis, de a compune, iar adausul, așa de sărac — ceva din Orient și din Spania în Cronica Mavrocordatească, și într'o formă vulgară, cu totul inferioară adausului de istorie universală din « Istorii » — putea fi o continuare, și una rară, necompetentă, necompletă și trivială, a mențiunilor, de un caracter cu totul deosebit, cum se va arăta, din cronica mult anterioară care se prescrisese înainte de a ajunge la propria redactare.

Dar ceea ce arată că nu se poate admite Radu Popescu ca autor al « Istoriilor » e profunda deosebire, de concepție, de informație, de spirit, de stil între această așa de remarcabilă lucrare și ce a fost în stare să dea, cu un spirit simplu, ordinar, pătimaș, Radu Popescu.

Incă din *Istoria literaturii românești*, ed. I, p. 171, eu făceam această observație:

« Dar între Constantin Căpitanul și Radu Popescu e o deosebire. Cel dintâi păstrează o proporție în povestire, scrie o operă analistică, cu pretenție de istorie, fără să insiste din cale afară asupra acelor întâmplări la care avuse parte sau care-l puteau privi mai de aproape pe dânsul. E o cronică în adevăratul sens al cuvântului scrierea sa, pe când însemnările lui Popescu nu pot fi numite decât Memorii. Sunt mai multe icoane desfăcute din trecut, amintiri coborîte pe hârtie cu tot farmecul lor de lucruri văzute și trăite, și nu o prelucrare a acestor amintiri, amestecate cu informații luate din dreapta și în stânga.

Rareori găsim la Radu Popescu mențiuni ca: « zic cei ce au fost acolo » și alte trimiteri asemănătoare la experiența altora.

L-aș pune mai curând alături de Neculce, care totuși e mai mult istoric, e mai proporționat în povestirea sa și la nevoie recurge pentru timpuri pe care nu le-a apucat, la izvoade, iar pentru acele lucruri ce nu s'au petrecut în raza vederii sale la spusele acelor ce le-au fost martori. Ca și acesta, Radu Popescu are povestirea bogată, amănunțită a celui

chemat să povestească și ca și acesta el dă vieață expunerii sale prin căldura, care-o însuflețește, prin elementul sentimental de ironie, de duioșie sau de milă ce se amestecă în scrisul său când vorbește de oameni pe cari i-a cunoscut și de împrejurări pentru care, când s'au petrecut, a simțit bucurie ori s'a întristat ».

Am spus [1]) că vechiul scriitor e un om de oarecare vrâstă, care, vorbind de lupta dela Varna, pierdută de creștini, învinuește « tinerețele » și « tineri sfetnicii lui » Vladislav. Boierii « tineri » sunt apoi acei cari aduc nenorocire lui Ștefăniță Moldoveanul. Și la orice alt Domn tânăr el va căuta să arăte că greșelile vin dela lipsa de experiență.

Dar am văzut și că Radu Popescu, născut pe la 1650 cel mai curând, era un tânăr la vremea când el ar fi redactat întâia cronică.

Scriitorul e însă și un « om foarte învățat la toată filosofia », cum scrie de nenorocitul Sultan Corcud, și-i pare rău că « la răi și la cumpliți nu trec filosofiile și învățăturile », ceea ce e o aluzie de sigur la apriga fire a lui Șerban-Vodă Cantacuzino. De aceea la Radu Mihnea lauda că: « au fost înțelept foarte, și învățat, grecește, latinește, turcește; carele la Padova au învățat . . . Fiind isteț la minte, s'au dus la Padova de au învățat carte den destul » [2]).

E un om preocupat de cauze. El vrea să știe de ce s'a coborît din Ardeal Radu Negru. Poate pentrucă, atunci începând întinderea Turcilor în Balcani, el și-a crezut de datorie să treacă munții spre a forma la Dunăre o avangardă creștină. Poate pentru o ceartă a acestui « Domn al Românilor » cu « Domnii celorlalte nații ». Nu se liniștește cu privire la așezarea Isabelei în Ardeal: vrea, neapărat, să știe de ce.

Pretutindeni caută mărturiile și vrea să aibă un sprijin « istoric » [3]). Se indignează de ce puțin am scris: « Ce fel de oameni au fost Rumânii noștri care niciun lucru deplin n'au

---

[1]) P. 23.

[2]) P. 107.

[3]) Și « un istoric leșăsc »; p. 80. « Un istoric Vlădică, anume Maftei dela Mira », p. 97.

scris ! ». Recurge și la « hrisoave » [1]. Părerile neîntemeiate se răsping cu critică. Nu admite pe Ștefan Mailat ca « Domnul Românilor », căci altul după « Radu Negru » « nu s'au auzit, nici s'au găsit scris ». Ar vrea să știe unde sunt « Rovinile » lui Mircea.

Se întrebuințează « hrisoave », ca acelea din care s'ar vedea că Radu Negru « se scrie samodrăjăț, adică singur stăpânitoriu ».

Ca « geografie » se arată ce cuprinde țara : « mănăstirea frumoasă și mare » din Câmpulung, « curțile domnești și bisearica, care și pănă astăzi este » —de aici și părerea că Alexandru-Vodă e Câmpulungean. A văzut și biserica dela Târșor. « Frumoasă » i pare și mănăstirea Dealului (« den Deal »), unde vede « mormântul carele și-l gătise el (Radu-Vodă), cioplit în piatră ». Mormântul, « precum să veade până în zioua de astăzi », care s'a spart prin trăsnet subt blestemul Sfântului Nifon. Cu câtă patimă laudă el mănăstirea dela Argeș, « care potrivă nu avea în toată lumea, mi se pare, în meșteșugul lucrurilor ce se văd, pe den afară de piatră cioplită preste tot, și cu flori săpate preste toate pietrele și toată biserica ; ce sânt atâtea sute de flori cât nu se află doao flori să se aseamene una cu alta. In scurte cuvinte, în lume nu se va afla alta ca aceasta : fericit cel ce au făcut-o, fericiți cei ce au lucrat-o ; vrednici sânt de laudă. Dentr'această zidire se cunoaște acest Neagoe-Vodă că au fost cu frica lui Dumnezeu, că nu și-au crutat avuția, ci o au cheltuit întru slava lui Dumnezeu, făcând această mănăstire cu multă cheltuială ». Și, necrezând că a spus destul, revine : « Alta, se cunoaște că au fost și om înțelept și după lucrul mănăstirii, că toate câte au făcut acolo sânt cu bună rânduială : cine va merge să vază să va mira ». Acolo a găsit « icoane den Țarigrad », cu chipul Mântuitorului și întepătura Ovreiului. Până și fundațiile moldovenești ale lui Petru Rareș se crede dator să le înșire. Nu uită nici ctitoria lui Mihai Viteazul. La biserica Radu-Vodă din București se observă că e « mare, întemeiată cu zidiri ».

S'au relevat de mult la el mărturiile de istorie universală, care au un caracter serios și nobil : știri despre Bizanț (și despre

[1]) P. 96.

Imperiul latin), mai ales din Phrantzes, despre al cărui rost ştie vorbi. Cum n'are ce spune despre Ţara-Românească la începuturile ei, se înfundă în povestea lucrurilor bizantine.

Ştiri din izvoare ungureşti îi vin pentru luarea Severinului de Unguri, pentru presupusa luptă a lui Mihăilă-Vodă cu aceştia, pentru încercările Saşilor de a scăpa de subt stăpânirea ungurească.

Uciderea lui Dan de Şişman, « voivodul Sârbilor », e luată dintr'un izvor slav. Tot de acolo arderea Ravaniţei. Salonicului îi zice şi « Solunul ». Şi pomenirea luptei cu Turcii a lui « Hersi-ogli » (Herţeg-oglu) e din acelaşi izvor [1]).

E mândru de originea romană şi afirmă hotărît că « moşii şi strămoşii Românilor venise dela Roma, în zilele lui Traian împăratul Romei ». Faţă de Unguri nu se admite vasalitate: « pre dânsul (Radu Negru) să-l stăpânească cineva n'au fost ». Se răsping şi pretenţiile de superioritate ale principilor ardeleni, cari « nu sânt crai, ci Prinţepi, adecă Domni, ca Rumânul, ca Moldoveanul ». Lupta dela Călugăreni e prezintată cu căldură, şi el se bucură atunci când eroul « apără, fărâmă, robeaşte ». Toate epitetele şi exagerările din epopeea lui Stavrinos şi le însuşeşte bucuros. Moldova, unde spune însuşi că a fost [2]), îi pare aşa de legată cu ţara sa, încât desbate chestia începuturilor ei, îndreptându-se la cronica moldovenească. Dar e un sentiment de ură care pe vremea lui Şerban Cantacuzino, în luptă cu Cantemir, era firesc; nu însă subt Nicolae Mavrocordat s'ar fi putut scrie că numele Moldovenilor, după a lor mărturie, « din câini se trage ». Dar crede că, pe vremea lui Mircea, Moldovenii şi Muntenii s'au bătut cu Turcii, « unindu-se ». Pe Ştefan-cel-Mare, « carele era om viteaz şi multe războaie au făcut », îl laudă, dar, dacă a biruit, « l-a slujit norocul » şi faţă de Radul cel Frumos a fost « nemulţămitoriu binelui ce au avut »: dacă l-a putut izgoni pe acesta, e fiindcă a căzut asupră-i « fără veaste »; se bucură că din fiica Radului şi-a făcut Doamnă, dar şi pentru prada Moldovei

[1]) Dar Orhan e « iar înţelept şi viteaz ». Vorbeşte şi de cuceririle lui. Cronicarul ştie turceşte şi explică pe *ildirim* ca fulger. La Domnia lui Ţepeş, Turcii sunt « păgânii ». Dacă la Mihnea I-iu i se zice Sultanului « Impăratul » e că bucata întreagă e luată de aiurea.

[2]) P. 55.

de Radu, întors în Scaun. El zice mai departe « Ştefan-cel-Bun » dar aceasta e încă o dovadă despre sensul de « vechiu », « bătrân », ce-l are acest cuvânt. Oricum, asupra marilor lui biruinţi creştine nu se dau decât puţine rânduri. Inchipuindu-şi că Ştefan, biruind pe Ţepeluş, « au stăpânit ţara pre multă vreme », o spune cu durere.

Ii trebue şi o biruinţă munteană şi el născoceşte aceea asupra lui Hadâm-Paşa », care « au pierit şi Paşa şi oastea lui »; e drept că-şi închipuie o reluare a Chiliei şi Cetăţii-Albe [1]) de Ştefan, care nu e nicăieri « cel Mare », titlu care şi la Moldoveni am spus că însemna tot: « cel vechiu ». Dacă Vlad Călugărul ajută pe Turci contra Moldoveanului, nicio mustrare, ci se observă numai că pentru aceasta « Ştefan-Vodă multă părere rea au avut pre Vlad-Vodă ». Când marele războinic moare, atâta-i e pomenirea celui care « a ţinut ţara cu sabia în 46 de ani »: « ca un om, au murit ». Dar deosebit menţionează când «'s'a petrecut » Maria « fata Radului-Vodă, den Ţara-Rumânească ». Dacă Ştefăniţă pradă la Munteni, e pentrucă Domnul de acolo « nu era gata de oaste », dar, când Doamna se uneşte cu conspiratorii contra lui, aceeaşi patimă locală izbucneşte: « Zău de treabă jupânească moldoveancă, să-şi omoare bărbatul! ». Căderea lui Petru Rareş e prezintată cu satisfacţie: « în deşărt i-au rămas socoteala ». Incercările de a scăpa de subt Turci după aceea sunt « nebunii ale Moldoveanilor, şi neaşăzări », şi osândirile la moarte de către Petru-Vodă sunt aprobate: « Dumnezeu plăteşte fieştecăruia după faptele lui » [2]). Cu dreptate e înfierat Ilie Rareş, care « să desmierda cu şi cu Turcoaice tinere », şi aceeaşi condamnare, cu amănunte, Turcii tineri, după Ureche, atinge pe fratele lui Ştefan. « Nebunii » sunt şi cele făcute de Moldoveni subt Alexandru Lăpuşneanu. Simpatia exclusivă pentru Munteni apare şi la povestea

---

[1]) Când spune că au fost întâi turceşti, e vorba de *reluarea* de către Turci, mai târziu, arătând pe larg condiţiile.

[2]) Dar şi: « adevărat au fost fecior lui Ştefan-Vodă cel bun, că la toate i-au sămănat, şi bunătăţi multe au făcut, şi războaie multe au bătut ». Şi la moarte: « Slăbind de bătrâneaţe şi de multe ostenele, de războaiele ce au făcut, den lumea aceasta s'au petrecut; pre carele toată ţara l-au plâns cu jale mare, pentrucă era părinte tuturor milostiv, şi păstor bun turmii sale ».

luptelor lui Ion-Vodă cel Cumplit cu Petru Şchiopul; răspinge « laudele » Moldovenilor cu privire la isprăvile Domnului lor.

E de o mare libertate de cuvânt faţă de Turci, strămoşul Sultanilor, calificat de « Otoman Turcul », fiind zugrăvit ca « fiara cea rea şi cumplită » [1]), « ficleanul » care înlătură pe celelalte căpetenii. Numai coborîrea din Comneni li dă, « în oarece chip », un drept de stăpânire în Europa. Vorbeşte la Domnia lui Mircea şi de « obrăznicia Turcilor ». El regretă că Sigismund al Ungariei n'a putut « scoate pe Turci din hotarăle creştinilor » şi aceasta numai din a lor « rea chiverniseală ». Când e vorba de pretenţiile la Domnie ale lui Mehemed-beiu, textul vechii cronici se modifică în sens naţional: « capuchehaelile ... au dat de veaste boiarilor ţărăi de acest lucru ce să face ca să să facă ţărăi Domn turc. Deci, boiarii, auzind aceasta, s'au unit toţ şi s'au împăcat ». Dela Turci vin nenorocirile ţării: « Care, iar, aseamene lor de va fi Domnul, iubitor de bani: rău, cumplit, să le dia den destul, acela poate domni şi mult, iar carii vor să fie buni şi fără lăcomie, Turcilor nu pot sluji » [2]).

Ii sunt urîţi cronicarului Grecii. Vorbind de pretinsa trecere a Turcilor la 1444 cu vase greceşti, el strigă: « Vezi minte la Greci », dându-li o învăţătură postumă de ce aveau datoria să facă, dar « ei, precum au umblat, aşa au şi păţit mai pre urmă, că au pierdut şi Împărăţia ». Dar, simţitor, în cuvinte frumoase îşi arată durerea pentru peirea Bizanţului creştin: « Când ar ceti cineva pre Gheorghe Frenţi istoricul, carele s'au şi întâmplat la luarea Ţarigradului, fiind şi Logofăt Mare al Împărăţiei, şi au şi scris acestea pre amintire, mi se pare că nu ar fi fără lacrimi, socotind nevoia ce au venit cetăţii şi cetăţenilor acelora, unde vaiete şi ţipete, plânsuri, despărţiri unul de altul, şi altele ca acestea ». Şi, vorbind de patriarhul Nifon, el recunoaşte că pe atunci « era Românii proşti, atât Vlădicii, episcopii, cât şi popii şi toţi ceilalţi », ceea ce înseamnă la el mândrie pentru învăţătura din vremea sa. Deşi întrebuinţează larg pe Stavrinos şi pe Matei Mitropolitul

---

[1]) Legaturi personale cu Moldova şi p. 149.
[2]) P. 106.

Mirelor, ambii Greci, povestitorul nu uită să pomenească, mai târziu, de « mândriia și răotatea Grecilor », aduși de Radu Mihnea, și el e pentru cei ce « au făcut răzmiriță și turburare pentru răotatea Grecilor » [1]). Matei Basarab e prezintat ca un campion contra acelorași străini: « Am auzit pre bătrânii noștri mărturisind de aciasta, că țara iubiia pre Domn, și Domnul pre țară; pentrucă era liniște în Domniia lui: nu să vedia, nici să auzia morți sau prăzi, precum să făcia și *să fac* la alții, ci gândul Domnului aciasta era: să plătească țara de datorie și să să odihniască toți pre la moșăile lor ».

Ajungând la Muscali, el arată de când « toți stăpânii Moscului se numesc Impărați », însă are în vedere începuturile lui Petru-cel-Mare, și știe ce titlu și-au dat, « Imperator » (« precum el se numește ») și ce titlu li se dă (« dux Moscoviae »). E starea de lucruri de pe la 1690.

E și o continuă notă mișcată la dânsul, ca atunci când vorbește de sărăcia și milosteniile lui Iliaș Alexandru, Domnul Moldovei: « dar cei buni nu trăiesc mult cu norocire: den ce pricină, numai Dumnezeu știe; iar noi oamenii nu putem da nicio socoteală ». La Radu Popescu nu se întâlnește însă decât, și cu ieșirile cele mai triviale, patima politică pornită spre clevetire și distrugere.

E la mai vechiul cronicar și un spirit laic. Vorbind de neisprava sinodului dela Florența, el aruncă o săgeată clerului mănăstiresc — să ne gândim că Radu Popescu a isprăvit ca Rafail călugărul! El scrie: « de acestea au făcut și fac călugării ».

E o înțelegere și o iubire pentru războaiele care nu se mai făceau supt Fanarioți.

La Mihai Viteazul explicația tragediei e dată național: « De toate părțile munciia Ungurii în tot chipul, ca doar s'ar mântui, să nu le fie Crai un Rumân, precum le era » [2]). Basta e « un tălhariu », care lucrează din « pizmă », « văzând vitejăile lui Mihai-Vodă și numele cel mare ce-l dobândise ». Și, vulgar, el vede pe Mihai având pe « Turci, Moldoveni, Unguri . . . ca pre neşte măgari ». Știe și movila care amintește « rușinea » lui Gabriel Báthory, bătut de Radu Șerban.

[1]) P. 101. Se poate să scrie așa ocrotitul lui Nicolae Mavrocordat?

[2]) P. 95.

In ce privește Apusul, nu-i sunt neștiute luptele « Vinețenilor » cu Turcii, pe care le expune bine la începutul secolului al XV-lea. De altfel, acolo se învârte ca acasă la dânsul. Știe că Ioan al VII-lea Paleologul avea nevastă dela Lombardia. Soborul dela « Florența » îl interesează, și nu odată la el e vorba de Papa. Numele Caffei e dat ca la Latini, iar nu « Chefea » ca la Orientali. Când cetim: « iaste la Beciu un turn foarte iscusit, de pietri cioplite, și înalt foarte: îl numesc Sfetii Ștefan », vedem pe cineva care a fost acolo și a observat « alemul » din vârful turnului. E de relevat forma italiană « Poglia » pentru Apulia [1]. Știe și raporturile lui Radu Mihnea cu Veneția. Franța e « Țara Frâncească », așa cum se numea de demult (odată, și « Franțozia »).

Dar nu e deloc străin de Răsăritul unde ne-a așezat soarta. Pare să fi fost și pe la Constantinopol de vreme ce, pentru Galipole, poate spune că acolo « este Marea îngustă, de trec lesne dela Răsărit la Apus și dela Apus la Răsărit » [2]. Moscheia Sultanului Ahmed, « mecet mare și foarte frumos . . ., la care au făcut împrejur 4 minareale, și 2 în mijloc », care « să veade și acum în Țarigrad, atâta iaste de mare cât Aghiia Sofia », a văzut-o el [3]. Știe ce e Uzbecul. Lupta pentru tron a tânărului Sultan Selim e prezintată în pagini de o rară bogăție și frumuseță, ca și ciocnirile aceluiași Selim cu Egiptenii, întrebuințându-se izvoare necunoscute, pretutindeni păzindu-se forma bună a numelor și a demnităților.

Aceste note se potrivesc însă cu epoca lui Constantin Stolnicul, de relații occidentale, de denumiri în Europa latină. Nimic în vieața, acum așa de bine cunoscută, a lui Radu Popescu, nimic în forma lui, de o inferioritate stilistică manifestă, nu îngăduie a-i atribui asemenea elemente de orizont.

III

Este însă și o inițiare adâncă în lucrurile din Ardeal. Scriitorul cunoaște Făgărașul [4]. A văzut la Sibiiu « ulicioara

[1]) P. 55. Dar alături, « Curfos », după grecește și « Anaplii » (Nauplia).
[2]) V. și: « mecetul carele l-au făcut el (Soliman), carele îl numesc Turcii Sulimanè » (p. 70).
[3]) *Ibid.*, p. 103.
[4]) « Cetatea Făgărașul precum să vede până astăzi. »

strâmtă și întunecată carea este de spre biserica cea mare săsească », și « turnul cel înalt », de unde a vestit Iacșici uciderea lui Mihnea-Vodă. Ştie că acolo va fi fost cândva un « Domn al Ungurilor » și « un Domn al Sașilor ». Pe Hunyadi îi numește « Ianoș sau, cum zic alții, Iancul, Domnul Ardealului »; aiurea: « Huniadi Ianoș ». Rostul lui de « guvernatoriu Ţării Ungurești » e exact arătat, dar se adaugă că a fost și « prinţip Ardealului ». Moartea lui e deplânsă: « lăsând mare nume de multe vitejii ce făcuse cu Turcii și cu Nemții ». Până și când vorbește de Reforma bisericească, se dă lui Luther o formă ungurească: « Luter Marton ».

Aceeași grijă o are scriitorul și pentru fiul lui Iancu: « Huniadi Mateiaș », știindu-i și lupta pentru « coroană » cu Impăratul Frederic. La moartea lui în « Beciu » (Viena) trebuia să fie o minune: « zic că în zioa ce au murit Mateiaș Craiul . . ., toți leii ce avea la Buda s'au omorît unul pre altul ». Alături de dânsul, el pomenește pe ceilalți șefi ai maghiarimii, ale căror nume sunt bine redate, cu însăși pronunţia ungurească: « Bator Iștvan » (mai apoi și « Batăr Criștov », « Batăr Jăcmon », « Chineș Pal », și cronicarul știe că lupta acestuia cu Turcii a fost « în câmpii ce le zic Chenier », Kenyérmczö). Dar nu iubește pe acești « Ardeleni din fire ficleni » [1]). Ştie și că Essekul e «lesne trecătoare către Stiriia și către Carintiia și către Carneola ». Alba Regală îi e «Sechișfiervar», și alături găsim pe « Zereni », «Palfi », « Horvat Mihai » și « Beciș Iștfan », « Baștia Giurgiu », «Sechil Moisi », « Batăr Gabor ». Ca localitați: «Şomliu », «Cașa » «Pojun », « Ecet », Keresztes fiind « Cărăsteș » [2]). Dar pe Unguri nu-i iubește de loc.

Şi la luptele lui Mihai Viteazul Ungurii sunt aceiași « ficliani ». Şi prădăciunea lui Gabriel Báthory se înfierează, amintind și proverbul « cănd Ungurii cei răi ».

In toată această carte e un spirit pe care-l recunoaștem. Nu cel fanariot, îngust, pedant, ci acel spirit larg al Apusului:

---

[1]) Pp. 63—64.
[2]) P. 107.

care e reprezintat, cum o spuneam în câteva rânduri mai sus, *cu cea mai mare strălucire de omul care dă pecetea epocii dela 1670—80 înainte: Constantin Stolnicul Cantacuzino*. Cu gândul la acesta, povestitorul face, împotriva adevărului, pe Radu-Vodă Mihnea să învețe, nu numai la « Vinețiia », ci și la « Padova » acestuia, scrisă cu ortografia cunoscută [1]).

Din toate cele aduse până aici rezultă că autorul povestirii « istorice », critice, personale, cu întrebuințarea acelor izvoare de multe feluri pe care le recomandă Constantin Stolnicul, înfățișat, de altfel, fără nicio simpatie, în legătură și cu studiile « de spre Nemți și la Vinețiia » [2]), a fost, între altele, și un perfect cunoscător al Ardealului, pe care l-a străbătut în multe drumuri; mai mult chiar: cred că a stat acolo ani de pribegie, ceea ce, în ipoteza lui Constantin Căpitanul Filipescu, și fără aceasta purtat prin solii pe acolo, se explică foarte bine, în zilele de pătimire ale tatălui său Pană, rudă și aliat al Cantacuzinilor luptători din răsputeri pentru căpătarea Domniei. In aceste atingeri cu lumea de peste munți, și cu Ungurii, a căror limbă părea că o stăpânește, el a întâlnit legenda reprodusă de Szamosközy, pe care o dă mai mult sau mai puțin exact, introducând și noțiuni care erau răspândite în țara lui însăși despre rostul Turcilor la noi. E posibil să fi împrumutat și ceva din povestea osândirii lui Mihai de Alexandru cel Rău și a scăpării lui minunate, deși o găsim și în Cronica oficială a Logofătului Teodosie Rudeanu, tradusă latinește de Walther. Intre vremea când scrie Szamosközy [3]) și călătoriile ardelene ale autorului *Istoriilor* nici nu se strecurase multă vreme.

* * *

Interesul acestei cercetări stă astfel într'aceea că, în loc să avem două izvoare, unul unguresc, altul românesc chiar, acesta din urmă nu mai reiese decât ca un ecou vag și încurcat al celui dintâiu.

---

1) Și cuvântul *ghiuluș*, *(gyülés)*; p. 105.
2) P. 164. Și pribegia lui Grigore-Vodă Ghica acolo; p. 168.
3) V. Crăciun, *loc. cit.*, p. 12 și urm.

CRIZA DREPTULUI PUBLIC INTERNAŢIONAL

DE

MIRCEA DJUVARA
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 26 Iunie 1936

I

Principiile şi normele dreptului internaţional public se predau dela catedre şi se găsesc desvoltate în tratatele speciale devenite clasice. Ascultând profesorii şi cetind autorii, suntem însă uşor aduşi a ne lăsa legănaţi de iluzia, că dreptul internaţional public este o ramură a dreptului bine cristalizată şi că el domină în mod normal realităţile internaţionale. Intrăm astfel cu mintea într'o vieaţă internaţională civilizată, similară într'o măsură importantă cu aceea a indivizilor în cadrele dreptului intern; Statele, în calitate de membre ale comunităţii internaţionale, — cel puţin cele ale căror popoare au o cultură ajunsă la un nivel mai înaintat, — s'ar supune, de voie sau de nevoie, unor norme fixe şi bine formulate, întocmai cum fiecare din noi recunoaştem existenţa normelor de drept pozitiv intern. Securitatea relaţiunilor interetatice ar fi astfel bine instituită şi fiecărui popor nu i-ar rămânea altă grijă decât să progreseze cât mai mult pe cale paşnică, aşezându-se într'o poziţiune tot mai favorabilă prin concurenţa unei munci comune, rodnice şi garantate.

Dacă însă ne întoarcem privirea dela teoriile care au curs spre realităţile vieţii internaţionale, un sentiment de îngrijorare ne cuprinde; în această direcţiune imaginea care ni se

oferă este cu totul alta. Crunta realitate a politicii dintre State este menită să ne inspire grave preocupări. Tratatele apar, după expresiunea celebră, ca o notațiune provizorie a unui echilibru de forțe. Impulsuri de expansiune ni se arată din toate părțile, spărgând cadrele fragile ale teoriilor juridice preconstituite. Unele State, oricât de civilizate, stau la pândă împotriva altora, așteptând numai momentul prielnic să-și impună voința prin forță. Sancțiunile internaționale devin imposibile în cazurile cele mai grave; ele se arată uneori nu numai inutile și costisitoare, dar extrem de primejdioase pentru însăși comunitatea juridică. Maxima « homo homini lupus » nu numai se verifică, dar prinde câte odată o semnificație agravată în vieața internațională.

Faptele contrazic astfel prea des și prea grav teoriile și normele pe care acestea le proclamă. S'ar putea spune că dreptul internațional trăește o criză imanentă și perpetuă. In deosebi azi, după ce, prin instituirea Societății Națiunilor, conștiința noastră s'a mângâiat un timp cu credința, că dreptul s'ar putea impune de aci înainte în relațiunile dintre State, criza aceasta se manifestă cu o gravitate neobișnuită.

II

Problema nu a rămas neobservată în cercurile Societății Națiunilor. Adunarea generală a acestei instituțiuni, în ședința din 27 Septemvrie 1927, a luat în cercetare codificarea dreptului internațional public. Un comitet s'a reunit la Geneva, în Februarie 1928, pentru a prepara lucrările, în frunte cu d-l Basdevant. Reprezentanții a 48 de State s'au întâlnit apoi la Haga, dela 13 Martie până la 12 Aprilie 1930, și au luat oarecare decizii printr'un « Act final al Conferinței », adoptat la 12 Aprilie 1930 [1]). Este foarte interesant de semnalat că, sub sugestiunea d-lui Alejandro Alvarez [2]), conferința,

[1]) Société des Nations, *Acte de la Conférence pour la codification du Droit International de 1930.*

[2]) Société des Nations, *Actes de la Conférence pour la codification du Droit International.* Vol. I, *Séance pleinière,* p. 45, și vol. II, *Nationalité,* p. 257.

ca o concluziune a desbaterilor sale şi faţă de obstacolele aflate în calea cercetărilor sale, a emis dorinţa ca pe viitor să se proceadă la « noui lucrări ştiinţifice », la « studii » asupra « chestiunilor fundamentale ale dreptului internaţional », în deosebi asupra « principiilor, regulelor şi aplicaţiunii lor ».

Conferenţa dela Haga a recunoscut astfel necesitatea ca întreg dreptul internaţional, cu fundamentul şi principiile sale, să sufere o nouă reconstrucţie ştiinţifică [1]).

Constatarea este gravă, căci ea impune ca teoriile admise să fie revizuite şi deci principiile lor recontrolate.

Ce mai rămâne atunci din dreptul profesat dela catedre şi desvoltat pe larg în tratatele recunoscute până azi?

Nu se poate crede, că toate străduinţele juriştilor mari de până azi ar putea fi socotite ca condamnate. Cele mai importante din ele trebue să rămână. In orice caz ele trebue însă supuse unor noui verificări la lumina realităţilor vieţii Statelor.

III

Dificultatea, pe care dreptul o întâlneşte astfel în domeniul internaţional şi care stă în deosebirea dintre realităţile vieţei şi regulele izvoarelor formale, nu este totuşi nouă. Ea s'a recunoscut şi în celelalte domenii ale dreptului cu prilejul cercetărilor ce se fac spre a se vedea în ce consistă dreptul pozitiv. In deosebi ea a început a fi tratată, deşi în mod indirect, cu prilejul criticelor ce s'au adus în ultimele decenii contra şcolii exegetice în dreptul privat, recunoscându-se rolul creator al interpretării şi al aplicaţiunii jurisdicţionale.

Dacă judecătorul creează, aceasta însemnează, într'adevăr, chiar în dreptul privat, că *dreptul pozitiv* nu se confundă cu *dreptul izvoarelor formale*, adică, în materia cercetată, cu legea.

O serie de întrebări noui nasc în mod firesc din această constatare. Mai întâi trebue bine văzut, în ce sens dreptul pozitiv real are prin natura lui o evoluţiune, prin care el se depărtează uneori de dreptul legal fixat în mod iniţial, şi

[1]) Alejandro Alvarez, *Les résultats de la première conférence de codification du Droit International*, Paris, Pédone, pp. 10—12 şi 20—34.

pe ce temeiuri se produce această evoluţiune. In al doilea rând, trebue cercetat ce se înţelege prin acest drept legal: ce e în sine norma prescrisă de o lege? Are ea oare un înţeles logic complet cuprins în formula sa sau înţelesul său e legat de anume fapte neprecise, presupuse şi cunoscute de legiuitor, dar pe care el nu le exprimă în formula legală şi nici nu le poate exprima prin ea [1]), fapte care, ca orice fenomene sociale, nici nu se mai reproduc întocmai în viitor? In al treilea rând, în cazul când se constată, că dreptul real evoluează, deşi dreptul legal e prin definiţie fixat, este de văzut dacă nu se poate întâmpla ca dreptul legal să fie uneori lipsit chiar dela început de orice aplicaţiune: se pune altfel întrebarea când şi cum o normă legală devine drept pozitiv şi care e prin urmare mecanismul fundamental al dreptului pozitiv; ce se înţelege atunci exact prin izvor al dreptului pozitiv: oare ceea ce s'a numit până azi « izvoare » sunt cu adevărat izvoarele reale ale dreptului pozitiv viu, ale dreptului real recunoscut şi impus într'o societate dată? [2])

Lucrările numeroase şi adâncite care s'au făcut referitor la interpretarea legii în dreptul privat au dus cel puţin la o concluziune, azi necontestată: că dreptul real aplicat nu coincide cu dreptul legal, adică cu dreptul izvoarelor.

Legea, de exemplu, ca izvor obişnuit de drept în sistemele noastre juridice, nu fixează norme care rămân, în realitatea socială, absolut neschimbate pe toată durata pentru care au fost fixate. Normele legale nu rămân eficace decât în măsura în care ele sunt recunoscute ca obligatorii cu ocaziunea fiecăruia din cazurile de aplicaţiune a legii. Ori de câte ori, în cazuri individuale noui, se recunosc drepturi sau obligaţii care schimbă normele legale preexistente, — ceea ce se întâmplă mult mai des decât s'ar crede la prima vedere —, aceste precedente sunt adevărate izvoare de drept care creează un nou drept pozitiv. Tot astfel şi cutuma şi jurisprudenţa evoluează prin precedente noui, creatoare de drept.

---

[1]) F. Mallieux, *L'exégèse des codes et la nature du raisonnement juridique*, Paris, 1908, Giard et Brière, pp. 86—138.

[2]) Comp.: Mircea Djuvara, *Drept raţional, izvoare şi drept pozitiv*, Socec, 1934.

Se poate astfel afirma că « sistema » logică a dreptului pozitiv, variabilă în timp, este alta decât « sistema » logică fixă a dreptului izvoarelor: prin definiţiune, într'adevăr, izvorul de drept cristalizează « ne varietur » dreptul, prin formularea lui, şi-i fixează normele odată pentru totdeauna. Aceasta este cu atât mai adevărat, cu cât nu numai judecătorul, dar chiar şi puterea executivă, care garantează execuţia hotărîrilor judecătoreşti, creează dreptul real [1]), practica particulară în fine creează şi ea dreptul.

Dacă însă dreptul pozitiv nu se confundă în materie privată cu dreptul izvoarelor şi în deosebi cu legea, aceasta este încă mai adevărat în dreptul public.

Dreptul public are într'adevăr o maleabilitate cu mult mai mare decât aceea a dreptului privat [2]); autoritatea publică se bucură de un drept propriu de iniţiativă, deci de dreptul de a crea şi aplica norme juridice; s'a putut chiar vorbi despre « libertatea guvernului în privinţa legilor pe care trebue să le execute » [3]) şi despre « dreptul guvernului de a nu executa o decizie judiciară cu autoritate de lucru judecat » [4]).

Fenomenul este mai ales vizibil în dreptul constituţional, căci este evident, că nu e suficient a avea anume texte constituţionale pentru a avea un drept real constituţional corespondent. Noi avem de exemplu o anume constituţie, dar e o banalitate a constata, că practica noastră constituţională, recunoscută şi impusă cu consensul aproape general, nu coincide întotdeauna cu textele noastre constituţionale. Textele constituţionale sunt în multe privinţe aceleaşi în ţări deosebite; astfel Constituţia noastră e în parte tradusă după cea belgiană şi cuprinde anume principii comune cu cele din Franţa, din Anglia, etc.; tot astfel după războiu s'au pus în vigoare în diferitele ţări europene Constituţiuni care aveau multe principii

---

1) Comp.: Mircea Djuvara, *Drept raţional, izvoare şi drept pozitiv*, pp. 59, 99, Socec, 1934.

2) Comp.: I. Raiciu, *Légalité et nécessité*, Paris, Domat-Monchrestien, 1933.

3) Duez et Barthélémy, *Traité élémentaire de droit constitutionnel*, 1926, Paris, pp. 577—578, 553.

4) Gaston Jèze, « Rev. du Droit Public », 1924. *Droit du gouvernement de ne pas exécuter une décision de justice passée en force de chose jugée.*

comune [1]). Cu toate acestea dreptul nostru real constituțional este departe de a fi același cu cel din Belgia sau din Franța sau din Anglia, chiar atunci când textele sau principiile sunt aceleași. Fiecare țară își are propriul său drept constituțional, derivat din nevoile ei proprii și din temperamentul și psihologia poporului respectiv.

Același fenomen se produce cu încă mai mare amplitudine în vieața interetatică. Aci condițiile date, nevoile generale și individuale ale Statelor, fără considerarea cărora dreptul nu poate avea înțeles, sunt și mai complexe; iar o sancțiune juridică organizată în contra celor ce violează dreptul este cu mult mai greu de organizat.

Fiecare Stat, prin definițiune, își păstrează, de altfel, în concepția de azi, suveranitatea, adică dreptul de a decide și prin urmare de a-și apăra concepțiile și interesele proprii, așa cum le înțelege singur ca drepte.

Situațiile de fapt se schimbă câte odată cu o rapiditate vertiginoasă, variind aspectul și structura esențială a relațiunilor interetatice; alteori ele evoluează lent, dar în direcțiuni cu totul noui și de o însemnătate foarte mare.

In aceste condițiuni nu e de mirare să constatăm, că dreptul real practicat se schimbă și el în funcțiune de toate aceste realități, depărtându-se dela unele norme la început necontestate și socotite fixate ca norme de drept.

In realitate sistema normelor dreptului pozitiv, și aci ca și în domeniul dreptului intern, sufere evoluțiuni și revoluțiuni și nu se poate confunda cu sistemele de drept care par admise la un moment dat pentru totdeauna [2]).

Dificultatea pe care o întâlnește juristul atent în dreptul internațional este așa dar prin natura ei aceeași în orice domeniu al dreptului în genere, dacă cercetarea se face cu o metodă adevărat științifică.

---

[1]) Comp.: B. Mirkine Guetzévitch, *Histoire constitutionnelle comparée* (« Annales de l'Institut de Droit comparé de l'Université de Paris », II, 1936).

[2]) Radbruch, *Rechtsphilosophie*, 932, p. 90: « Recht kann nicht nur aus Recht entstehen, immer wieder wächst neues Recht aus wilder Wurzel. Es gibt eine originäre Rechtschöpfung... Rechtsentstehung durch Rechtsbruch».

IV

Problema care se pune astfel este cu atât mai gravă, cu cât juristul trebue în cercetarea ei să salveze autonomia ideii de justiție.

Dreptul, prin definițiune, nu poate consista într'o simplă constatare de fapte [1]. Dacă s'ar admite într'adevăr contrariul, aceasta ar însemna, că nu mai există niciun fel de drept, iar știința juridică ar trebui să constate ca legitimă orice manifestare de forță, oricât de abuzivă ar fi ea. Niciun principiu și nicio convențiune sau tratat nu ar mai însemna nimic. Dreptul ar deriva pur și simplu din forță, subordonându-se ei, în loc ca forța să se pună, cum e normal, în serviciul ideii de drept, considerată ca de sine stătătoare.

Se naște astfel dificila întrebare generală, de a ști cum devine la un moment dat o normă juridică parte integrantă din dreptul pozitiv: de răspunsul științific care se va putea da acestei întrebări atârnă și soluțiunea problemei care se pune în domeniul dreptului internațional.

Dacă observăm cu atențiune ce se petrece în dreptul intern, constatăm mai întâi că există izvoare de drept pozitiv, felurite prin natura lor.

Unele, cum este de exemplu legea, consacră de-a-dreptul norme generale. Altele însă, nu consfințesc direct decât norme individuale: așa se întâmplă, de exemplu, când un act jurisdicțional sau în genere un precedent fixează un drept nou recunoscut de societatea respectivă; se va observa însă că și în acest din urmă caz se stabilește în realitate o normă generală corespunzătoare cazului individual, care constitue precedentul.

Pe de altă parte, cutuma în dreptul privat se fixează cu încetul prin crearea precedentelor care se repetă: e vorba

---

[1]) Acest adevăr nu mai poate fi pus la îndoială dela Kant încoace. — Comp.: Mircea Djuvara, *Le fondement du phénomène juridique : quelques réflexions sur les principes logiques de la connaissance juridique*, Paris, 1913, Sirey, pp. 97—116; *Teoria generală a dreptului*, Socec, București, 1930, vol. III, pp. 158—254; *Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*, București, Socec, 1934, pp. 11—21. — Comp. Haus Kelsen, *Reine Rechtslehre*, Deuticke, 1934; D. Parodi, *Le problème moral et la pensée contemporaine*, Paris, Alcan, 1921.

așa dar și aci de fapte cu caracter individual din care cu încetul se consfințește, prin conștiința juridică a societății respective, o normă generală [1]).

La începutul evoluțiunii dreptului pozitiv el se așează astfel întotdeauna pe precedente.

Ne putem chiar întreba dacă legea însăși, nu are cutuma la baza obligativității sale, ca izvor creator de drept pozitiv [2]): în acest caz este evident că fundamentul întregului drept pozitiv stă în conștiința juridică colectivă și anume în recunoașterea de către ea, cu prilejul unor acte individuale, a normelor generale care le corespund.

Dacă în fine lărgim noțiunea de cutumă, reținând numai elementele ei esențiale și făcând abstracțiune de modul cum ea e caracterizată de obiceiu în dreptul privat, atunci când e vorba numai de cutuma bine constituită dinainte, din timpuri imemoriale [3]), vom constata, mai ales în dreptul public, că nu e nevoie întotdeauna pentru începuturile așezării dreptului pozitiv, de o « inveterata consuetudo », adică de o lungă serie de precedente, ci uneori se întâmplă ca un singur precedent important și cu răsunet, să fie suficient pentru a completa sau a crea dreptul, atunci când el e recunoscut de conștiința colectivă.

Iată dar că dreptul pozitiv se întemeiază în ultima analiză pe o recunoaștere a conștiinței colective cu prilejul unor « cazuri » individuale. Cei interesați recunosc pe baza ei valabilitatea unei norme, atunci când au interes s'o facă cu prilejul vreunui act pe care ei îl realizează; din cauza naturii esențiale a dreptului, care e rațională și prin urmare comportă atât generalizarea în cazuri identice, cât și deducțiunea din noțiunile astfel generalizate, ei nu mai pot să invoce în urmă nevalabilitatea normelor pe care le-au consacrat singuri [4]).

---

[1]) Maurice Hauriou, *De la répétition des précédents judiciaires à la règle de droit coutumier*, « Cahiers de la Nouvelle Journée », 1928; Ihering, *Recht und Sitte;* Brie, *Die Lehre vom Gewohnheitsrecht*, 1899; Alf. Ross, *Théorie des Rechtsquellen*, Deuticke, 1929.

[2]) Comp.: Marice Hauriou, *Précis de droit constitionnel*, 1929, p. XV; Raneletti, *La consuétudine come fonte del diritto pubblico interno*, 1913.

[3]) Auguste Lebrun, *La coutume*, Paris, Libr. Générale de droit et de jurisprudence, 1932.

[4]) Comp.: Immanuel Kant.

In orice caz, şi fără a intra într'o analiză amănunţită a ceeace trebue înţeles prin conştiinţa colectivă, constatăm că această din urmă realitate, cu ocaziunea cazurilor individuale care apar în viaţa socială, este aceea care dă dreptului pozitiv fundamentul său [1]).

Recunoaşterea prin conştiinţă a dreptului pozitiv înseamnă însă afirmarea existenţei autonome a dreptului, cu toate atributele obiectivităţii raţionale. Este astfel vorba de un drept raţional, dar nu de unul natural, fix şi imuabil, aşa cum l-a conceput şcoala clasică; el este într'adevăr, prin natura lui, în funcţiune de fenomenele sociale cărora se aplică, iar regulele sale variază prin urmare odată cu ele.

Drept fără obiect, adică fără acţiunile umane concrete şi libere, pe care este destinat să le aprecieze din punct de vedere al justiţiei, este o noţiune contradictorie şi ininteligibilă. Aceste acţiuni se leagă în vieaţa reală unele de altele prin sistematizarea scopurilor lor şi se formează astfel instituţiunile sociale, printre care Statul constitue instituţiunea supremă a vieţii naţionale. In măsura în care există relaţiuni interetatice şi în raport cu progresul lor, se întemeiază tot astfel şi o instituţiune socială unitară a vieţii internaţionale [2]).

Normele juridice pe care conştiinţa ajunge să şi le formeze nu sunt decât aprecieri prin raţiune ale acestor stări de fapt şi anume prin ordonarea sistematică a scopurilor activităţii umane [3]). Necesitatea logică a acestei sistematizări constitue idealul formal de justiţie, independent de orice alt bun sau interes. Fără posibilitatea de a se concepe asemenea aprecieri obiective pe baza idealului de justiţie, dreptul pozitiv s'ar reduce la voinţa arbitrară a celui mai tare, şi anume în dreptul intern la voinţa principelui, adică a puterii naţionale supreme, iar în dreptul internaţional,

---

[1]) Comp.: Wilhelm Sauer, *Rechts- und Staatsphilosophie*, Stuttgart, Enke, 1936, în special pp. 464—472.

[2]) Comp.: J. T. Delos, *La Société Internationale et les principes du droit public*, Paris, Pédone, 1929.

[3]) Mircea Djuvara, *Considérations sur la connaissance en général et sur la connaissance juridique en particulier: la Vérité, la Réalité et le Droit* (II-e « Annuaire de l'Institut International de Philosophie du Droit et de Sociologie Juridique »; travaux de la seconde session, 1935), Paris, Sirey, 1936, p. 83.

unde nu există autoritate dominantă, la voința haotică a Statelor suverane.

In felul acesta trebue să se recunoască, că nu orice fapt nou și nici orice pretenție, oricâtă forță brutală ar avea în serviciul ei, poate crea dreptul pozitiv [1]). Acesta din urmă nu devine o realitate decât în funcție de concepțiile despre justiție ale societății respective.

Prin urmare este evident și în dreptul internațional, ca și în dreptul intern, că forța nu primează dreptul [2]). Dar spre a constata care sunt normele de drept pozitiv aplicabile la un moment dat, trebue să se cerceteze cu o atențiune deosebită toate stările de fapt și toate mentalitățile în conflict, spre a putea apoi aprecia cu obiectivitate care din pretențiile întemeiate pe ele pot fi consacrate ca juste de conștiința colectivă a comunității internaționale civilizate.

V

Dacă observațiile precedente sunt exacte, urmează că trebue să se procedeze în primul rând la o revizuire a teoriei obișnuite a izvoarelor de drept în materie internațională, și în special a tratatelor, — teorie care de altfel e și lipsită de preciziune științifică suficientă [3]).

Modul de așezare a dreptului pozitiv presupune și în domeniul internațional anumite fapte sociale prin care acest drept se constitue în vieața reală și care se numesc « izvoare ». Izvoarele fixează normele generale care trebue recunoscute ca valide și obligatorii în relațiunile juridice și dintre State.

Se va observa însă că izvorul însuși trebue să fie recunoscut spre a avea validitate în societatea respectivă. Legea are de

[1]) Giorgio Del Vecchio, *La Giustizia*, ed. II, Bologna, Zanichelli, 1924 (trad. în limba română: *Justiția*, « Cartea Românească », București, 1936).

[2]) Le Fur, *Nécessité d'un Droit international*, Lyon; Le Fur, *Philosophie du Droit International*, « Revue Générale du Droit International public », 1921, pp. 565 et s.; Le Fur, *Le droit naturel et objectif s'étend-il aux rapports internationaux?* « Rev. Dr. Intern. et de Législ. comp. », 1925.

[3]) Comp. Paul Fauchille, *Traité de droit international public*, Paris, Rousseau, 1922, vol. I, pp. 40—62.

exemplu puterea de a crea norme obligatorii în dreptul intern, pentrucă există recunoaşterea generală, în momentele succesive ale aplicării sale, că legiuitorul are dreptul de a consacra regulele de conduită pe care trebue să le respecte membrii Statului respectiv. Tot astfel pentru cutumă, adică pentru practica imemorială (inveterata consuetudo) cunoscută ca obligatorie (opinio necessitatis), — în trecutul nostru « obiceiul pământului », — acolo unde ea este izvor creator de drept pozitiv; tot astfel pentru precedentul judiciar, în special în unele ţări unde el e izvorul obişnuit al dreptului, cum e în Anglia.

Această recunoaştere se face, precum am arătat, cu prilejul « cazurilor » individuale care se ivesc în realitate şi prin care se schimbă normele generale ale dreptului pozitiv preexistent.

Se întâmplă însă în drept, şi mai ales, precum am spus, în domeniul relaţiunilor interetatice, nu numai ca o lungă serie de precedente să creeze astfel drept pozitiv, ci ca acest drept să se creeze uneori prin precedente unice [1]).

Doctrina recunoaşte de obiceiu ca izvoare ale dreptului internaţional tractatele, cutuma considerată ca o « practică generală şi acceptată » [2]), « principiile generale ale dreptului recunoscut de popoarele civilizate » [3]), « principiile generale ale justiţiei şi echităţii » [4]) şi dreptul natural.

Principiile generale ale dreptului [5]), cele ale justiţiei şi ale echităţii nu pot fi simple constatări ale unor judecători internaţionali sau ale unor arbitri, căci aceştia s'au putut înşela. Ele nu au o valoare pozitivă decât întru cât trebue să fie « recunoscute de popoarele civilizate », ca şi dreptul natural. Prin urmare izvorul pozitivităţii lor juridice stă în faptul constatat, că sunt recunoscute de conştiinţa colectivă.

Tratatele sunt acte juridice încheiate de State, prin care se recunosc situaţiuni individuale sau uneori şi generale. Cutuma

---

[1]) Cavaglieri, *La consuetudine giuridica internazionale*, 1907; G. Gianni, *La coutume en droit international*, Paris, Pédone, 1931; J. Haemmerle, *La coutume en droit des gens*, Paris, Sirey, 1936.

[2]) « La pratique *générale, acceptée* comme étant le droit » (art. 38 din statutul Curţii Permanente de Justiţie Internaţională).

[3]) *Idem*.

[4]) Art. 7 din acelaşi statut şi art. 38.

[5]) Giorgio Del Vecchio, *Sui principi generali del Diritto*, Modena, 1921.

poate fi și ea considerată ca un act juridic creator de drept, dar care, ca fapt material, are o durată mai lungă în timp, întocmai cum usucapiunea creează situații noui în dreptul privat intern, printr'o activitate de fapt care durează mai mult.

Tratatele nu se pot încheia fără consimțimântul părților și prin urmare s'a spus, cu drept cuvânt, că au la bază voința; dar și cutuma e în această situațiune, căci și ea trebue recunoscută.

Ca și cutuma, tratatele presupun o convingere juridică comună. S'a spus despre cutumă, că ea s'ar reduce la un tratat tacit; se poate tot astfel spune despre tratate, că ele se reduc la o cutumă, căci un act juridic nu are validitate decât la baza recunoașterii comune a unor norme obiective generale; astfel întreaga raționalitate a dreptului s'ar nărui și, cum ea este de esența dreptului, dreptul nu ar mai exista sub nicio formă. Dar acele norme generale trebue descoperite, căci de cele mai multe ori ele sunt latente și numai vag presupuse.

De aceea e greu a ne mărgini să afirmăm pur și simplu că tratatele, chiar și cele cu caracter obiectiv (tratatele-legi) [1]), sunt izvoare de drept; spre a avea dreptul de a le încheia, cu efecte juridice, trebue ca în prealabil să existe norma care recunoaște acest drept cu obligațiunea de a le respecta, întocmai după cum și în dreptul intern orice act juridic, și deci și actul legislativ, nu se poate explica decât printr'o normă anterioară care-i conferă valoarea juridică. In niciun caz, un act juridic nu poate cuprinde în sine fundamentul din urmă al unei norme de drept pozitiv. Norma care fundează valoarea juridică a tratatelor trebue prin urmare să preexiste, admisă — cel puțin implicite — de conștiința juridică comună.

Zicem o conștiință juridică a comunității, deci în cazul nostru a celei internaționale, și nu numai una individuală, căci pornind dela o convingere indivuduală, o regulă juridică nu se poate impune decât prin forța unor voințe străine.

---

[1]) Comp.: A. F. Frangulis, *Théorie et pratique des traités internationaux*, Académie diplomatique internationale, Paris, pp. 5—30.

Dar e vorba de o conştiinţă a comunităţii civilizate; cunoştinţa juridică este într'adevăr susceptibilă de progres logic, şi prin urmare nu se poate impune o cunoştinţă neevoluată unor fiinţe care sunt conştiente de a fi ajuns la o perfecţionare evidentă. In orice caz însă tratatele presupun o normă preexistentă admisă de o conştiinţă comună.

In această privinţă să nu se uite, că spre deosebire de dreptul public intern dreptul internaţional presupune suveranitatea membrilor comunităţii, adică a Statelor; ca atare nu se poate admite o autoritate superioară care să formuleze dreptul şi să-l impună Statelor, căci în acest caz dreptul internaţional ar înceta de a fi drept internaţional şi ar deveni drept public intern al unui superstat. Prin urmare modul de creare al dreptului pozitiv prin tratate este cu totul altul decât în dreptul intern prin legi. Aci membrii comunităţii îşi rezervă individual puterea legislativă.

Aceasta însemnează că un Stat nu poate impune altui Stat o normă generală, ca regulă de drept pozitiv, decât cu consimţimântul expres sau tacit al acestuia din urmă. Un asemenea consimţimânt nu există fără o conştiinţă juridică, şi prin urmare recunoaşterea unei norme prin conştiinţa raţională este şi în această materie ultimul izvor de drept.

In orice caz dreptul comunităţii juridice internaţionale se află prin definiţiune în acelaşi stadiu în care se găsea dreptul intern înainte de aşezarea etatică. Trebue deci să mergem cu mintea, spre a găsi o comparaţiune potrivită, la momentele primitive ale evoluţiunii dreptului, atunci când pretenţiile deosebite căutau să se manifeste cu drepturi neatârnând de nicio autoritate recunoscută şi când echilibrul social începea abia să se stabilizeze prin începuturi de compromisuri cu caracter juridic.

Grupurile iniţiale, pe care trebue să le presupunem în evoluţiunea istorică înainte de formarea primelor nuclee etatice, intrau în contact între ele uneori prin lupte violente ca entităţi egale, fără să recunoască autoritatea superioară. Incetul cu încetul aceste unităţi primitive s'au agregat în unităţi mai complexe prin mijloace felurite, uneori recunoscând de bună voie o autoritate superioară, alteori prin subjugare.

Aceste lupte seamănă de sigur cu cele ale partidelor politice de azi, care sub diferite forme, nu recunosc totdeauna, mai ales la începutul evoluțiunii lor, o autoritate superioară, iar alteori prepară pe față și realizează chiar sub ochii noștri revoluțiunile.

Dacă aruncăm astfel privirile noastre asupra începuturilor istorice ale dreptului public intern, precum și asupra unora din aspectele lui de azi, vom constata pretutindeni înfățișări similare în multe privințe cu cele ale dreptului internațional. Acest studiu ar putea fi de o considerabilă fecunditate pentru dreptul internațional, arătând care este mecanismul așezării izvoarelor de drept pozitiv. El ar arăta în orice caz că această așezare nici nu se poate face fără o conștiință juridică, adică o recunoaștere rațională a comunității juridice internaționale.

Așa zisele izvoare ale dreptului internațional sunt prin urmare numai manifestări externe și nesigure ale unei realități mai profunde, care trebue în prealabil constatată cu preciziune științifică, și anume a conștiinței juridice internaționale, spre a vedea care sunt normele pe care, explicite sau implicite, ea le recunoaște. Aceste norme nasc din lupta continuă pentru valorificarea drepturilor și obligațiunilor fiecăruia din popoarele care constituesc comunitatea socială internațională.

Există într'adevăr în istoria omenirii o permanentă luptă pentru drept, la început obscură și nebănuită, dar tot mereu mai conștientă pe măsură ce progresul se realizează, iar izvoarele dreptului în relațiunile internaționale stau, mai mult ca oriunde, la limita între dreptul pozitiv și dreptul rațional.

VI

O observațiune atentă a vieții internaționale ne poate duce tot astfel nu numai la vederi mai adâncite în privința teoriei izvoarelor dreptului internațional, dar încă și la o precizare a teoriei normelor juridice în această materie.

Actele internaționale ca orice acte juridice nu pot avea valabilitate fără recunoașterea unor anume norme fundamentale, care sunt presupuse de însăși existența comunității

juridice şi sunt în acest sens, ca să spunem astfel, de ordine publică instituţională în dreptul internaţional.

O astfel de normă este spre exemplu acea exprimată de maxima « pacta sunt servanda », fără respectul căreia nici nu ar mai putea exista un drept internaţional [1]). Este evident că în materia aceasta ea trebue înmlădiată prin posibilitatea unei reconstrucţiuni eventuale a drepturilor subiective şi a obligaţiunilor individuale în conformitate cu noile situaţii de fapt care pot surveni şi care ar impunea cu o necesitate inexorabilă o nouă situaţie de drept, căci nimic în vieaţa istorică nu poate fi pentru eternitate; dar iarăşi este evident, că acest din urmă principiu nu poate intra în acţiune pe baza unei simple pretenţiuni unilaterale a unui Stat, fără o referire la o recunoaştere pe cale obiectivă şi raţională a nouei situaţii de drept intervenite.

Constatarea minuţioasă a realităţilor vieţii internaţionale impune şi reajustarea concepţiunii pe care o avem în ceea ce priveşte formularea, interpretarea şi vieaţa regulei juridice în această materie.

Nicio normă generală, într'adevăr, nu se poate concepe decât ca un produs al generalizării unor norme individuale constatate, adică a unor aprecieri asupra unui mare număr de acţiuni concrete ale oamenilor, observate în vieaţa reală. Sensul normei generale este de a fi aplicată la acţiunile similare care se vor produce în viitor. Dacă prin urmare generalizarea este pripită şi nu a ţinut seama de toate împrejurările importante posibile, norma nu se va putea impune cu stricteţe: voinţa normală de desvoltare morală şi materială a popoarelor, — voinţă care e irezistibilă ca un fenomen natural, căci ea este vieaţa însăşi, — ajunge a sparge cadrele artificiale în care mintea noastră grăbită credea că le poate încătuşa.

Se va observa însă, că teoriile în dreptul internaţional au uneori pretenţiuni de a impune norme care nu corespund în totul realităţilor care survin; aceste norme sunt imperfecte, fie din cauză că evenimentele complexe ale vieţii interstatice

[1]) Comp.: Verdross, *Die Verfassung der Völkerrechtsgemeinschaft*, passim şi p. 35.

nu se pot întotdeauna prevedea cu preciziune, fie că ele au fost formulate numai în vederea unor situații mult mai simple și mai restrânse, deși expresiunea lor verbală obișnuită pare a avea un sens mult mai larg.

In aceste cazuri o îndatorire normală pentru omul de știință este de a încerca o formulare mai precisă a lor, ținându-se seama de toate ralitățile vii și îndrituite ale politicii internaționale.

Dar o asemenea operațiune științifică este de cele mai multe ori extraordinar de dificilă, mult mai dificilă decât ar părea la prima vedere. De aceea și aci, ca și în toate cazurile similare, care se întâmplă în drept, — când vieața reală, simțind nevoia cu orice preț de o reglementare, se mulțumește și cu formule aproximative, — sensul normelor și interpretarea lor prinde, în așteptarea unor posibilități de prevedere mai minuțioasă a evenimentelor, o flexibilitate tot mai simțită. Deși o asemenea flexibilitate există în dreptul privat, ea este însă mult mai mare în dreptul public intern și este încă și mai mare în dreptul internațional.

Modul de interpretare a formulelor generale juridice devine într'adevăr totdeauna cu atât mai puțin strict, cu cât ne ridicăm mai mult dela relațiunile private între indivizi spre relațiunile politice mai complexe. Este evident, spre exemplu, că un text constituțional nu se poate interpreta întocmai la fel ca un text dintr'un cod civil: textul constituțional reprezintă o cristalizare a întregii istorii politice a unui popor și e destinat a servi la reglementarea, într'un viitor câteodată foarte depărtat, a unor evenimente uneori foarte grave și neașteptate. Cu atât mai mult în vieața internațională, formulele juridice comportă o interpretare care trebue să țină seama de un număr și mai mare de fapte și de evenimente mult mai complicate.

De aceea deciziunile jurisdicționale — în măsura în care ele există în dreptul internațional — au cu totul alt caracter decât deciziunile organelor judiciare din dreptul privat. Multă lume face totuși eroarea de a crede, spre exemplu, că deciziunile Societății Națiunilor, prin care se constată uneori violarea dreptului în sarcina unor anume State, ar putea constitui

adevărate condamnaţiuni penale cu exact aceleaşi efecte ca acelea ale unor deciziuni judecătoreşti definitive din dreptul intern; în realitate ele au, ca să întrebuinţăm expresiunea consacrată, mai mult un caracter politic, şi nu se poate face aci nicio asemănare hotărîtoare cu organizarea internă a Statului modern.

VII

In ceea ce priveşte drepturile şi obligaţiunile Statelor, ca persoane juridice de drept internaţional public, studiul realităţilor poate fi de asemenea de un folos considerabil. Să nu se uite că ideea de personalitate juridică e o construcţiune a logicei juridice, pornind dela constatarea reală a unor acte concrete libere, care se sistematizează şi se manifestă în realitatea socială prin ceea ce denumim în drept « organe » [1]. Statul este astfel centrul de convergenţă [2] al unor drepturi şi obligaţiuni care se concep ca un produs al unei serii extrem de complexe de acte şi aspiraţiuni ale tututor supuşilor săi din trecut.

Subiectele juridice sunt astfel realităţi pur juridice şi de aceea nu se pot confunda cu realităţile biologice, psihologice sau sociale, care au o cu totul altă natură. Nu se poate prin urmare afirma, că în tot dreptul, şi deci şi în dreptul internaţional, subiectele de drept ar fi numai indivizii oameni, întru cât au o voinţă socialmente eficace, — şi prin urmare că nu ar exista ca persoane juridice colectivităţile, nici Statele, nici stabilimentele şi fundaţiile, şi nici chiar copiii minori sau alienaţii, iar organele etatice ar fi în realitate indivizi subiecte de drept cu competenţă proprie [3]. Este adevărat, că

---

[1]) Mircea Djuvara, *Relativita e diritto*, « Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto », 1935, Nr. 3; *La natura della personalita giuridica*, « Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto », 1936, Nr. 2; *Réflexions sur le problème de la souveraineté et sur la réalité juridique de l'état*, Mélanges Negulesco, Bucarest, 1935.

[2]) Kelsen: *Zurechnungspunkt*; Comp.: *Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre, Einleitungen in die Metaphysik der Sitten*, IV: « Person ist dasjenige Subjekt, dessen Handlungen einer Zurechnung fähig sind ».

[3]) Scelle, *Précis de droit des gens*, Paris, 1932; Scelle: *Règles générales du droit de la paix, Recueil des Cours de l'Academie de Droit International*, vol. 46, 1933. Comp.: Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, Paris, 1921, I, pp. 99—110.

construcțiunea logică a persoanei juridice pornește întotdeauna dela acțiuni ale unor indivizi umani și se referă pentru viitor tot la asemenea acțiuni, care sunt singurele realități concrete constatabile. Dar pentru a afirma în drept că aceste acțiuni aparțin unor persoane juridice, trebue în prealabil ca logică juridică să construiască aceste persoane și prin urmare ele nu sunt produsul experienței brute. In acest sens Statele sunt persoane juridice, întru cât sunt socotite ca centre imuabile de atribuțiune ale unor drepturi și obligațiuni, independent de fluctuațiunile inevitabile ale voințelor de fapt și ale persoanelor ca realități sociale sau psihologice.

Fiind vorba de realități, de interese și de acte extrem de complicate, problema constatării obiective a drepturilor și obligațiunilor fiecărei persoane este și ea infinit mai grea în dreptul internațional decât în dreptul intern. Activitatea, limitată în timp, în spațiu și în complexitate, a unui individ este oarecum un simplu atom din realitatea pe care o reprezintă activitatea unui Stat. Tot astfel ideea de comunitate juridică internațională are la bază imensul complex al intereselor și actelor concrete ale membrilor individuali, ca oameni, ai acestei comunități.

In orice caz, unele drepturi și obligațiuni rezultă, precum am arătat mai sus, din însăși ideea de ordine publică internațională, iar altele din actele consimțite și din faptele liber voite ale Statelor, pe baza normelor statornicite de izvoarele dreptului pozitiv internațional.

Ce se înțelege însă în această materie prin voința unui Stat? Căci voința organelor etatice recunoscute nu exprimă absolut întotdeauna în istorie pe aceea a unei națiuni. Se poate, spre exemplu, întâmpla ca aceste organe să aibă în Statele cu forme primitive un aspect prea rudimentar sau să funcționeze întemeindu-se pur și simplu pe interese personale și autocratice, așa cum s'a putut constata chiar și în vieața recentă internațională; se poate întâmpla ca națiunea însăși să nu existe în realitate, în sensul că Statul respectiv nu poate reprezenta în niciun fel aspirațiunile morale, mentalitatea și nevoile divergente ale populațiunilor sale. Voința organelor etatice nu poate însă avea altă justificare decât că ea este o expresiune

a intereselor reale, prezente și viitoare, morale și materiale, ale acestor populațiuni: stat și individ nu sunt din punctul de vedere juridic două realități antinomice [1]). Dreptul internațional trebue prin urmare să aibă în vedere toate aceste interese.

Persoanele de drept internațional se vor recunoaște prin urmare ori de câte ori se constată drepturi și obligațiuni, față de alte puteri suverane, ale unei puteri ea însăși suverană, care s'a constituit sau e în curs de a se constitui în numele unor interese reale și în conformitate cu conștiința juridică internațională. Persoana fiind o simplă construcție rațională, ea trebue însă să posedă organe de fapt prin care să proceadă la acte în vieața reală.

De aceea guvernele de fapt și chiar insurgenții organizați pot fi în unele cazuri subiecte de drept constituțional. Tot de aceea această calitate nu s'a putut în realitate contesta Sfântului Scaun și nu se poate contesta Societății Națiunilor [2]). In ceea ce privește unele comisii internaționale, cum sunt comsiunile pentru fluvii, comisiunea strâmtorilor, fosta comisiune pentru basinul Sarre, etc., problema consistă în a ști dacă nu sunt numai organe ale unor persoane internaționale; soluțiunea depinde de faptul, dacă actele lor sunt considerate a produce efecte juridice pentru ele însile sau pentru anume persoane internaționale. Subiect de drept și persoană este în esență același lucru și această noțiune apare ori de câte ori se recunosc drepturi subiective sau obligațiuni, fără ca în realitate să fie nevoie de un anumit număr sau de un anumit fel de asemenea drepturi sau obligațiuni [3]).

Recunoașterea unui Stat ca membru al comunității internaționale nu poate fi deci nici ea un act care să-și producă efectele pentru totdeauna. Altfel, vieața reală ajunge uneori a sparge cadrele preconstituite ale dreptului, chiar și prin mijloacele violente ale războiului, iar deslănțuirea patimilor

[1]) Giorgio Del Vecchio, *Individuo, Stato e Corporazione*, 1934, și *La Société des Nations au point de vue de la philosophie du droit*, Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye, 1932.

[2]) Comp.: Alessandro Levi, *Le problème juridique de la Société des Nations*, « Revue Internationale de la Thèorie du droit », 1933.

[3]) Comp.: Dott. Giambattista Mazzoleni, *Personalità giuridica e soggetti del diritto internazionale*, 1933.

poate astfel pune în primejdie existența întregului capital câștigat al civilizației umane.

Nici problema responsabilității în dreptul internațional nu se poate pune atunci în același fel ca în dreptul intern. Iar aruncarea răspunderilor asupra unor populațiuni de bună credință poate constitui în unele cazuri o injustiție, cu atât mai mult cu cât persistența compactă a popoarelor în istorie și a mentalității lor originale împiedecă de a se putea proceda fără o turburare generală, la continuarea prea lungă vreme a impunerii unora din îndatoririle neacceptate de ele.

Paralizarea obligațiunilor de plăți considerabile și periodice, impuse pentru indemnizațiunile de războiu prin tratatele de pace din 1919, ne oferă un exemplu plin de învățăminte în această privință; tot astfel ineficacitatea măsurilor de represiune penală organizate de aceste tratate în contra unora dintre conducătorii războiului.

Problema capacității internaționale a Statelor prinde și ea o înfățișare mai complexă. Mentalitatea și deosebirile de nevoi ale popoarelor numeroase așezate pe continente geografice și morale deosebite impune un tratament juridic, care nu poate fi în toate privințele același.

Să nu se uite nici aici pe de altă parte rolul enorm pe care-l joacă în tot dreptul, și mai ales în dreptul public, situațiile de fapt care se cristalizează: turburarea și răsturnarea lor reprezintă de multe ori o serie de injustiții, și de aceea ordinea publică nu este în drept un simplu cuvânt fără înțeles. Tot de aceea *status-quo* poate fi în anumite condițiuni generator de drepturi și obligațiuni [1]). Chiar și în dreptul privat, instituția prescripției nu este decât o consacrare a acestui principiu. Normele de drept nu trăesc izolate, ci se leagă în vieața reală unele de altele în sisteme coherente, în care schimbarea unora poate să aducă repercusiuni nenumărate și injuste: aci stă de altfel profundul adevăr al noilor teorii juridice despre instituțiune [2]).

[1]) Comp.: Radbruch, *Rechtsphilosophie*, 1932, pag. 73; contra: Rümelin, *Die Rechtssicherheit*, 1924, pag. 24, n. 4.

[2]) Comp.: Savigny, *Traité de droit romain*, trad. Guénoux, ed. 2-a, 1885, vol. I, p. 10; Ihering, *Esprit du droit romain*, trad. Meulenaere, vol. I, p. 36 et suiv., vol. III, p. 52.

Orice fapt social, de altfel, trebue să se încadreze în conştiinţa juridică: el nu poate fi decât permis sau interzis. De aceea deosebirea care se face în dreptul internaţional între « politic » şi « juridic » trebue să prindă un nou înţeles: ceea ce se numeşte politic este totdeauna şi juridic într'o anumită privinţă. Nimic nu poate într'adevăr scăpa aprecierii juridice a conştiinţei raţionale, şi în acest sens nu există aşa zisele « lacune » nici în dreptul internaţional.

Complexitatea faptelor internaţionale şi a principiilor dreptului internaţional arată de asemenea că problema sancţiunii trebue privită cu o atenţiune deosebită. Prin definiţiune, nu ne aflăm în această materie în faţa unei autorităţi superioare organizate, care să constrângă pe cel ce violează dreptul. Intocmai cum în dreptul privat sancţiunea juridică se transformă, în ultima sa fază, într'o constrângere materială prin forţa pusă în serviciul dreptului, — în dreptul internaţional sancţiunea trebue să ducă la războiu; dar un războiu purtat, nu de autoritatea care e sigură de eficacitatea acţiunii sale, ci de Statele membre, aflate pe picior de egalitate: riscurile pot fi aşa de mari, încât însăşi comunitatea juridică internaţională să ajungă să se prăbuşească. De altfel, chiar şi în dreptul public intern constrângerea nu poate intra în joc decât, întru cât ea e eficace şi nu produce o turburare a unei prea largi pături sociale: o sancţiune nechibzuită şi exagerată poate deveni o crimă împotriva dreptului, în loc de a fi o apărare a lui.

VIII

O ultimă serie de întrebări esenţiale în domeniul vieţii internaţionale se poate încă pune: ce e în definitiv dreptul internaţional şi dacă el există.

Dreptul intern are de obiect reglementarea relaţiunilor juridice între particularii supuşi unei autorităţi etatice, precum şi a celora între particulari şi autoritatea etatică respectivă. Se pot concepe însă şi relaţiuni între State, şi acestea vor forma de sigur un domeniu distinct, care aparţine tocmai

dreptului internațional public. Rămâne întrebarea, atât de desbătută azi, dacă relațiunile juridice între indivizi și State străine sunt obiect de drept internațional public. De sigur; se va observa însă că realizarea drepturilor lor nu se poate face, atât în dreptul internațional public cât și în cel privat, decât prin intermediul unor State, din cauza principiului suveranității: realitatea juridică a indivizilor rămâne prin urmare mascată, ca să spunem astfel, de realitatea juridică a Statelor, căci acestea singure apar în definitiv în relațiunile de drept internațional. Prin urmare dreptul internațional are de obiect esențial reglementarea relațiunilor interetatice, considerate ca puteri de sine stătătoare (jus inter potestates, cum se exprimă Taube).

Fiecare din aceste puteri de sine stătătoare nu poate fi însă, pentru știința juridică, decât un grup dotat cu drepturi și obligațiuni, care constituesc ceea ce se numește suveranitatea, — reducându-se la dreptul de a consacra și aplica efectiv dreptul pozitiv într'o societate dată. Statul este astfel un grup social, care prin organele sale este dotat în acest sens cu suveranitate. In evoluțiunea istorică însă, această competență se manifestă uneori sub formă embrionară neevoluată: nu se poate contesta prin urmare nici în acest caz grupului respectiv, ajuns la un anumit grad de manifestare, posibilitatea de a duce la relațiuni de drept internațional [1]).

Se pune însă uneori întrebarea, dacă dreptul internațional astfel definit există în realitate ca drept pozitiv, căci nu ar putea dispune de o sancțiune sub formă de constrângere organizată printr'o autoritate etatică superioară, ca în dreptul intern. Aci însă se face eroarea de a considera o astfel de sancțiune ca de esența dreptului; ea nu are acest caracter nici în dreptul public intern — și uneori, în cazuri adevărat mai rare, nici chiar în dreptul privat intern: totuși nimeni nu contestă că în aceste domenii ne aflăm în fața unui drept pozitiv. Sancțiunea organizată nu e element esențial al dreptului: ea poate uneori exista în fapt, alteori nu, și apare mai mult ca un element contingent care completează, unde e posibil,

[1]) Louis Le Fur, *L'état fédéral et la confédération d'états*, Paris, Marchal, 1896, p. 395.

exigența normei juridice. Dreptul pozitiv există astfel ca o realitate socială, chiar unde nu e prevăzut cu sancțiune, ori de câte ori se recunoaște că actele umane sunt reglementate de o normă considerată socialmente ca obligatorie în toate cazurile de același fel. Un asemenea drept pozitiv există pretutindeni unde se stabilesc relațiuni sociale, constituindu-se astfel ceeace se numește o comunitate juridică. Nu se poate contesta însă, azi, existența de fapt a relațiunilor între State, deci nici a comunității juridice internaționale, și prin urmare nici a dreptului internațional.

Dreptul internațional apare astfel nu numai ca un drept de coordonare, dar și ca un drept de subordonare [1]).

Voința individuală nu e baza exclusivă a dreptului în această materie. Nu e într'adevăr vorba de pura constatare a voințelor care se manifestă cu pretențiunea de a-și crea drepturi. Aceste voințe trebue în acest scop să fie conforme cu normele admise de conștiința internațională; ele trebue prin urmare să se supună unor cunoștințe obiective impuse de rațiune, prin care libertatea de fapt a fiecăruia se ordonează într'o libertate a tuturor.

Este exact, precum s'a afirmat, că construcțiile fundamentale ale dreptului internațional se stabilesc uneori pe baza unor afirmațiuni *a priori*, independente de observația faptelor; aceste afirmațiuni nu sunt însă arbitrare [2]), ci ele trebue să se impună cu puterea adevărului obiectiv, pentrucă ele trebue să pornească dela însăși condițiile cunoștinței raționale. Relativitatea cunoștințelor nu există în drept decât în aceeași măsură în care relativitatea se impune și în fizica contemporană [3]).

Teoria autodeterminării și a autoobligării nu poate fi adevărată într'un sens absolut, în dreptul internațional, cum nu poate fi admisă în felul acesta nici în dreptul public intern: situațiile juridice produse prin autodeterminare nu au

---

[1]) Comp.: G. Gurvitch, *Le temps présent et l'idée du droit social*, Paris, Vrin, 1932, în special pp. 101—208.

[2]) Jean Spiropoulos, *Theorie générale du droit international*, Paris, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, 1930.

[3]) Mircea Djuvara, *Relatività e Diritto*. Roma, « Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto », 1935, No. 3.

validitate pozitivă decât întru cât sunt admise de conştiinţa comună şi raţională, deci numai întru cât se subordonează unor cunoştinţe obiective.

Ideea, atât de combătută azi, că Statele ar putea fi în acelaşi timp şi legislatoare şi supuse dreptului pozitiv, se arată astfel într'o altă lumină.

Dreptul internaţional, ca şi cel intern, nu s'ar putea pe de altă parte întemeia pe o normă fundamentală unică şi pur ipotetică, decât dacă e considerat, din punctul de vedere etatic, ca fixat odată pentru totdeauna. Evoluţiunea şi diversitatea lui însă, care se produce în funcţiune de realităţile noui ale vieţii, explică multiplicitatea aspectelor sale ca drept efectiv valabil; ele arată totodată în ce sens nu poate fi vorba de o concepţie generală pur monistă a dreptului: în dreptul internaţional există un izvor ultim şi propriu al pozitivităţii, conştiinţa internaţională, deosebită de conştiinţa naţională care stă la baza dreptului intern, deşi între una şi cealaltă există azi influenţe şi interferenţe evidente Tot astfel în dreptul intern există o influenţă reciprocă, continuă şi evidentă a unor multiplicităţi de grupuri sociale, fiecare cu o conştiinţă juridică proprie.

Adevărul e că fundamentul dreptului pozitiv internaţional este în ultimă analiză acelaşi ca al dreptului intern [1]).

IX

Toate observaţiunile care preced sunt simple sugestiuni, căci nu pot întrece cadrul restrâns al acestei încercări. Ele au de scop mai mult de a învedera criza prin care trece azi studiul cu adevărat ştiinţific al dreptului internaţional şi nevoia unei elaborări mai aprofundate.

O asemenea elaborare ar putea dovedi odată mai mult, că, şi în acest domeniu, adevăratul progres nu se poate realiza decât prin organizarea unei autorităţi superioare eficace care să consacre şi să aplice dreptul, adică printr'o evoluţiune în

[1]) Comp.: Politis, *Les nouvelles tendances du droit international*, Paris, Hachette, 1927, p. 77.

sensul unor uniuni progresive cu caracter federal, spre un superstat. Acest ideal nu se va putea însă realiza, până ce popoarele nu se vor convinge într'adevăr, că el constitue condiţiunea absolută a salvării viitorului civilizaţiei umane.

Este de altfel interesant de văzut că, după ce dreptul privat şi-a găsit încă din antichitate un fundament în teoria obligaţiunilor, a trebuit vreme îndelungată până ce dreptul public intern să reuşească să se desprindă din cadrele civiliste, în care sta mutilat ca într'un pat al lui Procust; abia în timpul din urmă s'a încercat să se formuleze, pe baza realităţilor proprii şi originale ale vieţii publice, un principiu care-l domină şi este desprins din nevoia funcţionării regulate şi normale a serviciilor publice. Dreptul internaţional din contră stă azi încă sub inspiraţia directă a dreptului privat, deşi vieaţa internaţională e mult mai deosebită de vieaţa privată decât cea publică.

Ar fi poate de văzut, dacă un asemenea principiu suprem al dreptului internaţional nu ar sta în nevoia de a ocroti cu toate mijloacele comunitatea juridică internaţională, salvând în felul acesta ideea de justiţie. Pacea între popoare ar fi astfel ţelul din urmă care se urmăreşte. Dar o pace în care principiile resimţite ca sfinte de conştiinţa juridică colectivă să nu fie nimicite: căci pacea cu sacrificiul dreptului nu mai e pace, ci robie, şi acel care nu este în orice moment gata să apere cu toată vigoarea dreptul său, nu mai merită nobila calificare de om.

TABLA DE MATERII

I. Contraste între teorie și realitate în dreptul public internațional . . 1
II. Constatările Conferinței dela Haga din 1930 2
III. Problema formării dreptului real pozitiv 3
IV. Rolul conștiinței juridice 7
V. Teoria izvoarelor în dreptul public internațional 10
VI. Teoria normelor juridice în dreptul public internațional 14
VII. Teoria drepturilor și obligațiunilor persoanelor de drept public internațional. Rolul situațiilor de fapt; politicul și juridicul; problema sancțiunilor 17
VIII. Ce e dreptul public internațional 21
IX. Principiul suprem al conservării păcii prin drept și în cadrele dreptului. 24

O SCRISOARE IMPORTANTĂ A LUI CESAR BOLIAC

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 28 Mai 1936

D-l Dinu V. Rosetti îmi încredințează pentru a fi dăruită Academiei noastre această atât de importantă scrisoare, din Constantinopol, 7 Iunie 1850, a lui Cesar Bolliac, cel așa de calomniat și de neglijat în curs de mulți ani.

Din ea se vede, pe lângă obiceiul iacobin de a-și intitula prietenul numai « Roset », cât de neîntemeiată era învinuirea Ungurilor că Bolliac ar fi luat coroana Sf. Ștefan și nu mai știu ce alte juvaiere politice maghiare — ar fi vorbit el, în adânca lui sărăcie, așa de glumeț ca în aceste rânduri? —, apoi că banii ceruți de « boieri », deci de caimacami, dela pribegi, cei 3.000 de galbeni, erau depuși la consulul englez Colquhoun, amestecat deci în toate secretele mișcării, că averile celor făcuți responsabili erau sechestrate, că Nicolae Golescu voise să-i ridice, că el nu mai revenise și că bietul Bolliac, ca Român care nu vrea să moară, dar trebuie să și mănânce, cerea să i se împrumute o parte până se va ridica sechestrul.

Intr'un ton glumeț, acel care se declară gata a se face anglican ca să n'aibă nimic comun cu Rușii, arată că nu e nicio nădejde, față de « îndemânarea Rușilor », în Turcii « proști », în Apusenii revoluționari, orbiți de Dumnezeu, a cărui « monarhie din Cer » trebue răsturnată. Nici revoluționarii, după « glorioasa » lor revoluție, nu sunt « oameni de ispravă », iar pe socoteala generalului Golescu, « roșu ca soarele în apus », se face și haz.

Scrisoarea mai arată în Bolliac, nu numai un om deștept și spiritual, dar și un scriitor de talent, cum îl arată și opera lui poetică, așa de remarcabilă:

850, Iunie 7, Costandinople.

Roset,

Dela sfârşitul martirului meu, de când ne-am dat o sărutare frăţească pe batel, nu ne-am mai schimbat nicio vorbă, ca şi când ar fi intrat eternitatea între noi. De mai trăesc, nu este vina mea; am căutat primejdia în tot chipul; am intrat prin toate părţile unde am aflat că moare omul, spre a putea da un demantit d-lui Voinescu, ci mă acuza de fricos pe ghimie, dar toate au fost în zădar. Rumânul este nemuritor ca păcatul din naştere. Ş'apoi, nu este destul că nu moare; va să și mănânce. Şi, ce esti mai rău, n'are niciun meşteşug. Cu toate comorile și coroana Ungariei ce s'a zis că sânt la mine, eu tot sânt silit să-mi caut catastișele cele vechi și, fără să intru în ispita a cerceta ce s'au făcut suma de 80 mii galbeni ce ceruse boerii dela noi, și pentru care nu ne lasă să vindem nimic din ce mai avem, întreb numai un lucru, şi te întreb pe d-ta, pentru că văz oarecare loiotate în broșura d-le și pentru că trebue să știi mai bine decât oricare aĕastă pricină:

După căderea glorioasei Revoluții, când eram ferecați în mănăstire, a venit strălucitul locotenent domnesc N. Golescu între noi, roşu ca soarele în apus, şi, chemându-ne, șiapte la număr, ne spuse că se duce să ia banii depuși la Colcun, trei mii galbeni, mi să pare, şi vine îndată să-i înpărțim frățește. Se duse, și nu-l mai văzurăm până la pușcăria Ğurğului. La faimoasa înpărțală a leului ce s'a făcu *(sic)* la Semlin de bani ci era asupră-i, spunea: sau spusarăț, că bani dela Colcun o să-i primiți la Viena sau la Paris în polițe. Ci destinați cu acești bani: să să întoarcă Statului sau să se înpărțească între cei ce n'au primit bani pentru nicio misie neînplinită? — Eu ași primi cu înprumutare acea părticică a mea, și cu îndatorire a o întoarce cui se cuvine când voiu putea să vânz ceva din cele sicfestrate de boeri. Te rog să-mi răspunzi în aĕastă pricină.

Eu am hotărât să trec la ritul protestant anglican ca să nu mai am niciun pu[n]ct de rudenie cu Muscalii! Cu toate că acum îmi e tare frică să nu se muscălească și ceila[l]ți!

Cu al doilea voiu vorbi asupra broșurei tale. Ași vrea să mă așez pe marginea Dunării, și nu prea vor să-mi dea voie.

Ași vrea să viu la voi, cu toate că nu sinteți oameni de ispravă, dar n'am parale. În țară și în Transilvania Muscali vor să facă revoluție. Muscalii sânt îndămănatici. Turcii sunt proşti. Pe Unguri, pe Poloni, Italiani nu-i cunoşti: i-a orbit Dumnezeu ca să-i piarză, să rămăe numai unșii lui. Până nu vom răsturna Monarhia din cer nu putem răsturna de pe pământ.

Al tău

Chesar Bolliac.

Résumé. Cette lettre de César Bolliac sert à élucider la question, controversée, du prétendu « vol » de la couronne de Hongrie par un homme dont le rôle politique fut honorable, et la situation littéraire remarquable. Complètement dénué d'argent, demandant à son ami C. A. Rosetti un emprunt sur la somme, appartenant à l'État, qui était dépose chez le consul d'Angleterre à Bucarest, Colquhoun, l'exilé ironise « les trésors et la couronne de Hongrie qu'on a prétendu être chez moi ».

ÎNCEPUTURILE ŞI MOTIVELE DESNAŢIONALIZĂRII ÎN SĂCUIME

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 10 Iulie 1935

I

Una din marile probleme ale ştiinţii despre Români, a acelei « românologii » care se formează dela sine legându-se ramuri până acum strict osebite şi păzite cu cea mai mare grijă, nu cumva să se petreacă o « contaminare » între istorici, filologi şi etnografi, fiecare închis, cu practice adesea profund ştiinţific pedante, în cetăţuia lui bine lăcătuită, pe când fiecare ar trebui să ştie măcar ceva din domeniul vecin pentru a înţelege mai deplin pe al său însuşi, e aceea a desnaţionalizării Românilor din Secuime.

Termenul general e greşit. Nu există o singură Secuime, nu există un singur fel de Secuiu, nu există o singură categorie de Români « secuizaţi ». Se poate fixa uşor o linie supt Carpaţi unde e vizibilă o pură rasă finică, a staturilor joase şi a micilor figuri palide, şi o alta, de mare amestec, şi cu Saşii, pe marginea sau în apropierea Oltului până la schimbarea lui de direcţie către Apus, şi, între Românii momentan pierduţi, sunt două feluri de Români pe cari, în ciuda felului lor de a vorbi, dar în legătură cu aderenţa, păstrată, la una din cele două Biserici ale noastre, plecate dela acelaşi izvor, îi reclamăm, după tot dreptul, pentru desvoltarea unitară a rasei noastre.

Unii, cei foarte vechi, au fost prinși pe locurile lor,—unde au fost, de sigur, năpădiți cândva și de Pecenegi, dela cari vor fi venind elemente de limbă la Secuii de azi și elemente de nomenclatură a muntelui —, de marea colonizare înfăptuită, cum o arată satele cu nume de sfinți și cultul special al Mariei, al Maicii Domnului, de Cavalerii Teutoni, oaspeți, îndată pretențioși, nesuferiți și, la urmă, izgoniți din creațiunea lor, ai regelui în lipsă de oameni pentru locuirea și apărarea vastelor sale teritorii, de cucerire mai mult decât îndoielnică. Dela aceia a rămas câte un nume de așezare rurală, ca mult citata Vlăhiță, și, înainte de toate, o întreagă artă populară, de foarte vechi rădăcini trace, care se învederează mai ales în felul măiestru, de mare originalitate și de nesfârșită complicație isteață, a porților și stâlpilor, casa întreagă fiind, de altfel, întocmai ca aceea pe care o găsim de cealaltă parte a muntelui, în Moldova și, de altmintrelea, în podgoria întreagă, marele rezervoriu al neamului. Un astfel de meșteșug popular nu-l au Ungurii pe niciun alt punct al stăpânirii lor, neregulat și capricios întinsă, de pe urma misiunii de cruciată și a înlesnirilor istorice. De sigur că ar trebui cercetate obiceiuri populare, cântece, superstiții, datine, și la Secuii în aparență mai « Maghiari », studiind și ce viață păstorească e pe acolo, însuși sistemul de « scaune » de judecată, deci *județe*, viind Secuilor dela înaintașii români. Acolo nu știu întru cât se păstrează Biserica și care e adevărata ei valoare activă. Dar, până ce împrejurările îmi vor îngădui, peste câte am de făcut la vârsta mea, o atentă cercetare la fața locului sat de sat, cum se cuvine, n'avem pentru a descoperi pe ai noștri admirabilul mijloc, păstrat din fericire în cărțile bisericești la Românii desnaționalizați din Scaunul Oltului, aceia cari ca, și Secuii, foarte amestecați ca origine, de pe șuvița Târnavelor, intrând adânc până în miezul provinciei, au dat credincioși ostași lui Mihai Viteazul, cei de pe linia carpatică, strâns legați de Moldova, fiind, printr'o frăție firească între ținuturile de țerani liberi, luptători în oastea lui Ștefan-cel-Mare, care-i și avea în samă, dela semi Românul Matiaș Corvinul la glorioasa victorie defensivă de lângă Vasluiu.

Asupra acestora se va întinde comunicaţia de astăzi, sprijinită pe ce mi-au adus la cunoştinţă, pe lângă ce ştiam despre antimisele episcopilor de Roman, împrăştiate în toată Secuimea românească, atârnând, printr'un fel de ierarhie populară, de acest Vlădică, de autoritate asupra tuturor regiunilor dintre Siretiu şi Târnave, călătoria mea cu membrii Ligii Culturale, dela Braşov la Baraolt şi dela Baraolt prin aşa-zisul «Sfântul Gheorghe» oficial, de fapt un Sânjorj, în faţa Sângiordzului bistriţean, înapoi spre cetatea săsească aşezată la poarta Secuimii oltene, cealaltă Secuime scurgându-se fireşte, cu viaţa ei păstorească şi cu cealaltă, nu spre Sud-Vestul Saşilor, ci spre Răsăritul Românilor din Moldova, spre Agiud, Sascut, Bacău şi Roman. Două ţinuturi, cu două îndreptări deosebite şi, cum am arătat-o vorbind de profunda osebire, în aceeaşi peninsulă, dintre Suedia şi Norvegia, Spania şi Portugalia — şi aş fi putut adăugi Italia mediteraneană şi Italia adriatică—, aceasta, orizontul, perspectiva, ţermul de mare sau priporul de munte creează caracterul unei ţări şi-i determină desvoltarea istorică.

II.

Acuma câteva luni, în foaia ardeleană din Secuime, *Neamul Nostru* [1]), se releva, după hârtii de pe la 1718, privitoare la averea contelui Adam Nemeş, dela Hăghig, cercetat acum de mine, ca şi alte posesiuni ale lui, Arpătacul, Micfalăul, satul contelui Mikó, din acea lume de «nemeşi» deveniţi «grofi» ai regimului austriac, cari au jucat un foarte mare rol în desnaţionalizarea Românilor, precum se va arăta mai departe, în legătură cu altă acţiune, adânc socială a lor, un număr de numiri româneşti în aceste părţi: Lângă Pădure *(Lygna Padure)*, Capul Dosului *(Kapu Doszului)*, Mălăieştii *(la Malajstie)*, ceea ce ar presupune un sat al lui Mălaiu, dar nu e decât o «malaişte», termin pierdut, corespunzând la «mirişte», «inişte», «porumbişte», Pârâul Unchiaşului *(La Pereo Untyasului)*, După Ciutărie *(Dupe Csuterie)*, parcul de cerbi şi

[1]) III, 113. *Documentele vorbesc.* Numiri româneşti în documente maghiare.

ciute al contelui, Pârăul Ţiganului *(La Paruu Cziganuluy)*, Lângă Arini *(Lunge Arin)*, Faţa Budăului *(In Fatza Budejului)*.

Tot în acest registru se văd, la începutul secolului al XVIII-lea, între marturi, cele mai caracteristice nume de Români: « Neica Tuia », Nicolae Moldovan, Andrei Nicolae, Pavel, Ioan, Martin Bereş, Ilie Anton, Ioan Petru, Mihai Aţeţ, Gheorghe Rocu, Ioan Bogdan, grădinarul, Gheorghe Pursu.

Mi s'a încredinţat spre studiu la Sfântul-Gheorghe — dacă e să-i spunem pe acest nume fals — un alt registru, de proporţii enorme, din 1781, care cuprinde procesul dintre Francisc Henter dela Sepsi Sântioan (Sepsi Izent-Ivan) şi un număr de Secui ostaşi, un « miles limitaneus pedester », un « miles limitaneus equester », grăniceri ai noii ordine militare iosefine, ca « juzi juraţi » şi aceştia de o depărtată origine românească, ai satelor Lesznyo — nume de origine slavă — şi Uzon (turceşte Uzun, « Lung »). Şi acolo se întâlnesc un număr de incontestabili Români: un Ioan Boier *(Boër)*, care la origine a fost fără îndoială boier de Făgăraş, ca atâţia alţii atraşi la lucrul din păduri şi din fabrici acolo în Secuime, Nicolae, Gheorghe şi Ioan Oprea *(Opra)*, iobag, ca şi mulţi dintre marturi, Secui iobăgiţi de lăcomia Domnilor sau şi ei Români, Vlasie Românul *(Olá)*, care e într'o situaţie mai înaltă, *inquilinus*, Stanciul Baba *(Stántsulj Baba)*, Nicolae Tunea *(Túnya)*, Radu *(Radulj)* Bordaş *(Bordas)*, cu o întreagă familie de Bordaşi sau Bordeiaşi, Ioan Gligor, pe lângă atâţia *agiles* şi *libertini* din vechea aristocraţie militară secuiască, un *libertinus* însă, Ioan « Alda », din Talpataka, fiind, evident, un Aldea, Român, ca şi vecinul său Vlasie Băilă *(Bailla)* şi Dumitra Băilă. Apoi Aldică Munteanul *(Aldika Muntjanu)*, Stoica, Lazăr, şi Stanciu, Drăgan Munteanul, Niţul Todor *(Nitsulj Thodor)*, Bulanca Barbul *(Bulántsa Barbulj)*, Gheorghe, Stan, Matei şi Manea Bulanca, Ioan Comşa *(Komsa)*, care e « taxalist » al seniorului, « inquilinul » Şerban Mocanul *(Sorbány Mokány)*, Ioan Ion *(Ivon)*, Vasile Timarul *(Timár)*, deci pielarul, care e şi el « inquilin », Gheorghe Sălceanu *(Szelecsánu)*, de aceeaşi calitate, Stan Blidarul *(Blidáru)*, al cărui nume trimete, ca în Moldova, la poienile unde se fac blidele, şi Gheorghe Blidarul,

Gheorghe Văcarul *(Vacaru)*, scris cu ortografie românească, un « Mukács Bájko » (Baicu), un Alexandru « Bibo », care e *miles*. Nu lipseşte nici Maria Ioniţă *(Iuonicza)*, care e o *honesta femina*, văduvă din acelaşi sat Talpataka, un Francisc Gazda, trecut la catolici, un Gheorghe Lita, « inquilin », ca şi Ioan Creţul *(Kretzuli)*, un Ioan « Burtsa », *miles*, un Ilie Homocea *(Homótsa)*, un Nicolae Capotă *(Kapata)*, un Păstor Ioan *(Passtor)*, un « Bailla Plutzkar », atâtea nume româneşti *sigure*, în *o sută douăzeci şi opt de mărturii*.

O nouă listă dă pe Gheorghe Vasile *(Vassil)*, apoi un Gheorghe Darabant, ca şi episcopul de Orade, un Ioan Neagul *(Nyaguly)*, iobag, Mihail Pastor, Ioan Costande *(Kosstandi)*, un Mihail Baico *(Bajko)*, *miles*, un Ioan Baba, un Gheorghe Oprea, un Ioan Bordaş. Numărul total al marturilor e de douăzeci şi trei.

O a treia serie mică, tot din 1779, cuprinde pe Ion Drăgan. In alta, găsim pe un Ştefan Pop, câţiva Ciocan *(Tsokán)* şi Bador. Încă una dă pe un Ioan Tompa. Aiurea, un Bordaş « Dragamer » (Dragomir), un Ioan « Kurta », un Alexandru Bagój din Laborfalva, ca şi cei însemnaţi lângă dânsul, între cari cei din neamul Berde sunt strămoşii scriitoarei aşa de înzestrată, din vremea noastră, d-na Maria Berde (cu numele de acasă), lângă un neam de Benke, nobili, din cari cunosc pe călăuzul mieu prietenesc în America, Nicolae Benchea, pe lângă un Mihai Homocea, un Baico, un Varga, ca femeia care a luptat la 1848 în Munţii Apuseni, un Oláh Ştefan, un Todor (numele vine din pronunţarea slavă, rusească, a lui Theodor), un Ştefan « Cserea », *agilis*, un Petru Moldoveanul *(Moldován)*, încă odată « Dragamir Nyágully », cu « Pap Nyágully », un Buda, un Ştefan « Kilitza » lângă un « Kiritza Todor », iobag, Ştefan Raţul *(Rátzula)*, Ioan « Pay », Ioan din Prejmer *(Prásmar)*, iobag, probabil Român, un Dragomir Bordaş, mai mulţi « Buts ».

Ei sunt din satele *Szatsva*, *Magyaros*, *Sântion*, *Laborfalva*, *Réty*, *Szotyor*, cu finala românească, *din Kökös*, *din Lótzfalva*, *din Boroşnăul Mic*, *din Doboly-de-jos*, *din Egerpatak*, *din Bita*, *din Komollo*, *din Papoltz şi Zajzon*.

In urmarea marturilor, un Francisc și un Iosef Vajda, apoi Manea, Matei Neagu, Gheorghe, Stan, Stan Radu *(Radulj)*, un «Komán István», un Ioan Comșa, un Dumitru și Barbu Bularca *(Bárb Bulárka)*, un Ålde Munteanul *(Algye Muntyan)*, mai mulți Tompa, un Ioan «Buxa», un «Marin Vaszi», un Ioan Bodola, un Ioan Stancul *(Sztankuj)*, un «Olah Vászi», un Simon «Raduly», un Sigismund «Sorbán», un Nicolae Popp, un Gheorghe «Pakuts», un Oláh Gheorghe, un Ioan Simion și Ștefan «Raduly», un Clemens «Sorbány», și încă un Șerban, un Mihail Oprea, un Ioan Dregany, urmând: Opre Blidarul, Măcelar *(Matsellar)* Vasile, Gheorghe Văcarul, Ion Tohăneanul *(Takanan)*, Sigismund Ciorea *(Csorja)*, Stanciu și Ion Munteanul, Ion «Oltyan», Olteanul, Radu Bordaș, «Páskuj Iános».

Ultimele liste au pe «Plotzkár» — ploscarul —, «Boile», Boilă și câțiva membri ai bogatei familii Bulearcă, un Petru Drăgan, un Ioan Voicul *(Vojkully)*, un Oprea Bucur, un Oprea Gheorghe, un Coman Munteanul.

Iată ce rezultă din cercetarea a aproape patru sute de marturi, oameni așezați, cu știință de hotare, în vreo zece vechi sate săcuești.

III.

Documentele pe care ni le dau neprețuitele cărți bisericești ni arată și cele mai vechi origini, o vreme de înflorire românească, în acea libertate militară secuiască de care se învredniceau și Românii, și decăderea, prin îndoita influență: a nobililor, ajunși a stăpâni supt Austrieci pe acești aprigi țerani, a căror cerbice n'o plecase încă nimeni, și a unei preoții atrase pe încetul de cartea stăpânilor și desnaționalizând prin Biserică, adecă mai ales printr'o predică, îndreptată către cei mai de samă și mai bogați și cucerind apoi și pe ceilalți.

Materialul a fost cules doar în câteva ceasuri, fiind numai în parte pregătit de preoții satelor pe care le-am străbătut. Voiu arăta la sfârșit calea pe care trebuie urmate cercetările, și fără cea mai mică zăbavă, întrebuințându-se și tot ce s'a mutat la Sibiiu, cum mi s'a spus, după un ordin al Mitropoliei

ortodoxe: acolo fireşte că studiul se poate face mult mai uşor, dar, în lupta ce se duce pentru rechemarea la românism, ar trebui ca fiecare biserică de sat să aibă, în copie sau în publicaţii, tot ceea ce, plecând de acolo — şi chiar şi cu alte dovezi — priveşte trecutul de lungă luptă care se părea ajuns la o totală şi definitivă înfrângere.

Dau întâiu textele, în ordinea bisericilor, nu a locului unde se păstrează cartea. Incheierile vor urma.

Pe un *Chiriacodromion* din 1732, Bucureşti (acuma la Belin):

Cănd nă *(sic)* am fostŭ în sat în Araşeu au căzut zăpadă forte mare în luna Mai 2. Popa Vasile, 1767.

Pe o *Evanghelie* din Bucureşti, 1760:

Aĉastă sf[ă]ntă şi d[u]mnezeiască Evanghelie o au cumpărat robii lui D[u]mnezeu Oprea birăul şi Mihail Morariul din Belin de la popa Radul din Săceale, ca să o dăruiască sfintei besearici din *Belin* aceşti mai sus numiţi creştini. De vror *(sic)* vrea să o priimească, iar, neprimindu-o, să fie volnici ca să o dăruiască unde vor voi dumnealor; 1763, Oct. 11.

823, Septem. 1-iu, s'au legat a doao oară cu cheltuiala prot. Radu Verzea din Satulung, plătind flor. nemţeşti 6.

Pe un *Octoih* din Târgovişte, 1712 (azi la Micfalău), această uimitoare notiţă:

Eu Gheorghie Cantacuzinò, fiiul răposatului Şărban-Vodă, am dat aceasta sfăntă carte sfintei biserici den sat de la Buducu, să-i fie de pomană sfintii biserici, Av. 18, let —.

Pe acelaşi *Octoih*, însemnarea cuiva dela *Buduc:* danie a unui om « supărat şi bolnav şi plin de amărâciune ».

Tot acolo şi *Dumnezeeştile leturghii* din 1775, pe care e scris:

Aĉastă sfăntă liturghie s'au cumpăratŭ de Gheorghe alŭ popi Dimitrie şi s'au dat de pomană mie, popi Bucurŭ, ca să să pomenească slujindŭ sfănta zirŭta [jertfă].

Egy mise kőny nyc az *Nagy Boros*.
Preot Bucur de la Baroşneu Mare.
My Bokor popa válosag goson. Bokor popa Nagy Borsnyai.

Scris-am eu, popa Bucur de la Boroşneul Mare, în luna lui Dechemvrie în 20 de zile. Cine s'ar cumeatca *(sic)* să o fure să fie afurisit de canonul sfi[n]ţilor celor de la săborălu a toată lumea.
Nagy Borosnyai Bokor pop (încă două semnături).

Pe un *Chiriacodromion* de Bucureşti, 1732, azi la Belin, se ceteşte o notiţă din *Hăghig:*

Pentru ačastă, sf[ăn]tă carte iaste a popi Vasile ot Hăghig. Pentru ačasta am însemnat să mă pomenescă, eu şi fomeaia mia Stana, şi avem un fiu, anume Ioniţă, leatu 1780 (?). Aceasta mi-au rămas mie, fiiului Ionŭ, ca să să pomenească numele..., pă preoteasa Ilinca şi fii-mieu Me.....

Pe un *Mineiu*, Ianuar:

Anul 1818, fiindcă, lăsăndu fărăgămiia [= varmeghia?], am văndutŭ un Mineaiu cu cinzeci de zloţi, nevănd lipsă la eclejiia *Micuifalu* ča rumănească, eclejia fiind lipsită de o carte ca ačasta, şi am dat bani în luna lui S[e]temvre 19.
Eu Eosiv Eghiridont, morariu la Micuf[a]l[ău]. Fiind preot popa Nicolae Popovici, iară gocimanu fiind Petrea Andronic, prin sărguinţa dumnealor, ca să fiu şi eu pomenit: Nicolae Popovici.

La Micfalău, pe *Octoihul* din Târgovişte, 1712:

Mi să pare că n'ar fi încăput cărţile ce ş'ar fi scris, aminu (din Scriptură).

Pe *Octoihul* de Sibiiu 1852: David Streza 1854. David Streza, 1867:

Ačasta sf[ăn]tă carte iaste al besearci *(sic)* neunite Grăjarii; s'au cumpărat de robu lui D[u]mnezul *(sic)* Ion Gabor de la parohiia Sijozului prin chivirniseala părinţilor Davit, parohulŭ Sijozului, şi jupănului Ion Chicid Pop[o]vič, gocimanu, cu treisprăzeaci de ne[m]ţeşti, 13, în anu 1801, luna lui Fevroarïe 21. Să fie pomeniţi robi lui D[u]mnezeu la sf[ăn]ta leturviie *(sic):* Ion, Mariia, părinţi, Vasiliie, Bucura, Radu, Mariia; prin sărguire a mia, dascălu Ilie.
Şi abăgii [= iobăgia] s'au stricat pe vreme, la 1849, Inpărat Fransin *(sic)*.
Ačasta carte ce să cheamă Apostul au fost păstrat de grijă a părintelui Gheorie Streza, care au fost preot la anul 1855, pe vremea revoluţii care s'au început la anu 1849, pănă au vinit Muscali din Ţară, de au scăpat şi au înpăcat ţara Ardealu.

Pe un *Apostol* din 1802:

Pomelnicul Flori Buţu din Başfalău (nume ca Neagoe Voinea).

Listă de dăruitori:

	Zloţi nemţeşti, creiţari
Ioan Andronic	1
Gheorghe Andronic . .	1
Gheorghe Drani	1
Nicolae Po[po]vici . . .	—30
Petru Andronic	1
Ilie Dascăl	1
Ion Andronic	—
Măria a lui Sion Mih[a]i .	—30
Mihai Gabor	1
Torder *(sic)* Andronic .	—30
Gheorghe Gabor	1,30
Torder Gabor	1
Marica Ursu	—30
Ioan Gheorghe Drobriţ .	—
Gabor tănăr	1,24
Gheorghe Adronic . . .	1,24
Ioan Gabor	2,30
Tordrer Nanţu	—
Ioan Gabor	1,30
Ioan Adronic tamăn . .	—30
Staan Pechi	1,30
Vasilie Tărza	1,30
Staan Pechi	—30
Mihai Adronic	1
Ilie Gabor	—14
Şarcu	— 6
Ioan Roşu	1
Toader Lupu	— 30
Gheorghe Adronic . . .	— 30
Gheorghe Terza	— 6
Simion Suču	— 30
Nicolae Gabor	— 30
Ioan Nedeca	1,30
Gheorgheş Ohmo . . .	1
Vasile Tomaş	1
Ioan Tomaş	1
Mihai Sath.	— 2
Vasilie Chicid	1,30
Torder Sathe	— 30
Petre Tărza	— 30
Vasilie Gabiş	—

Gheorghe Ilie	1
Mihai Gabor	1
Ioan Negra	— 18
Ion Gabor	— 30
Torder Crăčun	— 30
Gheorghe Lu[m]	1,30
Ion Şimon	— 30
Ion Căsta	1,30
Nicolae Cresta	1,30
A[n]drei Negria	— 30
David Căstia	— 30
Staan Moraru	— 30
Ioan Terza	— 30
Iosiv Spiridon	1
Ioan Orsu	— 30
Luca Cărstrici	—
Pavel Satha	— 30

Pomelnicul Radului, ginerele Budului: Paraschiv, Dobra, Teodora, Neagoe, Necşa, Pană, Vochia, Stan Stanov, Anastasachi, Miora, Todosie.

Şi aici nume greceşti de dincolo.

Dechemvrie în usprăzece ni s'au arătat semn de ochin oo.

Eu Petru Popovič, care am scris aici, 1791.

Şi, în sfârşit, pe un *Penticostariu* din secolul al XVIII-lea:

In anul 1842 au fost Paştile în 19 April, şi tot au ni[n]s toată primăvara pănă la Paşti; Gheorghe Stroe, paroh unit.

Pe un *Apostol* de Râmnic, 1794, însemnare mai nouă:

Aicea însemnăm numele robilor lui Dumnezeu, atăt celor vii, căt şi celor morţi, tuturor celor ce au ajutat la aceste sfinte cărţi şi sfinte odăjdii, cum şi la celelalte, ce s'au trimis mai nainte, sfinte cărţi, pentru care cu smerenie ne rugăm.

Pe *Liturghiile* din 1775:

Aceste călemări mi s'au dat de la Nicolae, frate-mieu. Ačastă sfăntă carte este a lui popi Nicolae de la Glăg[e]rie. Numele celor ce au cumpărat ačastă sfăntă liturghie, anume Oprea, Gheorghie,... Mărica, Gheorghie, Popa, şi s'au cumpărat de pomeană popii Bucurŭ de la Boroşineu Mare, anul 1789—1789.

Pe un *Anthologhion* din 1766, Bucureşti:

Scris-am eu, popa Nicolae din ceh Gligărie (= Glăjărie).

Pe *Octoihul* din 1712:

Din cărțile bisearicii Micouifalăului; 29 Noem. 839.
Nicolae Gheja protopopu locului.

Am primit darul preoții prin taina credinți întărit în Sibiiu, la capela Mării Sale, în ulița Hurezului, în polatu Ex. grof. Tealechi.
Eu Gheorghe Rezat.

Anno 1826, în luna lui Fevrur, 19, zile prin mila lui Dumnezeu în milostiva episcopie neunită pravoslavnică, prin Preaosfinția Sa episc. Vasălie Moga. Datoriu sânt să pomenesc pre prieatinu Andreiu Adam din Daia, că au fost om bun și de omenie.

Eu, Petru Popovici, care am scris această sfântă și dumnezeiască carte: mi'au dat-o mie maica pentru ca să o pomenescu, dacă mi va râdui sf[ă]nta preoție Domnul Dumnezău și o voiu pomeni-o pănă voi avea viiață.
Eu Petru Popovici care am scris aice. Eu preoteasa din Marcoșie *(sic)*, Comșoe.
Satul tot să știe că mi-au dat-o, annul D[o]mnului 1790.

Pe o carte dela Micfalău:

Sfinte părinte, orcare te vei fi aflănd slujănd la sf[ă]nta beserecă de la *Sin-gorju* și orcare după vremi te vei afla, te rugăm ca să pomenești aceste nume la proscomdie și cănd să să săvărșască sfintele taini. Așa te rugăm cu smerenie, și Domnul Nostru Is. Hr. va răsplăti Sfinții Tale cu cuvăntul care zice: Întră, Fiiule al ascultări, întru bucuria Domnului tău; 1804, April 17.

Vii	Morți
Constandin	Constandin
Zoița	Sultana
Ștefan	Pană
Pană	Ana
Ruxandra	Zoița
	Ioan
Ilinca	Despa
Gligore	Ilinca
Gheorghe	Ioan
Nicolae	Stanca
Maria	Maria
Safta și tot neamul lor.	Sanda
	Ștefan
	Scarlat
	Constandin
	Gheorghe
	Maria
	Pantazì și cu tot neamul lor.

* * *

Satele cercetate și de care se face amintire în aceste notițe sunt acestea:

Belinul, cu un excelent preot, poartă un nume în care e aceeași rădăcină, presupusă maghiară, ca în Belenyes, de unde Beiușul sau Beiușul nostru. Biserica românească, veche, are un turn interesant, asemenea cu al atât de pitorescilor lăcașuri din Nord și din Vest. Pe o culme, ca să fie mai bine văzută, e larga biserică ungurească nouă, acoperită cu o disgrațioasă calotă sferică.

Românii din generația pe care am apucat-o nu-și știau limba de loc. Au învățat dela venirea regimului românesc unii termini de convorbire usuală. Conștiința și-o păstrează întreagă, ca și numele de familie. Legătura cu biserica e neatinsă.

Un bătrân funcționar comunal, cunoscător de latinește, cum erau odinioară toți Ungurii din Ardeal, mi-a comunicat această inscripție dela începutul secolului al XVII-lea pe un stâlp, arătând că aici era o cetățuie cu turn, de sigur pe locul uneia foarte vechi, probabil anterioară venirii Secuilor.

«Propugnaculum et turris fortissima in nomine Domini aedificatum opera incolarum Beoleon[ensium]».

Foarte interesant e că sute de Țigani, așezați, albi la față, fără niciun element de port propriu, buni enoriași ai bisericii ortodoxe, *vorbind perfect românește*, se află în margine. N'am putut cerceta casele lor, care sunt vrednice, fără îndoială, de toată atenția. Intregul folklore ca și particularitățile de limbă ar trebui să li se studieze. La încercarea de a li arăta că nimic nu-i arată a fi Țigani ei se împotrivesc, afirmând cu energie originea lor deosebită și atât de inferioară.

Sin-Jorjul (aiurea: Sijoz) prezintă pe o carte de biserică din 1804 un pomelnic în care nume ca Zoița, Sultana, Pană, Pantazi, Scarlat amintesc Compania grecească, din care vor fi fost acolo unii negustori, iar nume ca Ruxandra, Despa sunt mai mult din părțile celelalte. Un gocìman conducea comunitatea.

Hăghigul e un vechiu sat săcuiesc.

Micfalăul are un minunat cimitir cu pietre de marmură purtând inscripții numai unguresți, cu numele de familie diformate, așa cum se păstrează și acum; oamenii refuză a se face

însemnări pe pietre în româneşte. Locuitorii sunt înstăriţi şi primitori. Se deosebesc Italieni cari poartă încă vechiul lor nume, ca Valerio. Generaţia adolescentă ceteşte ungureşte şi româneşte, Italienii cu vădită preferinţă pentru limba vechilor stăpâni. La parohie se păstrează condica pe care bătrânul preot a însemnat cum au venit oamenii la fabrica de sticlă a contelui Mikó, la « glăjărie », cum au rămas şi şi-au pierdut graiul. Ei veneau din Săcele, dela Bacĭfalău.

Familiile Andronic, Terza, Safta, Crăciun, Crâste, Lupu, Ursu se întâlnesc şi azi şi se păstrează înfloritoare.

Tot aici pe una din vechile cărţi e copiată această circulară pentru conscripţie a episcopului Ghedeon Nichitici:

« Prea-cucernicilor preoţi care vă aflaţ în eparhiia varmeghii Aroseului. Am primit ačastă milostivă porâncă de la Domnul Vlădica Ghedeon Nichitič, Martie 5 zile, în care cu milostivire ne porânceşte că are a ne înştiinţa prin milostiva porâncă a părintelui, înnălţat crăescul Goberneum, care s'a dat Frefruarie 28 anului curătoriu, supt număr v. 19 st. v[e]c[hiu], prin care arată că a Sa prea-luminată chesaro-crăiasca şi apostolicească Mării cu milostivire au porâncit, după gândul său cel înpărătesc care are spre gâştigarea norociri cei de obşte, care sănt de a işi conscripţie la tot norodul din Mare Prinţipalul *(sic)* Ardealului prin rănduiţi Domni ai slăvitei [var]meghei, unde şi ofiţiri de spre partea stării milităreşti vor fi, neosibind de ačasta pe neciun fel de stare sau rănduiala; care ačastă este spre binele cel de obşte, prin care numărul norodului tot, spre creştere au scădere a fi, chiară să va cunoaşte; la care a Sa chesariceasca şi apostolicească Mărire bine voit a porâci.

La tot norodul cu numele crăesc să să arate ca ačastă conscripţie nu să face pentru c[ăşti]gŭ sau nescar. cruţ[are]... pentru sîngură trebuinţa conscripţii a populaţii, adecă aşezămăntului norodului după dragoste care are a Sa chesaru-crăiască Mărire cătră norodu, au cugetat. Ačasta aşa dară ničun fel de gând strămbu sau înpotrivă să nu facă.

Legăturile, atât de curate, cu Săcelele, care nu sunt prea departe, apar din cele mai strânse. Astfel cei din Belin, birăul şi morarul, merg acolo să-şi capete *Evanghelia* de Bucureşti, şi astfel între Capitala munteană şi satul din Secuime se stabileşte un raport de cărturărie.

Aceasta la 1763. Şaptezeci de ani mai târziu, refacerea legăturii aceleiaşi cărţi o face protopopul din Satu-Lung, în Săcele, Radu Verzea.

Cea mai veche însemnare, din 1732 e a oamenilor din Buduc. E de pe vremea când generalul Gheorghe Cantacuzino, fost Ban oltean și cu speranță de Domnie, rătăcia prin provinciile Împăratului.

Din Moldova, dela Neamț, care, prin călugării săi, a trebuit să aibă necontenite și strânse raporturi cu partea corespunzătoare din Ardeal, vine la Belin *Panihida* din 1848 încă. Tot de acolo, la Haghig *Tedeumul* din 1861, cumpărat dela preotul Teodor Totolici.

Un frumos tetrapod, lucrat cu floarea secuiască, dar purtând o inscripție cu litere cirilice, așa de caligrafic meșteșugite, încât o parte nu se înțelege, vine dela băile *Mălnaș* vecine. El are ca parte legibilă aceste rânduri:

1800 acest iconostas s'au făcut de du[mnea]lui jupănul Mărin la biserica... Mănarului neunită pentru pomenirea la hramulu cu Sf. Neculae. *Iacobo cinalto Iancio Sainuval sivalta.*

Domnul de pământ strânge oameni de oriunde: îi adună din Săcele, din părțile Făgărașului. Ca și Italienii de dăunăzi, ei nu sunt înrădăcinați în satul cel nou, ca la « noul sat al contelui Mikó » Micuifalău. Iobagi, ei n'au legături cu Secuii ostași și nobili. Preotul, măgulit la Curte, cedează. El începe a adăugi la o românească puțin șovăitoare o ungurească abia înseilată; se va desvolta *aceasta din urmă*.

Așa face la Boroșnăul Mare popa Bucur, așa face popa Terzea la Micfalău. Dispare tradiția bunului părințel, Nicolae Popovici, care transcria orice, și povestea lui Achirie și Anadam și minuni de prin cărți tipărite și manuscripte, și a unei femei, ca mama lui Petru Popovici, Comșoaia, care-i dăruia fiului o carte dacă se va putea face popă, și acesta făgăduia a o pomeni ca mulțămită, câtă-i va fi viața. Curentul a pornit, și el va îneca orice conștiință șubredă, mai ales că organizația apărătoare lipsește.

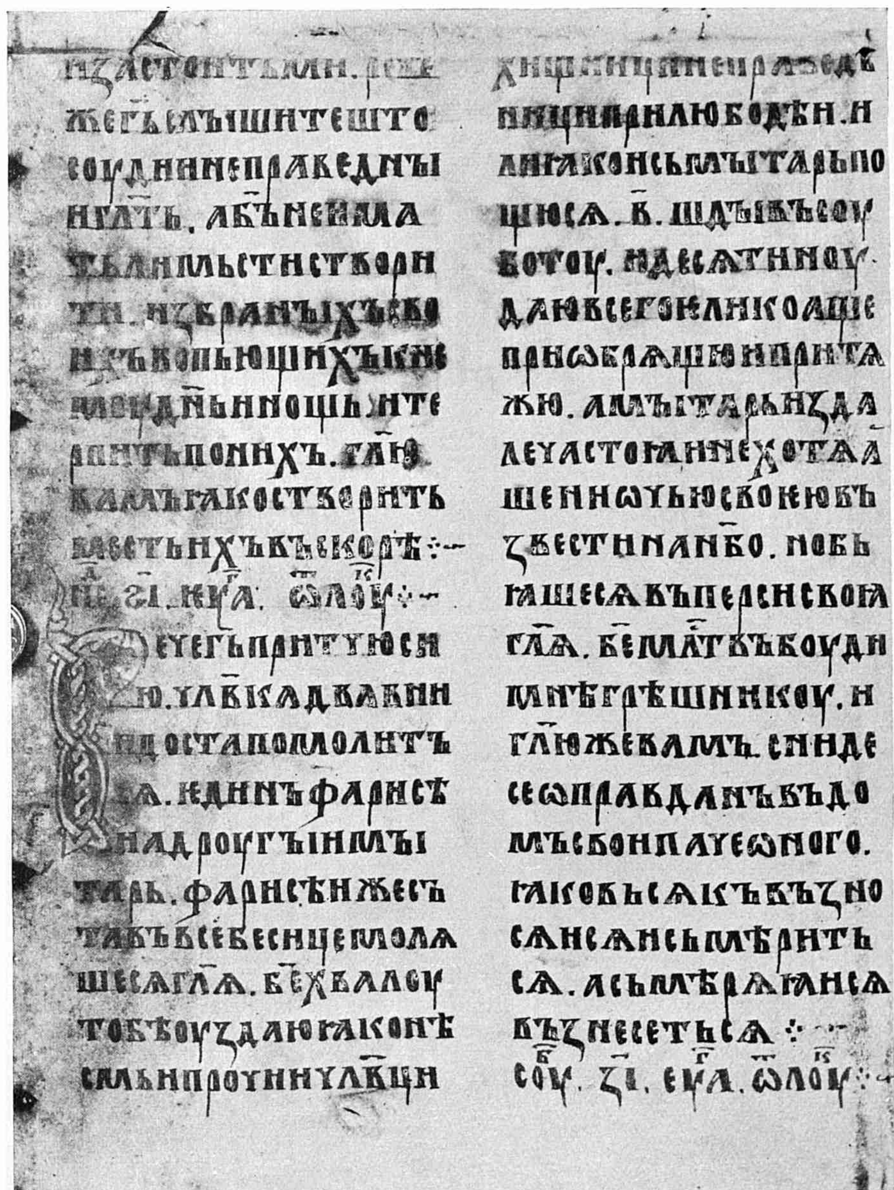
Din așa de puțin, lucruri luate într'o singură zi, din fugă, a putut ieși atât de mult ca încheieri generale, ca înțelegere a unui întreg proces etnic atât de mult legat de viața noastră națională, la lipsurile și îndreptările căreia trebuie să ne gândim așa de serios.

Ceea ce trebue făcut, răbdător şi migălos, în largi proporţii, e o îndoită operă:

Orice carte din Ardeal, mai ales din asemenea părţi, trebuie scotocită şi notiţele de pe ea clasate şi publicate. Tinerilor seminarişti li s'ar putea impune aceasta în legătură cu examenele lor, fixându-li-se o regiune determinată. Cine nu poate ceti, să fotografieze, şi poate că fotografia ar trebui luată şi de aceia cari-şi închipuie doar, adese ori, că au cetit bine.

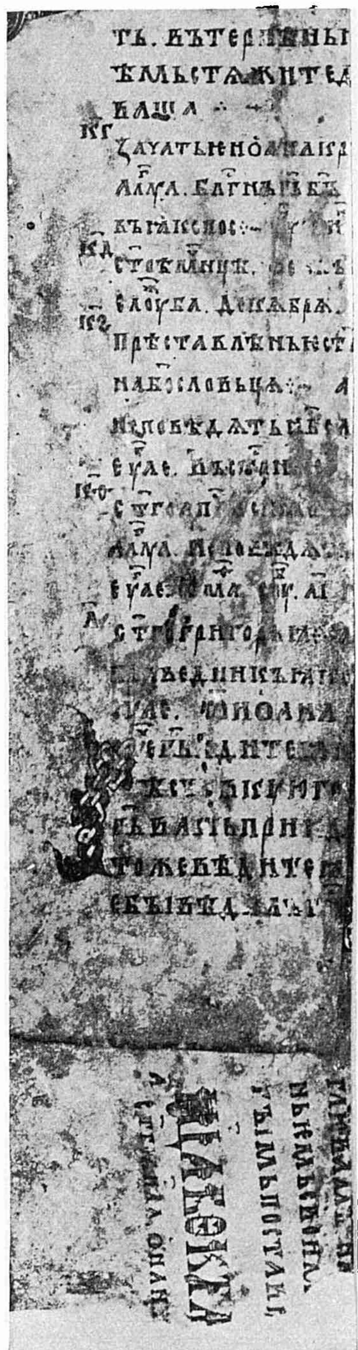
Dar, pe alături, o statistică generală a tuturor registrelor şi pieselor din arhivele publice şi mai ales a judecătoriilor nu trebuie să întârzie, înştiinţându-se funcţionarii, uneori fără simţul răspunderii lor, că ei n'au dreptul de a distruge sau a vinde acest material, care ne poate ajuta să reconstituim viaţa unui neam împiedecat aşa de multă vreme, aproape două milenii, de a ieşi la plină lumină a publicităţii.

Căci istoria Românilor din Ardeal trebuie scrisă sat de sat, cu preoţii şi ţeranii lor, ca să se vadă că *am fost* şi *cum am fost*.

Foaie dintr'o *Evanghelie* slavonă pe pergament, din Săcuime (secolul al XVI-lea)

Foi din alte *Evanghelii* slavone pe pergament, din Săcuime

UN EPISOD REVOLUŢIONAR ÎN LUPTELE NAŢIONALE ALE ROMÂNILOR DE PESTE MUNŢI ACUM O JUMĂTATE DE VEAC

DE

ALEX. LAPEDATU
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 23 Octomvrie 1936

De când Gh. Lazăr trecu Carpaţii să întemeieze învăţământul naţional în Ţara-Românească şi Gh. Asachi chemă, în acelaşi scop, pe cei dintâi profesori români ardeleni la Iaşii Moldovei, — de atunci, timp de un secol, şiruri neîntrerupte de intelectuali români de dincolo de munţi, din Ardeal, Banat, Crişana şi Maramureş, au trecut, an de an, pe urmele şi după pilda lor, în « ţară », cum numeau ei patria-mumă, să îndeplinească funcţiuni culturale de care era atâta trebuinţă aci, ca 'n orice Stat în plină şi activă organizare şi desvoltare naţională.

Rolul pe care aceşti cărturari ardeleni l-au îndeplinit — ca profesori, profesionişti liberi şi publicişti — în fostele Principate şi 'n vechiul Regat este cu adevărat grandios, iar numărul lor cu adevărat impresionant. Căci, în afară de cei ce şi-au închinat rostul lor învăţământului de acasă, de cei ce s'au dedicat misiunii clericale şi de puţinii ce s'au putut menţine în profesiile libere şi în presa naţională, încolo, tot ce poporul român din Dacia superioară a putut da, vreme de un veac, ca elemente de progres cultural, a trebuit să treacă munţii dincoace, să-şi caute azil şi condiţiuni mai prielnice de traiu.

Evident, ceea ce-i mâna pe aceşti oameni încoace, pe căile pribegiei şi ale disţerării, nu era numai necesitatea de a-şi câştiga şi asigura fiecare o situaţie materială, ci, în acelaşi timp, o parte de ideal: dorul unei vieţi naţionale libere şi

nestingherite întru îndeplinirea năzuințelor lor sufletești. Căci ei au fost campionii cei mai activi și devotați, nu numai ai idealului cultural, ci și ai celui politic al neamului — ai « dacoromânismului », cum, în genere, era numit acest ideal. Iar pentru aceasta nu militau numai intelectualii de peste munți, ci și ceilalți frați ai lor veniți în țară, să se afirme și valideze în vieața economică.

Mărturia pe care agentul polon în Țările Române — Woronicz — al revoluționarilor Principelui Adam Czartoryski ne-a lăsat-o în această privință este foarte caracteristică și prețioasă, întru cât el prezintă pe acești din urmă ca și pe intelectualii ardeleni, ca cei mai conștiincioși și aprigi propagandiști și luptători ai unității române integrale. Și aceasta la 1838, adică în epoca când de abia se înfiripa, în formulele concrete și precise de mai apoi, postulatele politice naționale ce stau la baza constituirii și desvoltării Statului unitar român de astăzi.

« Ardelenii care vin aci ca profesori și ca negustori — scrie Woronicz — sunt cei mai vajnici propagatori ai ideii unității naționale. Ardealul — continuă el — strâmtorat în desvoltarea sa națională, vine în întâmpinarea Românilor cari au o situațiune ceva mai bună. Ardelenii, persecutați de Unguri și de Austrieci, vin în Țara Românească, unde înrâurirea lor e foarte mare, grație culturii lor mai alese și spiritului lor mai activ ». (P. P. Panaitescu, *Planurile lui Ioan Câmpineanu pentru unitatea națională a Românilor*, Cluj 1924, p. 8).

Negreșit, cu cât starea de spirit a societății române din fostele Principate se impregna de necesitatea realizării postulatelor naționale și cu cât puterea și prestigiul politic al noii Românii se afirma, cu atât propaganda și lupta Românilor ardeleni — intelectuali și negustori — se întețea și întărea. In mijlocul lumii din țara cea veche, ei fură și rămaseră fermentul de căpetenie al ideii politice de unitate românească. Nu este școală secundară sau superioară în vechiul Regat în care cărturarii ardeleni să nu fi profesat, în permanență, idealul național. Și nu este oraș în care ei să nu fi fost priviți de concetățenii lor ca apostoli ai acestui ideal.

Amintirea lor, ca atare, este și astăzi încă vie și stăruitoare în sufletul celor ce i-au apucat sau i-au cunoscut măcar din

relatările urmaşilor. E suficient să citească bunăoară cineva monografia pe care răposatul Episcop al Huşilor, Iacov Antonovici, a consacrat-o lui Ioan Popescu (Bârlad 1927), întemeietorul şi organizatorul învăţământului naţional din Bârlad, ca să vadă ce suflete mari, eroice, de idealişti jertfitori, au fost aceşti minunaţi oameni. O monografie asupra lor este absolut necesară. Căci numai prin o asemenea scriere se va putea pune în evidenţă rolul covârşitor pe care l-au îndeplinit şi serviciile imense pe care le-au adus cauzei naţionale întru pregătirea şi realizarea unităţii noastre politice.

In vieaţa publică a ţării aceşti cărturari ardeleni au fost şi au rămas înainte de orice Români, luptători, pe toate căile şi prin toate mijloacele, pentru idealul naţional. De aceea îi găsim în toate societăţile întemeiate ca instrumente ale acestui ideal, cum şi pretutindeni unde era o acţiune pentru promovarea lui. Refractari hotărîţi ai curentelor sau doctrinelor politice, sociale şi culturale, care excludeau din preocuparea lor principiul naţional, ei nu au luptat decât pentru ideile liberale, democratice şi naţionale ale timpului. De aceea s'au bucurat de marea încredere şi simpatie a reprezentanţilor acestor idei, cari le-au deschis toate căile ascensiunilor în vieaţa publică a României.

In schimb în politica oficială a Statului român nu s'au amestecat, decât în măsura în care erau îndreptăţiţi să o facă ca cetăţeni şi ca purtători de demnităţi ori de răspunderi în structura şi organizaţiunea sa. O singură dată au încercat să forţeze lucrurile în această privinţă, să meargă înaintea însăşi a destinului istoric. E acţiunea revoluţionară de acum o jumătate de veac, care face obiectul acestei comunicări şi pe care, cu bunăvoinţa şi îngăduinţa d-voastră, voiu încerca a o expune în cele următoare.

I

Lumea românească din Capitala ţării, în special Ardelenii stabiliţi aci, trăiau, în vremea aceea, într'o continuă agitaţie naţională.

La 1882 se fondă societatea naţionalistă « Carpaţii ». Peripeţiile prin care trecu înfiinţarea acestei societăţi arată, mai bine

ca orice, starea de spirit de care vorbeam a Ardelenilor din București. Căci, ca să vădească public caracterul ei, hotărîră să o numească « Iredenta română ». La intervenția de sigur a unor factori cu răspundere, se schimbă numirea în « Carpații » — simbol al unității române. Se știa însă că este societatea iredentistă a Românilor ardeleni din țară, cari, însuflețiți pentru scopul ce urmărea, fondară, îndată, filiale ale ei în toate centrele în care aceștia se găseau în număr mai mare și cu stare mai bună — Brăila, Galați, Ploești etc.

Sfințirea steagului societății dădu loc la o impresionantă manifestație națională. Negăsind nicio biserică în care să se facă această solemnitate, Carpatinii se duseră în sala Orfeu, unde, sub președenția venerabilului avocat și publicist bănățean, fost membru al acestei Academii, Vasile Maniu și a înflăcăratelor sale cuvinte, se îndeplini actul sfințirii, cu un ritual care amintește — scrie canonicul Ioan Georgescu (*Școlile din Blaj*, în *Boabe de Grâu*, București 1933 [a. IV, Nr. 6], p. 349) — ceremoniile din catacombele primelor veacuri creștine: membrii, doi câte doi, trecură pe sub steagul tricolor, făcându-și semnul crucii și sărutându-i cu înfiorare cutele.

La 1883 se produse intrarea noastră în lagărul puterilor centrale ale triplei alianțe, prin tratatul cu Austro-Ungaria. Evenimentul provoacă o mare decepție printre Românii ardeleni cari vedeau în acest tratat piedica de căpetenie a realizării mai apropiate a idealului lor național. La 1884 serbarea centenarului revoluției lui Horia, interzisă în Ungaria, se putu face la București numai după multe și neplăcute incidente cu poliția, care avea ordin să supravegheze ca nu cumva să se producă demonstrațiuni ostile la Legațiunea austro-ungară. In fine, la 1885, anul în care suntem, se înființă în sprijinul politicei de maghiarizare a Statului unguresc, Kultur-egylet-ul ardelenesc, faimoasa societate Emke, pentru desnaționalizarea elementului românesc de peste munți.

Toate aceste fapte și întâmplări erau de natură să turbure și să agite conștiințele și sufletele românești, cu deosebire ale tineretului ardelenesc din București și ale celor ce simțeau la fel cu el. Acel ce se puse în fruntea agitației era un fost elev al școalelor din Blaj, atunci student la Universitatea din

Bucureşti şi redactor la presa naţionalistă din Capitală, bine cunoscut şi mult iubit în cercurile compatrioţilor pentru fanatismul său naţional şi pentru darul cu care ştia să animeze pe toţi, cu cuvântul şi cu scrisul său, pentru cauza Românilor robiţi stăpânirii ungureşti — Gheorghe Secăşanu.

Fire independentă şi hotărîtă, pe dată ce trecu în ţara liberă înţelese să se pună, cu toată ardoarea şi vigoarea, în slujba naţiunii sale, militând, activ şi intens, pentru liberarea fraţilor de acasă, pentru apărarea lor de maghiarizarea de care erau ameninţaţi. Spiritul său conspirator şi revoluţionar, de care dăduse dovadă încă la Blaj, prin legătura secretă făcută cu colegii săi de clasă pentru serbarea zilei de 3/15 Mai, avea să se manifesteze, de sine înţeles, mai cu seamă aci.

Căci, priceput şi energic organizator, puternic şi irezistibil animator, el este întemeietorul Soc. « Carpaţi », el port-drapelul Românismului revoltat în presa din Bucureşti — mai întâi la « România Liberă » apoi la propriul său ziar « Unitatea Naţională », el organizatorul serbării pentru comemorarea centenarului revoluţiei lui Horia, cu un răsunet atât de puternic în ţară, serbare la care se puse bazele unui partid al iredentei române şi tot el autorul ideii publicării şi răspândirii unei proclamaţiuni revoluţionare cu prilejul constituirei Kultur-egylet-ului la Cluj, în August 1885, ca un răspuns dezesperat la intenţiile maghiarimei ardelene de a nimici fiinţa naţională a neamului românesc transcarpatin.

Ideile sale iredentiste şi acţiunea sa revoluţionară erau de altminteri bine cunoscute, de sigur chiar şi în cercurile oficiale, din broşura pe care o publicase cu un an mai înainte sub iniţialele numelui său G. S.: *Românii de peste munţi — câteva chestiuni de actualitate* (Bucureşti, Tip. St. Mihalescu, 1884), — broşură, în care, după ce descrie situaţiunea grea a acestora, în constatări şi cuvinte impresionante şi arată ce este a se înţelege prin « rezistenţa pasivă », el preconizează, ca mijloc de mântuire, educaţia revoluţionară, în familie, în şcoală, în societate, pretutindeni şi, fireşte, la capăt, revoluţia însăşi, care trebuia susţinută de Ardelenii imigraţi în ţară şi de fraţii de aci, cu toate puterile şi prin toate mijloacele, ca singura ce mai putea salva soarta neamului de acolo.

In toate lucrările sale, Gh. Secășanu fu secondat de Gh. Ocășanu, absolvent al Liceului român din Brașov și student și el la Universitatea din București. In desăvârșită comunitate de credințe și sentimente, ambii se legară printr'o strânsă și intimă prietenie și colaborare. De aceea îi întâlnim mereu împreună, la toate manifestațiunile naționale — la « Carpați », în presă, la serbarea centenarului revoluției lui Horia și la redactarea proclamației revoluționare de care am vorbit și ai cărei autori s'au mărturisit, de îndată ce s'au pornit cercetările pentru aflarea lor și stabilirea răspunderilor.

II

Proclamațiunea aceasta avea să fie, în intenția autorilor, cum am spus, un răspuns dezesperat la politica de maghiarizare a Statului ungar și a națiunii maghiare. In adevăr, politica *sistematică* a Statului ungar pentru desnaționalizarea elementului românesc de peste munți începe în jurul anilor 1880. Ea este în directă legătură cu ascensiunea politică a României. Căci numai după ce aceasta își câștigă independența și se proclamă regat, — numai atunci Ungurii văzură, în aceste evenimente, de natură a consolida și a asigura desvoltarea viitoare, în sens național, pan-românesc, a noului Stat dunărean, un pericol pentru vechiul lor Stat milenar, prin afirmarea crescândă a veleităților iredentiste ale populației sale și prin tendințele centrifugale, asemenea crescânde, ale Românilor ce se găseau sub stăpânirea Coroanei Sf. Ștefan. Și numai atunci se ivi, pentru dânșii, necesitatea unei politice sistematice de maghiarizare a acestor Români prin desnaționalizare forțată, violentă.

Nu e, de sigur, momentul de a urmări întreagă această politică, dela legea pentru maghiarizarea învățământului primar din 1879 până la faimoasa zonă culturală a Contelui Apponyi din 1918, ca să dovedim că, în adevăr, ascensiunea României, prin consolidarea poziției sale ca Stat național și prin prestigiul ce-și câștigă an cu an în concertul puterilor din sud-estul Europei, a avut, ca urmare, o serie întreagă de măsuri, care de care mai draconice, pentru desnaționalizarea elementului

românesc de peste Carpaţi, spre a se împiedeca, dacă se putea, fatalitatea unirii lui cu patria-mumă.

E suficient să arătăm că în serviciul acestei politice se puse imediat şi societatea maghiară, stimulată şi susţinută, moral şi material, tot de Stat. Astfel, în Ardeal, unde se considera că pericolul e mai mare şi unde deci trebuia lucrat mai intens şi cu rezultate mai grabnice, se puse la cale înfiinţarea unei societăţi culturale maghiare, al cărei scop, după program, după declaraţiile conducătorilor şi după comentările presei, era desnaţionalizarea elementului românesc sau, în formele eufemistice ale conducătorilor ei, readucerea la matcă a elementului maghiar romanizat. Este faimosul « Erdély magyar Kultur egylet », prescurtat Emke, care trăeşte şi funcţionează şi astăzi.

Constituirea acestei societăţi, a clasei conducătoare maghiare din Ardeal, adică a asupritorilor direcţi ai poporului nostru de acolo, provoacă o mare indignare şi revoltă, care, neputându-se manifesta peste munţi, în Ardeal, se manifestă cu atât mai puternic dincoace de munţi, în ţara liberă. Aceasta mai ales după ce se află că la Cluj se fac grandioase şi răsunătoare pregătiri pentru activarea societăţii. Tot ce maghiarimea ardeleană avea mai şovin îşi dăduse întâlnire acolo. Chiar şi nemaghiarii fură provocaţi să participe. Renegaţii noştri taxau pe cei ce nu vor veni la festivităţile dela Cluj de-a-dreptul ca iredentişti, trădători de patrie.

Evident că, în o astfel de atmosferă, indignarea şi revolta tuturora se potenţă. Cei ce se făcură ecoul acestei legitime indignări şi revolte fură, fireşte, cărturarii, intelectualii români ardeleni, siliţi, de împrejurările vitrege de acasă, să emigreze în « ţară ». Şi cum înfiinţarea Kultur-egylet-ului veni imediat după interzicerea serbării centenarului revoluţiei lui Horia şi după manifestaţia dela Bucureşti, în care se vorbi deschis de organizarea unei mişcări iredente române, era natural că cei ce puseră la cale această mişcare şi în al căror suflet şi conştiinţă se repercutau mai tare primejdiile ce puteau veni dela acţiunea acestei societăţi, să reacţioneze mai întâi şi mai puternic, pe căi şi prin mijloace pe care le socoteau, în exaltarea lor naţională şi în mentalitatea lor revoluţionară, singurele eficace.

Astfel născu în mintea acestor oameni ideea unei proclamațiuni adresată deopotrivă Românilor de peste Carpați ca și celor de dincoace și de pe urma căreia să se producă o mișcare iredentistă, revoluționară — mișcare prin care acești tineri, gata oricând a se jertfi pentru binele și fericirea neamului lor, socoteau că vor izbuti să împlinească, cu un ceas mai degrabă, destinul istoric al neamului. Căci, negreșit, nu li se putea cere acestor tineri calcule diplomatice, împrejurări favorabile și acțiuni sistematice pentru ajungerea scopului urmărit. Nu ar fi fost tineri, dacă ar fi fost astfel. Acestea sunt pentru oameni vârstnici și chibzuiți, pentru oameni cu experiență și răspunderi.

In această lumină trebuește deci privită proclamațiunea revoluționară a celor doi tineri studenți români ardeleni dela București — Gh. Secășanu și Gh. Ocășanu.

III

Proclamația a fost tipărită pe foi volante, de mărimea unui ziar, de format mijlociu, pe cinci coloane, cu cerneală roșie. Ea e dată în numele « Comitetului de inițiativă al iredentei române », la *18 August 1885*, adică în ziua când avea să se constituiască la Cluj Kultur-egylet-ul unguresc și este adresată Românilor. Cuprinde trei părți (*Anexe*, Nr. I).

In prima parte se arată motivele cari au determinat-o: « Ungurii discută astăzi la Cluj moartea jumătății neamului nostru, scriu autorii. De pretutindeni s'au adunat zbirii, spre a lua parte la pronunțarea acestei sentințe. Toate straturile sociale, dela ministru până la pintenul ruginit al nemeșului calicit, sunt reprezentante. In mijlocul luminațiilor și între aburii banchetelor, țipetele lor sălbatice se topesc într'un singur urlet: să facem din Ardeal o țară ungurească! »

Apoi: « mici de suflet, tot atât pe cât de sălbateci la năravuri, îmbroboditu-și-au întreprinderea cu haina unei mincinoase legitimități. Nu vrem, zic ei, decât să întoarcem la matca naționalității noastre pe Maghiarii românizați. Maghiari românizați!

Unde oare şi când? » Şi urmează o polemică de natură istorică, în care se arată că tocmai Românii au fost, în cursul timpului, cei maghiarizaţi şi că, dacă nu sunt astăzi Maghiari mai numeroşi în Ardeal, e pentrucă ei au venit aci numai ca oşti cotropitoare care au pierit.

Ungurii îşi dau seama de slăbiciunea lor în Ardeal şi de aceea vreau « înălţarea unei mari patrii maghiare pe ruinele patriei române. O vreau cu orice preţ, cu orice mijloc. Nimic nu e drept, nu e sfânt, nu e uman pentru ei, afară de ce poate sluji la realizarea acestui scop. Iată de ce vreau distrugerea noastră! »

A doua parte a proclamaţiei se adresează Românilor de peste munţi. E cea mai întinsă, mai energică şi mai impresionantă. Ar trebui reprodusă în întregime, ca să se poată înţelege tot sbuciumul sufletesc al celor ce au scris-o. « Voi nu vă temeţi. Voi nu vă puteţi teme, le ziceau ei Românilor de peste munţi. Alte urgii s'au prăvălit asupra capului vostru. Vi l-au plecat, dar din inimă nu v'au putut stinge credinţa în voi, vigoarea de a-l rearidica din nou. Astăzi, când vi se decretă moartea, în vinele voastre curge sângele colonilor lui Traian mai iute, mai cu putere. Pe uliţele luminate ale Clujului, opinca moţului calcă mai greu... Pe acest Cluj şi-l înseamnă el astăzi în mintea sa, cu semne neşterse. Jucăria sa de o minută fi-va, când va voi! Gândul acestui moţ trebue să fie al vostru al tuturor, fraţilor! »

Iar după o scurtă privire istorică asupra revoluţiilor dela 1437, 1784 şi 1848: « Strămoşii voştri nu se temeau, fraţi de peste munţi. Neînspăimântarea lor era izvorîtă din conştiinţa vigoarei lor nesecate. Când înverşunarea maghiară era la culme, când moştenirea strămoşească era în supremul pericol, atunci rupeau cu răbdarea, cu supunerea şi luptau, cum luptă un neam liber şi vrednic de libertate. Unul din aceste momente supreme e astăzi la pragul vostru. Nu mai suferiţi a fi amăgiţi de cărturari căpătuiţi şi fricoşi. Ordinea legală a încetat pentru voi de mult. Ea nu există decât pentru Unguri, ca să vă subjuge, să vă distrugă ». Şi după ce se face un sumbru tablou al tuturor mijloacelor nelegiuite şi infame prin cari Ungurii caută să-şi ajungă acest scop, proclamaţia încheie:

« Toate acestea vi s'au făcut prin ordinea legală. Cum vă veţi mai putea apăra tot prin ea? Nu, fraţilor de peste munţi, nu vă lăsaţi a fi înşelaţi asupra adevăratei voastre stări, asupra celor ce vă aşteaptă. Revoluţia vine! Deşi cerul vi se pare încă senin, pe zări se încrucişează însă fulgere. Ele v'o vestesc. Revoluţia o proclamă astăzi înşişi Ungurii la Cluj. Căci între două popoare, dintre care unul decretează pe faţă peirea altuia, nu poate fi altă stare, decât starea de revoluţie. Nu aveţi arme. Aşa e. Revoluţia pe faţă nu vă este încă cu putinţă. S'au schimbat vremurile dela Horia încoace. O să le aveţi însă şi veţi face-o! Ceea ce vi se impune astăzi e starea de revoluţie întru ascuns, la adăpostul nopţii, în umbra pădurilor, în relaţiile voastre zilnice cu Ungurii.

« O, fraţilor, de ce uitaţi voi că tot avutul acelora cari susţin lupta de moarte împotriva voastră e în mâinile voastre şi că de el puteţi dispune după plac. Nu ştiţi voi ce lesne se poate preface în cenuşă toată bogăţia unui grof, unui baron? Nu puteţi voi pricepe că nu vă găsiţi decât în stare de legitimă apărare, când vă scăpaţi de un zbir al administraţiei, justiţiei sau instrucţiei ungureşti, prin singurele mijloace ce vă mai rămân. Citiţi şi vedeţi cum se apără alte neamuri robite ca şi voi. Uitaţi-vă la Irlandezi. Ce drame de legitimă apărare nu adăpostesc nopţile lor...»

Şi aşa mai departe, întreagă această parte a proclamaţiei cuprinde îndemnuri la fel în ceea ce priveşte apărarea copiilor, pe cari stăpânirea ungurească vrea să-i ia şi să-i crească ea, ca să-i facă « domni şi vânzători ai naţiei lor », în ceea ce priveşte cultivarea limbei române împotriva limbei maghiare, pe care vor să le-o impună cu sila, în ceea ce priveşte raporturile dintre asupriţi şi asupritori, în ceea ce priveşte pe cei ce le vorbesc « de înţelepciune şi răbdare ».

« Aceştia sunt prietenii Ungurilor şi răi voitorii voştri inconştienţi. Nu aveţi încredere decât în cei hotărîţi să meargă gata de sacrificiu cu voi în noua cale. Nici Europa, nici rasa latină nu există pentru durerile voastre. Incetaţi de a vă mai gândi la Impărat. E un tiran ca toţi ceilalţi, care vă cere punga şi sângele scump al copiilor voştri şi nu vă dă în schimb decât urgia şi dispreţul...»

A treia parte a proclamaţiei e adresată Românilor de dincoace de munţi, tuturor, fără deosebire, dacă sunt născuţi sau nu pe pământul românesc liber. « Momentul e solemn pentru noi, ca şi pentru Românii subjugaţi. A acuza guvernele e o eroare nepermisă. Să ne acuzăm mai bine pe noi, cari, obişnuiţi a aştepta totul dela ele, am aşteptat şi aşteptăm un întins şi serios sprijin pentru posturile expuse ale neamului nostru. Fără îndoială au şi ele îndatoriri către poporul român şi nu pot nesocoti exigenţele unei politici naţionale. Dar un guvern îşi are drumul său croit de raţiunile de Stat. Să nu căutăm a-l abate dela ele.

« Să ne facem însă datoria noi naţiune, noi opiniune publică. Să desfăşurăm steagul iredentei române pretutindeni. Să răspundem cu vrednicie conjuraţiei dela Cluj. In familie, în şcoală, în armată, să se cultive deopotrivă ideia de solidaritate între toţi Românii, comunitatea de aspiraţii, trebuinţa sfântă de ajutor împrumutat! Convingă-se fiecare Român că garanţia reală şi statornică a neatârnării patriei sale, nu stă în tratate, ci în complectarea unităţii noastre naţionale.

« Cea mai groaznică nenorocire va fi pentru România căderea Transilvaniei. Va fi anticiparea căderei sale. Dacă putem avea vreo misiune în Orient, e numai pentrucă suntem zece şi nu cinci milioane. Să ne strângem rândurile, să facem cât mai în grabă ca Românii de peste munţi să ne simţească dragostea de frate şi Ungurii urgia de duşmani... Căci poporul român a ştiut să fie mare în toate ceasurile grele...»

IV

Proclamaţia fu expediată cu poşta în toate părţile — în Ardeal, Banat, Crişana şi Maramureş — la preoţi, învăţători şi ceilalţi intelectuali români, la redacţiile ziarelor româneşti şi ungureşti, la conducătorii societăţii Emke, la oameni politici maghiari, primului ministru al Ungariei chiar, contelui Coloman Tisza. La Caransebeş ea fu afişată, noaptea, pe străzi, ceea ce provocă alarma ziarelor din Budapesta şi Viena, cărora faptul le fu comunicat telegrafic. Evident că, în asemenea condiţiuni,

lumea luă îndată cunoştinţă de proclamaţia revoluţionară a iredentei române. Ziarele româneşti se grăbiră, fireşte, a o desavua, iar cele săseşti şi ungureşti a o condamna cu vehemenţă, cerând urmărirea severă şi pedepsirea exemplară a celor ce o vor colporta şi răspândi.

Alarma opiniei publice maghiare fu aşa de mare, că presa străină — austriacă şi germană în deosebi — comentă cu amploare senzaţionala proclamaţie. Curios însă, «Kölnische Zeitung», o consideră ca operă a Ungurilor, în scop de a compromite pe Români, spre a justifica astfel politica de opresiune împotriva lor a Contelui Tisza. Guvernul maghiar dădu ordin circular ca proclamaţia să se confişte pretutindeni, iar fişpanii comitatelor româneşti, publicând acest ordin, ameninţau cu cele mai riguroase sancţiuni pe cei ce o ar dosi şi nu o ar preda în termen autorităţilor. La fel procedară magistraturile municipiilor şi poliţiile oraşelor.

Totuşi proclamaţii nu se prea strânseră. Atunci începu goana după ele — cu denunţări şi urmăriri, cu percheziţii şi arestări. Tribunalul din Tg.-Mureş, ca for competent în crimele de înaltă trădare, ordonă autorităţilor judiciare din Transilvania să facă percheziţii domiciliare şi să aresteze pe toţi cei suspecţi, trimiţându-i acolo pentru instrucţiune şi judecată. Procurorii şi judecătorii se puseră peste tot locul în funcţiune. Casele protopopilor, preoţilor, învăţătorilor şi celorlalţi intelectuali români, chiar ale sătenilor bănuiţi, fură perchiziţionate de-a-rândul, ca să se descopere trădătorii.

Ziarele timpului dau, toate, destule amănunte cu privire la aceste cercetări. Totuşi, ele nu le-au putut înregistra decât în foarte mică măsură. Arhivele tribunalului din Tg.-Mureş, ale comitatelor, oraşelor, poliţiilor şi jandarmeriei, cercetate, ar da, de bună seamă, multe şi surprinzătoare rezultate. Toţi cei cunoscuţi ca naţionalişti intransigenţi fură percheziţionaţi. Mulţi, foarte mulţi fură arestaţi. Avram Stoica, preotul greco-catolic din Oarda de sus, preotul ortodox Rusu din Vinţul de jos, fruntaşul Nic. Bena din Pianul săsesc, învăţătorii Zevedeiu Mureşanu din Sebeşul săsesc şi Petcu din Varadia. Paisprezece preoţi din părţile Alba-Iuliei fură transportaţi în lanţuri dela Teiuş la Tg.-Mureş.

Redacţia «Tribunei» încă fu percheziţionată, spre a se vedea dacă manifestul nu s'a tipărit acolo. «Temeswarer Zeitung» acuza direct pe redactorul Pavel Rotaru dela «Luminătorul», ca autor al proclamaţiei iredentiste. Un oarecare C. Popovici, care adresase Românilor o contra proclamaţie, se plânge, în «Pester Lloyd» (din 12 Sept. 1885), că este ameninţat cu moartea de iredentişti. Studenţii maghiari dela Universitatea din Cluj manifestară sgomotos împotriva iredentei române, dând foc proclamaţiei dela Bucureşti şi cerând Senatului universitar să nu mai admită cărţi şi publicaţii româneşti în biblioteca acelei Universităţi. In fine, Ministrul de justiţie dela Budapesta dă ordin tribunalelor din Ardeal să controleze întreaga corespondenţă sosită din România.

Cum se vede, alarma a fost mare şi generală. De sine înţeles că situaţiunea conducătorilor români deveni destul de dificilă, ca unii ce erau acuzaţi sau măcar suspectaţi de complicitate cu iredenta română. De aceea, «Gazeta Transilvaniei» (din 25 Aug./6 Sept. 1885) ţine să scrie: «Desfidem pe oricine să dovedească că noi, Românii de aci, am dat vreodată cel mai mic prilej a se îndoi, că vrem să luptăm numai cu mijloace legale, pentru apărarea naţionalităţii noastre şi pentru egala noastră îndreptăţire. Am luptat şi luptăm întotdeauna pe faţă şi în mod legal şi este o adevărată insultă ce ne-o fac ziarele maghiare, dacă, faţă cu un apel revoluţionar, ce s'a trimis din afară, în mai multe localităţi din patria noastră şi încă chiar la maghiari şi care nu stă în nicio legătură cu acţiunea noastră politică, ne trag la dare de seamă şi ne ameninţă cu statariul...»

In congregaţia comitatului Caraş-Severin Mihail Beşan şi Coriolan Brediceanu resping proclamaţia şi afirmă loialismul populaţiei române faţă de Statul ungar. Şi la Braşov — cum de sigur şi în alte părţi — chestiunea proclamaţiei formă obiect de discuţie în congregaţie. La acuzările ce se aduceau Românilor, răspunse avocatul Dr. Lengeru. Iar la adunarea Societăţii pentru fond de teatru român, ţinută în acel an la Bocşa, în Banat, Iosif Vulcan, preşedintele societăţii, trebui să ridice un toast pentru dinastie şi patrie, condamnând proclamaţia şi pe iredentişti.

V

La rându-i, guvernul român luă și el măsuri pentru confiscarea proclamației și urmărirea autorilor, cari se mărturisiră înșiși. Foile fură reținute la poștă și în trenurile ce le duceau spre graniță. Dar lucrurile nu se opriră aci. Căci guvernul unguresc interveni, pe cale diplomatică, prin mijlocirea ministrului comun de afaceri streine dela Viena, să se ia măsurile cele mai riguroase împotriva agitatorilor. Corespondența dintre Legațiunea austro-ungară dela București și Ball-plaz-ul fostei Capitale habsburgice ne dă foarte interesante lămuriri cu privire la această intervenție și la urmările ei.

Ea începe cu un raport — din 5 August 1885 — al lui v. Eissenstein către Kálnoky (*Anexe*, Nr. II, 1) asupra unei excursiuni făcute în munți de ofițerii batalionului de vânători din Sinaia în societatea mai multor domni civili, printre cari și Alex. Ciurcu. Ofițerii ar fi împlântat, cu această ocazie, un tricolor românesc pe unul din cei mai înalți munți ai regiunii. Câteva zile în urmă civilii ce participaseră la excursiune oferiră ofițerilor un prânz foarte animat, cu muzică militară, la un restaurant din localitate. Mulțumind ofițerilor, Ciurcu le urează, într'un însuflețit toast, să împlânte cât mai curând tricolorul românesc și în munții Transilvaniei.

Relatând toate acestea, v. Eissenstein propunea ca întru cât Alex. Ciurcu este cetățean ungar și călătorește adesea, în interese familiare, în Ardeal, să fie arestat, judecat și condamnat ca trădător. Contele Kálnoky, în nota ce face pe raport, se îndoește că propunerea e recomandabilă, dar — scrie el — « este cert că Românii din Transilvania, stabiliți în România, sunt lăsați să comită acte de trădare față de patria lor de origină ».

Raportul acesta e numai un preludiu la ceea ce urmează. L-am semnalat ca să se vadă cât de aproape erau urmărite manifestațiunile și acțiunile Românilor ardeleni de către Legațiunea austro-ungară din țară și cum a ajuns Alex. Ciurcu să fie privit ca trădător și să se ceară expulsarea lui, în legătură cu afacerea proclamației revoluționare, cu care, cum vom vedea, nu a avut nimic direct.

Urmează o telegramă cifrată — din 31 August — a aceluiași, (*Anexe*, Nr. II, 3) prin care se aduce la cunoștință celor dela Viena tipărirea, într'o mică imprimerie evreiască, cu cerneală roșie, a proclamației iredentei române, în câteva mii de exemplare, trimise, în cea mai mare parte, în Transilvania. Guvernul român — zice telegrama — a confiscat însă exemplarele trimise pe linia ferată dela Predeal și cere numele autorilor spre a-i expulsa.

In o altă telegramă, tot cifrată, din 3 Septemvrie (*Anexe*, Nr. II, 4), se raportează că Comitetul iredentei, care ar dispune de 20 mii arme și — până în acel moment — de 6 mii de voluntari, pregătește o incursiune peste munți, 'n Ungaria. Iar într'un raport secret, trimis a doua zi, 4 Septemvrie, către Kálnoky (*Anexe*, Nr. II, 5), v. Eissenstein confirmă svonul incursiilor armate în Transilvania. Adaugă însă că guvernul român lucrează cu toată bunăvoința la suprimarea agitațiilor.

Am ferma convingere — zice el textual — că atâta vreme cât guvernul Brătianu-Sturdza va fi la cârmă, guvernul austro-ungar nu va avea nevoie să se ocupe de chestiunea iredentei. Totuși s'a abținut a vorbi de aceste lucruri ministrului de externe, lui Ion Câmpineanu, căci, dat fiind sentimentele sale, ușor ar putea crede că Austro-Ungaria e avizată la bunăvoința României. Ori, el, v. Eissenstein, se ferește a lăsa cuiva impresia măcar că manifestațiunile iredentiste ar fi provocat vreun sentiment de frică în patria sa.

Ceea ce-l determina pe plenipotențiarul austro-ungar la această rezervă față de Ion Câmpineanu era convingerea că este un vrăjmaș declarat al Austro-Ungariei. In adevăr, într'o scrisoare, privată și confidențială, din 19 August, către Kálnoky (*Anexe*, Nr. II, 2), aduce la cunoștința acestuia că ministrul de externe al României, într'o conversație pe care ar fi avut-o cu o persoană demnă de toată încrederea, vedea fericirea țării sale numai într'o alianță cu Rusia.

Căci, argumenta el: « Dacă în eventualitatea unui războiu între Rusia și Austro-Ungaria, România ar fi alături de Rusia, atunci, în caz de victorie, ar câștiga fără îndoială Transilvania și părțile Ungariei locuite de Români, iar într'un caz de

înfrângere s'ar putea foarte bine ca România să-și piardă pentru un șir de ani independența, însă numai pentru ca apoi să renască ca o Românie mare și să scuture jugul austro-ungar. Dacă, dimpotrivă, România ar fi alături de Austro-Ungaria, ar avea numai de pierdut și nimic de câștigat: Rusia, învingătoare, ar rusifica-o în foarte scurt timp, iar în cazul unei victorii austro-ungare nu putea căpăta nimic din partea acesteia.»

Relatând acestea, v. Eissenstein releva deosebirea de vedere, în această privință, dintre Câmpineanu și Președintele Consiliului și mai ales D. A. Sturdza, despre care spune, în același raport, că la un dejun dela Legație, la care participase cu secretarul general dela externe, Al. Beldiman, a rostit o cuvântare foarte caldă la adresa Austro-Ungariei, subliniind că în ciuda tuturor greutăților de ordin economic (era în vremea războiului nostru vamal cu fosta monarhie), guvernul român va continua să fie de partea celor două Impărății, iar, cu altă ocazie, l-a încredințat că se vor lua măsuri riguroase împotriva iredentiștilor și se va opri orice incursiune armată peste Carpați.

La Viena era însă alt sentiment. Acolo cele petrecute în România și, mai ales, repercutarea lor în Ungaria provoacă o serioasă îngrijorare. Faptul reiese clar din telegrama contelui Kálnoky către reprezentantul său la București, din 4 Septemvrie (*Anexe*, Nr. II, 6), în care i se ordonă textual:

« Binevoiți a ține un limbagiu foarte hotărît față de guvernul român. Nu-i ascundeți că, numai grație incuriei și toleranței sale, mișcarea revoluționară, îndreptată împotriva fruntariilor noastre și asupra căreia am atras în mai multe rânduri atențiunea sa, s'a putut desvolta până la un asemenea grad. Intreaga răspundere cade asupra guvernului regal, pe care-l facem răspunzător de liniștea frontierelor noastre și de siguranța agenților noștri. Așteptăm să se procedeze cu fermitate contra șefilor cunoscuți ai mișcării. Dacă guvernul purcede la expulsarea lor, rugăm a fi încunoștiințați de îndată de numele lor și de direcția în care vor fi trimiși. Vă autoriz a nu neglija nimic ca să se simtă la București că suntem în drept să cerem și că cerem o acțiune hotărîtă și energică.»

In urma acestui ordin, ministrul austro-ungar se văzu nevoit ca, în lipsa lui Ioan Brătianu din Capitală, să se adreseze lui Ion Câmpineanu, spre a-i aduce la cunoştinţă cuprinsul telegramei lui Kálnoky. Câmpineanu răspunse că nu poate accepta reproşul de incurie şi toleranţă, întrucât guvernul a pierdut mulţi aderenţi politici din cauza acţiunii sale contra iredentei. Va face însă tot ce-i cu putinţă să oprească în loc curentul revoluţionar, guvernul fiind decis să împiedice orice incursiune armată în Ungaria, pe care de altfel nu o crede cu putinţă. Să nu se uite însă — spunea el — că partidele de opoziţie, ca să creeze dificultăţi guvernului, nu sunt streine de mişcare (*Anexe*, Nr. II, 7).

Primind acest răspuns, Ministerul de Externe dela Viena telegrafiază Baronului Mayr că nu se îndoeşte că agitaţia este îndreptată şi împotriva guvernului român, dar să se insiste pe lângă Brătianu ca, profitând de această acţiune criminală, să statueze un exemplu, pedepsind pe autorii ei. Guvernul român va avea a decide dacă e cazul să expulseze pe cei ce nu sunt cetăţeni români, în special pe cei doi agitatori principali: redactorul Secăşanu şi directorul Ciurcu dela « L'indépendance roumaine ». Să ia contact cu Brătianu în sensul telegramei pe care o prezentase lui Ion Câmpineanu (*Anexe*, Nr. II, 9).

Lucrul nu fu însă cu putinţă până la 9 Septemvrie, când primul ministru se întoarse dela Florica în Capitală. Convorbirea e relatată într'o scrisoare particulară a lui Mayr către Kálnoky, din ziua însăşi a întrevederii (*Anexe*, Nr. II, 12), în localul Legaţiunii. Brătianu spunea: 1. Proclamaţii revoluţionare se pot imprima oriunde. Nu se poate aduce deci nicio învinuire că o atare proclamaţie s'a tipărit şi în România. 2. Un partid al iredentei, cu sprijin în ţară, nu există. Ar fi să se facă prea multă onoare mânei de tineri exaltaţi care îşi zic iredenta română, considerându-i ca partid. 3. El vede în această înscenare revoluţionară încercarea disperată a opoziţiei de a răsturna guvernul prin complicaţii exterioare. 4. Poliţia are firul agitaţiei în mână şi va îngriji să nu se producă alte manifestaţiuni. Conducătorilor agitaţiei li s'a pus în vedere că vor fi expulsaţi, dacă, prin conduita lor, vor da loc la cea mai mică plângere.

E întrebarea însă dacă e recomandabil să se facă, prin expulsare, unor astfel de oameni obscuri, aureola de martiri.

Ministrul austro-ungar obiecta: 1. Fiecare Stat, mic sau mare, are îndatoriri față de vecinii săi, dela care nu se poate substrage. Ia cu satisfacție cunoștință că guvernul român este conștient de aceste îndatoriri și destul de tare să le îndeplinească. 2. Măsurile de supraveghere nu trebue însă să se mărginească numai la cei direct amestecați în aceste agitații, ci și la acei ce le încurajează, funcționari ai Statului chiar. Brătianu s'a declarat de acord, făgăduind a pedepsi cu ultima energie orice act de încurajare venit dela aceștia din urmă. 3. Fără a fi de părerea lui Brătianu că mișcarea ar fi cu totul neînsemnată, nu o crede totuși capabilă a întreprinde ceva mai serios din lipsă de mijloace (nervus rerum). Iredentiștii sunt susținuți în primul rând de Românii transilvăneni ce locuesc în țară, în special de numeroșii profesori. Aceștia — se zice — otrăvesc generațiile în creștere cu idei șoviniste. 4. Ce privește amestecul opoziției în agitația revoluționară, n'ar putea, ca Brătianu, să o pună toată în sarcina ei. E neîndoios însă că nu este străină de această mișcare. Redactorii ziarului « România » — al opoziției — au fost perfect inițiați în afacerea proclamațiunii și mulți membri ai Clubului conservator — personal cunoscuți lui Mayr — au luat parte la adunările secrete ale iredentei. Și anul trecut a avut dovezi că opoziția n'a fost străină de demonstrația din fața Legațiunii (după serbarea pentru centenarul revoluției lui Horia). De asemenea — încheie el raportul — nu pot uita că conducători marcanți ai opoziției sunt partizani notorii ai Rusiei.

A doua zi, la 10 Septemvrie, înainte de a fi trimis raportul de mai sus, Mayr telegrafiază la Viena (*Anexe*, Nr. II, 13,) că Consiliul de miniștri s'a ocupat cu chestiunea expulsării. Brătianu ar fi de acord. Se teme însă că opoziția va deslănțui o mare agitație pe chestiunea aceasta. El dorește să cunoască deci și părerea lui Kálnoky, care răspunde, referindu-se la telegrama (din 4 Septemvrie) prin care cerea cele mai severe măsuri pentru reprimarea agitației și pedepsirea agitatorilor. Și adaugă: « tolerarea agitatorilor atât de periculoși pe pământul

românesc şi în parte chiar în slujbele Statului, trebue să înceteze. Guvernul român nu trebue să lase să treacă o astfel de ocazie, fără a dovedi autoritatea şi corectitudinea sa (*Anexe*, Nr. II, 14).

Se repeta aşa dar, în altă formă, cererea dela început. Şi, în adevăr, la 11 Septemvrie, Mayr telegrafiază la Viena (*Anexe*, Nr. II, 15) că a trimis raportul cu referire la convorbirea cu Brătianu şi că acesta roagă pe ministrul afacerilor streine al Austro-Ungariei să fie liniştit, deoarece guvernul român îşi va face datoria şi va purta de grije să fie linişte în ţară. La acest mesagiu Contele Kálnoky răspunde mulţumind lui Brătianu şi spunând că are cea mai mare încredere în energia sa. E de mare importanţă, adaugă el, în interesul raporturilor noastre, ca dânsul să arate, prin fapte concrete, voinţa sa fermă (*Anexe*, Nr. II, 16).

In acelaşi sens telegrafiază, la 13 Septemvrie, după primirea raportului dela 9 Septemvrie (*Anexe*, Nr. II, 17). Şi anume: « Noi vedem pentru guvernul român ocazia bine venită de a acţiona în mod sever contra mişcării crescânde împotriva drepturilor internaţionale. Creşterea nediscutabilă a acestei mişcări este urmarea lipsei complecte de pedeapsă pentru agitatori, care, parte, sunt musafiri pe pământul României, parte sunt chiar în slujba Statului şi care pot conspira în mod deschis contra unei puteri amice şi vecine. Este necesar ca guvernul român să se declare pe faţă şi să pedepsească din proprie iniţiativă. »

Cu alte cuvinte se cerea hotărît expulsarea. Mai mult. Să se facă aceasta, nu ca fiind cerută de Austro-Ungaria, ci ca venind din propria iniţiativă a guvernului român. Evident acesta nu putea face altfel. La 16 Septemvrie, Mayr comunică lui Kálnoky (*Anexe*, Nr. II, 19 şi 20) că s'a decis expulsarea a şase persoane, între care şi a lui Ciurcu, iar a doua zi, la 17 Septemvrie, relată într'un raport (*Anexe*, Nr. II, 21), că prefectul de poliţie s'a prezentat la Legaţiune cerând certificate de călătorie pentru « supuşii unguri » Gh. Secăşanu şi Gh. Ocăşanu. A dispus liberarea acestor certificate şi a dat ordin consulilor din Galaţi şi Giurgiu de a-l aviza telegrafic despre trecerea expulsaţilor. Şi adaugă: « Expulsaţii erau consternaţi. In toate localurile publice se discută cu aprindere cazul...»

Mai departe, în acelaşi raport, se spune că s'a prezentat la Legaţiune şi d-l Lahovary — (de sigur noul proprietar al ziarului « L'indépendance roumaine »: Gh. Em. Lahovary), cu Alex. Ciurcu (dela care cumpărase ziarul), rugându-l ca, întru cât dânsul, Mayr, ceruse expulsarea, să-i acorde un răgaz de câteva zile pentru plecare. Le răspunse, fireşte, că n'a avut şi nu are niciun amestec în expulsările ce s'au făcut. Iar la întrebarea dacă poate face uz în publicitate de această declaraţie, a rugat ca numele său să fie cu totul lăsat de o parte în această chestiune. Intervenţia era, pentru reprezentantul austro-ungar, dovada legăturilor lui Lahovary cu Ciurcu şi intenţiunii opoziţiei conservatoare de a avea două ziare — unul, mai violent, pentru interior, altul, mai moderat, pentru străinătate, spre a se putea provoca, după împrejurări, când la unul când la altul.

La 18 Septemvrie se raporta (*Anexe*, Nr. II, 22) că prefectul de poliţie a cerut certificate şi pentru ceilalţi expulzaţi « supuşi unguri ». Unii plecară, prin Galaţi, în Franţa, iar Ciurcu, tatăl şi fiul, cu un al treilea, prin Giurgiu, la Rusciuc. Enervarea în tot oraşul, se scrie, era eri seară foarte mare. Opoziţia anunţase o întrunire de protestare, întrunire foarte populată. Au vorbit patru oratori: avocatul Palade care atacă violent pe Rege, « faimosul » Grădişteanu care se jură a se consacra de aci înainte iredentei, fostul ministru de justiţie Giani şi Jean Lahovary, cari vorbiră, amândoi, împotriva legalităţii expulsării. Intrunirea se termină la ora 11 seara, dar lumea rămase încă multă vreme pe străzi discutând cu aprindere evenimentele.

Se semnalează în mod special prezenţa la această întrunire a lui Alexandru Catargi, unchiul Regelui Serbiei şi fratele adjutantului general al lui, care nu lipseşte dela nicio demonstraţie anti-austriacă şi care adusese la întrunire, în chip ostentativ, pe mai mulţi membri ai opoziţiei conservatoare, cu marele său breack. O manifestaţie ostilă în faţa Legaţiunii fu oprită la timp de poliţie, care luase măsuri şi pentru paza personală a ministrului austro-ungar. Afară de această întrunire deschisă, se ţinu o alta, secretă, la redactorul « Românului », Vintilă Rosetti. Aci s'ar fi hotărît ajutorarea expulsaţilor şi s'ar fi discutat chestiunea manifestaţiei dela Legaţie. Rosetti ar fi spus că e o prostie să se facă o atare demonstraţie, când

poliția este alarmată. Ea trebue făcută în timpul zilei, prin surprindere.

In sfârșit, la 19 Septemvrie, se raportează că expulzații au părăsit « eri » Capitala, unii cu trenul de dimineață spre Galați, alții spre Giurgiu. La ambele plecări o mulțime mare de oameni s'au adunat pe peron. Afară de câteva scene patetice de adio, totul s'a petrecut în ordine. Alex. Catargi, unchiul Regelui Serbiei, a ținut să fie și de astă dată de față... Consulii dela Galați și dela Giurgiu avizară despre trecerea expulsaților prin aceste orașe (*Anexe*, Nr. II, 23).

Cu aceste ultime știri se încheie corespondența diplomatică dintre Legațiunea austro-ungară din București și Ministerul Afacerilor Streine din Viena cu privire la proclamația revoluționară și la expulsarea autorilor ei. Monarhia vecină obținuse deplină satisfacție în sensul cererilor ce formulase. Ce avea să urmeze nu o mai preocupa așa de aproape. Chestiunea rămânea să-și continue mersul ca o afacere de politică internă a Statului român.

VI

In adevăr, cum am văzut și din rapoartele Legațiunii austro-ungare, expulsarea celor șase români ardeleni provocă în țară, în București în deosebi, mare emoție și agitație. Era pentru prima oară că un atare act se producea, pentru motive de ordin politic, nu numai față de Români, dar și față de streini, față de acei streini, cari, căutând și găsind în România azil pentru luptele lor politice-naționale, se dedeau la manifestațiuni și acțiuni revoluționare împotriva Statelor streine limitrofe.

Bulgarii, refugiați în România, găsiseră doar până într'atâta ocrotire că guvernul român fusese direct acuzat că uneltește împreună cu ei acțiuni împotriva Turciei. Se știa apoi, că, la 1868, Ion Brătianu a trebuit să se retragă din guvern, în urma intervenției puterilor europene, tocmai sub acuzația că pregătește, cu Bulgarii refugiați dincoace de Dunăre, revolte în Balcani, iar cu Românii refugiați dincoace de munți, incursiuni în Transilvania. Este vremea când marele bărbat de

Stat era considerat ca un incorigibil și primejdios mazzinist în care guvernele streine nu pot avea încredere.

Ori, întâmplările acestea erau încă vii în amintirea contimporanilor. Nu este deci de mirare că opinia publică primi cu mare emoție hotărîrea de expulsare a Ardelenilor implicați în chestiunea proclamației iredentiste și că se puse imediat în mișcare în favorul lor împotriva guvernului, neînțelegând și neadmițând ca o asemenea măsură să vină tocmai dela Ion Brătianu. Căci, evident, ca întotdeauna și în toate părțile, această opinie publică se conducea după simțământul ei național, nu după rațiunea și răspunderea ce, în atari împrejurări, incumbă conducătorilor de Stat.

Decretul de expulsare se dădu la 2/14 Septemvrie (*Anexe*, Nr. III) și fu comunicat expulsaților la 4/16 Septemvrie. La 6/18 Septemvrie el fu publicat în ziare. Tipărindu-l, « Națiunea » dădea relațiuni precise și prețioase cu privire la fiecare expulsat în parte (*Anexe*, Nr. III). Căci, afară de cei doi autori ai proclamației, Gh. Secășanu și Gh. Ocășanu, și de Al. Ciurcu, directorul ziarului « L'indépendance roumaine », mai fură expulsați: Nicolae Ciurcu, tatăl lui Alexandru, casierul ziarului său, I. Droc-Bănciulescu, secretarul Soc. « Carpații » și I. Corneanu, funcționar inferior la Calea Ferată, care avu nefericirea să citească proclamația față de un evreu ce-l denunță ca colportor și răspânditor al ei.

Tot « Națiunea », în același număr, reproduce, după « L'indépendance roumaine » scrisoarea lui Alex. Ciurcu « către adevărații români », în care arată că, fără să aibă niciun amestec în redactarea și lansarea proclamației, a fost totuși expulsat, din motive de răzbunare politică, ca unul ce, în ziarul său, ducea campanie necruțătoare împotriva guvernului (*Anexe*, Nr. IV). A doua zi, la 7/19 Septemvrie, publică scrisoarea de rămas bun al lui Gh. Secășanu, adresată mai întâi cititorilor « Unității Naționale » — ziarul său — apoi fraților de peste munți, aflați în România, scrisoare bărbătească și demnă, care se încheie cu accente pline de încredere în destinul neamului și cu strigătul de: Trăiască România! (*Anexe*, Nr. V).

Faptul fiind astfel cunoscut, toate ziarele îl comentară. « Românul » (din 7 Septemvrie 1885) face un aspru rechizitoriu lui

Ion C. Brătianu, fostul revoluţionar şi exilat dela 1848. Dacă ar fi trăit, se spune, C. A. Rosetti ar fi ştiut şi putut împiedeca atentatul la libertatea presei şi la ospitalitatea tradiţională a Românilor, ruşinea expulsării fraţilor înşişi de pe pământul patriei mume. Aminteşte atitudinea proteguitoare a lui I. C. Brătianu faţă de Bulgarii revoluţionari. Asemenea cuvintele pe care le-a pronunţat în Parlament, ca răspuns la cei ce-l acuzau, în 1868, că fomentează mişcări iredentiste şi pregăteşte incursiuni armate în Transilvania, cuvinte cari au provocat, atunci, furtuni de aplauze şi au rămas adânc imprimate în inimile tuturor Românilor: « Când cumnatul meu se ceartă cu sora mea, nu am dreptul să mă amestec, dar când ridică braţul s'o lovească, s'o înjunghie, atunci trebue să ridic şi eu braţul s'o ocrotesc, s'o apăr ».

Pe când presa discuta cu aprindere expulsarea, se făcu şi plecarea expulsaţilor, care-şi aleseră singuri punctul de plecare peste graniţă, refuzând paşapoartele ungureşti. Ciurcu, tatăl şi fiul, cu I. Corneanu, plecară, prin Giurgiu, la Rusciuc, unde se şi stabiliră, iar Secăşanu, Ocăşanu şi Droc-Bănciulescu, prin Galaţi, la Paris.

Plecarea, în deosebi a acestor din urmă, dădu loc la impresionante manifestaţiuni. Lumea umplu peronul gării şi sălile de aşteptare. Când clopotul dădu al treilea şi cel din urmă semnal de plecare şi expulsaţii se urcară în vagoane, din toate părţile izbucniră strigăte însufleţite de « trăiască România » şi « la revedere ». In ultima clipă, I. Droc-Bănciulescu se aruncă jos, îngenunche şi sărută pământul ţării, înmânând lui Vintilă Rosetti, directorul « Românului », o scrisoare de rămas bun către fraţii din România liberă (*Anexe*, Nr. VI). Poliţia cu prefectul erau de faţă. Nu se întâmplă însă niciun incident.

Agitaţia continuă şi după plecare, prin întruniri de protestare convocate la Bucureşti şi în principalele oraşe din ţară, — Iaşi, Craiova, Ploeşti, etc. Incetul cu încetul însă atmosfera încărcată dela început se risipi şi lucrurile se potoliră. Singură « Gazeta Transilvaniei » dela Braşov (17—22 Ianuarie 1886) rămase să poarte o polemică mai lungă cu guvernul Brătianu asupra expulsării Ardelenilor, în o serie de cinci articole, sub titlul:

« Ministrul Brătianu și Românii Ardeleni », în care discută impresia pe care această expulsare o făcu în Transilvania și felul cum presa ungurească și opinia publică o exploată împotrivă Românilor de aci, mai ales după discursul pe care Ion Brătianu îl rosti, în Senat, ca răspuns lui C. Boerescu, în aceeași chestiune, la discuția adresei de răspuns la mesaj.

VII

In Ungaria lucrurile nu se liniștiră însă așa de repede. Acolo, în județele dela granița românească (cele secuești, în particular) persista teama de agitații anti-maghiare și de incursiuni din România. Subprefectul județului Ciuc raportează Ministerului de Interne, la 19 Octomvrie, că mișcările iredentiste în satele românești dela frontieră (Bilbor, Tulgheș, Berchiș și Corbu) se întețesc. Denunțând ca instigatori pe « popii » lor, el scrie că unul din aceștia, cel din Corbu, trecând prin vama Tulgheș, pe teritoriul român, s'a aruncat jos, a îmbrățișat pământul « patriei » și a izbucnit în plâns. Indrăsneala iredenților, încurajată de protecția României, crește mereu. Maghiarimea și Armenimea din aceste părți este periclitată, satele secuești fiind departe, pe când cele românești în imediata apropiere a Moldovei. Cere întărirea posturilor de jandarmi, eventual chiar trimiterea unui regiment unguresc de soldați. (*Anexe*, Nr. VII, 1 și 2).

Comandantul de jandarmi din Cluj era îndrumat să cerceteze de aproape cele raportate și să facă propuneri în consecință. Tot odată este autorizat să angajeze agenți informativi (spioni) dintre jandarmii pensionați și alți indivizi îndemânateci, în contul Ministerului de Interne, cari să urmărească atent mișcările naționaliste, aducând cele aflate la cunoștința comandantului și ofițerilor de jandarmi indicați de el (*Anexe*, Nr. VII, 5). In fine, pentrucă, deși proclamațiunea iredentei române fusese trimisă preoților, învățătorilor și intelectualilor români niciunul din aceștia nu s'a conformat ordinului de a o preda autorităților, Ministerul de Interne, socotind faptul ca un act de patentă complicitate cu acțiunea revoluționară, ține să ia o serie întreagă de măsuri pentru supravegherea și urmărirea lor.

Astfel, la 25 Octomvrie, dă un ordin confidenţial către prefecţii judeţelor cu populaţia românească (în număr de douăzeci) în care se spune că atitudinea antipatriotică a tuturor acestora e pe deplin dovedită, că deci trebuesc puşi sub strictă supraveghere, că aceasta incumbă funcţionarilor pe răspunderea lor personală. Ei trebuesc să denunţe orice acţiune şi orice persoană care ar lucra împotriva intereselor Statului, în special pe învăţătorii şcoalelor române confesionale, pe notarii nepatrioţi şi pe străinii cari vin în mod clandestin în ţară să turbure şi răzvrătească populaţia românească. Toate cheltuelile împreunate cu o astfel de supraveghere se vor pune la dispoziţia prefecţilor. Necesitatea asigurării ordinei şi liniştei cere dela toţi funcţionarii administrativi să-şi îndeplinească datoria până la sacrificiu (*Anexe*, Nr. VII, 3).

In aceeaşi zi se trimite o adresă la Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, prin care se acuza direct de legături cu iredenta română, deci de trădare de patrie, toţi membri clerului Bisericii ortodoxe române în frunte cu mitropolitul şi episcopii ei. Dovadă că proclamaţiile le-au fost trimise tuturor, că în şcoalele gr. or. române se face pe faţă educaţie antipatriotică până şi copiilor, că pe copertele caietelor este chipul regelui României şi harta României Mari (până la Debreţin), că bibliotecile şcolare sunt pline de cărţi şi hărţi iredentiste, că în seminarii sunt angajaţi ca profesori agitatori notorii ca preotul Popescu (Simeon ?) din Ripaş, că mitropolitul Miron Romanul dă rol de frunte la toate ocaziile lui Partenie Cosma, unul din cei mai faimoşi agitatori, că la serbări se arborează steagul naţional, că chipiurile elevilor români dela Braşov şi Sibiiu sunt împodobite cu tricolorul românesc, că aceştia primesc burse dela cercurile iredentiste din România şi tot deacolo îndrumări şi instrucţii agitatorice (*Anexe*, Nr. VII, 4).

La fel clerul Bisericii unite, în frunte cu episcopul Victor Mihályi dela Lugoj şi cu mitropolitul dela Blaj, care, dacă nu mai mult, are datoria să apere interesele bisericii ce-i sunt încredinţate împotriva iredentei române, ce urmăreşte planul ca pe Românii gr. cat. să-i treacă la Biserica ortodoxă. Ca şi preoţii, tot aşa învăţătorii români de ambele confesiuni sunt

acuzaţi că uneltesc direct şi fanatic împotriva Statului ungar, pentru răzvrătirea populaţiei româneşti. Se cere Ministerului respectiv să ia cele mai severe măsuri pentru supravegherea şi îndepărtarea acestor agitaţii şi agitatori. Căci dacă institutele şi şcolile româneşti şi-ar fi făcut datoria, se zice în adresă, n'ar fi survenit cele întâmplate *(Ibidem)*.

In fine, o a treia adresă trimite ministrul preşedinte al Ungariei ministrului comun de Afaceri Streine al Monarhiei, — adresă în care se spune că, deşi guvernul român, în anumite cazuri, a intervenit cu energie, n'a făcut totuşi ce s'ar fi cuvenit şi îi era în putinţă, ca să înlăture răul pentru timp mai îndelungat. Dimpotrivă, a primit şi angajat în secret pe faimoşii agitatori români din Ungaria, iar fiilor acestora le-a dat burse, a pus la cale, în mod public, intrigi şi aţâţări, a provocat conflicte la graniţă. Măsurile luate au fost numai aparente. Proclamaţia iredentistă a fost confiscată numai în parte. Restul a fost afişat în comunele dela graniţa ungurească. Exilaţii au fost numai de formă izgoniţi din ţară. Ei sunt subvenţionaţi de guvernul român. S'a înfiinţat o asociaţie care să treacă pe Românii gr. cat. la Biserica ortodoxă. Cărţi didactice, ziare şi hărţi iredentiste se introduc pe sub ascuns, dar cu ştirea guvernului român, în Ungaria (*Anexe*, Nr. VII, 6).

Toate acestea au pricinuit neliniştea şi turburarea din ultimul timp şi cari, prin măsurile energice ce s'au luat, au fost înlăturate. Dacă însă guvernul român nu va îndeplini îndatoririle sale, lucrurile se vor repeta. De aceea trebue intervenit ca el să pună capăt agitaţiilor, să se fixeze graniţa cu Ungaria, să nu mai primească şi ocrotească pe agitatorii români fugiţi peste munţi, să nu le mai dea burse etc., etc. Intervenţia oficială a Excelenţei voastre, se zice, a fost totdeauna încununată de succes. Nu mă îndoesc că şi în cazul acesta va fi...

Aşa dar o naţie întreagă de trădători. Căci preoţii, învăţătorii şi intelectualii vizaţi alcătuiau clasa conducătoare a poporului român din Ardeal. Ori toţi aceştia — în bloc, fără excepţie — erau învinuiţi de trădare, puşi sub urmărire şi ameninţaţi cu pedepse. Evident că, aşa prezentate lucrurile, nu mai putea fi vorba de urmările şi efectele acţiunii revoluţionare dela Bucureşti, ci de marea luptă permanentă, de rasă, dintre asupriţi şi

asupritori. Şi evident că, în asemenea condiţii, nu mai putea fi vorba de pace şi linişte. O luptă surdă dar îndârjită era angajată — luptă ce avea să dureze până la lichidarea deplină şi definitivă şi în care ceea ce se petrecea atunci era numai un episod. Sfârşitul lui avea să se petreacă tot acolo unde începuse — la Bucureşti.

VIII

In adevăr, chestiunea expulsărilor fu adusă în Parlament, atât în Adunarea Deputaţilor, cât şi în Senat. Este ultima fază politică a ei — epilogul. Aceasta se făcu pe trei căi: 1. Prin intervenţia lui C. Boerescu la desbaterea adresei de răspuns la mesaj în Senat 2. Prin petiţia pe care expulsaţii dela Rusciuc — Ciurcu, tatăl şi fiul, cu I. Corneanu — o înaintară şi Camerei şi Senatului şi prin care solicitau ca prin votul lor să se revină asupra decretului nedrept de expulsare a unor Români de origine (*Anexe*, Nr. IX). 3. Prin interpelarea pe care M. Kogălniceanu o adresă Preşedintelui de Consiliu, în Cameră.

C. Boerescu ridică chestiunea în şedinţa Senatului dela 4 Decemvrie (*Monitorul Oficial*, Nr. 10, din 11 Decemvrie 1885), spunând că, deşi nu există nicio cerere din partea Austro-Ungariei (?), totuşi şase români au fost izgoniţi din ţară, trimişi în exil. Cere primului ministru să justifice acest act, întrucât, la discuţia legii de expulsări, în 1881, a declarat că niciodată nu va ezita să arate Parlamentului motivele pentru care va face uz de această lege. De altfel, susţinea Boerescu, cum Constituţia nu pune pe Românii din alte State în categoria străinilor, legea din 1881 nu-i priveşte şi deci nu le poate fi aplicată.

Deşi intervenţia fu foarte sumară, Ion Brătianu ţinu să răspundă pe larg (*Monitorul Oficial*, Nr. 10, din 11 Decemvrie 1885). A trebuit să aplice legea, zicea el, pentrucă era vorba de interesele mari ale ţării, primejduite prin acţiunea iredentiştilor. Numai dacă legea ar fi fost aplicată pentru vreun interes personal, al său sau al vreunui amic, ar putea să fie învinuit. Nimeni din cei ce au rostit tirade patetice pentru expulsaţi n'a făcut pentru Români şi Românism cât a făcut dânsul. El a insistat să se înscrie în Constituţie, la 1866, dispoziţia ca

Românii din orice ţară, prin o simplă renunţare la protecţia străină, să fie recunoscuţi ca cetăţeni. Nimeni n'a primit pe Românii de peste Carpaţi şi nu i-a îmbrăţişat, cum i-a primit şi îmbrăţişat el.

Aceasta nu însemnează însă să uite, ca alţii, de interesele generale ale ţării, clădită cu lupte şi jertfe de secole. Am suferit întemniţări şi persecuţii de tot felul ca să câştigăm situaţia pe care o avem astăzi. Românii de peste munţi să ne lase să ne conducem singuri politica noastră. Victor Emanuel a trebuit să exileze pe Mazzini. Zisu-i-a cineva trădător? Guvernul italian a trebuit să ia măsuri contra iredentiştilor săi. Invinuitu-l-a cineva de lipsă de patriotism? Suntem noi în măsură să ridicăm drapelul conchistei Transilvaniei, Banatului, Bucovinei? Atunci de ce să ameninţăm, de ce să facem să creadă că Românii de dincolo sunt înţeleşi cu noi să facem revoluţie în Austro-Ungaria? Şi când aceasta? Câteva zile înainte de izbucnirea revoluţiei din Filipopoli. Dacă Bulgarii dela noi ar fi făcut numai o mică mişcare, n'am fi fost acuzaţi că am copleşit Peninsula Balcanică şi Transilvania cu conspiratori, că suntem o naţiune de turburători, în loc să fim ceea ce trecem în ochii Europei că suntem prin prudenţa noastră?

Şi termină: «Nu ştiu cine zice că Bulgarii şi Rumelioţii ne-au imitat pe noi. Nu, domnilor, nu ne-a imitat nimeni, în nimic. Luaţi toată istoria noastră, de când a început mişcarea Românilor, dela 1848, şi veţi vedea că în totdeauna am fost pentru respectarea tratatelor. Căci numai în această respectare cei mici îşi găsesc puterea lor». Era, evident, o aluzie la recentul tratat pe care România îl încheiase cu Tripla Alianţă prin mijlocirea Austro-Ungariei.

Ca răspuns la cuvântarea lui Ion Brătianu, exilaţii dela Paris — Secăşanu, Ocăşanu şi Bănciulescu — trimiseră, la 22 Decemvrie, ziarului « Românul » o întâmpinare prin care arătau că nu s'au amestecat în politica ţării şi nici n'au căutat să dea directive acestei politici. In proclamaţie n'au făcut apel la intervenţia guvernului român, ci a societăţii române. Nu s'au amestecat în politica de partide. Au cerut chiar aceasta dela toţi fraţii lor aşezaţi în ţară. Felicitările ce i-au venit d-lui

I. Brătianu dela Românii din Ardeal, n'au venit, de sigur, dela cei întemniţaţi, ci dela oamenii tronului, cari, fatalmente, sunt oamenii Ungurilor (*Anexe*, Nr. VIII).

Petiţia expulsaţilor dela Rusciuc fu desbătută în şedinţa Senatului dela 22 Ianuarie 1886. Raportorul ei, M. Orleanu, prezentă maturului corp un raport în care se năzui a dovedi că legea dela 1881 se aplică şi Românilor din afară, nerecunoscuţi încă cetăţeni şi că deci măsura expulsării este legală, că aceasta s'a făcut din motive de ordin superior, pentru interese generale ale ţării, ameninţată de agitaţiile iredentiste şi revoluţionare şi că guvernul, care a dat decretul de expulsare, va avea de grije să-l abroge, atunci când va socoti că măsura nu mai este necesară (*Monitorul Oficial*, Nr. 30, din 25 Ianuarie 1886).

Senatul aprobă propunerea comisiunii de a trece la ordinea zilei asupra petiţiei. Dar membrii opoziţiei, în frunte cu G. Mârzescu, cerură insistent discuţia raportului, ceea ce se refuză însă. Atunci G. Mârzescu prezintă textul unei interpelări pe care o anunţase în şedinţa dela 20 Nov. (*Monitorul Oficial*, No. 7, din 6 Dec. 1885) şi pe care voi să o desvolte. Fiind împiedecat, pe motive de regulament, ceru cuvântul în chestiune personală. Dar intervenţia ministrului de justiţie Eugen Stătescu şi, mai ales, a celui de culte, D. A. Sturdza, provocă un mare scandal. Incidente penibile şi dureroase, chiar după 50 de ani, pentru cei ce le cercetează, determinate de pasiunile politice, de spiritul de intoleranţă şi de temperamentul irascibil al combatanţilor şi asupra cărora e bine să nu mai stăruim (*Monitorul Oficial*, Nr. 30, din 25 Ianuarie 1886).

Dar punctul culminant al chestiunii expulsărilor în Parlament fu interpelarea lui M. Kogălniceanu, din Adunarea Deputaţilor, dela 11 Februarie 1886 (*Monitorul Oficial*, Nr. 45, din 18 Fevruarie 1886 şi în broşură separată: *Interpelaţiunea privitoare la expulsarea Românilor de peste Carpaţi*, adresată guvernului de *M. Kogălniceanu*, deputat al col. I de Brăila, Bucureşti 1886), cum şi răspunsul lui Ion Brătianu la această interpelare. Ca întotdeauna, Kogălniceanu vorbi cald, frumos,

impresionant. Cuvântarea sa, prin cuprins, constituie pagini de istorie, iar, prin formă, ca expresie literară și sentimentală, pagini de antologie. Ea merită să fie pusă alături de cele mai vestite cuvântări ale sale rostite în Parlament sau la Academie.

Cum oratorul ținea s'o arate dela început, această interpelare privea o întreită cauză: de naționalitate, de legalitate și de umanitate. Cele din urmă se adresau guvernului și națiunii române. Cea dintâiu și guvernului și națiunii maghiare. Căci în ea trata raporturile politice dintre cele două State și popoare în epoca contimporană, raporturi al căror bilanț îl stabilește Kogălniceanu într'o întinsă și foarte prețioasă expunere istorică și din care reiese că Ungurii și Ungaria datoresc mai mult Românilor și României, decât aceștia acelora.

Cetind aceste pagini de istorie, în care Kogălniceanu intră ca actor principal, simți regretul că oamenii noștri politici, bărbații de Stat, cari au avut rol așa de însemnat la întemeierea, organizarea și desvoltarea României moderne, nu și-au scris memoriile. Căci, în cea mai mare parte, aceste pagini sunt pagini memorialistice. In ele e vorba de împrejurările și evenimentele de pe la 1859—60, din timpul războiului pentru eliberarea Lombardiei, când Ungurii, cu Kossuth, Klapka și Teleky, vroiau să provoace o insurecție în Transilvania, cu ajutorul lui Cuza-Vodă, cu care ei încheiară, în acest scop, o convențiune formală, prin mijlocirea Impăratului Napoleon și a lui Victor Emanuel. Imprejurările acestea sunt azi bine știute și din alte izvoare. Totuși, partea personală luată de Kogălniceanu la ele nu este cunoscută decât din această cuvântare a sa. Aci zace interesul și importanța ei istorică.

După ce, în felul acesta, stabilește cari erau ideile și angajamentele lui Kossuth și ale tovarășilor săi cu privire la naționalități în genere și la națiunea română în particular în 1848 și în 1860, Kogălniceanu arată cât de greșită este politica de maghiarizare a guvernelor și națiunii maghiare. El stăruește asupra ei dovedind cum în toate cutele vieții și organizației de Stat activează această nefericită politică, cu deosebire față de Români. Tabloul este nu se poate mai complet și mai impresionant. El atestă cât de bine cunoștea marele bărbat de Stat

starea Românilor de peste munți în vremea celei mai necruțătoare politice de maghiarizare și câtă dreptate aveau tinerii ce lansaseră proclamațiunea revoluționară să se îngrijoreze de viitorul fraților lor de peste munți. De altfel acesta era și scopul interpelării sale.

Kogălniceanu încheie acest capitol al interpelării sale cu următoarele cuvinte: «Nu a venit timpul ca d-l prim ministru Brătianu să-și aducă aminte cuvintele pe cari la 1868, cu ocaziunea discuțiunii asupra proiectului de adresă la tron, le-a zis de pe această tribună: «Când cumnatul meu se ceartă cu sora mea, eu nu mă amestec; dar când bărbatul surorei mele a ridicat brațul ca să o înjunghie, atunci ridic și eu brațul? ».

«Aceste cuvinte explică —zicea el —proclamațiunea iredentei române. Scriitorul, autorul acestei proclamațiuni, a fost în București, dar izvorul ei este în Budapesta, este în actele și persecuțiunile administrațiunii maghiare în contra Românilor. Și stingerea iredentei nu o va face izgonirea a șase Români, ci contenirea erei persecuțiunilor și înlocuirea prin un regim de pace, de libertate și de frăție!

«Oamenii de Stat din Ungaria îmi vor erta acest consiliu ce-mi permit a le da; li-l dau în acelaș spirit, care m'a povățuit în 1859 și 1860 de a da ospitalitate la mii de emigranți unguri, de a scăpa dela furci mai multe capete scumpe națiunii maghiare! Da, o afirm, regimul actual, de va continua, poate aduce focul și sabia în locuințele Românilor de peste Carpați; dar să nu creadă vecinii noștri unguri, că prin aceasta ei își întăresc patria și viitorul național!» Cuvinte profetice ce aveau să se adeverească pe deplin peste treizeci de ani numai.

Partea privitoare la legalitatea măsurii de expulzare, din punct de vedere al efectului moral și național, din punct de vedere al interpretării, juridice și politice, în țară și în Ungaria, este iarăși foarte interesantă prin considerațiile, apropierile și destăinuirile pe cari autorul le face pentru susținerea tezei sale. El combate pe Ion Brătianu cu propriile sale cuvinte rostite la diferite ocazii în chestiunea Românilor de peste munți. Autorii proclamației trebuiau reprimați neapărat, dar nu prin expulsare, ci prin judecare și condamnare în țară. Rămâneau cel puțin pe pământul românesc.

Ce privește, în fine, partea privitoare la umanitate, ea este atât de mișcătoare, încât trebue să fie reprodusă în întregime, ca una ce constitue de altfel și minunata perorație a cuvântării: «Domnilor, am zis că interpelarea mea mai are și o parte umanitară; aceasta o adresez în special d-lui prim ministru. Mă adresez la umanitatea d-sale, la trecutul d-sale, la 1848, când și d-sa și eu și mai toată generațiunea de atunci am fost disterați. Aveam mume, aveam surori, aveam rude; multe lacrimi au vărsat atunci mumele, surorile noastre și în genere femeile române pentru exilul nostru.

«Dar cel puțin această disterare a fost rostită de străini! Dacă d-l Brătianu a uitat astăzi îi readuc aminte poemul lui Michelet! Fac apel, d-le Ioan Brătiene, la tinerețele d-tale, la cele ce profesai atunci, la principiile ce le afișai; acestea te-au adus astăzi unde ești. Ori cât ești om de Stat, nu este bine să rupi cu trecutul d-tale, când mai ales acel trecut a fost așa de frumos!

«Sunt câteva zile de când a venit la mine femeia unuia dintre disterați, cea mai săracă, cea mai nevoiașă, cea mai simplă Ardeleancă, spunându-mi că bărbatul său este izgonit din țară, fără să fi făcut altceva, decât că a fost surprins la drumul de fier citind o proclamațiune; ea plângea cu patru șiruri de lacrimi și îmi zicea: m'aș duce lângă bărbatul meu, la Rusciuc, aș munci chiar cu brațele ca să-mi hrănesc bărbatul; dar am copii și trebue să stau cu ei aci pentru școli.

«Acel râu de lacrimi care curgea pe fața bietei românce, mi-au adus aminte de lacrimile ce în 1848 mumele și surorile noastre vărsau pentru noi exilații! Om dela 1848, care totdeauna amintește faptele d-tale de atunci și cu drept cuvânt, căci dela 1848 începe regenerațiunea noastră, la care ai luat parte, adu-ți aminte de acele lacrimi și șterge pe acelea care astăzi se varsă în urma ordinului d-tale de expulsare!

«Și după ce m'am adresat la guvern, mă adresez și la Regele României, la fostul Domn al Românilor; îl conjur să se gândească, că, dacă sângele vărsat pe câmpurile de bătaie ale Plevnei, Grivița și Smârdan, a acoperit de glorie și a întărit tulpina tinerei noastre dinastii, lacrimile poporului, lacrimile mumelor, soțiilor și fetelor române, departe de a întări și de a face să se desvolte acea tulpină, o vor slăbi, putrezindu-i tinerele vlăstare!

Sfârşind, conjur pe d-l Ion Brătianu să nu facă, ca lacrimile vărsate din ochi de Români să păteze paginile istoriei întâiului Rege al României.»

In răspunsul său, Ion Brătianu (*Monitorul Oficial*, Nr. 45, din 18 Fevruarie 1886) trece asupra expunerii istorice din interpelare, sub cuvânt că nu-l priveşte şi stărueşte numai asupra restului, « ca să şterg, zice el, lacrămile de pe faţa d-lui Kogălniceanu ». — « Să-i aduci înapoi, şi le-ai şters », răspunse acesta. Dar Ion Brătianu era un om, care, în chestiunile mari, politice, de interese superioare ale Statului, nu luneca pe panta sentimentalismului, ci se ţinea drept, în mijlocul realităţilor, oricât de neplăcute i-ar fi fost ele.

Arătând avantagiul lui Kogălniceanu de a fi vorbit cu libertatea omului ce nu se găseşte la locul de răspundere, el relevă situaţia grea în care se află dânsul tocmai din această cauză. De aceea trece de-a-dreptul în miezul chestiunii — la motivele care l-au determinat să dea decretul de expulsare. Ţine să rectifice însă afirmaţia lui Kogălniceanu că, dacă elementul român din Transilvania va pieri, va pieri şi România, mărturisind credinţa sa nestrămutată că, oricât de vitrege vor fi împrejurările în viitor, ca şi în trecutul său, neamul românesc, întreg, va rezista, nu va pieri niciodată. Aceasta pentru ca să se ştie în Ungaria, că orice ar face guvernul şi naţiunea ungurească, nu vor putea împiedeca în desvoltarea spre destinul său istoric, acest neam.

Stărueşte apoi asupra sentimentelor sale faţă de Românii de peste Carpaţi, reamintind cele spuse în cuvântarea de răspuns lui C. Boerescu, în Senat, că el a înscris în Constituţie dreptul lor specific la recunoaştere şi că tot el i-a primit cu braţele deschise şi i-a protegiuit, în desavantajul chiar al băştinaşilor. Nu pentru proclamaţie i-a expulsat, ci pentru consecinţele ce putea avea acţiunea lor agitatorie şi revoluţionară asupra Statului român, într'un moment foarte greu şi delicat politic. Căci, dacă Bulgarii de pe Dunăre s'ar fi mişcat pentru insurecţia din Rumelia şi dacă Ardelenii dela « Carpaţi » ar fi încercat măcar o incursiune cât de neînsemnată în Transilvania, — care ar fi fost situaţia României sub raportul obligaţiunilor sale internaţionale, faţă de puterile streine şi amice?

Ardelenii au avut și au societăți culturale și naționale în țară, pe cari le-a sprijinit şi susținut toată lumea, cum este soc. « Transilvania », a lui Papiu-Ilarian. Dar soc. « Carpați » nu este de felul acesta. Ea face agitații neîngăduite. A pus la cale o demonstrație ostilă la Legația austro-ungară, care a trebuit să fie apărată zile de-a-rândul de poliție. Ea instigă lumea să se răscoale și să treacă Carpații. Sfaturile bune și cuminți ce s'au dat conducătorilor, n'au fost ascultate. In proclamațiune se recomandă mijloacele violente ale distrugerii, dinamita, asasinatul. «Fac apel la d-ta, d-le Kogălniceanu, și te rog să-mi spui dacă în acțiunile noastre revoluționare, d-ta și eu ne-am gândit vreodată să propagăm ceea ce acești oameni îndeamnă pe alții să facă?»

Acestea au fost motivele pentru care a trebuit să ia măsura expulsării asupra autorilor proclamației iredentiste — zicea Ion Brătianu. Iar la o ripostă a lui Kogălniceanu, de ce nu i-a dat în judecată, în loc să-i fi aruncat afară din țară, el replica: «Ești în eroare, d-le Kogălniceanu, căci numai aruncați nu au fost. Am luat pentru dânșii toate precauțiunile posibile ca să nu sufere. Bine voeşte a te informa, dacă, în această privință, nu am luat mai multe precauțiuni, decât am luat pentru însăşi copiii mei, când i-am trimis la studii în străinătate»...

* * *

Cu aceasta chestiunea proclamațiunii revoluționare dela 1885 și a agitației ce ea a provocat atât dincoace cât și dincolo de munți se încheie. Altele, de altă natură, îi luară locul. Exilații rămaseră câtăva vreme în streinătate. Iar când veni momentul să se întoarcă în patrie, fiecare își reluă rosturile sale. Căpetenia lor, Gh. Secășanu, pe acela de modest profesor secundar la Severin, la Tulcea și la Măgurele, unde se și sfârși din vieață, la 1930, în vârstă de 72 ani, ignorat de presa ce acum o jumătate de veac făcuse atâta sgomot în jurul numelui și mișcării sale.

E singurul din tovarășii de exil care a avut norocirea și fericirea să vadă România întregită a năzuințelor și străduințelor sale de tinerețe. Și, de sigur, nu odată va fi reflectat în această Românie la acțiunea sa revoluționară. Nu a putut-o regreta

însă pentrucă a fost efluxul firesc al sufletului şi conştiinţei sale româneşti şi pentrucă a fost izbucnirea legitimă a sbuciumului în care a trăit întreaga sa generaţie, faţă de primejdiile ce se ridicau atunci asupra neamului său de peste Carpaţi.

Acţiunea aceasta constituie azi, istoriceşte, un episod interesant şi emoţionant al luptelor noastre de desrobire şi întregire. Am socotit — mai ales după ce s'a aflat corespondenţa diplomatică din Arhivele dela Viena — că e bine să-l reconstituesc şi să-l expun în întregul său, nu numai pentru interesul ce-l prezintă în sine, ci şi ca un omagiu adus şirului nesfârşit de luptători însufleţiţi pentru unitatea naţională, veniţi de peste Carpaţi în ţara mumă, printre cari trebue să înscriem azi, în cele dintâiu rânduri, pe Gh. Secăşanu.

ANEXE DOCUMENTARE

I

Proclamaţiunea revoluţionară a Iredentei române
dată în *Bucureşti la 18 August 1885*

Romănilor,

Ungurii decretă astă-zi la Cluş mórtea jumătăţei némului nostru. De pretutindeni s'aŭ adunat sbirii, spre a lua parte la pronunţarea acestei sentinţe. Tóte straturile sociale, de la ministru până la pintenul ruginit al nemeşului calicit, sunt represintate. In mijlocul luminaţiilor şi între aburii banchetelor, ţipetele lor sălbatice se topesc într'un singur urlet: Să facem din Ardeal o ţară Ungurească!

Adunat-aŭ banĭ pentru ajungerea acestei ţinte, ceĭ mai mulţĭ încă umeḑĭ de sudórea românéscă. Să premieze între Românĭ viciul, sperjuriul, apostaţia — voiesc cu eĭ; să prigoniască tot ce e bun, nobil, cu statornicie de caracter. Slabi prin eĭ înşişĭ, luat-aŭ la spatele lor Statul maghiar, făptura politică cea maĭ scârbósă a véculuĭ al 19-lea, eşită din minciună şi trădare. Tot ce muncesce Românul de peste Carpaţĭ, chiar braţul sĕu, îndreptéză-se ast-fel în contra sa, întrebuinţéză-se la ferecarea jugului sĕŭ.

Micĭ de suflet tot atât pe cât de sălbatecĭ la năravurĭ, îmbroboditu-şĭ-aŭ întreprinderea cu haina uneĭ mincinóse legitimităţĭ. Nu vrem, zic eĭ, de cât să reîntórcem la matca naţionalităţiĭ nóstre pe Maghiariĭ românisaţĭ. Maghiarĭ românisaţĭ! — unde óre şi când? Putut'a óre, în miia de anĭ de până astă-zĭ, lăcomi vre-un Ungur — el care stăpânia şi jăfuea — la sórta Românuluĭ, a robuluĭ şi jăfuituluĭ?

Din potrivă, nu tocmaĭ eĭ răpit-aŭ naţionalităţiĭ române de peste munţĭ, fruntaşiĭ eĭ? Iubitorĭ de ticnă şi de onorurile feudale, n'aŭ dat aceştia ignoranteĭ seminţiĭ maghiare contingentul cel maĭ strălucit de beliducĭ şi de ómenĭ politicĭ, părăsindu'şi poporul în voia sa, dar în o voie fermă şi nestrămutată de a rămânea popor românesc?

— Şi noĭ nu'ĭ chemăm înapoĭ, noĭ nu'ĭ reclamăm, noĭ le-am da cu piciorul când interese întâmplătóre le-ar dicta să se reîntórcă în sênul némuluĭ românesc, căcĭ mârşav este acela care îşĭ vinde némul sĕŭ şi némul nostru curat voim ca să rămâie.— Atuncĭ — ne ripostéză tot sbiriĭ — pentru ce Ardealul, pentru ce Banatul, Crişana şi Marmureşul

sunt atât de sărace în Ungurĭ? Pentru că — le răspundem noĭ — nici o dată nu s'a întâmplat o adevărată descălecare maghiară în aceste ţĕrĭ românescĭ. Abstracţie de Săcuĭ, a căror aşeḑare în cósta răsăriténă a Ardéluluĭ încă nu este bine stabilit când şi prin ce chip s'a făcut, de sigur însă nu prin arme,— provinciile române transcarpatine n'aŭ vĕḑut de cât armate ungureştĭ cuceritóre, carĭ s'aŭ prăpădit cu vremea, cum firesc era să fie. Oarda luĭ Tuhutum n'a fost alt-ceva. Pe Românĭ 'ĭ-a găsit, pe Românĭ 'ĭ-a lăsat. Dacă Unguriĭ aŭ neruşinarea a 'şĭ legitima infamiile de azĭ cu acele invasiunĭ, cu cât maĭ mare drept n'ar avea gintea germană de a cere regermanisarea Francieĭ, Italieĭ, Spanieĭ, în carĭ îşĭ trimisese, după sfărâmarea Imperiuluĭ roman, nu numaĭ hórde carĭ să pustiască, ci popóre carĭ aŭ făcut adevĕrate descălicărĭ!?

Dar Unguriĭ aŭ înşişĭ conştiinţă de nemernicia argumentuluĭ lor istoric. Dacă se folosesc de el, e spre a arunca nisip în ochiĭ popórelor europene, carĭ încă nu'ĭ cunosc, spre a neteḑi drumul publiciştilor speculanţĭ, gata să le ofere, pentru o subvenţie proporţională, înalta misiune de civilisatorĭ aĭ acestuĭ colţ de pămênt. Ceea ce vreaŭ Unguriĭ e înălţarea unei marĭ patriĭ maghiare, pe ruinele patrieĭ române. Acésta o vreaŭ cu orĭ ce preţ, cu orĭ ce mijloc. Nimic nu e drept, nu e sfânt, nu e uman pentru eĭ, afară de ce póte sluji la realisarea acestuĭ scop.

Iată ce discută astă-zĭ la Cluş miĭ de hunĭ modernĭ, adunaţĭ de pretutindenĭ.

Românĭ de peste munţĭ!

Voĭ nu vĕ temeţĭ. Voĭ nu vĕ puteţĭ teme.

Alte urgiĭ s'aŭ prăvălit asupra capuluĭ vostru, vi l'aŭ plecat, dar din inimă nu v'aŭ putut stinge credinţa în voĭ, vigórea de a'l reardica din noŭ. Astăzĭ, când vi se decretă mórtea, în vinele vóstre sângele colonilor luĭ Traian curge maĭ iute, maĭ cu putere. In uliţele luminate ale Cluşuluĭ, opinca Moţuluĭ calcă maĭ greŭ, de şi cu maĭ puţin sgomot, de cât cisma unguréscă şi căutarea lui limpede, senină, hotărâtă, spune negreşit, însutit maĭ mult de cât privirea împăinjinată de beţie a magnatuluĭ maghiar. Pe acest Cluj şi'l însemnéză el astă-zĭ în mintea sa, cu semne neşterse. Jucăria sa de o minută fi-va, când va voi!

Gândul acestuĭ Moţ trebuie să fie al vostru, al tuturora, fraţilor. In el cuprinde-se tótă programa vóstră de apărare.

El vĕ întórce ochiĭ spre amarnicul, dar gloriosul vostru trecut, şi vĕ arătă cum aţĭ reîntărit firul vieţeĭ vóstre naţionale orĭ de câte orĭ era să se rupă de slăbiciune, cum l'aţĭ prelungit când Maghiarul întindea mâna'ĭ nelegiuită ca să vi'l tae. Neprasnicile sarcine ale feudalităţeĭ unguresci aŭ produs pe luptătoriĭ voştriĭ de la 1437; conspiraţia celor trei naţiunĭ, cu nelegiuirile sale fără pomenire la alte neamurĭ, pe martiriĭ de la 1785; şi în fine prima licărire a ideeĭ de pan-ungurism şi svêrcolirile spre a o duce la îndeplinire, produs'au eroiĭ voştri

de acum 37 de anĭ (1848). Nicĭ strămoşiĭ voştrĭ nu se temeaŭ, fraţĭ de peste munţĭ; neînspăimêntarea lor nu era însă ceva fatal, era isvorâtă din consciinţa vigoareĭ lor nesecate. Când înverşunarea maghiară era la culme, când genunchiul tiranuluĭ nu'ĭ maĭ lasă să resufle, când moştenirea strămoşéscă era, în fine, în supremul pericol,— atuncĭ rupeaŭ cu răbdarea, cu supunerea şi luptaŭ cum luptă un neam liber şi care e vrednic de libertate.

Unul din aceste momente supreme e astăzĭ la pragul vostru.

Să nu maĭ suferiţĭ a fi amăgiţĭ de cărturariĭ căpătuiţĭ şi fricoşĭ. « Ordinea legală » a încetat pentru voĭ de mult,— de atunci de când nu maĭ puteţĭ apăra prin ea nicĭ unul din drepturile vóstre. « Ordinea legală » de astădĭ nu e bună de cât pentru Ungurĭ. Prin ea v'a luat tot ce brumă căştigat-aţĭ cu atâtea şiroae de sânge. O administraţie, ostilă sub tóte formele şi în tóte direcţiunile când se tratéză de voi, v'a nimicit buna stare materială, vĕ gonesce din ţara vóstră strămoşéscă orĭ vĕ pune iarăşĭ sub regimul biciuluĭ domnesc. O nouă iobăgie, maĭ rea de cât cea din trecut, bate în acéstă privinţă la uşa vóstră. Şcoalele întreţinute din sudórea vóstră sunt deja minate, fitilul se va comunica în curând şi praf alege-se-va de ele. Biserica vóstră e profanată, mai rĕŭ de cât pe vremile persecuţiilor calvinescĭ. Giandarmiĭ maghiarĭ vĕ gonesc popiĭ de prin altare. In contra legilor carĭ asigură independenţa eĭ, hotărârea de suprimare s'a luat şi esecuţia va urma ca mâine. Copiiĭ voştriĭ, cinstiţĭ şi muncitorĭ, pe carĭ i-aţĭ învĕţat cu grele sudorĭ carte, nu găsesc un codru de pâine în ţara lor; salariele, întreţinute din sudórea vóstră, îngraşă câiniĭ flămândĭ aĭ pustelor ungureştĭ. Limba vóstră, dulcea şi strămoşasca limbă, e gonită de pretutindenĭ. Aţĭ ajuns să nu vĕ maĭ puteţĭ cere nicĭ dreptate în ea. Tóte loviturile acestea vi s'aŭ făcut prin « ordinea legală » — cum vĕ veţi maĭ putea apăra aşa dară tot prin ea?

Nu, fraţilor de peste munţi, nu vĕ lăsaţĭ a fi înşelaţĭ asupra adevĕrateĭ vóstre stărĭ, asupra acelora ce în adevĕr vĕ aştéptă. *Revoluţia vine!* De şi cerul vi se pare încă senin, pe zare însă se încrucişéză fulgere; ele v'o vestesc. Revoluţia o proclamă astădĭ însuşĭ Unguriĭ la Cluş, căci între două popóre, dintre carĭ unul decretéză pe faţă peirea altuia, nu póte fi altă stare de cât starea de revoluţie. Numaĭ un popor laş, un popor care renunţă la viitorul sĕŭ, se face că nu pricepe provocarea duşmană şi nu primeşte mănuşa ce i se aruncă.

Nu aveţĭ arme. Aşa e. Revoluţia pe faţă nu vĕ este încă cu putinţă. S'au schimbat vremurile de la Horia în cóce. O să le aveţi însă, şi veţĭ face-o. Ceea ce vi se impune astăzĭ, e starea de revoluţie într'ascuns, la adăpostul nopţiĭ, în umbra pădurilor, ca atitudine în relaţiile vóstre zilnice cu Unguriĭ. O! fraţilor, de ce uitaţĭ voĭ că tot avutul acelora, carĭ susţin lupta de mórte în potriva vóstră, e în mâinile vóstre, e însuşĭ avutul vostru furat, jefuit, usurpat, de care puteţĭ dispune după plac? Nu ştiţĭ voĭ ce lesne se póte preface în cenuşă tótă bogăţia unuĭ grof, unuĭ baron, care de la voĭ o iea pentru ca spre ruina şi peirea vóstră să o îndrepteze? Nu puteţĭ voĭ pricepe, că nu vă găsiţĭ de cât în starea

de legitimă apărare, când vě scăpațĭ de un sbir al administrațieĭ, justițieĭ și instrucțieĭ unguresci, iarăși prin singurile mijlóce ce vě rěmăn, după ce însăși «ordinea legală» este care'l pune și îl susține anume spre ticăloșirea și peirea voastră. Astăzĭ științĭ și voĭ carte. Cetițĭ și vedețĭ cum se apěră alte neamurĭ robite ca și voĭ. Uitați-vě la Irlandesĭ. Ce drame de legitimă apěrare nu adăpostesc nopțile eĭ! Din catalogul sfinților voștrĭ patronĭ maĭ destituițĭ pe unul al căruĭ patronagiu nu l'ațĭ simțit nicĭ odată și punețĭ Glonțul, și sfintele neputinciόse împuținați-le cu una și facețĭ loc Dinamiteĭ. Nicĭ cel d'antaiu nici de-a doua, nu se vor mințĭ vreo dată...

Vor să ve învețe unguresce.

Ve vor cere copii, ca să'ĭ crească, să'ĭ facă domni și věndetorĭ ai națieĭ lor. Nu-ĭ vețĭ da. Vețĭ prefera să se hrăniască și eĭ, cu plugu și cu sapa, cu cari v'ațĭ hrănit voĭ, și când nu vor mai avea petec de pâmênt unde să dea cu ele, 'i vețĭ trimete la codrĭ. Turbarea lor va merge de sigur până a și-ĭ hrăpi spre a'șĭ umplea asilele de desnaționalisare, cum în vremile celuĭ maĭ înfricoșat fanatism religios dragoniĭ lui Ludovic al 14-lea hrăpeau copiĭ calvinilor francesĭ, spre a'ĭ da pe mână călugărilor iesuițĭ... Ah, când veți fi voi cum putețĭ și cum trebuie să fițĭ, Ungurii nu vor avea curagiu să întreprindă ast-feliu de dragonade, și când tótă vigórea vóstră ar remănea inutilă, vețĭ striga mai bine ca poetul suferințelor poporuluĭ italian: mai bine sě nu am copil, de cât să am și să fie ungur, precum a zis el sori-sa: mai bine să n'aĭ parte de nascere, de cât să dai viață unui nou rob.

Urâțĭ limba unguréscă, fraților, însutit mai mult de cât ațĭ urăt'o păne astăzĭ. Scuipațĭ pe cine va vorbi-o. Cultivațĭ-o pe a voastră cu orĭ ce mijlóce ce vě vor sta la îndemănă. Tótă lumea vě recunósce păne astăzĭ că sunteți marĭ naționaliștĭ; fițĭ pe viitor fanaticĭ. Lărgițĭ cât mai mult abisul între voĭ și lepra asiatică, să nu pótă pe nimenea molipsi. Cu cine va cădea din rândurĭ, facețĭ cum spune Cartea Sfântă în care credețĭ: pomu ce nu produce se taie și se aruncă în foc. Intórcețĭ-vě spatele și de aceia și'ĭ lăsațĭ singurĭ cu nemicinicia lor, carĭ vě vorbesc de înțelepciune, de răbdare. Eĭ nu sunt de cât prieteniĭ lor și rěuvoitoriĭ voștrĭ înconscienți. Grupați-vě cu credință neclintită împrejurul tuturor acelora carĭ sunt hotărâțĭ să meargă, gata la sacrificiĭ, cu voĭ pe noua cale. Fițĭ un singur trup, un singur braț, atât de solidarĭ ca fie care să fie cap și programă pentru sine, și cu tóte acestea să fie un singur cap și o singură programă. Numaĭ așa vețĭ duce la isbândă lupta de legitimă apěrare.

Românĭ de peste munțĭ! Ungurii au răscolit prin tóte archivele infamiilor feudale, ca să vă pótă trânti astă-zĭ la pământ. Strângețĭ-vě puterile și nu uitați un moment că suntem singurĭ. Nicĭ Europă, nicĭ rasă latină nu esistă pentru suferințele și dorurile noastre. Dacă ar esista o Europă cu consciință de misiunea sa, n'ar mai răbda un ceas necinstea de a hrăni la sînul eĭ o hoardă asiatică, incapabilă de o civilisație reală, generósă, bine-făcătóre. «Latiniĭ» Apusului benchetuesc cu tiraniĭ

voştri şi nu se sinchisesc leac de mâna de fraţĭ, carĭ gem sub jugul prietenilor lor. Şi maĭ vertos încetaţĭ de a ve maĭ gândi la « împărat ». E un tiran ca toţĭ cei-lalţĭ carĭ vĕ cere punga şi sângele scump al copiilor voştrĭ şi nu vĕ dă în schimb de cât urgia şi dispreţul. Cine caută să maĭ întreţie în voĭ cultul acestuĭ fetiş, e duşmanul vostru, e inamicul progresului vostru. El vrea să vă înapoieze cu veacurĭ pe drumu ce aţĭ putut resbate deja cu atâtea nevoĭ. Acela a căruĭ « bunătate » vi se trâmbiţă mai mult, acela însuşĭ nu dase nicĭ o ascultare păsurilor voastre, acela însuşĭ nu s'a sfiit să se facă asasinul acelora carĭ s'aŭ vĕzut nevoiţĭ sĕ caute prin arme ce nu puteau ajunge prin rugăminte, acela în sfârşit dacă a îngăduit o uşurare oare care, a fost numaĭ în urma uneĭ revoluţiĭ, numaĭ dupĕ ce'l speriaserĕţĭ, numaĭ când a vĕḑut că uşurarea e reclamată neapărat de interesele tronuluĭ şi de pacea imperiuluĭ sĕu. Frica face pe aceştĭ fetişĭ lacomĭ şi nu « graţia » să dee ascultare supuşilor lor. Suntem singurĭ, fraţĭ de peste munţĭ, vĕ zicem încă o dată, de aceea fie care din voi un erou trebue să fie. O causă dréptă însă, susţinută de un popor cu inimă, 'şĭ are isbânda asigurată.

Românilor de dincóce de munţĭ!

Ne adresăm către voĭ fără osebire dacă sunteţi născuţĭ pe pământul românesc liber saŭ dacă sórta v'a adus aicĭ, căcĭ césul suprem este să nu se mai facă acéstă deosebire. Unde şi întru cât se face, ea este semnul cel mai întristător al lipseĭ nóstre de patriotism sincer, de sentiment naţional, de conştiinţa comunităţiĭ origineĭ, intereselor şi aspiraţiilor nóstre. Ea alcătueşte faţă cu duşmanul nostru marea primă de încurajare.

Momentul e solemn pentru noĭ, întocmaĭ ca pentru Românimea subjugată. Să punem mâna pe inimă şi să ne zicem: puţin făcut' am până astăzĭ pentru întărirea posiţiuneĭ sale, pentru înmulţirea şi împuternicirea armelor eĭ de luptă. A acusa guvernele, e o eroare nepermisă. Să ne acusăm mai bine pe noĭ, carĭ obicinuiţi a aştepta totul de la ele, aşteptat' am şi aşteptăm de la ele şi organisarea unui întins şi serios sprijin pentru posturile espuse ale némului nostru. Fără îndoială aŭ şi ele datoriĭ către poporul român în genere, nu pot nesocoti nicĭ dênsele absolut exigenţele unei politice naţionale şi ar trebui să fie de tot căḑut némul nostru pentru ca un guvern, care ar călca una din aceste exigenţe, să poată rămânea o singură zi la cârma ţăreĭ. Un guvern are însă drumul său croit de raţiunile de stat; să nu căutăm a'l abate de la el. Să ne facem datoria, noĭ naţiune, noĭ opinie publică.

Desfăşure-se stégul Irredentei române pretutindeni. Răspundă-se cu vrednicie conjuraţiei din Cluş. In familie, în şcólă, în armată, cultive-se de o potrivă ideia de solidaritate între toţi Româniĭ, comunitatea de aspiraţiĭ, trebuinţa sfântă de ajutor împrumutat. Spună-se copiluluĭ în familie şi în şcólă că patria nóstră e sfâşiată de Maghiarĭ; spună-se soldatuluĭ că adevărata şi efectiva fortificare a ţĕrei Româneştĭ se va

împlini numaĭ prin luarea Transilvanieĭ; convingă-se, în fine, fie-care Român cugetător că garanţia reală şi statornică a neatărnăriĭ patrieĭ sale nicĭ în tractate, nicĭ în politica de azĭ pe mâine, ci în completarea unităţiĭ noastre politice se va găsi. Cea maĭ groaznică nenorocire va fi pentru România căderea Transilvanieĭ; va fi anticiparea cădereĭ sale. Să nu uităm: nu suntem de cât jumĕtate dincoace şi dacă putem avea vre-o misiune în Orient, e numai fiind-că suntem zece milioane şi nu cinci.

Să ne strângem rândurile. Să facem cât mai în grabă ca Româniĭ de peste munţĭ să ne simţiască dragostea de frate, şi Unguriĭ urgia de duşmanĭ. Cine va şovăi, cine va sta la o parte, străin este de némul românesc şi usurpat-e numele ce poartă.

Poporul român a ştiut să fie mare în toate ceasurile grele. Acest popor primesce mănuşa ce i se aruncă astăzĭ de Hórda Unguréscă.

Vae Victis.
Bucuresci, 18 August 1885

Comitetul de iniţiativă
al
Irredentei Române

II

Corespondenţa diplomatică dintre Legaţiunea austro-ungară dela Bucureşti şi Ministerul Afacerilor Streine dela Viena

(Obţinută prin bunăvoinţa şi osteneala d-lui Dr. Oct. Beu, consilier la Legaţiunea României din Viena)

1.

Eissenstein către Kálnoky

— Raport Nr. 51. D. —

Bukarest, 5. August 1885.

Vor einigen Tagen veranstalteten die Offiziere des in Sinaia stationirten Jäger-Bataillons einen Ausflug in die Umgebung, zu welchem verschiedene Persönlichkeiten und unter Anderen auch Herr Ciurcu, der bekannte Eigenthümer der « Indépendance roumaine » geladen wurden.

Bei dieser Gelegenheit wurde auf einen der höchsten Spitzen der umliegenden Berge eine rumänische Fahne aufgepflanzt.

Zwei Tage darauf gaben die eingeladenen Herren diesen Offizieren in einem der ersten Hotels von Sinaia ein Frühstück, während welchem die dortige Militär-Musik die verschiedensten nationalen Weisen vortrug.

Nach dem Frühstücke brachte Herr Ciurcu einen Toast darauf aus, daß es den rumänischen Offizieren bald vergönnt sein möge, auch jenseits dieser Berge die rumänische Fahne zu entfalten.

Herr Ciurcu erzählte dies noch denselben Tag einem seidt langen Jahren in Rumänien ansäßigen Oesterreicher, der sich beeilte, mir hievon Kenntnis zu geben.

Ich habe mich enthalten mit irgend einer offiziellen Persönlichkeit über diesen Vorfall zu sprechen, da ich den Anschein vermeiden wollte, als lege ich den wahnwitzigen Reden dieses Irredentisten irgend welche Bedeutung bei. Auch könnte eine diesbezügliche Bemerkung nur dazu dienen, Herrn Ciurcu's Ansehen hierzulande in ganz unverdienter Weise zu erhöhen.

Es könnte sich aber dennoch vielleicht den königlich ungarischen Behörden empfehlen, Herrn Ciurcu der noch ungarischer Staatsangehöriger ist und welcher zu öfteren Malen in Geschäftssachen oder in Familienangelegenheiten nach Siebenbürgen reist, auf ungarischen

Boden festzunehmen, um die competenten Gerichtsbehörden in die Lage zu versetzen, Herrn Ciurcu wegen Landesverrath anzuklagen und zu verurtheilen.

Jedenfalls halte ich es für meine Pflicht, über diesem Vorkommniße Euer Excellenz gehorsamen Bericht zu erstatten.

Genehmigen... Eissenstein

Notă cu creionul a lui Kálnoky: Ich zweifle daß dies thunlich ist, aber jedenfalls läßt man die siebenbürger Rumänen von der Qualität des H. Ciurcu ungestraft Hochverrath treiben. K.

2.

Eissenstein către Kálnoky.

— Scrisoare particulară, confidenţială —

Bukarest, 19. August 1885.

Eine in Bukarest lebende vollkommen vertrauenswürdige Persönlichkeit erzählte mir vor Kurzem den Inhalt eines Gespräches, welches Dieselbe im Laufe des vergangenen Winters mit den gegenwärtigen königlich rumänischen Minister des Aeussern Herrn Campineano hatte.

Meinem Gewährsmanne nach hätte Herr Campineano bei Besprechung der äusseren Angelegenheiten Rumäniens sich dahin geäussert, dass er das Heil seines Landes nur in einem innigen freundschaftlichen Zusammengehen mit Russland erblicke.

Sollte es heute oder morgen zu einem kriegerischen Zusammenstosse zwischen Oesterreich-Ungarn und Russland kommen, meinte der Minister, so müsse Rumänien unbedingt mit Russland gehen. Würde Russland aus diesem Kampfe als Sieger hervorgehen, so würde Siebenbürgen und die von Rumänen bewohnten südlichen Theile des eigentlichen Ungarns zweifelsohne an Rumänien fallen, und würde Russland besiegt werden, so könnte es sich allerdings ereignen, dass Rumänien für eine Reihe von Jahren seine politische Selbständigkeit verlöre, aber dies nur, um nach dieser Zeit als Gross-Rumänien sich wieder von der österreichisch-ungarischen Herrschaft zu befreien. Würde sich hingegen Rumänien auf die Seite von Oesterreich-Ungarn schlagen, so hat es nur Alles zu verlieren und nichts zu gewinnen. Das siegende Russland würde Rumänien binnen Kurzem, wie dies in Polen der Fall war (?) vollständig russifiziren, während Oesterreich-Ungarn im Falle eines siegreichen Feldzuges gegen Russland Rumänien nichts für seine Allianz zu bieten im Stande wären.

Ich erlaube mir vorstehende Aeusserungen des Herrn Campineano, deren Richtigkeit ich zu verbürgen glaube, zu Euer Excellenz hoch

geneigten Kenntnissnahme zu bringen, da Dieselben wohl ein weiterer Beleg dafür sind, wie wenig der gegenwärtige Leiter der äusseren Politik Rumäniens sich mit den Ansichten des Ministerpräsidenten Bratiano in Uebereinstimmung befindet.

In den hiesigen leitenden Kreisen glaubt man allgemein, dass Herr Campineano an Stelle des Generalen Lecca, für den Posten eines Präsidenten der zweiten Kammer in Aussicht genommen ist.

Vor einigen Tagen nahm Herr Minister Stourdza in Begleitung des interemistischen Generalsecretärs im Ministerium des Aeussern Herrn Beldiman, ein déjeuner bei mir ein.

Bei dieser Gelegenheit nahm der Minister Anlass, in einer äusserst warm gehaltenen Rede seinen innigen Sympathien für Oesterreich-Ungarn Ausdruck zu geben, und betonte hierbei, dass trotz den momentanen Schwierigkeiten auf handelspolitischem Gebiete, die königliche Regierung fortfahren werde, in seiner äusseren Politik alle Zeit fest zu den beiden Kaiserhöfen zu stehen.

3.

Eissenstein către Kálnoky

— Telegramă cifrată Nr. 21 —

aufg. 6 U. 15 M.
eing. 9 » 30 » pm.

Geheim. Bucarest, 31. August 1885.

Brachte durch geheime, von mir mit Geld honorirte Angaben in Erfahrung, daß in einer hiesigen jüdischen Druckerei in rothen Lettern einige tausend Exemplare einer Proclamation gedruckt wurden, worin die Rumänen in Siebenbürgen aufgefordert werden, die ungarischen Gehöfte in Brand zu stecken und sich, Irlands Beispiel folgend, mittelst Dynamit vom ungarischen Joche zu befreien.

Rumänische Regierung hat sämmtliche Exemplare noch auf der Eisenbahnstrecke nach Predeal confisciren lassen und ist entschlossen energische Maßregeln zu ergreifen.

Weitere Angaben über Urheber der Proclamation sind in Aussicht gestellt; — rumänische Regierung ersuchte mich, ihr die Namen derselben mitzutheilen, um eventuell deren Ausweisung veranlassen zu können.

Bitte um hohe Ermächtigung, nöthigenfalls Geldauslagen in bescheidenem Maße für die in Aussicht gestellten Mittheilungen machen zu dürfen.

4.

Eissenstein către Kálnoky
— Telegramă cifrată Nr. 22 —

aufg. 4 U. 45 M. / eing. 7 » — » p. m.

Geheim. Bukarest, 3. September 1885.

Man meldet mir soeben, daß das irredentistisch-nationale Comité in der gestrigen Sitzung constatirt habe, daß hm 20.000 Waffen zur Verfügung stehen und daß sich [1]), 6000 Mann zum Kampfe gegen Ungarn gemeldet hätten. Gleichzeitig wäre der Beschluß gefaßt worden, demnächst einen Einfall nach Ungarn zu organisiren.

5.

Eissenstein către Kálnoky.
— Raport Nr. 55 —

Gheim. Bukarest, 4. September 1885.

Mit meinem gestrigen Chiffre Telegramme N. 22 hatte ich die Ehre, Euer Excellenz ganz gehorsamst einzuberichten, daß sich das irredentistische National Comité in Bukarest allen Ernstes mit dem Gedanken trägt, einen Einfall nach Ungarn zu organisiren.

Sämmtliche Mittheilungen, welche ich bis jetzt von meinem Gewährsmanne erhielt, wurden von der hiesigen Polizei Direction als richtig und zutreffend bezeichnet; trotzdem unterließ ich es nicht demselben zu erklären, daß ich seine noch zu gewärtigenden Angaben erst dann honoriren werde, bis ich in die Lage komme, die Richtigkeit derselben festzustellen.

Die königliche Regierung fährt fort mir in der bereitwilligsten Weise an die Hand zu gehen, und zeigt den ernstlichen Willen, jedwede gegen unseren Staat gerichtete Demonstration zu verhindern.

Ich bin weit entfernt davon, den gegenwärtigen Treiben der Irridentisten eine besondere Bedeutung beimessen zu wollen, und habe die feste Ueberzeugung, daß die hohe k. u. k. Regierung nicht in die Lage kommen werde, solange das Ministerium Bratiano-Stourdza am Ruder bleibt, die heute mit erneuter Heftigkeit auftauchende Frage in den Kreis ihrer ernsten Erwägungen zu ziehen. Wenn ich mir dennoch erlaube, den subversiven Bestrebungen dieser Partei eine ganz besondere Aufmerksamkeit zu schenken, so geschieht dies einerseits,

[1]) Chiffre fehlt.

um Euer Excellenz pflichtmäßig von allen hiesigen Vorkommnissen in Kenntnis zu setzen, und anderseits um zu verhindern, daß durch irgend einen tollkühnen Streich Leben und Eigenthum unserer im Banate oder in Siebenbürgen lebenden Staatsangehörigen auch nur für einen Augenblick auf das Spiel gesetzt werden.

Ich habe mich bisher enthalten, mit dem Herrn Minister des Aeußern, Herrn Campineanu, über die gemeldeten Vorkommnisse zu sprechen. Herr Campineanu ist nur allzusehr bereit, bei jedem sich darbietendem Anlasse der in Ungarn lebenden Rumänen zu gedenken, und könnte leicht, wenn ich bei ihm um eine Mitwirkung der königlichen Regierung zur Unterdrückung der irridentistischen Bestrebungen ansuchte, auf den Gedanken verfallen, daß Oesterreich-Ungarn es ist, welches auf den guten Willen der rumänischen Regierungsmänner angewiesen ist.

Wohl wissend, daß das gegenwärtige Ministerium nur in seinem Interesse handelt, wenn es aus eigener Initiative solchen Bestrebungen entgegentritt, betonte ich zu wiederholten Malen gegenüber den interemistischen General-Secretär im hiesigen Auswärtigen Amte, daß ich ihm so eingehend über alle diese Vorkommnisse spreche, weil ich glaube hiermit vor Allem seiner Regierung gute Dienste zu leisten.

Die Verhältnisse in Rumänien liegen eigenthümlich genug, um zur größten Vorsicht aufzufordern, und ich bitte Euer Excellenz sich für überzeugt halten zu wollen, daß bei aller Wachsamkeit für das was vorgeht, ich mein Hauptaugenmerk darauf richte, nicht durch einen allzugroßen Eifer der rumänischen Regierung Grund zur Annahme zu geben, daß derlei irridentistische Kundgebungen bei mir das Gefühl der Aengstlichkeit erzeugen könnten.

Genehmigen... Eissenstein.

6.

Kálnoky către Eissenstein

— Telegramă cifrată No. 28 —

Vienne, 4. September 1885.

Réponse à Votre télégramme No. 22 et lettre du 2 courant.

Nous approuvons Votre attitude dans cette affaire. Veuillez toutefois tenir un langage très ferme vis-à-vis du Gouvernement roumain et ne pas lui cacher que c'est grâce à son incurie et tolérance que le mouvement révolutionnaire dirigé contre nos frontières sur lequel nous avons à plusieurs reprises attiré son attention, a pu se développer à ce degré. Toute la responsabilité retombe sur le Gouvernement royal et nous le rendons responsable de la tranquillité de nos frontières et de la sécurité de nos agents. En montrant comme Vous l'attestez, une grande activité pour contrecarrer les projets révolutionnaires il ne fait que son devoir et nous nous attendons à ce qu'il

agisse avec fermeté contre les chefs connus de ce mouvement. Si le Gouvernement procède à l'expulsion de ces derniers nous prions d'être informés aussitôt de leurs noms et de la direction de leur renvoi.

Vous êtes autorisé à vous exprimer dans ce sens et à ne rien négliger pour faire sentir que nous sommes en droit d'exiger et que nous exigeons une action nette et energique. K.

7.

Eissenstein către Kálnoky

— Telegramă cifrată N. 23 —

aufg. 3 U. 20 M. / eing. 6 » 30 » p. m.

Bucarest, 5. September 1885.

Wegen Abwesenheit des Hrn. Bratiano habe ich Inhalt der hohen Chiffre Depeche Nr. 28 dem Minister des Aeußern mitgetheilt. Derselbe antwortete mir, daß er den der rumänischen Regierung gemachten Vorwurf der « Sorglosigkeit » nicht annehmen könne, da das jetzige Ministerium gerade wegen scharfen Auftretens gegen die Irredenta so manche ihrer politischen Parteigänger verloren habe. Der Minister ersuchte mich Euerer Excellenz mitzutheilen, daß die kgl. Regierung Alles was in ihren Kräften steht thun werde, um Bewegung niederzuhalten und die feste Absicht habe, einen Einfall bewaffneter Banden nach Ungarn, an welchen er kaum glaube, zu verhindern. Minister fügte bei, daß die regierungsfeindliche Partei allen diesen Umtrieben nicht fremd sei um der jetzigen Regierung Schwierigkeiten zu bereiten.

8.

Eissenstein către Kálnoky.

— Raport N. 56 B —

Bucarest, 5. September 1885.

Im Nachhange zu meinem gehorsamsten Privatschreiben vom 2. l. M. (Geheim) erlaube ich mir Eurer Excellenz anliegend in deutscher Uebersetzung die vom hiesigen rumänischen National-Comité erlassene Proclamation ganz ergebenst zu unterbreiten.

Genehmigen... Eissenstein.

(Urmează Proclamaţia revoluţionară, în traducere germană).

9.

Kálnoky către Mayr
— Telegramă cifrată Nr. 33 —

Ew. haben hoffentlich bereits Gelegenheit gehabt, sich im Sinne meines Telegrammes Nr. 28 auch Hrn. Bratiano gegenüber auszusprechen. Wir zweifeln nicht, daß die irredentistische Agitation, auch gegen die rumänische Regierung gerichtet ist. Umsomehr bitte ich Sie darauf zu dringen, daß Hr. Bratiano diese sich ihm darbietende Gelegenheit eines unzweideutig verbrecherischen Actes benütze, um ein Exempel zu statuiren und mit Energie gegen die bekannten Urheber vorzugehen. Die Regierung wird zu entscheiden haben ob nicht die Ausweisung jener, welche nicht rumänische Unterthanen sind, nothwendig ist um Ruhe zu schaffen, namentlich der beiden Hauptagitatoren, des Redacteurs Sacaseanu und Hr. Ciurciu's von der Independance roumaine.

Ich sehe Ihrem Berichte entgegen.

10.

Kálnoky către Mayr
— Telegramă cifrată —

Wien, 6. September 1885.

Herr von Tisza telegraphirt, daß alle Exemplare der von der Romania irredenta aus Bucarest an die Rumänen Ungarns gerichteten aufrührerischen Proklamationen, welche in Ungarn aufgegriffen wurden, aus Plojest und Bucarest mit der Post gesendet worden sind.

Ew wollen die rumänische Regierung hierauf aufmerksam machen und dahin wirken, daß womöglich diese Art der Verbreitung der in Rede stehenden Brandschrift verhindert werde.

Kálnoky.

11.

Mayr către Kálnoky
— Telegramă cifrată No. 24 —

aufg. 12 U. 5 M. / eing. 2 » — » p. m.

Bukarest, den 6. September 1885.

Antwort auf Telegramm No. 29.

Hatte sofort beim Erscheinen der Proclamation rumänische Regierung auf criminellen Inhalt derselben aufmerksam gemacht und

strafgerichtliches Einschreiten verlangt. Meinem Begehren wurde sogleich entsprochen und Angelegenheit dem Staatsanwalte übergeben.

Eissenstein.

Ich beehre mich Vorstehendes zu Euerer Excellenz Kenntnis zu bringen.

Mayr.

Notă cu creionul: Ist H. v. Tisza telegrafirt worden.

12.

Mayr către Kálnoky.

— Scrisoare particulară —

Bukarest, 9. September 1885.

Der Conseilspräsident ist erst heute von seinem Landsitze nach der Stadt gekommen. Ich benützte die Zwischenzeit, um mich mit dem Polizei-Präfecten in Verbindung zu setzen und den Austausch der gegenseitigen Informationen weiter zu führen, von welchen ich dasjenige, was mir wichtig schien privatim dem Obergespanne des Kronstädter Comitats durch sichere Gelegenheit mittheilte. Ebenso besuchte ich Herrn Stourdza, den ich voll der besten Dispositionen traf, und der mir die Versicherung gab, dass die Regierung die Agitatoren scharf überwache und keinerlei Besorgnisse hege, als könnte eine verbrecherische Unternehmung, wie der angeblich projectirte bewaffnete Einfall in Siebenbürgen zur Ausführung kommen.

Herr Bratiano besuchte mich sofort nach seiner Ankunft. Er sagte mir, dass revolutionäre Proclamationen heutzutage mit Leichtigkeit überall gedruckt werden könnten, und aus der That, dass dies auch hier vorgekommen noch kein Vorwurf gegen die Regierung erhoben werden könne. Eine irridentistische Partei die im Lande eine Stütze hätte, existire nicht und es hiesse einer Handvoll Abenteurer, Hitzköpfe und Lumpen zu viel Ehre anthun, sie als Partei zu betrachten. Er könne in der ganzen Sache nur einen neuen verzweifelten Versuch der conservativen Opposition sehen, durch Hervorrufung einer auswärtigen Complication seinen Sturz herbeizuführen. Übrigens möge ich beruhigt sein, die Polizei habe die Fäden der Agitation in Händen und es werde zu keinerle weiteren Ausschreitungen kommen. Den Führern der Bewegung sei bedeutet worden, dass falls ihr Verhalten zur geringsten Beschwerde Anlass geben sollte, sie unnachsichtlich über die Grenze gewiesen werden würden. Es frage sich nur, ob es angezeigt sei diesen obscuren Leuten zu der Aureole eines Martyriums schon jetzt zu verhelfen.

Ich erwiederte Herrn Bratiano, dass jeder Staat, ob gross oder klein, Verpflichtungen gegen seinen Nachbarn habe, denen er sich nicht entziehen dürfe, und ich nur mit Befriedigung Act nehmen könne, dass die Regierung sich Derselben bewusst sei und sich stark genug

fühle, Dieselben zu erfüllen. Übrigens dürfe sich die Aufsicht nicht bloss auf die an der Agitation direct Betheiligten beschränken, sondern müsse auch jene unverlässlichen Elemente umfassen, die im öffentlichen Dienste stehend, diesen Bestrebungen Vorschub leisten. Nach meiner Meinung würde die Statuirung einiger Exempel in dieser Richtung eine heilsame Wirkung ausüben. Der Conseils-Präsident gab die Richtigkeit dieser letzteren Bemerkung zu, und versprach jeden constatirten Vorschub durch Staatsbeamte strenge zu ahnden. Auf meine Vorstellungen hin ist ein subalterner Beamter des Ministeriums des Aeussern, der in dem Verdachte stand mit dem irridentistischen Comité in Verbindung zu stehen, auch bereits des Dienstes entlassen worden, und ist die Massreglung mehrerer Professoren und Beamten im Zuge.

Euer Excellenz wollen mir gestatten meine unmassgebliche Ansicht über die irredenta romana hier auszusprechen. Ohne ganz mit Herrn Bratiano über die Bedeutungslosigkeit Derselben übereinstimmen zu können, halte ich sie in ihrem dermaligen Bestande für nicht genug stark, um etwas ernstliches zu unternehmen. Vor Allem fehlt es ihr an den nervus rerum. Als Beweis hiefür möge dienen, dass die Druckkosten für die Proclamation in Kupfergeld ausgezahlt wurden, welches mühsam durch Sammlungen in den Kneipen dieser sauberen Gesellschaft zusammengebracht wurden. Ein Aufruf, durch Beiträge das bisherige Organ «Unitatea naţionala» in ein täglich erscheinendes Blatt umzuwandeln, und eine eigene Druckerei zu errichten, ergab bisher im Ganzen 2000 Frcs. Die Irridentisten zählen unter der radicalen Partei Anhänger, ihre Hauptstütze bilden aber jedenfalls die hier lebenden Siebenbürger Rumänen, namentlich die zahlreichen Professoren. Sie sind es, die der heranwachsenden Generation die chauvinistischen Ideen einimpfen. Diese wird die Reihen der irridenta in Zukunft vergrössern und hierin liegt meines Erachtens die Gefahr für die rumänische Regierung. Ich habe die Minister bereits im vorigen Jahre auf Dieselbe aufmerksam gemacht, und ihnen auseinandergesetzt, wie nothwendig es wäre eine Remedur eintreten zu lassen.

Ob der ganze revolutionäre Spuck auf das Kerbholz der conservativen Opposition zu schreiben ist, will ich nicht mit Bestimmtheit behaupten. Dass Dieselbe aber der Sache nicht fremd steht, ist ausser allem Zweifel. Die Informationen meines Confidenten stimmen hierin vollkommen mit den Mittheilungen die mir der Polizeiprefekt gemacht. Es ist Thatsache, dass die Redacteure ihres Hauptorgans der «România» in die Proclamationsaffaire vollständig eingeweiht waren, und dass mehrere mir persönlich bekannte Mitglieder des conservativen Club's den geheimen Conventikeln der Irridenta beigewohnt haben. Auch im vorigen Jahre waren gewichtige Anzeichen vorhanden, dass die Opposition der Demonstration vor dem Gesandtschafts-Palais nicht ferne gestanden.

Unter solchen Verhältnissen erscheinen die Eröffnungen, die diese Partei Herrn von Eissenstein gemacht, in einem eigenthümlichen Lichte. Für meinen Theil kann ich Leuten, welche um zur Macht zu gelangen, nicht zurückscheuen ihr Land in einen gefährlichen Conflict mit dem Nachbarstaate zu stürzen *in dem Augenblicke wo sie dessen Unterstützung ansuchen*, nicht anders als mit Misstrauen begegnen. Ebensowenig kann ich vergessen, dass die hervorragendsten Führer der Opposition notorische Parteigänger Russlands sind.

Mayr.

13.

Mayr către Kálnoky
— Telegramă cifrată No. 26 —

aufg. 2 U. 20 M. / eing. 4 » 10 » p. m.

Bukarest, 10. September 1885.

Gestriger Ministerconseil beschäftigte sich mit Ausweisungsfrage. Herr Bratiano sagte mir eben, er sei hiezu bereit, besorgt aber, daß Opposition aus dieser Maßregel Capital schlage und größere Agitation hervorrufe.

Bitte Euere Excellenz mir Hochdero Willensmeinung bekannt zu geben.

14.

Kálnoky către Mayr
— Telegramă cifrată N. 35 —

Wien, 11. September 1885.

Zu Telegramm No. 26.

Die Antwort auf Ihre Anfrage finden Sie in meinem gestrigen Telegramm No. 33. Ich glaube dass wir Hrn. Bratiano die Ausweisungen nur erschweren würden, wenn wir sie *verlangen;* aber wir halten dafür dass der Duldung so verbrecherischer Agitatoren auf rumänischem Boden und theilweise in staatlichen Anstellungen ein Ende gemacht werden muss u. dass die sich darbietende Gelegenheit ihre Autorität u. Correctheit zu beweisen, von der rumänischen Regierung keinesfalls vernachlässigt werden sollte.

K(álnoky).

15.

Mayr către Kálnoky

— Telegramă cifrată N. 27 —

aufg. 4 U. 30 M. / eing. 6 » — » p. m.

Bucarest, 11. September 1885.

Privatschreiben vom 9. über Unterredung mit Herrn Bratiano gestern Abends durch sichere Gelegenheit expedirt. Auftrag des Telegrammes No. 33 vollzogen. Herr Bratiano bittet Euer Excellenz beruhigt zu sein, daß Regierung ihre Pflicht erfüllen und Ruhe aufrechthalten wird. Sonntag wird Beschluß über Ausweisungen im Conseil erfolgen, zu dem abwesende Minister einberufen wurden.

Consei'spräsident beharrt darauf, daß Agitationen bezahlt seien.

Nach Pıtesti Vertrauensperson abgegangen.

16.

Kálnoky către Mayr

— Telegramă cifrată N. 36 —

Wien, 12.IX.1885.

Telegramm No. 27 erhalten.

Es wird uns freuen, wenn die rumänische Regierung, wie sie verspricht, einen Beweis ihrer Entschlossenheit u. Loyalität, gibt. Bitte Hrn. Bratiano für seine Versicherungen zu danken und ihm zu sagen, dass ich in seine Energie volles Vertrauen setze und es im Interesse unserer Beziehungen für sehr wichtig halte, dass er in der gegenwärtigen Phase durch Thatsachen seinen bestimmten Willen manifestire.

K.

17.

Kálnoky către Mayr.

— Telegramă cifrată confidențială N. 37 —

Wien, 13. September 1885.

Privatschreiben vom 9. erhalten.

Ew. wollen ja nicht den Eindruck aufkommen lassen, als ob *wir* uns wegen der irredentistischen Agitation in Bucarest *ängstigeten* oder das Erscheinen der Proclamation als Anlass zu ernsten Beschwerden

nehmen wollen. Wir sehen im Gegentheil in letzterer eine erwünschte Gelegenheit für die rumänische Regierung scharf einzuschreiten, gegen eine wachsende, völkerrechtwidrige Tendenzen verfolgende Bewegung die über Rumänien grosse Gefahren bringen kann. Das unläugbare Zunehmen der Bewegung hat seine Hauptursache in der völligen Straflosigkeit mit welcher Leute, die theils Gäste auf rumänischem Boden, theils sogar in amtlicher Stellung sind, offen gegen die benachbarte u. befreundete Macht conspiriren dürfen. Es ist nöthig dass die rumänische Regierung Farbe bekennt u. aus eigenem Entschlusse thatsächlich strafend eingreift. K.

18.

Mayr către Kálnoky

— Raport N. 58 B. —

Bucarest, 16. September 1885.

Das hier erscheinende Blatt: « Unitatea Nationala », dessen Redacteur und Mitarbeiter hauptsächlich der Irredenta angehören, soll in ein täglich erscheinendes Organ umgewandelt und die für die österr. ungar. Monarchie bestimmten Exemplare unter dem Titel: « Fraternitatea Austro-Ungara si Romana » eingeschmuggelt werden.

Anliegend beehre ich mich Euerer Excellenz ein Exemplar des Aufrufes nebst einer deutschen Übersetzung vorzulegen, da derselbe voraussichtlich auf geheimen Wegen nach Ungarn versendet werden dürfte.

Mayr.

(Beilage zu Bericht No. 58/B. vom 16.IX.1885)

Übersetzung.

Geehrter Herr,

Indem wir das Interesse, welches Sie an der Sache der unterdrückten Rumänen nehmen, wohl kennen, finden wir uns veranlasst, auch zu Ihrer Kenntniss das Resultat der Sitzung vom 3. Mai l. J. zu bringen, über die Gründung eines Fondes, bestimmt, die Zeitung « Unitatea Națională » vom 1. October l. J. an, täglich erscheinen zu lassen, welche trotz aller, von der ung. Regierung uns gemachten Schwierigkeiten, die Grenze des Nachbarreiches doch passiren sollte, um zu unseren Brüdern zu gelangen.

Niemals war die Nothwendigkeit eines Organs, das täglich erscheint, noch so fühlbar als heute, welches frei von jeder Partheiverbindlichkeit, — oder ohne Rücksicht auf irgend welche angesehene Persönlichkeit im Lande stets nur die grossen Interessen des Romanismus verfolgend und nur von diesen ausschliesslich geleitet, sich in der Mitte

der brennenden Fragen des Königreichs Rumänien eine Stelle ersten Ranges sichern könnte, einen Rang, den es auch verdient, d. h. der Sache der Rumänen jenseits der Gebirge, um — mit andern Worten gesagt — unter allen Rumänen allerorts diejenige Solidarität der Anschauungen, der Gefühle, der Interessen realisiren zu können, die sie in die Lage versetzt, das grosse Ideal « die politische Union sämmtlicher rumänischer Länder » zu erreichen.

Nicht minder ist das Inslebentreten eines solchen Organs geboten, durch die gegenwärtigen Umstände jenseits der Gebirge.

Die Gesellschaft der Magyarisirung von Klausenburg erklärt sich gerade jetzt im August definitiv constituirt. Sie verfügt über ungeheuere Fonds; hinter sich selbst aber hat sie den sogenannten magyarischen Staat. Ihr offener Zielpunkt ist die Entromanisirung Transylvanien's.

Unter den vielfachen Mitteln, zu welchen sie zu diesem Zwecke zu greifen entschlossen ist, findet sich auch Eines, das Inslebenrufen eines Blattes das der Propaganda der Magyarisirung dienen soll, jedoch in rumänischer Sprache geschrieben, welches im Administrativ-Wege allen rumänischen Gemeinden aufoctroyirt werden soll.

Ausser diesem wurde auch die Drucklegung und Vertheilung populärer Bücher, Brochüren u. dgl. (ebenfalls rumänisch geschrieben) aber im Sinne der Magyarisirung gehalten, beschlossen.

Angesichts dieses feindlichen Unternehmens können die rumänischen Blätter jenseits der Gebirge nur unter sehr precären Bedingungen einen Kampf führen.

Die Aufhebung des Schwurgerichtes in Hermannstadt hat sie der Discretion des magyarischen Terrorismus preisgegeben. Das Schwert des Damocles schwebt über jedem Einzelnen. In dieser Lage könnten sie wohl zu dem rumänischen Volke derart sprechen, dass sie ihm vollends die Augen öffnen über die magyarischen Machinationen und es von dem *einzigen Mittel*, das ihm zur Vertheidigung seiner Nationalität geblieben, Gebrauch mache.

Diese schwierige Aufgabe muss in Hinkunft ein *Blatt aus Rumänien* auf sich nehmen, welches absolut unabhängig und mit Mitteln versehen um die Grenzen durchbrechen zu können, jeglichen Trotz bietend, vertheilt werden könnte, sei es auch gratis den am Meisten bedrohten Theilen.

Um nun der *National-Einigung* diese Mittel verschaffen zu können, erneueren wir heute unsern Appel an alle Rumänen die ein Herz haben. Wir haben die Subscriptionsliste auf 100 francs bestimmt [1]); dieselbe soll im Zeitraume vom 5. bis 25. September k. Mts. an den Cassier des definitiven Comité's erlegt werden, der Anfangs September gewählt werden wird.

[1]) Die Subscription kann seitens derjenigen, die diesen Zweck fördern wollen, auch über mehrere hundert francs lauten.

Hiefür wird das Comité Gründer-Diplome der « National-Einigung » vertheilen, indem es rechtzeitig die eventuellen Rechte die damit verbunden sind, praecisiren wird. Von je 3 zu 3 Monaten wird das Comité einen gedruckten Rechenschafts-Bericht über den Stand der Fonds einem jeden Gründer besonders vorlegen; die Einschreibungen (Subscriptionen) sollen bis *5. September* dem Herrn *J. Mihalcea* in der Gabrovenistrasse No. 2 bekannt gegeben werden [1]).

Sie werden mit uns zugleich zugeben, geehrter Herr, dass wenn noch je bezüglich der Frage des Seins oder Nichtseins der *anderen Hälfte unseres Stammes* verhandelt würde, diess heute der Fall ist. Werden wir wohl wissen der Gefahr die Stirne zu bieten? Werden wir wohl im Stande sein, den unversöhnlichen Feind zu überzeugen, dass wir an unserem Platze sind? Werden wohl wenigstens die Orgien in Klausenburg ein Ende machen können dem *Zustande des Schlummern's*, welcher von nun an Nichts Anderes als die *Anticipation unseres National-Todes selbst* sein kann!

Wir wollen sehen! Wir glauben, dass es noch viele Rumänen mit Herz gibt.

Bukarest im August 1885.

Das provisorische Comité.

19.

Mayr către Kálnoky

— Te egramă cifrată N. 29 —

Bucarest, 16. September 1885.

Erfahre soeben vertraulich, dass 6 Ausweisungen, darunter jene Ciurcus, erfo!gen sollen.

20.

Mayr către Kálnoky.

Bukarest, 16. September 1885.

Euer Excellenz telegrafischen Auftrag Alles zu vermeiden was den Eindruck machen könnte als flösse das Treiben der Irredenta der k. u. k. Regierung irgend Besorgniss ein, habe ich zu erhalten die Ehre gehabt. Ich kann Hochdenselben die bündigste Versicherung geben, dass ich in meinen Unterredungen mit den Conseilspräsidenten immer nur die internationale Pflicht der rumänischen Regierung hervorgehoben revolutionäre Umtriebe gegen die benachbarte Monarchie nicht zu dulden

[1]) Behufs Adressirung schliesst man ein Brief Couvert mit dem Formulare der Zustimmung bei, auf welchem Sie die beliebige Summe subscribiren wollen.

und darauf hingewiesen, dass es in ihrem *eigenen* Interesse gelegen sei, die Irredentisten zu Paaren zu treiben.

In Folge Ablebens des Finanz-Ministers begab sich der Conseils-präsident mit einigen Minister Collegen Sonnabend zu dessen Leichenbegängnisse nach der Moldau. Vorgestern früh hier angekommen präsidirte er einem Ministerrathe und reiste sofort nach Florica.

Ich habe Herrn Campineano befragt, ob die Regierung über die gegen die Irredentisten zu ergreifenden Massregeln schlüssig geworden sei. Er bejahte es, fügte aber hinzu, dass Herr Bratiano es sich vorbehalten, mir über Dieselben Mittheilung zu machen. Sobald dessen Rückkehr erfolgt, was voraussichtlich in den nächsten Tagen der Fall sein dürfte, werde ich Euer Excellenz telegrafisch Bericht erstatten.

Die im Prahovaer Districte gepflogenen Nachforschungen nach verborgenen Waffen haben nichts Verdächtiges zu Tage gefördert.

Mayr.

P. S. Vor Postschluss erhalte ich auf vertraulichem Wege die Nachricht, dass der Minister-Rath die Ausweisung von sechs Personen, darunter auch jene Ciurcu's beschlossen habe. Hievon nahm ich mir die Freiheit Euer Exzellenz sofort telegrafisch zu verständigen.

Ut in litteris
Mayr.

21.

Mayr către Kálnoky.

— Raport N. 59 —

Bucarest, 17. September 1885.

Während ich gestern Nachmittag mich in Geschäften im Ministerium des Aeussern befand, erschien der Polizei-Prefect im Auftrage Bratiano's in der Gesandtschaft und verlangte für die zur Ausweisung verurtheilten königlich ungarischen Staatsangehörigen Sacaseano und Ocaseano Reise-Certificate, mit dem Beifügen, dass es sämmtlichen von dieser Massregel Betroffenen freigestellt wurde, Denjenigen Punkt zu wählen, von welchem aus sie das Land verlassen wollen.

Ich liess nach meiner Rückkunft dem Polizei-Prefecten die verlangten Reise-Documente zustellen und ihn um genaue Angabe der Namen der Ausgewiesenen sowie der von ihnen gewählten Orte ersuchen. Die mir mitgetheilte Liste hatte ich die Ehre Euer Excellenz heute telegrafisch zu übermitteln. Ebenso wurden die Consulate in Galatz und Giurgevo beauftragt die Abreise der Ausgewiesenen durch den Draht zu berichten.

Die Massregel wirkte auf die Betroffenen consternirend. Im Publicum machte sie ebenfalls grossen Eindruck und war an allen öffentlichen Orten Gegenstand der lebhaftesten Discussion.

Heute Vormittag liess sich Herr Lahovary «in Begleitung eines Herren» bei mir melden. Ich war Anfangs der Meinung, dass er mich in Angelegenheit seines neuen Journales zu sprechen wünsche. Umso grösser war mein Erstaunen als er mir den Redacteur der «Indépendance roumaine» Alexander Ciurcu vorstellte und mich ersuchte — nachdem er gehört, dass ich dessen Ausweisung veranlasst hätte — Denselben eine Fristerstreckung zu gewähren. Ich erwiederte ihm, dass er in einem argen Irrthume befangen sei, indem ich der Sache ganz fremd stünde und überhaupt damit nichts zu schaffen haben wolle. Auf die weitere Frage ob von dieser Erklärung publicistischer Gebrauch gemacht werden könne wiederholte ich mein Ersuchen meinen Namen ganz aus dem Spiele zu lassen worauf die Beiden erklärten sich an Minister Campineano wenden zu wollen.

Wenn es für mich noch eines Beweises bedurft hätte, dass die Eröffnungen die Herr Lahovary Herrn von Eissenstein gemacht nicht aufrichtig waren, und dass die Gründung seines neuen Journales keineswegs einen Bruch mit Ciurcu und seinen Tendenzen bezwecken sollte, so wäre Derselbe durch diesen Schritt hergestellt. Der Gedanke der der Opposition vorgeschwebt war die Disposition über zwei Organe. Jenes der schärferen Tonart war für das Innere, das Neue für das Ausland berechnet um je nach der Lage sich auf das eine oder auf das andere berufen zu können.

Mayr.

22.

Mayr cătră Kálnoky.
— Raport N. 60 —

Bukarest, 18. September 1885.

Nach Expedition meines gestrigen ergebensten Berichtes No. 59 liess der Polizeiprefect mich auch um Reisecertificate für die übrigen vier ausgewiesenen königlich ungarischen Staatsangehörigen ersuchen, die ich ihm selbstverständlich zur Verfügung stellte. Sacaseano, Ocaseano, Droc und Corneano begeben sich über Galatz nach Frankreich, während Ciurcu Vater und Sohn vorläufig ihr Domizil in Rustschuk aufschlagen wollen. Es ist ein eigenthümliches Zusammentreffen, dass eben jetzt der frühere Redacteur der «Indépendance roumaine» Galli, der im Jahre 1883 von hier ausgewiesen wurde, ebenfalls in Rustschuk auftaucht. Soweit ich erfahren konnte, soll seine Anwesenheit mit dem Plane zusammenhängen, dort ein Journal in französischer Sprache zu gründen.

Die Aufregung war gestern in der ganzen Stadt eine hochgradige. Für den Abend war ein Meeting der Opposition angesagt, in welchem gegen die Ausweisungen protestirt werden sollte. Über den Verlauf Desselben erfahre ich Folgendes:

In der sehr zahlreich besuchten Versammlung sprachen vier Redner. Ein Advokat Namens Palladi eröffnete den Reigen mit heftigen Ausfällen gegen den König. Ihm folgte der berüchtigte Gradisteano, der schwur, sich von nun an der Sache der Irredenta zu widmen. Der frühere Justizminister Giani griff die Legalität der Ausweisungsmassregel an. Am Schlusse sprach Herr Jean Lahovary in gleichem Sinne sich aus. Die Versammlung war gegen 11 Uhr zu Ende. In der grossen Strada Regal stand aber noch lange eine riesige Volksmenge lärmend und discutirend.

Nicht unerwähnt will ich hier lassen, dass Herr Alexander Catargi, Onkel des Königs von Serbien und Bruder Höchstdessen General-Adjutanten mit mehreren Mitgliedern der conservativen Opposition anwesend war, die er ostentativ mit seinem grossen breack vom Club aus dahin geführt. Derselbe fehlt bei keiner anti-österreichischen Demonstration.

Ein geplanter Skandal vor dem Gesandtschaftshôtel unterblieb in Folge der umfassenden Vorsichtsmassregel die die Polizei getroffen hatte. Dieselben erstreckten sich sogar auf meine Person—natürlich ohne mein Vorwissen.

Ausser dem oberwähnten Meeting fand auch bei dem Redacteur des « Românul » Vintilla Rosetti eine Versammlung statt, in welcher die Unterstützung der Ausgewiesenen beschlossen wurde. Man berichtet mir, dass Derselbe sich geäussert, es sei unsinnig bei einer solchen Gelegenheit, wo die Polizei auf ihrer Hut, etwas gegen das Gesandtschaftshôtel zu unternehmen. Der Überfall müsse unvermutheter Weise des Tags inszenirt werden.

Heute sind dreihundert Studenten zu einem Congresse nach Braila gefahren. Ich avisire hievon unter einem das dortige Consulat.

Soeben erfahre ich aus sicherer Quelle, dass die « Indépendance roumaine » um den Preis von 150.000 francs in den Besitz Herrn George Lahovary's übergegangen.

Mayr.

23.

Mayr către Kálnoky

— Raport N. 61 —

Bukarest, 19. September 1885.

Die zur Ausweisung Verurtheilten haben gestern die Hauptstadt verlassen. Sacaseano, Ocaseano und Droc sowie Corneano fuhren mit dem Morgenzuge nach Galatz, während Ciurcu Vater und Sohn Nachmittags via Giurgevo die Reise nach Rustschuk antraten.

Auf dem Bahnhofe hatte sich beide Male eine grosse Menschenmenge eingefunden. Ausser einigen pathetischen Abschiedsszenen verlief alles in Ordnung und die Polizei fand keinen Anlass zum

Einschreiten. Herr Alexander Catargi Onkel des Königs von Serbien war auch diesmal unter Denjenigen, die bei der Abreise Ciurcu's zugegen waren.

Ein Telegramm des k. u. k. Consulates Galatz meldet mir die Ankunft der Ausgewiesenen, die Sonntag ihre Reise nach Frankreich fortsetzen.

Von dem k. u. k. Consulate Giurgevo ist bisher noch keine Meldung eingelaufen.

Mayr.

P. S. Laut eben eingelangten Telegramm des k. u. k. Vice-Consulates Giurgevo haben die beiden Ciurcus ihre Reise heute morgens nach Rustschuk fortgesetzt.

Ut in litteris.

Mayr.

III.

Expulsările și Expulsații

Ieri, Miercuri 4 Septembrie, pe la orele 1 ½, șease Români din Transilvania au primit notificarea următoarei deciziuni ministeriale:

Regatul României

Deciziune

No. 11

Consiliul miniștrilor

Având în vedere dispozițiunile art. 1 din legea din anul 1881 asupra străinilor,

Decide:

............., aflător în Capitală, va fi expulzat din țară în termen de 24 ore dela notificarea ce i se va face pe cale administrativă, conform art. 2 din menționata lege, a deciziunei de față.

Condamnatul la expulzare, în caz de a reintra în țară, în urma executării acestei deciziuni, va fi supus consecințelor art. 5 din invocata lege.

Această deciziune se va executa din ordinul d-lui ministru secretar de Stat la departamentul de interne.

Dată, în București, astăzi, 2 Septembrie, anul 1885.

(Urmează semnăturile domnilor miniștri)

Copii de pe această deciziune au fost primite de d-nii *Nicolae Ciurcu*, *Alexandru Ciurcu*, *George Secășanu*, *George Ocășanu*, *I. Droc-Bănciulescu* și *I. Corneanu*, câte-și șease, cum am spus, Români din Transilvania.

Legea invocată de guvern nu cere ca deciziunea de expulzare să fie motivată. Și nici nu se spun motivele.

Să le spunem însă noi.

Au fost expulsați fiindcă Legațiunea austro-ungară din București a cerut aceasta.

Și pentru ce?

Pentrucă acești Români au cutezat să se gândească la suferințele ce îndurau frații lor, rămași peste munți, din partea Ungurilor.

Şi cine sunt cei expulsaţi?

Să-i luăm pe fiecare pe rând:

Nicolae Ciurcu, un bătrân de 65 ani, de origină din Braşov. In 1848 a fost dintre fruntaşii mişcării de redeşteptare a Românilor. De atunci, retras din luptele politice, s'a ocupat cu comerţul. In timpul din urmă a fost casier al ziarului L'Indépendance roumaine, al cărui director este fiul său Alexandru Ciurcu. Singura lui vină este că a dat naştere acestui fiu.

Alexandru Ciurcu, director şi proprietar al ziarului L'Indépendance roumaine. Om însurat şi cu copii. Pretextul expulsării lui este că ar fi în înţelegere cu iniţiatorii « Irredentei române ». Când proclamaţiunea, comitetului de iniţiativă al acestei « Irredente », a fost împărţită, el a scris şi subscris un articol în ziarul său, prin care dezaproba acest act. Ca să cunoască însă şi străinătatea cuprinsul acestei proclamaţiuni, înainte de a-şi face aprecierile lui, Alexandru Ciurcu a tradus-o şi publicat-o în franţuzeşte. Iacă vina ce i se impută. Adevăratul motiv este însă altul: El deschidea coloanele ziarului său pentru strigătele de durere ale fraţilor lui de dincolo de Carpaţi şi Ungurii nu îl puteau suferi.

Aceasta este vina lui.

George Secăşanu, tânăr de 28 de ani, preşedinte al societăţei « Carpaţii ». Venit în România de vreo 6 ani ca să-şi urmeze în facultatea de litere din Bucureşti studiile începute în Blaj. A fost multă vreme colaborator la *România Liberă*, dela care s'a retras anul trecut, când acest ziar şi-a schimbat atitudinea faţă de Românii din ţările de sub coroana ungurească. De atunci, în unire cu mai mulţi amici, a înfiinţat şi dirijat ziarul *Unitatea Naţională*. Aici el dădea ospitalitate plângerilor Românilor transcarpatini contra asupritorilor lor. Legaţia austro-ungară avea de mult ochii asupra lui; adesea s'au făcut cereri de izgonirea lui din ţară. I se impută a fi autorul proclamaţiunei irredentiste care s'a distribuit în România ca şi în ţările române de sub stăpânirea ungurească. Poliţia a făcut percheziţie acasă la el şi n'a găsit nimic. Vina lui: iubea pe fraţii rămaşi sub jugul Ungurilor şi aspira la liberarea lor.

George Ocăşanu, tânăr cam de aceeaşi vârstă ca şi G. Secăşanu. Venit cam în acelaş timp în România. Născut în Braşov, el îşi trecuse liceul în oraşul său natal; de aici se dusese la Universitatea din Pesta, de unde, după ce îşi obţine actul de emigrare din Ungaria, veni la facultatea de medicină din Bucureşti. Colaborator al României Libere încă dela începutul ei, Ocăşanu se retrase dela acest ziar odată cu amicul său Secăşanu. Colaboră în urmă, din când în când, la *Unitatea Naţională*. El a cerut dela Corpurile legiuitoare recunoaşterea calităţei de Român; Camera însă i-a respins-o. Ca şi lui Secăşanu, i se impută a fi autorul proclamaţiei irredentiste. La percheziţia făcută la el, poliţia n'a găsit nimic compromiţător. Vina lui: nu uită pe cei asupriţi.

I. Droc-Bănciulescu, tânăr de aproape 30 ani. Până uni seara a fost comptabil la secţia E. III dela Căile Ferate Române. E secretar al societăţii « Carpaţii ». La percheziţie nu s'a găsit la el decât un exemplar

din proclamaţia comitetului de iniţiativă a «Irredentei Române», câteva ziare şi un registru de membri ai societăţii «Carpaţi». Atâta îi e toată vina.

I. Corneanu, însurat; are o fetiţă de vreo zece ani. Până alaltăseară sub-şef de biurou la secţia E. III dela C. F. R. Neamestecat cu ceilalţi Români transilvăneni, el a avut imprudenţa de a ceti o proclamaţie faţă cu un funcţionar evreu din biuroul său, care l-a denunţat de periculos pentru siguranţa statului unguresc. Iată pentru ce a fost expulzat.

(După ziarul *Naţiunea* din 6 Septemvrie 1885).

IV

Scrisoarea de rămas bun al lui Alex. Ciurcu (publicată în L'Indépendance roumaine).

Către adevărații Români

Sunt expulsat din România.

Eu, Român, al cărui tată a ajutat, în 1848, pleiada campionilor libertăței ca să facă din România ce este astăzi, adică o țară liberă și independentă, nu mai am dreptul a trăi pe pământul românesc.

Consilierii Regelui Carol I au decis astfel, ai acestui Rege care este, El, străin în România.

Dumnezeu să-i răsplătească!

Cât despre mine, eu mă voi duce să cer unei țări străine ospitalitatea pe care compatrioții mei mi-o refuză.

Nu mă întrebați de ce sunt izgonit din România. O știți cu toții: E că făceam un ziar care nu lăuda actele acestui guvern.

Ei bine! expulsarea mea e cea mai bună dovadă că nu merită a fi mai bine tratat.

Nu disper, totuși, de cauza românismului, pe care o voi apăra oricum, oriunde voi fi, orice mi s'ar putea întâmpla.

Guvernul d-lui Brătianu a dat familiei mele și mie o lovitură de moarte. Dar ce este aceasta în comparație cu lovitura ce o dă națiunei române!

Țin totuși a califica de infamă purtarea guvernului față de tatăl meu. Deodată cu mine îl expulzează și pe el.

El expulzează un bătrân de 65 de ani, care nu avea puterea de a suporta o lovitură atât de îngrozitoare.

Zic, plecând, aceea ce asociatul meu, d-l Emil Galli, zicea acum doi ani: « Plec, dar ziarul rămâne ».

Românii vor protesta, nu mă îndoesc, contra acestui act tot atât de arbitrar cât și de anti-național și găsesc în această siguranță singura mea mângâiere.

Las în plânsete o mamă, o soție, un copil, o soră; apoi pe mama și bunica soției mele cari n'aveau, cari n'au alt sprijin decât pe mine și cari trăiau, din zi în zi, din produsul muncei mele.

Români, nu vă cer să vă răzbunați. Providența se va însărcina cu aceasta.

Al. Ciurcu.

(După ziarul *Națiunea* din 6 Septemvrie 1885).

V.

Scrisoarea de rămas bun a lui Gh. Secășanu.

Domnule redactor,

Pentru a doua oară vă rog să primiți în coloanele prețuitului d-voastră ziar o scrisoare publică din parte-mi. Sper că dragostea care mi-ați arătat-o prima oară, mi-o veți arăta și de astădată.

Mă adresez întâi cetitorilor *Unității Naționale* și îi vestesc, cu părere de rău, că împrejurări neașteptate mă fac să prelungesc suspendarea apariției organului nostru. El va reapare însă în curând, ori unde mă voi găsi, căci cauza noastră are trebuință neapărată de o foaie, pusă cu tot devotamentul în serviciul ei. Voi conta atunci, ca și până aici, pe oameni de inimă.

Intr'a doua linie mă adresez fraților mei de peste munți aflători în România și îi conjur ca cele ce s'au întâmplat în loc de a le slăbi curagiul să li-l ridice.

In sfârșit mă adresez Românilor liberi, acestor frați scumpi, cari m'au făcut să simt că Românul de pretutindeni în România liberă se găsește în patria sa. Ce mi s'a întâmplat nu-mi clatină câtuși de puțin sentimentul acesta. Dimpotrivă, sprijinul și dovezile de simpatie ce mi s'au arătat, mi-l întăresc. Vă mulțumesc, fraților liberi, și în momentul despărțirei nu știu ce altă salutare să vă dau, decât: la revedere în marea și sfânta luptă pentru luminarea și întărirea neamului românesc.

« Trăiască România » — zis-am când am pășit pentru întâia oară pe scumpul ei pământ. « Trăiască România » zic din nou, cu toată ardoarea inimei mele românești, în momentul când ursita mă desparte de el.

Același strigăt îl au colegii mei expatriați.

G. Secășanu.

(In ziarul *Națiunea* din 7 Septemvrie 1885).

VI.

Scrisoarea de rămas bun a lui Ion Droc Bănciulescu.

Românilor,

In viaţă-mi n'am resimţit o durere mai mare, decât în ultimul moment, când, forţat de împrejurări, cu faţa inundată de lacrimi, trebue să zic adio acestei ţări, care-mi fu atât de scumpă. Oricâte ar fi fost dificultăţile prin care am trecut în timpul scurtei lupte pentru realizarea celor mai sacre idei de *independenţă şi unitate naţională*, acum, la ultimele momente, îmi par imperceptibile şi regret că o împrejurare prematură mă desparte pentru câtva timp dela mica mea dorinţă de care mă nutream; vă jur însă că această ideie, de revendicaţiune, mă va însoţi pretutindeni. Deşi depărtat de voi, iubiţi fraţi, inima mea nu va înceta de a bate pentru cauza naţională; nici spaţiul, nici timpul nu va pune barieră sentimentelor sacre de care am fost nutrit.

Fraţilor, plec din mijlocul vostru nu fără a fi emoţionat de această despărţire, căci duc cu mine cele mai scumpe suveniri, adică iubirea de patrie şi dorul de unitate de care nu mă voi despărţi nici în cele mai critice împrejurări.

Plec, fraţilor, plin de speranţă pentru viitorul cauzei naţionale, pentru care nu voi înceta de a lupta, oriunde soarta mă va arunca; mă despart de voi cu trupul, dar cu inima rămân între voi. Vă urez curaj în lupta pentru unitatea naţională, vă îmbrăţişez şi vă mulţumesc pentru ospitalitatea ce mi-aţi oferit în toate împrejurările. Dea cerul ca despărţirea noastră să fie o sămânţă aruncată într'un pământ fertil, care să producă fructul unităţii naţionale.

Plec fraţilor cu ochii inundaţi în lacrimi, zicându-vă la revedere, să vă găsesc mai tari în idei, uniţi, mari şi consolidaţi.

Incă odată vă salut şi vă îmbrăţişez frăţeşte.

Bucureşti, 6 Septemvrie.

Ion Droc-Bănciulescu

(In ziarul *Naţiunea* din 7 Septemvrie 1885).

VII.

Acte din arhiva Ministerului de Interne al Ungariei privitoare la agitația produsă de proclamația iredentei române.
(Comunicate de d-l Zen. Pâclișanu).

I.

Subprefectul județului Ciuc către Ministerul de Interne al Ungariei
No. 26/1885.

Excelenței sale Ministrului de interne regal maghiar!

După raportul demn de crezare completă al preotului din satele românești din vestul jud. Ciuc: Bilbor, Corbu-Tulghes, Zsodompatak şi Dommbor, mișcările iredente încep să se accentueze simțitor; pe lângă acestea, până în prezent în aceste sate liniștite, furturile şi hoțiile au ajuns la ordinea zilei.

Principalul aranjator al mișcărilor iredentiste, după toată probabilitatea, e individul Bătrân Mihail din Poiana Mărului (Bărcași), perceptorul de vamă din România, iar agitatorii popii lor, dintre cari (cel din Corbu) nu demult a trecut prin vama Tulgheş şi, îndată ce a pășit pe teritoriul român, s'a aruncat jos pe pământul patriei, izbucnind în hohote de plâns.

După ce sus menționatele sate valahe se află în imediată vecinătate a României, încrezându-se în protecțiunea acesteia, e de presupus că îndrăzneala lor va fi şi mai mare şi de aceea siguranța maghiarimei şi armenimei ce trăește în mijlocul lor nu este asigurată, mai ales și prin faptul că până la satele săcuiești e o distanță de drum de 5—6 ore, iar în caz de pericol coloniile valahe s'ar scurge repede în Moldova.

Din aceste considerente pretorul cere întărirea posturilor de jandarmerie din Bilbor, Tulgheş şi Berchiş şi, dacă Excelența Voastră crede de necesar, stabilirea unui regiment de soldați în județul acesta de frontieră: subsemnatul, în orice caz, propun întărirea posturilor de jandarmerie.

Miercurea Ciucului, 1885 Octomvrie 19.

(ss) Becze Antal

(Traducere românească a originalului unguresc).

2.

Ministerul de Interne al Ungariei către Comandamentul de jandarmi din Cluj.

No. 1041/1885 Octomvrie 22.
Confidențial

Către Comandamentul I de jandarmi

Cluj

Pe baza raportului subprefectului județului Ciuc din 19 Octomvrie a. c. sub No. 16, în care se arată că în partea de Sud-Est a județului, în satele de origine românească, au loc mișcări iredente și în acelaș timp pentru asigurarea ordinei publice periclitate s'a cerut întărirea posturilor de jandarmi din Bilbor, Tulgheș și Berchiș.

Vă atrag atențiunea că despre stările de siguranță publică din această regiune să adunați date precise și, pe baza acestora, conform cererii, fără întârziere, să-mi înaintați un raport și propunerile d-voastră.

Budapesta, 1885 Octomvrie 26.

(ss) Indescifrabil

(Traducere românească a originalului unguresc).

3.

Ministrul de Interne al Ungariei către prefecții județelor cu populație românească din fosta Ungarie.

No. 1062/1885.
Din oficiu. Confidențial.
Exclusiv în mână proprie.

Către prefectul județelor: Arad, Bistrița-Năsăud, Bihor, Brașov, Făgăraș, Hunedoara, Caraș-Severin, Sibiu, Alba inferioară, Solnoc-Dobâca, Turda-Arieș, Trei-Scaune, Maramureș, Târnava-Mare, Târnava-Mică, Sălaj, Timiș, Odorhei și Someș

Nu mă îndoiesc că D-Voastră n'ați scăpat din vedere agitațiunile societății « Carpații » din România și manifestul instigator la rebeliune al « iredentei române », prin care de curând s'au produs tentative de mașinațiuni antipatriotice naționaliste românești; după cum reiese din urmăririle făcute până în prezent, că aceste mașinațiuni în primul rând cuprind sentimente antipatriotice, că ele sunt propagate de către avocații

nemulţumiţi, preoţi, învăţători şi notari, lucru ce e dovedit şi din faptul că manifestul « iredentei române » s'a trimis tot acestora, iar din partea lor, cu tot ordinul oficial al autorităţilor de a-l preda, nu l-au depus în mâna acestora. Deci, înainte de toate, faţă de această atitudine e necesară cea mai vigilentă supraveghere şi acestei supraveghieri îi sunt datori toţi funcţionarii, sub consecinţa responsabilităţii personale, precum şi la aceea că, în cazurile ce vor surveni, funcţionarii să facă denunţ de cele aflate şi de încălcările de lege constatate, procedând în grabă conform art. XXVIII din 1876.

In deosebi funcţionarii sunt obligaţi a supraveghia şcolile confesionale de naţionalitate, iar din acestea tot ceeace are un caracter antipatriotic se va confisca: caete, cărţi didactice, cărţi de alt gen, hărţi şi aşa mai departe; să afle date precise despre atitudinea politică a învăţătorilor şi, oridecâteori survine o suspectare temeinică, atât la învăţători, notari cât şi la particulari, se va proceda la percheziţie domiciliară.

Maşinaţiunile naţionaliste au principali instigatori în agenţi provocatori călători; atitudinea acestora din momentul sosirii într'un loc se va ţinea sub cea mai vigilentă supraveghere, iar aceştia, când există o bănuială temeinică, se vor aresta, se vor percheziţiona şi se vor preda judecătorilor.

In satele cu naţionalităţi, tocmai notarii au menirea, ca să lămurească populaţia, de altfel paşnică, despre uneltirile antipatriotice, ferind-o de ele, pentrucă, după cum se ştie, tocmai autorităţile judeţene, respectiv primul funcţionar al judeţului, trebue să uzeze de toată puterea sa, spre a salva satele de notari nepatrioţi; acest lucru e cerut fără întârziere, nu numai de interesul comun, ci şi de către interesul locuitorilor satelor.

Mai departe funcţionarilor li se atrage atenţiunea că, în baza dispoziţiunilor jandarmeriei şi a administraţiei publice, cu ocazia percheziţiilor domiciliare, la confiscări nu se poate proceda decât cu aprobarea autorităţilor judecătoreşti sau administrative comunale.

In sfârşit, rog pe D-Voastră, întru cât pentru supravegherea mişcărilor naţionaliste ar necesita angajarea anumitor persoane de încredere, să procedaţi în consecinţă şi cheltuelile le voi acoperi personal.

Apelul la funcţionarii administrativi, în interesul asigurării ordinei şi liniştei publice, precum şi supravegherea intereselor statului maghiar pretinde tuturor acestora şi organelor administrative să-şi îndeplinească până la sacrificiu şi cu prisosinţă datoria.

Budapesta, 1885 Octomvrie 25.

(Traducere românească a originalului unguresc).

4.

Ministrul de Interne al Ungariei către Ministrul Cultelor şi Instrucţiunii publice.

No. 1061/1885.
Din oficiu. Confidenţial.
Exclusiv în mână proprie.

Către Ministrul regal al Cultelor şi Instrucţiunii publice,

Maşinaţiunile naţionaliste române, în ultima vreme, nu numai că s'au intensificat, ci s'au transformat în agitaţii antipatriotice; în România, fugarii nemulţumiţi, de origine din Ungaria, au alcătuit « România iredentă », care, prin proclamaţii strecurate prin contrabandă în teritoriul ţării noastre, instigă la rebeliune populaţia de origine (de limbă) românească a ţării.

Cercetând amănunţit cauzele acestora, am ajuns la convingerea dureroasă, că aceste maşinaţiuni antipatriotice au fost lansate şi sprijinite tocmai de către aceia cari ar trebui să aibă menirea promovării intereselor patriei, apoi, că aceste maşinaţiuni n'au fost descoperite tocmai din cauza lipsei de datorie a acestora, prin refuzul controlului oficial al demascării şi împiedecării lor.

In privinţa neglijării datoriei de patrie, în primul rând, se fac vinovaţi: mitropolitul ortodox român, episcopii şi preoţimea, pentrucă în ei « iredenta română » are toată încrederea, fapt ce e dovedit prin aceea că proclamaţia a fost trimisă tuturor acestora, apoi că ei, în toate şcolile greco-orientale române, au introdus pe faţă o educaţie şi un învăţământ antipatriotic şi nu numai în sufletul elevilor, ci şi într'al copiilor ocrotesc un sentiment antipatriotic, începând cu caetele de scris pe a căror copertă e imprimat chipul regelui român, iar pe pagina ultimă harta Daco-României, cu o adâncitură în teritoriul Ungariei până la Tisa şi Debreţin; bibliotecile şcolilor primare şi a altor şcoli, sunt pline de nenumărate cărţi agitatoare antipatriotice, prevăzute cu hărţi tot antipatriotice.

La Braşov, Sibiu şi peste tot, chipiele elevilor sunt împodobite cu tricolorul românesc; atitudinea elevilor peste tot e antipatriotică; pentru burse cer sprijinul cercurilor iredente din România; tot acolo aranjează excursii şi primesc fără întrerupere şi cu supunere instrucţiuni agitatoare; în seminarele preoţeşti sunt angajaţi ca profesori majoritatea agitatorilor; astfel la Sibiu a fost angajat de către mitropolit fostul preot Popescu din Répas (Ripaş, pl. Orăştie, jud. Hunedoara, nota noastră !); şi ca trufaşa agitaţie să fie mai completă, mitropolitul Miron Roman, pretutindenea şi la toate manifestaţiile îi dă un rol însemnat lui Partenie Cosma, care e unul dintre cei mai faimoşi agitatori; cu ocazia

sărbătorilor se arborează pe palatul mitropoliei acel steag cu ale cărui culori tineretul manifestează peste tot.

O dovadă de necontestat a spiritului antipatriotic este că, deși fiecărui preot greco-oriental i s'a trimis proclamația agitatoare a « iredentei române », la ordinul oficial al autorităților, care i-a somat să predea această proclamație, aceștia nu s'au supus: nici un preot n'a predat-o.

După cum metropolitul, episcopii, inspectorii bisericești și preoții, la fel se fac vinovați de aceleași fapte învățătorii confesionali prin spiritul și activitatea lor, lucru de prisos să-l mai relev (Domniei Voastre).

După ce această activitate antipatriotică ani dearândul și-a putut desfășura acțiunea ei distrugătoare în școală, în dauna educației patriotice a țării, fără ca autoritățile de control ale învățământului s'o împiedece, din partea acestora consider aceasta ca cea mai mare lipsă de îndeplinire a datoriei.

Episcopii greco-catolici români, autoritățile bisericești și preoții, în parte se fac pasibili de aceeași neglijență de îndeplinire a datoriei lor, pentrucă aceștia, prin lipsa lor de datorie, au săvârșit aceleași fapte dăunătoare.

De altfel, acestora, aducându-li-se la cunoștință că « iredenta română » și-a întocmit deja planul privitor la felul cum Românii greco-catolici își pot face trecerea la biserica Răsăritului, dacă aceștia acceptă mașinațiunile antipatriotice române, prin aceasta, cu siguranță că-i ajută pe credincioșii lor la trecerea religioasă.

Cea mai mare vină de lipsa dela datorie în această privință o poartă episcopul Victor Mihályi de Lugoj și după dânsul episcopul dela Blaj, care, în calitatea sa de mitropolit, dacă n'ar considera interesele țării ca cea mai nobilă datorință, ar fi măcar obligat la aceea ca să apere interesele bisericii catolice române, care i-a fost dată în grija sa.

Până în prezent, prin măsuri administrative energice s'a reușit să se înfrâne mașinațiunile antipatriotice și în privința aceasta am dat ordinele cele mai severe organelor care depind de mine. Durere nu pot spune acelaș lucru despre corpul didactic, despre atitudinea profesorilor și învățătorilor, cari toți dacă și-ar fi îndeplinit datoria și institutele și școlile românești, toate cele arătate mai sus nu s'ar fi întâmplat.

Interesul țării va fi asigurat numai dacă toți cei chemați vor desfășura o activitate patriotică comună; în consecință (d. ministru) vă rog respectos să binevoiți a lua măsurile necesare, iar despre acestea să fie încunoștințat și subsemnatul.

Primiți, etc.

Budapesta, 1885 Octomvrie 25.

(Traducere românească a originalului unguresc).

5.

Ministrul de Interne al Ungariei către Maiorul de jandarmi Patay din Cluj.

No. 1066/1885.
Din Oficiu. Confidențial.
Ecxlusiv în mână proprie.

Maiorul Patay

Cluj

Mașinațiunile naționaliste numai atunci se vor putea stăvili în mod sigur, dacă cei chemați de a le supraveghia sunt informați în timp util asupra lor; din aceste motive cred necesar ca și jandarmeria să angajeze agenți informatori de încredere din rândurile jandarmilor pensionați sau alți indivizi îndemânatici în acest scop, a căror datorie va fi să supravegheze cu cea mai mare vigilență mișcările naționaliste, persoanele ce se ocupă cu ele, iar lucrurile aflate să le aducă de grabă la cunoștința comandantului de jandarmi sau ofițerilor de jandarmi indicați de acesta.

Rapoartele confidențiale de această natură, D-voastră sau ofițerii de jandarmi însărcinați de d-voastră, le veți aduce la cunoștința autorităților administrative, prefectului județului respectiv, iar de altă parte veți proceda în sfera d-voastră de competință potrivit indicațiunilor de serviciu ale jandarmeriei.

Vă atrag atențiunea pentru a raporta: de câți agenți de informație aveți nevoie și unde s'ar putea angaja?

Cheltuelile acestor agenți, după propunerea d-voastră, vor fi acoperite din fondul pentru asigurarea ordinei publice din partea Ministerului de interne.

Budapesta, 1885 Octomvrie 26.

(Traducere românească a originalului unguresc).

6.

Adresa Ministrului președinte al Ungariei către Ministrul comun de Afaceri streine al Monarhiei austro-ungare.

No. 1039. Confidențial.

An S. Exzellenz des K. u. K. gemeinsamen Ministers des Äussern Grafen Kalnoky

Wien
Zur eigenen Eröffnung

Es sind E. E. jene Untriebe und Aufwieglungen bekannt, welche gegen Ungarn im Königreiche Rumänien von dem Verein «Karpatilor» und dem «Romania irredenta» ununterbrochen betrieben werden, deren Hauptziel die Aufreizung der Bewohner Ungarns rumänischer Zunge ist.

Die kön. rumänische Regierung ist zwar in manchen Fällen, wo E. E. es entschieden verlangt haben, ad hoc energisch eingeschritten, hat aber bis zum heutigen Tage nicht versucht und nicht getrachtet das Übel dauernd zu heilen, wohl aber dasselbe im Geheimen angefacht, selbe hat, die nach Ungarn zuständigen berüchtigten Agitatoren aufgenommen und angestellt, dann zugelassen, dass den rumanischen Studenten, Söhnen der Aufwiegler, Stipendien verliehen werden, so wie sie bestrebt waren Grenzkonflikte herbeizurufen, hat andererseits, die Regulierung der Land=Grenze bis zum heutigen Tage verzögert, und war von allen Untreiben und allen Aufhezungen verständigt, weil diese öffentlich wühlerisch organisiert eingeschritten. Auf eingegangene Aufforderungen, wurden nur scheinbare Verfügungen getroffen. Dies illustriert zumeist das Vorgehen in der von der «Romania irredenta» herausgegebenen Proklamation, und die aus Anlass derselben getroffenen Verfügungen. Sie hat zwar einen Theil dieser Proklamation mit Erschlag belegt, hat aber geduldet dass dieselbe nach Ungarn gesendet wurde, ja noch mehr, sie liess es angehen dass die Proklamation nach der Erschlagnahme, in den, der Ungarischen Grenze nahe gelegenen Gemeinden affischiert und durch längere Zeit daselbst belassen wurde. Des Landes verwiesen, amtlich und scheinbar, duldet sie aber dennoch im Lande, sie weiss genau, dass der ausgewiesene Hauptagitator Ciurcu in Giurgewo sich aufhält, wo er auch unterstützt wird.

Die rumänische Regierung weiss, dass in Rumänien eine Gesellschaft sich constitutiert hat, deren Ziel nichts anderes ist, als die katholischen Rumänen zum Abfall von ihrem Glauben zu verlocken, und zum Übertritt in die orientalische Kirche zu bewegen.

Die dem Ungarischen Staate feindlichen Lehrbücher und Flugschriften und Landkarten werden dort verfertigt, und dann mit Wissen der Regierung nach Ungarn eingeschmuggelt.

Das obbezeichnete Vorgehen der rumänischen Regierung hat Unruhe hervorgerufen, welche jüngst in Ungarn wahrgenommen wurden, aber in Folge energischer Verfügungen beseitigt wurden.

Dies Alles wird aber zeitweilig wieder auftauchen, wenn die rumänische Regierung ihren nachbarlichen Pflichten nicht mit voller Energie nachkommen wird. Nach Allem dem muss ich E. E. im öffentlichem Staatsinteresse ersuchen, dahin wirken zu wollen, dass die rumänische Regierung den gegen Ungarn gerichteten Aufhetzungen ein Ende mache, die endgiltige Regulirung und Feststellung der Landesgrenze, als auch im eigenen Interesse gelegen, fordern, die nach Ungarn zuständigen Agitatoren nicht mit Anstellungen belohnen, ferner nicht gestatten, dass den Söhnen ungarischer Landesveräther Stipendien verliehen

werden, es schliesse mit der östr. ung. Monarchie ein Cartell ab, welches Rumänien ebenso nützlich sein wird wie uns.

Alles dieses können wir von der rumänischen Regierung beziehungsweise von Rumänien rechtlich fordern, da wir jederzeit bereit sind, ihre berechtigten Interessen nach unseren Kräften zu unterstüzen.

Euer Exzellenz bisher ämtliches Auftreten war immer von Erfolg gekrönnt, ich zweifle nicht, dass in der jetzigen Lage Rumäniens ein ständiges Abkommen, und die Begründung eines dauerhaft freundschaftlichen Verhältnisses möglich sein wird.

Budapest, X/23 885.

(Copie după actul original).

VIII.

Scrisoarea exilaților dela Paris ca răspuns discursului lui Ion C. Brătianu, rostit în Senat la 4 Decemvrie 1885, adresată ziarului « Românul ».

Scrisoarea din exil

Dela expulsații cari se află în Paris primim următoarele rânduri:

Paris, 22 Dec. 1885

Domnule Director,

Vă rugăm să dați publicității, prin prețuitul d-voastră ziar *Românul*, următoarelor rânduri. Mulțumindu-vă de mai nainte, primiți asigurarea respectului ce vă păstrăm cei de mai jos.

Intr'una din ședințele mai din urmă ale Senatului, d. I. Brătianu s'a îndurat să dea câteva deslușiri asupra expulsiunii noastre din Țara Românească. Rezervându-ne a-i da o întâmpinare pe larg, după ce se va fi rostit, atât în Cameră cât și în Senat, cel din urmă cuvânt în această chestiune, — ne grăbim, din respect pentru publicul românesc care ne-a arătat până astăzi toate simpatiile sale, să restabilim adevărul, povestit cu atâta dispreț de către d-l prim ministru, asupra chipului cum am trăit și a atitudinei ce am observat în tot timpul petrecerei noastre în România.

D-l I. Brătianu a zis că am trăit din « sudoarea țărei românești », cu alte cuvinte a voit să zică că am fost niște parasiți. Nu-i adevărat. Am trăit din sudoarea noastră. Doi dintre noi am fost în veci slujbași ai Statului; unul a fost *funcționar la gară* alături cu destui Nemți, Evrei, Unguri, etc. D-l I. Brătianu are în fiecare zi, înaintea ochilor d-sale, pe d. Laurian, deputat în Cameră. De ce nu și-a dat osteneala să-l întrebe? Dacă e om onest, întrebe'l acum și revie asupra insultei.

A mai zis d. prim-ministru că, venind în România, ne-am apucat « să formăm grupuri, partide », am căutat să dăm direcție politicei D-sale. Intâiu ne face prea mare cinste (mai ales unor parasiți), atribuindu-ne această ambiție și, a doua, desfigurează adevărul nu mai puțin ca în casul dintâiu. Noi nu ne-am amestecat niciodată în politica partidelor din țară. In societățile noastre numele d-lui I. Brătianu n'a fost niciodată rostit, nici în bine nici în rău. Chiar în proclamația de care e vorba și care nu e altceva decât o programă de luptă, așa precum o reclamă

împrejurările actuale din Transilvania, nu se face apel la intervenţia guvernului român, căruia dimpotrivă i se recunoaşte dreptul de a se conduce de aşa numitele *raţiuni de Stat*, ci societăţii române. Nu, noi totdeauna am cerut ca Românii subjugaţi, venind în România, să nu se ataşeze pe lângă nicio partidă politică. Căci pentru ei toţi Românii, din orice tabără, sunt deopotrivă fraţi; cei cari s'au abătut şi se abat dela această atitudine, sunt *reptilele* de cari avut-a fiecare partidă dela putere şi în cari bogată e mai ales partida d-lui Brătianu. Aceşti oameni, aceşti adevăraţi parasiţi, ne-au renegat însă pe noi, pe Ardeleni, pentru ca să-şi poată face mendrele, şi noi din parte-ne încă ne-am lepădat de ei.

De unde a şi scos aşa dar d. Brătianu şi a doua afirmaţie? Noi îl ştim că are un despreţ suveran de orice muritor. Nu-şi face nici un scrupul de a nimici cuiva reputaţie, viitor, dacă se întâmplă să-i atragă mânia. De sigur, acesta e rezultatul îndelungei sale stări la putere. Se vor fi găsind curtisani cari să zică că aceasta e una din calităţile oamenilor mari. Nu se va găsi nimeni însă să zică că e calitatea unui om leal.

Am avea ce observa şi asupra celorlalte părţi ale discursului d-lui Brătianu: să rectificăm comparaţia istorică cu Mazzini şi Italia; să arătăm toată primejdia teoriei că o parte din Români nu trebue să se îngrijească de soarta celorlalte părţi, teorie, pe care, urmând-o, am scăpat ocasii ce poate nu vor mai reveni; să dovedim cum aplausele smulse Senatului de două trei cuvinte îngrositoare fac o impresie pe cât de comică pe atât de tristă asupra celor cari cunosc în adevăr legile fatale ale istoriei; am avea, în fine, să spunem o vorbă acelor oameni de frunte din Ardeal cari au felicitat pe d. Brătianu, pentru o măsură care pe viitor pune pe toţi românii subjugaţi trecuţi în România la discreţia celui dintâiu ministru căruia nu i-ar place ochii lor, — felicitări cari de sigur n'au venit dela cei întemniţaţi, ci dela oamenii tronului, cari, prin aceşti din urmă, sunt fatalmente şi oamenii Ungurilor. — Cum am zis însă, ne rezervăm a reveni pe larg şi amănunţit asupra tuturor acestor puncte, după ce Parlamentul român va declara închis dosarul expulsiunilor. Până atunci, regretând că prin tecutul nostru, atât de mic şi de simplu, resumat în iubirea Românimei subjugate şi în câştigarea pâinei de pe o zi pe alta, n'am putut oferi d-lui I. Brătianu destule argumente ca să ne poată zdrobi ca un Jupiter tonans, — apelăm la fraţii liberi să ne judece cum dicta-le-va conştiinţa.

George Secăşanu, G. Ocăşanu şi I. Droc-Bănciulescu

(După ziarul *Românul* din 15 Decemvrie 1885)

IX.

Petițiunea expulsaților dela Rusciuc adresată Corpurilor legiuitoare la 27 Noemvrie 1885.

Domnilor Deputați,

Am fost izgoniți de pe pământul țărei românești fără să știm pentru ce. Dar legea în virtutea căreia Consiliul de miniștri a luat decisiunea de a ne alunga peste fruntariile României, ne lasă a presupune că, pentru a lua o măsură atât de aspră împotriva noastră, guvernul român a trebuit să dobândească convingerea că ne-am făcut culpabili de vreuna din prevederile acestor legi, că adecă a avut dovezi cum că noi am fi participat la acte menite a răsturna ordinea politică sau socială din țară sau din străinătate sau a compromite siguranța interioară sau exterioară a Statului român.

Nu ne este dat nouă a judeca, dacă, chiar într'un asemenea caz, guvernul român n'ar fi făcut o rea întrebuințare de legea « asupra străinilor », aplicând-o unor « Români ».

Camera română care a votat-o, e singura competentă a-i interpreta spiritul. Ea singură poate spune dacă sub denumirea de străini a voit să înțeleagă și pe aceia « *Români* », pe care legiuitorul dela 1866 îi distinge prin art. 9 din Constituție de « *străini* ». Ea singură poate lămuri, de ce, fiind dată distincțiunea ce face Constituția între « *străini* » și « *români din orice stat* », a întitulat legea dela 1881 « *lege asupra străinilor* », iar nu « *lege asupra străinilor și Românilor din orice Stat* » și de ce în art. 1 n'a zis « *străinul și românul din orice Stat* » ci numai « *străinul etc.... poate fi constrâns de guvern de a părăsi țara* ».

Condusă de luminatul său patriotism, Camera română va spune dacă Statul român este sau nu patria tuturor Românilor așezați în România sau dacă Românii din alte state, pe care împrejurările politice sau sociale i-a silit să-și caute refugiul la frații lor din România, trebue să se considere ca străini în casa fraților lor. Poporul din statul român e liber, în suveranitatea sa, să acorde sau să refuze ospitalitate cui voește și, mandatarii săi, presupuși a reprezenta voința poporului, vor arăta până la ce limite această ospitalitate se poate acorda Românilor din alte state.

Oricare ar fi însă părerea noastră în privința legalității expulzării noastre din punctul acesta de vedere, credem de datoria noastră de a declara că am considera pedeapsa expulsării ca prea ușoară, dacă în adevăr am avea conștiința c'am lucrat vreodată în contra siguranței Statului român.

Nu numai n'am lucrat niciodată în contra siguranței Statului român și n'am fi capabili de a o face, dar am făcut, din contră, tot ce ne-a stat în putință pentru a apăra interesele României, ai cărei fii ne obișnuisem a crede că suntem, am contribuit la creerea Statului român și am fi gata a reîncepe și a ne sacrifica oricând odihna, averea și viața spre a apăra patria-mumă a tuturor Românilor de orișice pericol.

Fiind expulsați deodată cu autorii unor proclamațiuni revoluționare către Românii din statul vecin ungar, trebue să presupunem — căci numai după presupuneri putem judeca — că guvernul român, indus în eroare de agenții săi, ne-a crezut și pe noi implicați în afacerea acestei proclamațiuni și ne-a expulzat spre a da satisfacție statului vecin. Dacă aceasta e cauza expulzării noastre, apoi suntem de două ori loviți pe nedrept.

Nu voim să zicem că n'am fi totdeauna gata de a lupta, nu numai cu condeiul, dar chiar și cu arma, pentru a crea fraților noștri din provinciile subjugate o soartă mai bună; nu suntem ținuți să ne manifestăm vederile noastre în această privință, nici să ne dăm aprecierea asupra proclamației în chestie, cu toate că însuși autorii acelei proclamații au în favoarea lor cel puțin buna intențiune de a fi voit să serve cauza Românismului, chiar dacă mijloacele întrebuințate de ei vor fi fost rele. Tot ce avem să spunem este că suntem cu desăvârșire străini de faptul acesta și că nu suntem nici instigatori, nici autorii acelei proclamațiuni. Dacă dar pentru faptul acesta ni s'a aplicat legea « *asupra străinilor* », rău și fără cale am fost condamnați pentru un fapt pe care nu l-am comis și nici Statul căruia guvernul român voia să-i dea o satisfacție n'a putut să fie satisfăcut prin pedepsirea unor inocenți.

Măsura luată în contra noastră este dar și nedreaptă și inutilă.

Vă rugăm deci, domnilor deputați, să luați în considerare aceste împrejurări și, convingându-vă de inocența noastră, să reparați, print'un vot, eroarea ce s'a comis în privința noastră, permițându-ne de a reintra în țară, unde ne-am lăsat soțiile, copii, părinții, surorile și alte rude, unde avem proprietăți și alte multiple interese, cari ne leagă de pământul țării, în țara în care am copilărit, am muncit și am suferit, în țara în care unii din noi avem morminte scumpe, în care zac copii, frați, surori, unchi, mătuși și nepoți de ai noștri, în țara pe care am considerat-o și o vom considera totdeauna ca patria noastră, fiindcă e patrie a Românilor și noi suntem Români de sânge și simțiminte.

Vă mai rugăm să aveți în vedere că ne-am lepădat de mult de protecțiunea străină, că actele noastre de emigrare se află de mai mulți ani în archiva onor. Camere, împreună cu petițiile prin care cerem recunoașterea calității de cetățeni români, recunoaștere pe care Camera

numai din cauza multiplelor sale ocupaţiuni nu ne-a putut-o acorda până astăzi, dar pe care nu ne îndoim că va binevoi să ne-o acorde acum.

Increzători în dreptatea noastră, domnilor deputaţi, ca unii ce reprezentaţi suveranitatea naţiunei române, sperăm că ne veţi redeschide porţile României cari pe nedrept ni s'au închis.

Sperăm că vă veţi inspira de interesele generale ale românismului, ai cărui membri suntem cu toţii şi că veţi zice:

« Dacă pe un român vinovat guvernul român n'ar trebui să-l gonească din ţară, apoi cu atât mai puţin ar trebui să aplice această pedeapsă unor români inocenţi ».

Şi în aşteparea verdictului d-voastră, vă rugăm, d-lor deputaţi, să primiţi încredinţarea deosebitei noastre consideraţiuni.

Nicolae Ciurcu, Al. Ciurcu, I, Corneanu

Rusciuc, 27 Noemvrie 1885.

(După ziarul *Naţiunea* din 26 Ianuarie 1885).

LEOPOLD RANKE ŞI MIHAIL KOGĂLNICEANU

DE

I. LUPAŞ

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 20 Noemvrie 1936

In şedinţa Academiei Române dela 6 Noemvrie 1936, când s'a cetit adresa privitoare la desvălirea statuii lui Mihail Kogălniceanu în capitala ţării, mi s'a părut potrivit momentul să anunţ, pentru şedinţa de azi, o comunicare despre întemeietorul istoriografiei române moderne şi despre marele său dascăl: Leopold Ranke, dela moartea căruia s'a împlinit anul acesta o jumătate de secol, iar dela vestita lui lecţie inaugurală, rostită în limba latină la Universitatea din Berlin despre înrudirea istoriei cu politica şi despre deosebirea dintre ele *(De historiae et politices cognatione et discrimine)* — un secol întreg.

Nu numai cei de un neam şi de un sânge cu el, ci toată lumea civilizată s'a obişnuit să-l considere pe acest profesor dela Berlin ca pe unul dintre marii maeştri şi îndrumători ai istoriografiei din veacul al XIX-lea.

După ce în tinereţe făcuse la Universitatea din Lipsca studii temeinice, Leopold Ranke reuşi să obţină o catedră de istorie la gimnaziul din Frankfurt an der Oder, unde a funcţionat timp de 7 ani. Trezindu-se în sufletul lui un puternic interes pentru cercetări şi studii istorice, a publicat o serie de monografii foarte apreciate, privitoare la istoria popoarelor romanice şi germanice dela 1494—1514 (1824) [1]) la principi şi

[1]) Ca adaus la această monografie istorică a tipărit şi o anexă de 202 p. intitulată « *Zur Kritik* neuerer *Geschichtschreiber von Leopold Ranke.* Eine Beylage zu desselben romanischen und germanischen Geschichten ». Leipzig und Berlin 1824. Analizând izvoarele narative pe care-şi întemeiase lucrarea, ajungea R. la concluzia: « Wahrhaft

popoare din Europa sudică (1827) ş. a. Aceste monografii izbutite i-au întemeiat o astfel de faimă, încât în scurtă vreme a fost invitat la Universitatea din Berlin, în cadrele căreia s'a putut desfăşura, în proporţii covârşitoare, activitatea lui didactică şi ştiinţifică. La începutul carierii didactice, sub influenţa prietenilor săi, a alunecat o clipă şi pe tărâmul publicisticii şi al activităţii politice. Decepţiile, pe cari le-a întâmpinat chiar dela început în acest domeniu, l-au făcut să-l părăsească repede refugiindu-se în bibliotecă,între cărţile sale şi prin diferite arhive, spre a cerceta cu răbdare documentele trecutului istoric, şi la catedră în mijlocul studenţilor săi, cărora a reuşit să le dea o pregătire aşa de bună, încât nu numai istoriografia germană a putut recruta din şcoala lui Leopold Ranke o serie considerabilă de savanţi cu reputaţie europeană, ci şi istoriografia altor naţiuni.

In cursurile sale stăruia mai ales asupra importanţei izvoarelor istorice, cu analiza cărora a ştiut să facă a se deprinde studenţii săi la exerciţiile de seminar, dând pregătirii lor tehnice o atenţiune puţin obişnuită până atunci şi care a fost mai târziu luată ca îndemn nu numai de către celelalte universităţi din Germania, ci încetăţenită treptat în studiul superior al tuturor universităţilor din Europa. Scriind istoria papilor în 3 volume: « Die römischen Päpste in den letzten vier Jahrhunderten » [1]) a surprins mulţimea cititorilor printr'o desăvârşită obiectivitate, până la care nu fusese capabil a se ridica nici unul dintre istoricii protestanţi dinaintea dânsului, iar

original fanden wir nur den Jovius (Paulus Jovius a cărui povestire: *Historiarum sui temporis libri 45* se întinde dela 1494—1547); doch auch ihn voll Lücken, mehr beredt als tief, nicht überall unbefangen » (p. 173). In prefaţă se scuză Ranke (dr. phil. Oberlehrer am Gymnasium zu Frankfurt an der Oder) că această critică este fragmentară, cu toate că ar fi putut să găsească principii călăuzitoare spre a-i asigura unitatea; dar adauge: « Der Weg der leitenden Ideen in bedingten Forschungen ist ebenso gefährlich, als reizend: wenn man einmal irrt, irrt man doppelt und dreifach: selbst das Wahre wird durch die Unterordnung unter einen Irrtum zur Unwahrheit » (pp. VII—VIII).

[1]) La 1834, când a apărut în cea dintâi ediţie, monografia aceasta fusese intitulată « *Die römischen Päpste, ihre Kirche und ihr Staat im sechszehnten und siebzehnten Jahrhundert* ». Titlul e modificat apoi cu 40 de ani mai târziu, când a publicat Ranke ediţia a 6-a, motivându-şi procedeul într'o notiţă de următorul cuprins: « So schrieb ich im Jahre 1834, einer Zeit, in welcher zwischen Rom und Deutschland Friede war oder doch zu sein schien. Die Vorrede, die ich hier reproducire, wohl auch das Buch selbst, enthält den Ausdruck der Stimmung jener Epoche. Aber wie sehr hat sich

prin cele 6 volume de istorie germană, în epoca reformaţiunii: « Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation » a dăruit literaturii istorice germane una din cele mai alese podoabe [1]). Intre anii 1852—61 a publicat cinci volume din istoria Franţei în secolul al XVI-lea şi al XVII-lea, cari i-au deschis porţile Academiei Franceze, între membrii căreia a fost ales; prin alte 6 volume de istorie engleză din aceeaşi epocă (publicate la Berlin şi Leipzig 1859-67) şi-a stabilit în opinia publică a cercurilor savante din Anglia, o autoritate necontestată, apropiată de aceea a vestitului istoric englez Toma Macaulay (1800—1859). Scrierile lui

seitdem Alles verändert! Indem ich 40 Jahre nach dem ersten Erscheinen eine sechste Auflage veranstalte, ist der Streit, der damals ruhte, wieder in volle Flammen ausgebrochen. Es versteht sich von selbst, dass in dem Buche deshalb kein Wort geändert werden durfte; aber ich kann mir doch auch nicht verhehlen, dass eine neue Epoche des Papsttums eingetreten ist. Ich habe den Vorgang derselben nur im Allgemeinen andeuten können, immer unter Wahrung des objectiven Standpunktes, den ich von Anfang an einzunehmen gesucht hatte, und es selbst ratsam gefunden, dem gegenwärtigen Pontificate in demselben Sinne meine Aufmerksamkeit zuzuwenden. Dem gemäss habe ich den ursprünglichen Titel, durch welchen das Buch an eine andere Publikation angeknüpft und auf das sechzehnte und siebzehnte Jahrhundert beschränkt wurde, nicht mehr wiederholen können, sondern einen umfassenderen gewählt. »

[1]) In introducere subliniază Ranke strânsa legătură dintre *istoria bisericească şi istoria politică:* « In Schule und Literatur mag man kirchliche und politische Geschichte von einander sondern: in dem lebendigen Dasein sind sie jeden Augenblick verbunden und durchdringen einander. Wie es überhaupt keine menschliche Tätigkeit von wahrhafter, geistiger Bedeutung giebt, die nicht in einer mehr oder minder bewussten Beziehung zu Gott und göttlichen Dingen ihren Ursprung hätte: so lässt sich eine grosse, des Namens würdige Nation gar nicht denken, deren politisches Leben nicht von religiösen Ideen angeregt und erhoben würde, die sich nicht unaufhörlich damit beschäftigte, dieselben auszubilden, zu einem allgemein gültigen Ausdruck und einer öffentlichen Darstellung zu bringen. Nicht zu leugnen ist, dass die Nation hiedurch in einen gewissen Widerstreit in sich selbst geraten. Die Nationalität bewegt sich innerhalb ihrer natürlichen, schon durch die Selbständigkeit der Nachbarn festgesetzten Schranken: die Religion, seit einmal diejenige in der Welt erschienen ist, die den Ausspruch und das Recht dazu hat, strebt ewig die allgemeine zu sein... Das Chalifat mochte kirchliche und politische Gewalt in einer Hand vereinigen; das Leben der abendländischen Christenheit beruht dagegen auf der unaufhörlichen Wechselwirkung zwischen Kirche und Staat;... in dem wechselseitigen Verhältniss von Staat und Kirche ist die jedesmalige Gestalt des Gemein wesens gegründet. Daher kommt es eben, dass die kirchliche Geschichte nicht ohne die politische, diese nicht ohne jene zu verstehen ist... Ist das nun bei allen Nationen der Fall, so liegt es doch besonders bei der deutschen am Tage, welche sich wohl von allen am anhaltendsten und sebständigsten mit kirchlichen und religiösen Dingen beschäftigt hat. Die Ereignisse eines Jahrtausends gehen in den Gegensätzen zwischen Kaisertum und Papsttum, zwischen Katholicismus und Protestantismus auf; wir in unseren Tagen stehen mitten in beiden. Ich habe die Absicht, die Geschichte einer Epoche zu erzählen, in welcher die religiös-politische Lebenstätigkeit der deutschen Nation in ihren kraftvollsten und productivsten Trieben stand. Ich verberge mir nicht die Schwierigkeit dieses Unternehmens, doch will ich mich daran wagen, es so weit bringen, als Gott mir verleihen wird. »

istorice au fost traduse în mai multe limbi. Numărul lor sporea din an în an cu atâta îmbelşugare încât la 1867, când s'a luat iniţiativa de-a le publica într'o ediţie de « *opere complete* », acestea s'au urcat până la nu mai puţin de *54 volume*.

La bătrâneţe s'a apucat să scrie şi o *istorie universală* (Weltgeschichte), din care au apărut 9 volume de valoare inegală şi disproporţionată, întru cât nici timpul unei îndelungate activităţi istorice de peste 60 de ani, nu i-a fost suficient să facă studii personale, deopotrivă de amănunţite şi de adâncite, asupra tuturor epocelor istoriei universale. Ultimul volum cuprinde lecţiile ţinute de Ranke, într'un curs special, pentru regele Bavariei Maximilian II — şi poartă titlul « *Über die Epochen der neueren Geschichte* » (despre epocele istoriei moderne). Moartea a fost destul de milostivă, zăbovind până la adâncile lui bătrâneţe a-l cerceta, spre a smulge condeiul ager din mâna lui Leopold Ranke, care a decedat la Berlin, în vârstă de 91 de ani.

Cum înţelegeau să aprecieze istoricii români importanţa şcoalei şi a metodei lui Ranke, arată necrologul tipărit într'un foileton al cotidianului « *Românul* » din Bucureşti, la 1 Iulie 1886, în care se spunea că « ştiinţa germană, sau mai bine, istoria Europei a pierdut în ziua de 23 Mai 1886 pe unul din cei mai mari ai săi reprezentanţi: Leopold von Ranke... într'adevăr, singura cale azi menită a duce pe istoric la cunoaşterea deplină a adevărului, la desfăşurarea tuturor cauzelor şi consecinţelor, cari animă evenimentele istorice ale unei epoce... această cale a fost bătătorită de nemuritorul istoric german, dela 1822 până la 1886, adică în curs de 64 ani — grande mortalis ævi spatium! — totdeauna cu o siguranţă, cu o activitate, cu un discernământ şi cu o artă, de felul cărora nu mulţi istorici, în toată lumea şi în toate timpurile, pot să ne dea numeroase exemple... O singură credinţă a fost pentru Ranke: aceea care-l conducea în întocmirea lucrărilor sale istorice. El zicea: istoria este artă şi ştiinţă (Kunst und Wissenschaft zugleich). De aci, acea admirabilă experienţă sau, dacă vreţi, îndemânare a face ca toate notele, toate cercetările cele mai străine între dânsele la prima vedere, să se unifice într'un tot armonios, să prezinte cititorului adevărul istoric,

sub formele cele mai estetice, sub care totuşi rigurozitatea ştiinţifică n'a încetat niciodată a exista, a da afirmărilor cugetătorului valoarea şi autoritatea cele mai inatacabile. Ca şi Niebuhr, ca şi mai în urmă pe alt teren Mommsen — încă una din ilustraţiunile de căpetenie ale ştiinţei germane, — Ranke a căutat pentru studiul acelor două secole, al XVI-lea şi al XVII-lea — secole decisive în istoria civilizaţiunii umane, — a merge neobosit până la izvoarele de întâia mână, până la documentele acelea care au fost, ca să zicem astfel, martorii oculari şi auriculari ai epocelor ce studiază istoricul. De aci, pentru nemuritorul istoric, cercetări de zecimi de ani, în colecţiunile documentelor italiene, franceze, prusiene; de aci, fixarea unor puncte adevărate, dar încă până la el necunoscute, cu privire la modul de a înţelege istoria, de a urmări, din eveniment în eveniment, eficienţa, cauzalitatea, concordanţa sau discordanţa şi consecinţele faptelor...».

Concepţia istorică a lui Ranke se deosebea de a înaintaşilor, ca şi de a contemporanilor săi. Aceştia propovăduiau că datoria şi scopul istoriei ar fi să ţină «scaun de judecată», asupra evenimentelor şi oamenilor din trecut — după cuvântul cunoscut al lui Schiller: « Weltgeschichte ist Weltgericht » (istoria lumii e judecata lumii). Cu toată modestia şi cu întreg simţul de răspundere morală al omului, care-şi dă seama de greutatea imensă a problemei, ce-şi asumă istoria când purcede la reînvierea trecutului, deci a vieţii dispărute — spunea profesorul Ranke: alţii au fixat istoriei scopul de a rosti judecăţi asupra trecutului şi a da sfaturi contemporanilor, pregătindu-i pentru viitor; ştiinţa noastră istorică nu aspiră însă la o misiune atât de înaltă, ci se mulţumeşte cu năzuinţa de a spune cum s'au întâmplat *aevea* lucrurile (wie es *eigentlich* geschehen ist...). Nu este deci chemarea sau datoria istoricului, să pronunţe verdicte, nici să laude — nici să osândească pe cei dispăruţi din ceata vieţuitorilor pământeni, ci numai să-şi dea toată silinţa a stabili *adevărul* [1]). Atât şi nimic mai mult. Dar în silinţa aceasta să fie desbrăcat cu totul de orice preocupare

[1]) Intr'o recentă publicaţie germană se repetă aidoma postulatul acesta prin cuvintele: « Der Historiker ist kein Richter für die Vergangenheit und kein Gesetzgeber für die Zukunft, sondern ein Diener der Wahrheit, der als solcher durch Geburt

personală, subiectivă, în aşa măsură încât în scrisul său, străbătut de cea mai desăvârşită obiectivitate, să se poată « stânge *pe sine însuşi* » *(sich selbst auslöschen)*.

Măsura acestei obiectivităţi maxime a fost în stare s'o atingă Leopold Ranke în scrierile sale istorice, care se disting atât prin precisiunea informaţiunilor culese din izvoarele analizate în mod imparţial şi cu toată penetraţiunea, căreia nu-i scapă nimic din ce este esenţial, cât şi printr'o expunere foarte îngrijită, adeseori artistică, de o claritate şi de o pregnanţă impunătoare. Strălucirea talentului de mare scriitor se manifestă şi în felul, cum a ştiut selecţiona în scrierile sale momentele principale din vastul material documentar şi în puterea de a zugrăvi, plastic şi pătrunzător, desfăşurarea evenimentelor şi caracterul personalităţilor cu rol decisiv, fără a îngădui să străbată în povestirea sa nici unda cea mai slabă de simpatie sau antipatie, ci năzuind în toate împrejurările să caute a exprima adevărul răsărit din cercetarea atentă şi conştiincioasă a izvoarelor.

Această severă metodă ştiinţifică l-a scutit de poticniri şi de abateri dela postulatul celei mai depline obiectivităţi, fie că a tratat în scrierile sale momente din istoria papilor, ori din trecutul Germanilor, al Francezilor, Englezilor, Spaniolilor, Italienilor, Sârbilor [1]), ş. a. A devenit proverbială

---

vor allem seinem Volke, aber daneben auch den mit ihm in Raum- oder Kulturgemeinschaft verbundenen Nachbarn und dem Wohle der Menschheit verpflichtet ist. Wir wollen uns... daran erinnern, dass es die Aufgabe der Historiker ist: Irrtümer kritisch aufzulösen, Einseitigkeiten aufzudecken und selbst zu vermeiden, aber nicht minder im Sinne Leopold von Rankes stets den universal-historischen Gesichtspunkt im Auge zu behalten » cf. A. Brackmann, *Deutschland und Polen. Beiträge zu ihren geschichtlichen Beziehungen*. München u. Berlin, 1933, p. IV.

[1]) *Die Serbische Revolution. Aus serbischen Papieren und Mitteilungen*, în care dă următoarea descriere despre felul, cum a ucis Kara Gheorghe Petrovici pe tatăl său: « Gleich an der ersten Bewegung des Landes, die sich, in Erwartung eines Einfalles der Oesterreicher, noch ehe diese kamen, im Jahre 1787 erhob, nahm er einen Anteil der für sein ganzes Leben entscheidend wurde. Er sah sich genötigt zu fliehen, und da er seinen Vater nicht unter den Türken zurücklassen wollte, nahm er auch sein ganzes bewegliches Eigentum und sein Vieh mit: so ging er der Sawe zu. Je näher sie aber diesem Flusse kamen, desto banger wurde dem Vater (der von Anfang an sich lieber ergeben hätte, wie so viele Andere) und oft riet er zur Rückkehr. Noch ein Mal und am dringendsten, als sie schon die Sawe vor sich sahen: wir wollen uns demütigen, sagte er, und wir werden Verzeihung erhalten; gehe nicht nach Deutschland, mein Sohn; so wahr dir mein Brod gedeihen möge, gehe nicht. Georg blieb unerbittlich; auch der Vater war endlich fest entschlossen. Er sprach: gehe denn allein hinüber, ich bleibe in diesem Lande. Wie, antwortete Kara Georg, soll ich erleben dass dich

« seninătatea olimpică » a lui Ranke — considerată ca model de urmat din partea istoricilor doritori să clădească, drept rezultat al muncii lor obositoare, opere capabile a-şi supravieţui autorii.

* * *

Dar, veţi întreba, poate să aibă Ranke vreo legătură cu istoria Românilor sau cu vreunul dintre cultivatorii ei?

Poate, de sigur, şi încă una foarte însemnată: cel mai de seamă istoric şi bărbat de stat al Românilor din veacul al XIX-lea, Mihail Kogălniceanu, întemeietorul istoriografiei române moderne, a fost — după cum recunoaşte însuşi — un produs intelectual, răsărit din şcoala lui Ranke.

Când şi-a rostit acesta, acum o sută de ani, lecţia inaugurală despre înrudirea istoriei cu politica şi despre deosebirea dintre ele, — între ascultătorii săi era şi tânărul Mihail Kogălniceanu, care a rămas profund impresionat de ştiinţa marelui său dascăl şi a găsit mai târziu, la 1891, prilej să-şi exprime recunoştinţa faţă de Universitatea din Berlin şi de vestiţii ei profesori, într'un memorabil *discurs academic*. Fie-mi îngăduit a reproduce cuvintele în cari ţinea bătrânul Mihail Kogălniceanu să facă amintire de anii tinereţelor sale studioase, de profesorii ale căror cursuri le-a urmat şi de efectul acestora asupra activităţii sale, fie de ordin literar-ştiinţific, fie de ordin social-politic.

« Berlinul de pe atuncia — spunea Kogălniceanu, în şedinţa festivă a Academiei Române, prezidată de însuşi Regele Carol I — îşi dobândise numele de Atena Germaniei; şi prin patriotismul, inteligenţa şi marea mişcare naţională, ce domnea în toate clasele nobile şi burgheze ale capitalei Prusiei, de pe atuncia se prevedea rolul cel mare, ce 35 de ani în urmă Prusia avea să joace în istoria omenirii, ajungând apoi la egemonia întregii Germanii, la reînvierea imperiului lui Barbarossa...

---

die Türken langsam zu Tode martern? besser ists, ich bringe dich auf der Stelle um. Er griff zur Pistole, schoss den Vater nieder und liess dem noch Zuckenden durch einen Gefährten den Todesstoss geben. Im nächsten Dorfe sagte er zu den Leuten: begrabt mir den Alten da draussen; trinkt ihm auch für seine Seele ein Todtenmahl. Dazu schenkte er ihnen das Vieh das er mit sich führte, und ging über die Sawe (ed. II. 1844, pp. 175—176).

intrat apoi student la Universitate, am avut de mari dascăli pe Gans, profesor de dreptul natural, care era de o elocvenţă atât de mare, de un liberalism în idei atât de larg, încât din toate părţile Germaniei şi chiar din alte ţări, alergau cu miile, studenţii, ca să-i asculte vorbirea şi elocvenţa sa, dulce ca o melodie; astfel încât a şi trebuit a se abate păreţii la două săli, pentru a lărgi sala unde el predica ştiinţa tinerii generaţiuni germane.

« *Am avut de dascăl pe Leopold de Ranke (1795—1886), marele istoric căruia, cu ocaziunea jubileului său de 60 de ani de profesorat, ajuns la adânci bătrâneţe, am avut şi eu onoarea a-i adresa acum câţiva ani,* 20 Februarie 1877, *felicitările mele, felicitările întâiului său student român dela Universitatea din Berlin.*

« Am avut fericirea de-a avea dascăl pe marele Savigny, celebrul profesor de dreptul roman, celebrul ministru de justiţie şi unul din fiii cei mai distinşi ai coloniei franceze din Berlin.

« In saloanele lui Savigny am fost prezentat şi lui Alexandru Humboldt (1769—1859) care îmi arăta, în general, un deosebit interes pentru ţările române, atât de necunoscute pe atunci, încât nici numele *de Români* nu se ştia. De aceasta, în adevăr nu trebue să ne mirăm, când însuşi în Moldova şi în Muntenia numele de *Român* nu era întrebuinţat, înlocuit fiind prin numele provincial de *Moldovean şi Muntean*...

« Alexandru Humboldt, spirit eminamente cercetător, îmi arătă o deosebită dorinţă de a cunoaşte în ce constă literatura noastră... Spre a-i satisface curiozitatea, eu am scris în limba germană o scurtă privire asupra micei noastre literaturi de pe atuncia, pe care am publicat-o în *Lehmanns Magazin für die Litteratur des Auslandes* [1]).

« Vacanţele le petreceam ordinar în Pomerania, la Schwienemünde, pe atuncia un mic orăşel pe ţărmurile mării, sau la Hehringsdorf, sat mic, tot pe ţărmul mării şi recomandat mai întâi de Wilibald Alexis (1798—1871), celebrul romancier şi

[1]) Revista aceasta începuse a apărea la Berlin din a. 1832, de trei ori pe săptămână. Studiul lui Mihail Kogălniceanu a fost publicat în Ianuarie 1837 cu titlul: *Rumenische oder walachische Sprache und Litteratur.*

care, deşi eu nu aveam decât 20 de ani, mă luă în strânsă amiciţie, Hehringsdorf astăzi este devenit oraşul balnear mare şi cel mai frecventat al Germaniei de Nord...

« Wilibald Alexis, în plimbările noastre, mă iniţia la marea lucrare ce se opera pe atunci în Germania, atât în privinţa unităţii politice, cât şi în privinţa aspiraţiilor şi sforţărilor burghezimii, de a intra în vieaţa politică, care până atunci aparţinea mai cu deosebire nobilimii. El mai întâiu îmi da amănunţimi asupra marei reforme care se făcuse în Prusia, adică emanciparea şi împroprietărirea ţăranilor prusieni...

« In una din vacanţele de vară, comitele Schwerin îmi dădu ospitalitatea în Schweringsburg, vechiul castel al strămoşului său, feldmareşalul lui Frederic cel Mare, comitele Schwerin. Acolo, subt ochii mei, văzui aplicarea legii de emancipaţiune, făcută cu 25 de ani înainte. Am văzut pământurile emancipate, unele rămase în stăpânirea vechilor proprietari de moşii, altele trecute vechilor servi deveniţi proprietari. Am văzut satul vechiu al foştilor clăcaşi, Alt-Schwerin, şi satul nou clădit după emancipare, Neu-Schwerin.

« Straniu lucru! Legea proprietăţii din Prusia avea mare asemănare cu condiţiunile proprietăţii rurale din Ţările Române. Principiul ce se găseşte în vechea noastră legislaţiune, pentru a se da ţăranului spre cultivare până la două treimi din întinderea moşiilor, iar o treime se rezerva în seama stăpânului, exista şi în Prusia...

« Tot în timpul petrecerii mele în Berlin, prin camaradul meu de studii, fiul cunoscutului istoric Kohlrausch, am fost prezentat ducesei de Cumberland, sora Egeria (sfătuitoarea Regelui Wilhelm III) şi curând ajunsei în intimitatea Principelui Gheorghe, fiul Ducelui de Cumberland carele, după suirea pe tron a bătrânului Duce de Cumberland, deveni Principe regal, mai târziu însuşi rege de Hanovra, sub numele de Gheorghe V şi în fine detronat de către însuşi vărul său Wilhelm I (1866).

« Mulţămită contactului meu cu atâţia bărbaţi ai Germaniei şi primit în cercurile politice din Berlin, am avut fericita ocasiune şi putinţa a-mi îmbogăţi mintea cu ideile reformatrice, ce atunci inspirau înaltele inteligenţe ale Germaniei.

Da, Universităţii din Berlin, *a doua mea mumă*, Universităţii Fredericia Wilhelma; da, exemplului ce mi-a dat amorul pentru patria germană şi pe care l-am găsit în toate păturile societăţii germane, fie nobilime, fie burgheză, datoresc eu amorul pentru patria română şi *spiritul liberal*, care m'a însufleţit în toate actele vieţii mele...

« Binevoitorii mei ascultători nu creadă cum că aceste cuvinte, care le zic, sunt complimente de curtesan, adresate unui Hohenzollern, astăzi Rege al României.

« Toată viaţa mea, şi tânăr şi în vârstă coaptă, am mărturisit în mai multe rânduri, că culturii germane, că Universităţii din Berlin, că societăţii germane, bărbaţilor şi marilor patrioţi cari au operat reînălţarea şi unitatea Germaniei, datoresc în mare parte tot ce am devenit în ţara mea, şi că la focul patriotismului german s'a aprins *făclia patriotismului meu român* » [1]).

In asemenea cuvinte categorice înţelegea Mihail Kogălniceanu să exprime, la 1891, prinosul recunoştinţii sale pentru toate îndemnurile binefăcătoare, primite din lecţiunile celebrilor săi profesori dela Universitatea din Berlin, între cari influenţa concepţiei şi a metodei istorice din şcoala lui Ranke a fost hotărîtoare pentru mănoasa-i carieră ştiinţifică din deceniile de mai târziu.

Nu vom greşi afirmând că, în entusiasmul său juvenil, tânărul student din Moldova tocmai sub impresiile culese dela cursurile profesorului Ranke, va fi conceput proiectul de a publica la Berlin, în limba franceză, o sinteză a istoriei române (1837).

Cu doi ani mai înainte începu să apară la Bucureşti cea dintâiu încercare de sinteză a istoriei noastre naţionale. Era încercarea profesorului dela Colegiul Sf. Sava: Aron Florian (originar din comuna Rod, jud. Sibiului) care ar fi dorit să înfăţişeze icoana trecutului românesc, *în opt volume*. Nu au apărut însă decât trei volume (1835—1838), cuprinzând cel dintâi istoria Ţării Româneşti până la Radu dela Afumaţi;

[1]) Cf. *Analele Academiei Române. Partea administrativă. Desbaterile* 1890—1891. Seria II. t. XIII. Bucureşti, 1892, pp. 257—264 şi N. Cartojan, *M. Kogălniceanu* în colecţia « *Clasicii români comentaţi* », ed. « Scrisul Românesc », Craiova, pp. 108—117.

al doilea, până la uciderea lui Mihaiu Viteazul; iar al treilea tratând pe larg domniile lui Radu Şerban şi Radu Mihnea.

Era o încercare prematură, ale cărei dificultăţi de neînvins au împiedecat realizarea unui proiect prea îndrăzneţ, întru cât lipseau cu desăvârşire lucrările pregătitoare, de neapărată trebuinţă pentru orice sinteză istorică.

In timpul când se străduia profesorul Florian să tipărească la Bucureşti această carte de istorie, cu scopul de a face din ea un bun instrument de educaţie morală-patriotică a tinerelor generaţiuni, studentul moldovean al Universităţii din Berlin, Mihail Kogălniceanu, se simţi şi el îndemnat să publice în limba franceză, întâiul volum din *Istoria Valahiei, a Moldovei şi a Valahilor transdanubieni (Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens:* I dela 1241—1792, Berlin 1837, cu titlul modificat: *Histoire de la Dacie, des Valaques Transdanubiens et de la Valachie* a apărut şi într'o nouă ediţie tot la Berlin în 1854) închinându-l « Alteţei Sale Serenissime, Mihail Sturza, Principele Domnitor al Moldovei » ca « omagiu de recunoştinţă şi devotament respectuos ».

Ceea ce l-a îndemnat pe Kogălniceanu să grăbească a publica această carte, a fost mai ales trista experienţă culeasă din călătoriile sale prin Germania şi Franţa, unde a găsit o lipsă totală de cunoştinţă şi de interes pentru Ţările Române, chiar unele regiuni îndepărtate din Africa şi din America fiind mai cunoscute decât Principatele dela Dunăre.

Tânărul Mihail Kogălniceanu, atunci în vârstă de 20 de ani, simţi trebuinţa de a demonstra neamurilor civilizate, că Românii sunt înzestraţi cu virtuţi ce anevoie s'ar găsi la alt popor şi că scăderile lor trebuesc socotite numai ca urmările triste ale unor cârmuiri vicioase şi rele, din trecut. Pentru a face această demonstraţie, credea că mijlocul cel mai potrivit i-l oferă istoria naţională, căreia dorea să-i lărgească orizontul, căutând a înfăţişa instituţiunile, administraţia, moravurile, cultura şi literatura, într'un cuvânt întreagă vieaţa trecută a Românilor.

După întoarcerea sa în Moldova, n'a mai continuat să publice şi alte volume din proiectata lui sinteză de istorie naţională. Dându-şi seama că o asemenea lucrare trebue precedată

de cercetarea aprofundată şi sistematică a izvoarelor, şi-a îndreptat atenţiunea spre publicarea de documente, în revista « *Arhiva Românească* » şi de *cronici moldoveneşti*, în importanta sa colecţie întitulată *Letopiseţele Ţării Moldovii* (Iaşi 1852), colecţie care a putut să aibă două ediţii îngrijite de însuşi Kogălniceanu. (Ediţia a doua, întregită, s'a publicat la Bucureşti, în 1872, cu titlul modificat: *Cronicele României sau Letopiseţele Moldaviei şi Valahiei*). A înţeles deci, să întreprindă aşa numita « muncă de subsol » (Arbeit unter der Erde), fără a cărei migăloasă şi trudnică îndeplinire nu putea să aibă perspective de reuşită, nici o încercare de sinteză.

Ideile generale, din care se poate descifra concepţia istorică a lui Mihail Kogălniceanu, au două izvoare: glorioasa tradiţie a istoriografiei moldovene de o parte, influenţa şcoalei germane, de alta. Istoriografia română din secolul al XVII-lea avu norocul să fie continuată cu iscusinţă de acest Moldovean care, îmbinând în fiinţa sa o armonioasă conlucrare a tradiţiei cu tendinţele spre progres, a izbutit să înalţe istoriografia română la nivelul cerinţelor ştiinţifice din secolul al XIX-lea.

Preocupările lui în această direcţie şi-au găsit expresiune adecuată în *Cuvântul introductiv la cursul de istorie naţională*, rostit în ziua de 24 Noemvrie 1843, la *Academia Mihăileană* din Iaşi.

Pe auditorii săi ţinea să-i lămurească atunci, că nu are de gând a-i obosi cu prea multe date cronologice amănunţite, nu va înfăţişa faptele deosebit, după ani şi zile, ci *într'un chip colectiv.*

O metodă, pe care în timpul de faţă o numim *genetică*, îl preocupa deci pe tânărul Mihail Kogălniceanu, la începutul cursului său de istorie naţională, pe care nu i-a fost dată putinţa să-l desvolte în împrejurări de libertate ştiinţifică.

Cuvântul introductiv a devenit celebru întocmai ca şi introducerea istoricului elveţian Ioan Müller din Schaffhausen, care dăduse istoriei definiţia că ar fi « pomul cunoştinţei binelui şi al răului ». Pe acest istoric îl cunoştea Mihail Kogălniceanu; citează chiar un cuvânt al lui, în care spunea că cine

vrea să se înalţe « la vrednicia de istoriograf », va trebui să piardă din vedere « orice atingeri momentane şi particulare ». Kogălniceanu năzuia deci spre obiectivitate cât mai deplină, rugând auditorii să nu-i ia în nume de rău « o mică plecare pentru naţia sa », care nu-l va împinge însă până la ignorarea faptelor, ci va şti să se ferească de exageraţiunile « romanomaniei » şcoalei lui Petru Maior, « exageraţiuni care au produs o patimă răspândită, — cum spunea Kogălniceanu — mai ales în Transilvania şi la unii din scriitorii din Valahia ».

Dela Ranke, care îşi deschisese cursurile cu memorabila lecţie în limba latină despre *înrudirea istoriei cu politica şi despre deosebirea dintre ele* (1836), învăţase Kogălniceanu a cunoaşte şi a preţui strânsa legătură între ştiinţa istorică şi între preocupările politice ale timpului său. Neîntrecutul maestru al istoriografiei din secolul al XIX-lea spusese chiar în lecţia sa inaugurală că « ştiinţa lucrurilor trecute rămâne imperfectă fără observarea celor prezente, iar înţelegerea prezentului e cu neputinţă fără cunoaşterea timpurilor trecute » (Rerum gestarum scientia imperfecta est sine praesentium notitia; praesentium intelligentia nulla est sine prioris aevi cognitione). Deci legătura între fenomenele trecutului şi între frământările timpului în care a trăit Kogălniceanu, era firesc să-şi găsească o expresiune în cuvântul lui introductiv dela 1843. Fiind ideea centrală a activităţii sale întregi ideea unităţii naţionale, spunea lămurit auditorilor: « Dacă Grecii au căzut odată sub jugul lui Filip şi în urmă sub jugul Romanilor, este pentrucă au voit să fie Plateani, Tebani, Atenieni, Spartiaţi, şi nu Elini, tot aşa şi strămoşii noştri au voit să fie Ardeleni, Munteni, Bănăţeni, Moldoveni şi nu Români, rareori ei au voit să se privească între dânşii ca o singură şi aceeaşi naţie: *în neunirea lor dar trebue să vedem izvorul tuturor nenorocirilor trecute*, ale căror urme încă până astăzi sunt vii pe pământul nostru. Departe de a fi părtinitorul unui simţământ de ură către celelalte părţi ale neamului meu, *eu privesc ca patria mea toată acea întindere de loc, unde se vorbeşte româneşte şi ca istorie naţională, istoria Moldovei întregi înainte de sfâşierea ei, a Valahiei şi a fraţilor din Transilvania.* »

Avea deci Kogălniceanu *o privire largă îmbrăţişând cu deopotrivă înţelegere trecutul istoric al Românilor din toate provinciile*.

Pe lângă ideea unităţii naţionale, aceea a *continuităţii istorice* îl preocupa în egală măsură, îndemnându-l a sublinia că istoria *ne leagă cu veşnicia*, punându-ne în contact cu seminţiile trecute şi cu cele viitoare, cărora are să le transmită povestirea faptelor noastre. La Universitatea din Berlin era pe atunci stăpânitoare influenţa ideilor lui Hegel, cu privire la filoşofia istoriei. In sensul acestora, ideea centrală a continuităţii, a devenirii istorice, nu era decât *realizarea progresivă a raţiunii divine* în om şi prin mijlocirea lui în lume, ceea ce alt Moldovean de geniu, Mihail Eminescu, a reuşit să exprime lapidar prin cunoscuta-i definiţie: « Istoria lumii cugetă, deşi încet însă sigur; *istoria omenirii este desfăşurarea cugetării lui Dumnezeu* ». [1])

Şi în scrisul istoric al lui Mihail Kogălniceanu se resimte influenţa acestei idei filosofice-religioase. Dovada ne-o dă chiar menţionatul *Cuvânt introductiv*, stăruind asupra adevărului că: Istoria după Biblie trebue să fie, cum a fost întotdeauna, « *cartea de căpetenie a popoarelor* ». Deci nu teoretic, prin definiţii, ci în mod practic înţelegea Kogălniceanu să preţuiască valoarea educativă a istoriei naţionale, ca fiind egală sau aproape egală, cu aceea a cărţii cărţilor, cu a Sfintei Scripturi, care prin razele ei de lumină eternă a călăuzit neamurile civilizate în toate năzuinţele lor spre progres.

Oricât de mult era stăpânit Mihail Kogălniceanu de pasiunea cercetărilor istorice, cărora şi-a închinat cei mai frumoşi ani de activitate, împrejurările vieţii româneşti din a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu i-au îngăduit să rămână exclusiv în brazda acestor cercetări, ci l-au chemat la luptă, în câmp deschis şi la contribuţii foarte importante în domeniul constructivismului politic, rezervându-i rolul unuia dintre cei mai activi şi mai chibzuiţi ctitori ai României moderne.

Politica practică are numeroase relaţiuni vădite cu istoriografia. S'a întâmplat adeseori să răsară, dintre cercetătorii tre-

[1]) Cf. M. Eminescu, *Scrieri politice şi literare*. Bucureşti 1905 pp. 419—20 şi ediţia *D. Murăraşu*, Craiova pp. 37—39.

cutului, pricepuţi arhitecţi ai prezentului şi îndrumători spre zările viitorului.

Acesta a fost cazul şi cu Mihail Kogălniceanu. Activitatea lui istorică apare ca o pregătire, ca o prefaţă a activităţii politice, fără ca în cursul acestei binecuvântate activităţi, el să fi dat vreodată uitării ideile din prefaţă şi învăţămintele culese din studiul răbdător al trecutului. De aceea putem afirma că activitatea lui politică n'a fost decât o prelungire, în forme diferite, şi *o fericită încununare a activităţii lui istorice*. Kogălniceanu s'a dovedit, într'o măsură mai largă decât oricare dintre contemporanii săi munteni, moldoveni sau ardeleni, în stare *şi să scrie şi să facă istorie* la înălţimea nivelului ştiinţific şi politic al acestui secol. A dat astfel o justificare românească pentru întărirea adevărului, că *istoria nu este decât politica trecutului*, câtă vreme *politica apare ca istoria prezentului* [1]).

Intemeiat pe învăţămintele trecutului a reuşit Kogălniceanu să vadă lămurit problemele timpului său şi să contribue esenţial la fericita lor deslegare. In duioasa lumină crepusculară a carierii sale politice, de peste 4 decenii, el putea rosti, cu adâncă mulţumire sufletească, mărturisirea, ce reaminteşte cuvintele din rugăciunea dreptului Simeon: «Acum slobozeşte stăpâne pe robul tău în pace!» La 1883 aruncând o privire retrospectivă, asupra carierii sale politice şi oprindu-se la programul politic din 1848, elaborat de el şi publicat sub titlul «Dorinţele»... spunea: «Am avut fericirea să ajung să văd că din cele 35 de articole [2]) sau câte sunt, 31 de articole le-am văzut realizate şi *la realizarea lor am luat şi eu parte*». Ar fi putut adăuga, cu deplină îndreptăţire, cuvântul evlaviosului Aeneas: «*et quorum pars magna fui*»...

Drept motto al cărţii sale tipărite la Berlin, în 1837, aşezase Kogălniceanu cuvintele lui Salustius: «*et qui fecere et qui facta aliorum scripsere, multi laudantur*». Mulţi sunt

---

[1]) Cf. Wilhelm Bauer, *Einführung in das Studium der Geschichte.* Tübingen 1928 p. 36: «Die Geschichte ist die Politik der Vergangheit, die Politik die Geschichte der Gegnewart»...

[2]) Cf. «*Anul 1848 în Principatele Române*» Ed. Academiei Române. Bucureşti vol. I. pp. 177—179.

lăudați și pentru faptele lor și pentru felul cum au scris despre faptele altora. Așa este și cu Mihail Kogălniceanu: *el merită laudă și ca făptuitor și ca scriitor de istorie.*

Membrii Academiei Române vor stărui mereu să-și împlinească datoria de a vesti lauda lui Mihail Kogălniceanu și pentru scrierile istorice și pentru faptele politice, prin care a reușit să devină întemeietorul istoriografiei române moderne și unul dintre marii ctitori ai României întregite.

CONGRESELE DE ISTORIE DELA VENEŢIA ŞI DELA ROMA

DE

NICOLAE IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 9 Oct. 1936

I

Congresul cercetătorilor perioadei în care spiritul italian s'a refăcut, pregătind astfel alcătuirea Italiei ca Stat, aşa-numitul *risorgimento*, — ale cărui origini trebue căutate fără îndoială în trecut, şi în veacul mai depărtat, dela politica, în secolul al XVI-lea, a Casei de Savoia până la publicarea de Muratori a cronicilor italiene din toate oraşele şi toate ţinuturile şi la alcătuirea « Analelor Italiei » în care se întâlneşte tot ce a săvârşit şi suferit poporul italian —, s'a ţinut la Veneţia în prima parte a lunii Septembre, supt presidenţia activă, ba chiar stăruitoare, a ministrului Justiţiei, d. de' Vecchi di Val Cismon, care a avut un rol deosebit de important în alcătuirea societăţii dedicate acestui scop şi în larga publicare de documente privitoare la această epocă.

Era o operă strict italiană, însufleţită de cel mai înalt sentiment naţional, aşa cum îl înţelege: însufleţit şi optimist, fără consideraţii de falsă obiectivitate paralizantă, spiritul fascist. Au fost admişi dintre străini numai aceia cari locuesc în Italia şi au acolo o situaţie oficială. Astfel, pe lângă d. Claudiu Isopescu, atât de harnicul profesor de româneşte la Universitatea din Roma, a cărui activitate de propagandist nu poate fi îndestul de lăudată, mai ales că orice sprijin, mai ales material, îi lipseşte, doi învăţaţi, dintre cari unul vorbea

în numele Ungariei, iar celalt, cu tot numele maghiar, avea raporturi cu Viena, din archivele căreia a adus o importantă contribuţie. Pentru tot ce ne-a unit cu poporul italian în ceasurile grele ale lui, mi s'a făcut deosebită onoare de a fi invitat anume din străinătatea care n'avea rost la această adunare naţională.

Inainte de a atinge cele două comunicaţii româneşti, cred că e bine să semnalez două lucruri care ar putea fi imitate şi la noi pentru întărirea acelui spirit încrezător şi activ de care avem atâta nevoie.

Intâiu, alături de frumoasele cuvinte ale primarului Veneţiei şi ale amicului mieu contele Orsi, istoric al Italiei moderne, discursul rostit de ministru, general al miliţiei fasciste, purtând uniforma ei înaintea prinţului moştenitor, care presida.

In el s'a încercat, în chip fericit, sinteza, aplaudată, dintre tot ce se cuvine noului regim mussolinian pentru învierea naţiei şi sporirea patriei şi ceea ce trebue să se păstreze neapărat, ca recunoştinţă pentru trecut şi temeiu pentru viitor, dinastiei care a făcut marele sacrificiu al împărţirii unor puteri care reveniau înainte Suveranului. In deosebire de ce se făcea, atât de umilitor, înainte, prezintându-se istoria Italiei, — fără a se gândi că poporul e ceea ce hotărăşte şi merită să fie avut în vedere —, după capitolele stăpânirilor străine, numeroase, apăsătoare şi factori de adâncă demoralizare, s'a urmărit continuitatea ideilor şi sforţărilor neamului însuşi. Acelaşi e sistemul pe care l-am adoptat şi-l urmăresc în a mea laborios executată istorie a Românilor, din care sânt fericit să vă ofer, împreună cu ultima parte din *La place des Roumains dans l'histoire universelle*, tomul al II-lea, *Sigiliul Romei*, anunţându-vă că al treilea, în curs de tipărire, vă va putea fi prezintat pe la 15 Noembre şi că o mare parte din al patrulea este şi redactată.

A doua observaţie priveşte însăşi existenţa societăţii care a organizat şi a adus la atât de bun capăt congresul. Avem nevoie de o astfel de alcătuire şi noi pentru epoca în care s'a înnoit naţional sufletul nostru şi patru generaţii au luptat ca să se dea neamului largile hotare de astăzi. Atenţia cercetătorilor se opreşte prea mult asupra celor mai mici amănunte

din vremile mai vechi și nu numai că neglijează înfățișarea acestor silinți adesea eroice, dar, ceea ce este mai grav, *nu se caută măcar adunarea și buna păstrare a materialului, expus să se piardă, căci se risipește zi de zi, cu împrăștierea sau dispariția familiilor care au jucat un rol.* Spiritul de continuitate al Brătienilor a izbutit să-și dea, pentru societatea care poartă numele marelui ministru al lui Carol I-iu, o întreagă serie de volume, pline de o noutate uneori abia așteptată și a căror bună prezintare technică răspunde valorii cuprinsului. Dar memoria lui Rosetti rămâne încă nelămurită în multe privinți. Din altă legiune decât a « Roșilor » munteni dela 1848, n'avem aproape nimic. Datoria, imensă, de recunoștință față de Mihail Kogălniceanu n'a început măcar a se plăti și o societate închegată pe baze șubrede n'a dat până acuma roade. Eliad, cu însușirile lui, atât de mari, și cu defectele care-l expun uneori ridicului, rămâne un mit. Cu privire la alții nu știm absolut nimic și archive de familie pline de o informație folositoare rămân pecetluite. Trebue să mai spun odată că în posesiunea colegului A. C. Cuza, căruia i-au fost încredințate de Teodor Rosetti, fratele Doamnei Elena, se găsesc două mari lăzi în care se află lucruri de familie — o scrisoare a mamei lui Vodă, Sultana, Greacă, adusă de o Doamnă fanariotă, actul de deces al lui Alexandru Ioan I-iu și toate rapoartele lui C. Negri. Lăsăm astfel părăsirii ce e mai prețios din documentele acestei puternice încordări pentru întemeiarea Statului național, atunci când în Italia se dă un mare volum amintirii dictatorului venețian dela 1848, Daniele Manin și atât de încercatei lui familii, se urmăresc și ultimele răvașe ale celor mai mici din colaboratorii la greaua operă și se dau la lumină și hârtiile, mai mult de caracter administrativ, ale unui Lanza.

Și acolo la activitatea membrilor atât de râvnitoarei asociații, puse supt scutul unuia din luptătorii primului ceas pentru triumful fascismului, se adaugă contribuția militarilor, cari au depus pe masa prezidenției volumele importante ieșite din truda unor ofițeri cari-și dau samă că armata nu e decât o parte, atât de esențială, din vastul corp, de aceeași însuflețire, al națiunii înseși.

1*

Academia Română ar putea uni silinți până acum răzlețe și influență asupra normelor după care ar avea să se facă publicațiile viitoare. Ar fi astfel în spiritul acestui al doilea fundator al ei, neuitatul Dimitrie Sturdza, care în toată vieața și opera sa a căutat să glorifice — să ne amintim cele zece volume ale *Documentelor privitoare la Renașterea României* — isprava îndeplinită de generația sa în epoca fericită a celei dintâiu Uniri.

Venind acum la comunicațiile noastre, am prezintat una din cele mai curioase figuri ale Rinascimentului italian, pe acel Marco Antonio Canini, Venețian, student la Padova, refugiat în Toscana, apoi amestecat, și cu apucături de conspirator, cu un ideal ca al Saint-Simonienilor din Franța, în revoluția venețiană dela 1848, pentru ca să treacă în Grecia, a cării vieață populară a cunoscut-o real și adânc, până la Vlahii rătăcitori, și a cules cântecele populare ale cleftilor și satelor, ca să treacă în Turcia, pregătind și un roman asupra misterelor Constantinopolei. Furnisor în războiul Crimeii, el ajunge la București, unde lucrează pentru a crea o școală italiană și un așezământ agricol, precum la Greci visase de tăierea Istmului de Corint și de întemeierea, cu tovarășii săi politici, a unui oraș italo-elin. Scriind versuri italiene pentru Cuza-Vodă și un tratat de filologie în românește, crede că s'ar putea stabili o înțelegere a noastră cu Ungurii, una a Grecilor cu Slavii și așteaptă descălecatul în Balcani al lui Garibaldi. Nereușind înaintea unei realități așa de protivnice, se întoarce în Apus, locuind până la 1870 în Paris, și, urmărind și mai departe planuri în parte numai imposibile, se consacră unor noi lucrări de filologie în care diletantul, care se ia la luptă cu un Ascoli, are, și mulțumită unei largi cunoștințe de limbi străini, curioase gâciri, care arată scăpărări de minte cu totul remarcabile. A murit la Veneția, legat până la capăt de țara noastră, pe care o socotea, și nu fără dreptate, uitătoare față de dânsul; ar fi o datorie să îngrijim de mormântul lui, și o voiu face prin Liga Culturală, dacă acest loc de odihnă se poate găsi.

D. Isopescu, foarte bine primit, a expus, clar și cu cel mai bun accent italian, vicisitudinile, scurte, ale unei asociații latine, și cu Italieni, avându-și sediul la Paris, cam în aceeași

vreme, și amintirea acestei fericite stări de spirit care va trebui să revie, era mai mult decât oricând la locul ei într'o ședință unde, supt o formă științifică, neobosita propagandă maghiară răscolia totul ca să arăte că Ungurii și Italienii s'au iubit de-a lungul secolelor, uitând debuturile unguresti prin jăfuirea Italiei de Nord, lupta cu Veneția pentru stăpânirea Dalmației și participarea credincioasă a mai multor generații maghiare la acțiunea habsburgică împotriva conștiinții italiene.

D. Ferrari, bibliotecarul dela Marciana, cu care am, de mulți ani, cele mai amicale raporturi, mi-a dăruit, cu un volum din *Libro dell'amore* al lui Canini, în care e tradusă, dar foarte slab, și poesia românească, lucrarea de etimologie a acestuia, apărută la Paris, și cele două volume ale dicționarului de cuvinte grecești în limba italiană, ici și colo cu mențiuni despre noi.

II

Congresul de studii bizantine la Roma, al V-lea dela cel pe care am izbutit să-l adun la București, a fost strălucit, aducând peste patru sute de participanți, cu un număr de vreo sută de comunicații în cele patru zile de lucru. Lipsiau între principalii reprezentanți ai acestor cercetări doar, pe lângă totdeauna absenții Hesseling, din Olanda, și Strzygowski din Austria, amicul mieu Charles Diehl, din cauza grijilor familiare, și învățatul rus, stabilit în Statele-Unite, la Madison, Vasiliev.

Inainte de ședința de deschidere s'a vizitat marea expoziție de lucruri bizantine dela Vatican, cuprinzând vreo cinci odăi, pline de icoane, de sculpturi, de prețioase stofe copte și mai ales de manuscripte. Organizatorul congresului, care n'a arătat nicio osteneală, d. Silvio Mercati, a redactat și un catalog amănunțit *(Catalogo della mostra di manoscritti e documenti bizantini disposta dalla Biblioteca Apostolica Vaticana e dall'Archivio Segreto in occasione del V Congresso internazionale di studi bizantini, Roma, 20-26 settembre 1936*, Città del Vaticano 1936; 28 pp. in 8°).

Deschiderea congresului s'a făcut în sala de ceremonii a Capitoliului şi-şi poate închipui cineva ce idei putea să trezească şi ce sentimente să inspire un cadru aşa de măreţ. Afară, soarele cald auria bronzul împăratului care a creat prin îndelungata sa străduinţă contra barbarilor, amintind pe Traian, Dunărea mijlocie romană, deschizând astfel, pe această linie dunăreană, paralelă cu cea mai veche, balcanică, drumul către Orientul nostru latin.

Cuvântarea, frumoasă, a d-lui Bottai şi aceea, plină de miez, a ministrului de' Vecchi au avut meritul, pe care nu ştiu de l-au observat în de ajuns aceia, numeroşi, cari, în sinteza bizantină, văd mai ales factorul elenic, — aşa că pot cuprinde toată această vieaţă imperială de un mileniu şi jumătate într'un fel de imposibilă desfăşurare a naţionalismului grecesc, înţeles în sens modern, — sau cel ortodox, de a afirma puternic, dintr'un loc aşa de venerabil şi de sacru, că acolo pe Bosfor, şi într'o aşa de largă rază împrejur, a fost mai presus de toate Imperiul, de acelaşi caracter şi de aceeaşi esenţă intimă, oricare ar fi fost limba întrebuinţată şi altarele de închinare, ca şi manifestarea lui vechiu-romană în Occident.

S'a dat apoi cuvântul d-lui Millet, şi pentru Franţa şi pentru ce reprezintă el în domeniul studiilor de artă bizantină, dar şi pentru că aducea mişcătoare rânduri de pioase amintiri din partea d-lui Diehl. Au urmat, alfabetic, delegaţiile naţionale.

A fost vorba în cuvântările cetite sau improvizate mai puţin de sensul Bizanţului şi de opera îndeplinită în cercetarea lui, de perspectivele ce se deschid şi pe care, cum se va vedea, am încercat să le definesc la sfârşit, cât de farmecul Romei clasice şi de prestigiul Italiei actuale, de rolul ei în lume, cu ce are astăzi ca legături, ca prietenii şi ca simpatii. Unii, ca trimeşii Ungariei şi Bulgariei, chiar şi al Germaniei, în momentul când tineretul hitlerist defila pe străzile Romei, au vorbit şi de raporturile politice actuale, pe care delegatul maghiar le-a exagerat după obiceiul alor săi, d. Filov dela Sofia neuitând nici alianţa dintre cele două dinastii.

Aşa fiind, era o datorie pentru mine să afirm nu numai legături cu Bizanţul, în concepţii, în aşezăminte, în patronatul ortodoxiei, în continuarea coroanei bizantine pe zidurile

bisericilor noastre, dar şi tot ce e, fără îndoială, roman în noi şi să învederez aceasta prin înseşi sunetele, pentru întâia oară auzite la un congres internaţional, ale limbii noastre. Nu mi se va putea obiecta că atât de puternicele, repetatele aplause şi vădita emoţie a părţii italiene din numerosul auditoriu se îndreptau către neologismele de care am făcut uz, romanitatea noastră linguistică fiind atestată şi prin putinţa de a alege, de a primi şi de a asimila aceste cuvinte, dintre care cele mai multe au peste un veac de încetăţenire românească.

Să mi se îngăduie să rostesc şi să dau tiparului însuşi textul italian al acestui discurs, aşa cum l-am putut restitui, aproape cuvânt după cuvânt, la capătul acestei şedinţi pe care niciodată n'o voiu putea uita:

« Eccellenza, signore e signori,

Parlo nel nome del governo romeno, dell'Academia Romena, dell'Istituto di bizantinologia di Bucarest, dell'Istituto per lo studio dell'Europa sud-orientale, ma anche come iniziatore ed organizzatore del primo congresso di studi bizantini in un momento quando si credeva che queste riunioni fossero quasi impossibili. Ma il merito è di vincere l'impossibile e siamo quì in un luogo dove le impossibilità sono state vinte. Provo dunque una speciale soddisfazione partecipando, dopo una sola assenza, a questo quinto tra i nostri congressi.

Ma, parlando in nome della Romania, sento il piacere, ancora più grande, di rappresentare una nazione che da questa Roma ha origine, lingua e nome, — quello di Romani non essendo stato mai abbandonato dal popolo, benchè gli Stati fossero stati chiamati Valacchia, dagli stranieri, Moldavia, dai Romeni del settentrione stessi.

Rappresentiamo dunque una sintesi storica delle due Rome, formata, sviluppata e mantenuta fin'ora, che forma l'interesse della nostra storia.

Bisanzio è stata innanzi tutto, come continuazione dell'Impero di Roma: legge, ordine ed autorità. Chi conserva, come l'Italia di oggi, questi tre concetti fondamentali, assicura

l'avenire dell'umanità. E chiunque deve inclinarsi innanzi a quei che l'hanno fatto.

E non posso finire senza aggiungere ancora qualche parole. La lingua romena non pretende di dover esser impiegata nei congressi internazionali. Ma, quando essa rassomiglia tanto all'italiano da poter esser compresa da voi tutti, io farò sentire anche nelle mie materne voci quello che riassume il mio pensiero:

Salut Roma eternă. Salut Roma, locul nostru de origine. Salut legea, ordinea și autoritatea incarnate în Italia de azi. Salut Imperiul cel vechiu și, din partea mea, și Imperiul cel nou».

Chiar în acea zi s'au început comunicările, și reprezintanții României, foarte numeroși, cel mai important grup național, cuprinzând dela Academia noastră, între membrii activi și corespondenți, pe dd. N. Bănescu, Gh. Brătianu, păr. N. Popescu și generalul Rosetti, iar, din afară, pe păr. C. Petrescu, pe dd. Balotă, Cuclin ș. a., au avut o largă parte pentru această primă zi.

Comunicația d-lui Bănescu a atins raporturile Genovei cu Imperiul bizantin în secolul al XV-lea, d. Brătianu a vorbit despre sensul « democrației » pe vremea Impăratului Nichifor, la Teofan, trecând apoi la sensul « demelor » bizantine, partide de sport și de politică, dar și de cartiere, recunoscute și folosite de Stat (s'a desvoltat și o interesantă discuție, cu participarea, plină de interes și foarte elogioasă, a d-lui Grégoire).

D. Balotă a fixat ce reprezintă poporul albanez în romanizarea Balcanilor. Tânărul secretar al Școlii românești din Roma, d. Berza, a vorbit despre cercetările sale privitoare la Amalfi și un alt Român, membru al școlii, d. I. I. Rusu, a încercat o etimologie a Bizanțului.

De mare interes a fost adausul d-lui C. Marinescu la cunoștința raporturilor Aragonului catalan în secolul al XV-lea în Orient; încă odată d-sa a întrebuințat comoara de informații strânsă, acum câțiva ani, în Archivele din Barcelona. D. Ortiz, colegul nostru mutat în vechea sa patrie, Italia, și-a adus aminte cu duioșie de noi, prezintând, cu multe elemente

nouă, o sinteză a legăturilor dintre Fanarioții din Principate și Italia. In sfârșit a fost ascultată cu o deosebită atenție comunicația păr. C. Petrescu, care, printr'un studiu îndelungat și printr'o publicație foarte prețuită, a ajuns în fruntea cunoscătorilor mai tineri ai acelei muzici bizantine pe care am ascultat-o în vechiul cadru al mănăstirii de rit grec dela Grottaferrata și într'o audițiune laică la Roma însăși.

Străinii au desvoltat teme care, de aproape sau de departe, ne priviau. Astfel aceea a d-lui Grégoire despre pavlichieni, cu prezintarea principalului document latin, pe care a hotărît să-l publice. D. Dölger a căutat să arăte că în gândul lui Constantin-cel-Mare vechea Romă n'a fost părăsită și i-am obiectat ce adânc era înrădăcinată noțiunea capitalei răsăritene în mintea creatorului Constantinopolei. D. Millet a făcut să se vadă cât italianism este în frescele cutării mănăstire din Vestul Serbiei. D. Dalleggio a prezintat bogata culegere de inscripții genoveze din biserica perotă a Dominicanilor, devenită Arab-Giamì. O lungă discuție s'a prins în jurul părerilor păr. Dvorník cu privire la « cazul Fotie », a cărui discuție se pare că nu va înceta până la sfârșitul lumii. D. Ensslin a crezut că găsește originea lui « Dei gratia » la Bizanț. D. Falier-Papadopulos a vorbit în jurul ediției sale a lui Phrantzes. Comunicația d-lui Halecki despre Papalitatea romană în vremea schismei și Orientul bizantin a fost și de o deosebită frumusețǎ de formă. D. R. Cessi a vorbit elocvent despre « urmările cele dintâi ale căderii exarhatului de Ravena în 751 [1]) ».

Am arătat, din parte-mi, ce liberă a fost viața de provincie în Imperiul bizantin. In ea trăiesc State (Siria, Egiptul, Armenia), în ea se respectă comunități rurale (ca pentru Niculiță și Asănești), dar mai ales se păstrează autonomii orășenești.

[1]) Am regretat că n'am putut asista la comunicarea d-lui M. Bréhier, despre cele mai vechi iconostase, de marmură, dar și de lemn, la aceia a d-lui Boškovič despre influența Italiei de Sud asupra sculpturii sârbești la Dečani. D. Costa Louillet a dovedit că nu poate fi vorba de incursiuni rusești în Imperiul bizantin înbinte de 860. Gheorghe Zavira din Siatista (Sacista), în Macedonia care a scris în Ungaria « Teatrul Elenic sau Noua Eladă » a fost obiectul unei înfățișări de H. Horvath: dat fiind locul lui de origine, arată a fi Român. Pare a fi fost interesantă și cercetarea d-lui C. Miatev asupra « ceramicei decorative » în Bulgaria și la Bizanț (de altfel d-sa a publicat de curând un întreg studiu asupra ei). V. *Sunti delle communicazioni per ordine alfabetico degli autori*, Roma 1936.

In ele mai mult decât în orașele lombarde s'a format conștiința italiană, pe când la Dunăre viața politică de cetăți s'a stins și în Dalmația s'a elenizat, Grecii păstrându-și grecești orașele. In schimb, Veneția, cu tolerantul ei regim colonial, a permis, în Moreia, în alte părți elenice și mai ales în Creta, ale cării registre de notari, pline de « Vlahi », am început a le cerceta în Archivele dei Frari, ivirea sensului național al grecității contemporane.

Invitat să vorbesc la radio din Roma, întâiu italienește, apoi, seara, românește, în prima conferință pe care a trebuit, din motive tehnice, s'o reduc la spațiul de cinci minute, am arătat ce falsă e ideia, așa de răspândită, a decadenței latine. Pe când Italia, trezită la mândria de sine însăși, perfect disciplinată și înzestrată cu toate mijloacele tehnice, a creat un Imperiu latin, noi, cei din Sud-Estul Europei, am fost necontenit capabili de înaintări naționale, pe când Slavii s'au supus totdeauna îndemnurilor de afară și Germanii, în Ardeal, în Banat, în Bucovina, în Basarabia, în Dobrogea, au rămas închiși în domeniile lor de colonizare. Astăzi noi cucerim încetul pe încetul orașe pe care nu noi le-am întemeiat. Dar, cu voia d-voastră, dau, la sfârșitul tipăririi memoriului, întregul acestei conferințe care a trebuit așa de mult prescurtată.

In conferința de seară, am învederat cum, neînțeleși și ofensați, timp de secole, Italienii au trebuit să se întoarcă spre trecutul lor propriu, și acolo au găsit pretutindeni sigiliul Imperiului. De aici a răsărit noul ideal imperial, care înaintează dela Victor Emanuel al II-lea la Benito Mussolini. Și această comunicare o voiu publica la capăt.

Congresul, îmbogățit cu excursii în Calabria și Sicilia, pe care restrânsele mele mijloace nu mi-au îngăduit a le face, trebuia să se mântuie la Neapole cu patru discursuri, făcute de mine și de dd. Grégoire, Ensslin și Filov, ca președinte al congresului din Sofia. Neputându-se păstra numărul cerut de ascultători, adaug aici, în textul francez, considerațiile mele asupra direcției în care, după ce s'a înfățișat la congres, se îndreaptă studiile bizantine: nu povestire, ci, dela un capăt la altul, o nouă interpretare, mai largă, dar mai ales studiul

moştenitorilor Bizanţului pentru a-l regăsi pe acesta, şi descoperirea, al cării capăt nu se vede — dovadă ce a găsit d. Whitmore şi, alături, şcoala germană la Sf. Sofia —, a noilor elemente de artă.

Congresul al VI-lea va fi la Beirut, cu excursii la Damasc şi în Deşert. Cum Germania n'a oferit Münchenul lui Krumbacher, a rămas să ne adunăm peste şase ani la Budapesta. Cum, făcând propunerea, delegatul ungar, d. Moravcsik, a lăsat la o parte Bucureştii, i-am observat-o, declarând că, pentru vechile relaţii ungaro-bizantine şi pentru Muzee, vom veni şi noi acolo, că, oricum, « n'ar fi fost la Roma al V-lea congres, dacă n'ar fi fost la Bucureşti primul ».

Nu trebuie să uit tot ce datorim pentru buna primire colegului Mercati, — care mi-a dăruit o preţioasă colecţie de stampe —, d-lui Romanelli şi secretarilor italieni. In numele congresului mi-am îngăduit a li prezinta mulţămirile cele mai călduroase. Şi nu putem uita atenţia de care ne-am învrednicit la Sfântul Părinte Piu al XI-lea, el însuşi un cercetător istoric şi un bibliotecar de pe vremuri, care ni-a vorbit despre marea necesitate a înţelegerii Bisericilor, şi la creatorul noii Italii, d. Mussolini. Prietenia, deosebită, unică, pe care a arătat-o trimesului României, ca unuia care, la ceasul cel greu, a apărat dreptatea italiană, mi s'a părut că se răsfrânge asupra întregului nostru popor pe care nicio contingenţă politică trecătoare nu-l va putea despărţi sufleteşte de cel italian.

A.

VITALITÀ LATINA NEL SUD-EST EUROPEO, CONFERENZA FATTA ALLA RADIO DI ROMA.

C'era un tempo quando si parlava di decadenza latina, e tanti dei Latini, di quei cioè che hanno non soltanto la lingua che deriva da quella dei Romani, ma anche almeno una parte della stirpe italica, credevano che davvero nella concorrenza tra le razze umane altri avessero un'energia superiore e mezzi più adatti per vincere.

Bentosto è accaduto il contrario. La vittoria, in gran parte latina, nell'imenso conflitto di ieri e, dopo, il magnifico slancio degli Italiani che, sotto la direzione di un uomo di volontà geniale, sempre creatrice, diedero alla dinastia di Savoia un dominio coloniale immenso, quattro volte tanto esteso che quello della nobile patria e con questo una corona imperiale che rammenta in quei dintorni, dove tutto quello ch'è civiltà viene, sia anche in una forma profondamente barbarizzata, o da Roma, o dal romano Bisanzio o dalla penetrazione italiana del medio evo, quella dei conquistatori della vecchia repubblica e dei Cesari fino a Giustiniano.

Un raffronto trà l'espansione latina e quella delle razze rivali, germanica e slava, sarebbe bastato per distruggere quella teoria pessimistica della latinità che se ne và per il deficito di nascite nella Francia, per le frequenti rivoluzioni della Spagna, per certi fenomeni politici dell'Italia innanzi la guerra.

Mi limiterò a costatazioni storiche sulla sola carta del Sud-Est europeo, magnifica regione dove si aprono immense possibilità accanto a quelle che hanno realizzato da se diverse nazioni medievali e moderne. Parlerò dunque di quel vasto territorio che certi geografi italiani chiamano «Balcania», includendovi anche la Romania, benchè questa appartenesse alla regione ben delimitata dal Danubio e dai Carpazi (includerla nella «Balcania» sarebbe dunque lo stesso che confondere la Svizzera colla peninsola italica), la Grecia stessa essendo non balcanica, ma mediterranea, malgrado gli acquisti nella Tessaglia, nell'Epiro e nella Macedonia, e la Iugoslavia essendo non una provincia balcanica, ma nelle sue radici geografiche, una dinarica.

Vediamo quello che vi hanno fatto prima gli Slavi, che sarebbero i soli padri delle nazioni che si chiamano oggi Serbo-Croati e Bulgari.

Spesse volte si parla di una penetrazione slava dal Nord, dalle regioni pannoniche e dace, venendo da una coscienza politica, da un'idea di conquista e di nuovo ordinamento sui ruderi di una romanità mezzo distrutta da invasioni barbariche anteriori, di carattere germanico.

Niente di più falso. Se gli Slavi sono nei Balcani questo è dovuto a un doppio impulso non slavo. Prima quello della Roma bizantina, che guadagnava colla continua colonizzazione dei barbari ed imponeva, a tutti, quei patti che sono all'origine delle formazioni bizantine. Bisanzo diede la sua civiltà, sotto la quale non si trova un organismo morale slavo, comme, dai Romeni, la trasmissione che comincia dai Traci e riceve quel che chiamo «il sigillio romano», che è rimasta intatta. Il secondo impulso è quello degli Avari turanici, che hanno mostrato ai loro sudditi slavi la via di Bisanzio.

Non è stata slavizzata tutta la penisola. Gli Albanesi conservano nelle loro montagne l'antica vita degli Illiri, e, nella lingua, una parte importante viene dal tesoro latino. In, vece di sparire, si sono estesi su vasti territori, andando fino nei dintorni di Atene o nelle isole vicine. Fino hieri si parlava una lingua romanza nelle isole prossime alla Dalmazia dove questa lingua era quella di Ragusa stessa. Una popolazione romena, numerosissima, continuava a mantenersi non soltanto nella montagna dei pastori, ma nella Tessaglia e fino al Monte Ato, l'arcaica pendulazione di quei pastori andando fino al Taigeto e Vlachi, cioè Romeni, trovandosi anche nel secolo quintodecimo in Creta, mentre che nel Nord erano chiamati, due secoli prima, come coloni nella Serbia dei Nemanidi, ed i famosi Morlachi, i Vlachi del Mare, erano un fattore importante nelle rivalità e le lotte trà Venezia e la Casa di Austria nell'Ovest dei Balcani. I Greci stessi non ammessero gli Slavi della campagna nelle loro città e così conservarono il loro carattere nazionale. Tanti Serbi di hoggi hanno teste romane, e Cvijic, il grande geografo serbo, ritrovava Romeni di origine nel bel mezzo della Iugoslavia di oggi.

In nissuna parte della loro espansione, nè in Russia, nè in Polonia, nè in Boemia, nè in questo Sud-Est europeo gli Slavi furono *creatori*.

Colonie tedesche sono state spinte, da fattori politici *che non erano Tedeschi*, nelle stesse regioni carpato-balcaniche. Ogni nuova legione di tale penetrazione è rimasta rilegata al solo territorio della prima colonizzazione.

I Cavaglieri Teutonici, stabiliti nella Transilvania meridionale verso il 1200, se ne andarono in Prussia dopo essersi querelati col rè ungherese che gli aveva chiamati ed istallati comme avanguardia di crociata. I Sassoni, che formano anche oggi una parte culturale importante della popolazione transilvana, sono rimasti nei loro borghi. Scendendo come negozianti al dilà delle montagne, non sono stati capaci nè di collaborar coi Romeni, nè di fondar chiese, di alzar mura, di impiantar la città germanica delle loro origini. Oggi non sanno valersi di tutte le possibilità create dalla fondazione della Grande Romania ed, invece di scendere verso il Danubio, come i loro avi, si nutrono di una coscienza pan-germanica, riguardando verso Berlino. Nella Bessarabia meridionale, dove gli postò lo Zar Alessandro, nella Dobrogea, nella Russia meridionale non hanno mostrato mai una capacità di espansione.

Tutt'altra è l'opera, di una straordinaria vitalità, dei Romeni.

Roma ha dato il suo carattere alla base etnica dace. Non solo quella dei Cesari vittoriosi, ma anche quella, di tanto antica penetrazione popolare, che trasformò, salvo i porti greci, tutta la penisola. *I Romeni sono i rampolli di tutta questa romanità orientale*, rappresentando su questo territorio quel che rappresentano sul loro le nazioni latine dell'Occidente.

Dove che la sorte gli avesse tollerati tra tanti pericoli, essi, i poveri, i disarmati, essi, gli abbandonati e perduti, hanno imposto il loro carattere. Tutti pastori, dai Carpazi Beschidi di Polonia fino al capo Matapan, sono stati Vlachi, la lingua essendo perduta soltanto in tempi recenti.

Quando Venezia estese i suoi possessi nei Balcani e creò nuove città, sulle vie di commercio, come guida dei mercanti nelle città macedoni che sorsero si vedeva il Romeno. L'arte degli orefici veneziani, lo stile sfarzoso della vita veneta furono introdotti in quelle vallate degli antichi Illiri e Traci.

Nello stesso tempo, tanti Sassoni diventavano Romeni. Anche Magiari accettarono talvolta la dolce lingua latina. Soli i Siculi, essendo soldati privilegiati dei rè ungheresi, si guadagnarono migliaia di Romeni che frequentano nondimeno la

loro chiesa e si riconoscono esser Romeni. Nella vecchia Moldavia tanti Russi diventarono buoni Latini.

Da che abbiamo la Transilvania, la popolazione romena, non sostenuta dallo Stato, occupato dalle lotte politiche, assale la città. E, nella Dobrogea meridionale, i Romeni balcanici, spostati dai Greci e dai Bulgari, si annidano e, in una diecina di anni, da pastori, diventano ottimi agricultori ed anche pescatori al pari della vecchia popolazione slava.

L'avvenire latino può essere glorioso: un poco di solidarietà è quello che, oggi, manca.

B.

IMPERIALISM ITALIAN, CONFERINȚA DIN ROMA PENTRU PUBLICUL ROMÂNESC.

Ceea ce se vede mai clar în Italia, ceea ce este mai interesant nu numai supt raportul politic, dar și supt acela al spiritului general, popular, e imperialismul.

Trebue făcută o distincție între două imperialisme.

Unul e imperialismul de Stat, care impune forme și dă direcții. El nu atinge sufletul poporului și el nu poate fi durabil decât în anume circumstanțe favorabile și supt imperiul unui om excepțional, trecător, cum suntem noi cu toții.

Altul e imperialismul care se formează de sine în mijlocul unei societăți.

El vine dintr'o lungă pregătire, care poate să ție zeci de ani și care ajunge a crea forțe irezistibile. Cei cari nu observă aceste transformări, toate, nu pot să prevadă ce va rezulta din ele. Și e, prin urmare, un lucru natural ca ei să rămâie uimiți înaintea lucrului nou care apare.

E ca în natură, unde crisalida pare moartă. Abia dacă reacționează la lovitura care o atinge. Dar miracolul se produce înăuntru. Cândva, la împlinirea timpului, zbucnește de odată fluturul de toată frumuseța, care-și iea largul și elegantul său zbor în lume.

Când e vorba de un popor, acesta, făcându-și mușchi și aripi, nu lasă neschimbat nimic din ceea ce era înaintea acestei

explozii de vitalitate. Una după alta formele vechi se duc și ca prin minune apar cele noi.

Ele au o legătură între sine. Nu sunt improvizații și nu sunt termini opuși, cari se ciocnesc și scârție strident. Se simte cea mai perfectă legătură între toate aceste manifestări, și totalul face atunci, și tocmai de aceea, cea mai mare impresie.

Așa s'a întâmplat cu poporul italian.

Rareori a fost vre unul atât de neînțeles, de rău interpretat, de defăimat, de insultat adesea în chipul cel mai grosolan, decât dânsul. Ar fi o carte utilă aceea care ar aduna toate judecățile ce s'au pronunțat în cursul timpurilor moderne și contemporane relativ la dânsul. Toți ignoranții, toți nechemații, toți superficialii, scriind în limbile lor, au crezut că pot să ofenseze una din cele mai nobile rase din lume. Italienii de azi, cetind aceste pagini infame, ale unei adevărate crestomatii a urii, a disprețului, a îngâmfării și stupidității, ar putea să-și fortifice și mai mult marele și meritatul sentiment pe care-l au despre dânșii.

Observ însă în această privință că la noi s'a scris mai puțin, din cât s'a putut scrie, în acest sens. Chiar în zilele cele mai rele pentru poporul italian ceva ne-a împiedecat de a sublinia lipsurile timpului. Și unde am alunecat, a fost nu din propriile noastre impresii, ci supt influența scriitorilor străini despre Italia.

E și mai rău, poate, și decât atâta: falsa înțelegere a lucrurilor italiene din partea celor mai mulți străini. Asemenea caricaturi, fie și elogioase, au făcut pe Italieni să sufere mai mult chiar decât condamnările cele mai brutale. Pentru că în dosul acestora din urmă se simte pasiunea care desfigurează, pe când în iubirea neghioabă lipsa de pătrundere jignește și mai adânc.

A fost un timp când Italienii, astfel judecați, înțeleși și pricepuți, n'au putut face altceva decât să se întoarcă asupra lor înșilor,— aceasta e crisalida din care s'a desfăcut ceea ce face astăzi puterea și măreția lor.

Pe când vieața politică mergea cum putea, privirile întoarse asupra trecutului, cu faptele pe care le cuprinde și monumentele pe care le-a lăsat, au descoperit mari motive de cea mai

legitimă mândrie. Respectul pentru formele străine din vremea contemporană a dispărut, și unei serii de spirite înalte li s'a impus necesitatea de a găsi noua formulă eliberatoare.

Din fundul vechii Rome, a cării cunoștință nu era o materie de școală ori un subiect de literatură și un capitol de povestire istorică, s'a ridicat *conștiința nevoii de autoritate* și *conștiința posibilității de a crea*.

De aici acea ascensiune subită, peste toate negațiunile rivalului și ironiile ușoare ale inimicului, acea progresiune admirabilă care se chema ieri Victor Emanuel al II-lea și astăzi, supt profunda înțelegere a unui rege care cântărește drept valoarea oamenilor și li lasă cel mai larg câmp de acțiune, spre mai marea glorie a Domniei, care e totdeauna un complex de sforțări presidate, une ori inițiate și totdeauna recompensate de Suveran, se chiamă Benito Mussolini, de sigur o providențială apariție, cum istoria, senină și imparțială, va trebui să o recunoască.

Italia farà da a fost cândva o formulă de politică externă. Ea înseamnă astăzi și altceva, adecă: *în toate domeniile*, *Italia va lucra italian*. Şi, « a lucra italian » e pentru dânsa a lucra roman, iar a « lucra roman » e « a lucra imperial ».

Inseamnă oare ca această nație, de o așa de numeroasă și puternică populație, necontenit în creștere — și ce mândri sunt toți de această înflorire a copiilor voinici și frumoși, cari sunt, în adevăr, cu veselia şi avutul lor, domnii țării! — ar voi să subjuge universul?

Nu. Nici vechea Romă n'a căutat așa ceva. *Dacă a trecut frontierele, e pentru a se duce unde o chema anarhia altora*. Dar, *unde a fost, a dus sensul organizației și principiul autorității*. Iar din ele a ieșit neapărat *necesitatea creațiuni continue*.

Dela un capăt la altul al Italiei, această creațiune urmează. *E o mobilizare de forțe în perpetuă acțiune*.

Rezultatele le prețuește, cu sau fără voie, oricine se întoarce și după câteva luni. *Lucrurile solide și mari se fac « sub specie aeternitatis » și, am adăugi, în limba strămoșilor comuni, « sub signo auctoritatis »*.

C.

LES VOIES NOUVELLES DES ÉTUDES SUR BYZANCE COMMUNICATION DEVANT ÊTRE LUE À LA RÉUNION DES BYZANTINOLOGUES À NAPLES.

Les congrès qui réunissent les historiens permettent non seulement de constater les progrès qui viennent d'être réalisés, mais aussi la direction vers laquelle s'orientent les recherches.

Celui qui vient d'être clos a réuni plus de quatre cents passionnés d'études byzantines et le nombre des communications a été tout aussi grand que leur valeur et l'apport qu'elles ont fourni à la science. Mais, comme je le disais, c'est cette orientation qui me semble en avoir été le plus grand intérêt.

D'abord, une constatation. On n'a pas raconté des événements et on n'a pas tracé de biographies. Pourtant les moyens d'information ne manquent pas. Il est question de donner de nouvelles éditions des chroniques et des traductions qui ont été parfois traitées trop sévèrement sans tenir compte des difficultés inévitables qui s'y ajoutent, mais ces récits ne sont pas de la même valeur et n'offrent pas les mêmes garanties. Depuis Ducange et Gibbon on reprend de vieux préjugés et on souscrit à des jugements de parti, on s'approprie des calomnies et on croit naïvement à des assertions ridicules. Toute la caricature byzantine, bavarde et passionnée, ressuscite dans les volumes de Lebeau, et des hommes d'État, des chefs d'armées sont rabaissés au niveau des raconteurs d'antichambre, alors qu'on élève au premier rang des princes dont le grand mérite a été celui de se faire agréer par les moines lettrés ou par des parasites et des flagorneurs (on en a un exemple en Roumanie du XV-e siècle avec Radu, devenu « le Grand » pour avoir fondé un beau couvent et avoir abrité un patriarche oecuménique déposé).

On peut bien dire que, si le récit lui-même n'attire plus, sauf si un aussi grand talent littéraire que celui de M. Diehl lui donne une vie de beaucoup supérieure à celle de l'ainsi-dite histoire romancée, une révision générale des jugements sur les personnalités doit être entreprise courageusement.

Il faudra pour cela un sens de la vie politique qui manque souvent à ceux qui n'ont pas voulu en affronter les risques, mais qui en ont perdu la faculté de découvrir les ressorts cachés de la vie humaine et d'apprécier les vraies possibilités, au défaut desquelles toute condamnation est injuste et vaine.

Je ne nierai pas que dans les jugements rectifiés il ne sera pas loisible d'arriver à cette belle objectivité qu'on demande, parfois tumultueusement, à l'histoire. Les problèmes de nos jours nous poussent vers tel des problèmes, déjà résolus, du passé et nous distribuons, sans le vouloir, notre sympathie et notre antipathie d'après les sentiments qui nous agitent. Nous restons nous-mêmes quand nous touchons aux vies disparues.

Mais dans tout ce travail il y a une absence dans l'information qui empêche de voir directement, sans l'interprétation des chroniqueurs, la vie byzantine. C'est la disparition des documents. Certaines catégories seules se sont conservées: donations aux maisons religieuses, relations avec d'autres pays. C'est si peu, et la présentation historique des détails vivants et de la vie locale s'en ressentent. Deux mille ans d'activité humaine n'offrent plus aucun moyen écrit de pénétrer dans leur intéressante et touchante intimité.

Mais voilà une possibilité de suppléer à cette absence, déplorable. Byzance n'est pas morte au XV-e siècle. Elle s'est perpétuée dans la grécité contemporaine jusqu'à l'envahissement de l'esprit de la Renaissance dans la forme abstraite de la « philosophie » française du XVIII-e siècle. Je crois l'avoir prouvé dans un ouvrage récent, *Byzance après Byzance*.

Mais ce qui a été l'essence même de la vie byzantine s'est conservé dans la province balcanique et s'est propagé dans tous les États nationaux qui ont succédé à l'Empire oecuménique. C'est là qu'on trouve encore vivante dans les coutumes, dans les superstitions et la façon de penser ce qui a été jadis une grande réalité solennelle. Pendant si longtemps on a cherché dans l'histoire ce qu'il faut pour comprendre le présent — et on ne s'y est pas trompé de beaucoup; il faut admettre maintenant que le présent peut servir à intégrer la connaissance du passé.

Si là il y a des possibilités infinies, il en est de même dans le domaine de l'art. L'art byzantin n'est pas seulement celui des grandes basiliques rutilantes de mosaïques. Il se manifeste jusque dans la plus modeste petite église de Roumanie, où le nombre de ces édicules est immense, étant donné qu'il n'y a pas eu, dans ce seul pays, d'interruption dans la vie de l'État. La moindre icône de folklore peut reproduire un type byzantin dû à un peintre de génie. Des fresques nombreuses sont signalées aux chercheurs dans le domaine grec, la Serbie montre des pénétrations d'art occidental qui ont donné des résultats admirables; dans mon pays nous ramenons à la lumière des scènes recouvertes de peinture à l'huile ou d'enduits modernes. Il y a là une veine inépuisable.

Aussi ceux qui, plus jeunes que les deux générations de chercheurs qui ont remis en honneur ces études, assisteront à beaucoup d'autres congrès, ne seront guère exposés à de simples redites, qui ne font que compromettre la science.

AU FOST MOLDOVA ŞI ŢARA-ROMÂNEASCĂ PROVINCII SUPUSE FANARIOŢILOR?

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 20 Noemvrie 1936

Acum în urmă s'a afirmat din nou că Românii din ţările libere, Moldova şi Muntenia, ar fi fost subt o stăpânire fanariotă, pusă alături cu stăpânirile străine subt care s'au găsit ceea ce oratorul, d-l Iuliu Maniu, membru de onoare al Academiei Române, numeşte celelalte trei «provincii».

Am fost presintat ca falşificator al aserţiunii d-lui Iuliu Maniu. Procesul-verbal al şedinţei arată că am citat exact cuvintele pe care d. Iuliu Maniu şi le recunoaşte în scrisoarea de tăgăduire adresată Academiei.

Academia Română, în sarcina căreia cade şi păzirea adevărurilor de căpetenie pe care se sprijină fiinţa şi desvoltarea acestui popor, datoreşte cu atât mai mult o rectificare hotărîtă a greşelilor cuprinse în această rostire, cu cât numeroase organe de presă, purtând o violentă campanie contra acelui care a adus înainte aici aceste erori de rectificat, a părut că admite şi existenţa celor « patru provincii » şi traiul umilit subt stăpâniri străine al Românilor din Ardeal, Bucovina şi Basarabia şi mai ales caracterul de « provincie » al Domniilor româneşti şi supunerea acestei de a patra « provincii » Fanarioţilor, consideraţi ca nişte cuceritori, stăpâni şi desnaţionalizatori după putinţă.

I

«Provincii», în sensul de teritorii oarecare subt o administrație oarecare, nu se pot numi, deși termenul s'a încetățenit într'o publicistică fără știință și fără răspundere, nici Bucovina, nici Basarabia, nici Ardealul, cu atât mai puțin alcătuirile așa de vechi, începând, după ultimele cercetări, încă din secolul al XI-lea și ducându-și din secol în secol ființa de o veșnică și în ultimă instanță biruitoare luptă, prin însăși păstrarea Statului, care au fost cele două țări de dincoace de Carpați.

Fiecare din aceste părți care sprijină ideea unei perfecte unități și a unei libertăți de conștiință, mai prețioasă decât libertatea de lege și de formă, se poate învedera ușor, spre învățătura acelora cari n'au ajuns prin ei înșiși la stabilirea concepției dreptului nostru istoric și demnității noastre naționale.

In adevăr, începând cu *părțile din Țara Românească*, de unitară origine și de necontenite legături ale unei perfecte solidarități, care s'au unit cu străvechiul Stat, niciodată oprit ori întrerupt în desvoltarea lui politică și chiar militară, numai în timpul din urmă, prin voința lor hotărîtă, sprijinită pe o conștiință necontenit vie, iar nu pe simple idei abstracte care ar putea fi stampilate cu termenul, de multe înțelesuri, care e « democrația », dar și prin jertfa supraumană a sutelor de mii de ostași ai Regatului României, ele au un caracter cu totul deosebit de acela al simplelor împărțiri materiale care sunt provinciile.

Bucovina nu se chiamă așa decât prin falsificarea austriacă, menită să ascundă caracterul moldovenesc, deci românesc, al părții din moștenirea lui Ștefan-cel-Mare pe care și-a anexat-o, fără a vărsa o picătură de sânge, fără a cheltui un singur ban, Maria-Teresa, în criza hrăpirilor de teritorii pe care o inaugurase cinismul raționalist, străin de orice ideologie, al lui Frederic al II-lea, reprezentant al concepției Statelor de pură mecanică. Acolo erau Câmpulungurile, de o așa de îndelungată dăinuire a autonomiei lor țărănești, era ținutul de hotar al Cernăuțului, pe ambele maluri ale Prutului, era partea smulsă din teritoriul capitalei de odinioară a Sucevei, era domeniul mănăstirilor larg înzestrate de bunii creștini eroici, Domnii

Moldovei; era pădurea Hotinului, ocupat de curând şi fără niciun drept de Turci.

Conştiinţa că aceasta e o ţară românească n'a dispărut niciodată la « Bucovineni », cari-şi numesc mica lor patrie înstrăinată « Cordun », ei fiind « Cordunenii » legaţi de acel ipocrit « cordon » contra ciumei, pe care l-au tras ofiţerii austrieci ca să anexeze în dosul lui, rezervându-şi ca, în cursul unor viitoare războaie, să ia întreaga parte dintre Carpaţi şi Siretiu, măcar până la Roman. S'au păstrat alcătuirile tradiţionale în Biserică, Mitropolitul din Iaşi fiind « al Moldovei şi Sucevei » şi Suceava rămânând astfel deosebită de diecesa episcopului de Rădăuţi, făcut Mitropolit pentru ambiţia personală a unui Hacman, care nu voia să fie supus, în cadrele întregii monarhii habsburgice, unui cu atâta superior Şaguna; s'a respectat vieaţa de sine stătătoare a mănăstirilor, reunindu-li-se averile în forma administrativă a Fondului Religionar; s'au recunoscut, cu titluri noi de cavaleri şi baroni, vechile neamuri boiereşti; s'a întrebuinţat multă vreme limba românească, şi ideea Domniei moldoveneşti, cu Voevozii ţării întregi, reapare în creaţiunea ducatului Bucovinei pentru Francisc-Iosif I-iu.

Basarabia nu e o « provincie », ci Moldova dintre Prut şi Nistru, cu linia cetăţilor de apărare contra Tatarilor din stepă. Când Ruşii au smuls această parte aşa de însemnată din ţara cea veche, ei n'au creat un district oarecare din imensa lor Impărăţie, ci, şi în credinţa — pe care au avut-o, de altfel, şi Austriecii —, că se va ajunge să fie stăpâni şi pe restul Moldovei încolţite, au privit teritoriul anexat, căruia i-au dat, după partea de jos, moştenire băsărăbească, a Domnilor Ţării-Româneşti, ceea ce însemna, de altfel, recunoaşterea unei atârnări de tradiţiile bătrâne ale naţiei, numele de Basarabia, ca o « oblastie ». I-au păstrat rostul bisericesc deosebit, cu o arhiepiscopie care a fost prefăcută numai de noi, printr'un gest discutabil, în Mitropolie, i-au dat ierarhi moldoveni, şi n'au băgat călugări ruşi în mănăstiri, au lăsat în biserică tot limba poporului, ba chiar i s'a făcut loc în sentinţile judecătoreşti; Ruşii nu s'au atins de legislaţia moldovenească şi au recunoscut situaţia predomnitoare a clasei boiereşti, ca şi privilegiile răzeşilor ce se coboară din glorioasele neamuri luptătoare. Nici

aici nu s'au rupt legăturile de toate felurile, economice, sociale, culturale, cu Moldova rămasă liberă. Ţăranul nostru a rămas şi acolo cu mândra conştiinţă că e *în ţara lui*, doar cu înlocuirea Domnului printr'un Impărat pe care-l înţelegea, nu Rus, dela un Petersburg necunoscut lui, ci, după o datină care n'a dispărut niciodată, în legătură cu vechea idee împărătească a Romei, dela unire încoace Ferdinand I-iu şi Carol al II-lea fiind, pentru acest mândru băştinaş, tot Impăratul, cu sporul că este cu mult mai mult al lui.

Şi pentru Basarabia ca şi pentru Bucovina străinul care anexase fără luptă cu nimeni, la Austrieci, fără luptă cu noi, cari-i primiserăm şi hrăniserăm, la Ruşi, ceea ce se adăugise unor Impărăţii de caracter roman în fond, credea că este numai prima fază, punctul de plecare pentru anexarea Statului moldovenesc întreg.

Ardealul *e o ţară*, cu *un regim* de State, şi, tocmai pentrucă are un regim de State, de o potrivă cu însuşi regatul Ungariei, organism deosebit, e o ţară. *Dar nu o ţară pentru ea, ci partea ocupată, nici măcar prin cucerire, ci prin strecurare lentă de-a lungul satelor româneşti, nu de poporul unguresc ca atare, ci de regalitatea ungurească în funcţiune de cruciată.* O parte din *Ţara-Românească*, singura concepţie populară nezguduită, existând aşa de adânc în mintea poporului, încât, precum Ungurul ajuns până pe celălalt mal al Siretului, în trei sate, spune că acolo, fiind Unguri, e « Ţară Ungurească », Românul nu vede decât Ţară Românească oriunde se află el din vechi şi însumi, înainte de fericita întregire, am auzit săteni din Ardeal, cărora le arătam banul lui Carol I-iu, admiţând că acesta e Domnul lor.

« Ţara », cu un « duce », devenit în slavoneşte voevod, a fost găsită astfel de rege în acel început de secol al XII-lea când s'a trecut pasul de Apus al Ardealului ca să se întemeieze, cu episcop şi pârcălab, *burgul*, de caracter carolingian, al Arpadienilor. Tot ce s'a adaus pe lângă cei câţiva clerici şi ostaşi, pe lângă cei dintâi ţărani risipiţi, subt oblăduirea « domnilor de pământ », a întrat în regimul acelor State, naţionale şi sociale în acelaşi timp, care, adunându-se în diete, corespunzătoare vechilor noastre « cuvinte » *(conventus)*, în sensul albanezului

« kovent », hotărau sarcinile fiscale pe care nu putea să le impuie voevodul, nici regele care i se suprapusese.

Din acest regim de State, de « naţii » recunoscute şi privilegiate nu făceam parte noi, alături de nobili, Saşi şi Secui. Aceasta a fost, în părerea curentă, o nedreptate şi o scădere faţă de noi, dar altfel a fost un mare folos. Am stat, cu vechile noastre obiceiuri, înrădăcinate încă în epoca romană, în afară de artificialele distincţii medievale. *Tot neamul a fost împreună în rosturile lui tradiţionale*. Numai regimul angevin a osebit o clasă de « viteji », dintre cari unii, ca Huniadeştii, făcându-se catolici, s'au pierdut între Unguri, dar alţii, cei din Maramurăş, urmând unui admirabil instinct naţional, au trecut munţii şi au întemeiat încă o « Ţară-Românească » liberă, pe apa Moldovei. Ai noştri, până la absolutismul austriac, abia dacă s'au prelins în funcţii, şi astfel o altă cale de părăsire a rostului lor naţional li s'a închis. In cetatea ţărănimii rămase afară de Stat s'a trăit şi mai departe, la 1800 ca şi la 1100.

Ideile cele mai false domnesc şi la mulţi dintre Români, mai ales la aceia cari n'au primit dela început o instrucţie istorică românească, privitor la originea şi rostul Domniilor noastre, intitulate, după o practică străină, « Principate ». Concepţiile duşmanilor noştri s'au impus şi spiritelor luminate şi distinse, cu tot neadevărul şi veninul ce este într'însele,

De fapt avem a face cu partea, rămasă liberă şi împărţită în două prin actul revoluţionar al « vitejilor maramurăşeni », dintr'o Ţară-Românească, veche de atâtea secole şi clădită, pe primordiala bază a Daciei romane, din elementele unei sinteze de elemente deosebite, solid închegate în limbă ca şi în aşezăminte. *Orice element străin ce a venit în mijlocul ei a fost ori înlăturat ori supus unei lente, dar sigure asimilări.*

Aşa-numiţii Fanarioţi, de cari se face atâta caz, ca şi oricare altul.

II

Greci au venit la noi ca negustori încă din secolul al XIV-lea. Un mare bancher dela Cetatea-Albă era, pe vremea lui Ştefan-cel-Mare, Grecul Caliani. Un Sinadinò, Grec dela Sinai, e

între boierii Ţării-Româneşti. Când Constantinopolul a fost cucerit de Turci, clerici greci s'au refugiat la noi. O Comnenă şi Paleologă, Maria, a fost una din Doamnele lui Ştefan. *Toţi şi toate au intrat în ordinea românească dela noi, şi am cules dela dânşii tot ce ni puteau da.*

O nouă influenţă slavă, dela Sârbi, s'a întins după 1500 asupra ambelor ţări, păstrându-se, fireşte, în singurele rosturi ale slujbei bisericeşti şi ale actelor de Stat. Numai la sfârşitul secolului, când s'a produs mutarea la noi a nobililor bizantini, a oamenilor de influenţă şi a capitaliştilor, o a doua strecurare grecească se produce. Erau Greci în jurul Chiajnei, fiica lui Petru Rareş, soţia lui Mircea Ciobanul, Sârboaică după mamă, şi Doamne de sânge grecesc se întâlnesc şi în Ţara-Românească şi în Moldova dela 1570 înainte: Ecaterina a lui Alexandru Mircea, Maria Paleologa a lui Iancu Sasul, Maria Amirali din Rodos, a lui Petru Şchiopul. Noii stăpânitori au făcut un stagiu între Greci, trăind şi la Constantinopol, până la Ştefan Surdul şi Alexandru-cel-Rău. Paleologi şi Cantacuzini se aşează aici, după ce afacerile ambelor Domnii fuseseră conduse de Banul Iani, ruda după mamă şi ocrotitorul lui Mihai Viteazul însuşi. Acesta întrebuinţează în războaiele lui pe Grecul Mihalcea Carageà din Chios şi pe Radu Calomfirescu, al cărui nume de familie vine dela Kalopheros, iar isprăvile i se cântă, în numele Grecilor cari aşteptau să-l salute ca Impărat la Adrianopol şi Constantinopol, de boierinaşul lui, Stavrinos, de cutare alt Grec, italianizant, Gheorghe Palamed, la Ostrog, în Polonia. De mult, Greci se strecoară în Scaunele episcopale şi Biserica munteană are după 1600, cu Matei al Mirelor şi cu Mitropolitul Luca, vlădici de acest neam. Relaţiile cu Constantinopolul lui Meletie Pigas şi lui Chiril Lukaris sunt mai dese şi autoritatea Ecumenicilor, călători după subsidii pe la noi, e mai puternică, ea cuprinzând în raza-i de influenţă şi Moscova, deşi s'a creat acolo, de curând, încă un Patriarhat.

Dar n'avem a face cu nicio tentativă de grecizare. Pe încetul dela formele slavone ale ierarhiei bisericeşti şi cancelariilor se trece, fără nicio strecurare de altă influenţă străină, la cele româneşti.

O mişcare a ţării se produce la Munteni subt Leon-Vodă; ea se va înoi subt fiul acestuia, Radu. Participă la dânsa oameni din toate treptele sociale, iar în Moldova ţăranii de pe vremea lui Alexandru Iliaş zvârl cu pietrele asupra Grecilor în marginea Iaşului. Dar cine sunt conducătorii? Dela 1630 găsim pe viitorul Vasile Lupu, care e, după tată un Balcanic grecizat, iar, pe la 1670, stă în Ţara-Românească neamul, de origine imperială bizantină, al Cantacuzinilor. *Aşa de mult am fost noi subt Greci!*

Fanarul e abia pomenit până atunci. Sunt acolo case frumoase ale Domnilor noştri, a lui Şerban Cantacuzino însuşi, ca şi a lui Duca-Vodă şi chiar a lui Dimitrie Cantemir. Dar Greci pot veni, ca Domni, de oriunde. Nimeni nu le cere un certificat de fanariotism. Ca dragomani ai Imperiului, Greci se instalează abia pe-atunci, cu Panaiotachi Nikusio şi cu Alexandru Mavrocordat, ambii din Chios, nu din Constantinopol, şi oameni de cultură italiană. Pe vremea mărinimosului donator Constantin Brâncoveanu nu noi ne supunem elenismului de nuanţă otomană, ci acesta vede în Domnul român pe firescul său ocrotitor, pe urmaşul Impăraţilor bizantini, cu acel drept de a porunci pe care aşa de necruţător îl impusese Vasile Lupu.

III

Nicolae Mavrocordat, crescut în acel Fanar care nu-şi însuşeşte dreptul de a da el singur Domnii, nu reprezintă o organizaţie care ar căuta să domine ori măcar să se infiltreze pretutindeni, ci o familie. Una care, aspirând să ajungă o dinastie, începe legându-se cu ale noastre. Cronica munteană orânduită de acela care protege şi opera de cronicari a Moldovenilor, începe cu genealogia care ridică pe acest tânăr Constantinopolitan până la venerata amintire a lui Alexandru-cel-Bun. Mavrocordat bătrânul şi-a însurat fiul, Scarlat, menit Domniei, dar care va muri înainte de vreme, cu o fată a Brâncoveanului, a cărui stăpânire înseamnă pe toate terenurile o afirmare de românitate. Ghiculeştii, înrudiţi cu acest neam nou, care a căutat astfel de legături familiare, stăpânesc

în puterea rostului domnesc pe care l-au avut doi Domni, complet românizați, peste un albanism de origine, în secolul al XVII-lea. Nimeni altul dintre « Greci » nu ajunge pe tronul țărilor noastre decât prin acest cartel al celor două familii. Dar Racovițeștii, bătrânul Mihai și fiii săi, domnesc în lungul aceleiași epoce.

Şi voiesc ei oare, Domnii de atunci, să « grecizeze » ? Nu e nimic național în ei. Politicește, sunt Otomani; cultural, ei, venind din italienismul dela Padova, sunt « filosofi » de modă franceză, creatori de așezăminte și doritori de reclamă pariziană. In țară, tinerii caută căsătorii cu fete bogate dela noi: ce mare rol a jucat Ecaterina Roset, soția lui Constantin Mavrocordat, care, ea, făcea parte dintr'un neam de Levantini, deci Italieni grecizați, cari se asimilaseră perfect cu vechea noastră boierime. Brâncoveanu a avut Mitropoliți greci: pe Antim Ivireanul, de origine Iber caucazian, care însă face predici admirabile în românește, și pe Mitrofan, dar după dânșii Scaunele episcopale sunt mai des la dispoziția Românilor. Domnul păstrează pentru slujba grecească doar o strană în Biserica Domnească. Subt Mavrocordați se preface în românește — ce lucru greu! — liturghia. Toate actele se scriu în românește; în românește se redactează și privilegiile solemne pentru Locurile Sfinte; *acești străini sunt cei cari au îngropat slavonismul.*

Funcționarii, afară de câțiva intimi, sunt Români. Nicolae-Vodă recomandă fiului său să nu aducă Greci ca să nu supere pe localnicii stăpâni în țara lor. Unui ispravnic, care credea că măgulește pe Constantin Mavrocordat făcându-i un raport în grecește, i se poruncește să scrie românește: « Pentru ciumă ce s'au însemnat acolo (la Galați) nu ni scrii cu amăruntul; și pentru o pricină ca aceasta de ce să ni scrii greceaște? » [1]). Şi altuia, de la Soroca: « ce mi-ai trimis am luoat și cele scrisă am vădzut; dar pentru ce să ni scrii grecește? Au aștepți să-ți dăm noi logofăt să scrie românește? » (nu rumânește!). « Să-ți cauți logofețăl să ni scrii româneaște? Să nu ni mai scrii grecește! » [2]). Din nou către pârcălabul de Galați: « Şi

[1]) Iorga, *Studii și doc.*, VI, p. 288, No. 572.
[2]) *Ibid.*, p. 290, No. 576.

de acmù, când ni-i mai scrì, să nu mai scrii grecește, ce românește să ni scrii » [1]).

Neamul de răzeşi al Calmășilor, botezaţi Callimachi, dă patru Domni moldoveni; un frate al lui Ioan-Vodă, Dumitrașcu, trăieşte răzășește în marginea Botoșanilor.

In a doua jumătate a secolului, după isprăvirea războiului din 1768—1774, boierii munteni vreau să aibă Domn pe Ştefan Prâşcoveanu, om dela ţară, din Buzău, Moldovenii intrând din nou subt oblăduirea lui Grigore Alexandru Ghica, a cărui creştere era românească. Alexandru Ipsilanti e dintr'un neam grecesc, cu un înaintaș în societatea noastră, dar el e un și mai perfect reprezintant al « filosofismului » occidental, și își crește copiii cu un Raguzan de spirit italian, care va fi consul austriac, şi cu un abate din Neapole.

Faţă de boieri, cu toţii umblă foarte prudent și ferit. Ei știu că la Poartă dreptatea se dă totdeauna « săracei raiale » și că la orice plângeri închisoarea sau chiar moartea-i amenință. Grigore Ghica piere de pe urma pârilor venite dela francmasonii moldoveni. Când urmașul său, alt Grec din Asia Mică, trăgându-și dreptul din încuscrirea cu Mavrocordații, caută să sfarme această periculoasă clică, tăind pe boierii Bogdan și Cuza, întreaga boierime se solidarizează cu aceștia.

Cel mai vioiu din Domnii acestui timp, Nicolae Mavrogheni, creator şi comandant de oști — și el, la urmă, răpus de boierii din tagma lui Ienăchiţă Văcărescu, pe cari a cutezat a-i exila și cari, printr'o intrigă, îl fac să fie decapitat obscur de un Vizir câștigat de dânșii, — e un insular cu sânge venețian. Domnia lui se ţine printr'o continuă luptă cu Fanarioții, cari caută și ei să răstoarne pe acest parvenit. Avem o urmă din acest continuu conflict în corespondența secretă, așa de fericit conservată, pe care am tipărit-o acum de curând în volumul III al « Documentelor grecești » ale mele.

Mai « Greci », Suțeștii, tot Asiatici, sunt niște intruși în Fanar, unde se așează, ca și Hangerliii, veniți și ei din provincie. Subt ei nu se încearcă niciun gest împotriva datinei, hotărîtoare. In moartea lui Hangerli, executat în chiar capitala sa — Turcii

---

[1]) *Ibid.*, p. 294, No. 595.

rezervându-şi orice măsură faţă de oamenii lor, nu faţă de ţară, ale cării privilegii trebue neapărat respectate —, denunţurile boiereşti trebue să-şi fi avut partea.

Abia după Revoluţia franceză apare un naţionalism grecesc peste « filosofia » internaţională care dominase până atunci. El se încearcă timid în câte o diplomă de răsplătire dată unui Grec din intimitate, şi neo-elenismul caută a stăpâni şcoli care odinioară avuseră greceasca numai pentrucă era o limbă clasică internaţională. Dar îndată Şcolilor Domneşti din Bucureşti şi din Iaşi ale lui Carageà şi Scarlat Callimachi li se opun cele româneşti ale lui Lazăr şi Asachi. La cel dintâi gest de pătrundere noi am răspuns cu o revoluţie şi în domeniul politic, unde Tudor Slugerul din Vlădimiri se opune beizadelei Alexandru Ipsilanti.

IV.

Toţi Fanarioţii, îndemnători la scrierea de cronici în româneşte, până la Grigore Matei Ghica, Domn în Moldova, au căutat, şi în forma grecească, dată, pentru o mai largă răspândire a acestor povestiri, *să se integreze în istoria ţării*, neputând să-şi închipuie măcar că ea ar fi fost întreruptă în vechea ei tradiţie, pentru a se începe un nou regim, pe care ţara nu l-ar fi admis în niciun chip ca străin. La 1730, puţin timp înainte de moartea sa în chiar acest an, Nicolae Mavrocordat scrie vechiului său amic grec, atât de amestecat el însuşi în toate rosturile noastre, politice şi culturale, Hrisant Notara: « Cercetăm în istoriile Ţării-Româneşti » [1]).

Se ceteşte în limba ţării, care, de altfel, are întrebuinţarea ei şi în raporturile cu lumea turcească.

Am tipărit eu însumi două acte către Sultan în care, pe lângă forma turcească, este una în limba însăşi a ţării [2]).

« Nesăţioşii » Fanarioţi fac, de obiceiu, ce pot ca să cruţe ţara. Constantin Mavrocordat scrie: « Dar şi noi, ce putem să facem într'alt chip, de vreme ce atâte poronci ce s'au adaos asupra

[1]) Iorga, *Documente greceşti*, în colecţia Hurmuzaki, II, p. 1051, No. MX.
[2]) V. *Mem. Ac. Rom.*, XVI: *Două arzuri ale ţării către Sultan în sec. XVIII.*

noastră, carile le ştii dumneata, poronci stăpâneşti fiind, cu soli mari ca aciia, cu cetăţi, cum să putè să se lasă gios?[1])»

Cruţarea ţării era o datorie strict observată subt Fanarioţi. Despre Constantin Mavrocordat, în a doua Domnie moldovenească, se scrie: «Uşile Divanului erau deschise şi multă vorbă cu prostimea avea, cât atâta li dedese obraz, cât nu putea nime din boieri ca să zică măcar cât de puţin lucru vre unui ţăran, că îndată striga la Vodă, şi, pentru un lucru de nimica a unui ţăran cât de prost, făcea pe un boier mare: «mascarà» şi-l închidea. Şi mai dăduse o poruncă în ţară ca să nu fie volnic nime a lua cuiva măcar un ou fără de bani, nici slujbaş, nici altul nime»[2]). Nu mai vorbesc de nobila hotărîre de a libera pe ţăranii şerbi.

Din parte-i, Grigore Matei Ghica «giudecăţile foarte le căuta, şi nu lipsia în toată săptămâna să nu facă Divan săracilor»[3]).

Boierii de cari e vorba sânt cei de ţară, nu Greci.

Am făcut cândva socoteala boierilor străini ai lui Nicolae Mavrocordat. Sunt ceva mai mulţi decât cei doi pe cari-i pomeneşte Atanase Comnen Ipsilante: Gheorghe Ramadan şi Gheorghe Arnăutul. Dar cuvintele lui de înştiinţare în această privinţă către fiul Constantin sunt clare: «Să aibă o suită puţin numeroasă; puţini *Fanarioţi*»[4]), — cuvântul *este*.

V

Pentru a învedera şi mai bine din ce parte veniau intrigile şi schimbările care au adus greaua osândă ce apasă asupra fanariotismului, mi se pare că nimic nu e mai potrivit decât o înfăţişez, pe baza izvoarelor, cariera acelui bun şi blând ideolog care a fost fiul lui Nicolae Mavrocordat, Constantin, cel aşa de zguduit de valurile vieţii şi, până la capăt, aşa de fără noroc.

---

[1]) Iorga, *Studii şi doc.*, VI, p. 403, No. 1517.
[2]) Kogălniceanu, *Letopiseţi*, III, p. 203.
[3]) *Ibid.*, p. 212.
[4]) Daponte, *Ephémérides daces*, ed. Émile Legrand, II, 1881, p. XXVI şi nota 1.

Respectul pentru vechile datine ale ţării îi era atât de mare, încât el făcu să fie ales de o adunare a clerului şi boierimii, la moartea părintelui său [1]). Cu acest prilej s'au cercetat meritele a trei candidaţi, Grigore Ghica şi Mihai Racoviţă adăugindu-se pe lângă tânărul beizadea [2]). Pentru alegerea acestuia, cerută şi prin scris la Poartă, a intervenit bătrânul Iordachi Creţulescu, ginerele lui Vodă Brâncoveanu [3]). Tot aşa măsurile lui constituţionale din 1740 se vor lua cu învoirea clerului şi boierimii, care o şi declară în preambul [4]). Se spune anume că acest aşezământ « a fost primit într'o Adunare a tuturor stărilor ţării şi iscălit de stările bisericească şi mirenească » [5]).

Chiar după ce duşmanul român, care pândea de mult, cu toată originea sa moldovenească, Domnia Ţării-Româneşti, Mihai Racoviţă, crede că a căpătat acest Scaun şi tânărul Constantin e chemat la Poartă, *fără a fi fost mazilit*, pentru a se îndreptăţi, vedem pe Creţulescu, sprijinitor al noii Domnii, pe care o crede încă fiinţând, că trimete la Constantinopol pe fiul său Răducanu şi pe alt boier din noua generaţie, ginerele său, Vistierul Văcărescu, către « prea-cucernicul şi prea-înălţatul Domn nou » [6]).

Şi cronicarul grec — dar nu din ţară — al Fanarioţilor însemnă că « s'a păzit încă alegerea de boierii ţării pentru hotărîrea înălţării cuiva în Domnie » [7]).

Boierii sunt Constantin Brâncoveanu Mare Stolnic, Grigore Filipescu Mare Serdar, Barbu Văcărescu Mare Pitar. Greci ar fi — sau pot fi — doar un Constantin Mare Păharnic, fără nume de familie, un Constantin Ramadan Mare Clucer, de mult purtat pe la noi şi, poate, un Constantin Mare Sluger. *Un Grec sigur, pe jumătate romanizat, doi cari ar putea fi Greci; niciun Grec nou, afară de Marele Vistier Antonachi.*

---

1) V. *ibid*, pp. XXXI—II.
2) *Ibid.*
3) *Ibid.*, p. XXXII, nota 1. Toate ştirile după Atanasie Comnen Ipsilanti, *Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν*, p. 327.
4) După *Mercure de France*, Iulie 1742, în Daponte, *loc. cit.*, p. L şi urm.
5) *Ibid.*, p. LXI.
6) Iorga, *Doc. greceşti*, II, p. 1068, No. MXXI.
7) *Ὥστε ἐφυλάττετο εἰσέτι ἡ ἐκλογὴ τῶν ἐντοπίων ἀρχόντων διὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ προβιβασμοῦ προσώπου τινὸς εἰς ἡγεμονείαν;* p. 328; *ibid.*, p. 1069, note 2.

Mihai Racoviţă, biruind încercarea iacobinilor turci în plină răscoală, cari voiau să-şi impună în Moldova pe un casap grec, capătă acest Scaun contra voinţii ţării, pe care el, Românul, o calcă atunci când Grecul, chemând adunarea ţării, o respectase [1]). E pedepsit şi Manuil Ipsilanti, unchiul Domnului de mai târziu, Alexandru-Vodă, pentrucă a părăsit punctul său de vedere, alăturându-se la voinţa ţării: « ca să nu strice dreptul ţării cel cu privire la alegerea Domnilor ». Iar Atanasie Comnen Ipsilanti înseamnă răspicat: « Aceasta este cea dintâi Domnie a lui Mihai Racoviţă Voevod în Ţara-Românească *fără alegerea localnicilor* » [2]). Peste unsprezece luni însă, un nou Mare-Vizir restabileşte pe tânărul Domn ales [3]). Peste alte câteva luni, vedem pe Constantin Mavrocordat, având lângă dânsul ca Mare Logofăt pe chiar Constantin Văcărescu, ginerele sprijinitorului său, dând în româneşte un hrisov de danie pentru mănăstirea din Tesalia cu moaştele Sfântului Visarion [4]), căruia i se ridică la Bucureşti o biserică având inscripţia în româneşte [5]). Între boieri se înseamnă ca martori aceşti Români: Iordachi Creţulescu, Mare Spătar, de care a fost vorba mai sus, Barbu Merişanu, Mare Vornic, Ienachi şi Mihalachi Roset, cari se vor romaniza, Constantin Carageà şi Iordachi Facà, al cărui urmaş va scrie isteaţa comedioară *Franţuzitele*. Din potrivă Fanarul, prin Manuil Ipsilanti, lucrează contra acestui Domn [6]).

Când Mihai Racoviţă, Moldoveanul, care, în această înverşunată luptă, la care participă şi Ghica, revine pe tron, întăreşte o danie, *găsim aceeaşi proporţie de boieri de ţară*, numele fiind doar schimbate prin introducerea a doi Dudeşti, cari sunt şefii unui întreg partid, şi unui Greceanu; s'a păstrat chiar şi Vistierul grec Antonachi [7]). In acest timp Biserica munteană are un Mitropolit român, Ştefan, care se plânge că

[1]) *Ibid.*, pp. 1071—2, No. MXXIV, şi Atanasie Comnen Ipsilanti, *o. c.*, pp. 330—331; reprodus *ibid.*, p. 1071, nota 1.
[2]) *Loc. cit.*
[3]) *Ibid.*, p. 334; reprodus în Iorga, *loc. cit.*, p. 1073, No. MXXV.
[4]) *Ibid.*, pp. 1076—7, No. MXXXI.
[5]) Iorga, *Inscripţii*, I[a] la acest capitol.
[6]) Atanasie Comnen Ipsilanti, *op. cit.*, p. 341; Iorga, *loc. cit.*, p. 1080, No. MXLIII.
[7]) *Ibid.*, p. 1078, No. MXXXI.

Ecumenicul nu i-a anunţat alegerea sa [1]. In Moldova cârma o are alt Român, Antonie.

Şi acolo, în Moldova, unde fusese mutat la 1733, Constantin Mavrocordat dă mănăstirilor greceşti, Ierusalimului însuşi şi Athosului, privilegii în româneşte [2]. *Şi aici stăpânii ţării sunt boierii români;* astfel la 1735: Constantin Costachi, Sandu Sturdza, Iordachi Cantacuzino, Constantin Roset, cumnatul lui Vodă, Mihalachi şi Ianachi Roset, Costachi Razu, Ioan Cantemir, neam de Domn român al ţării, care e Mare Ban, Toader Paladi, Lupu Bogdan, ruda Cantemireştilor, Constantin Cantacuzino, ba chiar un Radu Racoviţă, cel îngropat la Târgul Ocnei, rudă a unui învierşunat şi neadormit duşman. Calitatea naţională nu apare doar la Comisul Constantin, la Căminarul omonim.

Dar Mihai Racoviţă [3] lucrează la Constantinopol cu Fanarioţii Stavrachi, de o tristă şi tragică faimă, şi Manole Gelepul, pe cari-i va lăsa ca epitropi ai fiilor săi [4]. Aceştia sunt « Mihaliţii » lui [5]. Mavrocordat face însă a se exila gelepul, Stavrachi ascunzându-se [6].

La 1743, Constantin Mavrocordat, care, ca Domn al Moldovei, dă iarăşi un hrisov pentru Ierusalim, păstrează pe vechii boieri, cu adausul Grecilor Aristarh şi Paleologul [7].

La 1748, biruitor asupra lui Racoviţă, Constantin-Vodă ia Domnia munteană ca să fie răsturnat *pentrucă a trimis tineri boieri spre învăţătură la Veneţia* [8]. El pleacă în Moldova, *având lângă dânsul pe şeful « naţionaliştilor » munteni, Răducanu Cantacuzino, cel cu studii la Veneţia, care-l întovărăşeşte în*

---

[1]) *Ibid.*, p. 1079, No. MXXXVI; p. 1088, No. MXLII. Actul pentru mănăstirea Kykos din Cipru e poate o *traducere* în greceşte; *ibid.*, pp. 1094—6, No. MLI.

[2]) V. şi *ibid.*, pp. 1079—1080, No. MXXXVII.

[3]) Danie a lui în greceşte (traducere?) pentru o biserică din Constantinopol; Iorga, *loc. cit.*, pp. 1107—1110, No. MLXX. Nu se dă numele boierilor. Acelaşi e anul pentru o danie la Rhossikon din Athos; *ibid.*, pp. 1112—3.

[4]) Atanasie Comnen Ipsilanti, *loc. cit.*, p. 1105, No. MLXI. Şi Ioan, fratele lui Constantin, întrebuinţează la Constantinopol pe Ramadan şi pe dascălul Kritias (*ibid.*, pp. 351—352; şi în Iorga, *loc. cit.*, la date).

[5]) Atanasie Comnen Ipsilanti, *op. cit.*, pp. 352—353; Iorga, *loc. cit.*, p. 1114, No. MLXXVII.

[6]) *Ibid.* Divanul lui Racoviţă cu singurul grec Laskaris, *ibid.*, p. 1117.

[7]) *Ibid*, pp. 1109—1111, No. MLXXIII.

[8]) *Gen. Cantacuzinilor*, ed. Iorga, p. 120.

drumul la Constantinopol după mazilia din 1750 [1]. Mavrocordat, căruia i se cerea un spor de tribut, preferă exilul la Lemnos.

După aceasta vine în ambele ţări o vreme a Grecilor. Un Ştefanachi Medelnicerul pârăşte însă pe Matei-Vodă Ghica, fiul lui Grigore şi ginerele lui Gheorghe Hatmanul. E interesant să se vadă ce se petrece. Mitropolitul, un Grec, Neofit de Creta, se pune în fruntea boierilor, atrăgând şi pe sfetnicii Domnului român, Barbu şi Ştefan, Văcăreştii. « A luat crucea în mână şi a strigat: « Urmaţi-mă » [2]. La Constantinopol, soţia lui Constantin Dudescu şi fiul cer să vie bătrânul ca să se judece cu capuchehaielele. Domnul cade, trecând în Moldova, dar şi Dudeştii merg toţi la Lesbos iar socrul Domnului la Chios [3]. Stăpânul adevărat al ţării, Gheorghe Hatmanul, care şi-a dat altă fată după Nicolae Roset, era considerat ca unul care ar putea înoi împărăţia Grecilor [4].

Când se aduce la Bucureşti Constantin [5], fiul lui Mihai Racoviţă, Dudeştii, rechemaţi, Barbu Văcărescu, episcopul român dela Râmnic, Grigore, *care fuge la Adrianopol cu boierii Craiovei*, cer înlăturarea Grecilor constantinopolitani, cu Postelnicul Geanet în frunte, *numindu-se capuchehaiele boieri aleşi de ţară*, pe lângă Stavrachi pe care-l primesc; Domnului i se fixează venitul [6]; Mitropolitul Filaret trebuie să fie înlocuit cu Grigore. Pentru a-l aduce, merge noul capuchehaie Sandu Bucşănescu (tovarăşul lui e Ştefan Mănăilă) şi un Mihai Cantacuzino.

Dar, acum, ce se petrece e lupta între Românii Văcăreşti şi Românul Constantin Brâncoveanu; cei dintâi sunt trimeşi în exil în Cipru şi capuchehaielele expediaţi în ţară ferecaţi; Barbu Văcărescu moare în temniţă; pe Ştefan îl va scoate la 1757 Mavrocordat [7], întors el însuşi din Chios. Ca boieri ai lui Constantin Racoviţă: un Năsturel, un Brâncoveanu, Barbu şi

---

[1]) *Ibid.*, pp. 120—1.

[2]) Atanase Comnen Ipsilanti, *loc. cit.*, p. 1123, No. MXCI; Iorga, *loc. cit.*, p. 1122, No. MXCI.

[3]) *Gen. Cant.*, pp. 121—123; Iorga, *loc. cit.*, p. 1131, No. MCII; Atanase Comnen Ipsilanti, *op. cit.*, pp. 367—9.

[4]) *'Ανανεῶσαι δι' αὐτοῦ καὶ τῆς Βασιλείαν τῶν 'Ρωμαίων; ibid*, 367—9.

[5]) Act grecesc pentru Rhossikon, p. 1129, No. MXCIX.

[6]) *Gen. Cant ;* p. 123 şi urm. Iorga, *loc. cit.*

[7]) *Ibid.*, pp. 127—8.

Ştefan Văcărescu, un Creţulescu, un Greceanu, un Ştirbei şi Grecii Iordache Gianet, Lascarachi Gianì şi Iordachi Carageà [1]). « Boierii nu l-au ţinut în samă. »

Numit din nou, în Muntenia, la 1756, după atâtea încercări şi suferinţe, Constantin Mavrocordat se duce întâiu la mănăstirea Văcăreşti, unde era mormântul tatălui, Nicolae-Vodă, ctitorul. Acolo face Paştile cu boierii, şi a doua zi de Inviere intră cu alaiu în Bucureşti [2]). E sărac şi nu-şi poate libera cărţile iubite, lăsate amanet la un Englez Barker; casa dela Balata o vinde unui Evreu [3]). Vrea să domnească după tradiţiile familiei, culegând informaţii din străinătate; Sultanul, întâlnind pe călăraşul muntean, îi ia scrisorile şi ordonă înlăturarea unui Domn care i se părea că ştie prea multe. E închis la Cele Şapte Turnuri, dar de acolo acelaşi Sultan îi cere relaţii care aduc destituirea Vizirului.

La 1761 era vorba să se dea din nou principatul muntean lui Constantin. Vizirul ar fi declarat că, vechii lui sfetnici fiind morţi sau duşi la sate, el dela sine nu poate cârmui. Sultanul personal porunceşte însă a se face numirea. Socoteli turceşti în legătură cu pâri dela boieri pribegi, între cari o rudă a Brâncoveanului, aduc mazilirea lui peste câteva luni [4]). Se recunoaşte în cronica lui Mihail Cantacuzino că denunţul făcut de cei doi Dudescu, Constantin şi Nicolae, acesta aflător la Constantinopol, şi de Dumitrachi Ghica, ginere al lui Barbu Văcărescu şi fratele lui Grigore Alexandru-Vodă, prin patru boieri mărunţi cari vin la Poartă, despre sumele mari luate ţării de un Domn sărac erau o « probă mincinoasă ». Sultanul Mustafà, pedepsind pe pârîtori, puşi în fiare şi retrimeşi acasă, întreabă el însuşi, « îmbrăcându-se tiptil », pe tânărul Dudescu. Ca rezultat, subt cuvânt că se face o înoire a Domniei, un capugibaşă vine la Bucureşti cu ordin « să bage în fiare pe Costandin Mavrocordat Voevod şi pe boierii greci, anume pe doi fraţi Mişoglu, pe doi fraţi, fiii Logofătului

[1]) *Ibid.*, p. 1133, No. MCVIII. Act grecesc pentru Rhossikon dela Matei Ghica, *ibid.*, pp. 1134—5, No. MCXII. Aşa fac şi alţii pe urmă.

[2]) Iorga, *loc. cit.*, p. 1136, No. MCXIX.

[3]) Atanasie Comnen Ipsilanti, *op. cit.*, p. 375; Iorga, *loc. cit.*, p. 1137.

[4]) Atanasie Comnen Ipsilanti, *op. cit.*, p. 388; Iorga, *loc. cit.*, p. 1148.

Mihalache Manu, pe doi fraţi, fiii Postelnicului Costandin Iorgulescù, şi pe doftorul Fotachi [1]).» Bătrânul Dudescu, Mare-Ban, e pus caimacam [2]). Nu deci Fanarioţii apăsau pe localnici...

Domnul, luat ca prins, e închis la Mitilene. « N'avea ce să mănânce: îl hrăneau boierii, şi pentru cheltuielile drumului i-au dat oareşce bani [3]). »

Inlocuitorul, Constanţin Racoviţă, trebue să guverneze cum îi porunceşte Dudescu, care-şi « face partid » cu Dumitraşcu Racoviţă şi cu Badea Drăgănescu, « *dându-i şi foaie anume pe cine să boierească, dela boieria cea mai mare până la cea mai mică* ». Cum Domnul numeşte şi pe Radu Văcărescu şi Constantin Cândescu, « partidul » se supără, deşi Vodă poruncise « ca nimic să nu se urmeze fără sfatul » şefului. Pretenţii de bani ale Turcilor aduc însă închiderea membrilor acestei alcătuiri, şi « ceata Dudescului », care, spune Vodă, « turbură toată ţara şi strică odihna tuturor Domnilor ».

Acuma mulţimea intervine. O boală a Domnului o încurajează. *Boierii sunt liberaţi*, şi răsculaţii merg şi la Turc şi la Curte cu plângere. Domnul, înghiţind la apa de melisă cu care era deprins, s'ar fi sinucis.

Urmaşul lui, fratele, Ştefan, chiamă pe Dudeşti la Constantinopol, când încă nu pornise, şi povestirea contemporană arată cum au fost mustraţi aceşti uneltitori. Venind în ţară, cel de-al doilea fiu al lui Mihai Racoviţă face să se spânzure un Ştefanachi, « om foarte amestecător », şi să se taie capul lui Iordachi Popescu. Bătrânul Dudescu, spăimântat, se călugăreşte [4]).

Totuşi e nevoie să se mai închidă şi alţi boieri uneltitori: Pană Filipescu, Pantazi Câmpineanu, Grigore Băleanu, Ioan Bălăceanu, din cele mai mari familii, după cererea agentului constantinopolitan, Stavrachi.

Din nou se trag clopotele la Mitropolie. « *S'au sculat toţi Bucureştii cu împotrivire, strigând să li sloboază pe boierii dela închisoare, că, de când i-au închis pe dânşii, s'a prăpădit ţara*

---

[1]) Atanasie Comnen Ipsilanti, pp. 394—395; Iorga, *loc. cit.*, p. 1150.

[2]) *Gen. Cant.*, pp. 129—131.

[3]) La Atanasie Comnen Ipsilanti, *op. cit.*, p. 397 (= Iorga, *loc. cit.*, p. 1154, No. MCXLII) se notează: Arapachi, cei doi Manu, cei doi Balaban, un Alexandru, fiul Postelnicului Constantin, şi Fotachi.

[4]) Şi în *Rev. p. ist., arh. şi filol.*, I, p. 34.

de nedreptăți». Domnul trebue să iasă călare, cu Arnăuți și Turci. Doi răsculați își pierd capetele: un bogasier, un rob și un croitor [1]). Cum intervine și mărturia Pașei dela Vidin, energicul Sultan Mustafà ordonă să fie spânzurat Stavrachi. Domnul liberează pe boieri, cari-l chiamă înaintea cadiului, dar își pierde tronul. « *La ieșirea lui din București, s'a strâns tot norodul, strigând, înjurându-l, blăstămându-l și aruncând în careta lui cu tină și cu balegă* [2]). » Lumea stă să ucidă pe răii sfetnici, cari se strecoară noaptea spre Constantinopol, « *ca să nu-i sfâșie ori să-i ucidă mulțimea* » [3]). E ceea ce numesc Grecii « răscoala rufeturilor din București » [4]).

O astfel de mișcare tot contra lui Stavrache o făcuseră și Moldovenii. Un cântec istoric a pomenit aceste împrejurări.

Nesuferirea Grecilor era și un obiceiu vechiu moldovenesc. Pe la 1749, sub Constantin Racoviță, boierii zic: « Trebue pre Greci să-i gonim de aice, căci n'au gând bun, nici asupra noastră, nici asupra săracilor, și vor să ne desbrace fără de voia noastră » [5]).

Sfârșitul lui Constantin Mavrocordat a fost vrednic de întreaga-i vieață. Cu banii săi cârmuește, și el scapă țara de amenințătoarea pedeapsă a Vizirului care, după osânda lui Grigore-Vodă Callimachi, considera Moldova ca rebelă. Aceasta reiese din înseși cuvintele unui boier care era privit ca unul din « francmasonii » uneltitori contra Domnilor [6]), Ioan Canta.

Prin Iunie 1769, în mijlocul războiului pierdut cu Rușii, Grigore-Vodă Callimachi fiind executat ca trădător, Constantin Mavrocordat e trimes, fără bani și sprijin, în Moldova [7]).

---

[1]) Atanasie Comnen Ipsilanti; Iorga, *loc. cit.*, p. 1154, No. MCXLII.

[2]) Iorga, *Studii și doc.*, XXII, p. 30 (= *Doc. grec.*, II, No. MCLXVIII).

[3]) *Gen. Cant.*, *l. c.* Și Atanase Comnen Ipsilanti, p. 398 și urm.; Iorga, *l. c.*, p. 1163 și urm. Ștefan-Vodă închide pe un boier care era să ieie pe o Crețulească și mărită în silă fata cu Radu Slătineanu; Iorga, *Studii și doc.*, XIII, pp. 89—90 (= *Doc. grec.*, II, No. MCLIII).

[4]) Atanasie Comnen Ipsilanti, *op. cit.*, p. 406; Iorga, *loc. cit.*, pp. 1178—9, No. MCLXII. Cf. Iorga, *Studii și doc.*, XXII, p. 90 (=*Doc. grec.*, II, No. MCLXIII). Cf. Iorga, *Studii și doc.*, XXII, p. 89 (=*Doc. grec.*, 1176).

[5]) Kogălniceanu, *Letopiseți*, II, p. 221.

[6]) V. stihurile pentru peirea boierilor Bogdan și Cuza, *ibid.* p. 282.

[7]) Atanasie Comnen Ipsilanti, pp. 450—1; Iorga, *loc. cit.*, p. 1206, No. MCCII.

El luptă la Galaţi în rândurile Turcilor. Căzând prins, ameninţă cu întoarcerea răzbunătoare a Turcilor. Un ofiţer brutal îl răneşte la cap cu cuţitul şi, rana cangrenându-se, el moare la Iaşi, fiind îngropat cu onoruri de Ruşi, de sigur la Mitropolie [1]). *Se sfârşise apărându-şi ţara pe care o iubise şi pe care voise s'o înalţe.* Dar ţara nu-l iubise numai « căci era Domn fără noroc » [2]).

* * *

Ideea unui Fanar blestemat, cuib de intrigi, tainiţă de crime, călcând peste tot ce pretinde înrudirea şi prietenia, *e nouă, şi ea nu vine dela noi.*

Când s'a produs revoluţia grecească dela 1821, în Principate, pe de o parte, în Moreia, de alta — în Constantinopol ea fiind înnăbuşită dela început, cu jertfa sângeroasă sau exilul reprezentanţilor vechilor familii, — s'a iscat o luptă firească între deosebitele categorii de revoluţionari, fiecare cerând puterea pentru dânsa: de o parte palicari cu iatagane şi fes, insulari semi-italieni, Greci din Apus, dintre negustori sau, cazul lui Capodistria, diplomatul, din Rusia, şi isteţii Fanarioţi cu idei filosofice şi gulere de doctrinari, de alta. Atunci Zallony, medic de cultură franceză, s'a făcut detractorul acelora cărora în adevăr, printr'o dârză împotrivire a celor dela faţa locului, li s'au smuls destinele Statului grecesc.

In acest proces noi n'avem funcţia de procurori şi mai ales nu trebue să ni înjosim un întreg trecut de statornică alipire la drepturile şi rosturile noastre, pentru a o exercita.

Aceasta e « provincia fanariotă » contra ideii căreia, în numele a tot ce au dat aceste ţări libere neamului românesc întreg, am protestat aici.

Să nu ne înşelăm nici asupra democraţiei lui Tudor; e luată în mare parte din « adunarea poporului » sârbească a lui Caragheorghe. Slugerul s'a înţeles cu boierii « patrioţi » şi înţelegea a guverna cu dânşii. Crescut în casa Glogovenilor, el se simte

---

1) *Ibid.*
2) Cronica lui Ienachi Kogălniceanu, în M. Kogălniceanu, III, ed. a II-a, p. 197.

legat deo lume aristocratică în care făcea distincții care nu sunt întru toate naționale. Iar, când el cade, în nehotărîrea lui, produsă și de lipsa experienței, intelectualii iau asupra lor marea misiune națională. *Ei* au dat și Unirea Principatelor și Independența și marele act din zilele noastre.

Iar, dacă te uiți bine, și în Ardeal, prin cărturarii din secolul al XVIII-lea și prin pătura suprapusă din al XIX-lea, s'a impus acea trecere de pe planul austriac pe cel panromânesc, căreia-i datorim granițe pe care ca să le apărăm bine în afară nu trebuie, prin înjosirea factorului dominant, care e firește al Regatului, să le creăm artificial înăuntru.

SCULPTURA ÎN LEMN ROMÂNEASCĂ

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 13 Noemvrie 1936

S'a vorbit aici acum o săptămână de vechea sculptură a noastră şi s'au prezentat descrieri şi proiecţiuni fără un text în sprijin, deşi trebue să fi fost vorba de acele descoperiri care singure, după tradiţie, fac necesară o comunicaţie la Academia noastră.

Cum, din rezumatul ce s'a publicat în ziare se vede că n'au fost înţelese ideile pe care, într'o expunere sintetică, întovărăşind numeroase planşe, din care cred că nu lipseşte nimic esenţial, le-am prezentat, ca preşedinte al Comisiunii Monumentelor Istorice, în al doilea volum din cartea mea *Les Arts Mineurs en Roumanie*, la care e să se adauge capitole despre bani, peceţi şi ornamentul tipografic, cred că fac bine lămurindu-le înaintea d-voastră.

Sculptura românească are un întreit caracter istoric — şi numai prin recursul la istoria bine ştiută şi înţeleasă ea se poate lumina.

Intâiu avem a face, nu cu împrumutul dela o artă populară aşa de bogată în acest domeniu, care nu e încă pe deplin cercetat, cu toată lucrarea aşa de meritorie a ardeleanului Dimitrie Comşa şi aceea a unui German din vremea războiului, Haberlandt, ci cu lucrări făcute, nu de meşteri de-ai noştri, ci de străini cari au adus la noi moda şi tehnica lor de acasă.

Acesta e cazul cu cele mai vechi uşi de biserică, în Ţara-Românească, astăzi la Muzeul de artă bisericească din Bucureşti.

Se poate vorbi nesfârşit de mult despre fiecare din piesele care alcătuesc un tezaur încă necomplet explorat, dar orice descriere, aşa cum le obişnueşte o arheologie cu practice adesea prea îmbielşugat verbale, trebue să se desfacă pe aceste linii generale, care reiese pentru mine dintr'o experienţă de cercetător pe care am început-o de acum aproape patruzeci de ani.

Am voit să vă spun acestea pentru ca lucrările noastre să meargă totdeauna înainte, fără reveniri inutile, aducând înaintea membrilor secţiunilor noastre reunite numai ceea ce în adevăr s'a adaus la cunoştinţile de până acum.

In ce priveşte ilustraţia acestor cercetări, fotografia, oricât de amănunţită şi de îngrijită, nu îngădue cunoaşterea tuturor elementelor care se îngrămădesc, se încalcă şi se cufundă. E mult preferabil desemnul. Cândva însărcinasem pe un elev talentat, Haret, care e acum student la Bucureşti, să facă unele desemnuri, şi a îndeplinit bine sarcina ce i-am dat-o. Vă aduc, pentru a fi reprodusă, o probă din aceste desemne care ar trebui făcute cu miile, tipărindu-se cât se poate mai multe.

Ar trebui să se întreprindă astfel de anchete de elevii Academiei de Frumoase Arte, făcând din aducerea unei recolte personale o condiţie pentru căpătarea diplomei. E de ajuns, de sigur, să se suggereze această idee rectorului Academiei, arhitectul creator în domeniul unei arhitecturi pe bază de trecut, care e colegul nostru Petre Antonescu.

Relaţiile noastre cu Athosul, care a dat Ţării-Româneşti, îngrijorate de atitudinea despotică a Patriarhatului ecumenic, căruia i se supusese de curând, pe Mitropolitul lui Vladislav-Vodă şi a urmaşilor până la Mircea, au adus *o comunitate de artă cu Muntele Sfânt asupra căreia nu s'a atras atenţia îndeajuns*.

Dela o vreme, dela un capăt al Peninsulei Balcanice, ba al Sud-Estului european, la altul a fost aceeaşi corporaţie de meşteri, poate călugări — Athoniţii având până astăzi mari

meșteri săpători, de o migală admirabilă —, cari au mers din țară în țară. Când Bulgarii, ca d. Protici, au tipărit catapitesme dela ei, ca pentru atât de interesantul orășel arhaic, tip de « ville morte », Arvanitochori, vechiul Arbănași ai noștri, am recunoscut îndată aceeași factură ca la noi, ceea ce presupune, dacă nu totdeauna același meșter, măcar aceeași școală. O călătorie în Grecia m'a pus în fața aceleiași arte, mai ales în ce privește catapitesmele. Veneția a avut-o în San-Giorgio dei Greci. In sfârșit, cu prilejul Congresului de studii bizantine dela Roma, am văzut în noua colecție, așa de bogată, a Muzeului Vaticanului, o catapeteasmă cumpărată în Atena al cării caracter, ceva mai vechiu însă, corespunde întru toate cu cel pe care-l cunoaștem.

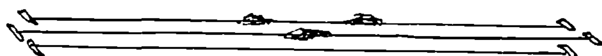
Deosebirile sunt mici, stând mai ales în calitatea lucrului, care varia și după plată. Dacă în Muntenia se așează între flori, frunze, cerbi și stema țării — ca în frontispiciile vechilor tipărituri din secolul al XVI-lea —, nu trebue să se caute o datare după vegetalele înfățișate, căci se puteau presenta de acelea care nu se cultivau în țara însăși a ctitorului.

Ușa dela Cotmana arată în ornamentele sale care corespund celor din Serbia acelui secol al XIV-lea proveniența ei suddunăreană.

Prin toate însușirile ei, cea dela Snagov, cu scenele sacre tratate în spirit occidental în elegante rotunziri italiene, arată copierea practicelor obișnuite în Dalmația de stăpânire venețiană.

Apoi, un timp, și până foarte târziu, dincolo de sfârșitul secolului al XVI-lea, la Munteni nu ni s'a păstrat nimic. Nu știm astfel cum au fost ușile dela Dealu ori dela Biserica Episcopală din Argeș, cele dela Radu-Vodă și dela Mihai-Vodă din București. Moda catapitesmelor de lemn nu se introdusese încă în principatul din Sud. In epoca bizantină cea mai veche altarul era despărțit, cum arată numele, *καταπέτασμα* (dela *πετάννυμι*) — numai prin scumpe perdele. Iar obiceiul separației printr'un părete în care erau săpate adânciturile pentru rândurile de icoane rituale s'a păstrat la Munteni și până în secolul al XVIII-lea târziu (de exemplu biserica mănăstirii dela Vălenii-de-Munte).

Moldova n'a avut la îndemână modelele străine. Ea a lucrat dela început după izvoade populare. Bisericile din Bucovina au păstrat până astăzi ceva din jeţurile, din fruntariile deasupra trecerii din pronaos în naos, poate şi din câte o catapiteasmă. Neuitatul nostru coleg G. Balş, în admirabilele sale inventare ale întregii bogăţii din aceste lăcaşuri moldoveneşti, a cules tot ce se mai află din această bogăţie de artă. Şi, fără a lua ceva dela vecinii din Sud, porniţi un timp, în alte direcţii, Moldova a continuat pe această cale până la jeţurile, sfeşnicele, catapitesmele din secolul al XVIII-lea, cea mai frumoasă din acestea fiind cea dela Sf. Gheorghe din Iaşi, semnalată şi reprodusă de mine.

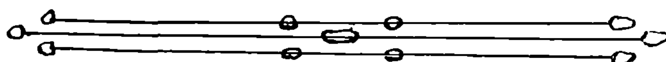
a

b

Mănăstirea Meza. Sculpturi depe jilțul domnesc.

NEAMUL LUI PETRU ŞCHIOPUL ŞI VECHI DOCUMENTE DE LIMBĂ MAI NOUĂ[1])

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 13 Noemvrie 1936

Acum câţiva ani, am arătat cum Maria, fiica lui Petru Şchiopul, văduvă a lui Zotu Tzigara şi acum remăritată cu patriciul veneţian Polo Minio, cu care a avut un fiu, Ioan Ştefan, a cărui seminţie va mai fi trăind acolo, subt acest nume sau subt altul, s'a întors în Moldova la 1616, stând acolo până la 1620.

Am publicat şi un document, din 18 Decemvrie 1616, în care ea iscăleşte în limba grecească, — româneasca veche fiindu-i poate uitată sau în parte amestecată, intitulându-se « Doamna Maria », fără să indice prin nimic vreuna din căsătoriile ei.

Un nou act al Domniţei, purtând data de 14 Iunie fără an îmi răsare înainte.

Iată-i cuprinsul:

'Ιάκωβος πρῴην ποτριάρχης Κωνσταντινουπόλεως βεβαιοῖ ἶσον εἶναι τοῦ προτοτύπου.

Κἀγὼ, ὁ 'Αεξανδρείας πάπας καὶ πατριάρχης Γεράσιμος τὴν αὐτὴν ποιοῦμαι βεβαίωσιν [2].

---

[1]) *Intoarcerea unei pribege : Doamna Maria Minio*, în *Memoriile* noastre, ser. III, XII, No. 15.

[2]) Lectura e a d-lui M. Elian.

† Doa[m]na Mariia, fata lui Pătru-Vodâ, răpoasatului, Dumn[e]dzău să-l pomeniască, mărturisim cu a mia adevărată scrisoare precum am datu eu şi cu ai miei cuconi mănăstiria Hlincia, a mia pomană şi a soţului mieu, a Zotei răpoasatul, Dumn[e]dzău să-l pomeniască, o am datu de bună voia mia acia sv[ă]ntă mănăstire Hlincia şi cu satul şi cu moara de acolia şi cu vii ce sintu la Urşulia, care sv[ă]ntă mănăstire iaste casa Domnului Dumn[e]dzău şi a marelui măcinic Gheorghe, eu m'am milostivitu după mare mila milostivului Dumn[e]dzău şi am datu la pomana părintelui mieu ce să chiamă lavră mare în ţara Moldovei, anume Găla[ta], ca să fie totu una cu pomana părintelui mieu ce dzice mai sus, mănăstiria Galata, să aibă a o chivernisi întru totu folosul şi să-i hie milă de dănsa, iar călugăraş[i] cine or hi la sv[ă]nta mănăstire pomana noastră Hlincea să aibă a asculta de sv[ă]nta mănăstire Gălata întru totu ce le li-ar da învăţătură spre lucruri bune şi spre adaosul şi folosul acei sv[i]nte mănăstiri. Şi ačastă tocmală şi aşedzare a noastră să hie nemutată şi de acmù pănă in viač, iar cine are strica tocmala noastră şi mila ci-am făcutu pecum mai sus am scris, ori din fii miei, ori din rodul mieu, ori hie cine ar hi, să hie neertatu de Domnul Dumn[e]dzău şi afurisitu de 318 svi[n]ţi oteţi şi trecletu şi procletu şi anaftima şi blăstămatu de tus-şiapte săboarăli; şi pentru credinţa mai ğos mi am pus şi pecetia, să fie de credinţă. Iuni 14 dni.

Sava Mitropolit moldavschi.
Lupul Bogdan Hatmanul.
† Ştefan Vel Comis.

....
Savin Vel Spăt.
...Vist.
...Vel...

Cum pecetea lipseşte, cum nicio iscălitură a unei femei care, cum s'a spus şi cum se va mai arăta mai departe, obişnuia să semneze, şi, mai ales, cum Mitropoliţi al Moldovei cu numele de Sava nu se întâmpină decât la 1659—1664 şi la 1687, 1700—1701, şi Lupu Bogdan e un boier de pe vremea lui Constantin Cantemir, cum scrisul e tot de pe atunci, am crezut deci că e vorba de un fals dela sfârşitul veacului şi de un meşter caligraf. Interesul în legătura dintre cele două mănăstiri părea să confirme părerea. Dar colegul general Rosetti, aducându-mi deslegarea celei de-a doua însemnări de întărire a patriarhului de Alexandria Gherasim de către d-l Al. Elian, m'a făcut să recunosc că e vorba numai de o copie certificată prin toate aceste iscălituri.

De mare interes e actul următor, iscălit de Maria în româneşte:

Въ имѣ wца и сна и стго дха троцж стаа единосжщнаа и нераздѣлиса се аз раб владки моемꙋ гꙋ бꙋ и спсꙋ нашемꙋ іѵ хꙋ троическїи поклwон Іw гспжда Маріа, fata răpăosatului Io Petru Voevodu ce au fost Domnu ţărăi Moldovei, scris-am acesta zapis al meu mai cu mare cre dinţă să să ştie cum însăm eu am socotit şi am cugetat din întru inima mea prin întru pomana părinţilor mei Io Petru Voevod şi a mamei meale Domna Mariia, vădzăndu eu pomana părinţilor mei carii au zidit şi au noit şi au rădicat din temelie sfănta şi dumnezâiască mănăstire ce să cheaamă Gălata de lăngă Scaunul Iaşilor dăn ţara Moldovei, unde iaste hramul стое вьзнесенїе га ба и спса нашег іс ха, fiindu acea sv[ă]ntâ mănăstire întru mare pohvală şi cu multă aveare înprotiva tuturor Domniilor şi cu multă cinste, mărgăndu toţi Domnii într'acea svă[n]tâ dumnedzăiască mănăstire, întă[m]platu-s'au multe răutăţi ţărăi Moldovei, de multe oşti streine şi păgăne, de au jecuit toată ţara Moldovei şi o au prădat, întămplatu-s'au şi aceştii sfinte mănăstiri de s'au prădat în multe rănduri: una de multe răutăţi ce s'au întămplat ţărăi, alta de oameni răi şi fără de Dumnezăire răi călugări ce au fost lăcuind într'acea sfăntă mănăstire, că lor milă nu le-au fost, să socotească bucatele sfăntei mănăstiri, ce numai cine cumu au putut a lua şi răsipi în toate parţile *(sic)* toate sculele şi arginturile sventei mănăstiri le-a răsipit şi le-au furat, numai cine cum au putut lua aşea au făcut. Într'a acea eu, văzăndu pomana părinţilor mei că să răsipeaşte, direptu acea eu bun gându şi cuget am socotit din întru inima mea şi cu toată voia mea de am dat şi am închinat metoh această sfăntă mănăstire ce să cheaamă Gălata, să fie metoh unde iaste slăvit preste tot veslie cetăţii ерслимски, unde iaste gropa Domnului Dumnedzăului nostru Is. Hr., идеж ест храм вьзнесенїе хво и где ест настоател еи и призиратеа кир Феофан славнїи велики патріархь град ерслимскїи и сь вьсеми млебници которїи пребивают ꙋ тои стои mănăstire, să fie acea sfăntă mănăstire încănată *(sic)* Svăntei Patrierşii dela Ierusalim cu toate moşiile ei, sate şi ţăgani şi dobitoc ce va hi la sfăntă mănăstire, tot venitul să aibă a veni călugării de la Erusalim, de la sfănta Patrierşie, din anu în anu, în dzua стославнаг пррwк илиж Өезвитенина, pănă va sta acestu sfăntu loc, să ia venitul aceştii mănăstiri, ce va hi chelciug, să ducă la Erusalim, în svănta Patrierşie; numai să aibă părinţii şi rugători a pomeni, непрестано молити днь и нощ cu paraclise şi cu vdenii priîntru ertăciunea păcatelor, şi la sfăntul pomealnic să pomenească părinţii noştri creştini Petru Voevod şi priîntru sănătate noastră şi a cuconilor noştri, да ест вечно вспоминанїе. Се иж заклинанїи поставимꙋ гсдвми поwзедшнїе наш пришествїе егож благоволи гь бь бити гспрь земли мwлдавсwи моливим сь имѣнии бжїю и сь пречстжм ег мтрь нж како да поновит и ꙋтврьдит сїа книг и наш запис wт га ба дан наг вам стежнїе сьчим ви бь наставит, нж да ащене почитет и непоновит сїи запис и токмеж наш, в вь хощет за здрати или сь крꙋшити наш писанїе, тог гь бга да

непочетит въ гспдствѡ ег, и да ест пръклѣт и afurisit ѿ тиі стхь ѿтць еж веі никеи, и да имает ȣ чѣстїе съю да и съ трѣклѣтим арїем и съ инних неверних іȣдеи, иже възъпиш крьв ег на них и на чѣдѣних еж ест и бъдет въ вѣки вѣком амин.

Пис ȣ іас, влт ${}_{\times}$зркз.

Doamna Maria (доамна мàрїа).

Pecete mică roşie ruptă.

E vorba de închinarea la Sfântul Mormânt a Galatei. Forma e interesantă prin amestecul slavonei cu limba românească. Maria pomeneşte pe «coconii ei», deci fiii cu Minio, fetele fiind acum înzestrate şi măritate. E curioasă şi prezentarea ei cu Iѡ ca un Domn bărbat, în Scaun.

Din acelaş izvor, unul din rarele acte privitoare la exploatarea petrolului mi-a ajuns de curând în mână. El e dela 1668, în acest cuprins, care arată întreg regimul exploatării:

† Io Antonie Rusetâ Voevoda bj. ml. gspdrŭ zemli moldavscoî dat-am cartia Domniei Miale egumenului ş'a tot săborul dela svînta mânâstire Bistriţăi ce iaste închinatâ la svântul Ierusalim, şi pre cine vor trimite să fie tare şi putiarnic cu cartia Domniei Miale a mearge la sat la Lucâceşti ce-s la Ţinutul Bacăului, şi să deşchidzâ fântânile ciale de păcurâ ce sânt pre hotarul svintei mânăstiri şi, dacâ să vor deşchide, altu nime să n'aibă triabâ a-i zâciui, nici păcură domniascâ ce sâ chiamâ bute, încă să nu dia, numai ca să aibă a lua egumenul de a dziace ce va fi, şi nime să nu opriascâ înnaintia cărţii Domnii Miale, и нак не бȣдет.

ȣ іас, вл. ${}_{\times}$зрпе, юн. кв.

сам гпднь велѫл.

Io Anton Voevoda.

Pe Vo o socoteală a călugărilor:] † 114 lei şindila.
† 48 lei lemnul.
† 53 lei herul.
† 53 lei her albu.
† 100 lei meşterii.
† 125 lei cisla, 1 zlot.
† 5 lei untŭ de lemn.
6 lei 12 camen[e] peşte.
† 3 lei 2 mascuri.
† 15 lei 30 merţă grâu.
† 4 lei 4 merţă madzăre.

Un şir întreg de documente, unele domneşti, altele de la personagii istorice ca Maria Paleologu, ruda Movileştilor, se găseşte în aceeaş colecţie. Câteva aparţin celei mai vechi epoce de întrebuinţare în acte publice a limbii noastre. Ele sunt pline de aluzii la fapte istorice şi de extrem de preţioase elemente de limbă:

1.

† Єто ми Mărica şi soru-mea Cecea, fetele Oluşcăi, nepoatele lui Copăč părcălabul, mărturisim înşine pre noi cu cest zapis al nostru cum noi de bună voia noastră, de nime asupriţi, nice nevoiţi, am văndut a noastră direaptă moşie şi ocină, giumătate de sat de Larioneşti, ce iaste în ţănutul Sorocei, nepotu nostru, lui Gherasim, fečorul Nastei, surorii noastre, drept o sută şi cincidzeci de taleri de argint butuţ *(sic)*. Şi la ačasta tocmală au fost oameni buni slugi domneşti, anume Simion Avradin Păhărnicelul şi Drăgeşan Sugerel *(sic)* şi Toder frate-seu den Conceşti şi Berciul de Băbeşti şi Nichifor Surgerel *(sic)*... Voicăuţi i Milea de acolo şi şi alţi oameni buni, şi pre mai re *(sic)* credinţă ne-am pus noi peceţile pre acest adevărat zapis al nostru. Şi eu, Dumitru diiacul de Conceşti, am scris acest zapis, să să ştie.
(Patru peceţi mici verzi.)
Onceşti, vl. 7118, Iun. 20.

2.

† Io Radul Voevod bjiiu mlstiiu gspdrŭ zemli moldavscoi dat-am cartea Domnii Meale rugătorului nostru egumenului şi a tot săborul de la sfănta mănăstire dela Răčca şi deregătoriului, ca să hie tari şi putearnici cu cartea Domnii Meale a ţinea şi a-ş apăra a lor direapte bucate din satul sfentei mănăstiri din Ostiia; să-i are şi pără cineva printru aceaste cuvinte care li s'au făcut pintru nişte lotri goa *(sic)*, aceia carii s'au iubit bine şi pecile *(sic)* [1]) ţărăei şi a Domnii Meale, nimărui nemică să nu dea, pintr'acela lucru, iar cui să va părea cu strămbul, ei să vie să stea de faţă înaintea Domnii Meale. Derept aceaia nime să nu cuteadze a-i învălui înnaintea cărţei Domnii Meale.

и инак не бѫдет. у орхею, lt. 7126, Ghen. 19

Io Radul Voda.

† Nuor.

(Pecete mică cu ceară.) [2])

1) Pe cinste ?
2) Domnul fiind la «oaste» n'a găsit nici pisar moldovenesc, nici unul bun de româneşte.

3.

† Eu, M[a]riia Postelničasa a răpăusatului Chiriță Dumitrachii Postelniculu Paleolog, mărturisescu cu častă scrisorea a nostră cum mi s'au tămplat a vini din Țara Leșască după morte dumisalea, a ğupănu-mieu, a optul[ea] an. Dec'am vinit în țară, eu am socotit ș'am miluit svta mănăstirea la Svetii Sava den tărgu den Iaș cu un sat anume Horilcanii, ce-i în țănutul Orheiului. Deč am dat pentru sufletul dumisalea a ğupănumeu a Postelnicului și pentru sufletul meu. Pentr'aceia nime să n'aibă a să mesteca, din frații dumisalea a ğupănu-meu, nici de neapoții dumisalea, nič de ruda nostră, nič de streini, nime să n'aibă a să mesteca. E cine va vria să strice darea nostră č-am dat la svănta mănăstirea, acela om să hie neiertat de Domnul și de svta Preacistă, maica preacurată, și să hie proclet și triclet și anatema de toț oteții și de 12 apostoli și de toț prorocii și de toț svnții. Și, să să creadză častă scrisorea a nostră, pentru mai mare credinț'am pus pečata ca să să știe.

ɣ хотин, мсца маи дн. аі, влто ₓзркн.
Mardarie pis.

Pecete ovală, neagră, cu vulturul bizantin și м. га. м.

4.

Io Radul Voevod bjiiu mlstiiu gspdrŭ zemli moldavscoi scrie Domniia Mia la slugile noastre, la părcălabii de Orheiu. Dămu-vă știre că Domnii Miali s'au jăluit rugători noștri călugări de la Sveati Sava pre Iane č-au fost deregător dela dănșii la satul lor la Horilcani, dzăcănd că le-au luat lor cătiva păini dela sat și peaște și alte unealte multe, și au fugit. Derept acea, diaca veți vedea cartia Domnii Meale, iar voi să aveți a trimite un fečor al nostru să margă cu omul călugărilor și să ia ce vor găsi la dănsul: boi sau vr'un cal, și să dea la măna omului călugărilor, iar lui de-i va părea cu strămbul, să vie să stea față înnaintea Domnii Meale cu rugători noștri. Ačasta vă scriem.

инак не ѵчини.
сам гсднь велѣл.

ѹ іас, ₓзрлв, юл. а.

(Pecete mare cu chinovar: † іѡ радѹл воевоɗь гспдрь бжію ма-[стію], снь міхнѣ воевод.)

† Vlasie.

5.

Io Miron Barnovschii Moghila Voevoda bjiiu mlstiiu gspdrŭ zemil moldavscoi scriem și mărturisim cu scrisoarea Domnii Meale pentru rändul cestor călugărași carii au fost petrecăndu mai denainte vriame la mănăstirea lui Aron-Vodă și într'aceaia Radul-Vodă i-au scos de acolo și au pus alți călugâri, oameni streini din Țara Grečască, iar ei înbla din mânăstire în mânăstire, carii pre unde au putut. Într'aceaia

deacă ne-au dăruit milostivul Dumnădzău întru ačasta cinste cu Domniia ţărăi Moldovei, vădzîndu pre acei sărač de câlugăraş îmblăndu din mânăstire în mânăstire, datu-li-am pentru mânăstirea lor ce s'au chemat mânăstiria lui Aron-Vodă, li-am dat mânăstirea Zotei de la Hlîncia, să odihnească acolea, și li-am făcut leage cu acei călugâri greci, de le-au dat și oarece din bucate, cu din toate din ce au fost agonisita lor, și doao falci de vie la Şorogari. Şi, vădzindu Domniia Mea acea svăntă mănăstire că s'au pustiit și au râmas săracă cam din toate, și neavându hotar unde să hrâni, Domniia Mea m'am milostivit și am dat şi am miluit svânta mănăstire ce scrie mai sus, Zotei dela Hlincea, unde iaste hramul Svântul mare mâcinic a lui Hs. voinic Gheorghie, cu tot locul înpreğurul mânăstirei, cu locuri de grădini pre din ğos de satul Hlincei și la vale cu Bâhniţa și în direptul locului spre apus, în capul satului Ezereanilor, de spre Horpaz, și din capul iazului dirept în sus, alaturia cu hălăşteul, cu grâdina lui Adam și cu tot Horpazul și de la grădina lui Adam prin riadiu, pre de-asupra dealului de spre Ezeriani, pănâ direptu casa Şoldăiului, și de acolo pre muchea dealului în ğos, spre Čurbești, la o movilă în margine riadiului din ğos și de acolea tot în ğos la movilele Čurbeştilor, și dela movile dirept la vale spre Râsărit, pre drumul cel mare la vale tot spre Râsărit la o făntănă lăngă drum, și de acolea în curmeziș peste drumul cel mare și treace peste vale la Humâ, tot spre Răsărit, și cu poeni de fânaţ ce să chiiamâ Bahna cu lozele, și Arjavăţul, și Mocreţul, de spre Răsărit de apa Niculinei, cu tot venitul, șe acest loc iaste dirept domnescu, ascultătoriu de ocolul trăgului Iaşilor. Deč ca să fie de la Domnia Mea svintei mănăstiri ce scrie mai sus direaptă ocină și dare și miluire și uric și întăritură neclătită nici odănuoară în veač, înnaintea cărţei noastre, и ин да сѣ нѣмишеет.

† сдам гспднь бела. пис ȣ іас, вл. ${}_{x}$зрлд, ген. зі, днь і.

Io Miron Voevoda.

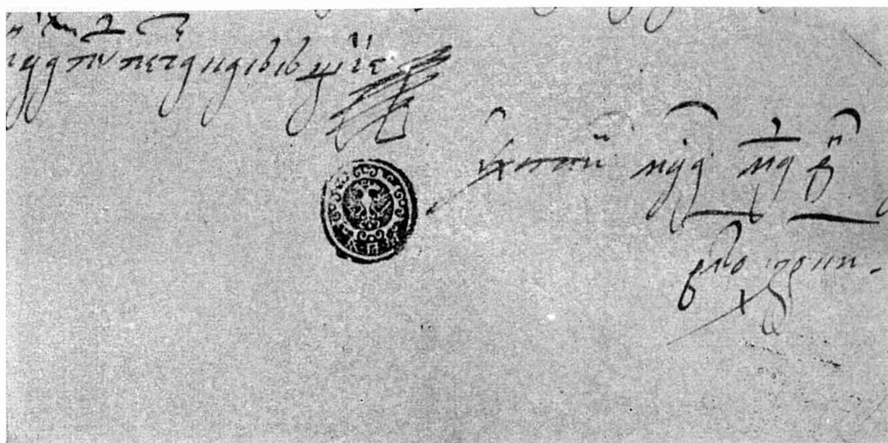
† Vasilie Corlat.

6.

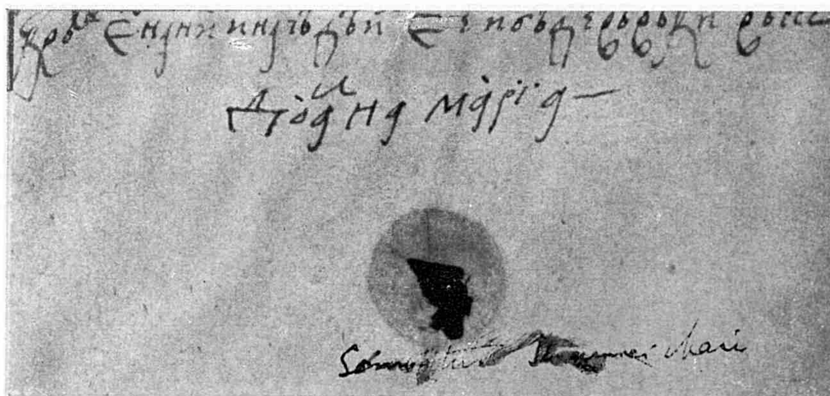
Io Moisi Moghila Voevoda bjiu mlostiiu gspdrŭ zemli moldavscoi, scriem Domniia Mea la slugile noastre căţi veţi înbla cu slujbele Domnii Meale la Ţinutul Orheiului, dămu-vă știre, deaca veţi vedea cartea Domnii Meale, iar voi ca să aveţi a lăsa foarte în pace satul svintei mănăstiri dela Sti Sava, anume Horilcanii, întru nemică să nu învăluiţ, nič să trageţ dobitocul lor pentr'alte sate sau pentr'alţi oameni, ce numai ca să-ş plătească ei birul lor căt vor hi scriş la catastih în Vistieariul Domnii Meale, iar mai multu să nu învâluiţi. Aşijderile și voi, prăcălabi de-acel Ţinut și globnič și deșugubinari ca să n'aveţi voi treabă cu gloabele, ce ca să aibă a le lua gloabele egumenul și călugării, pentru că le-am lăsat Domniia Mea, ce vor hi gloabe acelea într'acel sat, să le ia călugării să le fie de bocănci. **Тои вав пишет гсвдми, и нак не бъдет.**

іас, вл. ${}_{x}$зрлѳ, дк. л.

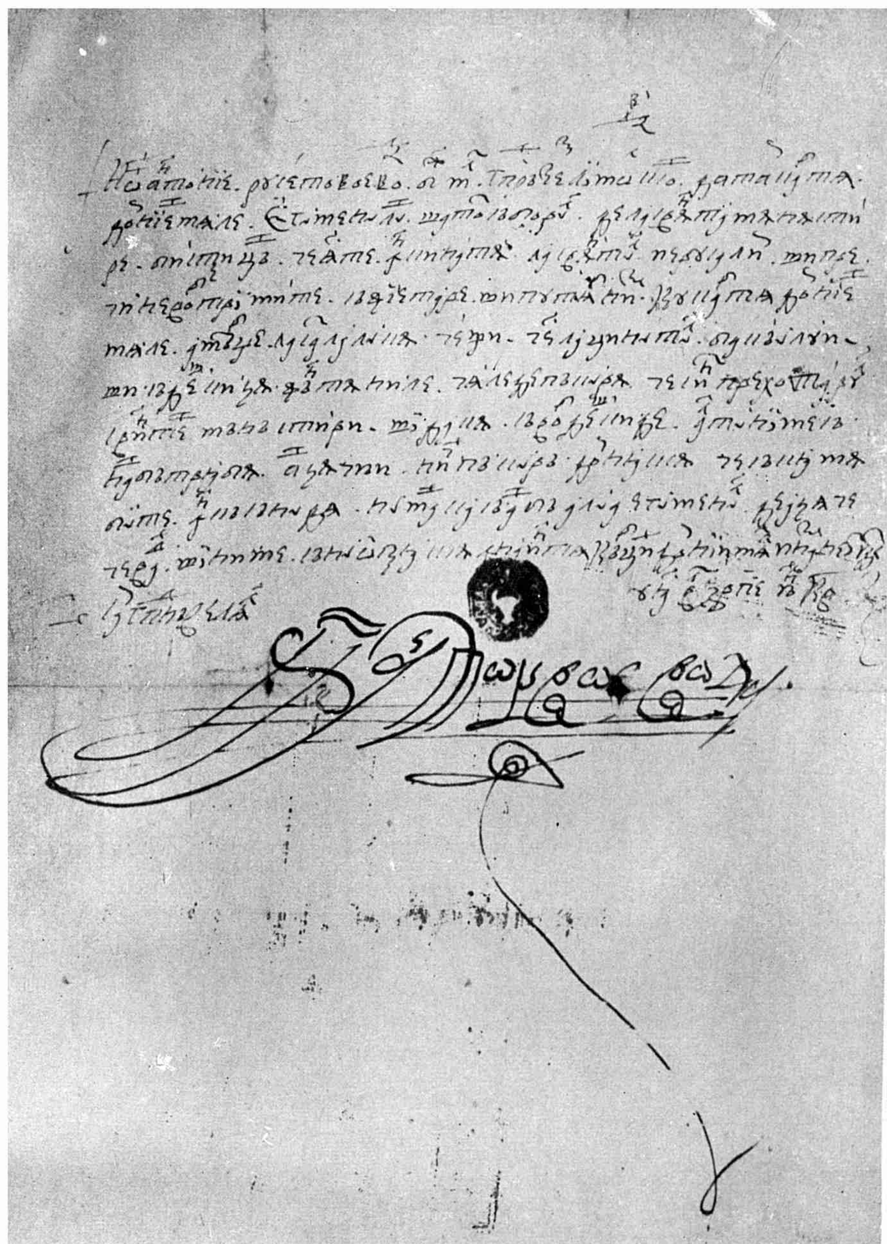
Io Moise Moghila Voevoda. Cristea.

Pecetea Mariei Paleologa

Iscălitura Domniţei Maria a lui Petru Şchiopul

Porunca lui Antonie-Vodă Ruset pentru păcura de la Lucăceşti

	Lei
CONST. I. KARADJA. Steagurile cucerite de Mihai Viteazul în lupta dela Guruslău din 3 August 1601	5.—
ALEX. LAPEDATU. In jurul asasinării lui Barbu Catargiu (Iunie 1862)	30.—
ANDREI RĂDULESCU. Cercetări privitoare la înfiinţarea Curţii de Casaţie în România	40.—
I. LUPAŞ. Corespondenţa lui Grigore Ghica, Domnul Moldovei, cu Felix von Schwarzenberg, ministru preşedinte al Austriei 1849—1850 . . .	25.—
G-ral R. ROSETTI. Inceputurile artei militare în cuprinsul României de azi	40.—
N. IORGA. Vicisitudinile celui dintâi student moldovean la Paris: Gh. Bogdan	30.—
TOMUL XV, (1934):	**300.—**
R. V. BOSSY. Agenţia diplomatică a României în Belgrad şi legăturile politice româno-sârbe sub Cuza-Vodă	50.—
P. PANAITESCU. Contribuţii la istoria lui Ştefan cel Mare	25.—
G-ral R. ROSETTI. Graniţele Moldovei pe vremea lui Ştefan cel Mare .	10.—
G-ral R. ROSETTI. Un document inedit asupra mişcării dela 3 August 1865	15.—
G-ral R. ROSETTI. Despre unele precizări recente ale locurilor bătăliilor dela Doljeşti, Vaslui şi Şcheia	5.—
AUREL V. SAVA. Vornicul de Vrancea	48.—
ALEX. LAPEDATU. Doi misionari scoţieni în Ţările Române acum o sută de ani	20.—
ALEX. LAPEDATU. Evreii în ţările noastre acum o sută de ani . . .	20.—
N. IORGA. Wilhelm de Kotzebue şi momentul de prefacere modernă a societăţii moldoveneşti	80.—
N. IORGA. Memoriile unui vechiu dascăl	15.—
G-ral R. ROSETTI. Problema militară românească alaltăieri-ieri-azi . .	12.—
TOMUL XVI, (1934—35):	**240.—**
IOAN C. FILITTI. Proprietarii solului în trecutul Principatelor Române	15.—
N. IORGA. Ştiri despre Axintie Uricariul	15.—
CONST. I. KARADJA. Despre ediţiile din 1488 ale Cronicei lui Johannes de Thurocz	15.—
G-ral R. ROSETTI. O mică întregire la istoria lui Ştefan cel Mare . .	10.—
I. NISTOR. Tratativele lui Mihai Viteazul cu Polonii	7.—
N. IORGA. Legături cu mănăstirile Meteorele din Tesalia. Cu o notiţă despre Nicolae-Vodă Petraşcu	15.—
N. IORGA. Testamentele domniţei Elina Cantacuzino	5.—
GEORGE FOTINO. G. Popovici: Un istoric uitat al vechiului Drept românesc	40.—
N. IORGA. Bucureştii de acum un veac, după romanul unui avocat (Ioan Em. Bujoreanu 1862)	15.—
N. IORGA. I. Scrisori de familie ale vechilor Brâncoveni.	
N. IORGA. II. Două arzuri ale ţării către Sultan în sec. XVIII	20.—
ZENOVIE PÂCLIŞANU. Un vechiu proces literar	25.—
N. IORGA. Practica domnească a unui ideolog: D. Cantemir	5.—
I. LUPAŞ. Impăratul Iosif II şi răscoala ţăranilor din Transilvania . .	50.—
N. IORGA. Trei generaţii în vieaţa publică românească după judecata lui J. A. Vaillant	5.—
TOMUL XVII, (1935—36):	**240.—**
N. IORGA. Două hrisoave domneşti pentru mănăstirea Mărgineni închinată Muntelui Sinai	30.—
N. IORGA. Trei rare documente fanariote	10.—
G-ral R. ROSETTI. Din corespondenţa inedită a Principelui Milan al Serbiei cu colonelul Gheorghe Catargi în timpul războiului din 1877—1878	35.—
ŞT. METEŞ. Din istoria Dreptului românesc din Transilvania	20.—
N. IORGA. Formularul fanariot	10.—
N. IORGA. Consideraţii istorice asupra documentelor prezentate de d-l Marcu Beza	5.—

FRANZ BABINGER. Robert Bargrave, un voyageur anglais dans les pays roumains du temps de Basile Lupu (1652) . . . . 35.—
N. IORGA. Comemorarea lui Lope de Vega . . . . 5.—
N. IORGA. Explicaţia monumentului dela Adam Clisi . . . . 5.—
AURELIAN SACERDOŢEANU. Două acte haţegane şi unul vâlcean . 10.—
P. P. PANAITESCU. O istorie a Ardealului, tradusă de Miron Costin . 10.—
ALEXANDRU CIORĂNESCU. Petru Rareş şi politica orientală a lui Carol Quintul . . . . 10.—
N. IORGA. Dovezi despre conştiinţa originei Românilor . . . . 5.—
H. DJ. SIRUNI. Mărturii armeneşti despre România. Extrase din Cronica Armenilor din Cameniţa . . . . 20.—
N. IORGA. Marele logofăt al bisericii constantinopolitane Hierax şi însemnările sale pe un manuscript al Academiei Române . . . . . . 5.—
ANDREI RĂDULESCU. 24 Ianuarie 1862 . . . . 25.—

TOMUL XVIII, (1936): 290.—

ANDREI RĂDULESCU. Constituţiunea cehoslovacă . . . . 45.—
FRANZ BABINGER. Originea şi sfârşitul lui Vasile Lupu . . . . . . 15.—
I. LUPAŞ. Voevodatul Transilvaniei în sec. XII şi XIII . . . . 25.—
Dr. ALEKSA IVIC. Documente privitoare la mişcarea literară şi culturală a Românilor din Ungaria în sec.: XVIII şi XIX . . . . 25.—
N. IORGA. I. In jurul lui Mihai Viteazul; II. Originea lui Mihai-Viteazul după o cronică românească . . . . 25.—
MIRCEA DJUVARA. Criza dreptului public internaţional . . . . 20.—
N. IORGA. O scrisoare importantă a lui Cezar Boliac . . . . 5.—
N. IORGA. Începuturile şi motivele desnaţionalizării în Săcuime . . . . 15.—
ALEX. LAPEDATU. Un episod revoluţionar în luptele naţionale ale românilor de peste munţi acum o jumătate de veac . . . . 50.—
I. LUPAŞ. Leopold Ranke şi Mihail Kogălniceanu . . . . 10.—
N. IORGA. Congresele de istorie dela Veneţia şi dela Roma . . . . . . 10.—
N. IORGA. Au fost Moldova şi Ţara-Românească provincii supuse Fanarioţilor ? . . . .
N. IORGA. Sculptura în lemn românească . . . . 10.—
N. IORGA. Neamul lui Petru Şchiopul şi vechi documente de limbă mai nouă . . . . 10.—

TOMUL XIX, (1937):

G-ral RADU ROSETTI. Un uitat, Generalul Ion Em. Florescu . . . . 10.—
N. IORGA. Ştiri noi despre sfârşitul secolului al XVI-lea românesc . . 15.—
R. V. BOSSY. Urme româneşti la miază-noapte . . . . 10.—
VICTOR SLĂVESCU. Opera economică a lui Ion Ghica . . . . 15.—
CONSTANTIN I. KARADJA, Steagul românesc al lui Istratie Dabija Voevod . . . . 25.—
N. IORGA. Comemorarea lui Giacomo Leopardi . . . . 5.—
N. IORGA. Există o tradiţie literară românească ? . . . . 5.—
FRANZ BABINGER. O relaţiune neobservată despre Moldova sub domnia lui Antonie-Vodă Ruset (1676) . . . . 25.—
FRANZ BABINGER. Originea lui Vasile Lupu . . . . 10.—
N. IORGA. O cronică munteană în greceşte pentru secolul al XV-lea ? . 5.—
N. IORGA. Rogariu Iosif Boscovichi şi Moldova . . . . 5.—
Prof. G. TAŞCĂ. Cum a evoluat claca dela începutul înfiinţării ei şi până azi . . . . 15.—
N. IORGA. Noi descoperiri privitoare la istoria Românilor . . . . . . 10.—
N. IORGA. Despre civilizaţia românească la 1870 . . . . 5.—

C. 90.018.